Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Nielsen, N. V.
Titel | Title:	Præstø Købstads og Klosters Historie : for Størstedelen efter utrykte Kilder.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København : i Kommission hos G. E. C. Gad, 1899
Fysiske størrelse | Physical extent:	477 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

PRÆSTØ

KØBSTADS OG KLOSTERS

HISTORIE

FOR STØRSTEDELEN EFTER UTRYKTE KILDER

AF

N. V. NIELSEN

Fortid er Nutids Læremester.

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD

CARL LUNDS BOGTRYKKERI

1899

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Forord.

Naar man i en Række af Aar har beskæftiget sig med et Arbejde, om hvilket der ikke er nogensomhelst rimelig Grund til at tro, at det vil kunne give pekuniært Udbytte, saa ligger det nær at antage, at Arbejderen er tvungen til sin Gerning af en uimodstaaelig Trang til at beskæftige sig netop med dette Arbejde. Saaledes er det gaaet mig i de Aar, som jeg tildels har benyttet til at samle og nedskrive »Præstø Købstads og Klosters Historie«. Indseende, at jeg i ingen Henseende kunde vente pekuniært Udbytte, har jeg dog aldrig i noget Øjeblik tabt Lysten til fra Arkivernes støvede Gemmer at fremdrage de Oplysninger, som kunde kaste Lys over den lille Købstads Skæbne i de svundne Aarhundreder. At et saadant Lys kommer tilstede, kan have Betydning i flere Henseender. Fortiden er Nutidens Læremester, og de Mennesker, som kunne læse et historisk Skrift uden deri at finde baade mangt og meget, som giver Grund til Eftertanke og Belæring, ere kun faa. Trangen til Kundskaber om Fortiden har sin Rod dybt i den menneskelige Natur over alt, hvor man ikke fortaber sig i forfængelig Selv-

kærlighed og Selvforgudelse, men véd at vurdere sig selv som et Led af Slægterne. At kende Liv og Virken hos den Del af Menneskeslægten, som forud for os har vandret og virket paa de samme Steder, hvor vi nu vandre og virke, og hvor vor egen lille Livsbaad glider frem, at kunne i det mindste skimte det Maal og Med, hvorefter vi styre, det maa vel være af høj menneskelig Interesse. Og hvor staa Slægterne for os i deres sande Skikkelse, i deres egentlige Liv bedre end i Historien. I den og kun i den erkende vi, hvad der under saa mange tilfældige Skikkelser — bag ved de af Tid og Sted farvede Ejendommeligheder — er den blivende, den evige Menneskenatur. Denne viser sig vel i mange forskellige Former, men overalt ere de samme Anlæg og Kræfter tilstede, de samme Tilbøjeligheder og Lidenskaber overalt virksomme. Vi se overalt Almenvellet i Strid med Privatinteresser, men alligevel fremmet ved disse, og midt i de brudstykkeagtige Begivenheder se vi de fremskridende Slægters Fodspor. Hver den, som ikke kender disse, kan kun maskinmæssig tage Del i Slægternes fælles Liv, som et Hjul, der ingen Viden har om, i hvilket Værk det griber ind; det almindeligste ved han ikke at tyde, og det usædvanlige betager ham Fatningen. Anderledes med den, som er fortrolig med Fortiden. For ham vil intet være nyt, han vil let opdage de skjulte Drivhjul til Dagens Begivenheder og indse de sandsynlige Følger af samme; thi den forbigangne Tid indeholder Nøglen til Nutiden og Spejlet til Fremtiden. Træde vi ind i det Galleri af Menneskeskikkelser. som Fortiden kan vise os, da vil alt det Ædle og Gode, som vi faa at se, begejstre os til Efterfølgelse, medens det, som er Menneskesjælene uværdigt, vil vække Afsky

hos os. Historien er — sikkert i højere Grad end nogen anden Videnskab — forædlende og opdragende.

Alt dette tør vel anses for utvivlsomt, og Spørgsmaalet bliver da, om jeg har været den rette Mand til at præstere det nu foreliggende Arbejde om Præstøs Fortid. Om jeg har forstaaet at skille Kærnen fra Skallen, at skælne mellem det Væsentlige og det Uvæsentlige, om jeg har vidst at nedskrive, hvad der har Interesse og Betydning, og lade det forblive glemt, som fortjener at være det, og endelig om jeg har holdt mig til den usminkede historiske Sandhed uden at pynte paa den i det forfængelige Haab derved at gøre Fremstillingen mere underholdende og interessant. For sidste Punkts Vedkommende kan jeg selv svare, og Svaret er, at det er nøgen historisk Sandhed alt, hvad der udgives for at være det. For de ældre Tiders Vedkommende, da de Oplysninger, som have været at finde, ere faa og spredte, er det dog en Selvfølge, at jeg kan have draget fejle Følgeslutninger, noget som selv den skarpsindigste Historiker er udsat for. Om jeg har været den rette Mand til det rette Arbejde, maa mine forstandige Læsere bedømme. Kun saameget tør jeg sige, at naar Værket rummer Fejl, da er det min bristende Evne og ikke min Lyst og Flid, der bærer Skylden.

Jeg føler mig forpligtet til her at nedskrive min forbindtlige Tak til de mange, der under Arbejdets Udførelse have staaet mig bi med Raad og Daad. Og navnlig er jeg da Tak skyldig til Dr. phil. W. Christensen, Arkivsekretær ved Rigsarkivet, til Dr. phil. A. W. Mollerup, Rd. af Dbg., Direktør for Nationalmusæets anden Afdeling, til forhenv. Arkivar ved Provinsarkivet paa Jagtvejen, nu Herredsfoged,

Dr. jur. W. Secher, Rd. af Dbg., til den nuværende Arkivar sammesteds G. M. Hornemann og til Arkivassistent, Cand. P. A. Hejberg.

Til Slutning har jeg kun det Ønske, at mine Læsere maa føle lige saa megen Tilfredsstillelse og Glæde ved at læse Bogen, som jeg har haft ved at samle og nedskrive den.

Valby, i Juni 1899.

N. V. Nielsen.

1ste Afdeling.

Præstø og Omegns ældste Historie indtil Byen i Aaret 1403 blev Købstad.

Saavel i Knytlinge Saga som hos Saxo siges det, at ingen af Danmarks Kyster havde været saa udsatte for Overfald af Sørøvere som den sydøstlige Del af Sjælland, og det vides da ogsaa, at vendiske Røvere ere sejlede op gennem Stevns Aa lige til Karise og have plyndret, brændt og myrdet. — Det ligger derfor meget nær at antage, at det samme har været Tilfældet gennem Sejlløbet, der fra Jungshoved førte op til Skibbinge, og vi tør saa meget sikrere forudsætte dette, som der paa en Tid, da de historiske Efterretninger endnu ere meget usikre, er bygget Værn mod Fredsforstyrrere ved Indløbet til Vigen mellem gammel Oremandsgaard og Jungshoved.

Dette Værn — Jungshoved Borg — nævnes i Jonges i 1777 udkomne Danmarks Beskrivelse at være opført allerede 987 af den vendiske Sørøver Jung, der da skulde have taget de ovenfor liggende Landstrækninger — hele den endnu saakaldte Ø — i Besiddelse; men Forfatteren er aabenbart her paa gyngende Grund, og ligesom der ikke vides at foreligge noget historisk til Støtte for den af ham udtalte Mening, saaledes har han ikke heller selv anført nogen Kilde. Langt rimeligere er det med Repholtz i hans Beskrivelse af Baroniet Stampenborg at antage, at

Jungshoved Borg er et gammelt Vikinge Sæde, som en af de danske Konger i den tidlige Middelalder har ladet forbedre og yderligere befæste.

Saa meget er i alle Tilfælde sikkert, at der har været meget uroligt i den omliggende Egn langt ind i Middelalderen, og vi have da maaske heri Forklaring paa den Mærkelighed, at der i de Aarhundreder, da der overalt her i Landet rejste sig Klostre, som tilvendte sig ret rigeligt baade af gejstlig Magt og verdsligt Gods, ingen saadanne kunde trives paa Strækningen fra Køge til Vordingborg, der dog hører til vort Fædrelands smukkeste og frugtbareste Egne.

I Storeheddinge har der muligvis en Gang været et Kloster — det omtales enkelte Steder — men der foreligger næppe noget Bevis for dets Eksistents, og det har i alle Tilfælde haft saa liden Betydning, at det end ikke vides, naar det er stiftet eller opløst eller til hvilken Orden det hørte. Vordingborg fik 1253 et Sortebrødre Kloster, der bestandig førte en sygnende Tilværelse, og ellers har der i hele den sydøstlige Del af Sjælland ikke været noget Kloster, før et saadant sent i Tiden byggedes i Præstø af Antoniterbrødrene. Skøndt dette først skete paa en Tid, da der var nogenledes Fred og Ro i Landet, vilde dog heller ikke dette Kloster trives; det var nu for nær ved Reformationstiden, og det var tilmed ikke selvstændigt, men en Aflægger af og bestandig underlagt Antoni Klostret i Mohrkirchen i Bøl Sogn i Angel.

Allerede længe før der tænktes paa Klostret, eksisterede dog Byen og Sognet: Præstø, og der ligger ikke det allermindste til Grund for den flere Steder udtalte Mening, at Byens Tilblivelse skulde være en Følge af Klostret, og det er lige saa umotiveret, naar man har villet tillægge Klostermunke Æren af at have givet Byen baade Navn og Vaaben. Dette vil nærmere blive omhandlet i 4de Afdeling under Skildringen af hvem og hvad de paagældende Munke egentlig vare. — Her ville vi nu undersøge, hvad

der kan have været den sandsynlige Aarsag til Byens Fremkomst, og naar denne omtrent fandt Sted.

I den tidligste Middelalder, maaske endog langt ind i Hedenold har den nærliggende Landsby Skibbinge sikkert været en ret betydelig Handelsplads. Dens Navn, der udledes af Skibs-inge = Skibsted, ɔ: det Sted, hvor Skibe kunde gaa hen, beviser, at der har været Skibsfart dertil, og der er, ifølge Repholtz Beskrivelse af Stampenborg, i den nu tildels udtørrede Rævholmsmose i tidligere Tid fundet Skibslevninger og endnu i 1820 kunde der ses Spor af en lang, dyb gravet Rende paa den venstre Side af Dalen imellem Rævholms Mose og Skibbinge, hvilken Rende har kunnet afgive Plads til et temmeligt stort Skib. — Provst Bøgh, der var Sognepræst for Præstø og Skibbinge Menigheder i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, omtaler ogsaa i en Indberetning til Selskabet for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, at der paa hans Tid levede Mænd, som kunde huske, at der i Mosen nærved Skibbinge var fundet en Skibsmast.

Da Vandløbet — Jungshoved Vig — der førte op til Byen, var henimod en Mil langt, og Indløbet dertil beskyttedes af Jungshoved Borg — om end ikke fra Byens tidligste Tid — maa Skibbinges Beliggenhed jo ogsaa siges at have været saa heldig som den kunde være midt i det frugtbare Baarse Herred og omgivet af en ret talrig Befolkning. Der laa nemlig nær Skibbinge to nu længst forsvundne Landsbyer. Den ene af disse, der kaldtes Tudebølle, laa dels paa den vestlige Side af den Arm af Tubæks Aa, der over den nuværende Vesterbro løb ud i Fjorden, altsaa paa Vesterbro og dels langs Aaløbets nordlige Side over den nu til Nysø hørende saakaldte Møllemark. Lidt nordligere laa Landsbyen Kopager, hvis Beliggenhed lader sig bestemme deraf, at Nysø Nørremark endnu i 1728 ifølge Baarse Herreds Tingbog kaldtes Kopagermarken. Disse to ældgamle Byer omtales efter Dokumenter fra 1480 saaledes i scriptores rerum danicarum

III. Del Pag. 353: »Var og fordum paa samme Fang [der er Tale om Faxinge og Tudebølle] en By kaldedes Gamblegaard eller Gamble Tudebølle og en anden By kaldedes Kopager.«

Altsaa allerede 1480 vare disse Byer længst forsvundne, og det maa antages, at de ere lagte øde under den sorte Pest, der hærgede Landet i Aarene 1348—1350, og at deres Jorder straks derefter ere henlagte til den fremvoksende By paa den nærliggende Ø, som nu straks skal omtales nærmere.

Skibbinge, hvis Betydning afhang af dens Skibsfart, mistede efterhaanden denne Betydning, da Naturen lukkede for Vandene, saa Sejladsen maatte ophøre først for de større og tilsidst ogsaa for de smaa Skibes Vedkommende. Naar Skibsfarten ganske ophørte, kan ikke paavises, men alt som det gik tilbage for Skibbinge, er det gaaet frem for Præstø.

Inderst i Bolefjorden, som Præstø Fjord kaldtes den Gang og endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede, laa næppe en Fjerdingvej fra Skibbinge den lille Ø, paa hvilken Præstø var fremvokset, og denne Ø havde nu de samme Betingelser for at kunne blive en Handelsplads, som Skibbinge tidligere havde haft, idet den laa inderst ved et langt, bugtet og meget grundt Løb, der var vanskelig at befare for Fremmede og derfor forholdsvis let at forsvare. — Sejl Løbet synes iøvrigt den Gang ikke at have gaaet længer mod Vest end til Øens østlige Side, hvorfra det gik videre mellem Holmene og Fedlandet over imod gammel Tappenøje, der endnu saa sent som i Slutningen af det Syttende Aarhundrede benævnedes Præstø Ladested, som det ses af Sjællandsfars Landstingsdom af 10de April 1689, men hvorfra der dog ikke vides at være afskibet andet end Tømmer til Kongelig Majestæts Skibe og Brænde fra de den Gang meget betydelige Skove, der fandtes omkring Bolefjorden. Denne fortsatte fra Øens Østside sit vistnok ikke sejlbare Løb imod Vest, begrænset

af Landet omtrent som nu med Undtagelse af Vesterbros nordlige Side og de nærmeste Grunde der op til, hvor Vandet maa have gaaet op til den nuværende Gadelinie. Paa Øens Sydside løb Aaens Hovedarm den Gang som nu ud i Fjorden, men beskyllede da Bredderne af en lille Holm, der bar Navn af Dasholmen, og som eksisterede indtil den i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev bortgravet og anvendt til den Dæmning, der i 1819 byggedes over Aaløbet og nu danner den østlige Indkørsel til Byen.

Ifølge et Kobberstik, der findes i Nationalmusæet, var Holmen i Modsætning til de andre Holme i Fjorden meget højtliggende, endog højere end Klosterbakken.

Om hele Øen fortælles det, at den i sin Tid skal være bleven henlagt som Græsgang til Præstekaldet i Skibbinge, der havde sin egen Præstegaard, indtil den blev afbrændt under Grevens Fejde, og sin egen Præst, indtil Sognet — hvorom senere — i 1557 annekteredes Præstø. Derfra, at Øen saaledes tilhørte Præstekaldet, skal den have faaet Navn af Præste-Øen og en Følge heraf skal have været, at den paa Øen opstaaede By fik det samme Navn forkortet som Præstø.

Dette lyder jo i og for sig meget sandsynligt, men det bør dog bemærkes, at det ikke har været muligt at finde det bekræftet ved noget Kildeskrift. Og har Præstø været tillagt Skibbinge Sognekald, er det i alle Tilfælde meget længe siden. Hvad der med Sikkerhed vides, det er, at Øen i Aaret 1353 tilhørte Sct. Peders Kloster i Næstved og dette Aar afstodes til Kronen, og at der allerede den Gang var en By, som bar Navnet Præstø. Og vi have endnu lidt ældre Oplysninger. Da den nuværende Køge Købstad var under Opførelse, udfærdigede Christoffer den Anden et saakaldet Beskærmelsesbrev, hvorved han tog det nye Køge i sin Beskyttelse og tilsagde Byen de samme Rettigheder og Friheder, som tidligere Konger havde givet gamle Køge, og dette Brev er dateret Præstø den 28de Maj 1321. Originalen til dette det ældste Dokument, i

hvilket Navnet Præstø vides at forekomme, findes i Køge Raadhusarkiv, men er ifølge Erslevs »Breve fra Middelalderen« vanskelig at læse. Foruden Aftrykket i sidstnævnte Skrift, eksisterer der en Afskrift i Langebæks Diplomatarium og ligeledes en i den Ledreborgske Haandskriftsamling.

At Øen og den paa samme liggende By, som før nævnt, i 1353 tilhørte Sct. Peders Kloster[1]) se vi af en Byttehandel mellem dette og Waldemar Atterdag. Med denne Handel hang det saaledes sammen: Klostret ejede endvidere de Jorder, der oprindelig vare tillagte de gamle Landsbyer Tudebølle og Kopager og senere benævnedes de 32 Præstejorder, de 19 Haver m. m., og indbefattede saavel Nysø Hovedgaards Jord og Skov som Præstø Overdrev og en Del af Faxinge Jord, men disse Jorder havde Forpligtelse til at »gøre Gæsteri« for Kongen og hans Følge af »baade Mennesker, Heste og Hunde«,[2]) naar de rejste ad den Vej, og da dette i hin Tid, da Vordingborg Slot blev benyttet saa meget, skete ret ofte, vilde Klostret gerne af med den byrdefulde Forpligtelse, og slap ogsaa for den imod at give Waldemar Engene ved Tudebølle, Faxinge og »Præstoe med sit Fang«. Præstø har altsaa allerede den Gang haft et Tilliggende, rimeligvis de senere saakaldte øde Præstø Jorder paa den søndre Side af Tubæks Aa, de nuværende Præstejorder m. m., og det tør forudsættes, at Indbyggerne foruden med Fiskeri og Skibsfart, som synes at have været Hovederhvervet, tillige har beskæftiget sig med Kvægavl og Agerdyrkning, da det gamle danske Ord Fang nærmest betyder Græsgang.

Hvorledes Præstø med Tilliggende er bleven Klostrets Ejendom, har ikke været at faa oplyst, men det er jo tænkeligt, vel endog sandsynligt, at det er sket ved, at Klostret har overtaget Gæsteri-Forpligtelsen. Denne er

---

[1]) Senere Skovkloster, nu Herlufsholm.

[2]) scriptores rerum danicarum IV. Del Pag. 341.

da bleven lagt paa Landsbyerne Tudebølle og Kopager, der begge laa umiddelbart ved den gamle Landevej til Vordingborg, som det vil fremgaa af Bemærkningerne om Landevejene omkring Præstø i 17de Afdeling. Da Byerne, som det formodes, ere blevne lagte øde i Pestens Tid 1348—50, har Klostret ikke haft let ved at opfylde Gæsteri Forpligtelsen, og den førnævnte Byttehandel er da kommet i Stand. Præstø blev Kronens Ejendom og betalte aarlige Afgifter, ligesom den formentlig hidtil havde betalt saadanne til Klostret.

Iblandt de til Kronen afstaaede Jorder nævnedes Faxinge. Faxinge Fang strakte sig helt ned til Even, og det er rimeligvis allerede nu, at Præstø har faaet en Del af sit store Jordtilliggende, om hvilket maa henvises til 17de Afdeling. Jorderne tæt Norden for Tubæks Aa og lige til Præstø Vesterport, altsaa den Grund, hvor Tudebølle havde ligget, blev — tilligemed flere andre af Jorderne — i Klostrets Besiddelse under Navn af de 19 Haver, og det vides, at disse vare Klostrets Ejendom endnu 1495, og de ere da sagtens vedblevne at være det indtil Reformationen, efter hvilken de bleve tillagte Præstø mod en aarlig Afgift af 19 Album eller Hvid af hver Jord. Endnu i det Syttende Aarhundrede eksisterede disse Haver og vare beplantede med Frugttræer, og da de fra den Tid, de tilhørte Sct. Peders Kloster, havde beholdt Navnet »Klosterhaverne«, har dette givet Anledning til en Antagelse om, at »Klosterhaven«, hvorved tænkes paa Præstø Klosters Have, har ligget vestlig for Præstø. Dette er dog ikke Tilfældet. Antoniter Klostrets Have laa rundt omkring Klostret paa Klostermarken, hvad der aldeles bestemt fremgaar bl. a. af Frederik den Tredies Matrikul.

Vi have nu set, at Præstø eksisterede 1321 og da havde Besøg af Christoffer den Anden; vi have set, at en Del af de Jorder, som havde ligget til de to oftnævnte

Landsbyer Tudebølle og Kopager, formentlig bleve lagte til den i Midten af Aarhundredet, og da det vel kan antages, at Sejladsen til og fra Skibbinge allerede ved denne Tid har været uden Betydning, have disse to Omstændigheder sikkert været meget medvirkende til Byens Vækst og Opkomst. Det er ogsaa antageligt, at Byen alt i det her omhandlede Tidsrum har haft sin egen Sognekirke — det vides bestemt at have været Tilfældet i Begyndelsen af det 2det Tiaar af det Femtende Aarhundrede — og det tør med Sikkerhed siges, at Præstø allerede i det Fjortende Aarhundrede maa have haft sin Betydning som Handelsplads: thi før nogen anden sydsjællandsk By faar Præstø Købstad Ret og Privilegium i Aaret 1403[1]) af Erik af Pommern.

Originalen til dette Dokument eksisterede endnu 1744; thi paa en Afskrift, der findes i Langebæks Diplomatarium, er bemærket, at Originalen nævnte Aar fandtes paa Præstø Raadstue.

Afskriften er saalydende:

»Erik med Guds Naade, Danmarks, Sverrigs, Norges, Venders og Gothers Konning, Hertug i Pommern hilse Alle, som dette Brev se eller høre (læse) evindelig med Gud.

Vi gøre vitterligt for alle, som ere eller komme skulle, at Vi af Vor gode Villie og besynderlige Naade med dette Vort aabne Brev unde og give Vore elskelige Indbyggere i Præstø lige saadanne Friheder, Naader og Privilegier, som Vore kære Forfædre, Konninger i Danmark af deres gode Villie og besynderlige Naade i fremfarne Tider naadeligen have undt Borgerne udi Roskilde.

Hvorfor Vi ved Vor Naade strengeligen forbyder, at ikke nogen af Vore Fogeder eller Embedsmænd

---

[1]) Vordingborgs Privilegier ere fra 1415, Næstveds fra 1426.

eller nogen anden af hvad Vilkaar og Stand, han være maa, understaar sig at gøre dennem eller nogen af dem Forfang i nogen Maade imod denne Vor dem beviste Naade, saafremt han vil undgaa Vor Vrede og Kongelige Hævn.

Til ydermere Bekræftelse om denne Vor Naade have vi ladet Vort Segl hænge for dette Brev.

Givet paa Vordingborg Aar 1403 den 2. Marts.«

Paa Foden af Afskriften bemærkes:

Seglet af Vox er næsten forslidt, hænger i rød og grøn Silke, visende paa den ene Side Kongens store Segl, paa den anden Side et lidet Segl eller Kontrasegl.

En anden Afskrift af samme Dokument er taget af Magister Winsløv, der var Sognepræst i Præstø og Skibbinge fra 1692 til 1705. Den findes paa Originalsproget (Latin) i den Kallske Samling Nr. 471 paa det store kongelige Bibliothek.

2den Afdeling.

Præstø som Købstad fra 1403 til Reformationens Indførelse.

Den gamle By blev altsaa til Købstad, og det synes, som om den har udviklet sig ret betydeligt. Sct. Gertrud har maaske været dens Skytshelgen; thi der fandtes et Sct. Gertruds Gildelaug og en Sct. Gertruds Kilde og var eller blev senere bygget et Sct. Gertruds Kapel, hvorimod Byen ikke, som nogle Steder anført, har haft en Sct. Gertruds Kirke. I 1406 vides der at have eksisteret et Gildelaug, kaldet Johannes den Døbers, der havde baade gejstlige og verdslige Formaal, og maaske er af langt ældre Oprindelse, uden at Minde herom er bevaret.

Fra den unge Købstads Magistrat have vi Underretning ligeledes fra 1406. Det er en Bekendtgjørelse, udstedt 14de Maj, og det er sikkert det ældste indtil nu bevarede Original-Dokument, stammende fra Købstadens Øvrighed. Det findes aftrykt i »Molbech og Petersens utrykte danske Diplomer og Breve«, medens Originalen er i Rigsarkivet iblandt Samlingen: »Topografiske Samlinger paa Pergament«.

Vi kunne ikke nægte os den Fornøjelse at aftrykke det ærværdige ca. 500 Aar gamle Dokument, dels fordi det er det ældste kendte Resultat af Købstadens Virksomhed og dels for at vise, hvorledes vort Modersmaals Skriftsprog den Gang saa ud. Da det imidlertid kunde have

sin Vanskelighed for en og anden at forstaa Indholdet, hidsættes det nedenunder omskrevet til et bedre forstaaeligt Sprog.

Originalen er saalydende:

»Burgæmæstæræ ok rothmæn oc al then mene by af Præstoe sændæ alle mæn thette bref se æller høre læsæ quædyæ Ewynnelighæ meth guth.

Thett skal allæ mæn widerlicht væræ the ther nw eræ, som the ther kommæ skulæ, at wy allæ meth jen kyær Wilyæ jen hederlich man ok jen ærlich Hær Eric Bydelbach, ther Riddæræ ær, hawæ wndt jen gorth, ther liggær i Præstoe, hwicken han køpptæ aff Hans Lund, fri ok quit for al byræt so længæ som han ok hans kiæræ hwsfrw lewer, for then gothæ troo, ther wy hafwæ funneth of hanum i alle mothæ, til hwis wynnesbyrth tha hawæ wi wor Statz yngseylæ for hængt. — shrywet oc gywet wnder wor hærræ år, thwsend år, fyræ hwndert år oc po thet syætte then femtæ sondach efther poskæn.«

Omskrevet Ord efter Ord vil det se saaledes ud:

»Borgemestere og Raadmænd og al den menige By af Præstø sende alle Mænd (som) dette Brev se eller høre læse Kvædie[1]) evindelig med Gud.

Det skal alle Mænd vitterligt være, de der nu ere som de der komme skulle, at vi alle med en kær Willie en hæderlig Mand og en ærlig Hærre Erik Bydelsbach, der Ridder er, have undt en Gaard, der ligger i Præstø, hvilken han købte af Hans Lund, fri og kvit for al Byræt, saalænge som han og hans kære Husfrue lever, for den gode Tro, der vi have fundet

[1]) Oldnordisk Kvedja betyder en hjertelig, velment, kærlig Hilsen.

af ham i alle Maader, til hvis Widnesbyrd da have vi vor Stads Indsegl forhængt.

Skrevet og givet under Vor Herres Aar Tusind Aar og fire hundrede Aar og paa det sjette den femte Søndag efter Paaske.«

Den femte Søndag efter Paaske faldt hint Aar den 16de Maj, der altsaa er Dokumentets Dato. Ved Byræt forstodes alle kommunale Skatter og Byrder, og det ses meget ofte, at Adelsmænd og Riddere, som bosætte sig i Købstæderne, fik Fritagelse for disse altid ildesete Udgifter. Og Bydelsbacherne vare en højfornem adelig Slægt, hvis Navne forekomme flere Gange i Historien. I en Overenskomst, som sluttedes 1369 med Hansestæderne, nævnes Otto von Bydelsbach som Høvidsmand paa Jungshoved og det var en Waldemar von Bydelsbach, som noget senere solgte Gavnø til Dronning Margrethe. Den i Præstø boende Erik Bydelsbach var Ejer af Bregentved, som han havde arvet ved at ægte Enken efter den forrige Ejer, Olaf Grubbe; han ejede ogsaa en øde Gaard og noget Gods i Næstved, hvilket hans Søn Lauritz Eriksen von Bydelsbach, der ogsaa arvede Bregentved, testamenterede til Næstved Kloster, imod at Brødrene skulde holde en aarlig Begængelse for ham.

Af Dokumenter udstedte i eller om Præstø i Tidsrummet fra 1406 til 1441, er næppe noget bevaret for Nutiden, men fra sidstnævnte Aar have vi i Langebæks Diplomatarium Afskrift af det under 2den Januar af Christoffer af Bajern udstedte Brev, der stadfæster Byens tidligere Privilegier og tilføjer:

Og dertil unde Vi og give dem naadeligen disse efterskrevne Artikler.

Først unde Vi dem toldfri at være, hvor de kommende vorde i Vort Rige Danmark med deres Gods og Købmandskab uden paa Skanørs Marked og andetsteds paa Vore Fiskerlejer om Høsten;

Ligeledes, at naar nogen Tysker eller Udlændiske i Vor Købstad Præstø dør, da skal gives af hans Gods hver Tiende Penge halvt til Kongen og halvt til Byen, og haver den, som død er, ingen Arving, da behandles hans Gods som gammel Ret og Sædvane er;

Ligeledes skal eller maa ingen gange eller ride i fornævnte Vor Købstad Præstø med spendt Armbørst Dag eller Nat;

Ligeledes skal der ingen gange med Sværd eller Armbørst længer end til han er kommen i et Herberg;

Ligeleles skal eller maa ingen gøre Sambindelse mod nogen og i Synderlighed mod Borgermestre og Raadet under Livs og Gods Fortabelse;

Ligeledes ville Vi have Magt at sætte Borgermestre og give Lejde og skal vor Foged med Borgermesteren have Magt at give Lejde, og Borgermesteren og Raadet skulle have Magt at vælge Raadmænd, naar Nogen af Raadet afgaa. —

Ligeledes skulle Borgermester og Raadet have Magt at regere alle Embeder efter Skellighed, og som de ville være bekendte for Os, og ingen skal mod deres Villie begynde noget Gilde eller Samfund under sin Hovedlods Fortabelse.

Ligeledes skal alt Købmandsskab vejes i fornævnte Vor Købstad, ligesom i andre Steder vejes. Hvo det ikke gør, han give tre Mark som sælger og tre den, som køber, halvt til Kongen og halvt til Byen.

Ligeledes unde Vi dem, at de maa med Vor Byfogeds Raad og Hjælp besætte deres Skyldnere og andre, som dem Uret gjort haver, hvor de dem be-

komme i Byen med sig, dog at de gøre dem Skel og Ret.

Og disse fornævnte Artikler have Vi undt og givet Vore Borgemestre, Raad og Menighed i Præstø paa det at Vor Købstad deraf forbedres maa; dog ville vi have fuld Magt dem at forbedre og ogsaa til at sætte dem ud af Kraft, om det skulde tykkes Os at være nyttigt.

Thi forbyde vi Alle, hvem det end monne være og i Særdeleshed Vore Fogder og Embedsmænd fornævnte Vore Borgemestre, Raadmænd, Borgere og Menighed eller nogen af dem mod denne Vor Gunst og Naade i nogen Maade at hindre under Vor Kongelige Hævn og Vrede.

Hafniæ 2den Januar 1441.

Paa Bagsiden staar anført:

Læst paa Præstø Byting den 29de Januar udi Jens Hansen Druchers Paahør og Nærværelse 1638.

Af de tilstaaede Privilegier er det første værd at lægge Mærke til. Der gives Borgerne Toldfrihed baade for hvad de købe og sælge, dog undtages Tolden for Skanørs Vedkommende, men denne Undtagelse findes ikke i Roskildes Privilegier, der allerede da Waldemar Atterdag stadfæstede dem, omfattede ubetinget Toldfrihed. Det ser altsaa ud, som om Præstø fra 1403 til 1441 ogsaa har haft Toldfrihed uden den nævnte Indskrænkning, da Byen jo det førstnævnte Aar fik samme Privilegier som Roskilde. Hvad der kan have været Anledning til en saadan Indskrænkning, er vanskeligt at forstaa, og det synes, som om man derved i en meget høj Grad har maattet hæmme Præstø Borgeres Deltagelse i det den Gang saa rige Sildefiskeri ved Øresunds Kyster. Muligvis har man paa den Maade søgt at drage en Del af Landets søfarende Handelsmænd bort fra Fiskeriet for at de kunde besejle og drive

Handel paa de forskellige af Rigets den Gang udstrakte Provinser, da der i hin Tid var Mangel paa saadanne søfarende Handelsmænd. Dette kunne vi blandt andet se af et Brev, som Christian den Første den 1ste August 1467 sendte til Raadet i Rostok. Kongen beder dette drage Omsorg for, at de Rostokker Købmænd det snareste muligt kom til Danmark med Tilførsel af Øl, Malt, Mel, Havre og andre Varer. Men var Manglen paa danske søfarende Handelsmænd saa stor i 1467, har den næppe været mindre i 1441.

Af Privilegierne fremgaar det ogsaa, at man den Gang havde begyndt at handle med Købmandsvarer efter Vægt, men at Kulturen endnu ikke var saa vidt fremskreden i Præstø.

Stadfæstelse af Privilegierne af Christian den Første 1450, af Hans 1485 og af Christian den Tredie 1550 findes aftrykt som Tillæg Nr. 1, 2 og 3.

Fra 1451 haves Oplysning om en Ejendoms Overdragelse, idet Jens Brasyn da solgte Halvdelen af sin Gaard i Præstø til sin Svoger Jens Poulsen, og 1456 skænkede Christian den Tredie til Corfitz Rønnow en Gaard og Grund i Præstø »fri for Skat, Udbud og alle andre Kongelige og Byens Tyngder« . . . . »for Troskab og villig Tjeneste han Os og vort Rige gjort haver.« 1480 giver Hans Høviske paa Sti Møllers Vegne Skøde til Æstrid Jensdatter paa en halv Gaard liggende østen til den Gaard Lars Attæ iboede. Udtrykket »halv Gaard« tyder paa, at det har været en Gaard med Jordtilliggende, og det maa derfor antages, at de 32 Præstø Jorder allerede den Gang have været udstykkede til et større Antal Personer end 32. Da det var Fæste- eller Leje-Jord, har Skødet kun angaaet Bygninger og Grund i Købstaden, men Fæste- eller Leje-Retten til Jorden har antagelig fulgt med Bygningen.

Medens det faar staa uafgjort, om Præstø Fiskere have maattet betale Told eller have haft Toldfrihed for Sildefangsten i Sundet, er det dog utvivlsomt, at de have deltaget i Silde-Fiskeriet under Skaanes Kyster. Dette fremgaar af et Brev fra Kong Hans, dateret Københavns Slot Sct. Maurici Dag o: den 22. September 1499, ved hvilket Kongen giver dem den Del af Kronens Leje paa Falsterbo, som strækker sig i Længden fra de Tyskes Fed og saa ud i Stranden, og udi Bredden fra Nykøbing Borgeres Leje og indtil Jungshoved Leje, og maatte de have og beholde dette Leje til evig Tid og der bygge deres Boder og lægge deres Skibe og Skuder, dog imod at give Kongen hans Rettighed, som gammel Sædvane er og været haver.[1]) Denne Rettighed var ved den Tid de saakaldte Kongesild, der vare Genstand for Handel og Omsætning ligesom for Eks. Konge-Tiende af Agerbruget, og hvis Indtægter af bestemte Landsdele ofte gaves til fortjente Mænd som Belønning.

Der har sandsynligvis allerede i det Fjortende Aarhundrede været en Kirke i Præstø. Dette vil blive nærmere omhandlet i 14de Afdeling; her skal kun gøres opmærksom paa, at Kirken i 1470 tilhørte Kronen, og at Christian den Første da skænkede den til Antoniter-Ordenen i Morkær, der, som det siden vil ses, blev Moder til det af samme Orden stiftede Kloster i Præstø. Om Gaven indeholdes følgende Oplysning i »Westphalens Monumenta inedita« 4de Bind Pag. 3403:

»König Carsten der Iste gift den Anthonier Heren in Closter Mohrkær de Kerke Præstoe in Seland 17de Septbr. 1470.«

---

[1]) Kallske Samling Nr. 471 paa det store kgl. Bibliothek.

Her foreligger imidlertid en Fejl med Hensyn til Datoen, thi et Original Dokument paa Pergament, der findes i Rigsarkivet[1]) og hvorved Oluf Mortensen, Biskop i Roskilde, stadfæster Christian den Førstes Gave af »Sct. Marie Sognekirke i Præstø« tilligemed jus patronatus og Præste Residents til Hr. Poul Winter som Prior for Antoni Ordenen i Morkær, det er dateret den 6te Juni 1470, og Gavebrevet, hvis Original ikke vides at eksistere, maa altsaa have haft en tidligere Dato end 17de September.

Det er iøvrigt hverken mange eller interessante Oplysninger om Byens Historie i Tiden før Reformationen, der ere bevarede for Nutiden, naar undtages de i følgende Afdeling meddelte Oplysninger fra Klostret og de i 14de Afdeling om Byens kirkelige Bygninger. Men der er dog et og andet, som ikke bør forbigaaes.

I Aaret 1495 havde saaledes Oluf Jepsen Borgemester i Præstø og Per Skov lejet de 19 Haver, der laa udenfor Byen. Som tidligere nævnt, strakte disse Jorder sig lige til Præstø Vesterport, og da det i scriptores r. d. udtrykkelig siges, at de i 1495 laa paa Skovklosters Grund, følger heraf, at de i 1353 ikke hørte med til Præstø Fang, men sandsynlig først efter Reformationen ere komne fra Skovkloster til Kronen. Udtrykket »Haver« maa rimeligvis nærmest tages i samme Betydning som Vænger, og det ligger nær at tænke paa, at disse Haver eller Vænger ere de Grunde, paa hvilke den gamle Landsby Tudebølles Gaarde og Vaaninger have ligget. En Del af Haverne have været beplantede med Frugttræer, i alt Fald i en lidt senere Tid; thi paa Baarse Herredsting vidnes det i 1689, at der i forrige Tider var Have med Frugttræer paa det Sted, hvor Vejen fra Præstø førte ind til Nysø Gaard eller, som den benævnedes af Vidnet, det store murede Hus.

Af nogle i Sognepræstens Arkiv fundne Optegnelser,

---

[1]) Topografisk Samling paa Pergament.

der bidrører fra ældre nu ikke eksisterende retslige Dokumenter, hvis Ægthed dog lade sig konstatere derved, at de ere fremlagte til Baarse Herreds Justitsprotokol for 1688 og omtales sammesteds, af disse Optegnelser og Justitsprotokollen fremgaar det, at en Del af de 32 Jorder hørte til Skovkloster endnu i Aarene 1426 og 1472, idet der tales om »den Tiende de Agermænd skulde give, der i Præstø boede og lejede Jorder af Abbeden i Skovkloster udaf Faxinge Fang,« og det ses tillige, at Præstø i 1426 var Annex til Beldringe, hvilket derimod ikke synes at have været Tilfældet i 1470.

Ifølge scriptores rer. dan. var der allerede i 1488 ved Baarse Herredsting ført Vidner angaaende Præstø Bymænds Ret og Forpligtelse til at dæmme op for Vandet i Tubæks Mølleaa, og det samme Aar søgte Skovkloster ved Tingsvidne at bevise, at Præstø Mænd havde dæmmet op ved Dammen i Tudebølle [1]) uden Klostrets Minde, og det havde foranlediget, at Klostrets Skov havde taget Skade, og det kunde man ikke finde sig i, da Dæmningen var sat paa Klostrets Grund. Samme Tingsvidne oplyste, at Præstø Mænd havde flere andre Synder paa Samvittigheden, idet de havde taget et Gærde bort fra dets gamle Plads, og flyttet det andet Sted hen, hvilket var til Skade for baade Skov og Eng. Rimeligvis er det det samme Gærde, som 12 Tinghöringe i 1503 vidne om, at det til Skade for Klostret er ført ind paa Tudebølle Mølledam fra det gamle Sted, hvor det havde staaet i over 50 Aar. Det blev derfor aflyst paa Tinge og skulde sættes paa det gamle Sted igen.

Da der omtrent ved Aaret 1470 er begyndt paa Opførelsen af Antoni-Klostret, saaledes som det vil fremgaa af det i næste Afdeling udviklede, og da der ved den Tid

---

[1]) Tubæks Mølle, der oprindelig hed Tudebølle, maa altsaa antages at have eksisteret samtidig med den i Midten af det Fjortende Aarhundrede forsvundne Landsby af samme Navn og er følgelig mindst 5 à 600 Aar gl.

maa være kommet en Del Munke hertil fra Morkær, har dette sandsynligvis bidraget til Byens Opkomst og Trivsel, og vi se da ogsaa, at den mere og mere faar Købstads Præg og udvikler sig til en nærsom og driftig By, der vel ingensinde blev stor, og ifølge dens Beliggenhed paa en Ø, der kun havde Forbindelse med Fastlandet ved Hjælp af en meget primitiv Træbro, heller ikke kunde vente at blive det, men om hvilken der foreligger Vidnesbyrd, at den var velhavende, og at dens Borgere sade i god Bedrift.

Navnlig udviklede Haandværkerstanden sig, og blandt de forskellige Haandværkere indtog Skomagerne en særlig fremtrædende Plads. Byen havde nemlig for ca. 400 Aar siden allerede saa mange af disse, at de dannede et Laug, der fik Privilegier af Kong Hans, i hvilken Anledning der udfærdigedes et kongeligt Brev, som, da det er ret ejendommeligt, gengives ordret, dog med Nutidens Skrivemaade. Det er dateret Vordingborg den 1ste Advents Søndag i Aaret 1510 og lyder saaledes:

> Hans, Konge til Danmark osv. gøre alle vitterligt, at paa det at Messen og Gudstjenesten, som Skomager-Embedet udi Vor Købstad Præstø optaget og holdet haver for Sct. Nikolaj Alter udi Præstø Kirke, maa og skal ved Magt opholdes og formeres, saa og af Vor synderlige Gunst og Naade Vore kære Undersaatter i foreskrevne Skomager-Embede i Præstø, som nu ere og herefter kommende vorder, til Gode og Bistand have Vi undt og tilladt og med dette Vort aabne Brev unde og tillade, at de herefter maa og skulle have, nyde, bruge og beholde den Skraa, Lag og Privilegier, som dette Vort Brev underhængt er, udi alle sine Ord, Artikler og Punkter, som samme Skraa indeholder, dog med saadant Skæl, at hvilken ud af foreskrevne Embede i Præstø, som forgør sig imod anden i Embedet i Ord eller Gerning, han skal

derfor bøde imod Lauget, Gildebroder og Gildesøster eftersom foreskrevne Skraa indeholder og derudover imod Os, som det sig bør af Rette, og skal Oldermanden udi foreskrevne Laug tilsige Vor Foged deri Byen, naar nogen Bøde faldende vorder udi deres Embede, at Vor Rettighed ikke forties. Og skulle Vore Undersaatter i foreskrevne Embede herefter sælge Sko og Støvler for redelig Værd, som de tykkes at kunne. Forbydende o. s. v.

Brevet findes i Afskrift af Sognepræsten Magister Winsløw i den Kallske Samling Nr. 471 paa det store kongelige Bibliothek; derimod findes intet til Oplysning om Indholdet af den Original-Dokumentet vedheftede Skraa. Selv om denne imidlertid har eksisteret, da Winsløv for ca. 200 Aar siden tog Afskrift af Brevet, kan det dog ikke formodes, at hverken det originale Brev eller Skraaen nu ere at finde; thi det vides, at Skomagernes gamle Laugsprotokol og flere gamle Dokumenter Skomagerlauget vedrørende brændte under den store Ildebrand i 1750.

Det »redelige Værd«, som Skomagerne maatte tage for deres Varer, beløb sig efter en Takst fra 1524 til 2 Mk. og 4 Sk. for et Par gode Støvler, medens et Par gode Sko kun kostede 10 Sk., et Par Bøndersko 8 Sk. og et Par Drengesko 4 Sk. Samtidig kostede et Par laadne Handsker 3 Sk., et Par ulaadne 2 Sk. og et Par Kvindehandsker ligeledes 2 Skilling.

Fra Christian den Andens Tid er opbevaret en original Magistrats Bekendtgørelse, udstedt den 1ste August 1519 af Borgemester, Raadmænd og Menighed i Præstø, i hvilken der meddeles, at hæderlig Mand Hr. Knuth Marcussen vor kæreste, naadige Herres Kapellan har været i Præstø paa bevidste naadige Herres Vegne og handlet med os om

Byens Sise, og givet os hans Naades Villie tilkende herom, i hvilken Anledning de alle have indgaaet, samtykket og fuldbyrdet samme Sise, som de love at holde ved Magt i alle Maader, som tro Undersaatter bør at gøre.

Originalen findes i Rigsarkivet i en Samling med lignende Bekendtgørelser fra en Del flere Købstæder, og er mærkelig derved, at den er paatrykket et endnu ganske velbevaret Segl med Byens Vaaben, der er det ældste, som vides at eksistere og som i alt væsentligt er lig med det nuværende Segl. En Afskrift findes i Langebæks Diplomatarium.

Forinden Christian den Anden i 1520 begyndte Krigen med Sverrig, blev der udstedt Befaling til samtlige Købstæder i Sjælland om, at de hver især skulde have et Antal Ryttere og Heste, forsynede med Harnisk, Værge osv. i Beredskab baade Nat og Dag, for at de efter første Ordre straks kunde drage i Krig. I denne Anledning stillede Præstø 3 saaledes fuldt udrustede Ryttere med Heste, Harnisk og Værge. Til Sammenligning anføres, at Vordingborg stillede 4.

I et i 1534 udkommet Skrift af den bekendte Poul Helgesen fortælles det, at paa den Tid, da Nadverens Administration under begge Skikkelser var bleven indført i Præstø, var der i denne By en Præst, der til Brug ved Sakramentets Uddeling havde indviet P æ r e m o s t i Stedet for Vin. Da han i den Anledning blev tiltalt for den gejstlige Ret, forsøgte han at forsvare sig ved at bede Dommeren oplyse ham om:

»Huor fendhen han schulde faa saa meget Wijn fra, som her ville til saamange.«[1])

I Kirkehistoriske Samlinger 4. Rk. 2. Bd. Pag. 204

[1]) Rosenberg: Nordboernes Aandsliv 3. Del Pag. 72.

udtales, at det ligger nær at tænke paa Niels Olsen, om hvem det vides, at han i 1545 var Sognepræst i Præstø, som den Præst, der fandt Pæremost anvendelig til det omtalte Brug. Da det imidlertid, efter det i 4de Afdeling udviklede om de første Sognepræster i Byen, maa antages, at der i alle Tilfælde har været én Præst — rimeligvis to — før Niels Olsen, efter at Reformationen var paabegyndt, synes det mere rimeligt at tænke paa en af disse.

3die Afdeling.

Præstø Antoniter-Klosters Historie.

I den forholdsvis korte Tid, i hvilken Præstø Kloster eksisterede, havde det selvfølgelig en ikke ringe Betydning for Byen og dens Udvikling, og da det var det eneste Kloster af Antoni-Ordenen, der har eksisteret i det nuværende Danmark, turde det have sin Interesse her at hidsætte nogle Bemærkninger om Ordenens Stifter, den hellige Antonius, og om Ordenens første Fremtræden her i Landet.

Den hellige Antonius blev født Aar 251 i en Landsby i Øvre Ægypten. Allerede som Dreng var han stærkt greben af religiøse Anfægtelser, og da hans Forældre, der vare velhavende, døde, da han var 20 Aar gammel og han derefter en kort Tid havde boet sammen med en Søster, blev han under en Gudstjeneste stærkt greben af de Ord: Vil Du være fuldkommen, saa gaa hen og sælg alt, hvad Du har, giv det til de Fattige og kom og følg mig. Han delte da med Søsteren, solgte sin Part til Indtægt for de Fattige, drog ud i Ørkenen og paalagde sig de sværeste Bodsøvelser. Hvad der fortaltes om ham og hans Helligheds rygtedes vidt omkring, Ligesindede flokkedes om ham, og en Mængde Hytter rejste sig i Nærheden af hans.

Legenden ved nu meget at fortælle om ham og de Fristelser, han var udsat for, og siger, at Djævelen viste sig for ham i 7 forskellige Skikkelser for at lokke ham til Fald. Middelalderens Malere afbildede ham meget ofte og da i Munkedragt med en Abbedstav i den ene Haand og en Krykke i den anden. Fra Krykken hængte ofte en Klokke, og ved hans Fødder afbildedes der som Regel et Svin, der da havde en Klokke om Halsen. Undertiden fremstilledes han med en Bog og Klokken, og stundom med en Svøbe i den ene Haand. Han blev ogsaa malet med Djævelen ved sin Side enten i Djævle Skikkelse eller som en forførende underskøn Kvinde.

I den første Tid, han levede i Ørkenen, havde han intet andet Selskab end det vilde Svin, og dette blev derfor helliget ham, hvad der har givet Anledning til et fromt lille Bedrageri, som der fortælles om i Kirkehist. Saml. 2. Bd. Pag. 97 i Anmærkningen. Munkene i Italien, siges der her, lode et magert Svin, som de gave Navn af Antoni-Gris, løbe frit omkring med en Klokke om Halsen. Denne »hellige Gris« blev fodret af alle, saasnart den lod sin Klokke høre ved Døren, og Enden blev naturligvis, at Munkene en skønne Dag kunde slagte et smækfedt Svin, som de endda vidste at drage yderligere Fordel af, idet de solgte dens Hale og bildte Folk ind, at den var god mod Lynild.

I Aaret 311, da Antonius altsaa var 60 Aar gammel, viste han sig i Aleksandria under en Christenforfølgelse for at hjælpe og trøste sine Troesfæller og for, om Gud vilde det saa, at lide Martyrdøden. Han optraadte som en fuldstændig Vildmand, uvasket og urenset, kun iført en Haarskjorte og derover et Faareskind. Aleksandrias Befolkning har formodentlig spottet ham, for han drog snart tilbage til sin Ørken og til sin stedse voksende Discipelskare. Han døde 105 Aar gammel og fik af Eftertiden Navn af Munkevæsenets Fader. To Hundrede Aar efter hans Død mente man at have fundet hans Legeme

i Ørkenen, og det blev ført til Aleksandria og bisat. Aar 636 blev det ført til Konstantinopel og senere, omtrent ved Aar 1000, skal det være kommet til Vienne i Frankrig. Medens man nu troede at have den gamle Ægypters Ben velforvarede i en Kiste i Kirken i Vienne, skete det, at der i Omegnen udbrød en pestagtig Sygdom, der blev kaldet »Helvedes Ild«, senere »Antoni-Ild«, og som intet kendt Lægemiddel kunde helbrede. Men saa kom de gamle Ben til Nytte.

En Adelsmand ved Navn Gaston havde en Søn, der blev smittet af Pesten, og Faderen gav da det Løfte, at han tilligemed sin Søn og hele sin Formue vilde ofre sig for de af Sygdommen lidende Mennesker, dersom Sønnen kom sig, og hvad sker: den følgende Nat viste den hellige Antonius sig for Gaston og fortalte ham, at hans Bøn var hørt, og at han og de, som vilde ofre sig for at hjælpe de Syge, skulde betegne sig med et himmelblaat Halvkors omtrent som et **T**, hvilken Form skyldtes Antoni Krykke.

Sønnen kom sig, og der var ingen Tvivl om, at det var den hellige Antonius Skyld i, hvorfor man straks — det var i Aaret 1091 — skrede til at oprette et Hospital i Vienne, hvor Fader, Søn og otte Ligesindede dannede et Broderskab, der tog Navn efter den, som Sønnen formentlig skyldte sit Liv og bare en sort Dragt med det af Antonius befalede Kors paa venstre Bryst, og Korset fik Navn af Antonius-Korset.

Allerede 1095 stadfæstede Urban den Anden Broderskabets Regler, men først 1218 dannedes en egentlig Munkeorden, og efter at Marquard Brocktopp eller Brokdorff — Navnet angives forskelligt — for Emmecke Lembckes Børn den 23de Juni 1391 havde solgt Gaarden »Morkær« med Tilliggende til Broder Peder — Mejster und Gebieter des Huses Sct. Antonius — der købte paa Ordenens Vegne, og Handelen var confirmeret af Grev Claus af Holsten og Hertug Gerhard af Slesvig, fik Ordenen rejst

det førnævnte Kloster i Mohrkirchen. Det kom snart i Besiddelse af en betydelig Formue, fik Gaver af baade Konger, Fyrster og Private og endog Christian den Førstes Dronning, Dorthea, tog det under sin beskyttende Omsorg, og blev, efter at have skænket Klostret 300 Gylden, optaget i Broderskabet. I 1485 tog Kong Hans og Hertug Frederik det i særdeles Beskyttelse, i hvilken Anledning det paatog sig 2 Dage om Aaret ved Mikkeldagstid at holde en Begængelse og læse Messe for Christian den Første og hans Slægt.[1])

Nogle Aar før Købet af Morkær fandt Sted, var der dog allerede gjort Forsøg paa at faa Ordenen indført her i Landet af en Mand ved Navn Conrad, der kom hertil som Udsending for Antoni-Brødrene i Tempsin, men det er usikkert, om hans Virksomhed har haft varige Følger, medens det dog heller ikke er usandsynligt, at han kan have stiftet et Broderskab paa Beldringe, da der har gaaet Sagn om, at et Kloster har eksisteret her og senere flyttedes til Præstø. Noget historisk om Beldringe Kloster kendes imidlertid ikke. Og da det vides, at Beldringegaard var Herresæde i Slutningen af det Fjortende Aarhundrede, og der ikke i dens Nærhed findes eller nogen Tid vides at være fundne Ruiner, der kunde tyde paa at være Kloster-Levninger, kan det med Sikkerhed siges, at der aldrig dersteds har været noget Kloster, men dermed er ikke udelukket, at Antoni-Brødrene kan have haft et midlertidigt Tilflugtssted der, og maaske derfra have forberedt Opførelsen af Klostret i Præstø, og det er vel endog det sandsynligste, da Sagnet om Beldringe Kloster dermed finder sin Forklaring.

At Conrad kom her til Landet 1379, altsaa før Klostret i Morkær stiftedes, kan ikke tale imod denne Antagelse,

---

[1]) Om Morkær Kloster se i det hele: Westphalen Monumenta IV. Bd.; Jensen: Schleswig-Holsteinische Kirchen Geschichte og Staatsbürgerliches Magasin IX. Del Pag. 444.

da Morkær var udgaaet fra Thempsin i Meklenborg, det samme Kloster, som havde udsendt Conrad, og det derfor tør antages, at disse to Klostre senere have kunnet arbejde i Forening for at faa Ordenen indført paa Sjælland. Det er da ogsaa bekendt, at Antoni-Ordenen flere Steder her i Landet havde Hus og Hjem, hvorfra den propaganderede.

Hvad angaar Klostret i Præstø, da haves der ikke bestemte Oplysninger om, naar dets Bygning er paabegyndt, men det maa være sket omtrent ved den Tid, da Christian den Første skænkede Marie-Kirken til Moder-Klostret, altsaa c. 1470. Længe før den Tid kan det ikke have været, eftersom Klostret ikke nævnes noget Sted, hvilket derimod ret ofte er Tilfældet i den nærmest følgende Tid. Det er saaledes bekendt, at Jørgen Goye ved Testamente af 14de Juni 1474 gav 10 Mark til »Sancte Anthoni Closter i Præstoe«. Dette var en ret betydelig Gave, da en Mark Sølv var lig 8 Specier, medens en Tønde Byg kun kostede nogle faa Skilling. Samme Aar har Citze Hansis af Præstø, efter at have taget Niels Griis af Nordrup til Lavværge, skødet til Klostret »en 1/2 Gaard, som hun selv iboede«. To Aar senere har Klostret været i Virksomhed, da der fra 1476 foreligger et Broderskabsbrev, ved hvilket Johannes Andersen, »Presbyter og Procurator« over Antoni-Klostret i Præstø, optager Marquard Nielsen i Sct. Antoni-Broderskabet og alt dets Gode.[1])

I personalhistorisk Tidsskrift 2. Bd. Pag. 4 har Distriktslæge Ingerslev næst at omtale Christian den Førstes tidligere omhandlede Gave af 1456 til Corfitz Rønnow, udtalt en Formodning om, at Rønnow har været Klostrets Velgører, da han blev begravet i dets Kirke. Denne Formodning er ganske rigtig. Han har nemlig den 6te December 1493 med sin Hustru — Birgitte Jochimsdatter —

---

[1]) Originalen i Rigsarkivet. Topografisk Samling paa Pergament.

og sine Børns Samtykke skænket Klostret et Hus i Præstø, imod at det skulde lade læse Sjælemesser for ham. Samme Rønnow var en meget højtstillet Personlighed. Han var Lensmand paa Jungshoved, som han senere fik til brugeligt Pant af Kong Hans; han ejede Faarevejle paa Langeland, var Rigsraad og Dronning Dortheas Hofmester. Hans Ligsten findes under den anden Bue fra Øst imellem den oprindelige Kirke og Tilbygningen.

Klostret ejede endvidere en Gaard i Malmø, 2 Gaarde i Øllerup i Vallensved Sogn, 1 Gaard i Kastrup Sogn og 1 Gaard i Lille Pilestræde i København — det nuværende Antoniestræde — hvilke Ejendomme blive nærmere omhandlede, og endelig en Grund med »en føje Bygning paa« ved »Jermers Gab« i København. En Del af denne Ejendom blev i 1498 mageskiftet med Københavns Magistrat mod tilstødende Grunde. Det herom udstedte vidtløftige Dokument findes aftrykt i Oluf Nielsens: Københavns Diplomatarium 1. Bd. Pag. 250, og viser, at den ærlige Mand Iep Clausen, i fordums Tid Borgemester i København, havde skænket Grunden til Præstø Kloster »for sin Sjæls Saligheds Skyld«.

Efter »den nye Kontrakt og Maal« fik Klostret et Jordstykke, der holdt 94 Alen × 90 Alen × 86 Alen × »Bredden paa den Odde, som indløber paa den søndre Ende imod deres Grund af Æfleholt«. Sidstnævnte Maal er jo nu til Dags ganske ubestemmeligt, men det har i alle Tilfælde ikke været saa lille et Stykke Jord, Klostret der sad inde med.[1])

I Aaret 1500 skænkede Æstrid Jensedatter Klostret den halve Gaard, der laa paa Torvegades søndre Side vesten næst Niels Blochis Humblehave; 1501 gav Christian Daa fire Lod Sølv, og i 1503 har Iep Haryest raadført sig

[1]) Paa et Kort over København fra Aar ca. 1500, der findes i Traps Beskrivelse af Danmark, er Antoni-Klostrets Ejendom vist liggende ud mod Norrevoldgade omtrent ved nuværende Gade Nr. 12.

med sin Moder Citze og med sine Samsøskende, og som Resultat af dette Samraad fulgte et Skøde til Klostret, ligeledes paa en halv Gaard paa Torvegades søndre Side.

Torvegade har den Gang strakt sig lige fra Adelgade og til Torvet. Udtrykket den søndre Side af Torvegade bliver derved forstaaeligt.

Sidse Owesdatter, der døde paa Jomfruensegede 1503 og var af de Liungers Æt, betænkte kort forinden i sit Testamente ikke mindre end 25 sjællandske Klostre med Gaver og Antoni-Klostret findes omtalt saaledes: »Item Præstø Kloster II Pund Korn, halff Rwff, halff Bygh,« hvilket vil sige 3 Tønder Rug og 4 Tønder Byg.

Den betydeligste Gave, som Klostret har modtaget, fik det i 1504, da Kong Hans gav det Indtægterne af Beldringe Kirke. Herom foreligger et i Rigsarkivet opbevaret Dokument, der lyder saaledes:

»Jeg Broder, Peter Matzen, Præceptor, og menige Convent og Broderskab inden Sct. Antoni Gaard og Kloster i Præstø, kundgøre for alle de, som ere nuværende, og for de, som skulle komme, med dette Vort aabne Brev, at værdige og højbaarne Herre og Fyrste, Konning Hans, Danmarks, Norges, Sverigs, Venders og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig og udi Holsten og Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, har af sin besynderlige Naade og Gunst og af gudelig Kærlighed, som Hans Naade haver til den alsommægtigste Gud, hans værdige Moder Jomfru Marie, til den alsomhelligste Patron Hellig Antonius, og til foreskrevne Sct. Antoni-Klosters Forbedrelse udi foreskrevne Præstø, at det maa des snarere bygges, og Guds Tjenesten maa der ydermere øges og opholdes, undt og givet os en af Kronens Kirker, som er Beldringe Kirke, liggende udi Baarse Herred, til evindelig Eje, Ejeskullendes, dog med saa Skel, at Præceptor og Brødre,

som nu ere, og efterkommendes vorde, skulle skikke det saa, at Messe og Gudstjeneste holdes der i foreskrevne Beldringe, og alle Sakramenter gøres Almuen saa, som en Sognepræst bør at gøre, saa at der bliver ingen Forsømmelse paa, og særdeles, at vi foreskrevne Brødre skulle holde — Gud og hans værdige Moder Marie til Lov — en Messe hver Lørdag om Aaret for hans Naade, hans kære Hustru og Børn, hans Forældre, Arvinger og Efterkommere, og lade holde tvende Begængelser hvert Aar, som er den første Tamperdag inden Jul og den anden udi Tamperdag i Fasten.

Ligeledes skete det saa, som Gud forbyde, at disse Artikler holdtes ej, som foreskrevet staar for Brøsts Skyld, for Personer eller nogen anden Forsømmelse, da skal fornævnte Herre og Fyrste Konning Hans eller hans Kongelige Efterkommere have Magt at tilbageholde al den Rente, som fornævnte Beldringe Kirke kan rente, og det saalænge, indtil al den Tjeneste, som kan findes og bevises at være forsømt, er fuldkommet igen, og derefter skal foreskrevne Rente komme til foreskrevne Kloster igen aldeles ubeskaaret eller i nogen Maade formindsket.«

Af den Sætning i Dokumentet: »at det maa des snarere bygges,« synes det, som om Klostret ikke endnu den Gang har været fuldført, og det bliver da ret tvivlsomt, om det nogensinde er blevet det. Der vides ikke efter denne Tid at være tilfaldet det væsentlige Gaver, og der forlyder intet om, at det nogensinde har ejet noget betydeligt Gods eller anden Rigdom, hvad der heller ikke let kunde tænkes efter den forholdsvis korte Tid, i hvilken det eksisterede. Det maatte desuden, i alle Tilfælde fra 1480, svare en meget høj Afgift til Moder-Klostret i Morkær, og uagtet Brødrene her hjemme ere skildrede paa samme Maade som andre Steder, ɔ: som paatrængende Tiggere, der truede alle, som ikke vilde

fylde i deres Pose, med Sygdom, navnlig Antoni-Ild, have de dog ikke formaaet at tigge saameget sammen, at de, foruden selv at leve godt, have været i Stand til at svare deres Afgift til Morkær og faa Penge tilovers til ikke strengt nødvendigt Byggeri. At Klostret i Morkær har bekostet det første og nødvendigste Byggeri, tør antages for utvivlsomt, da det ellers er ganske uforstaaeligt, dels at Marie-Kirken blev givet til Morkær og ikke til det paatænkte eller maaske alt paabegyndte Kloster i Præstø, og dels med den høje Afgift, der fastsattes den 9de Juni 1480 ved en Overenskomst mellem den fornævnte Poul Winter fra Morkær og Peder Jensen, Procurator og Provisor for Sct. Antoni-Klostret i Præstø. Afgiften bestemtes til 200 Mark lybsk at betale kontant og straks og til en aarlig Afgift af 15 rhinske Gylden og 30 Læster Sæd. En Læst Sæd var forskellig i de forskellige Landsdele og for de forskellige Kornsorter, men ifølge Arent Berntsen var en Læst Byg paa Sjælland lig 48 Tønder. Der skulde altsaa aarlig svares 1440 Tdr. Byg, og, da en rhinsk Gylden havde en omtrentlig Værdi af 6 Kroner, i Penge ca. 90 Kroner. Der skulde da nogen Tid og Flid til at faa tigget det sammen, og det er ikke at undres over, at man fandt det at være lovlig meget at det Gode og forsøgte at blive det kvit. Men dette Forsøg var, i alle Tilfælde i den ønskede Henseende, ganske resultatløst, og gav Anledning til, at der i 1485 oprettedes et nyt Dokument, ved hvilket Præstø Kloster maatte erkende, at det var underlagt Morkær og skyldte dette Lydighed og den aarlige Afgift, ligesom at dets Munke vare pligtige at tigge rundt omkring i Roskilde og Lunds Bispedømmer.[1])

Saa vidste man, hvad man havde at rette sig efter, men der kom lige godt for lidt Penge i Kassen, altfor lidt. Man traskede rundt i begge Bispedømmer med

---

[1]) Originalen om begge Overenskomster findes paa Pergament i Rigsarkivet.

Tiggerposer og med hele Bunker af Blanketter til Afladsbreve, og man kom hjem igjen næsten ganske tomhændet, dog Afladsbrevene, hvorom senere, ufortalte, dem havde man med sig tilbage, dem var der da til Dags ingen, som vilde købe, og de havde dog i de gode gamle Dage været lige saa kurante som Guld. Og eftersom Aarene gik, bleve Forholdene daarligere og daarligere, og snart kom den Tid, da man langtfra at kunne samle Gods og Guld, meget mere begyndte at tænke paa at maatte skille sig ved det, man alt havde, for blot at friste Livet.

Saadanne Forhold vare selvfølgelig rent fortvivlede for kristelige Munke, der vare vante til Overflod, men hvad hjalp det? Korset maatte bæres.

I 1527 maatte man gøre et Laan hos Kannik Erik Daa i Lund paa 200 Mark danske Penge, 100 Mark danske Hvide og 100 Mark Søslinger, og til Sikkerhed for denne Gæld blev af den daværende Prior, Hans Atzersen, pantsat den Klostret tilhørende Gaard i Malmø, som det sagtens, medens Tiderne vare bedre, har forskaffet sig, for derfra at foretage de Rejser, der skulde vise, hvad og hvormeget der lod sig presse af Godtfolk, der hørte hjemme i Lunds Bispedømme, og hvor formodentlig Udbyttet er bleven magasineret indtil videre.

To Aar senere, altsaa 1529, gjorde Biskop Lage Urne sit Testamente og skænkede sin Formue til ca. 150 forskellige Personer, Stiftelser og Klostre, og Præstø fik til sin Part 4 Tdr. Malt, 4 Tdr. Mel og 1 Td. Smør,[1]) men hvad forslog det? Og det var den sidste Gave, der vides at være kommen Klostret til Gode.

I Daugaards: »De danske Klostre i Middelalderen« anføres et Brev fra 1531, i hvilket Prioren Erasmus og Brødrene af Sct. Antoni-Klostret i Præstø tilstaa, »at de

---

[1]) Dette i det hele taget mærkelige Testamente findes aftrykt i Danske Magasin 3. Rk. 3. Bd. Pag. 212 og følgende.

i disse sørgelige Tider intet andet Raad vide end at sælge det Klostret tilhørende Hus i lille Pilestræde i København«. Dette ejendommelige Købebrev, der lægger klart for Dagen, hvor trængende Klostret har været, blev oprettet 1532, og lyder saaledes:

Alle Mænd, dette Brev se eller høre læse, hilse vi Rasmus Lauritzen, Tilsynsmand, Tiltroed af alle Brødrene udi Sct. Antoni Kloster i Præstø evindelig med Gud — kundgøre vi for alle Nærværende og Kommende det vi alle samdrægteligen vedkende os med dette Vort aabne Brev at have solgt og afhændet en af Klostrets Gaarde — for stor Trang og Nød, som, os og Klostret overfalden er og synderlig i denne Tid — fra os og alle Klostrets Efterkommere Priorer og Brødre i fornævnte Sct. Antoni Kloster i Præstø til ærlig velbyrdig og strenge Ridder Hr. Henrik Goye, vor kæreste naadige Herre Konning Frederiks Embedsmand paa Vordingborg og hans rette Arvinger for Penge, Vare og fuld Værdi.

Hvilken fornævnte Gaard med Bredde og Længde i Øster, Vester, Sønder og Nord og Nabo paa begge Sider redelig findes udi det Købebrev, som her nu er tilstede, og som vi have havt af renlivet Mand Hr. Gregorio, som fornævnte Kloster og Brødre finge samme Gaard udaf, som Brevet klarligen lyder og i sig skriver, med alt fornævnte Gaards rette Tilhørelse, Hus og Jord, Bredde og Længde, op og ned i alle Maader, som han nu indhegnet og begreben er, med alle de Breve og Rettigheder som vi Brødre i fornævnte Kloster her til Dags have haft og brugt, os og Klostret til Gavn og Nytte, og aldeles intet undtaget af Gaard eller Grund i nogen Maade til evindelig Eje, Ejeskullendes, og kende vi fornævnte Brødre fuldt og alt at have fanget og oppebaaret Penninge og gode Varer efter vor gode Nøje og Samtykke af

fornævnte Henrik Goye for fornævnte Gaard og Bolig, saa at vi takke hanem alle udi hver sin Sted for gode Betaling; thi bepligte vi, os fornævnte Brødre, at frihjemle og tilstaa fornævnte strenge Ridder Hr. Henrik Goye og hans Arvinger fornævnte Gaard og Grund, fri for hver Mands Hinder og Gensigelse, som herefter paatale kunde i nogen Maade.

Til ydermere Vidnesbyrd og bedre Forfaring, at saa Sandingen er, som foreskrevet stander, hænge vi vort Convents Indsegl med flere Dannemænds, som vi dertil bedendes vorder, først og næst Conventets med Broder Rasmus's Indsegl, med ærlig og velbyrdig Mands Claus Eggertsens til Elmelund; Hans Skrivers Borgemester udi Vordingborg og Morten Blochs Borgemester udi Præstøs Indsegl hængende forneden dette vort aabne Brev, som givet og skrevet er i fornævnte Antoni Kloster i Præstø Sancte Johannes Baptistes Dag Anno domini MDXXXII.[1])

Det er altsaa givet, at Klostrets Præster og Munke have haft Fattigdom at kæmpe imod, men dersom man tror, at de ydmygeligen have fundet sig heri og levet et Forsagelsens Liv indenfor fredlyste Klostermure, da er man paa Vildspor.

Splid, Kiv, Utilfredshed og Egenkærlighed, der synes at have Nøgler til alle Døre, havde ogsaa faaet lukket op og var trængt ind til Antoniternes Allerhelligste, hvor de holdt et Hus, som den hellige Antonius vilde have fældet Taarer over. Undertiden gav den herskende Misnøje sig Udslag paa en ret iøjefaldende Maade. Det var saaledes Tilfældet allerede i 1512, da nogle Præster ligefrem desererede og tog Vejen ad København til. Et saa grovt

[1]) Afskrifter findes i det store Kongelige Bibliothek: Ny Kongelig Samling 604 K. i fol., og i Gl. Kgl. Samling 2487 i 4to.

Brud paa Disciplinen kunde naturligvis ikke gaa upaatalt hen, og der skulde afsendes Folk for at indfange dem og føre dem tilbage, for at de kunde lide deres velfortjente Straf, andre til Skræk og Advarsel. Da traf det sig saa heldigt, at Kong Hans netop kom til Byen og Prioren fik da udvirket en Kongelig Skrivelse, dateret 6te Maj 1512, der lød saaledes:

»Hans med Guds Naade osv. Vid, at Os elskelige Hr. Prior udi Præstø Kloster, haver berettet for Os, at han agter igen at hente nogle Præster af København, som ere heraf Klostret imod hans Minde; Bede vi Dig og ville, at Du lader Dine Svende være hanem behjælpelige og følge hanem eller hans visse Bud med sine Præster her til Klostret, saa hanem derpaa intet Hinder eller Forfang sker, og lad det ingenlunde.

Skrevet udi Præstø Kloster, Sancti Johannes Dag 1512.[1])

Til os elskelig Esge Bille, Vor Embedsmand paa København.

Der forlyder intet om, hvorvidt det lykkedes at fange Desertørerne.

Foruden Fattigdom og Utilfredshed, var der ogsaa Umoralitet i Klostret, og Administrationen synes at have været yderlig slet. Følgende Eksempler ere i saa Henseende særlig veltalende, og de vise tillige, at Moraliteten sattes til Side ogsaa udenfor Klostret og selv hos meget højtstaaende Personer.

Den bekendte Joachim Rønnow, der sad paa Sjællands Bispestol under Navn af Electus, fordi Paven ikke havde stadfæstet hans Valg, hvad han ikke kunde paa Grund af et tidligere Løfte til den landflygtige Lundske

[1]) O. Nielsen: Københavns Diplomatarium IV. Pag. 329.

Erkebiskop Johan Vess,[1]) havde den 29de Juli 1535 skaffet sig et Dokument, der var udstedt af fire af Convents-Brødrene fra Præstø Kloster, nemlig Peder Clausen, Morten Jensen, Anders Andersen og Lauritz Pedersen, og sandsynligvis er udstedt, da de nævnte fire Brødre paa deres Tiggervandringer kom til Roskilde og havde indfundet sig hos Biskoppen i et eller andet Ærinde. I Dokumentet[2]) bevidne de fire Sjæle, at det var dem bekendt, at Prior Rasmus Lauritzen med deres og de øvrige Convents-Brødres Samtykke havde solgt til Joachim Rønnow og hans Arvinger 2 Gaarde i Øllerup, Vallensved Sogn, Flakkebjerg Herred, en Gaard i Vindinge, Kastrup Sogn, og en øde Jord med nogen føje Bygning liggende ved Jermers Gab i København, ligesom det var dem bekendt, at Sælgeren havde faaet Fyldest og Værd for alt det Solgte.

Sandsynligvis har Bispen lovet de fire Præster et passende Vederlag for deres Bevidnelse, men har bagefter ment at kunne spare det, og har da den 10de August skaffet sig dem fra Halsen ved at udstede et Dokument, i hvilket han erkender, at han for den Villie, som de fire Præster havde vist ham med Hensyn til »nogen Gaard og Gods«, som han havde købt af Prior Rasmus Lauritzen, nok skulde vise sin Erkendtlighed, og naar han først fik Gaardene i sin Besiddelse, vilde han »til Gode rede« dem derfor og fornøje for Ejendommen, saa de skulde takke ham derfor.[3])

Det er altsaa givet, at Rønnow har erhvervet sig Købebrev paa det omtalte Gods, uden at give andet derfor end et meget ubestemt Løfte, og dette blev tilmed givet til de fire Mænd og ikke til Klostret.

---

[1]) H. Knudsen: Joachim Rønnow, Fortalen.
[2]) Originalen paa Pergament i Rigsarkivet; Aftryk i Københavns Diplomatarium 1. Bind Pag. 383.
[3]) Knudsen: Joachim Rønnow Pag. 125 i Anmk. Ny Kirkehistoriske Samlinger II. Pag. 756 og 57.

Men det mærkeligste ved denne Sag kom dog først senere frem.

Der findes i Rigsarkivet et originalt Skrift, som hverken er forsynet med Navns Underskrift, Aarstal eller Dato, men som utvivlsomt hidrører fra den mægtige og pengegridske Ridder og Rigens Raad Hr. Anders Bilde til Søholm. Da der i Arkiverne findes en Mængde af hans Haandskrifter, er det ikke svært at bestemme, at han er Forfatteren.

Skriftet er et Klageskrift, indeholdende Beskyldninger mod Joachim Rønnow og gaaende ud paa, at Bispen paa ulovlig Maade har villet tilegne sig Præstø Klosters Gods ved at tvinge Lauritz Klejn, der er den samme som den førnævnte Lauritz Pedersen, der selvfjerde bevidnede Handelen, til at skrive Brevet, hvorved Godset gaves til Biskoppen, men, siges der i Klageskriftet, Hr. Lauritz kan ikke huske, om Brevet alene lød paa noget Gods i Øllerup eller paa alt Klostrets Gods, men enten det lød paa det ene eller det andet, saa meget var sikkert, at Biskoppen aldrig havde betalt noget som helst for Godset. Dokumentet var heller ikke forsynet med Conventets eller Priorens Segl, men derimod med det, som Klostret plejede at sætte for dets Afladsbreve. Det samme var Tilfældet med en Gaard, der laa ved Jermers Gab i København, den fik Klostret heller ikke noget for uden 4 Tdr. Malt, og for det Brev var heller ikke Conventets Segl.

Da Rønnow 1536 blev sat i Statsfængsel, hvor han, som bekendt, forblev til sin Død, er den mærkelige Sag, hvor Klostret har maattet betale Omkostningerne, sagtens skrevet i Glemmebogen for hans Vedkommende, og Klostret har beholdt det omstridte Gods, der dog gik den samme Vej som Huset i Antoniestræde, men mærkeligt er det, at det nu er Hr. Anders Bilde, Ridder og Rigens Raad, som køber det.

Om denne Handel findes i Rigsarkivet et velbevaret endnu med samtlige Segl forsynet Dokument, der er skrevet

paa Pergament i 1545, og blandt andet viser, at Klostrets Opløsning næppe vilde være udebleven, selv om Reformationen ikke alt havde medført den. Det viser tillige, at Byen den Gang foruden Borgemester og tre Raadmænd havde en Byfoged; det giver os Navnet paa Byens Sognepræst, som man før dets Fremkomst ikke kendte det mindste til; det viser, at Byen havde en Guldsmed, en Næring, som desto værre ikke senere hen i Tiden kunde trives der; det giver Oplysning om Klostrets indre Forhold, og viser, at det gik smaat med Afladshandelen. Det aftrykkes derfor Ord til andet.

»Vi underskrevne Jep Andersen, Borgemester i Præstø, Hr. Niels Olsen Sognepræst, Michel Bösse, Per Hvidt og Jens Guldsmed, Raadmænd der sammesteds, gjøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd MDXLV Sancte Margrethe Virginis Dag (13de Juli) vi forsamlede vare her udi fornævnte Borgemester Jep Andersens Stue; skikket var for os ærlig og velbyrdig Mand Hr. Anders Bille til Søholm, Ridder, og lod for os og Dannemænd flere læse et Købebrev paa en Gaard udi Sjelland liggende i Øllerup udi Vallensved Sogn og i Flakkebjerg Herred, og som Erik Ibsen paaboede, og som giver 3 Pd. Korn og 3 Skilling grot, som fornævnte Anders Bilde havde købt af Hr. Rasmus Lauritzen, som da var Prior og Forstander her udi Præstø Kloster og af menige Convent der sammesteds og spurgte fornævnte Hr. Anders Bille samme Tid, om der var nogle her tilstede, som deraf vidste. Da fremginge disse efterskrevne Dannemænd, som vare Hr. Anders Andersen, Hr. Lauritz Klejne, som den Tid vare Præster og Brødre her udi fornævnte Kloster og Anders Poulsen, som samme Tid Borgemester var, og Søren Knudsen Byfoged her sammesteds, og menige Almue heri Byen, som den Tid levede og nu tilstede vare, sagde

og tilstode og vilde det holde med deres Helgens Ed, hvor Behov gøres, at dem fuldt vitterligt er, og de vel vidste, at fornævnte Hr. Rasmus solgte fornævnte Hr. Anders Bilde fornævnte Gods, og var samme Tid fornævnte Kloster ved sin fulde Magt, saa at Præsterne derinde baade læste og sjunge og holdte alle deres Messer, som de mange Aar tilforn gjort havde. Desligeste vidnede og fornævnte fire Dannemænd og menige Almue, at dem ogsaa fuldkomment vitterligt er, at foruden det Gods, som fornævnte Hr. Rasmus, som den Tid Prior og Forstander var, og Mester Hans Atzersen, som var Prior før ham i fornævnte Kloster, — solgte og afhændede de fra Klostret Klenodier og andet, det de vare nødte til af stor Trang, som de havde for Mad, Øl og anden Trang, som de havde at opholde Præsterne og Brødrene med der udi samme Kloster, for Almuen var dem tit ikke saa villig at hjælpe, som de udi Fortiden været havde. —

At fornævnte Dannemænd saa i Sandhed for os vidnet have i alle Maader, som foreskrevet staar, og os samme selv vitterligt er, det vidne vi fornævnte med vore Indsegl, hængende neden for dette vort aabne Brev, som givet og skrevet er Aar, Dag, Tid og Sted som foreskrevet staar.«

Disse forskellige Breve og Dokumenter kaste i Sandhed et mærkeligt Lys over Retsbegreberne hos den optrædende Adel og Gejstlighed.

Først bevidne Præsterne Anders Andersen og Lauritz Pedersen m. fl., at Rønnow har købt Godset og betalt det, hvilket sidste aldeles ikke var Tilfældet; saa erkender Rønnow, at han vel ikke har betalt, men han lover at gøre det; dette sker dog dels i en saa ubestemt Form, at det vil bero paa ham selv, om han vil holde det og dels til urette Vedkommende. Saa faar Anders Bilde Nys om Sagen, rimeligvis gennem Lauritz Pedersen, der vil

hævne sig paa Bispen, fordi han ikke har faaet noget for sin Villighed med de falske Dokumenter, og Adelsmanden og Ridderen, der er pengegridsk som faa, vil nu benytte sig af Lejligheden og fiske i rørt Vande; men skøndt han langtfra var ræd af sig, var han dog ikke rigtig dristig overfor den mægtige Biskop, der vistnok iøvrigt ogsaa var i Stand til alt muligt, og Adelsmanden skriver sin Klage anonymt og først efter, at Biskoppen er fængslet. Der er efter Haandskriften ingen Tvivl om, at Skriftet først er skrevet længe efter 1536, rimeligst først 1540—41.

Men længe forinden, formodentlig straks efter, at Bispen er fængslet, har Anders Bilde købt den ene af Gaardene i Øllerup — vi skulle snart se, hvorfor han ikke fik den anden med — og han har sagtens købt den ved Hjælp af Drikkepenge til Vidnerne; thi først henimod en halv Snes Aar efter, da Klostret forlængst er opløst, da Rasmus Lauritzen formodentlig er vandret heden, og da Rønnow var død i sit Fængsel, først da kommer Køberen med sit Købebrev for at faa det stadfæstet paa Tinge, og da ere de tjenstvillige Munkesjæle atter tilstede og kunne paany vidne om, at Gaarden er købt og betalt; denne Gang maaske med Rette og maaske ikke.

Man faar et Begreb om det Levnet, der førtes af Anders Bille i hans Hjem, naar man læser en Udtalelse af Biskop Frantz Wormordsen, der havde oversat Davids Salmer og dediceret dem til Anders Bille og hans Hustru Pernille Olufsdatter Krognos. Biskoppen formaner begge Ægtefolkene til herefter at lade fare løsagtige Viser, som Drankere og Bolere have digtet, og som desværre almindelig qvædes paa Hofgaarde og i Herrehus.

Med Hensyn til den anden af Gaardene i Øllerup, der var medindbefattet i Handelen med Joachim Rønnow, da gav den Anledning til en Proces, der først fandt sin Afslutning ved en Kongelig Rettertingsdom af 4de April 1547, og hvis Anledning var følgende:

Gaarden var oprindelig given til Præstø Kloster af

Fru Ingert Billesdatter paa den Betingelse, at Klostret »til evige Tider« skulde holde »to sjungne Messer« hver Uge for Giverinden. Skete dette ikke, skulde Gaarden falde tilbage til hende eller hendes Arvinger, uanset hvad Grunden til Forsømmelsen var.

Striden stod nu mellem Ejler Rønnow som Joachim Rønnows Broder og Arving paa den ene Side og Ingert Billesdatters Arvinger paa den anden Side. Førstnævnte paastod, at da hans Broder havde købt Gaarden, medens Klostret var ved Magt og Myndighed til at sælge den, maatte den tilkomme ham, medens det fra den anden Side gjordes gældende, at selv om Klostret havde solgt Gaarden — hvad dog ikke var bevist — Rønnow havde nemlig været saa uheldig, at hans Tjener havde taget et forkert Købebrev og medgivet ham til Retten — saa var en saadan Handel dog ugyldig, da Klostret ikke kunde have Ret til at sælge Gaarden, naar der paahvilede denne den førnævnte Forpligtelse, der var at betragte som en Indskrænkning i Ejendomsretten.

Den sidstnævnte Betragtning fik Medhold, og Gaarden kom altsaa til Giverindens Arvinger. Dommen findes i sin Helhed aftrykt i Kirkehistoriske Samlinger 8. Bd. Pag. 269—271; dens Konklusion lød saaledes:

> Da — efter Tiltale, Gensvar og Sagens Leylighed — sagde vi der saa for Ret, at efterdi fornævnte Gaard i Øllerup er givet til fornævnte Kloster med slig Vilkaar, som samme Genbrev indeholder, og fornævnte Klosters Forstander haver derover solgt og afhændet samme Gaard imod samme Vilkaar, førend Vor Ordinantz udgik, at slig Messe og Tjeneste ikke holdes skulde, da er det gjort med Uret, og fornævnte Skøde derfor ingen Magt at have men fornævnte Gaard i Øllerup med al sin rette Tilliggelse bør igen at komme til fornævnte Marquardt Tymandt og hans Medarvinger Fru Ingert Billesdatters Arvinger efter fornævnte Genbrevs Lydelse.

Saavidt bekendt eksisterer der kun et Eksemplar af de af Antoni-Klostret i sin Tid udstedte Afladsbreve. Dette findes i National-Museet og gengives oversat i Tillæg 4, da det ikke vides tidligere at være trykt i det danske Sprog, hvorimod det i Original-Sproget findes i Kirkehistoriske Samlinger II. Del Pag. 104 og følgende. Paa Originalen findes Spor af, at Dokumentet har været paatrykt et Segl i grønt Vox. Det er trykt som Blanket og de med Kursiv trykte Steder ere paa Originalen tilføjede med skrevne Bogstaver. Den lykkelige Kvinde, der blev Ihændehaver af det kostelige Papir, var den højadelige Fru Pernille Olufsdatter, der i 1508 var bleven gift med den oftnævnte Anders Bilde til Søholm.

Fra Hovedklostret i Morkær findes Afladsbreve for Aarene 1468 og 1502 i Langebæks Diplomatarium. Det førstnævnte giver Ihændehaveren Del i og altsaa Godt af alle Klostrets Bønner og gode Gerninger og giver Ret til en christelig Begravelse selv paa saadanne Steder, som ere belagte med Bansættelse, naar blot Vedkommende ikke selv var bansat eller havde befattet sig med Aager. Det andet gav enhver, som betalte Penge til Tyrkerkrigene, Delagtighed i alle Kirkens Bønner og gode Gerninger og Tilladelse til at vælge sin egen Skriftefader, som til daglig Brug kunde absolvere paa sædvanlig Maade og én Gang i Vedkommendes Liv samt ogsaa i hans Dødsstund meddele ham den fuldkomneste Aflad for Skærsilden og alle Straffe, selv om han var bansat. Og det kunde endog give samme Ret til Vedkommendes Venner og Frænder.[1])

Et saa virksomt Dokument har sikkert været ret kostbart.

---

[1]) Kirkehistoriske Samlinger II. Pag. 387—390, hvor de findes paa Original-Sproget.

Efter at den paa Gammeltorv i København forsamlede Rigsdag, der bestod af Adelen, Delegerede fra Borgerstanden samt 2 Bønder fra hvert Herred, den 30te Oktober 1536 havde vedtaget Kongens Forslag om, at Bispemagten skulde afskaffes, den lutherske Lære indføres, og alt gejstligt Gods enten inddrages under Kronen eller anvendes til gudeligt Brug, Skolevæsen osv., fik samtlige Klostre tilstillet en Bekendtgørelse om, at de af deres Beboere, som vilde forlade deres hidtidige Virksomhed og drage ud i Verden, skulde have uhindret Tilladelse hertil, men de, der vilde blive, »skulde være deres Abbed hørige og lydige og leve ærlige og under christelig Skikkelse og prædike de hellige Evangeliers og Guds Ord og lade fare al menneskelig Digt og Paafund.«

I 1537 fik Kannik Peder Amage af København Ordre til at rejse rundt og »anamme alle Klostre i Danmark til sig«. Han skulde tage Fortegnelse over deres Ornamenter, Klenodier og Inventarium og overgive denne til Kronen, men det er ikke lykkedes at finde nogen Oplysning om, hvorvidt han har været i Antoni-Klostret og hvad han der har forefundet, men det har næppe været ret meget.

Det er dog i alle Tilfælde ikke mange af Klostrets Efterladenskaber, der kom Byen til Gode. Christian den Tredie forærede den 7 af Klostrets Boder paa Grønnegade, men det var paa den Betingelse, at »Byen selv skulde bygge og forbedre dem« og anvende Indtægterne af dem til Indkøb af Vin og Brød til Kirkens Brug. Endvidere tillodes det Byen at nedrive Sct. Gertruds Kapel og anvende Materialierne til Sognekirkens Reparation. »Til Kirkens Prydelse« maatte man desuden beholde de Klæder og Ornamenter, som hidtil havde været benyttede. Det om disse Begunstigelser udfærdigede Kongelige Brev, der tillige siger os, at Sct. Gertruds Kapel var en Stenbygning, der laa inde i Byen, og at det var denne og ikke den gamle Sogne Kirke, der nedbrødes 1550, findes af-

trykt som Tillæg Nr. 5 efter danske Cancelli Registranter 1535—50 Pag. 448.

Uagtet der nu altsaa var lovet Byen, at den maatte beholde Klostrets Klæder og Ornamenter, er der dog Grund til at tro, at den i hvert Tilfælde ikke har faaet dem allesammen; thi i Universitetets Regnskab for 1554—55 findes en Udgiftspost paa 28 Skilling, som hidrører fra, at Rentemesteren havde brugt denne Kapital til Fortæring, da han i Universitetets Ærinde var i Præstø angaaende nogle Messehagler, som Kongelig Majestæt havde skænket Universitetet. Regnskabet findes aftrykt i Danske Magasin 3. Rk. 6. Bd. Pag. 255, og paagældende Udgiftspost lyder bogstavret saaledes:

»Fortheret ieg then tidt ieg var Universitetens ærende i Præstø om nogle Messe Hagle Kongl. Maj. haffde skengt Universitet XXVIII Skilling.«

At Byen fik den gamle Klosterkirke overladt, var jo kun et Tak for sidst. Den maa iøvrigt have været meget forfalden, da den kort efter, at Byen overtog den, maatte repareres med Materialierne fra Sct. Gertruds Kapel, hvilke vistnok iøvrigt nærmest ere benyttede til Opførelsen af den østligste af de 3 Tilbygninger, se herom nærmere 14. Afdeling: Kirken.

Af Kloster-Ejendomme, der kom Byen eller dens Borgere til Gode, kan nævnes, at Christian den Tredie i 1542 gav Byfoged Søfren Knudsen Livsbrev kvit og frit paa et Hus i Præstø, »som tilforn var en Hestemølle til Sct. Antoni Kloster«.

Dette Hus var beliggende paa den Grund, som tilhørte afdøde Købmand E. V. Møller, og omtales ca. 200 Aar senere som forhen tilhørende Antoni-Klostret. Da Ejendommen brændte 1750, fandtes der endnu en Hestemølle sammesteds, og da Strædet fra Adelgade ned til Aaen anlagdes kort efter, fik det Navn af Hestemøllestræde, hvilket Navn det endnu har.

Tiggermunkene vare de første, hvis Klostre opløstes, og uagtet der ikke haves nogen bestemt Oplysning for Præstø Klosters Vedkommende, synes det dog, som om intet Tiggermunke-Kloster har virket efter 1537; dog er det sandsynligt, at nogle af Beboerne have haft Ophold i Klostret efter nævnte Tid.

Naar de sidste Beboere have forladt det, vides ikke, men i 1563 stod det tomt og øde, og Frederik den Anden udstedte i den Anledning den 1ste Februar Ordre til Lensmanden Biørn Kaas om at foranstalte nedrevet »det øde Kloster ved Præstø, saa nær som til Kirken«, og at »lade sætte Tømmeret for sig, og Stenene renhuggede ogsaa for sig udi en Hob til Kongelig Majestæts Behov«. Indtil Majestæten fik Brug for det, skulde der dernæst sørges for en tro Karl, der kunde agte paa, at intet af det forkom. [1])

Senere kom der Ordre til Lensmanden om, at Stenene skulde sendes til København, hvor de skulde bruges til Kongens Slot.

Grunden til, at Klostrets forholdsvis nye Bygninger saaledes bestemtes til Nedbrydelse, kan sagtens søges i, at de aldrig ere blevne fuldt færdige, og maaske endog, da Munkene forlod dem, have været faldefærdige af Mangel paa Vedligeholdelse. I alle Tilfælde bleve Klostrene i Næstved, Skelskør og Køge ikke nedbrudte. I sidstnævnte By fik man Lov til at beholde Graabrødre-Klostret, naar Munkene vare flyttede; Carmeliter-Klostret i Skelskør skænkedes til Johan Urne, og Næstved Borgere fik Graabrødre-Klostret dersteds for at indrette det til Hospital.

Der maa have været en ret betydelig Frugthave om Antoni-Klostret, da der den 23de Marts 1554 udgik en Kongelig Befaling til Jørgen Bragde om at drage Omsorg for, at de Pæretræer og Abilder, som bleve afhuggede i Præstø Klosters Abildgaard, bleve lagte i et Hus, hvor de

[1]) Tegnelser over alle Lande fol. 308 B.

kunde ligge tørt, indtil han fik nærmere Besked om deres Anvendelse fra Kongelig Majestæt.[1])

I Rentemester Joachim Bechs Regnskab for Tiden fra Mikkelsdag 1562 til samme Dag i 1563 figurerer under Nr. 51 en Udgiftspost paa 90 Daler[2]) til Stenhuggere, »som det Kloster nedbrød i Præstø«, og Fragt for Mursten derfra, som førtes til Slottet.[3])

Ifølge en Opskrift, der findes i det store Kongelige Bibliothek i Ny Kongelige Samlinger 868 K. (Købstæderne og deres Slotte) indkom der til Københavns Slot ialt 41,330 Mursten fra Præstø Kloster. Og af den ikke en Gang et Aarhundrede gamle Bygning blev kun tilbage den Del af Grunden, som det ikke kunde betale sig at opbryde.

Under Stormfloden 1872 kom der, ved at nogen Jord bortskylledes, nogle Murlevninger til Syne, som antoges at hidrøre fra Klostret. De laa ganske vist ikke netop paa det Sted, som det er angivet af Resen, at Klostret skal have ligget paa, men det kan jo have hidrørt fra en Udbygning, og den Mulighed er heller ikke udelukket, at Stedet kan være fejl aflagt af Resen.

Af Klosterforstandere kende vi:

1476 Johannes Andersen, Presbyter og Procurator.
1480 Peder Jensen, Procurator og Provisor.
1504 Peder Matzen, Præceptor.
1511 Johannes Christiansen, Forstander.
1527 Hans Atzersen, Prior.
1531 og 32 Rasmus Lauritzen, Prior.

---

[1]) Tegnelser over alle Lande fol. 391.
[2]) En Daler lig omtrent 1 Kr. 33 Øre.
[3]) J. Grundtvig : Frederik den Andens Statshusholdning LXXVI.

4de Afdeling.

Købstadens Historie fra Reformationen og indtil Begyndelsen af Krigen med Carl Gustav.

»Hellige« Mænd har man jo haft til alle Tider og paa alle Steder, hvorfor skulde saa Præstø ikke ogsaa have haft idet mindste en. Og han har været der. Rigtignok var han ikke nær saa hellig som hans mere berømte Navnebroder »Hellig Anders« fra Slagelse, der havde det med Hellighed i en saadan Grad, at han kunde hænge sin Hætte paa Solens Straaler, men han havde dog Navn af Hellig Anders saavel som den anden.

I »Encomion reg. dan.«, der udkom 1654, fortæller J. L. Wolff, at der paa Reformationens Tid var en Munk i Præstø, der hed Anders. Denne Anders, siges der, gik over til Luthers Lære, og blev den første lutherske Præst. Han ligger begravet i Sakristiet, dækket af en Sten, paa hvilken hans Billede er udhugget. Der fortælles om ham, at han ejede en Hvid og med den kunde han bestride alle sine Udgifter, thi »i hvor han den hensendte at ville købe noget, sendte de ham Hviden igen tilbage med Varerne, som han vilde have for den, og det for hans Helligheds og Gudfrygtigheds Skyld«.

Sammesteds meddeles, at Præstø Købstads Vaaben er »en Mand udi sine præstelige Klæder, hvilken holder udi sin venstre Haand en Kalk og Disk, og af den højre Haand

oprækker de 3 Fingre, hvilket betyder Gud Fader, Søn og Hellig Aand«.

Samme Anders omtales ogsaa i Thieles Folkesagn 1ste Samling omtrent paa samme Maade som hos J. L. Wolff. men kaldes her for Præstø Anders.

Pontoppidan siger i Danske Atlas, at der foruden Gravsten over den Præst Anders, som gik over til Luthers Lære, i Præstø Kirke er en anden Gravsten, der har et Billede af Sct. Andreas, og er over en katolsk Præst, der levede ved Reformationstiden og for sin Gudfrygtigheds Skyld blev kaldt for Hellig Anders. Magister Winsløv, der var Sognepræst i Præstø fra 1692 til 1705, lader Anders Andersen, der menes at være bleven Sognepræst straks efter Reformationen, være Hellig Anders, og siger, at han var den første Sognepræst efter den nye Læres Indførelse, og at der som Minde om ham endnu paa Winsløvs Tid foruden Ligstenen var et malet Glasvindue. Ogsaa i »Wibergs Præstehistorie« omtales Anders Andersen som identisk med Hellig Anders.

Dr. Ingerslev har i sin Afhandling i Personalhistorisk Tidsskrift 2det Bind, der omhandler de med Indskrifter forsynede Mindesmærker i Præstø Kirke, ikke omtalt nogen Sten over Hellig Anders med Sct. Andreas Billedet, og, om denne eksisterer endnu, maa den altsaa antages at være uden Indskrift eller i alt Fald uden læselig Indskrift, men da Pontoppidan udtrykkelig nævner begge Ligstene, er det vistnok rettest at antage, at Hellig Anders med den værdifulde Hvid hører hjemme i den katolske Tid og i Overgangstiden, og det er da ret sandsynligt, at han har antaget Luthers Lære, da Musæus i Cat. past. siell. efter Reformationen har to Præster med Navnet dominus Andreas, medens Hellig Anders, den forsvundne Ligsten fraregnet, ellers ikke har efterladt sig bevislige Minder.

Men det gaar næppe an, som hos Winsløv og Wiberg og som det antages i Kirkehistoriske Samlinger 4. Rk.

2. Bd. Pag. 204 i Anmærkning 2, at slaa de to Herrer Anders eller Andreas sammen til en Person; thi for det første passer Fortællingen om Hellig Anders med den kostbare Hvid aldeles ikke paa den Anders Andersen, der alt er omtalt som Munk i Antoni-Klostret i forrige Afdeling, og som vi om lidt skulle se først kan være kommet til Præstø omkring 1530; for det andet omtaler Danske Atlas udtrykkelig 2 Ligstene, en over sidstnævnte Anders Andersen og en anden med Billede af Sct. Andreas, og for det tredie er det i Forbindelse med Foranstaaende af væsentlig Betydning, at der i den tidligere omtalte Fortegnelse over sjællandske Præster, der er forfattet af Petro Musæns og omfatter Præster baade før og efter Reformationen, findes opført 2 Præster med Navnet Dominus Andreas. Deraf, at denne Fortegnelse er ufuldstændig, hvad den utvivlsom er, da i alt Fald en Præst — den i forrige Afdeling som Sognepræst i 1545 omtalte Niels Olsen — er forglemt, kan man dog ikke drage den Slutning, at de Navne, som findes paa den, ikke skulde have eksisteret, og det saameget mere, som Niels Olsens Navn ikke vides at forekomme til andre Tider, og det derfor er muligt, at han kun har været Præst en kort Tid og derfor hurtig er glemt. Herfor kunde det ogsaa tale, at hans Navn ikke findes paa en Fortegnelse over Præster efter Reformationen, der findes i en af Præstøs ældre Kirkebøger, og er forfattet 1693. For det fjerde taler Fortællingen om, at Anders Andersen har skænket Byen Vaaben, ogsaa for, at der har været to af det Navn, da den, som kom til Byen omtrent 1530, ikke kan have skænket Byen Vaaben før 1519, og fra den Tid vide vi, at Vaabenet i alt væsentligt har været det samme som nu, og ifølge Thisets Afhandling om de danske Købstæders Vaaben er det endog rimeligt, at som Præstø Vaaben var i 1519, har det været ogsaa i det foregaaende Aarhundrede.

Men hvem og hvad var da den sidstlevende af de to Herrer Anders?

Hans Ligsten, der endnu findes i Kirkens Sakristi, giver da i alt Fald nogen Oplysning. Dr. Ingerslev har skænket en fotografisk Gengivelse af den til Selskabet for Dansk Norsk Genealogi og Personalhistorie og i dette Selskabs førnævnte Tidsskrift omtales Billedet saaledes:

Det forestiller Billedet af den Afdøde med en dansk Almuesmands rolige vederheftige Udtryk i Ansigtet. Han forestilles liggende udstrakt, indhyllet i den Munkekappe, han i Ungdomsaarene havde baaret i Præstø Kloster, med højre Haands to Edsfingre pegende mod det Antoni-Kors, der udgør Kappens eneste Prydelse og Mærke. Paa højre Side af Hovedet i den Plan, hvorpaa Legemet hviler, er der indhugget de to første Tal af Aarstallet (15), hvoraf Resten, der skulde have staaet paa den tilsvarende Plads paa venstre Side, aldrig er bleven udført.

Det er heraf klart, at Stenen er lavet i hans levende Live — hvad iøvrigt den Gang og længe efter var meget almindeligt — og at det har været Meningen, at de manglende Tal skulde tilføjes af andre efter hans Død.

Paa Stenen findes ifølge Winsløv følgende Indskrift:

> »Andreas Andreæ curator animarum Præstoe nec non Skiffvinge. Scio quod Redemptor meus vivit & in novissimo die de terra resurrecturus sum & rursus circumdabor pelle mea Job XIX.«

Endvidere findes Stenen omtalt af Pontoppidan i Marmora dan. I., men med ufuldstændig Indskrift. I oldnordisk Museums Arkiv er en Tegning af den af Abildgaard, men den er ikke korrekt.

Med Hensyn til det af Winsløv omtalte malede Glasvindue, da fandtes det paa Kirkens søndre Side ligeoverfor Prædikestolen og viste Billedet af en Præst, der i alt væsentligt svarede til Billedet paa Anders Andersens Ligsten, ligesom det ogsaa havde Underskriften: dominus Andreas.

Da nu Antoni-Korset findes paa Ligstenen tilligemed

Indskriften: Anders Andersen, Sjælesørger for Præstø og Skibbinge Menigheder, og Korset ifølge Winsløv ogsaa fandtes paa Glasmaleriet, er det givet, at Sognepræsten Anders Andersen er en forhenværende Antoni-Munk og den samme, som vi kende som Præst og Convents Broder i Præstø Kloster og altsaa som Meddeltager i de i forrige Afdeling omhandlede Retshandler med Rønnow og Bilde. Og vi have endnu flere Oplysninger om ham. I det satiriske Digt: Samtale mellem Per Smed og Adser Bonde, hvilket efter sit Indhold aabenbart skriver sig fra den første Tid efter at Hans Tausen havde begyndt sine reformatoriske Bestræbelser, omtales saavel Anders Andersen som hans Ven og Klosterbroder Lauritz Pedersen. Om denne sidste fortæller Per Smed, som noget han selv havde oplevet og set, at Lauritz, der da var Munk i Morkær og bar Sct. Antoni-Korset, havde sit Distrikt i Nørrejylland, hvor »han for os lyste Aflad stort«.

Man vil endog tillægge ham Troldomskunster, hvorom Per Smed fortæller, at da et Menneske skulde henrettes, fordi »det havde forgjort sig«, fik Hr. Lauritz i Sinde at købe dets Hjerte af Bøddelen, men denne, der straks tænkte, at Munken vilde »gøre Skalkhed« med det, gav et Svinehjerte i Stedet. Hr. Lauritz pakkede det i sit Skrin i god Tro til, at det var af den henrettede Mand, og rejste med det til Morkær og nedgravede det i en Skov ved Klostret. Hvad andet han desforuden gjorde ved det, vilde Per Smed ikke med Sandhed kunde sige noget om, men noget maa der være eksperimenteret med det, for alle Skovens Svin kom løbende til det Sted, hvor Hjertet var nedgravet. Med saadant noget, tilføjer Per Smed, er Munke og lærde Folk vel bekendt, og Hr. Lauritz fangede og sendte mange hundrede Svin til Morkær. Da Adser Bonde har hørt denne Fortælling, erklærer han, at han ofte har givet Hr. Lauritz baade Flæsk og Gris, men for Fremtiden vil han det ikke mere. Om Lauritz's Broder Hr. Anders af Morkær siger Adser Bonde, at han kom

og tiggede den ene Ost før Adsers Kone kunde faa lavet den anden.

Anders Andersen har altsaa været Munk i Morkær før han kom til Præstø, og da Digtet efter sit Indhold ikke kan være forfattet før omkring 1530, er det ikke tænkeligt, at hverken han eller Hr. Lanritz har skiftet Opholdssted længe før denne Tid, og han bliver derfor nødt til at renoncere paa den Ære, man har villet tillægge ham: at have skænket Præstø By dens Vaaben. Derimod er det tænkeligt, at det kan hidrøre fra Hellig Anders, for han kan meget vel have levet og været katolsk Præst i Klosterkirken mange Aar før 1519.

Saalidet som Anders Andersen altsaa har givet Byen dens Vaaben, saalidet har han været den første lutherske Præst.

Af den Pag. 44 aftrykte Magistratsbekendtgørelse ses det nemlig, at Sognepræsten i 1545 hed Niels Olsen. Og før denne Tid kan Anders Andersen ikke have været Sognepræst og have taget eller faaet Afsked, thi i saa Tilfælde kunde der ikke staa paa hans Ligsten, at han tillige var Sognepræst for Skibbinge Menighed, da denne først forenedes med Præstø 1557, som vi om lidt skulle se. Og det kan ikke forudsættes, at Niels Olsen har været Katolik. En katolsk Præst i Embede i en dansk Købstad i 1545 er ligefrem utænkeligt. Desuden betegnes Anders Andersen i den førnævnte Bekendtgørelse af 1545 som forhenværende Præst og Conventsbroder og kan altsaa endnu den Gang ikke være bleven Sognepræst.

Hr. Anders har sandsynligvis lige til han blev Sognepræst haft Bolig i Præstø sammen med sin Ven og Klosterbroder Lauritz Pedersen, og det er ikke utænkeligt, at de begge have haft deres Ophold i Klosterbygningen, der jo ellers stod ubenyttet i en Række af Aar. Og her kan de meget vel have boet selv efter, at Hr. Lauritz blev Sognepræst i Skibbinge, thi Præstegaarden her var brændt i Grevens Fejde, og Præsterne havde den Tid Tilladelse til

at bo udenfor deres Sogn, indtil det den 1ste Maj 1618 blev forbudt af Christian den Fjerde, der befalede, at alle Præster skulde bo i det Sogn, i hvilket de havde deres Gerning.

Hr. Lauritz' Ligsten findes i Præstø Kirkes nordre Skib og har ligesom Anders Andersens Antoni-Korsets Mærke.

Man kunde fristes til at spørge, hvad der kan have givet Anledning til, at Anders Andersen af sin Samtid eller den nærmeste Slægt derefter, er bleven saa fordelagtig omtalt, at det er gaaet over i Folkebevidstheden og derfra har forplantet sig til følgende Tiders Forfattere, at han skulde være Fader til Byens Navn og Vaaben, og Svaret vil da nærmest blive, at da der er Sandsynlighed for, at han har været Sognepræst i en længere Aarrække — det vides ikke, naar han blev det, mulig straks efter 1545, men derimod, at han var det 1557 og først døde 1572 eller 73 — ligger det nær at antage, at han af Overbevisning har sluttet sig til Reformationen og med Nidkærhed røgtet den evangeliske Præstegerning, hvorved han da har sikret sig Menighedens Gunst og Velvillie. Ogsaa kan det tænkes, at Borgerskabets hidsige Strid med hans Eftermand, der havde til Følge, at syv af Byens Borgere dømtes til at miste Livet — hvorom senere — kan have bidraget en Del til at se Formanden i et bedre Lys end man maaske ellers vilde have gjort, og endelig er det jo ogsaa muligt, at Hellig Anders med Hviden kan have levet i Folkemunde paa Anders Andersens Tid og derefter har da Navneligheden i senere Tider foranlediget, at de ere forvekslede.

I Forordningen af 9de Maj 1555, der handler om Forbedring af Præsternes Lønninger i Sjællands Stift, hedder det blandt andet: . . . »Naar Præsten er død og

afgangen til Skibbinge Kirke, da skal Skibbinge Kirke være Annex til Sognekirken udi Vor Købstad Præstø . .«

Den daværende Præst i Skibbinge var vor noksom bekendte Lauritz Pedersen Klejn, der døde 1557, hvorefter Annekteringen altsaa fandt Sted og varede indtil 1643 — Wibergs Præstehistorie angiver fejlagtig 1641 — da Forholdene forandredes ved et Kongeligt Brev af 21de April, i hvilket det hedder:

> »At eftersom Vi naadigst komme udi Forfaring, Præstø Kald med dets Annex som kaldes Skibbinge at være ganske ringe, saa at en Guds Ords Tiener, som samme Kald skal betjene, sig deraf kymmerlig kan underholde, og Baarse og Beldringe skal være tvende gode Sogne, at et af dem en Guds Ords Tiener fast kunde nære og underholde, da have Vi fornævnte Præstø Kald at forbedre naadigst saaledes for godt anset og tilladt, saa og hermed for godt anse og tillade, at udi Steden for Skibbinge skal fornævnte Beldringe annekteres Præstø Kald og fornævnte Skibbinge annekteres Baarse.« [1])

Denne Ordning viste sig dog snart at være meget uhensigtsmæssig. Der blev klaget over den, og Enden blev, at der blev nedsat en Kommission, der skulde overveje og indgive Forslag til Beslutning om, hvorledes de Ulemper kunde hæves, der vare forbundne med, at Præstø havde Beldringe til Annex, medens Skibbinge var lagt til Baarse. Kommissionen, der bestod af Frederik Redtz til Thygestrrup, nuværende Hovedgaard »Kongsdal« i Ondløse

---

[1]) Sjællandske Tegnelser Nr. 21 Pag. 236. Oprindelig var Præstø annekteret Beldringe Sogn, der strakte sig lige til Præstø Vesterport. Saaledes var det endnu i Begyndelsen af det Femtende Aarhundrede, medens Jens Pedersen var Sognepræst og skreves Sognepræst til Beldringe og Præstø. Det tør vel antages, at Hovedsognet er nævnt først.

Sogn, Holbæk Amt; Ridder Niels Trolle til Trolholm i Skaane, Rigens Viceadmiral, begge af Danmarks Riges Raad, og Jesper Brochmand, Dr., Superintendent over Sjællands Stift, afgav den 8de Maj 1647 en Indstilling, i hvilken de erklærede, at Skibbinge Kirke befindes at ligge nær ved Præstø og langt fra Baarse og af Arilds Tid har været sammen med Præstø, indtil sidste Ordning skete, og at Præsten i Baarse, naar han skulde til Skibbinge, skulde forbi Beldringe, medens paa den anden Side en Part af Bønderne i Skibbinge Sogn boede langt neden for Præstø, saa at de, naar de skulde hente Præsten i Baarse til nogen Syg, skulde forbi baade Skibbinge og Beldringe Kirker, og derfor havde en hel lang og ubelejlig Vej, af hvilken Grund det er hændet, at nogle Personer i Skibbinge ere bortdøde uden at faa Sakramentet — hvilket skulde kunne bevises med Tingsvidne — medens det kun var en stakket Vej at hente Præsten i Præstø. Af disse Grunde foresloges det at vende tilbage til den tidligere Ordning; men — bemærkedes der videre — da Præsten i Præstø havde en saa ringe Indtægt, at han ikke deraf kunde lønne nogen Kapellan, burde han deputeres 40 Tdr. Korn og dertil forundes den sædvanlige Afgift, som Præsten i Baarse hidtil havde haft af Kongelig Majestæts de 25 Jorder, som laa paa Præstø Mark og brugtes af Borgerskabet. Betænkningen slutter saaledes: »Saa kan Præsterne paa begge Sider være ved Magt, saavelsom ogsaa al Uskikkelighed forekommes, som ellers af den sidste Omordning er foraarsaget, og Bønderne i begge Sognene kunne faa det bedre og bekvemmeligere baade med Præsterne at hente til de Syge, og Tienderne at fremføre, ligesom det ogsaa i andre Maader vilde falde dem lideligere.«

Indstillingen blev stadfæstet af Kongen allerede den 13de i samme Maaned, og siden den Tid har Skibbinge uafbrudt været annekteret Præstø.

Den Maade, paa hvilken de kongelige Skatter, Udgifter til Hær og Flaade og andre Ydelser i Kongelig Majestæts Tjeneste, udrededes i det Tidsrum, der omhandles i denne Afdeling, er saa ejendommelig og saa forskellig fra Nutidens Udredningsmaade, at en Række Eksempler hentede fra Præstø Købstad sikkert vil findes her at være paa rette Plads.

Da Christian den Tredie belejrede København 1535, fik en Del Købstæder, deriblandt Præstø, Ordre til at sende Øl og Brød til Hærens Brug, hvilke Varer, der lovedes betalte med Penge, for Præstøs Vedkommende skulde leveres Tirsdagen efter Sct. Stefans Dag med 2 Læster Øl og 1 Læst Brød.

Samme Aar fik Præstø Ordre til at lave to Vogne og sende dem til Hvidøre (ved Strandmøllen Nord for København) tilligemed to Tømmermænd og 6 Karle, hver med en god Økse, Spade og Skovl. Mandskabet skulde tage Mad og Øl med, saa de havde nok til 14 Dage. Senere kom der atter Bud efter 2 Tømmermænd, der med hver en Maaneds Kost ligeledes skulde møde i Hvidøre, medens 4 Karle med 3 Vogne og Spader skulde møde i Lejren ved København. Ja, endog saa langt bort som til Landskrone maatte der sendes 4 Tømmermænd, der skulde hjælpe til at bygge Kongelig Majestæts Skibe.

Samme Aar skete en Udskrivning, som Pigerne formodentlig har syntes godt om. Ved et Brev til Sjællandsfars Landsting blev det nemlig befalet, at alle sjællandske Pebersvende skulde indfinde sig i Lejren medhavende Kost og hjælpe til at grave i 8 Dage, saafremt de ikke vilde sættes fast og straffes af Lensmanden.

Ligesom nogle andre Købstæder maatte Præstø aflevere en gammel Skude til at sænke i Dybet.

I 1536 fik Byen en Fænnike, o: c. 100 Landsknægte i Indkvartering. Bønderne fik Befaling til at aflevere fornødne Fødemidler og skulde have for 1 Okse 14 Mark, 1 Fdg. Smør 10 Mark, 1 Tønde Havre 1 Mk., 1 Læs Hø

1 Mk., 1 Lam 12 Skilling, 1 Par Høns 4 Sk., 1 Gaas 4 Sk., 1 Læs Halm til Strøelse 8 Sk.

Der blev i de nævnte Aar udredet ekstraordinære Pengeskatter. Saaledes maatte Præstø i 1535 af med 350 Mark til Paaske og 300 Mark til Mikkelsdag, medens Vordingborg udredede henholdsvis 250 og 200 Mark og Næstved 2500 og 2000. Allerede for 1537 vare Skatterne lavere, idet der for hele Aaret betaltes af Præstø 300 Mark, Vordingborg 400 og Næstved 3000.

Det er ret paafaldende, at Præstø det førstnævnte Aar maa ud med 650 Mark imod Vordingborgs 450, medens sidstnævnte By i 1537 maa udrede 400 imod Præstøs 300 Mark.

Lørdagen efter Sct. Dionysi Dag 1537 udsendte Christian den Tredie et aabent Brev, der først meddelte, at han allerede havde tilskrevet den menige Adel og Ridderskabet ligesom alle Prælater og gejstlige Personer, der havde Jordegods, at de skulde holde deres Heste, Rustninger, Svende og Harnisker til Rede til Kongens og Rigets Tjeneste, og derfor vilde han nu med dette aabne Brev lade de menige Købstadmænd vide, at de ogsaa skulde holde gode Rustninger, Harnisker, Rør, lange Spyd og andet godt langt Værge, saa at de kunde møde til Fods, naar Adelen mødte til Hest, og stille dem »Mand hos Mand«, for at de »saameget desto bedre kunde afværge al deres egen Skade og Fordærv om noget skulde komme paa af Vore eller Rigets Fjender«. Og naar Borgerskabet fik Kongens eller hans elskede Raads Skrivelse om, at der var noget paa Færde, da maatte alle være parate til at møde fuldt rustede, og skulde de selv vælge en Borgemester eller Raadmand til at være deres Høvidsmand og ham skulde de være hørige og lydige.

Men foruden at give et saa karakteristisk Billede af hine Tiders Militærvæsen, oplyser Kongens Brev ogsaa om andre Ting, der, om muligt, maa forekomme Nutiden endnu mærkeligere end Meddelelsen om Købstad-Soldaterne, der

kunde bevæbne sig med Rør, ɔ: Bøsser eller lange Spyd efter Forgodtbefindende. Det meddeles nemlig, at der med Samtykke af Danmarks Riges Raad var udgaaet en Reces og Ordinants for hele Riget; denne Reces, hvorefter den menige Mand overalt i Riget skulde rette sig, var sendt til samtlige Landsting, og det blev derfor paalagt Borgerskabet i enhver Købstad at sende Fuldmægtige til Landstinget og lade dem tage Afskrift af samme Reces, der var at finde hos Landstingsskriveren.

Da der for Sjællands Vedkommende kun fandtes Landsting i Ringsted, maatte altsaa samtlige de andre Købstæder sende Fuldmægtige dertil for at faa afskrevet den Lov, som man dagligdags skulde rette sig efter.

Som saa ofte sad Rosinen i Pølseenden; Brevets Slutning lød nemlig saaledes:

»Vi ville og med denne Vor Skrivelse have Eder paamindet, at I straks ufortøvet lader det Sølv fremkomme, som I ere tilskrevne om at udgive til Vort og Rigets Behov; dette forlade Vi Os paa; thi efterlader det ingenlunde.«

Ogsaa med Hensyn til Udskrivning til Orlogstjeneste have vi Oplysninger fra denne Tid, idet Præstø Borgerskab modtoge et Tirsdagen efter Sct. Andreas Apostels Dag dateret Brev, der var skrevet paa Københavns Slot, og i hvilket det meddeles, at der allerede nu straks i Foraarstiden skulde løbe nogle Orlogsskibe i Søen »for at holde Vore Strømme rene, om nogle vilde fordriste sig til at løbe i Søen og der røve og tage fra den søfarende Mand«. Det paalagdes derfor Byen at skaffe 5 Baadsmænd, som vare »gode, duelige Karle og vante at omgaaes til Skibs«. Disse fem skulde altid holdes parate, saa at de kunde begive dem afsted, saasnart Byen fik Underretning om, at nu skulde det være. Kongen lovede

at ville give Mandskabet »Besoldning og Løn efter gammel Sædvane.«

Skulde det hænde, at Majestæten ikke fik Brug for dem, saa skulde de nok faa det at vide tidlig paa Foraaret, men parate skulde de altid være, og de maatte ikke forsige sig til nogen anden Tjeneste før efter Midfaste.

Det følgende Aar fik Byen atter Kongebrev med Underretning om, at de Købstad-Borgere, som vilde betale samme Sølvskat, som de havde givet det foregaaende Aar, skulde blive fri for Indkvartering, og Pengene skulde da blive brugte til at opholde Landsknægtene med, saa at disse ikke skulde »indlægges hos Vore Borgere dem til Besvær«.

I 1541 fik Præstø Paalæg om at stille »10 veludrustede Knægte med stærke Klippere« til Møde i Engelholm i Skaane. Da det var nævnte Aars 15de September at der i Brømsebro blev sluttet den bekendte Overenskomst mellem Christian den Tredie og Svogeren Gustav Vasa angaaende en 50-aarig Fred og Forstaaelse mellem de nordiske Riger, har de 10 Knægte formodentlig været en Del af det Følge, der ledsagede Kongen til Brømsebro.

Jacob Wintze fra Haderslev fik i 1543 anvist Præstø til Borgeleje for sig og 20 Landsknægte, og i 1545 maatte Byen udrede 100 Daler i Skat for at blive fri for mere Udskrivning af Mandskab.

Den Fremgangsmaade man brugte for at faa Flaaden forsynet med Proviant, var ogsaa ret mærkværdig.

Saaledes fik Lensmanden Holger Rosenkrands i 1543 Paalæg om at levere til Præstø Borgere et halvt Hundrede Læs Brændeved, som de skulde bruge til Kongelig Majestæts Maltning og Brygning til Skibs Behov, og i 1547 fik samtlige Sjællands Stifts Sø-Købstæder Ordre til at brygge Øl af Tiende-Maltet. I Præstø skulde der brygges af 11 Læster Malt, Humlen skulde leveres af Admiralen Peder Skram, der ogsaa skulde betale Øl-Tønderne.

Brød tilvejebragtes paa en ligesaa omstændelig Maade. Det ser ud til, at Præstø i Aarhundredets Midte har haft

et betydeligt Kornforraad, thi den 22de Maj 1551 faa samtlige Bønder i Bjeverskov og Faxe Herreder Paalæg om at køre til Præstø og hente hver to Tønder Rug, som derefter skulde males og bages til Kavring-Brød. Dette skulde senere efter nærmere Ordre fra Ridefogden paa Tryggevælde føres til København.

Med Hensyn til Anskaffelsen af Flaadens Skibe, da lod Kongelig Majestæt vel for egen Regning saadanne bygge, men det paahvilede desuden ogsaa de tro Undersaatter at levere dem. Saaledes havde Præstø, Vordingborg og Næstved i Forening Forpligtelse til at stille et fuldt udrustet og med forsvarligt Skyts og Amunition samt med »værgagtige Karle« forsynet Orlogsskib.

Dette tilligemed nogle flere Købstæders Skibe fik den 5te April 1555 Ordre til at møde i København den 19de i samme Maaned, og det mødte i betimelig Tid, hvilket derimod ikke var Tilfældet for nogle andre Byers Vedkommende, idet deres Skibe mødte for sent, og en ligefrem Følge heraf blev det da, at Flaaden ikke blev sejlklar og færdig til at stikke i Søen før i Begyndelsen af Juni Maaned, men saa lettede man Anker, og afsted gik det nnder Mogens Gyldenstjernes Kommando.

Øjemedet med dette Togt var ligesom tidligere at holde Strømmene rene. Den Kongelige Forordning blev bekendtgjort paa Tinge, og af Helsingørs Bytings Protokol ses det, hvad de skulde holdes rene for, nemlig »for Sørøvere og Skalke«.

Om Hr. Mogens i en Fart har opnaaet, hvad der saaledes blev ham paalagt, eller om han til Trods for, at det var midt om Sommeren, ikke turde holde Søen med de veludrustede Skibe, der vare sendte ham, skal ikke kunne siges, det sidste er dog langt det rimeligste, og saameget er sikkert, at Flaaden kom hjem til København allerede i August; dog ikke hele Flaaden, thi en Del af den var allerede hjemforlovet midt under Togtet paa Grund af Usødygtighed. Den sydsjællandske Part af dem var

dog med til København og blev hjemsendt herfra, men havde med sig til de respektive Borgerskaber det Skudsmaal om det veludrustede Skib:

at det var for lille,
at det ikke var tilstrækkeligt sødygtigt, og
at det ikke havde været forsynet med det nødvendige Skyts.

I Anledning af disse, som det synes, ret væsentlige Mangler ved et Orlogsskib, vankede der Paalæg om at sørge for, at Købstæderne for Fremtiden havde et godt, sødygtigt Skib i Beredskab, og at de enten skulde støbe eller lade købe godt Kobberskyts dertil, saa at alt kunde være Rede, naar det gjordes Behov. Byerne maatte dog selv bruge Skibet, indtil Kongen sendte Bud efter det. — Formodentlig er der senere kommet et Paalæg om at skaffe Skibet færdig til en bestemt Tid; thi tre Aar efter klage Borgerskaberne fra alle 3 Byer i Forening over, at de ikke kunde faa udrustet det Orlogsskib, som de var taxeret for saa hurtig, som det var forlangt.

Som Svar paa denne Klage fik de en Kongelig Resolution af 16de Juni 1558, ved hvilken der gaves Tilladelse til, at de maatte vente med det i to Aar, for at de i den Tid kunde udruste det saameget bedre, dog, »hvis det blev storlig nødvendigt, maatte de være Rede med deres Skibs Udrustning ligesom andre Købstad Mænd«.[1])

En saadan Tingen med Regeringen var den Gang ret almindelig. Samme Aar bad ogsaa Aalborg om Henstand med Udredelsen af det Orlogsskib, som den var pligtig at stille, da »Byen var meget forarmet«.

Men ligesom Byerne kunde tinge med Kongen, saaledes tingede Majestæten ogsaa med sine tro Undersaatter, og søgte at faa Proviant-Forraadet forøget uden ligefrem at paalægge Skat. Saaledes fik Lensmændene den 2den

---

[1]) Tegnelser over alle Lande 5. 376 B.

Oktober 1559 Ordre til at forhandle med Bønderne for at formaa disse til at forære Kronen hver et godt Svin. Naar Svinene havde været paa Skoven og vare blevne fede, skulde Lensmændene lade dem drive til København, og skulde der medfølge en Fortegnelse over alle Giverne.[1])

Denne sidste Bestemmelse har ganske sikkert forøget Svinenes Tal meget betydeligt.

De slette Skibe, som Byerne mødte med i 1555, gave Anledning til, at der den 6te Marts det følgende Aar udstedtes en Befaling til samtlige Købstæder, der skulde levere Skibe, om at de skulde sende en Borgemester, en Raadmand og saamange Borgere, som de selv syntes, til et Møde, der for Sjællands og Smaalandenes Vedkommende holdtes i Ringsted 3die Pintsedag 1556 for der af Kongens Fuldmægtige Byrge Trolle, Peder Bilde og Jørgen Brahe at modtage Underretning om, hvorledes Skibene skulde være.

Det ser ikke ud, som om Skibsmandskabet har tørstet i de Tider; thi Christian den Tredies Skibsartikler paabød, at der skulde leveres en Tønde Øl hvert Døgn til hver 25 Mand, der vare om Bord. I Krag og Stefani »Christian den Tredies Historie« anføres et noget afvigende Kvantum, idet der siges. at 24 Baadsmænd skulde have en Tønde Øl i Døgnet, medens de »gemene Knægte« ikke maatte tørste saameget, men skulde være 30 Mand om det samme Kvantum.

I 1557 fik Byen efter Ansøgning Skattefrihed i to Aar, for at Borgerne desto bedre kunde komme til deres »Nering og Biering« og forbedre deres By.[2])

I Anledning af, at Kongen i 1559 havde en Trop af »1000 Stykker Knægte«, der skulde lægges i Borgeleje rundt omkring i Købstæderne, fik Præstø tildelt et Antal af seks af bemeldte »Stykker Knægte«.[3])

---

[1]) Cancelliets Brevbøger 1559. 317.
[2]) do. do. 1557.
[3]) Tegnelser over alle Lande 6. 77.

Allerede 1542 var der udstedt Befaling om, at der i Købstæderne skulde optages Fortegnelse over alt det »værgagtige Mandskab«, som var dueligt til at skikkes til Lands eller Vands for at gøre Fjenden Modstand, om »storlig Behov gøres«.

Med Hensyn til Søkrigstjenesten, da stillede Præstø i 1562 kun 4 Baadsmænd, men da den nordiske Syvaarskrig udbrød det følgende Aar, maatte Byen endnu stille »15 værgagtige Karle«. 1565 stilledes yderligere 15 Baadsmænd og 1566 10 Knægte. Efter Krigen slap man med fire Baadsmænd. For at opfylde sine Forpligtelser overfor Fjenden til Lands, havde Byen en Borgervæbning paa 82 Mand, der vare forpligtede til at drage i Marken, naar en større Fare truede.

Syvaarskrigen gav naturligvis Anledning til Udskrivelser af ekstraordinære Skatter, og skøndt det Forhold, i hvilket disse betaltes, ikke giver noget korrekt Billede af Byernes Størrelse og Betydning og deraf følgende Skatteevne, hidsættes dog en Fortegnelse over de udskrevne Skatter under Krigen og nogle af de følgende Aar for de tre Nabobyer Præstø, Vordingborg og Næstved, da en saadan Fortegnelse dels ikke er uden Interesse og dels giver i al Fald nogen Vejledning til Bedømmelsen af Præstøs Betydning i Sammenligning med Nabobyerne.

Der udredes af

	Præstø	Vordingborg	Næstved
i Aaret 1565	300	200	1500
66	200	200	1000
68	400	400	2000
69	100	100	500
70	300	300	1300
72	100	100	500
76	200	150	500
88	100	100	500

Det ses altsaa, at Præstø har betalt de samme Skatter

som Vordingborg og i 1565 og 1576 endog henholdsvis 100 og 50 Daler mere.

I 1578, da Bøssеskytterne skulde fordeles og lægges i Borgeleje i Købstæderne, fik

	Præstø	Vordingborg	Næstved
	8	8	30
og i 1579	5	8	15

og da der samme Aar skulde stilles Baadsmænd og Skibsbyggere, udredede:

	Præstø	Vordingborg	Næstved
Baadsmænd	5	5	10
Skibsbyggere	2	2	»
og efter Ordre af 1. Decbr. Baadsmænd	4	4	6
I 1580 Tømmermænd	2	2	2
1582 do.	3	4	4
1582 Baadsmænd	8	8	12
1584 do.	5	5	6

Disse, som det synes planløse Fordelinger, lader formode, at Præstø og Vordingborg den Gang have været af omtrent samme Størrelse og Skatteevne, men det synes højst mærkværdigt, at Næstved, der i Penge betalte ca. 5 Gange saameget som de andre Byer, har udredet saa forholdsvis lidt Mandskab.

Foruden Penge og Mandskab, maatte der ogsaa udredes Madskatter, og Præstø maatte i 1562 levere: ½ Læst Oksekød, ½ Læst Faarekød, 40 Sider Flæsk, ½ Tønde Smør og 5 Læster Øl, medens Vordingborg gav ganske det samme og Næstved det dobbelte, dog med Undtagelse af Flæsk, af hvilket Næstved maatte levere 100 Sider.

I 1566 leverede:

Præstø	5	Læster Øl,	5	Læster Brød,	100	Sider Flæsk
Vordingborg	5	—	5	—	50	—
Næstved	10	—	5	—	150	—

I Forhold til Pengeskatten synes det ret mærkeligt, at Præstø har maattet udrede dobbelt saameget Flæsk som Vordingborg, ligesom Byen ogsaa i Forhold til Næstved har udredet langt mere, end man efter Pengeskattens Beløb skulde formode, at den kunde tilkomme. I 1566 blev udskrevet en Kobberskat. Præstø maatte levere 2 Skpd., Vordingborg det samme og Næstved 5 Skippund.

Fra senere Aar findes dog ogsaa Eksempler paa, at Vordingborg har betalt højere Skat end Præstø.

Saaledes betalte	Præstø	Vordingborg	Næstved
i 1611 . . .	60	100	300
i 1621 . . .	20	25	170

Ligesom i 1547 maatte man endnu i Slutningen af Aarhundredet brygge Øl i Købstæderne til Flaadens Brug. I 1579 var det Præstøs Tur, og Byen fik af Stiftsbefalingsmand Lave Beck leveret 4 Læster Malt, hvoraf der skulde brygges 20 Læster Øl. Denne Gang var det ikke Admiralen, men Stiftsbefalingsmanden der skulde levere den fornødne Humle og de fornødne Tønder eller ogsaa enes med Borgerskabet om at betale det med Penge. I 1583 var det Næstved, der var Flaadens Brygger.

Forinden der gaas over til Skildringen af de absolut mærkeligste Begivenheder i Præstøs indre Historie i det nu behandlede Tidsrum, nemlig den før lejlighedsvis omtalte Strid mellem Borgerskabet og dets Sognepræst, skal her gives nogle faa Kulturbilleder fra hine Dage.

Et ordnet Postvæsen begyndte i Danmark, som bekendt, først i det Syttende Aarhundrede. Indtil den Tid hjalp man sig paa anden Maade, og det blev enhvers Sag at befordre sig selv og sine Brevskaber og Budskaber, hvorhen de skulde. Med Kongens Tjenestesager var det dog en anden Ting. For deres Besørgelse ad regelmæssig Vej var der alt et Aarhundrede tidligere draget Omsorg. Hvorledes det gik for sig, faar man en Forestilling om gennem et Brev, som Lensmanden paa Vordingborg Slot i April 1555 sendte til Borgerskabet i Præstø og som

indeholdt Kongelig Majestæts Befaling om, at Borgerskabet skulde anskaffe en »Postklipper«, ɔ: Posthest, der kunde føre Kongens Bud og Breve fra Præstø til Vordingborg eller Tryggevælde. Paa samme Maade fik Tryggevælde Bud om at anskaffe en Hest til at føre Bud og Breve derfra til Præstø eller Køge, og Vordingborg fik samme Besked for Befordringen til Præstø eller Gaabense.[1])

Borgerskabet maa imidlertid have ment, at Kongen nu som forhen selv kunde sørge for Anskaffelsen af Heste til Befordringen af sine Brevskaber, og det bekymrede sig ikke om den Kongelige Befaling. Om det udtrykkelig har vægret sig, vides ikke, men nok er det, mere end to Aar senere, nemlig den 22de Juli 1557, fik Lange Ulfstand Brev om, at da Præstø Borgerskab ikke endnu havde efterkommet Kongens Bud om at anskaffe en god Postklipper, skulde Ulfstand nu straks anskaffe en saadan paa Kongens Bekostning, for at Majestætens Bud og Breve ikke skulde blive forsømte.[2])

Var det sent at faa Budskaber frem, gik det heller ikke med Iltogsfart, naar man selv skulde frem. Et Eksempel skal anføres. Paa Gennemrejse til København opholdt Hertug Ulrich af Meklenborg sig i en Nat i Præstø. Efter Kgl. Ordre skulde Udsendinge vente ham i Gedser fra den 2den Februar og der var bestilt Nattelogi til ham 1 Nat i Gedser, 1 i Nykøbing, 2 i Vordingborg, 1 i Præstø og 1 i Køge. Han blev dog opholdt paa Rejsen over Østersøen og naaede først Gedser den 16de Februar, hvorefter der atter skikkedes Bud til Købstæderne om at sørge for, at Hertugen fik passende Underholdning den paagældende Nat.

Forholdet mellem By og Land og Talen om Tidernes Daarlighed var den Gang, som den er nu. Den 11te Maj

---

[1]) Cancelliets Brevbøger 1555. 378.

[2]) Tegnelser over alle Lande 5. 235.

1541 sendte de ved Stranden boende Bønder i Baarse Herred Fuldmægtige til Christian den Tredie og beklagede sig over, at det kun var meget smaat for dem, da de kun havde lidet Ager og Eng og derfor i Kong Hans's og andre fremfarne Kongers Tid havde været vante til at bruge Sejladsen og Fiskeri, hvilket nu var dem forbudt, hvorved »deres rette Nering og Biering er dem betaget ... dennem storligen til Skade og Afbræk,« saa de nu ikke kunde betale deres Landgilde.

I denne Anledning fik de af synderlig Gunst og Naade Tilladelse til at maatte bruge deres Sejlads »og sejle med Stok og Sten og hvad de skulde bruge til deres eget Hus' Ophold«. Dog maatte de ikke gøre Forprang eller Landkøb imod gammel Sædvane og Købstædernes Privilegier. [1])

En anden Klage indsendtes fra Præstø, ligeledes ved Fuldmægtige, og den gik ud paa, at der ikke var noget godt Forhold imellem By og Land, desformedelst »at mange Bønder der i Egnen drev ulovligt Købmandskab«, hvilket var stridende mod Byens Privilegier.

Som Svar herpaa modtoges et aabent Brev, dateret 14de April 1556, hvorved det tillodes Borgerne, naar de mente, at Bønderne drev ulovlig Handel, da at lægge Beslag paa Varerne. Dog skulde de bagefter møde for Retten med deres Modparter, og da skulde der gaas frem efter Loven.

Med Hensyn til Rettens Pleje og den Maade, paa hvilken Tingbøgerne bleve førte før 1578, gives der et ret betegnende Billede ved et Kongebrev, udstedt af Frederik den Anden den 29de Marts nævnte Aar. Brevet sendtes blandt andre til den bekendte Ejler Grubbe til Lystrup, der da var Lensmand paa Vordingborg og Tryggevælde og i Jungshoved Birk og lød saaledes:

»Vi Frederik den Anden o. s. v.
Vid, at efterdi Vi komme udi Forfaring om, hvad

[1]) Cancelli-Registranter 1535—1550 Pag. 181.

stor Uskikkelighed som sig begiver til Herredstingene og Birketingene her udi Riget, naar nogen Vidnesbyrd tages inden Tinge, Domme eller andre Breve afsiges eller udgives, saa at de ikke straks indskrives udi Tingbogen, men Skriveren han optegner paa Sedler, og siden, naar han kommer hjem, da først samme indskriver, hvorved mange kom fra deres Ret; da have Vi ladet dette Brev udgaa, at Sligt skal aldeles afskaffes« . . . og for at alle kunde komme i Kundskab herom, skulde Lensmanden lade det læse paa alle Ting.

Efter at Sognepræsten Anders Andersen var død, blev hans Kapellan Hr. Lauritz kaldet som hans Eftermand. Hr. Lauritz eller, som hans fulde Navn var, Lauritz Rasmussen var formodentlig barnefødt i Præstø; i alle Tilfælde boede hans Forældre der, forinden han blev Præst. Han var Kapellan i Skibbinge, da dette Kald i 1557 lagdes til Præstø, og kom derfra til Beldringe, hvor han forblev til 1568, da hans Eftermand nævnes; derefter blev han Kapellan hos Anders Andersen, indtil denne døde — vistnok 1572 — hvorefter han selv blev Sognepræst.

Faderens Navn var Rasmus Michelsen, og Moderen hed Anne Siorsdatter; de ligge begge begravede i Kirkens Sakristi, hvor Moderen allerede havde fundet Hvile før Sønnen blev Sognepræst, medens Faderen først døde 1584 og fristede den Skæbne at se Sønnen hadet og forfulgt af og i Strid med hele Borgerskabet, uagtet der næppe kunde lægges ham noget væsentligt til Last.

At dømme efter den i Sakristiet værende Ligsten over Faderen, har denne været Tømmermand. Stenen viser nemlig en Portrætfigur med en langskaftet Økse i Haanden, og har følgende Indskrift:

»Her liger begravet erlig mand Rasmus Michelsen, som var her Lauritz Rasmussens Fader, som nu er

Sognepræst; sov han hen i Herren den 7de December 1584.«

Nederst findes Skjolde med Bomærker. — En lignende Sten ogsaa med Portrætfigur findes over hans Hustru med følgende Indskrift:

»An. d. 1571 den 3die Dag Februari blef her begravit erlige Qvinde Anne Siorsdatter, som var Hr. Lauritzes Moder, salig med Gud.«

Anledningen til Striden med Borgerskabet var følgende: En Bonde henvendte sig en Dag til Hr. Lauritz med Anmodning om denne vilde skrive en »Supplicats« for ham. Præsten skrev uden nærmere at undersøge Sagen, og senere befandtes det at være Løgn alt, hvad der var skrevet. Paa Grund heraf blev der lagt Sag imod Præsten og ved en af Roskilde Landemode i 1580 afsagt Dom blev han erklæret afsat fra sit Embede. Om, hvad der har staaet i Supplicatsen har det ikke været muligt at finde nogen Oplysning, da ingen af Landemodets Protokoller indeholder noget derom, men kun giver Sagens Resultat. Muligvis har det dog været et og andet, der har kunnet fornærme Borgerskabet, thi fra denne Tid begynder det uhyggelige Forhold, der nær havde faaet en saa tragisk Afslutning. Der er Sandsynlighed for, at Hr. Lauritz har ønsket Landemodets Dom forelagt Kongen, thi i en anden paa Mødet ført Protokol findes en Bemærkning om, at Hr. Lauritz, efter at være bleven afsat, var taget til Naade igen. Saameget er i alle Tilfælde sikkert, at han forblev i sit Embede, og at Borgerne vare forargede herover. Deres Vrede gav sig imidlertid et ganske aparte Udslag. En skønne Dag satte de sig i Besiddelse af Kirkens Nøgler — om med List eller Magt er ubekendt — brød med Magt ind i Kirken og borttog dens Ordinants, Kalk og Disk, hvorefter de lukkede Døren for Præsten og erklærede

ham, at han var afsat fra den Værdighed at være deres Sjælesørger og Sognepræst.

En saa hurtig Retsforfølgning fra saa inkompetente, selvbeskikkede Dommere, fandt Hr. Lauritz, som rimeligt kunde være, ikke at kunne eller burde finde sig i. Han sendte en Klage direkte til Kongen og meddelte, at alt var sket uden Skyld fra hans Side og uden at der forinden var fremkommet nogen Beskyldning imod ham til hans rette Dommere, og han mente derfor at burde forhjælpes til som en Guds Ords Tjener at kunde forblive ved det Embede, som var ham betroet.

Kongen tog Sagen meget alvorligt og sendte den 13. December 1581 et Brev til Lensmanden over Vordingborg Len Hr. Ejler Grubbe til Lystrup, i hvilket det udtaltes, at »Hr. Lauritz havde paa det Højeste beklaget sig«, og at det var forekommet Majestæten meget sælsomt, at hans Underdaner i Præstø havde indladt sig paa slig modvillig og utilbørlig Handel imod al lovlig Middel, som i Ordinantsen er skikket, paabudet og befalet uden forinden at have rettet deres Beskyldninger imod Præsten enten til Herredsprovsten, Superintendenten, Stiftslensmanden eller nogen anden og der begært Lov og Ret, men derimod havde stillet sig selv til Dommere, hvilket var at vise den tilbørlige Øvrighed den største Foragt, og det var desforuden til Forklejnelse for Ordinantsen.

Af disse Grunde maatte Sagen ikke gaa upaatalt hen, saameget mindre, naar man betænkte, at andre i Fremtiden kunde tage Eksempel deraf, hvoraf kunde komme stor Forargelse og Uskikkelighed baade i den gejstlige og i den verdslige Stand, og hver Dom og Ret og lovligt Middel vilde blive foragtet, og hver Mand vilde tænke paa at tage sig selv til Rette. Efter dette Ræsonnement gaves der Ejler Grubbe Paalæg om »paa det højeste« at tiltale og tage Dom over dem, der havde været Hovedmænd og Aarsag saavelsom over dem, der kun havde givet deres Samtykke til Gerningen. Og derefter skulde de straffes,

for at andre kunde afholde sig fra slig Modvillighed. Brevet, der helt igennem bærer Vidnesbyrd om, at Majestæten fandt det at være en Forbrydelse, der fortjente en meget streng Straf, slutter saaledes: »Og ville vi, at I fornævnte Hr. Lauritz Rasmussen ved sit Kald og Embede, han, er lovligen tilkaldet og tilskikket af Vor Superintendent og Stiftslensmand paa Vore Vegne holder, haandhæver og for al Uret fordagtinger (ind) til nogen af fornævnte haus Sognemænd eller andre hanem i nogen Maade lovligen for hans tilbørlige Dommere have beskyldt og overvundet. Dermed sker Vor Villie og Befaling.

Befalende Eder Gud.

Actum Kronborg den 13. Decbr. 1581.«

Borgerne havde imidlertid faaet Nys om, at der var indgivet Klage over deres Forhold, og for at kunne møde Klagens Følger under saa gunstige Forhold som muligt, sendte de en Kontraklage og beskyldte Præsten for Horeri og Skørlevnet. Denne Klage maa være naaet til allerhøjeste Sted umiddelbart efter at Kongeus Brev var afsendt til Ejler Grubbe, thi allerede den 16de December foreligger der som Følge af Kontraklagen et nyt Kongeligt Brev, der viser, at Kongelig Majestæt fulgte denne Sag med megen Opmærksomhed og var til Sinds at komme til Bunds i den.

Brevet var denne Gang til endnu højere Myndigheder, nemlig til Stiftslensmanden Lave Beck og til Biskoppen Dr. Poul Madsen og indeholdt Paalæg om paa det strengeste at undersøge, om der var noget til Grund for Kontraklagen, hvorefter det siger: »Og ligesom Vi ikke ustraffet ville lade afgaa, at fornævnte Vore Undersaatter, Indbyggere udi Præstø uden lovlig Middel og Rettergang modvilligen opsætte dennem imod fornævnte deres Sognepræst og sig understande at forbyde hanem sit rette og lovlige Kald og tage dennem selv til Rette imod ham, saa er Os og ikke sømmeligt, Vi ej heller ere til Sinds, dersom Beskyldningerne, som de anføre imod ham, synderligen om

Horeri og Skørlevnet, kunne findes og ham nøjagtigen overbevises, det at lade ustraffet.«

Dersom det altsaa efter nøjagtig og omhyggelig Granskning fandtes, at Præsten var skyldig i nogensomhelst utilbørlig Sag, som ikke sømmede sig for hans Kald og Person, skulde de sørge for, at han blev straffet, men dersom han befandtes uskyldig, da skulde de haandhæve ham i hans Kald, som det sig bør.

Undersøgelsen kom i Gang, og nu viste det sig snart, at det kneb for Borgerskabet med at bevise eller endog blot at tilvejebringe Sandsynlighed for Rigtigheden af deres Klagemaal. I denne Vaande forsøgte de da endnu et Middel for at frelse sig selv og komme den forhadte Præst til Livs. De fik fat i en Kvinde, som en halv Snes Aar tidligere havde tjent hos ham og den Gang var bleven i velsignede Omstændigheder, og de fik hende til at sige og vidne, at de Omstændigheder havde hun Hr. Lauritz at takke for. Der var rigtignok den Hage ved Historien, at hun i sin Tid havde angivet en helt anden Mand som Barnefader, og at denne anden havde vedkendt sig Faderskabet, men dette, hed det sig nu, var sket paa Foranledning af Præsten, der gerne vilde have væltet den Sag fra sig.

Sagen udviklede sig altsaa efterhaanden ret alvorligt, og Kongen vedblev at følge den med megen Interesse og lod sig stadig underrette om, hvilke Resultater der naaedes.

Sagtens som Følge heraf fremmedes den med muligste Hurtighed og den 3die Januar 1582 afsender Kongen til Ejler Grubbe en Ordre til at anholde og fængsle den Karl, der havde paataget sig Skylden for at være Barnefader, og som nu opholdt sig i Vordingborg Len. Ligeledes skulde han lade Kvinden fængsle, da der, efter det under Sagen oplyste, var Grund til at tro, at hendes sidste Angivelse var falsk, og det saameget mere, som Præsten ikke tidligere for Sligt eller andet lignende har været beskyldt eller anklaget.

Kongebrevet sluttede med en Opfordring til Grubbe om nøjagtigen at forhøre dem begge, og i Særdeleshed søge at komme til Vished om, hvorvidt Kvindfolket ikke maatte være »tillokket eller tilkøbt til Sligt at angive, at derom maa, hvis Sanden er, forfares og derefter forvidnes, hvis derudinden Ret er.«

Ogsaa denne nye Undersøgelse lededes med Hurtighed og Kraft, og der fremkom nu helt mærkelige Ting, og da navnlig det ganske overraskende, at Byens Øvrighed havde været i Ledtog med Borgerne imod Præsten. Under saadanne Omstændigheder vilde det jo være lidet hensigtsmæssigt at lade den ordinære Ret træde til som Dommer, og der blev derfor ved Kongelig Befaling af 30te Januar 1582 nedsat en Kommission til at dømme i Sagen.

Denne Kommission bestod af følgende høje Herrer: Sten Brahe til Knudstrup, Embedsmand udi Ravnsborg Len; Hack Ulfstand til Hikkebjerg (i Skaane), Embedsmand paa Vort Slot Aalholm, Vor Mand og Raad; Herluf Skave til Eskildstrup, Landsdommer her udi Vort Land Sjelland; Erik Walkendorff til Glorup, Embedsmand paa Vor Gaard Højstrup, Vor Mand og Tjener; saa og Borgemestre og Raadmænd udi Købstaden Nestved.

Efter at Kongen i Udnævnelsesbrevet havde hilst paa Kommissionens Medlemmer »kærligen med Gud og Vor Naade«, refereredes Sagens Gang, som vi allerede kende, og der sluttedes saaledes:

> »Og efterdi, at saavel af dem, der udi fornævnte Præstø skulde holde andre til Lov, Ret og tilbørlig Lydagtighed, som af den menige Mand sammesteds, have været derudinden medraadige, saa at samme Sag derfor ikke til Bytinget kan føres til Rette, da bede Vi Eder, befale og ved dette Vort aabne Brev Fuldmagt give, at I paa belejlig Tid og Sted Eder forsamle og indstævne fornævnte Sag for Eder og grandsker og forfarer om fornævnte Vore Undersaatter

udi Præstø findes imod al lovlig Middel dennem imod deres Sognepræst modvilligen at have opsat og afsagt hans Kald og uden al Dom og Ret taget dem selv til Rette, deres tilbørlige Øvrigheder udi den Sag og Retten til Foragt, og, hvad deres Straf og Pligt bør at være, derom dømmer og afsiger, hvis Lov og Ret er. Og hvis I udi saa Maade derom forfarendes, dømmendes og for Ret afsigendes vorder det under Eders Signeter giver klarligen fra Eder beskrevet. Dermed osv.«

Mærkeligt nok er der ikke Tale om Sagsanlæg hverken mod Præsten eller Kvinden, og dersom Præstens Uskyld er godtgjort under Forhørene — hvad der jo maa antages — har hun dog haft en ikke saa ringe Bøde at bære paa.

Den af Kommissionen afsagte Dom vides ikke at eksistere, men af Kongens Stadfæstelse paa den, kendes dens Resultat. Stadfæstelsen gaves den 2den April 1582 i et Brev til Ejler Grubbe, der havde fremsendt Domsakten og bedt om Majestætens nærmere Bestemmelse inden den eksekveredes. I Brevet siges: »at da Vore Raad og Godemænd have været forsamlede i Nestved efter Vor Befaling og i Anledning af en Sag mellem Præstø Borgere og deres Sognepræst, og da fornævnte Raad og Godemænd have dømt syv af fornævnte Præstø Mænd fra deres Hals, og de andre, det vil sige saa mange som havde bifaldet, hvad de syv havde gjort, til at straffes efter Byens Privilegier, saa bede Vi Eder og ville, at I vide Eder efter samme Dom at rette og lade straffe over hvilke af fornævnte syv Borgere, som befindes at have været sand Aarsag og Hovedmænd og anrettet samme Modvillighed, paa deres Liv, og andre, som derudinden have været sambyrdige, paa deres Gods og yderste Formue, eftersom hver deres Modvillighed haver været derudinden. Herefter I Eder vide at rette osv.«

Sagen kom dog ikke saa vidt, at Dødsdommen fuldbyrdedes.

De syv Mænds Hustruer rejste til Kongen for at gaa i Forbøn for deres Mænd, og de havde med sig en Del Anbefalinger fra de Borgere, som ikke havde været delagtige i Forbrydelsen. Resultatet af denne Avdients blev, at der den 12te April 1582 til Ejler Grubbe afsendtes en kongelig Resolution, hvis Slutning er saalydende:

> . . . »dog efter at samme Mænds Hustruer haver Os underdanigst ladet besøge og ladet gøre Bøn til Os, at Vi fornævnte deres Husbonder vilde benaade — dennem og deres Børns Elendighed naadigst anseendes — da have Vi naadigst for Godtfolks flittige Forbøn, som derudinden for dem sket er, den højeste Ret falde ladet, og fornævnte syv Mand paa Livet benaadet. Dog ville Vi, at I paa deres Gods og Penge efter den yderste Formue straffe over dennem, saa at de og andre kunde vide Os over deres Mishandling at have haft Misbehag, og ikke sligt ville lade ustraffet, om nogen sig udi lige Maade saadan Modvillie vilde understaa, og at I tage deres strenge Forpligt og Forskrivning, at de dennem derefter al Oprør, Mytteri og Modvillie imod deres Sognepræst eller i andre Maader aldeles entholde under den Pæn og Straf, som de nu skulde have lidt paa deres Liv og Hals uden al ydermere Benaadning. Men dersom de til noget imod samme deres Sognepræst af hans Utilbørlighed foraarsages, at de da det ved ordentlig Middel foretage og udføre for hans tilbørlige Dommere efter Ordinansen og dermed dennem intet fordriste. Herefter I Eder med fornævnte syv Mænd have at forholde. Dermed osv.«

Hermed blev Sagen dog endnu ikke afsluttet. Ejler Grubbe kunde ikke blive enig med Borgerne om Pengebødernes Størrelse. Endelig fastsattes de dog til 900 Daler;

men opmuntret af tidligere Held henvendte man sig paany til Landsfaderen og bad om at faa eftergivet en Del af Beløbet. Denne Gang skete det ved et skriftligt Andragende, som dog ikke vides at eksistere, men dets Motivering kendes af den Kongelige Svarskrivelse af 29de November 1582. Den sendtes som de tidligere til Ejler Grubbe, og dens Slutning lød saaledes: . . . »have underdanigst til Os suppliceret begærendes, at Vi af nævnte Sum naadigst vilde forskaane og eftergive dem noget, givende til Kende, at de bo paa en alfar Vej [1]) og have megen Besværing af Vejfarende, og at deres Vilkaar ere meget ringe og forarmede, da have Vi naadigst eftergivet dennem denne Sag mod 600 Daler derfor at skulle give til Os og dermed være kvit. Thi bede Vi Eder og begære, at I vide Eder derefter at rette . . . . . og samme 600 Daler paa Vore Vegne at indfordre og føre til Regnskab. Dermed osv.«

Hermed endte denne mærkelige Sag, man kunde fristes til at sige: til alle Parters Tilfredshed. Lauritz Rasmussen blev i sit Embede til sin Død, og der haves ikke Efterretning om, at Stridighederne senere fornyedes.

Sagens Oplysninger ere hentede dels fra Landemodets Protokoller paa Provins-Arkivet og dels fra Sjællandske Tegnelser Nr. 14 fol. 542 og 545 og Nr. 15 fol. 4, 22, 43, 46 og 144.

I 1595 nævnes Hr. Lauritz' Navn paa Roskilde Landemode i Anledning af en fra ham indkommet Forespørgsel om, hvorvidt Personer, der drage omkring fra et Sted og Sogn til et andet, skulde have Skudsmaal af Sognepræsterne, hvilket Spørgsmaal Landemodet besvarede bekræftende.

---

[1]) Herved maa bemærkes, at Landevejen den Gang — som det nærmere vil blive oplyst i 17de Afdeling — gik neden om Nysø ind til Præstø og derfra videre over Nysø Møllemark til Landevejen ved Tubæk.

Om nogle Gaver, som han i 1590 og 1597 har givet til de Fattige og til Skolebørn i Præstø, vil findes Oplysning under Omtalen af de Fundationer, som i Tidernes Løb ere tillagte Byen. Hans Død er flere Steder antaget at være indtraadt omtrent Aar 1600. Vi kunne dog komme Sandheden en Del nærmere. Det er nemlig oplyst, at han i 1597 lod bygge nogle Boder i Grønnegade til Fordel for Byen, og det er ligeledes givet, at der ved Bytinget i Begyndelsen af 1598 førtes et Tingsvidne til Oplysning om, at han havde skænket Byen disse Boder og endnu en Gave; da maa han altsaa have været død; i modsat Fald vilde Tingsvidnet være ufornødent. Han er altsaa død i Slutningen af 1597 eller Begyndelsen af 1598.

Hans malede Portræt — Knæstykke — der er uden Kunstværd, findes ophængt i Kirkens Kor i en Ramme med meget slette udskaarne Renæssance-Ornamenter i en i det Hele uheldig opmalet Tilstand.

At Lauritz Rasmussen har været gift og at hans Kone har overlevet ham, ses af Jungshoved Slots Regnskab for 1603—1604, der viser, at »Carrine Hr. Lauritzes udi Præstø« nævnte Aar har betalt Oldengeld for 10 Svin i Jungshoved Skove.

Købstadens økonomiske Stilling har sikkert ingenlunde været saa gunstig som i første Halvdel af det Syttende Aarhundrede. Langsomt, men sikkert havde den arbejdet sig frem. Handlende og Haandværkere af alle Slags havde deres rigelige og gode Næring, og der dreves endog Skibsbyggeri, medens der i Slutningen af det Attende Aarhundrede ikke var en Tømmermand, der kunde paatage sig at bygge et almindeligt 1 Lofts Hus. Pontoppidan siger da ogsaa i Danske Atlas, at Byen 1608 var i god

Velstand. 1623 fik den ifølge Ansøgning Tilladelse til at holde ugentlige Torvedage, i hvilken Anledning Christian den Fjerde udstedte et aabent Brev, i hvilket han befalede »menige Bønder og Almue, som næst omkring fornævnte Vor Købstad Præstø beliggende er«, at de med »hvis de have at sælge indfinde dem paa Torvet om Onsdagen og søger og bruger deres Handel der med Borgerne, som det sig egner og bør og ikke med nogen anden«. Paa den anden Side blev det dog ogsaa indskærpet Borgerne, at de vare pligtige til at falholde for »skelligt og billigt Køb« de Købmandsvarer, som »menige Bønder og Almue for deres Huses Ophold Behov kan have«.

Samme Aar, som Byen fik Torvedage, skete der Forandring med dens Markeder. Anledningen hertil var et fra Borgerskabet til Regeringen indgivet Andragende, i hvilket det berettedes, at der altid plejede at foregaa store Uskikkeligheder paa Markedsdagene, fordi Markedspladsen fra gammel Tid havde været udenfor Byen, men kunde Markedet blive forlagt, saa det skulde afholdes indenfor Vesterport, saa mente Borgerne nok, at de kunde holde de urolige Markedsgæster i Ave. Andragendet blev da bevilget, og Markederne skulde derefter holdes inden Byens Grænser i Adelgades vestlige Del, hvor de store Købmandsgaarde vare beliggende.

Det var dog ikke saa let at faa Folk bort fra den i lange Tider tilvante Plads, og vi skulle i 8de Afdeling faa at se, at Markederne endnu ca. 100 Aar senere, idet mindste til Dels, holdtes udenfor Byen paa Vesterbro og paa den nærmeste Del af Landevejen, der førte over Marken til »Tap lidt i Glas«-Huset, og at det var saare langt fra, at »Uskikkeligheden« var ophørt.

I Februar Maaned 1625 blev Byen hjemsøgt af en Storm og Vandflod. Alle Landets østlige Kyststrækninger delte samme Skæbne, men det fremhæves, at i Køge og Præstø steg Vandet saa højt, at Størstedelen af Byerne vare sejlbare, og at Skibe strandede rundt omkring i

Skovene.[1]) I København nedblæste den tyske Kirkes Spir.[2])

Samme Aar i September blev der udskrevet en Proviantskat, der skulde leveres i Hans Majestæts Lejr »paa Bremen eller Elben«, men Præstø, Vordingborg og Næstved indsendte i Forening en underdanig Begæring om: »at os maatte gives Delation med samme Proviants Tilførning til Gud vil i Foraaret med første aaben Vand, (og) vil vi da gerne af yderste og største Formue fremsende det meste vi fattige Folk muligt er og afsted kan komme.« Grunden hvorfor der søgtes om Henstand, var, at det gamle Korn til Dels var »udtærit«, og af det nye kunde intet »saa hastig faas«. Og bade de sluttelig den naadige Herre Prins — Kongen var den Gang i Tyskland som Deltager i Trediveaarskrigen — saavel som Cantzleren om meget at undskylde dem.

Da der i Andragendet ikke omtales den — 7 Maaneder forinden stedfundne — Stormflod som Grund til Udsættelsen, har Skaden maaske ikke været saa stor, som man kunde formode, naar Hensyn tages til, at de fleste Huse den Gang havde klinede Vægge.

Nogle Aar senere har Byen været hjemsøgt af en Ildebrand, som der dog ikke haves andre Oplysninger om end de, som findes i det efterstaaende Andragende i Anledning af tvende Ildebrande i 1641. Dette Aars 6te og 19de Juli rasede Ilden paany og tilintetgjorde en Trediedel af det, som var skaanet ved den forrige Brand.

Borgerne indsendte da et underdanigst Andragende til Kongen, i hvilket de bade om »Forlindrelse i Skatterne«.

Andragendet, der findes i Rigsarkivet, lyder saaledes:

---

[1]) Samme Dag borttog Vandet et Fiskerleje paa Møens sydøstlige Side ved Raahy Mose. 60 Aar senere skrev Sognepræsten, at den 1ste Februar »blev en ganske By, som laa ved Strandbredden og kaldtes Bryndshøye med Folk og Huse af Havet bortskyllet.«

[2]) Rordam: Monumenta hist. dan. II. Bd. Pag. 728.

»Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning; Gud allermægtigste Eders Kongelige Majestæt med et langvarigt lykkeligt Regimente naadeligen spare og bevare.

Allernaadigste Herre og Konge!

Vi Eders Majestæts fattige Undersaatter og underdanige Tjenere have os for Eders Kongelige Naade at beklage. Store Bedrøvelighed er mødt denne Eders Majestæts fattige lille By Præstøs faa Indbyggere nu paa tvende korte Tider forleden den 6te og 19de Juli. Elendig er ofverkommen ved stor Ildsvaade. Saa nu Trediedelen af denne ringe By er afbrændt med hvis Formue de fattige Folk, der udi boede, formaatte. Og for nogle Aar tilforn desværre, er en større Del af samme vores ringe By iligemaade ved Ildebrand afbrændt, og en Del deraf staar øde med Tjørnegærder istedenfor Husene. Over hvilke slige bedrøvelige Vilkaar denne fattige By er geraaden udi stor Fattigdom, saa samme fattige Folk, som samme Skade haver bekommet, ikke kan tilhjælpe noget af Udgiften til Deres Kongelige Majestæts paabudne Contributioner og anden Byens Fornødenhed. Og vi fattige som igen ere, efter vores ringe Formue ikke kan udstaa den aldeles at udgive. Hvorfor vi fattige underdanige Tjenere ere ydmygeligen begærendes, at Eders Kongelige Majestæt for Guds Godheds Skyld af Naade vilde betænke det Gode og anse denne fattige, ofverblevne og beholdne Stad med nogen Forlindrelse af Skatternes Udgivelse. Da vi ville det hos den Himmelske og Jorderiges rige Fader daglig i vore inderlige Bønner ihukomme og bede, han vilde Eders Kongelige Majestæt det rigelig igen belønne; til hvis Trefoldigheds Beskærmelse vi Eders Kongelige Majestæt med alle Kongelige Blodsforvante ville troligen til timelig og evig Velfærd antvordendes have.

Præstø den sidste Dag i September 1641.

Eders Kongelige Majestæts underdanigste Tjenere menige ringe Borgerskab udi Præstø ydmygeligen.«

Andragendet var ikke forsynet med Underskrifter, men derimod havde det følgende Paategning:

Denne Supplikation anlangende, da er det saa udi al Sandhed, som Supplikationen omformelder, at det er en ganske Arm By, og meget forarmede Folk, som bo i den og hafve en ringe Næring. Og nu denne ulykkelige Ildebrand er dem paakommen, saa den Trediepart af Byen er afbrændt, er at befrygte, at de öfrige skal blive slet øde uden Hans Kongelige Majestæt enten med Skatters Forlindrelse paa nogen Aars Tid eller i andre Maader vil komme dennem til Hjælp.

Actum Kiøbenhaffn den 7de Oktober 1641.

Friederich Reeds
egen Hand.

Allerede den 19de Oktober faldt den Kongelige Resolution, der bevilgede Skattefrihed i 4 Aar. Det er dog tvivlsomt, om den kom til at strække over mere end 3 Aar, 1641 til 1643 inkls.; thi den 22de Januar 1644 maatte Christian den Fjerde »paa Grund af denne besværlige Tid« udskrive Skatter af samtlige Købstæder, men der toges dog skyldige Hensyn, saaledes at medens Næstved skulde udrede 400 Daler og Vordingborg 100 Daler, slap Præstø med 60.

Vi have her en Forklaring paa den tilsyneladende Ulighed i Købstædernes Beskatning, der tidligere er omtalt. Grunden har rimeligvis været, at der har været oplyst en eller anden Omstændighed, der for det paagældende Aar forrykkede Skatteevnen for den enkelte By, og som det gik med Pengeskatten, er det naturligvis gaaet med de andre Skatter. Flæskeskatten kunde jo f. Eks. i høj Grad være afhængig af de mere eller mindre gode Oldenaar i de forskellige Skove.

Det skal nu indrømmes, at de stærke Udtryk om Fattigdom, der bruges i Andragendet af September 1641, just ikke taler for, at Byen den Gang var velhavende, men paa den anden Side kan der heller ikke lægges altfor megen Vægt paa, at de Stakler, som ved Brandene vare berøvede Frugterne af maaske mange Aars Flid og Vindskibelighed, brugte ret stærke Udtryk for at blødgøre Landsfaderens Hjerte, som det i Reglen ikke var let at tale til Pas, naar det gjaldt om Formindskelse af de kongelige Indtægter. Og Frederik Reeds, der var Lensmand paa Vordingborg og som saadan skulde oppebære og aflægge Regnskab for Skatterne, han har sikkert set, at de driftige og foretagsomme Mænd, som den Gang vare de ledende Kræfter i Byens Udvikling, snart vilde vide at forvandle den øjeblikkelige Nød og deraf følgende ringe Skatteevne saaledes, at Skatterne snart igen vilde flyde stærkere ind i Kronens — desto værre allerede den Gang kun altfor tomme — Beholdere.

Vi skulle i 6te Afdeling beskæftige os navnlig med en af Byens driftigste og indflydelsesrigeste Mænd fra hin Tid, en Mand, der har sat sig endnu ret levende Minder. Her skulle vi kun henlede Opmærksomheden paa en Opgørelse om Kronens Indtægter af Told og Accise, der findes aftrykt i Danske Magasin og viser, at medens Gennemsnitsbeløbet af de nævnte Indtægter i Aarene før 1656 havde været

for Præstø 249 Rdl. aarlig og
for Vordingborg 285 Rdl. aarlig,

gav Præstø for Aaret 1655 en Indtægt til den nævnte Kasse af 515 Rdl., medens Vordingborg kun mødte med 323 Rdl. og i 1656 steg Indtægterne i Præstø endog til 814 Rdl. imod Vordingborg med 492.

Dette kan selvfølgelig have haft sin Grund i Tilfældigheder, men det er dog altid et Vidnesbyrd om, at Handelen udvidede sig og at der var Næring til Byen, samt om, at Følgerne af Stormfloden og de tre Ilde-

brande vare overvundne eller dog i Færd med at forsvinde.

Men der skulde snart komme større Ulykker. Da Krigen med Carl Gustav begyndte paa Sjælland i 1658, da var det forbi med Velstanden som med saa meget andet, og Præstø og dens nærmeste Omegn maatte betale en rigelig Del af Omkostningerne ved det lidet lystelige Krigerliv i 1658—1659. Og den fik ikke Tid til at rejse sig igen, før nye Ulykker væltede ind over og næsten tilintetgjorde den ulykkelige By, der i et Tidsrum af netop 100 Aar blev saa knugende haardt hjemsøgt af en ublid Skæbne.

5te Afdeling.

Under og efter Krigen med Carl Gustav.

Da Sverigs Konge paa Grund af den usædvanlig stærke Frost i Begyndelsen af 1658 med sin Hær var naaet over Isen til Langeland, sendte han sin Generalkvartermesterløjtnant Dalberg afsted for at undersøge Isen mellem Langeland og Lolland, og han sad netop ved sit Aftensmaaltid, da Dalberg kom tilbage og meddelte, at Isen var stærk nok til at føre Hæren videre. »Ja så,« udbrød Kongen, »ja så, Bror Frederik, så skal vi tales ved på svenska Maneren.«

Og Samtalen blev, som bekendt, alvorlig nok.

Den 1ste Juni 1657 havde Frederik den Tredie udstedt den skæbnesvangre Krigserklæring til Sverig, og ikke længe efter viste det sig, at der var alvorlig Grund til Betænkeligheder. Den danske Hær vest for Bælterne kunde intet udrette overfor de fremtrængende Fjender, og Danmarks sidste Marsk, Anders Bilde, flygtede og kastede sig ind i den ny anlagte Fæstning Frederiksodde, nu Fredericia.

Paa Sjælland troede man dog ikke Faren saa nær. Man stolede paa, at vi til Søs havde Overmagten og det navnlig efter, at Admiral Bielke under Møen havde besejret den svenske Flaade. Og kun altfor sørgelig sent begyndte man at tænke paa Øens Forsvar. Den 12te Juni

1657 forordnedes, at ingen maatte flytte bort fra Købstæderne, og da man ikke havde Penge i Kassen, blev der i den følgende Maaned (21de Juli 1657) udskrevet forskellige nye Skatter og nogle gamle forhøjedes. Det hed i Motiverne, at det kun skete af Hensyn til Krigen, og at Skatterne skulde ophøre med denne, men det gik den Gang, som det i vor Tid er gaaet med Krigsskatten af 1864: de bleve vedvarende. Men det var dog altsammen ikke andet end Fortvivlelsens utilstrækkelige Hjælpemidler og kunde intet forslaa, hvor Talen var om en saa alvorlig Krigsførelse, og lidet hjalp det kun, at der 3 Dage senere, altsaa den 24de Juli, udkom en Kongelig Befaling om, at ingen maatte undslaa sig for at betale Skat, hverken Kongens Tjenere eller andre, som i Fredstid vare fritagne. Der, hvor Pengene var, var ogsaa Privilegierne, og der var sammesteds ingen Offervillighed.

Men vi maa se, hvorledes det stod til i Præstø. Den 20de November 1657 fik Borgemester og Raad Kongelig Befaling til at forskaffe Proviantmesteren i Sjælland Nicolaj Bennich en bekvem Plads enten paa Raadhuset eller et andet passende Sted i Byen til at opbevare den Proviant, som Bønderne skulde yde og føre dertil, og Dagen efter fik Tøjhusmesteren Peter Kalthoff Ordre til at sende 1000 Pund Bly og 200 Pund Krudt til Præstø og den 30te November paany 200 Pd. Krudt og 6 Lpd. Bly.

Kaj Lykke, der havde hvervet det saakaldte Livregiment, i hvilket en stor Del Gynger gjorde Tjeneste, fik Ordre til at marschere med dette til Præstø og Vordingborg, men han kom ikke før Midten af December og fik da straks Paalæg om at afsende en Del af Styrken til Lolland-Falster og Møen og til at holde Ordinants-Ryttere baade i København, Ringsted og Køge, saa at der altid kunde komme hurtig Bud imellem ham og Hovedstaden. 2den Juledag blev der givet Kongelig Befaling til at opkaste Brystværn baade omkring Præstø og Vordingborg, saa snart Jorden var til at arbejde i, men den Tid kom

ikke mere den Vinter, og Livregimentet fik næppe Anledning til at gøre anden Nytte end Ordinantstjeneste, i alt Fald da ikke i eller ved Præstø; thi den 1ste Februar fik Kaj Lykke Ordre til at begive sig til København med hele Regimentet. Denne Befaling blev det ham imidlertid umuligt at efterkomme, da de Kompagnier, der vare paa Lolland og Falster og vistnok ogsaa paa Møen, ikke naaede Sjælland før Fjenden, der gik den lige Vej over Isen. 3 Kompagnier naaede dog København og deltog i Byens Forsvar, medens der i Sydsjælland kun blev en Officer med 50 Mand, der posteredes hver tredie Mil og skulde vedligeholde Forbindelsen med Hovedafdelingen i København og altid være parate til at fare afsted og afgive Melding om, naar Fjenden viste sig.

Kaj Lykke, der havde 32,000 Rdl. til Gode hos Kronen som Hvervningspenge for Livregimentet, fik aldrig disse Penge betalte, da han, som bekendt, den 2den September 1661 fradømtes Ære, Liv og Gods paa Grund af Fornærmelser mod Dronning Sophie Amalie.

Den 10de Februar befaledes ved et Kongebrev, at alle skulde sende deres Formue enten til København, Frederiksborg eller Kronborg, »saa at Fjenden ej deraf skulde noget mægtig vorde eller sig dermed bestyrke«, og dersom Fjenden skulde komme paa Landet, da skulde alle, baade Vind- og Vandmøllere afbryde deres Kværne og bortkaste eller sønderslaa i det mindste den ene Sten, »saa at Fjenden ingen Gavn deraf kan have.«

Saadanne gode Raad var det, at man havde at forsvare Landet med, og de kom, som saa meget andet i denne ulykkelige Krig, for sent; thi inden den Kongelige Bekendtgørelse var kommen til almindelig Kundskab i Præstø, havde Carl Gustav fast Grund under sine Fødder ved Vordingborg, og det har næppe varet mange Timer, før de første svenske Patrouiller viste sig ved Præstø.

Ved den første Underretning om, at Svenskerkongen var paa Vej over Isen og sandsynlig vilde lande i eller

i Nærheden af Vordingborg, havde Regeringen imidlertid afsendt Underhandlere for at bede om Fred. Det var Rigshofmesteren Johan Gersdorff og Rigsraad Christen Skel, der tilligemed den engelske Gesandt Meadow havde paataget sig det tunge Hverv, og de traf den hovmodige Svensker, der alt tænkte sig som Konge i Danmark, imellem Vordingborg og Præstø; men han vilde ikke standse sin Fremmarsch, og først i Taastrup enedes man om Fredsvilkaarene, der straks underskreves af de danske Underhandlere, medens Carl Gustav underskrev i Thorslundemagle den 18de Februar 1658 og Frederik den Tredie i København. Og saaledes fik Danmark den forsmædeligste Fred, som det nogensinde har maattet modtage, en Fred, der ikke var og ikke kunde blive nogen egentlig Fred, fordi begge Parter vare utilfredse med den.

Og det varede, som bekendt, heller ikke længe, før Carl Gustav kom igen. Den 8de August landede han i Korsør og oversvømmede snart hele Sjælland.

Straks efter at Underretning om denne Landgang naaede til København, udsendte Kong Frederik en saakaldet »Kongelig Benaadning for dem som holder sig mandeligen i denne paatrængende Fare«, og i hvilken det siges: »at eftersom at Tapperhed og Mandighed bør at lønnes, da have Vi naadigst lovet og tilsagt, at Alle og Enhver, som sig nu mandeligen og tapperligen forholder og udi denne store og paatrængende Nød og Fare, som nu er for Haanden, nogen synderlige actioner begaar, skal af Os, andre til Eksempel, vorde nobiliteret og desforuden paa al Kongelig Naade være forsikret; desligeste ville Vi, at alle de vornede Sønner, som nu ere her i Staden Soldater, og sig vel og tro forholder, skal være løsgiven fra deres Fødested for deres Arvinger og Efterkommere.«

Om denne »Benaadning« er naaet saa vidt, at den er bleven bekendtgjort, er vistnok tvivlsomt. Til Baarse Herredsting, hvis Tingbøger eksisterer lige fra 1655, naaede den i alt Fald ikke, da sidste Tingdag efter Landgangen

ved Korsør blev holdt den 10de August. Sidste Tingdag før Landgangen ved Vordingborg var 3die Februar; derefter holdtes intet Ting før den 11te Maj. I Mellemtiden havde Svenskerne myrdet den gamle hæderlige Herredsfoged Jacob Hansen, og først efter at Ridefogden paa Vordingborg Slot Niels Eriksen ved Skrivelse af 5te April paa Lehnsherrens Vegne havde beskikket Niels Holm af Store Røttinge til indtil videre at fungere som Herredsfoged, mødte denne paa Tinget den 27de April og gav Meddelelse om Constitutionen, men det første Ting blev, som nævnt, først holdt den 11te Maj, og her mødte da den førnævnte Ridefoged ved sin Tjener Lars Pedersen af Snesere og »fremlagde en Seddel til Formelding« som følger:

> »Tillyses at alle Bønder Soldater paa Vordingborg Len, som ikke er i København med de andre, at de straks uden nogen Forsømmelse forføjer dem til København, saafremt de ikke vil paagribes af deres Officerer og straffes, at dette til Tinge maa læses og paaskrives og Tingløberne det pligteligen til alle Sognestævner det give til Kende.«

Forskellen mellem Tonen i denne Tillysning, der fremkom, da der var Fred i Landet, og i den »Kongelige Benaadning«, der kom, da Krigen atter begyndte, er ret iøjefaldende.

Fra den 11te Maj blev Tinget holdt regelmæssigt i 3 Maaneder indtil den 10de August, og i den Tid foretoges en Mængde Sager, der vidnede om, at der var Krigstilstand imellem Befolkningen indbyrdes. Voldshandlinger, Nævehug og Stavshug, Tyveri og lignende Forbrydelser hørte til Dagens Orden. Fra 10de August 1658 til 7de August 1660, altsaa i 2 Aar, sattes ingen Ret paa Baarse Herredsting. Om Præstø Byting savnes Oplysninger i denne Henseende, men efter hvad der ellers vides derfra, er der ingen Grund til at tro, at Retten dersteds har

kunnet faa en omhyggeligere Pleje. Hvorledes var det da tilgaaet i Præstø fra Krigens Begyndelse? Ja, Svaret er ikke vanskeligt; det var gaaet saa galt som det omtrent kunde, og der findes næppe noget andet Sted, hvor der blev redt mere ilde til, end i den lille værgeløse By og dens Omegn.

Den paalideligste Oplysning findes i et den 21. Marts 1661 dateret Dokument, der findes i velbevaret Stand i Rigsarkivet. Det er stilet til den Kommission, som ifølge Kongelig Ordre skulde undersøge og indgive Beretning om Tilstanden i de forskellige Provinser efter Krigen, og det lyder Ord til andet saaledes:

»Eftersom vores allernaadigste Herres og Konnings Ordre til de ædle og velbaarne Herrer Commissarier velbaarne Niels Pasbjerg til Eskildstrup og velbaarne Christian Daa til Raunstrup at erfare den Skadelidelse og hvad Kondition man formedelst denne Krig er geraaden i sig kan bedrage, — saa have vi hans Kongelige Majestæts underdanigste Undersaatter i Præstø været meget molesteret, hvilket ej tvivles, som derover er formeget kyndigt. Den første Gang Fjenden kom her i Landet over Isen. stod Armeen her ved Byen, og vi da maatte forskaffe dem Proviant og Fourage, saavidt vi kunde afstedkomme. Og endog var tilsagt, at vi ej skulde vorde udplyndrede, som vi gav 120 Rdl. for, haver de det ej holden, men denne lille By fremfor nogen anden Købstad her i Landet overfaldet, de fornemste i Byen bortjaget, røvet og plyndret fra os al den Del, de kunde overkomme, og paa en seks Dages Tid, medens deres Fourage Vogne gik her igennem alt vores Gods og Formue, saavidt her var og de føre kunde, borttaget. Derefter haver vi, paa det at Husene ej skulde afbrændes maattet give 700 Rdl. til Brandskat, som vi hos godt Folk haver laant og endnu ikke er betalt.

Derefter Freden da var sluttet, hafde vi til Indkvartering 2 Kompagnier Ryttere, som vi paa 7 Ugers Tid maatte underholde og forskaffe alt, hvad afsted kunde komme, foruden at de daglig Dør tog, hvormed de modgjorde, hvad tilforn lovet var.

Siden, mens Freden var, og vi da paany ved godt Folchis Hjælp noget igen merendels ved Laan og Borgen havde samlet os.

Der Fjenden da igen udi August Maaned udi Landet indkom, haver de os paalagt at give til Brandskat, som vi Tid efter andet betalte 1000 Rdl.

Og da assigneret til tvende Regimenter nemlig Grev Ponti og Fabian Beren,[1]) som vi skulde give maanedlig 200 Rdl., bekommen de tre første Maaneder 600 Rdl. Derefter udi Januar Maaned og Februar, da de Svenske vilde indtage Møen, var vi over alle Maader af adskillige Regimenter til Hest og Fod haardt med udpresset, saa mange af Borgerskabet formedelst det varede saa længe, maatte gaa fra Huse og Gaarde, hvorudover de endnu ere øde og ruinerede, hvilket foraarsagede os stor Skade, saa vi umuligt det kan opregne.

Fra Januar Maaned havde Officererne af Grev Pontis og Fabian Berens Regimenter Borgerskabet imellem sig, og da enhver sin Vært saaledes udpresset, en Del fængslet og frataget alt, hvad dennem lystede, foruden de imidlertid af daglig Dør tog. Her paa Landevejen til Møen, Falster og Lolland frem og tilbage (har vi) baade af Kongen, Dronningen, Generaler, høje og lave Officerer samt Ryttere og Soldater været saaledes udpresset med mange andre Pressiver, som vi have udstaaet det os er umuligt alle at kunne opregne, som desværre er alt for meget kyndigt og øjensynligt, hvorledes denne lille By er

---

[1]) ɔ: Grev Pontus de la Gardie og Fabian Berentz.

er mishandlet, saa den næsten er øde og er neppelig fire Mand, som haver de Midler at kunne ernære sig med, hvilket de gode Herrer Commissarier vil have erfaret, og vi med Sandhed kan sige, at naar vi overregne, hvad Skade os er tilføjet, det sig over 19000 Rdl. sig kan bedrage, saa den meste Del er saa forborget, de ikke kan betale.

Bedendes de gode velbaarne Commissarier, vores fattige Vilkaar vilde andrage for den høje Øvrighed, at vi herefter for stor Contribution nogenlunde maatte forskaanes, at vi faa overblevne kunde blive ved Huse.

Actum Præstoe den 21de Marts 1661.

Borgermester og Raadmænd udi Præstø.

Christoffer Pedersen,
egen Haand.

Niels Jensen, egen Haand.

Jørgen Erlandsen, egen Haand.

Denne veltalende Skrivelse var ledsaget af følgende ligesaa veltalende Dokument.

Fortegnelse

paa hvis øde Gaarde og Vaaninger, som findes her udi Præstø saa og hvormange Gaarde og Huse Fjenden haver nederbrudt og afbrændt, en Del ført til Lejren, nemlig:

Hans Ambæks Gaard	nederbrudt
Kirsten Madsdatters Bolig	—
Knud Jørgensens tvende Boliger	—
Mads Glarmesters Bolig	—
Johannes Jørgens do.	—
Hans Staaels do.	—
Rasmus Murmesters Gaard	—
Maren Daniels Bolig	—
Rasmus Tanges Gaard	—
Hemming Vævers Gaard, som han er Formynder for	—

Anders Kræmmers Gaard, som er Børnegods, som 6 Formyndere var besværet med er ganske	nederbrudt
Oluf Degns ene Plads	—
Jacob Davidsens Gaard	—
Sacharias Kittes Bolig	—
Oberstleutnant Jørgen Møllers store Gaard	—
Hans Jacobsens Gaard	—

Vil her foruden findes øde Gaarde og Vaaninger, nemlig:

Maren Huggers Bolig	øde
Christen Piils Gaard	—
Jacob Luneborgs Bolig	—
Sidsel Ulfs Gaard	—
Peder Bondes Gaard	—
Maren Mogensens store Gaard	—
Hr. Arentz Gaard, som Tolderen ibor, giver ingen Skat	—
Alexander Pedersens Gaard	—
Den Gaard Morten Bager iboede	—
Hr. Søfren Kapellans Gaard	—
Margrethe Jydens Bolig	—
Hans Schibbyggers Gaard	—
Esben Lauridsens tvende Boliger	—
Niels Bruuns Bolig	—
Rasmus Jensens ene Bolig	—
Oluf Kaas's ene Bolig	—
Borgemester Christoffer Pedersens tvende Boliger	—
Niels Spiers Bolig	—
Niels Snedkers Bolig	—
Jørgen Svartfejers Bolig	—
Oluf Degns ene Bolig	—
Niels Folmersens ene Bolig	—
Maren Tjørnehoveds Bolig	—
Kirkens Hus ganske	—

Summen paa de øde og nedbrudte Gaarde 43.

At saa i Sandhed er, som foreskrevet staar vidne vi 8 Mænd med vores Hænder underskrevne.

Actum Præstø den 21de Marts Anno 1661.

Poul Jensen, egen Haand.	Christen Pedersen, egen Haand.
Hans Pedersen, egen Haand.	Claus Hansen. C. H. S.
Jochum Pottemager. I. P.	Niels Folmersen. NF
Peder Ditlefsen. P. D. S.	Peder Hansen Kitte, ældre. PHK

Der er ikke Brug for mange Kommentarer til disse grufulde Meddelelser. Byen er plyndret, berøvet hver Genstand, der havde Værdi. Indbyggerne ere fængslede, bortjagede eller flygtede for dog at frelse Livet. Huse og Gaarde ere enten opbrændte eller nedrevne, og Materialierne bortførte til Benyttelse ved Opførelse af Forskandsninger, Batterier eller lignende eller til Lejren ved København, og de Hjem — sagtens de ældste og daarligste Bygninger — der have undgaaet denne Skæbne, de staa øde og forladte af deres Beboere. Næppe fire Mænd ere tilbage, som have Midler til at ernære sig med, og de i Byen tilbageblevne Stakler, der intet andet Sted have at tage hen, og som ville forsøge at blive i den ruinerede By, de bede kun om at blive forskaanede for store Contributioner, som om der hos dem var noget at ligne Skat paa eller at pante, om den ikke blev betalt.

Og hvorfra skulde Midlerne komme til Byens Genoprejsning?

Al Handel og Vandel var foreløbig standset, og Landet rundt omkring laa næsten lige saa øde og forladt som Byen. I Vordingborg Lehn — heri ikke medregnet Jungshoved, Skibbinge, Allersløv og Mehrn Sogne, samt en Del

af Kallehave Sogn, der i den Tid udgjorde et selvstændigt Lehn — var henimod 200 Gaarde og 60 Huse afbrændte, og vare de ikke brændte, vare de plyndrede, og der fandtes næsten ikke en eneste Bonde i Præstøs Omegn, der havde Kreaturer eller noget at ernære disse eller sig selv med.

Tildels efter Baarse Herreds Tingbog skal det forsøges her at give et Billede af, hvor lidet tiltalende Landskabet saa ud i Præstøs nærmeste Omegn og hvor ulykkeligt stillede de stakkels Beboere have været.

Den 7de August 1660 sattes Retten, som før nævnt, første Gang efter Fredslutningen, og den fungerende Herredsfoged Niels Holm meddelte, at det var første Ting efter at »Svensken var udreigste«. Derefter mødte den velbaarne Lensherre Ulrich Frederik Gyldenløve ved sin Fuldmægtig ærlige og velfornemme Lauritz Michelsen Ridefoged paa Vordingborg Slot og Lehn og indsatte ifølge skriftlig Fuldmagt den ærlige og velforstandige Mand Lauritz Søffrensen til Herredsfoged i Baarse Herred.

Derefter begærede Ridefogden »paa sin gunstige Herre og Husbonds ædle og velbyrdige Mand Ulrich Frederik Gyldenløve, Oberst til Hest og Fod och Høffuidsmand paa Vordingborg Slot, hans veigne,« at der paa Tinget maatte blive udvalgt uvillige Dannemænd til at syne og besigtige Kongelig Majestæts Bøndergaarde og Mark i Baarse Herred, »hvorledes de nu befindes vedlige og magt holdne och huis dertil er saaed.« Der udvalgtes 8 Mand til at syne nord for Baarse Bro og 8 syd for samme, og deres Instruks lød paa »straks at begive sig til Hans Majestæts Bøndergaarde og Gods at syne og forfare, hvorledes samme Gaarde nu er ved Magt holden med Tømmer, Tag, Lofter, Vinduer og al anden Gaardens Brystfældighed og desuden særdeles at specificere, hvilke Gaarde der kan være øde; item hvad til enhver Gaard i Aar kan være saaed, og forfare, hvormeget der kunde saas til enhver Gaard.« Der udmeldtes derhos andre 8 Mænd, der skulde besigtige Hans

Majestæts Skove, »hvorledes de efter denne store Ufred findes ved Magt holden.«

Resultatet var sørgeligt over al Maade.

I Præstø Landsogn og Bydistrikt fandtes den Gang ikke et eneste Hus, saa Bygningerne kunde ingen Skade tage. Ja, der fandtes rigtignok et Vogterhus nede i Nærheden af Even, hvor der Størstedelen af Aaret opholdt sig en »Hyre«, der skulde passe paa, at Kvæget fra Smidstrup og Even ikke kom ind paa Præstø Overdrev, men den Hytte har jo maaske nok faaet Lov til at staa; men var der ingen Bygninger at ødelægge — Nysø opførtes, som vil blive omhandlet i næste Afdeling, først efter denne Tid — saa ødelagdes i alt Fald den paa Marken staaende Sæd og Skovene bleve mere eller mindre mishandlede. I Hollænderskoven var 22 Bøge rodhuggede, paa 115 vare alle Grenene afskaarne, 36 dels Ege og dels Bøge vare brændte paa Stedet, hvor de stod. Paa Præstø Marker — Nørre- og Mellemmarken — vare 11 Bøge rodhugne og paa 55 vare alle Grene afskaarne, medens der fandtes 35 Bulle af afbrændte Ege og Bøge. Skibbinge Skov havde 80 rodhuggede Bøge, paa 70 var Toppen afhugget lige ved Bullen og af ca. 800 var der afskaaret Grene.

I Skibbinge By saa det ud omtrent som i Præstø. Da Synet afholdtes midt i August 1660, var der ikke paa en eneste af Byens Gaarde saaet en eneste Kærne. Et Par Gaarde vare brændte, 1 var helt nedrevet og paa 1 vare alle Væggene udstødte. Vinduer, Døre og Porte vare nedtagne og ødelagte paa alle Gaardene, der desuden vare tilføjede mere eller mindre Skade. De fleste Gaarde vare derfor endnu øde og forladte, og de faa tilbageblevne Mennesker maatte bjerge Føden som de bedst kunde.

Ikke alle Steder var det dog slet saa galt; der var rigtignok i Baarse 6 Hel- og 2 Halvgaarde, til hvilke der heller intet var saaet, men i nogle Gaarde var der dog kommet nogle Skepper i Jorden og i en enkelt endog $1^1/_2$

Tønde. Og saaledes omtrent stod Forholdet i hele Egnen. Jungshoved Lehn hørte dog til det mest medtagne Distrikt, og særlig var det slemt i Omegnen af Jungshoved og Oremandsgaard. For blot at nævne et Eksempel skal anføres, at af Tjørnehoved Bys syv Bøndergaarde havde de 5 endnu Aaret efter, altsaa 1661, ikke saaet det allermindste, medens den 6te havde saaet 3 Skpr. Rug og den 7de 3 Skpr. Byg, men ellers intet. Paa Jungshoved Birketing læstes den 20de Juni 1663 et Skøde, hvorved Hans Olufsen af Tjørnehoved solgte sin Ejendomsgaard til Rasmus Kræmmer af Allersløv for 40 Slettedaler. Altsaa 53 à 54 Kroner var den Gang Prisen paa en Selvejergaard i Tjørnehoved. Og det er ikke at undres over. Befolkningen var formindsket i en meget betydelig Grad, og de tiloversblevne havde paa enkelte Undtagelser nær hverken Penge eller Penges Værdi at købe Jordejendomme for. I Egnen omkring Gisselfeld og Bregentved vare Forholdene ikke nær saa fortvivlede, idet der disse Steder straks efter Krigen opnaaedes 50 til 60 Rdl. i Indfæstning af almindelige Bøndergaarde.

Men hvor vare de tidligere Beboere af alle de forladte og øde Gaarde blevne af? Vare de myrdede af Svenskerne? Nej ikke alle, langtfra endogsaa. Man myrdede lidt hist og her til Tidsfordriv og skaffede derved Gøngehøvdingen en Del Tilhængere, der havde Hustruer og Børn eller Fædre og Mødre at hævne, men vil man ellers vide, hvor den borteblevne Befolkning var henne, da skal man læse Fryxells svenske Historie om Stormen paa København, hvor der fortælles:

> . . . Kl. 1 om Natten brøde Svenskerne op . . . Nu kom Fabian Fersen med den første Sværm og fremmest i Spidsen her som overalt dreves en Mængde sammenjagede sjællandske Bønder, som bleve tvungne til at bære Broer og Stiger og tillige modtage den første Kugleregn.

Og medens vi maatte afgive Kanonføde og vort Lands Børn bleve dræbte af Brødre, Slægt og Venner, der vare ved Kong Frederiks Side paa Københavns Volde, maatte de i Byerne tilbageblevne endda yderligere hjælpe paa vore Fjender, idet disse i Dagene før Stormen rundt omkring fra hele Landet rekvirerede de Hørlærreds Skjorter, der skulde gøre dem mindre synlige i den Mængde Sne, der laa overalt paa Markerne. Rekvisitionen til Præstø vides ikke at være opbevaret, derimod eksisterer den, ifølge Brasch Vemmetofte Klosters Historie, for Storeheddinges Vedkommende.

At Kvinder bleve skændede eller myrdede med eller uden Anledning siger sig selv; undertiden gav man Sagen et vist lovligt Anstrøg ved forinden Henrettelsen at afsige en Dom. Et Eksempel herpaa er følgende. Smed Rasmus Hansen i Everdrup skrev efter Krigen et Andragende til Frederik den Tredie, i hvilket han berettede, at han havde haft en Søster som sad Enke. En Nat brød en svensk Soldat ind til hende, der var ene, og da hun ikke godvillig vilde give sig i hans Vold, men værgede sig paa bedste Maade, angreb han hende med Vaaben og i yderste Nødværge dræbte hun ham. Svenskerne fik det at vide; hun blev stillet for en Krigsret og i en Haandevending dømt til at halshugges, hvorefter hendes Hoved blev sat paa en Stage. Nu, da Fjenden var borte, søgte Smeden om Tilladelse til at maatte nedtage hendes Hoved og faa begravet hendes Levninger i christen Jord. Og han fik sit Ønske opfyldt.

At hun ikke har været den eneste, der har fristet den samme eller en lignende Skæbne, se vi af en Kongelig Skrivelse af 20de August 1660 til samtlige Lensmænd. I denne Skrivelse blev det paabudt, at der skulde drages Omsorg for, at alle de døde Legemer, der endnu henlaa ubegravede rundt omkring paa Markerne, kunde komme i Jorden tilligemed alle dem, der af de Svenske vare henrettede og lagte paa Stejle.

Den 6te November 1660 vidnede Mølleren i Tubæks Mølle, Hans Iversen, at han flere Gange var bleven jaget fra sit Hjem tilligemed Kone og Børn, og det baade under det første Indfald, da Fjenden kom over Isen og anden Gang. Hans Hjem blev aldeles plyndret og paa Møllen tog man ikke alene hans egen Sæd, men ogsaa den, som han havde at male for andre, og da han boede paa Alfarvej, blev det ikke bedre, saalænge Svensken var i Landet, og derfor tog Folk med den Smule de havde at male til andre Møller, saa at hans Næring blev rent ødelagt. Da han dog ikke vilde, at Møllen, som var Kronens, skulde blive ødelagt, forpligtede han sig til hver Maaned at skaffe Svenskerne 10 Rdl., som han med stor Besvær fik borget og laant. Endnu ved Vidnedsbyrdets Tid havde han ikke naaet at faa saaet nogen Sæd i sine Marker, for han havde ingen, og intet at købe nogen for, og han, saavelsom saa mange andre, havde heller ingen Kreaturer at drive Jorden med, men — som han sagde — Livet havde han dog fristet.

En saadan Mangel paa Sæd medførte selvfølgelig Dyrtid. Medens Kapitelstaksten i 1658 kun var 1 Rdl. for 1 Td. Rug, det samme for Byg og 72 Skilling for Havre, kostede en Tønde Rug i 1661 4 Rdl. 48 Sk.; en Td. Byg 3 Rdl. og en Td. Havre 1 Rdl. 32 Sk.

Og det var ikke alene Sæd, som der var Mangel paa. Saa at sige intet var undgaaet Ødelæggelsen. Løsøre var ituslaaet, opbrændt eller forsaavidt det formentes at have nogen Værdi, bortført. .Paa Jungshoved havde man moret sig med at ituslaa hver eneste Vinduesrude, og man havde fra Slotstaarnet nedpillet 10 à 11,000 Pund Bly og støbt Kugler af det.

Hvad der efter Omstændighederne maatte betragtes som en væsentlig Hjælp, var, at det i Efteraaret 1660 blev en overordentlig rig Oldenhøst. I denne Anledning blev der efter Kongelig Befaling den 30te August paa Tinge udmeldt 8 Mand til at syne Kronens Skove i Baarse

Herred med Hensyn til »huormange Suin, der paa dennem kan indbrændes, paaføris og fede blifve aff dend Guds Velsignelse udi Aar paa Træerne gifuen er.«

Og det kunde tiltrænges, at der kom Hjælp paa en eller anden Maade; dog saa det omtrent lige saa sørgeligt ud i 1661 som det foregaaende Aar. Dette træder særdeles klart frem ved at betragte et Par Synsforretninger, som holdtes i 1661, og hvortil Anledningen var, at baade Præstø og Skibbinge Jorder med flere under Krigen vare blevne pantsatte, hvilket nærmere vil blive omtalt i den følgende Afdeling. Der var ved Pantsætningen garanteret Kreditor en bestemt aarlig Indtægt af det pantsatte Gods, svarende til 6 pCt. p. a. af den laante Sum, og da Gaardene nu ingen Afgifter kunde svare, maatte Kronen udrede Renten til Kreditor; og for at faa konstateret, i hvilken Udstrækning Kronen havde saadan Forpligtelse, afholdtes der Synsforretninger den 2den April og den 6te August. Af førstnævnte ses, at der til den Tid paa 18 Skibbinge Gaarde kun fandtes ialt 29 maadelige Heste, 15 Køer, 12 Faar, 9 Svin, 1 Gaas og 3 Høns. Det var sørgelig lidt, og paa de samme 18 Gaarde var kun saaet ialt $16^3/_8$ Td. Rug og ingen anden Vintersæd. Synet af 6te August viser, at der var saaet gennemsnitlig $^1/_2$ Td. Vaarsæd paa hver Gaard, mest Byg, lidt Ærter og Vikker, Havre eksisterede slet ikke. At saadanne Forhold ikke kunde hjælpe paa den ruinerede Købstad, er let forstaaeligt. Der skulde lang Tid og megen Flid til for at komme nogetledes til Kræfter. End ikke Gejstligheden havde noget at leve af, og Kapellanen Søren Amdisen, der tillige var Rektor ved Latinskolen, og som saadan oppebar Skibbinge Sogns Kongetiende, søgte i 1661, tildels forgæves, at inddrive sit Tilgodehavende for Aarene fra 1657 inkl.

Skøndt der ikke haves Oplysninger om, at nogen af Præstø Borgere ere dræbte af Fjenden, er det dog ikke derfor usandsynligt, og efterstaaende er i alle Tilfælde Bevis for, at de ikke alle helt gik Ram forbi. En Mand

i Præstø, Iver Larsen, havde en Gaard i Endegaarde, som laa øde og udplyndret med tildels nedbrudte Bygninger. Iver bliver stævnet af Ridefogden, der forlanger, at Gaarden skal opbygges igen, men Indstævnte svarer paa Tinget, at han ikke ejede noget at holde Gaard med, og at han havde mistet sit Helbred i Krigens Tid, da Fjenderne »havde skudt ham med en Kugle igennem ved hans højre Patte,« hvilket han foreviste i Retten.

Og saaledes kunde der fortsættes og fyldes Blade og Bøger med Skildring af Byens og Landets ynkelige Tilstand i hin skrækkelige Tid, men der er formentlig alt givet et tilstrækkeligt talende Billede.

Kunde vi kun lægge det tilside og for de kommende Tidsrum vise et andet, der havde lysere og mere tiltalende Farver, men destoværre, hærgende Ulykker, knugende Sorg og sløvende Armod sad fast til Huse i den før saa vindskibelige og driftige lille By, og det kostede Halvandet Aarhundredes ihærdige Anstrengelser inden den Grund blev lagt, paa hvilken den nu saa venlige lille Købstad med de smilende Omgivelser føres frem, fremad til voksende Velstand og Tilfredshed.

Spørge vi, hvad Folk levede af, medens der saa at sige hverken fandtes Kreaturer eller Sæd, da vil en Optegnelse, som findes i Kirkebogen for Tryggeløv Sogn paa Langeland, give fornødne Oplysninger. Efter at have meddelt, at der vare døde nogle Hundrede af Sult, skriver Præsten: »Ved min Salighed, de hentede Mask hos mig og bagede Kager af og aad. Hørknevler og Katosterrødder hjalp dem i Foraaret.«

Er det gaaet saaledes til paa Langeland, kan man let tænke sig, at noget lignende har været Tilfældet i og ved Præstø.

6te Afdeling.

Borgermester Lauritz Nielsen og hans Families Historie, samt Nysø Hovedgaards for den Tid, den var i nævnte Families Eje, ɔ: fra dens Opførelse 1671—73 til 1742.

Lauritz Nielsen, den Mand, der utvivlsomt har haft mere Indflydelse paa Præstø Købstads Udvikling end nogen anden enkelt Person og i Forbindelse med sin nærmeste Slægt mere end nogen anden Slægt i Fortid og Nutid, blev født i den By, hvor han saa rastløs virkede i hele sit Liv, i Aaret 1587.

Fra hans Barndom vide vi kun, at han gik i Byens Latinskole. I sit 25de Aar giftede han sig i 1612 med den sekstenaarige Elisabeth Jensdatter, der ligesom han var født i Præstø. Ægteskabet, der synes at have været i høj Grad lykkeligt, varede i 41 Aar — til Hustruens Død i 1653 — og blev velsignet med 13 Børn, 8 Sønner og 5 Døtre, der dog med Undtagelse af en Søn — Lauritz Lauritzen — der faldt i København under Belejringen 1659 og Sønnerne Søren og Jens, der senere blive omtalte, alle døde i en ung Alder. Dog er dette kun en Formodning for den sidstfødte Datters Vedkommende, idet der om hende ikke foreligger de mindste Oplysninger.

Allerede fra hans Giftermaals Tid, da han altsaa var ca. 25 Aar gammel, nævnes han som »Kræmmer udi Præstø«, og der foreligger for de følgende Aar en Mængde

Vidnesbyrd om, at han har drevet en meget betydelig og altomfattende Virksomhed som Handelsmand, og Ensidighed paa sit Virkeomraade skal han ikke med Grund kunne beskyldes for. Han handlede med alskens Kram til Bondens og Borgerens Fornødenhed; han opkøbte og afskibede Kornvarer, og havde i den Anledning umiddelbart ved sin Købmandsgaard en Skibsbro, hvor Skibe eller dog Baade kunde losse og lade; han handlede med Alen Varer, med Trælast og med Brænde, med Penge, Jord og med Bøndergaarde. Og han havde et altid velforsynet Lager og en Kundekreds, der strakte sig langt udenfor Købstaden og dens naturlige Opland. Endogsaa til Nabo-Købstæderne udstrakte han sin Virksomhed. Saaledes fortæller Vordingborg Skoles Regnskab for 1628 os, at han det Aar har leveret til Skolebørnene »11 Alen sort grovt Klæde à 1 Slettedaler ringere end 4 Skilling, er 10 Slettedaler og 20 Skilling«; og »1½ Ris Papir til Skolebørnene at skrive paa, Riset 10 Mark er tilsammen 15 Mark«.

Penge synes aldrig at have manglet ham, og Selvejerbønderne, af hvilke der den Gang fandtes langt flere end i det Attende Aarhundrede, kunde altid faa et Hundrede Slettedaler at laane hos ham, men rigtignok som Regel kun mod Pant i Gaardene, af hvilke flere efterhaanden kom i hans og efter hans Død i Sønnen Jens Lauritzens Besiddelse. I de første Aar skrives han almindelig for Lars eller Lauritz Kræmmer og endnu i 1629 betegnes han saaledes, senere tituleredes han for »ærlige og agtbare Mand Lauritz Nielsen« eller »agtbare og fornemme Mand« og lignende.

Han fik Tid til at tage virksom Del i Byens offentlige Anliggender, og paa det tidligere omtalte Andragende om Udsættelse med Leveringen af Proviant til Hæren i Tyskland, som indsendtes af Præstø, Vordingborg og Næstved i Forening, havde han underskrevet paa sin Fødebys Vegne. Han var i en lang Række Aar Kirkeværge, vistnok lige til sin Død, han var Raadmand og blev Borger-

mester. Naar kan ikke bestemt paavises, men han var det i alle Tilfælde fra 1648.

Det er alt bemærket, at han erhvervede Landejendomme, og det ses af Smaalandenes Register 5 fol. 143, at han endog købte saadanne saa langt borte som i Lollands Nørreherred, hvor han den 10de Oktober 1632 fik Skøde paa Gaarden »Hofvidsgaard«; men ogsaa i og ved Præstø opkøbte han Jord. En Del af Klosternakken, den egentlige »Klosterhave«, der efter Reformationen var falden tilbage til Kronen, havdes i Leje af det samlede Borgerskab, der gav en aarlig Afgift deraf af 1 Td. Løg eller 5 Rixort; men efter Christian den Fjerdes Død skrev Lauritz Nielsen et Andragende til Regeringen, i hvilket han søgte om at blive overdraget det nævnte Jordstykke imod at svare den samme Afgift, som Borgerskabet havde svaret, i hvilket Tilfælde han tilbød at vilde opføre nogle Bygninger, som vilde være til Fordel for Byen, da de vilde komme til at skatte og skylde til denne.

Om vor driftige Købmand har haft formaaende Venner i Rigsraadet, der i Tiden indtil Frederik den Tredie blev valgt til Faderens Efterfølger, havde Regeringens Tømmer i Hænde, vides ikke, men er jo tænkeligt. Saameget vides imidlertid, at han som Svar paa sit Andragende modtog efterstaaende Dokument, der sikrede ham og hans Arvinger Besiddelsen af det ønskede Jordstykke for en meget billig Penge i aarlig Afgift, og uden at han betalte andet derfor end et intetsigende Løfte om at ville opføre Bygninger, der skulde være til Nytte for Byen. Dokumentet, der er afskrevet efter Regeringens Skødeprotokol for den nævnte Tid, og vel nærmest maa kaldes et Arvefæsteskøde, lyder saaledes:

»Danmarks Riges Raad gør vitterligt: at eftersom Os elskelig Lauritz Nielsen, Borgermester udi Vor Købstad Præstø, for Os underdanigst haver ladet berette, hvorledes der ved foreskrevne Præstø By skal ligge en

øde Jordsmon kaldet »Klosterhaven« med ingen Bygninger paa, hvoraf aarligen gives til Vort Slot Vordingborg en Tønde Løg eller 5 Ort med underdanig Begæring Vi hanem samme øde Jordsmon for den sædvanlige aarlige Landgilde og Afgift vilde bevilge, da have Vi naadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at foreskrevne Lauritz Nielsen og hans Arvinger maa samme Jordsmon som foreskrevet staar nyde og beholde og gøre sig den saa nyttig som de bedst kunde, saalænge de den foreskrevne Afgift og Jordskyld udi rette Tide til Vort Slot Vordingborg deraf udgiver; dog at han efter hans Erbydelse derpaa skal lade bygge, saa at Byen af fornævnte Bygning kan faa noget til Hjælp til Byens Tynge.

Hafniæ den 11te Maj 1648.«

Det næste Stykke Jord han erhvervede i Købstadens Nærhed, var den Plads, paa hvilken Nysø Hovedgaard og Have nu er beliggende. Her saa det den Tid noget anderledes ud end nu. Hvor Hovedbygningen lidt senere rejste sig, var indtil efter den Tid, at Lauritz Nielsen havde købt Grunden, en Sø, der kaldtes Ny-Sø, og som benyttedes af Borgerskabet til deri at vande deres »Qvæg og Bæster«, naar disse bleve drevne hjem fra Græsgangen paa Overdrevet.

Om hele dette Terræn indeholdes meget interessante Oplysninger i et Tingsvidne, som paabegyndtes ved Baarse Herredsting den 23de Juli 1689 og som optoges i Anledning af en ved Præstø Byting verserende Sag, som Sognepræsten i Baarse og Beldringe, Magister Hans Sørensen Liunge, havde anlagt imod Sognepræsten til Præstø og Skibbinge, Magister Christen Poulsen Herslev, for at faa afgjort det rejste Spørgsmaal, om Nysø med tilliggende Huse hørte til Præstø eller til Beldringe Sogne.

Da dette Tingsvidne indeholder Bidrag saavel til Lauritz Nielsens og hans Slægts Historie som til Præstøs og Nysøs og i det Hele taget er ret interessant, hidsættes det her i Udtog efter Baarse Herreds Tingbog.

Jens Mikkelsen vidnede, at han kunde huske, at der, før den Have, som Nysø blev bygget paa, blev indelukket, sammesteds var en Morads Plads fuld af Vand og Tuer. Paa det Sted er det grundmurede Hus bygget, og Pladsen var en Del af den Grund, som salig Borgermester Lauritz Nielsen købte og indhegnede, men Kornhuset, Stalden og Teglgaarden og de fire andre Huse Pottemager Huset, Ole Hansens Hus, Hollænder Huset og Murmester Huset laa ikke paa den Grund men paa Overdrevet, men baade dette og den Grund, som Gaarden var bygget paa, havde fra Arilds Tid hørt til Præstø Borgerskab, som betalte Afgift deraf til Vordingborg Slot; Og Smedde-Huset og Væverhuset er bygt paa de Haver, der laa lige uden for Byen. (— De første Huse, der byggedes paa Præstø Vesterbro, vare altsaa til Smeden og Væveren paa Nysø; vi ville senere faa at se, hvorledes Lauritz Nielsens Søn var kommen i Besiddelse af de 19 Haver. De første Avlsbygninger til Nysø have altsaa ligget mere fjernet fra Hovedgaarden end nu er Tilfældet, ifølge Udtrykket, at Kornhuset og Stalden m. m. laa paa Overdrevet. —)

Claus Pottemager vidnede, at før Nysø blev bygget, var der dér og paa Overdrevet slet ingen Bygninger, men Præstø Borgerskab havde en »Hyrebod« paa Overdrevet, »hvor der var en Hyre i«, og samme Hyre, ɔ: Vogter skulde passe paa, at der ikke kom noget fremmed Kvæg ind paa Borgerskabets Græsgang.

Lars Hansen i Skibbinge forklarede, at han er født i Præstø, og at hans salig Fader havde en af de Haver i Brug, som laa uden for Præstø op til Væverhuset. Paa Smeddehusets Grund var Byfogdens Have.

Jørgen Hansen Gøde i Baarse kunde huske, at salig

Lauritz Nielsen havde sat Gærde imellem den Grund han købte og den, hvor der nu var Have og Landevejen.[1])

Flere Vidner erklærede, at før Nysø blev til, hørte Grunden deromkring til Beldringe Sogn, og nogle af Beboerne i de først byggede Huse havde da ogsaa ladet deres Børn christne af Hr. Niels i Baarse.[2])

Johan Pottemager kunde mindes, at der for 35 Aar siden paa det Sted, hvor Nysø Gaard nu er, var en Urtehave, som salig Borgermester Lauritz Nielsen havde ladet indhegne, efter at han havde fyldt derinde, men om det store Hus var bygget inde i Haven eller udenfor den, kunde han ikke mindes.

Merthe, Peder Olsens, havde været med at fylde det Morads, hvor det store Hus siden blev bygget.

Ane Klokkers i Præstø havde tjent hos salig Borgermester Lauritz Nielsen »40 Aar i Rad«. Hun mindes, at der var en Morads Plads, hvor nu Nysø Gaarden staar, og en Sø, som kaldtes Ny-Sø. Imellem denne Sø og Præstø laa en Høj, som blev udgravet og fyldt i Morads Vandet.

Zitzel, Claus Pottemagers vidnede, at det ofte skete, »at baade Qvæg og Bæster gik ud og satte sig fast i Morads Pladsen«. Hun havde en Gang selv haft en Hest, som var bleven der.

Oluf Hansen ved Even kunde mindes den Tid, da salig Laurits Nielsen købte den Plads, Nysø er bygt paa, og lod indrette en Have der, og siden lod salig Jens Lau-

---

[1]) Ved Landevejen forstaas den gamle Landevej østen om Nysø.

[2]) Hr. Niels i Baarse var Sognepræsten Niels Pedersen, der døde 1675 og efterlod sig en meget betydelig Formue, som han havde erhvervet ved en meget omfattende Pantelaanerforretning. I hans Bo forefandtes ligefra guldindfattede kostbare Ædelstene, Guld- og Sølv-Smykker og Brugsgenstande til Blaargarns Særke, Jerngryder og Tin-Tallerkener. (Baarse Herreds gejstlige Justitsprotokol og min Meddelelse i Kirkehistoriske Samlinger 4de Rk. 5te Bind.)

ritzen bygge derpaa, og der, hvor Smedde og Væver Huset nu staa, var der Haver, som hørte til Præstø.

En Mand fra Store Røttinge, der var 91 Aar gammel, kunde huske, at for 70 Aar siden (altsaa 1619) gik Faxinge Kvæg sammen paa Overdrevet med Præstø Kvæg, og der blev allerede den Gang holdt Vagt ved Even Bro for det fremmede Kvæg fra Smidstrup Siden.

Den saaledes omvidnede Morads Plads havde Lauritz Nielsen altsaa i sin Tid faaet Lyst til at erhverve sig, og han indgav i den Anledning et Andragende til Regeringen. Som Følge heraf fik Frederik Reeds til Thygestrup, der da var Lensmand paa Vordingborg Slot, den 13de Juni 1650 Kongelig Fuldmagt til at sælge den, efter at have undersøgt Forholdene.

Det gik altsaa ikke saa let som med Klosternakken.

Frederik Reeds havde da heller ikke Hastværk, og først den 6te Maj det følgende Aar indfandt han sig i Præstø og lod sig Pladsen forevise og afpæle, hvorefter den blev vurderet af fire uvillige Dannemænd.

Af denne Forretning fremgaar det, at Pladsen ved den søndre Side var 64, ved den nordre 100, ved den vestre 98 og ved den østre 94 Favne lang, altsaa ca. 5 Tønder Land. Repholtz angiver Arealet til 30,000 □ Al., men det maa paa en eller anden Maade hidrøre fra en Fejltagelse. Stykket blev vurderet til 30 Slettedaler, der udtrykkelig angives at skulle regnes til 64 Sk. og Købesummen bliver altsaa omskrevet i Kronemønt 40 Kroner for 5 Tdr. Land.

Mere end dette og Klosternakken fik Lauritz Nielsen ikke samlet i Præstøs Nærhed, men hans Sønner Søren og Jens fortsatte Forretningen og paa Grund af Forholdene gik den nu ulige raskere fra Haanden, som vi om lidt skulle se.

Laurits Nielsen var bleven enig med sin Hustru om, at de vilde skænke Præstø Kirke en Altertavle. Dette Forsæt kom imidlertid ikke til Udførelse før efter Hustruens

Død, og først ved et Dokument, dateret 11te Decbr. 1653, blev det endelig fastslaaet; men han skænkede da samtidig foruden Altertavlen endvidere 2 Legater à 200 Specie Dalere henholdsvis til Beklædning for fattige Skolebørn i den Skole, hvor han og hans Hustru havde gaaet, og til Klæder til Byens Fattige.

Dokumentet, der er ret karakteristisk for hin Tid og dens Religiøsitet, og som ret skarpt viser os den gode Købmand og Borgermesters Sindelag og Tankegang, gengives in extenso.

»Kender: Jeg Lauritz Nielsen, Borgermester udi Præstø, at eftersom den almægtigste gode Gud mig og min hjærtekære Hustru, nu salig hos Gud, Elisabeth Jensdatter, begge af fattige og ærlige Ægte-Forældre, barnfød her i Byen, os fra vores fattige Barndoms Tid med sine gode og rundelige Gaver mildeligen velsignet haver, hvorfor hans guddommelige Magt være evindeligen lovet; af hvilke os forlente Guds Gode, jeg Lauritz Nielsen og min hjærtekære Hustru Elisabeth Jensdatter før hendes salige Afgang tilligemed vores kære Børn have lovet og samtykket til Guds Navns Ære, denne Byes Kirke til Beprydelse med det første mulig er og bekvemmeligt ske kan at lade gøre og forfærdige en skikkelig Altertavle, som her i Kirken skal opsættes. Dersom Gud kalder mig her forinden fra denne Verden, da ere mine Børn og Arvinger efter Løfte og Tilsagn pligtige til efter min Død at lade den forfærdige, som de for Gud ville forsvare. Dernæst sige vi og love til den latinske Skoles Forfremmelse heri Byen at give og erlægge To Hundrede Rigsdaler in Specie, som altid og evindeligen, saa længe Verden staar, skal paa Rente blive staaendes og aarligen med 10 Rdl. in Specie eller dets Værd forrentes. For hvilken Rente skal købes Vadmel og Sko, saavidt de kan til-

strække for dermed de mest nødtørftige Skolebørn at klæde. End herforuden lover og tilsiger vi at give og erlægge To Hundrede Daler in specie, som altid og evindeligen paa Rente skal blive bestaaendes og i lige Maade aarligen til den 11te December med 10 Rdl. in specie eller dets Værd forrentes. For hvilken Rente skal købes Vadmel, Blaarlærred og Sko, som hvert Aar ligesom Skolebørnenes ved Juletider til de mest nødtørftige og betrængte Hus Arme, som heri Byen boer og indfødt er, til Klæder skal uddeles. Saalænge den gode Gud behager at spare mig Lauritz Nielsen i Live, vil jeg foreskrevne Penge selv paa Rente forsyne, og deraf Renten til de Fattige uddele, som jeg for Gud vil være bekendt, paa det imidlertid ingen skal blive besværede. Og efter min Død skal Hovedstolen oprigtig vorde betalt.

Begærer mine Arvinger selv foreskrevne Hovedstol at beholde og svare Renten, da, saalænge de bo heri Byen og ere vederheftige, maa de samme Penge fremfor nogen andre beholde.

Bedendes og venlig begærendes Sognepræsten med Borgermesteren og Raadmændene heri Byen nuværende og herefter kommende, at de for Guds og Jesu Christi Skyld — i hvis Navn det givet og udlovet er — foreskrevne 400 Rdl. in Specie Hovedstol efter min Død saaledes at ville forestaa og paa Rente forsyne, at Hovedstolen fra Skolen og de Fattige ikke skal forrykkes eller forvindes eller i nogen Maade forkortes og til de mest Fattige og Betrængte for den forfaldne Rente aarligen ved Juletider Klæder og Sko, som foreskrevet er, saaledes uddele, som de for Gud ville forsvare og baade for Hovedstolen og Renten af christelig og broderlig Kærlighed have saaledes Omsorg at forsyne, forestaa og forvalte, som de af Gud i Himlen vil forvente Løn paa den yderste Dommens Dag; for Guds og Jesu Christi strenge og retfærdige

Dom ville gøre Regnskab for at det foreskrevne, som udlovet er, fast og ubrødeligen af os og vore Arvinger holdes og efterkommes skal.

Des til Vidnesbyrd haver jeg Lauritz Nielsen og mine Sønner vores Signeter her undertrygget og med egne Hænder underskrevet.

Actum Præstø den 11te December 1653.

Lauritz Nielsen. J. Lauritzen.
S. Lauritzen. L. Lauritzen.

Om Legaterne vil der blive givet nærmere Oplysning i den om Legater og Fundationer handlende Afdeling. Med Hensyn til Altertavlen, da blev den ikke færdig, medens Giveren levede, idet han døde den 4de Juni 1656, medens den først kom paa den Plads, hvor den endnu er, i 1657.

Den er ubetinget Kirkens største Prydelse, et prægtigt Billedskærerarbejde med Relieffer og fritstaaende Figurer. I 4 over hinanden værende Rækker, adskildte ved fremspringende Gesimser, der bæres af Søjler, fremstilles i nederste Række: Nadverens Indstiftelse, og derover: Christus og de 3 Apostle i Getsemane (fritstaaende Figurer).

I anden Række indtages Midtpartiet af et stort Relief: Korsfæstelsen med 20 à 30 Figurer. Ved Siden heraf mellem Søjler Evangelisternes Billeder.

I tredie Række er fremstillet Opstandelsen (Relief). Paa Siderne fire fritstaaende Figurer: Retfærdigheden, Troen, Haabet og Sandheden.

I fjerde Række er Himmelfarten (Relief).

I Modsætning til nogle andre af Kirkens Prydelser, der i Tidernes Løb ere skammeligt mishandlede, er Altertavlen ret godt restaureret og har beholdt den oprindelige Farvedekoration. Den har følgende Indskrift:

»Guds hellige Navn til Ære, andægtig Bevægelse og dette Steds Beprydelse haver ærlig, velagtet og

fornemme Mand Lauritz Nielsen, Borgermester udi Præstø og sin kære Hustru Elisabeth Jensdatter, begge her udi Byen barnefødte dette bekosted og ladet det opsætte 1657.«

Efter Professor Høyens Mening er Altertavlen forfærdiget af Abel Schrøder, der — saavidt vides — boede i Næstved og har udført flere andre Altertavler til forskellige Kirker.

Foruden at have skænket Altertavlen og Legaterne, har Lauritz Nielsen, som det ses af Indskriften paa den store Klokke i Præstø, ogsaa været medvirkende ved dennes Anskaffelse. Indskriften lyder saaledes:

Præstoe Kirke.
Borgermester Lauritz Nielsen, Raadmænd og Menigheden haver ladet denne bekoste Aar 1654 »hos mich Claus von Dam«.

Paa Klokkens Side er fremstillet en Svane med udspilede Vinger og et Hjerte gennemstugget af 2 Pile, en Sav og et Sværd.

Vistnok kort efter sin Hustru Elisabeth Jensdatters Død den 26de Januar 1653 har han afstaaet Forretningen til Sønnen Jens. Denne var i alle Tilfælde Indehaver inden Faderens Død og var ogsaa inden den Tid gift, idet hans Hustru Barbare Wildersdatter — Datter af Raadmand Johan Wilders i Helsingør — den 5te Marts 1656 ses at have været til Barnestads hos Sognepræst Rasmus Madsen i Hammer.[1])

Den 4de Juni 1656 døde Lauritz Nielsen efter 44 Aars Virksomhed som Borger i sin Fødeby.

Forinden havde han sørget for sin Begravelsesplads i Kirken og det paa en særdeles smuk Maade. Af hans 13 Børn vare de 8 allerede døde før Udgangen af 1631 og

[1]) Kirkehistoriske Samlinger 3. Rk. 3. Bd. pag. 128 i Anmk.

havde faaet deres Hvileplads i den gamle Kirkes Skib, og her midt imellem de 8 Børn fik saavel Lauritz Nielsen som hans Hustru deres Grave, dækkede af prægtige Ligstene, der imidlertid nu ere saa forslidte, at en Del af Indskriften er meget vanskelig at læse. Det vil derfor have sin Interesse at give en Beskrivelse af disse gamle Mindesmærker over en af Byens fortjente Mænd, hvis Virksomhed tilligemed hans Sønners have sat Mærker, der ere kendelige den Dag i Dag og ville vedblive det i Fremtiden. Muligvis vil der i denne blive fremdraget nu ukendte Bidrag til den gamle Købmand og Borgermesters Historie, og Gravenes tavse Skrift og Symboler ville da kunne blive endmere talende Vidnesbyrd, end de ere det nu.

Der er selvfølgelig ingen Garanti for, at de i Kirken værende Ligstene nu ligge paa deres oprindelige Plads; der er tvertimod Sandsynlighed for, at flere af dem ere flyttede, foranlediget ved de hyppige Forandringer i Kirkens Indre, men de, som nu skulle omtales, som vedrørende Lauritz Nielsen og hans Familie, have endnu en saadan indbyrdes Stilling til hinanden, at det er i højeste Grad sandsynligt, at de endnu ligge paa deres oprindelige Plads.

I den gamle Kirkes Skib findes paa Gulvet 3 meget store Ligstene. Paa den østligste af disse er foroven udhugget et Krusifix, hvorunder til Højre tre kvindelige og til Venstre tre mandlige knælende Figurer med foldede Hænder; ved Siderne smukke Renaissance-Ornamenter; i Hjørnerne runde Felter med Fremstilling af: 1) Menneskets Skabelse, 2) Dødningehoved med Timeglas, 3) Opstandelsen, 4) en Krone baaret af 2 Arme, som række frem af Skyer. Og under hver af disse Fremstillinger læses: under 1) Af Jorden vi skabt monne være; 2) For Synden alle dødelig ere; 3) Af Døde skulle vi igen opstaa; 4) Ved Troen Ærens Krone faa.

Over Hovedfremstillingen, de knælende Figurer, staar:

Vi fødes til det timelige,
Vi dø til det evige Liv

og under samme er en Indskrift, der viser, at ved Siden af Stenen hviler en Skolebroder til de fire, der hvile under Stenen; derefter følger: »Vi ere hiem kaldit fra elendighed oc sorg Gud altid at love og prise; Vor Tid var kort, vi maatte herfra til iorden at ligge oc hvile. Naar Gud saa vil, skal vi opstaa at findes udi Himmeriges Rige,« og sluttelig Navnene paa fire af Ægteparrets Børn, døde i en Alder af fra 4 til 13 Aar og alle i Aaret 1630. Overskrift over hele Stenen af Job 19.

Vestlig for denne findes den største Sten, 8 Fod høj, 5 Fod 9 Tm. bred med Portrætfigurer af en Mand og en Kvinde. Paa begge Sider af denne anselige Sten ligge 4 smalle Stene med Evangelisternes Symboler. Indskriften er meget slidt, men den viser dog, at Stenen dækker over Lauritz Nielsens og Elisabeth Jensdatters Levninger, og at Ægteparret har haft 13 Børn, 8 Sønner og 5 Døtre. Tallene, der angive Dødsdagene, ere øjensynlig senere indhuggede og fortælle os altsaa, at Stenen er lavet i Ægteparrets levende Live.

Atter vestlig for denne Sten ligger en tredie, der dækker over andre fire af Ægteparrets Børn. I Stenens Hjørner ere de fire Evangelister. Midten af den er optaget af Indskrift; først et Skriftsted, derefter Børnenes Navne med Angivelse af Alder og Dødsaar og senere: »deris hierte kiere Børn til ihukommelse og andre til eftertænkning haver Lauritz Nielsen oc Elisabeth Jensdatter dette ladet bekoste 1631.

Foruden disse 3 Stene findes der til Minde om Familien et meget stort Epitafium paa Væggen over Døbefontens Plads i det gamle Kirkeskib. Det er rigt udstyret med Renaissance Snitværk og fritstaaende Figurer. Under Midtfeltet — Korsfæstelsen, fritstaaende Figurer — findes et Maleri (paa Træ) med Portrætfigurer af Mand, Kone og 12 Børn; det har følgende Indskrift: »Dette Epitaphium

haver ladet bekoste erlig, velagtet Mand Lauritz Nielsen, Kræmmer, Raadmand og Kirkeværge i Præstø med sin kiere Hustru Elisabeth Jensdatter, begge barnefødte heri Byen, Gud til Ære og Kirken til Beprydelse, dem og deres kiere Børn til en Ihukommelse, oc hviler her neden under disse Stene 9 af deres s. Børn og kaldte Gud allermægtigste fornævnte Lauritz Nielsen af denne Verden den 4de Juni 1656 udi hans Alders 69 Aar og hans kiere Hustru Elisabeth Jensdatter den 26de Januar 1653 udi hendes Alders 57 Aar.«

Af Epitafiets Indskrift er det klart, at det er færdiggjort mange Aar før Mand og Hustru døde; thi han kaldes Raadmand, men var allerede Borgermester i Christian den Fjerdes Tid, som blandt andet ses af det ham 1648 meddelte Skøde paa Klosternakke Jorder. Da Ægteparret paa den Tid, Epitafiet blev forfærdiget, kun havde 12 Børn (v. de 2 + 12 Portrætfigurer), har de altsaa faaet et senere. Men da Elisabets Jensdatter var født 1596, kan det vel antages, at det sidstfødte Barn ikke er kommen senere end 1646, og da Ægteparret sagtens ikke havde ladet fremstille 12 Børn, naar det trettende var i Vente, vil det ses, at Epitafiet maa være forfærdiget henimod og maaske mere end 12 Aar før Lauritz Nielsen døde.

At denne i Løbet af de 44 Aar, han virkede i Præstø, har tjent en meget betydelig Formue, er udenfor al Tvivl. Herom vidner dels de stiftede Legater, der jo efter Pengenes Værdi den Gang vare ret betydelige, dels den kostbare prægtige Altertavle, og hans ogsaa ret kostbare Eftermæle over sig og Familie. Men vi have endnu mere talende Vidnesbyrd i de Kapitaler, han maa have efterladt sine Arvinger.

Hvorvidt der var 3 eller 4 af disse, da han døde, vides ikke. Har der været 4, har den ene været den sidstfødte Datter, som der slet intet er bekendt om, og som rimeligvis er død i en tidlig Alder. De efterlevende Sønner vare Jens, Søren og Lauritz. Sidstnævnte faldt

som Kaptajn under Københavns Belejring 1659. Søren var før Krigen Borger i København, og boede i Højbrostræde, hvor han ejede en Gaard, der i Hovedstadens Matrikul af 1660 staar vurderet for 1600 Rdl., en Sum, der var meget højere end Gennemsnitsbeløbet for københavnske Ejendommes Værdi i den Tid. Endvidere ejede han 3 smaa Leje-Vaaninger i Tugthusgade. 1665 ejer han 2 Boder paa Nørregade og 1668 har han en Gaard paa Nørregade og to grundmurede Ejendomme i Højbrostræde. Naar han er kommen til København, vides ikke, men det er vistnok sket i en meget ung Alder, og han har formodentlig været i Bagerlære; thi vi finde ham den 30te Oktober 1658 som Oldermand for Bagerne, medens han allerede 1657 selvanden var Direktør for det priviligerede Sukkerhus ved Børsen.

Da det af Indskriften paa den ene af Ligstenene ses, at han har haft en Broder, som ogsaa hed Søren, og som døde 1630, er det rimeligt at antage, at vor Oldermand er født efter denne Tid og altsaa kun har været ca. 27 Aar gl., da han var Direktør for det priviligerede Sukkerhus, og da han allerede i 1658 forstrakte Frederik den Tredie med Penge — som vi om lidt skulle høre nærmere om — tør det antages, at han har faaet sin Arvekapital udbetalt kontant, og det saameget mere som det vides, at Broderen Jens overtog Købmandsforretningen i Præstø. Og de to forstode at arbejde Haand i Haand og at arbejde sig frem til meget betydelige Stillinger i Samfundet.

Vi ville nu først se, hvorledes Søren virkede, og at han forstod andet end at bage Brød.

Den 9de Juni 1658 havde et Antal københavnske Borgere indgivet et Andragende til Kongen om, at Byen maatte blive tilstaaet forskellige Friheder og Begunstigelser og deriblandt, at der af Borgerne maatte blive valgt 32 Mænd, der skulde varetage Byens Interesser. Iblandt de andragende Borgere var »Søfren Lauritzen Præstoe«, og

da Kongen havde givet Tilsagn om Opfyldelsen af det fremsatte Ønske ved den 10de August egenhændigt at underskrive et Brev til Borgerskabet i denne Anledning, men Løftet ikke hurtig nok blev indfriet, indsendtes den 30te Oktober et fornyet Andragende, hvor Søren Lauritzen atter genfindes som Underskriver, denne Gang som Oldermand for Bagerne.

Da Stormen paa København var lykkelig og vel overstaaet, fik Byen de ønskede Privilegier den 24de Marts 1659, og »Borgerskabet af de fornemste« bleve tilsagte at møde paa Raadhuset den 14de April for i Forening med Borgermester og Raad at vælge de 32 Mænd. Søren Lauritzen var med iblandt de tilsagte »Fornemste« og han blev af disse valgt til en af Stadens 32 Mænd.[1])

Allerede før denne Tid havde han begyndt at laane Penge til Frederik den Tredie til »Krigsfolkets Lønning og Underhold«, og ved Nyaarstid 1659 var den udlaante Kapital 3669 Rdl. For dette Beløb udstedte Kongen en Panteforskrivning dateret 28de Januar 1659. Dette ret ejendommelige Pantebrev aftrykkes delvis ordret som Bilag Nr. 6, dels fordi det i og for sig er ret interessant, og dels fordi der ved det lagdes den egentlige Grund til Nysø Gaard og Gods, der fik en saa stor Indflydelse paa Forholdene i Præstø, fordi Købstaden derved berøvedes en stor Del af dens Jordtilliggende, og der derved gaves Anledning til en hundredaarig Strid mellem Borgerskabet og Nysøs Ejere.

Alt det for de 3669 Rdl. pantsatte Gods var opgivet at skulle yde i aarlig Indtægt følgende Penge og Varer: Penge 51 Rdl. 32 Sk.; Mel 35 Tønder; Byg 38 Tdr. 1 Skp.; Havre 51 Tdr. 5 Skpr.; Smør 2½ Tønde; 1 Ko, 1 Faar, 3 Lam, 2 Grise, 2 Høns og 2 Tønder Rostokker Øl for Græsningsret paa Overdrevet og i Skoven. Da Kloster-

---

[1]) Udskrift af Raadstueprotokollen i Raadstue Arkivet, og O. Nielsen: Kobenhavns Diplomatarium I. Pag. 706—9.

haven ikke nævnes med dens Afgift 1 Tønde Løg, maa den subsidiære Afgift 5 Ort være indbefattet i ovenstaaende Pengebeløb. De øvrige Naturalydelser ansattes ligeledes til Penge og den samlede Sum blev da 220 Rdl. 14 Sk., der forrentede det laante Beløb med 6 pCt.

Det var en meget ringe Indtægt af alt det pantsatte Gods, der, som Tillæg 6 viser, indbefattede ca. 40 større og mindre Gaarde, deriblandt Skuderupgaard (nu Liliendal), Oregaard, Tubæksmølle, Vallebogaarden og Kræmmervængegaarden m. fl. og desuden 19 Præstø Jorder, de 19 Haver, Klosternakken og hele Præstø Overdrev med paaliggende Skov (Hollænderskoven og Oregaards Skov) og endelig nogle Huse og et Par mindre Jordstykker. Men Hr. Lauritzen har da ogsaa, som vi efterhaanden ville erfare, vidst at gøre sig det mere frugtbringende. I September 1660 udlaante han atter Penge til Kronen og fik Pant i Gods i Hammer Herred, men dette, der senere blev indløst, kom ikke i Forbindelse med Præstøs Historie og fik heller ingen anden Betydning for Søren Lauritzen end at han tjente nogle Penge derved.

Den 5te August 1660 var han bleven udnævnt til Kongelig Krigskommissarius i Sjællands Stift, en Bestilling, der synes at have haft Udskrivnings- og Mønstringsvæsenet i Varetægt, at have rangeret med Oberster og at have haft særdeles rigelige Ekstraindtægter, hvilke formodentlig ikke mindst have hidrørt fra, at de ved militære Eksekutioner skulde inddrive de kongelige Skatter og aflægge Regnskab for samme hvert Aar inden Philip Jacobi Dag (Rigels: Christian den Femtes Historie Pag. 140 i Anmærkningen og 198 in fine). Med samme Bestilling fulgte Fritagelse for alle Byens Tyngder, og han blev da ikke heller genvalgt som Medlem af de 32 Mands Raad; dette paa Grund af, at han købte Sparresholms Gaard og Gods og flyttede dertil. Han har dog drevet Handelsvirksomhed i København endnu i September 1660; thi den 18de lader ærlige, agtede og fornemme Mand Søren Lau-

ritzen, Borger og Handelsmand i København, møde paa Baarse Herredsting og blandt andet begære optaget Syn over Oregaard, for at faa konstateret, hvorledes den var »vedlige og ved Magt holden eftersom til velb. Søfren Lauritzen forn. Oregaard er pantsat af Kongelig Majestæt.«

Ved Synet befandtes der at være Mangler ved Gaarden foranlediget af Krigen til Beløb 197 Sl. Daler og 2 Mark, hvilket var omtrent det samme, som der i Almindelighed betaltes for en Bondegaard med Jord, Bygninger og det Hele. Da Gaarden under saadanne Omstændigheder ikke kunde betale den aarlige Afgift, maatte Kronen ifølge Pantebrevets Indhold udrede denne, men det forhindrede ikke, at Søren Lauritzen lod »Marne, salig Daniel Lauritzens«, indstævne for Baarse Herredsting, hvor hun den 22de Januar 1661 dømtes til at betale Panthaveren de 197 Daler og 2 Mark for Gaardfæld paa Oregaard.

Paa samme Maade afholdtes der Syn over det øvrige pantsatte Gods. De udsatte Mangler ved Skibbinge Gaarde beløbe sig til gennemsnitlig ca. 34 Daler for hver af de 19 Gaarde — 2 vare, som det vil erindres, ganske afbrændte — og Skaden paa Bygningerne var altsaa omtrent lig med det Beløb, der i Tjørnehoved samtidig blev betalt for en Selvejergaard. Synet meddeler, overensstemmende med det tidligere omtalte, at der til samtlige 21 Gaarde aldeles intet var saaet, thi »Folkene vare jagne derfra og Byen stod ganske øde, hvorfor Gaardene er saa meget ilde mishandlet og næsten alle øde.«

Skal der være nogen Mening i det, at ikke alle Gaardene, men derimod hele Byen stod øde, maa der allerede den Gang have været Udflyttergaarde.

Det ser ud, som om Søren Lauritzens Synsmænd have været mere klartsynede i Skovene end de tidligere Synsmænd; thi de havde i Skibbinge Skov set og talt 200 rodhugne Bøge, og mente dog, at de næppe havde set dem alle; 70 Stkr. rodhugne Ege, ca. 100 Bulle af helt afbrændte dels Ege, dels Bøge, og de havde set 50 Bøge,

som Toppen helt var afhugget paa. Af afhuggede Grene fandtes der nogle Tusinde Stykker saavel af Eg som af Bøg. I Præstø Skov, ɔ: Hollænderskoven og paa Markerne vare 200 Bøge rodhugne; af afskaarne Grene kunde tælles mindst 1500 og af afbrændte Bøge 150. Lignende Mangler var der ved alt det Pantsatte. Af 7 Gaarde i Even vare de 3 ganske øde, den fjerde var brændt og de resterende 3 mere eller mindre skadelidte. I Broskov vare Forholdene lignende og for begge disse Byers Vedkommende oplystes da ogsaa ved Tingsvidne. at de slet ingen Afgifter kunde betale. Da Kronen jo ifølge Pantedokumentet skulde tilsvare Lauritzen en aarlig Indtægt af Godset, der svarede til 6 pCt. af Laanesummen, og da den kongelige Kasse til Stadighed var tom, voksede Lauritsens Tilgodehavende meget betydeligt, og de Transaktioner, som vi om lidt skulle blive bekendte med, angaaende Indløsning og Salg af det pantsatte Gods, bleve derved muliggjorte.

Søren Lauritzens ældre Broder Jens, der havde overtaget Faderens store Forretning i Præstø, har ikke syntes om at skulle hedde Kræmmer Jens i alle sine Dage. Formodentlig ved Hjælp af Broderen, der jo alt fra 1658 var kendt paa højere og højeste Steder, fra 1660 var Krigskommissarius og fra 1661 Herre til Sparresholms Gaard og Gods, som han købte af Christian den Femtes Yndling Overjægermester og Elefantridder V. J. von Hahn, er Jens bleven kendt af formaaende Folk. Hans utvivlsomme Velstand har jo ogsaa givet ham Anseelse, og vi se ham snart kravle op ad den Stige, der fører til menneskelig Ære og Berømmelse.

Amtmanden over Vordingborg Amt Ulrich Frederik Gyldenløve havde faaet kongelig Tilladelse til at rejse udenlands og dog beholde Vordingborg Lehn og Ladegaard samt Beldringe og Lekkende Godser og Tiender med visse og uvisse Indtægter kvit og frit i 6 Aar. Han ønskede at bortforpagte hele sin Herlighed og blev da ogsaa enig

med Jens Lauritzen om at denne skulde overtage baade Lehnet og Godserne i 6 Aar fra 1ste Maj 1662 til samme Dato 1668 for en aarlig Afgift af 5250 Rdl.

At Gyldenløve, som Forholdene vare, saavidt muligt maatte have en paalidelig Mand til at overtage Lehnet og Godserne, er selvfølgeligt, men da Jens Lauritzen jo vidste god Besked med, at det ikke var hveranden Mand, der var vederhæftig for en aarlig Afgift af den nævnte Størrelse, gjorde han sig kostbar og tingede længe om Betalingen, og det synes endog, som om han har betinget sig, at Gyldenløve skulde udrette noget for ham paa højeste Steder. Saavidt dette, hvad der efter det foreliggende er Grund til at tro, er rigtigt, har Gyldenløve i alle Tilfælde holdt, hvad det maa antages, at han har lovet. Forpagtningskontrakten om Lehnet og Godserne blev underskrevet den 21de Januar 1662 og kun 3 Dage derefter, altsaa den 24de Januar, blev der udfærdiget en Kongelig Bestalling for Jens Lauritzen til at være »Pensionarius over Vordingborg Amt med Beldringe og Lekkende Godser«, [1]) og med denne fulgte foruden Forpagtningen og Godsbestyrelsen over hele Amtet tillige Amtmandsmyndigheden og Ansvaret for de 6 Aars Vedkommende, i hvilke Kontrakten med Gyldenløve var gældende. Bestallingen findes aftrykt som Tillæg Nr. 7.

Vel blev nu, da Gyldenløve ikke ønskede senere at overtage Amt og Lehn, Christoffer Parsberg udnævnt til Amtmand fra 1ste Maj 1664 at regne, men han fritoges for Administrationen, saalænge Jens Lauritzens Kontrakt

---

1) Vordingborg Amt indbefattede Baarse, Hammer og Tybjerg Herreder med Undtagelse af Jungshoved, Skibbinge, Allersløv og Nyords Sogne samt Bael og Wiemose Byer i Kallehave Sogn, der i Forening udgjorde Jungshoved Amt, som dog ophævedes og henlagdes under Vordingborg Amt allerede 1665. Bael, Wiemose og Nyord vare alt 1661 tagne fra Jungshoved og lagte til Vordingborg og hørte altsaa hertil i hele Jens Lauritzens Amtmandstid.

var gældende, og da den udløb, blev den endog forlænget i 2 Aar og varede indtil Prins Jørgen den 1ste Maj 1670 overtog Amtet.

Til den Tid blev der nedsat en Kommission, der skulde ordne Forholdet mellem Prinsen og Jens Lauritzen og navnlig bringe Regnskabet i Orden. Ved Forhandlingerne viste det sig — hvad man ikke skulde have troet — at Jens Lauritzen havde et Tilgodehavende af 9427 Rdl. 2 Mk. 5 Sk. Resultatet var ret overraskende; man underhandlede, man enedes, og Kreditor lod sig nøje med 7400 Rdl. Penge havde Kronen imidlertid fremdeles ingen af, og saa enedes man igen om, at Lauritzen i Stedet for Penge skulde have Brugen af Beldringe og Lekkende Gaarde og Godser fri for alle Skatter og Afgifter i 5 Aar; og det var jo da forsaavidt ligegyldigt, om man regnede Indtægten heraf i 5 Aar til 7400 eller 9427, ingen af Delene har været formeget. Rigtignok gav Frederik Reeds, da han i Aarene 1639—41 havde den samme Forpagtning, kun 1000 Rdl. om Aaret, men han var Lensmand paa Vordingborg, og Lensmændene betalte aldrig ret meget for deres Jordegods. Lauritzen havde i sin Besiddelsestid selv bortforpagtet Gaardene til Claus Grubbe; men der vides intet om, hvilken Afgift denne svarede til Lauritzen.

Med Hensyn til det Gods, som Søren Lauritzen havde i Pant, da blev vel noget af det indløst, men det, som Brødrene helst ønskede at beholde, og da navnlig 10 af Præstø Jorderne, Tubæk Mølle, 16 af Skibbinge Gaardene m. m.[1]) bleve efter en Del Forhandlinger mellem Regeringen og Brødrene solgte til Jens Lauritzen ved Skøde af 3die Oktober 1670 for en Købesum af 50 Rdl. pr. Td.

---

[1]) Af de 19 Præstø Jorder, der pantsattes, indløstes de 9, som Borgerskabet vedblev at have i Leje; hvorimod de 10 kom under Nysø tilligemed Klosterhaven, de 19 Haver og noget af Overdrevet, deriblandt Hollænderskoven — se iøvrigt 17. Afdeling.

Hartkorn. Kongen forbeholdt sig dog Ret til at købe Jorderne tilbage for samme Pris.[1])

Efter at Jens Lauritzen nu saaledes havde faaet samlet en Del Gods, begyndte han Aaret efter, altsaa 1671, at bygge Nysø Hovedgaard.[2]) Hovedgaarden blev færdig til at tages i Brug som Bolig 1673, og samme Aar den 30te April fik han efter derom indgivet Andragende Tilladelse til, at ca. 20 Tdr. Hartkorn, der bestod af de 10 af Præstø Jorderne med tilliggende Skov og

Hartkorn	12	Tdr.	5	Spr.	2	Fdkr.	»	A.
Klosterhaven	»	-	3	-	»	-	»	-
19 Haver og af Præstø Overdrev	4	-	5	-	2	-	½	-
Af Oregaard	2	-	»	-	»	»	»	-
Ialt . . .	20	Tdr.	2	Spr.	»	Fdkr.	½	A.

— da Tønden regnedes til 6 Skpr. — maatte være fri for Kontributioner ligesom Sædegaards Jorder imod at han betalte kontant 300 Rdl. foruden Omkostningerne, og blev samtidig den Ret hævet, som Kongen havde til at tilbagekøbe Jorden. Lauritzens Andragende var motiveret med, at han paa Jorden agtede at opføre en Bygning, som skulde kaldes Nysø, ligesom han vilde indhegne og forbedre Jorderne, saa at han, naar dette var sket, ikke kunde være tjent med at afstaa dem for den betingede Pris.

Medens alt saaledes gik tilsyneladende godt for den

---

[1]) Skødet indbefattede 115 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. ¾ Alb. Hartkorn à 50 Rigsdl. = 5761 Rdl. 19 Sk. Da de 3669 Rdl., som Søren Lauritzen havde laant Kronen, vare voksede til ca. 5700 Rdl., maatte Jens Lauritzen ved Skødets Modtagelse kun betale ca. 60 Rdl.

[2]) Da han under sin Værdighed som Lehnsherre og Amtmand havde haft Bolig paa Vordingborg Slot, hvilket fremgaar af en Tingsvidnesag, der foretoges af Baarse Herreds gejstlige Ret 1670, kunde han selvfølgelig ikke finde sig i at flytte tilbage til sin Gaard i Præstø.

rige Godsejer, der nu tituleredes højagtbare og velfornemme Mand, fik han dog efterhaanden samlet sig en Del Uvenner, der syntes, at han altfor let havde faaet fat i al sin Herlighed, og der ymtedes temmelig højt om, at det ikke var ved helt hæderlige Midler, at Rigdommen havde faaet fast Fod i hans Hjem, og at han havde forstaaet at trække lovlig stærkt til sig, medens han var Pensionarius over Vordingborg Amt. For sit Resttilgodehavende fra denne Tid havde han, som vi vide, Indtægten af Beldringe og Lekkende Godser i 5 Aar, og denne Indtægt, mente man, forstod han ogsaa at gøre en Del større, end Gennemsnitsindtægten plejede at være, og al denne Mistanke gav sig Udslag ved, at der blev indgivet en Klage over ham til Kongen, og det fra ingen ringere end Prins Jørgen, der anmodede om, at en Kommission maatte blive nedsat for at undersøge samtlige Lauritzens Skøder og Pantebreve m. m. Klageren gik endog saa vidt med sine Klagemaal, at han besværede sig over, at Lauritzen indhegnede sine Marker, hvilket »geraadede til Hinder for Vildtbanen«.

Den ønskede Kommission blev nedsat og kom til at bestaa af: Hans Ekscellence Hr. Enevold Parsberg, Ridder og Kongens Gehejmeraad samt Hugo Lützow, Amtmand i Korsør og Vordingborg Amter, hvilke begge vare foreslaaede af Prinsen. Der blev holdt Møde i København den 8de Februar 1675, ved hvilket baade Jens Lauritzen og Prinsens Ridefoged Peder Hammer vare tilstede, og efter at der derefter var brevvekslet med Rentekammeret, begav man sig til Aastederne, hvor det nu viste sig, at Jens Lauritzen, der var født Forretningsmand, i alt Væsentligt havde sine Papirer i Orden.

Kommissionen syntes vel, at han havde taget noget mere af Overdrevets Skov, end Skødet hjemlede ham Ret til, men med de øvrige Jorder omkring Præstø havde det sin Rigtighed. Kun blev det vedtaget, at Præstø Borgere skulde beholde Græsningsret paa Overdrevet imod for denne at betale Lauritzen det samme, som der var givet

til Kronen, nemlig 2 Tønder Rostokker Øl. Denne Afgift blev senere forandret til 11 Slettedaler og atter senere omskrevet til 7 Rdl. 2 Mk. Hermed blev det altsaa fastslaaet, at Præstø, istedetfor at den hidtil havde haft hele Græsningsretten paa Overdrevet — derunder Hollænderskoven — i Leje for de 2 Tønder Rostokker Øl, vel nu kun fik en Del af det, men saa til Gengæld fik det som en Ret, der ikke mere kunde berøves Byen og uden yderligere Afgift til Staten. Derimod blev Jorden matrikuleret og maatte svare de aarlige Grundbyrder til Vordingborg Slot. Paa den saaledes erhvervede Ret grundede sig atter den ca. 100 Aar senere stedfundne Udskiftning og Fordeling af Jorden til samtlige Byens Ejendomsbesiddere, hvorom nærmere i Afdelingen om Købstadens Jorder.

Til Oplysning i Sagen blev fremlagt et Tingsvidne, under hvilket Byens gamle Præst Arendt Andersen, der havde været Sognepræst ligefra 1638, og andre gamle Mænd i Byen vidnede, at der i de ældste Tider havde ligget 32 Jorder til Præstø, hvilke Jorder havde tilhørt Skovkloster, der havde afstaaet dem til Vordingborg Slot; men da Borgerne ikke kunde magte at drive dem allesammen, bleve seks af dem lagte til Faxinge By og en til Oregaarden. Herfra hidrørte det, at Faxinge Mænd havde haft Græsning paa Præstø Overdrev, uagtet de aldrig havde betalt noget derfor; men til Gengæld havde Faxinge Mænd ladet Præstø Kvæg gaa fra Overdrevet ind i Faxingernes Hestehave, saa at begge Byers Kvæg altid havde gaaet »Kløff imod Kløff« baade paa Overdrevet og paa Faxinge Fang lige indtil nu, ɔ: 1675. Samme Tingsvidne oplyste ogsaa, at Oregaarden havde Kvæg paa Overdrevet, og at den derfor var pligtig at holde en Tyr for »de Præstø Mænd«.

Jens Lauritzen erklærede sig tilfreds med den Kendelse, som blev afsagt af Kommissionen, og dermed var den Sag ude af Verden for den Gang, men de opstillede Regler over, hvad der var mit og dit, vare altfor vage og

usikre saavel i Skødet af 1670 som i den nu afsagte Kendelse, og Striden blussede stadig op paa ny, saa foranlediget af en, saa af en anden. Snart var det Prins Jørgen, der var i Strid med Nysø, snart var denne Gaards Ejere i livlig Proces med Borgerskabet eller i et alt andet end opbyggende Mundhuggeri med dettes Fuldmægtige eller andre Medlemmer af samme; snart var det Faxinge Mænd, der stredes med Borgerskabet, men hyppigst var det dog Nysøs Ejere, der laa i Trætte med dette, snart om Veje og Stier, snart om Hegn og Skæl og snart om Græsningsret og Forpligtelse til at tøjre, vogte og ringe (Svin), og det synes, som om det i de allerfleste Tilfælde er Præstø, der have maattet betale Gilderne. Striden begyndte allerede 1681, altsaa faa Aar efter Kommissionens delen Ret og Skæl og den begyndte imellem Prins Jørgen paa den ene Side og Jens Lauritzen paa den anden. Anledningen var, at Faxinge Mænd, der vare Prinsens Bønder, havde sluttet en privat Overenskomst med Borgerskabet om Græsningsret i Præstø Skov, men det vare de uberettigede til, paastod Jens Lauritzen, for Skoven var hans, og saa begyndtes der Proces. Disse Stridigheder ere egentlig kun mærkelige ved, at de fortsættes i flere Generationer i ca. 100 Aar. Vi ville senere faa Lejlighed til at stifte Bekendtskab med nogle af de interessanteste af dem, og skulle her kun bemærke, at Jens Lauritzen ikke synes at have været den Værste overfor Borgerskabet, fra hvis Midte han jo da ogsaa selv var udgaaet.

Men ellers lagde han ikke Dæmper paa sine Tilbøjeligheder til at drage Fordel af Alle og Alt. Hans Gaard i Præstø findes ikke paa Fortegnelsen over de i Krigen 1658—59 nedbrudte og ødelagte, og det tør forudsættes, at han har forstaaet at holde sig gode Venner med de kommanderende Svenskere. At han har forstaaet at gemme sit Arvegods fra Faderen er utvivlsomt; thi hans Forretning blomstrede op igen straks efter Fredslutningen og da han var Lehnsherre og Amtmand fra 1662 til 1670,

vidste han godt at drage Nytte af Bøndernes Hoveripligt, og det vides, at de maatte køre Brænde og Tømmer fra Skovene til hans Udskibningsplads i Præstø. Og de fandt sig heri. Han var for mægtig en Mand til at Bønderne i hin Tid turde knurre overfor ham. En Dag i Marts 1667, da Peder Clausen i Skibbinge saaledes forrettede Hoverikørsel, blev hans Tjenestekarl nappet og taget til Soldat paa Præstø Gade, og herover klagede Bonden, da Karlen, som han skrev, havde været der i lovligt Ærinde og gjort Hoveri til Jens Lauritzens Gaard i Præstø, men over Hoveriet, som der dog ikke kan tænkes Spor af Hjemmel til, klagedes ikke.

Lauritzen vidste ogsaa at inddrage de Beløb, som hans Fader havde udlaant mod Pant i Gaarde, men det hastede ikke, naar og saalænge han blot fandt Sikkerheden tilfredsstillende, men var den ikke tilstrækkelig, saa tog han til sig, vistnok altid ved lovlige Midler, men ikke altid med passende Hensyntagen til Arvinger og Paarørende. Bonden Hans Bentsen af Store Røttinge var en af de Bønder, som forsvandt i Svenskekrigen, og som der senere ikke fandtes Spor af. Han skyldte til salig Lauritz Nielsen efter »ucasseret Haandskrift« 150 Slettedalere; dertil kom Renter og Omkostninger 43 Dl. og 4 Dl. 2 Mk. for Varer. Da Manden var borte, erhvervede Jens Lauritzen Dom og tog Gaarden, altsammen lovligt, men han kunde have taget mere Hensyn til den tilbageblevne Familie. Forresten udlaante Lauritzen ogsaa Penge, men han holdt mest af at gøre det mod Haandpant. Lidt fra Krigen reddet Sølvtøj som Sikkerhed for 1 Td. Saasæd, var han altid glad for, og det var ikke alene Præstø Borgere og de nærmest boende Bønder, der efter Krigen tyede til ham og bleve hjulpne paa den Maade, nej, saa langt borte fra som fra Sønder Mehrn kom Mads Hansens Kvinde og pantsatte et Sølvbælte, der vejede 15 Lod, et Arvestykke gennem flere Slægtled, men der skulde jo skaffes Sæd til at lægge i Jorden.

Det hændte dog ogsaa, at Jens Lauritzen selv var i Forlegenhed for Penge. Saaledes laante han i 1673 af den før nævnte Sognepræst i Baarse, Niels Pedersen, 1000 Rigsdl., der ikke vare betalte endnu da Kreditor døde i 1676. Ogsaa Jens Lauritzens Hustru, Barbara Wilders, laante i December 1675 af Niels Pedersen 100 4 Marks Croner, men hun gav rigtignok som Sikkerhed 25 ny Guld Croner.

Med alt det har Lauritzen forstaaet at holde sig indenfor visse Grænser og han blev lige til sin Død ved at være en højt agtet og anset Mand. Da der efter Forordningen af 28de Januar 1682 samme Dag blev nedsat en Kommission, der fik det Hverv at begive sig til Købstæderne Køge, Storeheddinge, Præstø, Vordingborg og Stege for at afgøre, hvilke Øvrighedspersoner, der fremtidig burde være i enhver af de nævnte Købstæder; for at indføre Grundtakst istedetfor Beskatning efter Frederik den Tredies Matrikul og endelig for at revidere Byernes Regnskaber og modtage og afgøre Klagemaal fra Borgerne over Øvrigheden eller andre, blev Jens Lauritzen det andet Medlem af dette vigtige Kommissorium, hvis Virksomhed i Præstø senere vil blive nærmere omtalt, da det her havde ret interessante og helt mærkelige Sager til Forhandling.

Jens Lauritzen maa have købt Beldringe Kirke — skøndt Oplysning herom ikke har været at finde — thi ved hans Død var Lauritz Nielsens Legatkapital, de 400 Rdl. Species, sikrede ved Pant i Kirken, der ifølge Baarse Herreds Tingbog endnu den 11te November 1728 tilhørte Nysø.

Jens Lauritzen døde 1689 og ligger tilligemed sin Hustru Barbara Wilders og 3 Børn m. fl. i aaben Begravelse i Præstø Kirke. Der findes ingen Indskrift paa hans Kiste og ingen Mindetavle over ham, og da den ældste Kirkebog er fra 1691, er Dødsdagen ubekendt; men af Baarse Herreds Tingbog, hvortil der ret ofte mødtes paa hans Vegne, ses det, at han var bleven »salig« inden

Midten af Marts Maaned, medens han endnu havde Bolig i sit forkrænkelige Legeme den 2den Marts, da han udstedte Skøde til Gisselfeld paa en til Toxværd Kirke hørende Gaard.

Broderen Søren Lauritzen var allerede død 1671 paa Sparresholm. 1669 havde han giftet sig med Ane Hermansdatter.

Hvorledes det er gaaet til, har ikke kunnet oplyses, men ved hans Død var han i betydelig Gæld. Da han laa syg i længere Tid, hvilket ses deraf, at hans Hustru flere Gange paa Baarse Herredsting lod fremlægge Breve, ved hvilke Beboere af Sparresholms Gods gaves Frihed for Vornedskab og som vare udstedte »under Søren Lauritzens Signet«, men underskrevne af hans Hustru paa Grund af Mandens Sygdom, ligger det nær at antage, at den entreprenante Jens Lauritzen har faaet foretaget nogle Transaktioner, hvorved han sikrede sig Gaard og Gods. Saameget er i alle Tilfælde sikkert, at Jens Lauritzen efter Broderens Død kom i Besiddelse af Sparresholm. Ane Hermandsdatter flyttede til Olstrupgaarden ved Næstved — det nuværende »Petersminde« — og senere, vistnok 1680, til København. Hun har dog beholdt noget af Godset, men har maaske ogsaa beholdt Mandens Gæld og levede bestandig i fortrykte Pengeforhold. Hun maatte lidt efter lidt give Pant i sine Ejendele, saaledes i Toxværd Kirke og i forskellige Bøndergaarde, og i et Tilgodehavende, som hendes Mand havde hos Admiral Cort Adeler, lod Regeringen foretage Udlæg for et Beløb af 4000 Rdl., som skyldtes for hvad Søren Lauritzen havde »oppebaaret af Skatter og Prinsessestyr«.

Jens Lauritzen efterlod sig kun en Søn — Lauritz Lauritzen — og denne arvede ved Faderens Død baade Nysø og Sparresholm, dog i Fællesskab med 3 Søstre, af hvilke de to imidlertid døde ugifte, hvorefter han 1707 skiftede med den 3die Søster Anne Margrethe, der var født den 25de Marts 1667 og altsaa da 40 Aar gammel.

Hun fik Nysø som sin Arvepart, medens Broderen flyttede til Sparresholm, efter at han i Løbet af de 18 Aar. han var Herre paa Nysø, havde skabt sig et meget ilde Navn paa Grund af en Smaalighed, der gik over alle rimelige Grænser og en vedvarende Trættekærhed.

Han synes kun at have lignet sin Fader deri, at det ligesom var en Nødvendighed for ham at ligge i uafbrudte Stridigheder, men medens Faderen dog havde andet at tænke paa og kun holdt Trætterne vedlige, fordi det som Regel betalte sig for ham, da han snart erhvervede sig et Stykke Jord, snart en Grund, saa lidt Græsning og saa lidt Skov, synes det derimod, som om Lauritz førte Stridighederne kun for at have lidt Tidsfordriv. Det ses ikke noget Sted, at han har haft nogetsomhelst offentligt Hverv, hvortil han dog maatte være særlig skikket, dels fordi han efter Vidnesbyrd paa hans Gravmæle i Toxværd Kirke havde studeret i sin Ungdom endog i fremmede Lande, og dels fordi han, da begge Godser vare samlede, var en af de største Godsejere i Sydsjælland. Men han levede stille i sit Hjem, ugift, og synes at have været noget af en Særling. Fra Faderen havde han arvet Stridigheder med Borgerskabet i Præstø om Hegn, Markeskel m. m., og selv fandt han stadig paa ny Anledning til at øge Stridsspørgsmaalenes Antal. Vidste han intet andet, saa morede han sig med at passe paa Borgerskabets Svin og Grise, og ve disse, naar de kom paa hans Enemærker. Der blev da intet sparet for at indfange dem, og naar det var lykkedes, førtes de i Optog til Nysøgaard, hvor de indespærredes, men hverken fik Vaadt eller Tørt. Dette hindrede dog ikke, at han foruden de lovlige Optagelsespenge — 1 Mark pr. Stk. — forlangte Foderpenge. Undertiden kunde han være ret heldig paa en saadan Jagtudflugt. Saaledes fangede han en Gang 25 Svin, af hvilke de 10 tilhørte Mag. Christen Poulsens Enke og 11 Købmand Mikkel Thomsen. Det gav imidlertid Anledning til, at sidstnævnte en Dag i Vidners Paahør sagde til Lau-

ritzen, at denne handlede utilbørligt mod Borgerskabet og »ikke som nogen retskaffens Karl«. Saa en ny Sag, og under denne oplystes det, at Lauritzen altid beholdt de optagne »Qvæg, Bæster og Svin« flere Dage før han udleverede dem, og at Dyrene i den Tid hverken fik Mad eller Drikke, men Lauritzen fordrede altid Foderpenge foruden Optagelsespenge.

Som Godsejer var han en haard Mand overfor sine Underordnede og navnlig overfor Bønderne; han forfulgte de Vornede med stor Strenghed, da han stadig trængte til friske Folk for at anbringe dem paa de Gaarde, som Fæsterne rømte bort fra; snart stævnede han Bønder, fordi de vare rømte fra Gaardene, snart fordi de — om end de hængte ved dem endnu — havde paadraget sig Restance, der altid ubarmhjertig inddreves; snart lod han paa Tinge udstede Forbud imod, at der fra hans Gaarde blev solgt ikke alene Halm, Hø og Gødning, men endogsaa Sæd, da »denne skulde blive paa Gaarden til Gaardens Nytte«. Det synes iøvrigt, som om Bønderne i den Anledning har drevet Løjer med ham. Naar han stod paa Vagt ved Vesterport og passede paa dem, naar de kørte ind til Præstø med Sæd og derefter lod dem stævne, fordi de havde overtraadt det af ham udstedte Forbud, havde de altid Vidner parate, der kunde konstatere, at den paagældende Sæd havde tilhørt enten en af Kronens Bønder eller en Kirkebonde eller en Selvejer, som ikke stod under Hr. Lauritzens Myndighed.

For at lette sig Arbejdet ved de idelige Sager saa meget som muligt, havde han allerede i 1693 faaet beskikket Lars Nielsen og Christen Olsen, »begge Tjenere paa Nysø«, til at være Stævningsmænd.

At han var ilde lidt i hele Omegnen, vil efter det Foranførte ikke forundre, men Uvillien mod ham viste sig rigtignok undertiden paa en lidt aparte Maade.

Den 1ste September 1691 havde han ladet indstævne Johan Badskær, Peder Lauersen Wejbel og Søren Bager,

alle af Præstø, angaaende noget Korn, som de havde saaet paa hans Bønders Jorder paa Skibbinge Mark, idet han gjorde gældende, at Høsten maatte tilkomme ham, da de nævnte Borgere ikke havde haft Ret til at saa der, hvortil ikke andre end han kunde give Tilladelse, og han lod uden videre Snak den Sæd køre til Nysø, som ikke alt var bortkørt, da han fik Oplysning om Sagen. Men saa skete det, da der en Dag kørtes et Læs Havre af den saaledes omdisputerede til Nysø, at der tæt udenfor Gaarden gik Ild i Læsset, der totalt opbrændte. Lauritzen blev vred, fordi han gik tabt af Havren, — en ny Sag blev anlagt og en Mængde Vidner indstævnede; men de vidste ikke, hvorfra Ilden hidrørte. Kun et gav Oplysninger, der førte i den utvivlsomt rigtige Retning; det var en Karl fra Skibbinge, der fortalte, at da han en Dag var inde hos Johan Badskær i Præstø for at lade sig aarelade, havde Johan sagt, at dersom han ikke fik det Korn, som han havde saaet paa Skibbinge Mark, vilde han sætte Ild paa det.

Endnu et lille Bevis paa Lauritzens næsten ubegribelige Smaalighed.

Da han en Dag kom kørende ved Sjolte Strand, saa han, at en Bonde fangede en Laxørred i en Bæk, der løb paa ham tilhørende Grund. Han anraabte Bonden, der maatte aflevere Ørreden, og oven i Købet bagefter blev stævnet for det ulovlige Fiskeri.

Efterat Lauritzens Søstre Anne Sophie og Elisabeth begge vare døde i Oktober Maaned 1700, skulde man jo synes, at han let maatte kunde enes med den eneste, der var tilbage, Anne Margrethe, og det saameget mere, som de havde hver sin Herregaard at tumle sig paa. Men det var ikke saa let en Sag med den Enighed; det var altfor forskellige Karakterer. Hun var stolt, herskesyg og følte sig som den »velbaarne Jomfru« og havde mindst af alt Lyst til at staa paa Vagt efter Præstø Borgeres Grise. I Købstaden kendtes hun almindelig under Navn af »Jom-

fruen paa Nysø«, men opholdt sig i Aarene fra 1700 til 1707 iøvrigt mest paa Sparresholm, hvor hun paa Hovedbygningen var fuldstændig Herskerinde — Gaarden styredes af Ridefogden Anders Christensen, der senere blev Gaardens og Godsets Ejer — og hændte det, at Broderen kom derhen, naar hun var der, kom han ikke Hovedtrappen nær, men havde til sin Raadighed kun »et lidet Kammer over Ladefogdens«. Anderledes gik det til, naar Anne Margrethe kom til Nysø. Hun medførte da sit eget Tjenerskab, havde sin særegne Lejlighed, hvor Broderen intet havde at bestille, og hun medførte endog sit eget Køkken. Havde saa Lauritzen det Uheld, at en eller anden af hans Tjenerpersonale blev utilfreds og forlod Tjenesten — og det skete ikke saa sjældent — saa havde vedkommende Tjener eller Tjenerinde altid det Held, at Anne Margrethe havde Brug for dem; og omvendt skiftede hun Tyende, da var dette ikke ledigt længere, end til det henvendte sig til Hr. Lauritzen.

Under disse Forhold fandt de det begge hensigtsmæssigt at dele Arven og i 1707 bleve de da enige om, at Anne Margrethe skulde flytte fuldstændig til Nysø og have denne Gaard med Tilliggende som sin Arvepart, saa at Broderen blev Enehersker paa Sparresholm, der var et langt betydeligere Gods end Nysø — det indbefattede Raadegaard og Axelved, og havde saa betydelige Skove, at de i 1698 ansattes til at kunne føde 450 Svin, medens Nysø Skove samtidig takseredes for 40; og i det gode Oldenaar 1700, da Nysø takseredes for 100 Svin, sattes Sparresholm til 950.

I en Klage over at være for højt ansat i Krigsskat under den store nordiske Krig, skriver Lauritzen, at han i 1708 var tildømt Sparresholm, men Udtrykket »tildømt« har dog vistnok kun Hensyn til en privat foretagen Arvedeling.

Med Undtagelse af, at Lauritzen i 1704 havde købt Skibbinge Kirke for 1171 Rdl. af Jens Ibsen Trøstrup,

øgede han ikke Nysøgaards Tilliggende, men mindskede det tvertimod ved at lade Even By og Tappenøje Kro ved Stranden blive lagt under Sparresholm, hvorfra han senere solgte det til Gisselfeldt.

»Jomfruen paa Nysø« levede nu som Selvhersker der i ca. 1½ Aar; men da fik hun trods sine 42 Aar en Livsledsager, en ganske ubekendt Person J. N. Voigt, der formentlig var hjemmehørende i Præstø, hvor der i alt Fald den Gang fandtes flere af samme Navn. Hele den Sag gik meget hemmeligt for sig. De bleve ifølge kongelig Bevilling viede i Præstø Kirke den 3die Februar 1709 Kl. 9 om Aftenen uden foregaaende Trolovelse og Lysning, efterat Voigt kort Tid forinden (i Januar) havde faaet Tittel af Commerceraad, hvilken Tittel rimeligvis er købt for at han kunde blive den velbaarne Jomfru jevnbyrdig.[1])

Havde Forholdet mellem Broder og Søster ikke hidtil været godt, saa blev det nu rent galt, og de to Svogre kunde ikke taale at se hinanden, end sige tale med hinanden. Og Hadet og Fjendskabet gik saa vidt, at det strakte sig udover Døden. I August Maaned, efter at Søsteren var viet i Februar, indgav Lauritzen et den 8de dateret allerunderdanigst Andragende om at maatte oprette et Testamente, som han selv ønskede det, og efter at have faaet denne Tilladelse ved Bevilling af 13de September s. A., affattede han egenhændig Testamentet, og tog, ligeledes egenhændig, en Kopi deraf og lagde begge Dele i en Konvolut, som han omhyggelig forseglede og gav den Paaskrift, at den af ham var leveret til hans Ridefoged Anders Christensen, og at den skulde aabnes af denne efter Lauritzens Død. Da denne indtraf i 1720 ved et Vaadeskud, var Ridefogden saa forsigtig at aabne Testa-

---

[1]) En Commerceraads Tittel kostede ifølge en Bestemmelse fra Maj 1690, 1000 Rdl., der gik til Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn.

mentet i Overværelse af baade Voigt og Amtmanden. Stor var Overraskelsen, da det viste sig, at baade Søster og Svoger vare udelukkede fra al Arveret, og at alt, hvad Lauritzen efterlod sig, intet undtaget i nogen Maade, tilfaldt — Ridefogden Anders Christensen kun paa den Betingelse, at han skulde betale 600 Rdl. til de Fattige, og at han og hans Decendenter til evig Tid skulde bære Navnet Lauritzen. Christensen, der havde været Ridefoged der i alle Tilfælde fra 1692, antog nu Navnet Christensen-Lauritzen og gererede sig som retmæssig Ejer af og Herre til Sparresholm Gaard og Gods. Det kunde Voigt og Anne Margrethe imidlertid ikke godvillig finde sig i, og der blev anlagt Sag for at faa Testamentet kendt ugyldigt. Dette lykkedes dog ikke. Ved Højesterets Dom af 31te Marts 1722 opretholdtes det, og dermed var Sparresholm tabt for Lauritzens Slægt.

Paa Nysø gik det imidlertid kun saa nogenlunde; Voigt var langtfra nogen fredsommelig Natur, og Borgerskabet var jo vant til Stridigheder, siden Nysø var bleven oprettet. For at give Begreb om disse pinlige Forhold skal blot anføres, at i 1719 verserede foruden de ældre, der vare for Landstinget og Højesteret, og der var hvert Aar adskillige, følgende Sager for Baarse Herredsting og Præstø Byting.

1ste Sag hidrørte fra, at Præstø Borgere havde optaget nogle af Voigts Svin.

2den Sag fra, at Voigt satte en systematisk Forfølgelse i Stand mod samtlige Borgerskabets Kreaturer. Han indfangede paa én Dag »77 Høveder og 31 Bæster«, der tilhørte Borgerne, indespærrede dem paa Nysø og nægtede deres Udlevering, før Borgerne havde udleveret de optagne Svin. Under denne Sag oplystes det af flere Vidner, at Voigt til Stadighed lod baade »Kvæg og Bæster« optage og »forslide« af sine Hunde.

3die Sag anlagdes derefter af Faxinge Bymænd og

Præstø Borgere i Forening mod Voigt »angaaende de Faxinge og Præstø Mænds Kvæg, Bæster, Faar og Svin, han daglig ved sine Hunde paa Præstø Overdrev og Marker — Hans Kongelige Majestæt tilhørende — lader optage og forslide.«

4die Sag anlagdes af Voigt mod Bymændene i Faxinge og Præstø Borgere, fordi disse havde sluttet en Overenskomst med hinanden om Fordelingen af Græsningsretten; det havde de ikke Ret til uden hans Minde, mente Voigt.

5te Sag stammede fra, at Voigt havde ladet nogle af sine Marker indhegne paa en Maade, som Borgerne mente var til Skade for dem og deres Græsningsret. — Under

6te Sag stævnede Voigt Borger Jørgen Madsen, fordi han pløjede for nær op til Nysøs Marker, og

7de Sag hidrørte fra, at nævnte Jørgen Madsen mente, at en Del ham tilhørende Hø paa den store Holm i Bolefjorden var høstet af Voigts Folk og hjemført til Nysø.

Ægteskabet mellem Anne Margrethe og Voigt synes at være forløbet uden væsentlige Konflikter, skøndt de hver paa sin Vis vare stridbare Naturer. Hun døde den 25de Januar 1729 paa Nysø, og da hun ikke efterlod sig Livsarvinger, var med hende den Lauritzenske Slægt ude af Sagaen baade paa Nysø og Sparresholm.

Det maa have pint hende meget, at sidstnævnte Gaard gik tabt for hende ved den for nævnte Højesteretsdom, og endog ud over Døden har hun villet protestere mod denne Dom; thi paa hendes læderbetrukne Kiste i den aabne Begravelse kaldes hun »Erbin von Sparritzholm und Nysø«. Hendes Fader og Bedstefader havde været Købmænd i Præstø, men hun var bleven saa fornem, at der skulde tysk Indskrift paa hendes Ligkiste, men det forstaar sig, da hun fødtes, var hendes Fader fungerende Amtmand, det maa vel regnes hende til Fortjeneste.

Voigt overlevede sin Hustru i ca. 14 Aar og døde den 12te Juli 1743 paa sin Gaard i Præstø, efter at han

Aaret forinden havde solgt Nysø Gaard og Gods til Cathrine Christiane von Holstejn, Enkegrevinde af Danneskjold-Samsø for 16,000 Rdl.

Naar Hensyn tages til, at Gaard og Gods i 1707 vurderedes til 20,000 Rdl. og i 1761 solgtes for 26,500 Rdl., maa en Købesum af 16,000 Rdl. i 1742 synes lav; men Voigt har sikkert forinden Salget taget al den Indtægt, han kunde skaffe til Veje. Det vides saaledes, at han bestandig solgte store Kvantiteter Brænde. Han holdt selv faste Skippere, der boede i Nysø Huse og uafbrudt Aaret rundt sejlede med Brænde og Egetømmer til København og ogsaa andre Steder. Prisen for en Favn Brænde i Skovene paa hans Tid var ca. 7 Mark. I 1715 solgte han 518 Favne Bøgebrænde til Vemmetofte, hvis Skove den Gang ifølge Brasch's »Vemmetofte Kloster« vare i en saa ussel Tilstand, at de ikke kunde afgive tilstrækkeligt Brænde til Prins Carls Kakkelovne samt til hans Tegl- og Kalkovne. Voigt fik snart bragt Nysø Skove i samme Tilstand, thi i en Synsforretning af 1724 hedder det om Hollænderskoven, at den er »i en slet Tilstand af faa Træer«.

Allerede i 1671 havde Jens Lauritzen af Præstø Kirke for en Betaling af 100 Rdl. købt en Begravelse i den ældste Kirkes østlige Del. Den havde fra Øst til Vest en Udstrækning af 9 Alen og fra Nord til Syd af ca. 13 Al. For at sikre sig denne Begravelses Vedligeholdelse, lagde han den 12te September 1671 en Forpligtelse paa en af sine Gaarde i Skibbinge til aarlig at udrede til Præstø Kirke 2 Tønder Byg, »at Vedligeholdelsen ej skulde vorde Kirken til Betyngelse«. Denne Fundation findes aftrykt som Tillæg Nr. 8.

Da Voigt i 1742 solgte Nysø, vilde han gerne have haft ophævet denne Forpligtelse og tilbød i den Anledning at betale Kirken et Vederlag en Gang for alle af 80 Slettedaler, hvis Renter omtrent svarede til Værdien af de 2 Tønder Byg. Til Held for Kirken vilde Biskoppen imidlertid ikke indlade sig paa det Arrangement, og den da-

værende Kirkeinspektion Byfoged Fredelund og Sognepræst Behmann stillede da et Forslag om, at Nysøs nye Ejerinde, førommeldte Enkegrevinde Danneskjold Samsø, skulde modtage de 80 Daler og lade Afgiften vedblive at hvile paa Gaarden. Hun gik ind herpaa, og udstedte den 26de November 1742 et nyt Skøde, ved hvilket Ydelsens Erlæggelse blev sikret ved Pant i Gaarden Nr. 13 i Skibbinge, der da beboedes af Povl Mortensen.

Den Lauritzenske Begravelse vil findes yderligere omtalt i den om Kirken handlende Afdeling.

7de Afdeling.

Nogle Præste og kirkelige Historier fra det Syttende og Attende Aarhundrede.

En Historie om et Barn, som blev døbt med Øl. — Sognepræsten Arendt Andersen.

Efterstaaende Vidneforklaring, der er hentet fra Baarse Herreds gejstlige Justitsprotokol, giver et ret morsomt Billede af, hvorledes de gejstlige Retter plejedes i det Syttende Aarhundrede, og giver tillige Forklaring om Aarsagen til, at et Drengebarn i Præstø blev døbt med Øl.

»Aar 1671 Lørdagen den 25. Februar var jeg Christen Spend, Sognepræst til Vordingborg og Kastrup og Provst i Baarse Herred, i Præstø efter Hans Højærværdighed Biskoppens Befaling, dateret København den 17de Februar 1671 forsamlet med Sognepræst Hr. Arendt Andersen og Hr. Niels Pedersen Sognepræst i Baarse saa og Kapellanen i Præstø Hr. Erland Jørgensen, at forhøre den Sag om Claus Jacobsens Drengebarn, som skal være døbt med Øl; derefter (blev) Eden lydelig for samtlige, som herefter vidner, oplæst.

Da fremkom Hr. Arendt Andersen og vant (ɔ: vidnede) med Ed og oprakte Fingre efter Loven, at den 9de Februar en Torsdag ved Tolv slet kom Claus Jacobsen, som var ædru, som Hr. Arendt syntes, og begærede, at

hans Barn maatte komme til Kirke den 12te Februar, Søndagen, eftersom det tilforn var hjemmedøbt.

Hr. Arendt spurgte:

»Hvo havde døbt Barnet?«

Han sagde: »Jordemoderen.«

Hr. Arendt svarede: »Hvorledes?«

Han svarede: »I Navnet Faders, Søns og Helligaands.«

Hr. Arendt sagde: »Er her ikke Præst i Byen?«

Han svarede: »Det gik haardt til, og skal jeg Sandhed sige, da blev det døbt med Øl.«

Hr. Arendt lod Kvinderne anden Dagen forsamle og forhøre.

For Retten fremstod Ellen Nielsdatter, den Jordemoder, som Barnet havde døbt med Øl, som var en Kvinde, der paa fjerde Hundrede Børn havde hentet og været Jordemoder til, som havde et godt ærligt Navn og Rygte af Byens Kvinder for hendes Flid og Bestilling. Hun vant med Ed og oprakte Fingre efter Loven, at det var Øl, Barnet var døbt med, men vidste ikke det var Øl, før Gerningen var gjort.

Frem stod Bente Bøsholdts og vant med Ed og oprakte Fingre efter Loven, at hun slog Øllet i Jordemoderens Kande, men vidste ikke, hvortil Jordemoderen Øllet vilde bruge, men hørte og saa, at hun med samme Øl døbte Barnet i Navnet Faders, Søns og Helligaands.

Barnets Fader Claus Jacobsen mødte og vant med Ed og oprakte Fingre, som Hr. Arendt omskreven havde vundet.

For Retten fremstod Karen — Peder Ditleffsens — og vant, at hun af Medynk havde sendt en Kande Øl ind til de fattige Folk, som Barnet tilhørte, og fornam ikke, at enten den Kvinde, som skænkede Øllet i Jordemoderens Kande ej heller Jordemoderen at være drukken.

Anne Nielsdatter, Marie — Rasmus Skrædders —, Johanne Rasmusses, Anne Hansdatter vant med Ed og

oprakte Fingre efter Loven, at hverken Jordemoderen eller Kvinden, som skænkte Øllet var drukken, da denne Gerning blev gjort.

Provsten tilspurgte bemeldte Dannekvinder, om denne deres foreskrevne Jordemoder ellers plejede at drikke sig drukken, naar hun ellers hos nogen skulde forrette sit Embede, hvor der var mere Forraad, hvortil de svarede samtlige »Nej,« men gav hende alle de gode Skudsmaal og Vidnesbyrd i alle Maader.

At saa passeret er, som foreskrevet staar, vidne vi underskrevne.

Christen Spend. Arent Andersen.

Niels Pedersen. Erland Jørgensen.

Der findes ikke i Protokollen yderligere Oplysninger om denne Sag, saa det maa formodes, at Bispen har ladet sig nøje med den givne Forklaring.

Sognepræsten Arendt Andersen var en i alle Maader hæderlig og agtværdig Mand. Han var Sognepræst i Præstø og Skibbinge Menigheder fra 1638 til 1678 og havde altsaa samlevet med Borgerne allerede en Snes Aar, da Krigen udbrød. Efter Krigen kneb det imidlertid for ham, da de faa Indbyggere, der vare tilbage, som Regel ikke selv havde noget af leve af, og derfor ikke kunde bidrage noget til Præsten og navnlig ikke betale deres Tiende. Den skikkelige Præst fandt sig heri i flere Aar, men endelig i 1668 klagede han til alle Betrængtes Ven, Landsfaderen, og den 15de August resolverede Frederik den Tredie paa Nykøbing Slot, at hver, som det tilkom, skulde betale deres Tiende til Præsten for ellers kom de i Strid med Ordinansen og Riber 9de Artikel. Men ikke en Gang Frygten herfor kunde faa Borgerne til at betale, og fra den Tid synes der at have været nogen Misfornøjelse med den gamle Hr. Arendt, og Utilfredsheden maatte have Luft, hvorfor Borger Søfren Lauritzen Curdtz en Dag over-

faldt Præstemanden med »Uqvemsord, blodige Eder og Banden«, og »misbrugte Guds Søns hellige Navn saa ilde, at det blev Gud til største Fortørnelse«. Selv Præstens Søn, Christian Arentzen, der »var Student og approberet af de højlærde Professorer i København«, gik ikke Ram forbi. Følgen af denne Batalje blev, at Hr. Arendt overvandt sin Ulyst til Ufred og henvendte sig til Provsten Christen Spend, der sendte Borger Curdtz en Stævning, som indeholdt en voldsom Tordentale til den gode Borger, der havde dristet sig til af sin Mund at lade falde Uqvemsord mod sin Sognepræst og Sjælesørger, hans Person, Kald og hæderlige Embede, saavelsom mod hans Paarørendes gode Navn og Rygte. Sagen kom saa for en gejstlig Ret, der blev holdt i Allersløv Kirke, og nu var Borger Curdtz bleven blød om Hjertet; det var altsammen bleven sagt i hastig Ubetænksomhed, erklærede han, og dermed var Hr. Arendt tilfreds. Om han senere fik nogen Tiende, er dog tvivlsomt, da Klagen kom igen fra hans Eftermands Side.

2.

Sognepræsten Christen Poulsen Hersleb og hvad han maatte trække omkring med.

Efter Arendt Andersens Død 1678 blev Christen Poulsen Hersleb eller Hersløv Sognepræst og det viste sig nu snart, at den førnævnte Kongelige Resolution intet havde frugtet, idet Borgerne fremdeles ingen Tiende betalte. Præsten klagede, og han var saameget mere nødt til det, skrev han, som han heller ikke fik Indtægter paa anden Maade, da Borgerne ikke havde andet at leve af end deres Jorder og deres Kvæg. Men at det skulde gaa ud over ham, der ikke fik, hvad han paa Embeds Vegne kunde tilkomme, det kunde han ikke finde sig i, og han bad derfor om at blive hjulpet til sin Ret. Saa faldt der atter en Resolution, der med tydelige Ord sagde, hvad man vidste

i Forvejen, nemlig at Præsten havde Ret til tilbørlig Tiende saavel af Jorden som af Kvæget, og skulde nyde den, ligesom hans Formænd havde nydt den. Men det var netop det Gale ved det, at Formanden ingen Ting havde faaet og derfor fik Hr. Christen formodentlig heller ingen i den kommende Tid. Derimod fik han Magister-Graden 1684.

Om det nu var af Sorg over, at Korn- og Kvæg-Tiende blev borte eller det var af Glæde over Magister-Graden, det skal lades usagt, men saameget er sikkert, at han omtrent fra denne Tid blev plaget af et kedeligt Onde: Hans Gane var altid tør, altfor tør, og da Menneskene kun undtagelsesvis pine deres eget Legeme, maatte Tørsten stilles, og da Velærværdigheden ikke holdt af Svagdrikke, benyttede han stærkere Sager, og Resultatet blev, at han af og til, eller, for at komme Sandheden saa nær som muligt, næsten dagligdags trak omkring med nogle fæle Bjørne; han tog dem endog med til Nadverbordet og paa Prædikestolen, og da de ikke vare dresserede, men af en temmelig ubændig Natur, maatte hans Foresatte tilsidst tage under Overvejelse, hvad der var ved den Sag at gøre. Og det lod sig let ordne. 1688 blev han »removeret« fra sit Embede »paa Grund af Drukkenskab«, men paa den Maade, at Embedet blev bestyret af Kapellanen og de andre Præster i Herredet, og at Hustruen vedblev at oppebære alle dets Indtægter.

Saa skete det, at der den 13de April 1689 blev sendt et Kongeligt Brev til Biskop Hans Bagger om, at der havdes Brug for 12 Præster, »som Folkene paa Skibene i deres Saligheds Sag kan betjene«, hvorfor det blev paalagt Biskoppen af Kapellanerne eller »andre ordinerede og for en og anden Forseelse afsatte Præster, — saafremt de ellers ikke i nogen grov og vitterlig Last siden ere befundne eller af Vores Højeste Ret uværdige ere kendte Prædike Embedet videre at betjene — at forskaffe 12, som »Biskoppen for dygtige eragtede«, og skulde det betydes

dem, at de senest den 10de Maj skulde møde i Admiralitetet for at enhver kunde blive anvist sit Skib at betjene.

Det var jo en ret passende Stilling for Hr. Christen, fandt Biskoppen, og derfor genfinde vi Velærværdigheden som Skibspræst ombord paa Linieskibet »Elefanten«, hvor han kun maatte faa det Traktement, som var anordnet for Skibspræster. Han sejlede nu et Aars Tid og efter samstemmende Vidnesbyrd »forbedrede« han sig, og da han i 1690 havde faaet en udmærket Anbefaling af ingen ringere end vor berømte Admiral Niels Juel, kom han atter tilbage til det ventende Kald og den ventende Familie i Præstø. Dog fik han forinden den Paamindelse af Biskoppen, »at han skulde skikke sig tilbørligt i sit Embede baade i og udenfor Kirken samt i sit eget Hus, hvis han ej vilde lide som vedbør«.

Magister Christen havde endnu en anden af Tidens almindelige Sygdomme at trækkes med. Det var Processyge. Han førte Sag med alle og om alt muligt, somme Tider med Grund, som oftest uden nogensomhelst rimelig Anledning. Følgende turde være et godt Eksempel paa, hvor søgte hans Procesgrunde kunde være. Han havde købt 3 kasserede Artilleri-Heste af en Bonde i Ammendrup for 29 Skpr. Byg og 5½ Skp. Rug og leveret noget af det; men resterede endnu 10 Skpr. Byg og 4 Skpr. Rug, da, 8 Maaneder efter Handelen, den ene Hest døde. Det havde været en Betingelse for Overenskomsten, at Hestene skulde være fri for indvendig Skade og Sygdom, og af denne Grund nægtede nu den velærværdige Magister at betale, uagtet ingen af Hestene i de forløbne 8 Maaneder havde vist Tegn til saadan Lyde, og Følgen blev, at Bonden stævnede Magisteren. Paa Dommersædet i Præstø sad den Gang Byfogden Christen Pedersen Hoelberg, om hvem det senere vil blive oplyst, at han var akkurat lige saa værdig til Dommer-Embedet som Magisteren var til Præstegerningen, og — Skyldneren blev frifunden. Bonden indankede Sagen for Landstinget, og dette misbilligede den

mærkelige Dom og dømte vor Magister til at levere den manglende Sæd og betale Sagens Omkostninger.

Hersløv døde den 23de Februar 1691 nogle faa Maaneder efter at være vendt tilbage fra sit Togt som Skibspræst, og hans Enke Elisabeth Søfrensdatter ægtede et Par Aar senere Borger og Handelsmand i Præstø Peder Lauritzen Wejbel.

3.

Sognepræsten Augustinus Bentsen Haar og hans lidet præstelige Meritter.

Den 10de Marts 1705 blev nævnte Velærværdighed kaldet til Sognepræst for Præstø og Skibbinge Menigheder, og han udfandt snart, at hans Indtægter vare altfor smaa. Da nu Kapellanen Jørgen Pedersen døde i Maj Maaned samme Aar, søgte Præsten om Tilladelse til at maatte blive fri for at holde Kapellan, imod at han selv paatog sig at besørge samtlige Forretninger, deriblandt at være Rektor for Byens Latinskole, hvilken Bestilling havde været overdraget Jørgen Pedersen.

Han gjorde med stor Styrke gældende, at Byen var meget forarmet, og at hans Indtægter som Følge heraf vare meget smaa, og da Borgerskabet, ved en Erklæring af 3die August, gav til Kende, at det intet havde imod, at Haar overtog Rektoratet, og dermed baade Kapellanens og Skolelærerens Pligter og Rettigheder, opnaaedes der følgende fra Frederiksborg Slot daterede Kongelige Resolution.

> ». . . at Vi efter slig Sagens Beskaffenhed samt Byfogdens og Borgerskabets Begæring allernaadigst ville have bevilget, at bemeldte Hr. Augustinus Haar maa ej alene være fri for Kapellan at holde, men endog nyde Rectorii Scholæ Indkomst og hvad Skole

Tjenesten derpaa Stedet er tillagt, naar han lader Kirke og Skole Tjenesten forsvarlig og upaaklagelig forsyne . . .«

Det kan heraf ses, at det ikke har været stort bevendt med Byens Latinskole, naar den kunde ledes af en Mand, der tillige var Sognepræst og Kapellan for to Sogne og senere endog for tre, idet Jungshoved Sogn blev annekteret Præstø i 1718, efter at dets Præstegaard var brændt, og vedblev at være det, indtil det i 1762 atter blev et selvstændigt Kald.

I de første Aar Haar var i Præstø, gik alt saa taalelig godt. Han havde giftet sig ind i den ansete Stenbergske Købmandsfamilie og passede han end ikke altid sine mange Forretninger lige godt, blev der set gennem Fingre med ham, da han tilmed var en meget myndig Herre, som ingen var rigtig dristig ved at træde for nær. Den 7de Oktober 1707 døbtes hans Søn Peter og blev baaren til Daaben af Oberstlieutenant Schinkels Frue til Bekkeskov, medens Commerceraad Voigt til Nysø og Sognepræsterne Hans Zachariasen i Snesere, Hans Pedersen Sejer i Rekkende, Christian Winsløv i Baarse og Magister Ivar Dam i Udby vare Faddere.

Endnu den Gang maa han altsaa antages at have været en »agtet Mand«, men det varede ikke længe før han var paa Kant med hele Borgerskabet og forresten med alle, med hvem han kom i Berøring, og det var ikke let at blive fri for ham. Af alle de proceslystne Personer, som hin Tid fostrede, var han sikkert den værste og ufordrageligste i en milevid Kreds. Han havde flere Gange 20 à 30 Processer for samtidigt dels ved Højesteret, dels ved Landstinget og dels ved de hjemlige By- og Herredsting; han betalte ikke sin Skyld før efter Lov og Dom, men var ubarmhjertig, naar Talen var om at inddrive eget Tilgodehavende. Og det blev ikke herved; de evindelige Processer toge hans Tid og hans Indkomster,

og snart kunde han ikke betale, men skaffes Penge skulde der, først og fremmest til Processerne, og han gled efterhaanden ind paa og derefter rask ned ad Forbryderbanen.

Vi skulle indskrænke os til at omtale tre forskelligartede Eksempler paa, hvor lidet denne utiltalende Præstemand respekterede saavel Landets som Moralens Love.

Et ikke ringe Antal Gange fandtes han skyldig i Skovtyveri. Personlig synes han ikke at have deltaget i Tyverierne, men den 22de December 1716 grebes 2 af hans Karle, der havde faaet læsset 2 med hans Heste forspændte Slæder. Efter Ordre fra Skovridderen blev Brændet læsset af Slæderne, og Karlene maatte køre bort tilligemed Hans Jensen Skolemester,[1]) der havde været med dem. Da Skovløberen nogen Tid efter kom tilbage, saa han Hans Jensen køre bort med en Kælke, paa hvilken en Del af Brændet var læsset. Morgenen efter, da Skovløberen atter kom til Stede, var Resten afhentet. At Brændet havnede i Præstegaarden, var der ingen Tvivl om, og det blev end ikke benægtet, men det mærkelige var, at Præsten efter eget Sigende ingen Anelse havde om, at hans Folk med hans Heste og Slæder kørte i Skoven og hentede Brænde ved Aftentide til Brug i hans Husholdning.

At hans Folk viste en saadan Tjenstivrighed, maatte han vel kunde have forhindret, men han gjorde det i alt Fald ikke, hverken den Gang eller senere, og i December 1720 havde han endda det Uheld, at de bleve grebne to Gange kort Tid efter hinanden.

Naa, Skovtyveri stod den Gang ikke saa ilde anskrevet af den offentlige Mening, eftersom næsten alle var lige gode til den Idræt; men det var dog en strafbar Handling og i alle Tilfælde en fordømmelig Handling, naar den øvedes af en Sognepræst, hvis Eksempel absolut

---

[1]) Hans Jensen Broager, der var Haars Medhjælper i Skolen og var eller blev hans Svigersøn og hans personlige Kapellan.

maatte virke smittende. Men der var andre og værre Ting, der klæbede ved vor Præstemand. Han havde faaet nogle hundrede Rdl. Arvemidler under sin Varetægt, men da Regnskabsdagen kom efter at være forhalet i det Uendelige, havde Haar ingen Penge, men derimod en Kontraregning, der omtrent passede med det skyldige Beløb, men fristede den triste Skæbne ikke at blive anerkendt for nogensomhelst Del af dens Paalydende. Haar mente jo nok, at hans Regning var lige saa god som Modparternes Fordring, men det mente Domstolene ikke, hverken Underretten eller Landstinget, og da Haar efter Sædvane førte Sagen til Højesteret, fik han her foruden at han dømtes til at betale, en Paaskønnelse af den Maade, han havde procederet paa, idet han for »utilbørlige Forhold og Paastande« ved Dom af 18de Maj 1722 tilpligtedes at betale en Bøde af 100 Rdl. til Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn og 100 Rdl. i Procesomkostninger. Det var et haardt Slag for Velærværdigheden, nærmest fordi han ikke kunde skaffe Pengene til Veje, hvilket havde til Følge, at hans Modparter, Skomager Hans Friis i Nestved og Smed Jørgen Thomsen i lille Nestved, lode foretage Udlæg i, hvad han ejede, hvilket imidlertid viste sig at være et negativt Beløb, idet samtlige de Ejendele, der kunde kaldes hans, kun havde en Vurderings Værdi af 286 Rdl. 3 Mk. 7 Sk., medens hans Gæld samtidig var 1509 Rdl. 3 Mk. 12 Sk. Da Fordringshaverne nu mente — og det ikke helt med Urette — at Præsten ikke fortjente særlig Skaansel, lod man hos samtlige Jungshoved Sogns Jordbrugere nedlægge Forbud imod, at de udbetalte eller udleverede den for Aaret 1722 skyldige Korntiende til Præsten. Denne Tiende blev derefter solgt ved Auktion den 24de November s. A.

Det var en kummerlig Seng at ligge i for den før saa stolte Præst, men han havde selv redt den, og, hvad værre var, han lærte ikke at rede den bedre for Fremtiden.

Dette fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af efterstaaende Sag, der vil blive meddelt noget mere udførligt,

end de to foregaaende, fordi den — maaske — var den værste, ialtfald blev den sidste og gav Anledning til, at han fradømtes det Kald, han saa uværdig havde beklædt altfor længe.

For at de Forbrydelser, som der nu bliver Tale om, bedre kan forstaaes, bemærkes, at det efter den Gang gældende Lov (D. L. 3—16—9—5) var forbudt en Enke at ægte sin afdøde Mands Slægt indtil 3die Led incl., ligesom det omvendt var forbudt en Mand at ægte sin afdøde Kones Slægt ligeledes til 3die Led incl.

I 1725 var der i Bønsvig en Mand ved Navn Børge Hansen og i Stavreby en anden Mand ved Navn Peder Nielsen. Disse to bejlede hver til sin Enke og fik Ja, men det kom tillige paa Tale, at Bejlerne i 3die Led vare i Slægt med Brudenes afdøde Mænd. Efter Loven kunde Ægteskaberne altsaa ikke komme i Stand med mindre der ved Kongelig Bevilling kunde skaffes den fornødne Dispensation. Man henvendte sig i den Anledning til Præsten, der lovede at tilvejebringe Bevillingen, imod at hver af Parterne betalte ham 12 Rdl. til at indløse den med. Pengene bleve betalte, og nogen Tid efter meddelte Hr. Haar, at nu kunde Brylluppperne staa, naar det skulde være, og 4 Uger før Jul 1725 blev da Peder Nielsen af Stavreby viet til Rasmus Hemmingsens Enke Kirsten Lauritzdatter, medens Børge Hansens Ægteskab med den udkaarede Enke Ellen Olsdatter først fandt Sted den 6te Januar 1726.

Snart kom der imidlertid Rygter ud iblandt Menigheden om, at der vist var noget galt med den Bevillings Historie, og dette maa være naaet til Velærværdigheden. Maaske har endogsaa Ægtefolkene klaget til ham over, at de ikke havde faaet Bevillingerne, nok er det, at da Biskop Chr. Worm havde meldt sin Ankomst til Præstø til den 3die Aug. 1726 for derpaa at tage videre til Jungshoved, blev Præsten bange og kaldte inden Biskoppens Ankomst Bønderne til sig og gav dem Kvittering for, at

hver af dem havde betalt ham 12 Rdl. til Bevillingerne. Han havde sagtens tænkt sig, at Bønderne, naar de blot fik en Kvittering, vilde lade sig nøje, og at Sagen dermed skulde dø hen, men de, som vi om lidt skulle se, højst mærkelige Kvitteringer, som Bønderne ikke selv kunde læse, gave dog ikke det ønskede Resultat, da Bønderne bleve gjorte opmærksomme paa, at det Papir, de havde faaet af Præsten, ikke kunde træde istedetfor Bevillingerne, og at der var Straf at vente for dem, om Forholdet opklaredes. Nu var det deres Tur at blive bange, og de sendte strax en Klage til Biskoppen, meddelte Sagens Sammenhæng fra først til sidst og bade om Naade for deres Vedkommende, idet de paaberaabte sig, at de nødvendig maatte tro, at Præsten havde erhvervet, hvad der behøvedes for at vie dem uden at overtræde Loven og det saa meget mere, som de havde betalt, hvad han havde sagt, at det kostede.

Denne Klage modtog Biskoppen den 14de August og et Bevis paa, hvor meget den har overrasket ham, er det, at han allerede Dagen efter sendte den til Cancelliet, ledsaget af en arkelang Erklæring. I denne skriver han blandt andet: . . . »Børge Hansens Kvittering er dateret den 19de Oktober 1726 — en Dag, der endnu skal komme — men Peder Nielsens den 10de Januar, men begge Kvitteringerne ere givne Mændene den Dag, da jeg sidst overhørte Præstø, Skibbinge og Jungshoveds Sognes Ungdom, nemlig den 3die denne Maaned, og de ere givne for at tysse Mændene, saa de ej skulde klage den Tid, da jeg offentligen og lydeligen efter Loven tilspurgte bemeldte Menigheder, om de havde noget at besvære sig over.« Senere i Erklæringen skriver han: »Som derfor Hr. Augustinus Haars Omgang i en og anden Sag er fast overalt, men særdeles i det Kongelige danske Cancelli bekendt . . .« og han slutter med fra Cancelliet at bede sig underrettet om, hvad det vilde, at der skulde gøres ved Sagen.

Det blev nu undersøgt, om de Bevillinger, som Præ-

sten havde lovet at skaffe, nogensinde vare blevne forlangte udfærdigede i Cancelliet, og da dette viste sig ikke at være Tilfældet, blev der den 26de August 1726 udfærdiget en Kongelig Ordre ved hvilken det paalagdes Biskoppen at give alle fornødne Oplysninger i Sagen til Procurator Dines Leth af København, der var beskikket til at foranstalte Tiltale mod Haar. Samme Dag udfærdigedes en Kongelig Skrivelse til Procurator Leth, i hvilken Majestæten meddeler: »at han med største Mishag haver fornummet«, at Præsten havde handlet som paaklaget, og det paalagdes derfor Leth, — da General Fiskalen netop for Tiden havde andet at tage Vare paa — som General Fiskal at lade Haar aktionere og erhverve Dom over ham for hans formastelige Adfærd.

Den 7de September meddeler derefter Leth i en allerunderdanigst Skrivelse, at han efter Samtale og Samraad med Biskoppen var kommen til den Erkendelse, at dersom Sagen skulde behandles ved Underretten, og Vidnerne føres ved Birketinget — der den Gang holdtes i Ugledie, — vilde Præsten finde Anledning til at udhale Sagen i det Uendelige ved Udsættelser og ved at føre Modvidner, hvorfor det henstilledes, om det ikke var heldigere, at der blev ndnævnt Kommissarier, der bleve bemyndigede til at afhøre Vidner i København og derefter »forsvarligen kende og dømme«.

Denne Indstilling toges til Følge og den 16de September udfærdigedes en Kongelig Bevilling til Assessor Diderik Sechmann og Magister Morten Reenberg om som Kommissarier at behandle Sagen og med Ret til at lade alle Vidner føre i København. At dette var ret hensigtsmæssigt, faar man en Forestilling om ved at se en Concept til en Vidnestævning, der findes i Rigsarkivet og ved hvilken Haar havde i Sinde til Birketinget at indstævne en stor Del Vidner rundt omkring fra, som formodentlig ikke har havt fjerneste Kendskab til Sagen, men da hvert Vidne, naar det undlod at møde, blev »forelagt« at møde

til en senere Tid, var herved en rig Lejlighed til at udhale Sagen.

Kommissionens meget udførlige Dom blev afsagt den 8de April 1727. Den indleder med at sige, at uagtet det havde været Haar anstændigere paa en sømmeligere Maade at forsvare sig end — saaledes som sket er — at sigte en stor Del af de førte Vidner for Løgn og Usandfærdighed, saa har man dog fundet det tjenligst, ikke af Vidnernes Udsigende at anføre noget, som er imodsagt af ham, men man har ved Sagens Paakendelse alene holdt sig til de Ting, som af ham selv ere tilstaaede. Det fremgaar endvidere af Dommen, at der baade ved Vidners og egen Tilstaaelse er tilvejebragt Bevis for, at Tiltalte var vidende om, at Ægtefolkene i begge Tilfælde vare beslægtede med deres Hustruers afdøde Mænd i 3die Led, og at han endog vidste det, før Trolovelsen fandt Sted, af hvilken Grund det var hans Pligt at nægte Kopulationen eller og besørge de »lovlige Remedier«, som i slig Tilfælde behøvedes. Dommen viser desuden, at Haars hele Færd har været et Væv af Løgn og Falskhed, og at han har villet tilskynde et Antal Vidner til at aflægge falsk Ed, eller, for at bruge Dommens Ord: »han haver anlediget de hans egen Sjælesorg anfortroede enfoldige Mennesker at aflægge Ed imod deres Samvittighed og bedre Vidende, hvilken store Synd det for Gud tilkom ham at forhindre og ej at tilskynde dem at bedrive«.

Der kendtes sluttelig for Ret, at Augustinus Haar skulde til Prokurator Leth betale de fra Bønderne modtagne 24 Rigsdaler, som skulde forblive til Hans Majestæts nærmere Disposition; derefter hedder det: »Desforuden bør Hr. Augustinus Haar, som ved sin meget strafværdige, højst forargelige og underfundige Opførsel i denne Sag selv har gjort sig uværdig det hellige Prædike Embede mere at forrette, have forbrudt sit Kald til Præstø, Jungshoved og Skibbinge Menigheder samt hvad anden christelig Bestilling han haver været betroet, saavelsom og sit

hidtil havte præstelige Navn og Habit . . . og derhos være den Straf undergiven, som dikteres for Lovens vitterlige og underfundige Overtrædere, og inden 6 Uger efter denne Doms lovlige Forkyndelse rømme Kongens Riger og Lande og sig efter den Tid derudi ej at lade finde«. Processens Omkostninger skulde han betale til Prokurator Leth med 50 Rdl. og med 25 Rdl. til Dommens Beskrivelse, og endelig »til de mange fattige Bønderfolk, som i denne Sag for Kommissionen ere blevne indstævnede, for deres møjsommelige og kummerfulde Rejser i de besværligste Aarsens Tider og paa de vanskeligste Veje samt til Kost og Tæring til Vidnerne 100 Rdl., hvilke ved velbaarne Hr. Amtmandens Foranstaltning og efter Omstændighederne og enhvers Lejlighed vorder reparteret«. Sluttelig bleve alle de af Haar mod Vidnerne fremførte Beskyldninger kendte døde og magtesløse.

Til yderligere Belysning af denne modbydelige Præstemands pjaltede Karakter, skal her anføres nogle fra sidstnævnte Sag hentede Exempler, der viser, hvor krybende, hyklerisk han kunde være, naar han mente paa den Maade at tjene sine Interesser bedst.

Biskoppen havde straks, da der beordredes Sag anlagt, suspenderet Haar fra Embedet, og den 9de Januar 1727, altsaa medens Sagen stod paa, indsendte Tiltalte en allerunderdanigst Ansøgning om, at Suspensionen maatte blive hævet, og han paany indsat i sine Embeder. Af denne Ansøgning fremgaar det desuden klart, hvormeget det har generet ham, at Vidnerne skulde møde og Sagen føres i København, idet han anfører, at af 30 af ham til Møde for Kommissionen indstævnede Vidner mødte kun 3, men de andre havde undskyldt sig med, at de ikke kunde taale Strabadserne og Omkostningerne ved den 24 Mils Rejse frem og tilbage, hvorhos de forsømte Hans Majestæts Gaarde — Jungshoved Sogn var den Gang Rytterdistrikt og Gaardene altsaa Kongens. Ligeledes havde de Vidner, der hørte hjemme i Præstø, beklaget sig over, at de ikke

formaaede at afholde Omkostningerne ved Rejsen, da de alle vare fattige; derimod vilde de gerne vidne ved deres Værneting. Han beklagede sig ogsaa over, at Rejserne vare altfor bekostelige for ham, der, uagtet han var uskyldig, dog var suspenderet af Biskoppen, og bad han, idet han forsikrede, at intet Ulovligt kunde lægges ham til Last, om ved Kongens Naade atter at blive indsat i sit Embede, og om at Kongen selv vilde diktere, hvad Udfald Sagen skulde have, »efterdi jeg langt hellere allerunderdanigst underkaster mig Eders Kongelige Majestæts allernaadigste Villie end ved saa kostbar Proces at udmattes, og at leve under saa tungt et Aag, som en Suspension — den alle mine Tilhørere sukker efter maatte blive opløst — at jeg selv kunde prædike for dem. Himlens Gud selv røre Eders Majestæts Hjærte til Miskundhed imod mig, hvorfor jeg i mine Bønner Nat og Dag skal anholde om Guds store Belønning og Velsignelse, som Eders Kongelige Majestæts allerunderdanigste ringe Tjener og uafladelige Forbeder hos Gud.«

Da han i de samme Dage hørte, at der fra Jungshoved Sogn arbejdedes paa, at faa det skilt fra Præstø, skrev han atter den 13de Januar og besværede sig herover, idet han bemærkede, at han paa ingen Maade kunde undvære Indtægten fra Jungshoved Sogn, hvorhos han atter bad om at maatte komme i sit Embede igen, da Menigheden helst ønskede, at han prædikede for den. Han slutter Ansøgningen med følgende højstemte Tirade: »Saa lad allernaadigste Konge en Naades Straale af Deres Majestæts Magt imod mig fremskinne, at jeg mit Embede igen som før maa allernaadigst tillades at bestyre. Gud skal høre og bønhøre Kongen, og mig, som beder Nat og Dag for Eders Majestæts høje Velstand og Velsignelse«.

Da Dommen var bleven ham forkyndt, indgav han en ny Ansøgning, dateret 27de April. I denne takker han — atter i meget højstemte Toner — for Majestætens Naade i Anledning af, at han fra Cancelliet havde mod-

taget en Forespørgsel om, hvorvidt han ønskede Dommen appelleret til Højesteret eller nu vilde underkaste sig Hans Majestæts Naade, og han erklærer, at han intet hellere ønsker end netop det at kunne underkaste sig denne Naade. Han beder Kongen om »allernaadigst at ville pardonnere ham«, og slutter saaledes: »Himlens Gud øse igen sin Naades rige Floder over Kongens Sjæl og Liv, over Kongens Hus og Slægt; derom sukkendes og sorrigfuld bedes Nat og Dag af . . .« osv.

Svaret herpaa blev sendt til Kommissionen ved en Skrivelse af 26de Maj 1727 ved hvilken den afsagte Dom stadfæstedes, dog saaledes, at Domfældte fik Tilladelse til at blive i Riget paa det Vilkaar: »at han sig fredelig, tilbørlig og retsindig udi al sin Opførsel sig herefter forholder, saa at ikke det allerringeste paa ham maatte spørges, hvorved enten en eller anden Forargelse af ham vorder givet.«

Umiddelbart efter at Dommen af 8de April er ham forkyndt og endnu før den Kongelige Stadfæstelse har han forladt Byen og taget Ophold i Kjøbenhavn; thi den 20de Maj 1728 siger hans Sagfører paa Baarse Herredsthing, at han i Aar og Dag har havt Dug og Disk i Kjøbenhavn. Hans Familie forblev derimod nogen Tid i Byen, og heraf vidste han da ogsaa at drage processuelle Fordele. Naar han stævnedes paa sin Bopæl i Hovedstaden, gjorde han gældende, at han ikke havde opgivet sit Domicil i Præstø og kun midlertidigt opholdt sig andetsteds; men stævnedes han derimod i Præstø, saa paastod han, at hans Hjem uomtvisteligt var i København, hvor han holdt baade Dug og Disk og Bord og Seng.

Strax efter Ankomsten til København begyndte han Proces mod sin Eftermand, Pastor Behmann, fordi denne oppebar Indtægter, som Haar mente, at han havde Ret til; Hustru og Børn i Præstø er formodentlig forsørget af Hustruens Slægt, der derimod ikke vilde understøtte ham, hvad der maa kaldes ret rimeligt. Han havde nemlig som

Værge for Svogeren, Købmand Stenbergs Børn forødt disses Arvemidler og ejede intet til Dækning deraf. End ikke Kirken kunde han lade være med at bedrage; han oppebar af Garnisonens Kasse Leje af et Kirken tilhørende Stykke Jord, som benyttedes til Kaalhave, men havde i 6 Aar glemt at lade det komme til Indtægt for Kirken. At han blev dømt til at betale al denne Skyld var forsaavidt uden Betydning, som han hverken kunde eller brød sig om at ville betale. Lang Tid før hans Indtægter forfaldt til Betaling var der nedlagt Forbud mod deres Udbetaling til ham. Der var for Ex. nedlagt Forbud mod Betaling til ham af Tiende Korn og Tiende Lam og af Lejeafgiften af 4 Huse, som han i sine Velmagtsdage havde bygget paa Præstegaardens Gaardsplads i Skibbinge. Disse Huse (eller i alle Tilfælde 2 af dem) existere endnu og svare Leje til Kaldet, og man kan altsaa ved Hjælp af dem omtrentlig angive den under Grevens Fejde afbrændte Præstegaards Beliggenhed.

Haar var i København endnu 1731; senere tabes hans Spor, og hans Dødsaar er ubekendt. Han er sagtens gaaet fuldstændig tilgrunde, inden Døden kom, og hans Efterladte fik da ikke heller nogen blid Skæbne.

Sønnen Peder blev Kapellan ved Ribe Domkirke, men teede sig Natten mellem den 4de og 5te December 1758 »saa højst uanstændigt og forargeligt« at han maatte »depriceres«.

Datteren Ursula blev gift med Kapellanen Hans Jensen Broager, efter hvis Død den 30te Oktober 1739 hun kom under Fattigvæsenet, og dettes Regnskab for 1751 udviser, at hun det Aar har faaet udbetalt af Fattig Blokkens Penge 2 Mark og faaet udleveret to Alen Vadmel af Lauritz Nielsens Legat. Hendes Søster Malene, der var bleven gift med en iøvrigt ubekendt Mand ved Navn Lund, døde først 1782 i »tap lidt i Glas« Huset i stor Fattigdom, 69 Aar gl.

4.

Sognepræsterne Arent Behmann og Frantz Clausen Reenberg samt deres Proselyter.

Paa den Tid, Haar domfældtes, var der i Gundslev paa Falster en Præst ved Navn Arent Behmann, om hvem man kan sige, at han var hurtig i Vendingen, i alt Fald naar det gjaldt om at søge Embede.

Samme Dag, som Dommen over Haar blev afsagt, afsendte han nemlig en allerunderdanigst Ansøgning til Kongen, i hvilken han først takker for den Naade, som var bevist ham derved, at han gennem »Ober-Sekretær« Mønnichen havde faaet Løfte om ved indtrædende Vakance at blive kaldet enten til Vordingborg eller Præstø, og derefter meddeler, at han er lige saa ufuldkommen og afmægtig, som Kongelig Majestæts høje Naade er »overflødig« og ubestridelig, men dog skulde hans Hjærte og hans Tak blive pligtskyldig og uafladelig fra ham og hans, saalænge nogen var til af Behmanns Navn.

Derefter kom Rosinen, idet han henledte Opmærksomheden paa, at da Haar var fradømt sit Embede, var dette vakant, hvorfor han i allerdybeste Underdanighed bønfalder for Hans Kongelige Majestæts Naadetrone om at maatte faa Tilsagn om Haars Embede i Præstø Menighed og Skole tilligemed Annexerne Skibbinge og Jungshoved. Han slutter saaledes: »Da jeg ved Guds Aands Bistand skal stræbe mit Embede saaledes at forestaa, saa jeg baade for den allerhøjeste Gud og og min allernaadigste Arve Konge og Herre skal med en god Samvittighed kunne bestaa, saavidt et skrøbeligt Redskab kan af yderste Kræfter formaa. Jeg forventer en allernaadigste Bønhørelse der jeg i allerdybeste Underdanighed med uafladelige Bønner for Deres Kongelige Majestæt og det ganske Kongelige Arvehus til min Død forbliver Eders Kongelige Majestæts allerunderdanigste Arve Undersaat og tro Forbedere.«

Som man ser, glemte Præsterne i hin Tid ikke den Underdanighed, der skyldtes Landsfaderen.

Hr. Behmann blev kaldet til det søgte Embede allerede den 16de Maj 1727, samme Dag som Haars Dom stadfæstedes og røgtede det samvittighedsfuldt og pligttro, indtil Døden kaldte ham 1751; han ikke alene passede paa den Hjord, der blev ham overleveret, men han forøgede den med et nyt Medlem og vandt en Sjæl for den eneste saliggjørende Kirke.

En Officer ved Oberst, Grev Ahlefeldts Regiment, Ritmester de Montague, havde nemlig faaet Religions Skrupler, uvist om efter Præstens Paavirkning eller af andre Grunde. Nok er det, den 25de Maj 1742 udstedte han et Dokument, der indførtes i Kirkebogen og i hvilket han blandt andet forpligtede sig til at dø salig.

Muligvis har Præsten ikke tilfulde forstaaet Betydningen af den paa Tydsk skrevne Erklæring, saalidt som Krigsmanden har forstaaet, hvad Præsten har sagt. Ritmesteren skrifter og fortæller, at han, der hidtil havde tilhørt den Calvinske Lære, ved Forskning i den hellige Skrift var kommet til den Overbevisning, at den Augsburgske Confessions og Luthers Lærdomme vare de rigtige, hvorfor han frasagde sig sin tidligere Tro og gik over til den lutherske Lære, idet han forpligtede sig til at rette sig efter den Augsburgske Confession i alle dens Punkter og Clausuler indtil sin Død og at leve som en oprigtig evangelisk Christen og Lutheraner »und also selig zu sterben«.

Frantz Clausen Reenberg, der var Sognepræst fra 1773 til 1791, var ogsaa saa heldig at kunne føre en Sjæl ind i Menigheden, men det var rigtignok kun en menig Dragon, nemlig Alexander Cashleff fra Prinds Frederiks Liv Regiment. Dette grublende Menneske var født i Rusland og døbt i den græsk-katolske Kirke, men, som han selv udtrykker sig, han havde senere holdt sig til den romersk-katolske Menighed, men heller ikke denne syntes han om, og han havde derfor gransket og forsket i Skriften og var naaet til det for ham betydningsfulde Resultat, at han

kunde indse, at begge de nævnte Kirkers Lærdomme rummede saa mange Vildfarelser, at han ikke kunde forsvare for sin Samvittighed at erkende nogen af disse Troesbekendelser for at være Guds — Menneskene aabenbarede — Sandheder. Derfor ønskede han nu at optages i den lutherske Kirke, men, uagtet han alt havde gransket og forsket i Skriften, fandt Præsten det dog for en Sikkerheds Skyld rettest at overhøre ham, og først efterat han paa denne Maade havde faaet »yderligere og bedre Kundskaber om den christelige Religions Hovedposter«, erklæredes han at tilhøre »den sande lutherske Bekendelse«, og det bekræftede han med sit Navns Underskrift i Kirkebogen.

Og saa var den højtidelige Handling forbi.

Her skal endnu kun anføres et Par Bemærkninger om Præsternes Lønningsforhold i forrige Aarhundrede. Af en Optegnelse i Biskop Herslebs Concept-Brevbog fra 1759 ses det, at det største Præstekald paa Sjælland udenfor København var i Roskilde; det blev anslaaet til en Indtægt af 600 Rdl., og derefter havde Vordingborg, Storeheddinge og Helsingør Embeder paa 500 Rdl., medens Præstø Kaldet ansloges til 300 Rdl.[1]) Af samme Størrelse var Køge og Sct. Peders i Nestved, hvorimod Sct. Mortens sammesteds kun sattes til 280 Rdl. Med Hensyn til Præstø maa det derhos erindres, at i 1759 hørte Jungshoved hertil, og at Embedet altsaa senere er bleven mindre; dog bedredes Indtægterne ret betydeligt i Slutningen af

---

[1]) Med Hensyn til den saakaldte Præstetøn, der endnu udredes, har den en meget gammel Oprindelse. Ved et Forlig, der sluttedes inden Præstø Byting den 23de Marts 1670, var det nemlig erkendt, at denne Løn var udredet fra Arilds Tid med 40 Slette Daler om Aaret. Disse Penge vare blevne tilvejebragte ved, at hver Mand og Kvinde i Byen betalte foreløbig 3 Skilling, og hvad der ikke indkom paa den Maade, det blev lignet paa Skatteyderne, saaledes at — som der staar i Forliget — »Sognepræsten skal bekomme sin Præstetøn i rette Tid hver halve Aar som det sig bør.«

Aarhundredet, hvorimod det endnu til den Tid var meget smaat med Enkepensionerne.

Det fremgaar nemlig af en Korrespondance, der førtes mellem Sognepræsten Provst Smith, som blev Reenbergs Eftermand 1791, og Biskoppen, at nævnte Reenbergs Enke af Naade og Barmhjertighed fik en Understøttelse af Kaldet paa hverken mere eller mindre end 16 er Sexten Rdl. om Aaret. Denne Sum havde fra gammel Tid været givet Kaldets Enker, uden at der dog paahvilede Præsten nogen Forpligtelse dertil. Nævnte Enke havde klaget sin Nød for Smith, og han fandt da ogsaa, at Summen burde forhøjes og tilbød for sit Vedkommende at betale 30 Rdl. om Aaret, og han indgik derhos til Cancelliet med Anmodning om, at det maatte blive paalagt Kaldet fremtidig at udrede dette Beløb til de eventuelle Enker.

Forslaget blev approberet.

Enkerne efter Sognepræsterne P. J. Winsløv og Chr. Poulsen Hersleb havde ligeledes kun 16 Rdl. aarlig i Pension; derimod havde Enken efter Sognepræst Søren Jensen, der døde 1678, samme Aar, som han kaldedes, i Naturalydelser af Eftermanden istedetfor Pensionen 10 Skp. Rug, 1 Td. Byg, 2 Skp. Havre, 3 Gæs, 1 Par Høns og 2 Snese Æg, hvilket alt efter den gennemsnitlige Kapitelstaxt for de omkringliggende Aar kun udgjorde omtrent Halvdelen eller 8 Rdl., og for at faa udleveret disse fattige Bidrag til Livets Ophold maatte Enken endda føre Proces mod Eftermanden — vor tidligere Bekendt Chr. Poulsen Hersleb.

8de Afdeling.

Forhold og Tilstande, Sæder og Levevis i Tidsrummet fra 1660 til den store Ildebrand 1750.

Da Krigen 1658—59 havde ødelagt ikke alene Byen men hele dens Opland, er det ret forstaaeligt, at det varede en Aarrække, inden de afbrændte og nedbrudte Bygninger bleve genopførte, og Byen vedblev, trykket saa af et saa af et andet, at være yderlig fattig i hele det her omhandlede Tidsrum. Den fik eftergivet samtlige Kongelige Skatter og Afgifter for en Tid af 3 Aar, men det gav ingen Driftskapital. Der manglede baade Kreaturer og Saasæd, og der manglede fremfor alt Penge.

Størstedelen af Bygningerne synes dog at være blevne genopførte i Løbet af en 8 Aars Tid, men Fattigdom uden Lige herskede hos saa godt som alle. Skatter til Byen kunde kun Faa udrede, saalidet som de kongelige, men disse sidste bleve inddrevne ved militær Exekution. Og midt i al denne fortvivlede Elendighed opstod der saa oven i Købet Ildløs i en Smedie Lørdagen før den 23de April 1668 om Aftenen Kl. 10. Paa Grund af østlig Storm bredte Ilden sig med rivende Hurtighed og i Løbet af 2 Timer brændte $^3/_4$ af Byen og det tilmed, som det hedder, den fornemste Del. Og ikke nok hermed. Mandagen efter kom en Lieutenant med 4 Soldater for at inddrive en resterende Baadsmandsskat til Beløb 160 Rdl. efter Ordre

fra Viceadmiral Jens Rodsten. Da Lieutenanten imidlertid saa den rent ud fortvivlede Stilling, blev han med sine Soldater liggende i Byen for at afvente nærmere Ordre, »men«, sagde han, »det maatte være for Borgerskabets Regning«. Paa de Brandlidtes Vegne sendte nu Borgermester Christoffer Pedersen et allerunderdanigst Andragende til Frederik den Tredie og bad om, at det maatte blive befalet Lieutenant og Soldater at drage bort uden at inddrive Skatten. Og med Hensyn til de øvrige resterende Skatter og Kontributioner anmodedes Kongelig Majestæt om at have Taalmodighed, indtil det blev muligt for de stakkels Indvaanere at skaffe den. — Den 4de Maj udgik der Kongelig Befaling om, at Exekution for Baadmandsskatten ikke skulde iværksættes, og Rentekammeret fik Paalæg om at yde Byen nogen »Forlindring« med de øvrige Skatter.

Yderligere Oplysninger om denne Brand har det ikke været muligt at finde.

Atter i 1670 hjemsøgtes Byen af Ildebrand, om end i langt mindre Udstrækning. Det vides kun, at Raadmand Jens Simonsens Gaard og de Boder, som Sognepræsten Laurits Rasmussen havde skjænket Byen, brændte.

Endnu i Slutningen af Halvfjerserne taltes i Byen kun ca. 80 Huse og Gaarde. I 1682 var der 83 beboede Lejligheder i 77 Ejendomme.[1]) Noget nævneværdigt større Antal har Byen ikke havt siden, før i dette Aarhundrede; derimod adskillige Gange langt mindre, som det siden vil ses.

Halvdelen af alle de beboede Ejendomme laa paa den søndre Side af Adelgaden, hvorimod den anden Halvdel var fordelt paa den nordre Side af Adelgade, Torvestræde, Raadhusstræde, Kittenstræde, Grønnegade, Jomfrustræde og Kirkestræde, hvor altsaa Størstedelen af Grundene henlaa ubebyggede og endog anvendtes som Sædeland. Jomfrustrædet havde den Gang Navn af Ole Ibsens Gade;

---

[1]) Se herom Tillæg 9.

Raadhusstrædet hed det samme som nu, fordi det førte fra Hovedgaden til Pladsen ved Byens ældste Raadhus, der da laa omtrent hvor det nuværende ligger, paa Hjørnet af Torvestræde og Raadhusstræde.

Torvestræde bar nemlig sit nuværende Navn lige fra Adelgade til Torvet, og kun Strækningen fra Torvet til Klosternakken ɔ: ud imod det Grønne, havde Navn af Grønnegade. Torvestræde kaldes undertiden ganske med Urette for Strandstræde, hvilket Navn det aldrig har havt og aldrig med Rette kunde bære, da det ikke naar til Stranden men kun til Hjørnet af Grønnegade. Strædet fra Hjørnet af nuværende Grønnegade og Torvestræde og ned til Strandvejen, hvis Navn nu er Pottemagerstræde, hed den Gang Kittenstræde efter Familierne Kitte, der boede der i flere Slægtled. Senere, dog først henimod Midten af det attende Aarhundrede, fik det Navn af Pottemagersræde efter Pottemagerfamilierne Arendt og Baade, der nu boede her ligeledes i flere Slægtled. Det lille Stræde fra Raadhuspladsen til Havnepladsen synes ikke at have havt noget Navn før ved den Tid, da der tænktes paa Anlæg af Havnen; ved den Tid skrives det i officielle Dokumenter for Skibsstrædet, undertiden Skibsgyden.

De smaa Stræder fra Adelgade til Aaen — Hestemøllestræde og Peder Thygesens Stræde — bleve først anlagte efter Branden i 1750 og ville blive omhandlede i næste Afdeling. Det forlængst nedlagte Kirkestræde strakte sig fra Kirkens nuværende Hovedindgang paa Adelgade langs med Kirkegaardsmuren og forenede sig ved dennes nordvestre Hjørne med en Vej, der herfra førte ud til Grønnegade. I dette Stræde laa indtil 1740 Byens Latinskole.

Anledningen til at Ole Ibsens Gade fik Navn af Jomfrustrædet er ret ejendommelig, og da Forklaringen er et lille Stykke Kulturhistorie, hidsættes den her. Den gamle Præste Residents, der, som det senere vil blive omhandlet, til Dels faldt omkuld i Aarene 1728–29, laa imellem

Kirkegaarden og Ole Ibsens Gade, og i denne Præstebolig boede desuden Byskriveren Hendrik Hansens Moder og drev Beværtning. Herover bleve en Del af Byens Borgere forargede, og i en Klage til Stiftsøvrigheden ankedes der over det Usømmelige i det stedfindende Forhold. At en af Klagerne, Købmand Elias Christoffersen, selv drev Krohold, kunde jo iøvrigt tale for, at der har været andre Bevæggrunde end netop Forargelse. I Klagen udtaltes, at Præstens Gaard blev kaldet »Jomfru Kroen« og i den Anledning anlagde Præsten Sag mod Elias Christoffersen og paastod, at det kun var denne, som kaldte Gaarden saaledes. For at bevise, at Navnet brugtes af mange og var ret almindeligt, førte Indstævnte nu en Del Vidner, og under denne Vidneførsel forklaredes, at da vedkommende Vidne den foregaaende Vinter var inde i Præstens Gaard og kjøbte sig en Pot Øl af Byskriverens Moder, kom Byskriveren netop derind og sagde: »Ved I hvad, Moder, nu har Soldaterne givet alle Kroerne her i Byen Navn, og denne skal kaldes »Jomfru Kroen«, hvortil Moderen svarede: »det er bedre, end om de havde kaldt Huset et Horehus«. (Mon der har været Grund til et saadant Navn? det maa jo antages.) Efter den Tid havde Vidnet ofte hørt Navnet »Jomfru Kroen«. Da Vidnet blev spurgt, om der da i Præstens Gaard var et Sted, hvor man altid kunde faa Øl og Brændevin for Penge, svarede Vidnet, at det var vitterligt nok. Et andet Vidne fortalte, at da det en Gang var derinde og købte en Pot Øl, hørte det, at en Tjenestepige sagde til Byskriverens Søster: »hvor skal jeg sidde og spinde?« og der svaredes da: »I skal sidde ved Kakkelovnen, I maa ikke sidde hos os, for vi er Jomfruer.« Siden den Tid havde Vidnet af flere forskellige hørt Navnet »Jomfru Kroen«. Lignende Forklaring om, at Navnet var ganske almindeligt og brugtes af alle, endog af Byskriveren, gav 15 andre Vidner. Da Byskriveren en Dag havde siddet hos Elias og drukket med en Mand fra Skibbinge, havde han sagt til denne: »Lad

os nu gaa hen til min Moder i Jomfru Kroen«. Samme Tid var Jens Urtegaardsmands Søn fra Nysø derhenne og spillede Fiol for Gæsterne.

Der synes altsaa at have været ført et ret fornøjeligt Liv i Præstegaarden, og Magister Christen, der, som vi vide, var slem til at tørste, har ikke haft langt til Øllet; kun for Pigerne, der skulde sidde i Kakkelovnskrogen og spinde og ikke maatte komme i Nærheden af »Jomfruerne« har det maaske været noget trist.

Havde først Kroen Navnet, var Skridtet ikke ret langt til at Gaden fik det samme, der tilmed faldt langt lettere i Talen end »Ole Ibsens Gade«.

De smaa Stræder fra Adelgade ned til Aaen existerede som før nævnt den Gang slet ikke. Derimod fortsattes Jomfrustrædet over Adelgade ned til Aaen, og over denne førte en Sten Dæmning, der dog kun har været en maadelig Forbindelses Vej. I en i Aaret 1724 optaget Synsforretning siges der nemlig: »at Ingen kan med dagligt Vand enten gaa, ride eller køre over den uden stor Fare, langt mindre dog, naar højt Vande og Flod er, thi baade Stenbro og Fjellebro er ganske ruineret og øde.« Og den blev ikke forbedret, saa den blev brugbar for længere Tid, da der endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede ikke var passabel Vej for Kørende over Aaen ved Byens østlige Side. Ved Vesterbro var der ifølge førnævnte Synsforretning »en liden Stenbro med fire staaende Ledstolper, hvilken ikke kan repareres med ringere end 30 Læs Grus og Sten«.

Spørges der, hvorledes Husene saa ud, da maa Svaret blive, at det ikke var Pragtbygninger. De vare opførte af klinede Vægge med Bræddegavl og Straatag, og indeholdt paa 3 à 4 Undtagelser nær kun en Stue med et tilliggende lille Sengekammer og et Køkken. Dørene vare som oftest Halvdøre, der kun vare til at lukke indvendig fra ved Hjælp af en Slaa. Værksteder fandtes ikke, og den Smule Haandværksdrift, der var, foregik i Stuen, som

altid optog hele Husets Dybde, der ikke oversteg 8 à 9 Alen. Skorstenene synes at have ladet en Del tilbage at ønske i Retning af Soliditet, idet mindste var Captajn-Leutnant Bangs meget skrøbelig og den 12te Februar 1742 faldt den ned og »slog Bang saaledes fordærvet, at han døde 2 Timer derefter«.

Saaledes vare Flertallet af de private Bygninger; alt vidnede om Usselhed og Fattigdom. Men de offentlige Bygninger? Ja, lad os se lidt paa dem. Raadhuset det knejste paa Grønnegades nordre Side ligeoverfor Raadstue-strædet, nuværende Matr. Nr. 143 a, med en Kvist paa 2 Fag til Gaden og et Sejrværk midt paa Kvisten. Til Gaden var Hytten 6 Fag, til Gaarden kun 3, men den havde murede Vægge, ɔ: Bindingsværk, og den havde Stentag, men den kunde ikke bære det, og den havde i lange Tider truet med ikke længere at ville gøre Tjeneste, den længtes mod Hvilen, men den fik den ikke; den blev lappet og stivet af. Det var jo — Kirken og Skolen fraregnet — Byens eneste Aktiv og det kunde man ikke give slip paa. Dog, det er maaske en forkert Anvendelse af Ordet »Aktiv«. Værdien var nemlig meget tvivlsom. I sin Tid var der laant 200 Rdl. mod Sikkerhed i Hytten — det var forresten ogsaa al den Gæld, Byen havde — men nu paa Bygningens skrøbelige Dage vilde Kreditor ikke lade sig nøje med den Sikkerhed, og Følgen blev, at det paa en Raadstueforsamling vedtoges at befuldmægtige nogle af de Borgere, som kunde skrive, til at paategne Obligationen og forpligte samtlige Byens Indbyggere som Selvskyldner-kautionister for de 200 Rdl.

Saamegen Kredit havde dog altsaa det samlede Borgerskab, dog maa det erindres, at der til Raadhuset hørte en stor øde Byggeplads; men ogsaa, at saadanne ikke havde stor Værdi. Skøndt enhver, der vilde forsyne en øde Byggeplads med »en god Købstadbygning«, fik den gratis og oven i Købet Skattefrihed i 3 Aar, gik det dog kun smaat, men noget blev der dog bygget og navnlig fra

1740. I 1741 blev der saaledes udstedt Skøde til Jens Madsen, Borger og Snedker i Præstø, paa en Grund paa Adelgades nordre Side, fordi han derpaa havde opført en »zirlig Købstadbygning«. Og i 1745 fik Amtsforvalter Tejlmann i Vordingborg af lignende Grund Skøde paa en Ejendom paa Grønnegades nordre Side. — Kirken ejede Præstegaarden eller som den i hin Tid kaldtes Præste Residentsen. Men det var Borgerskabets Pligt at vedligeholde den; dog, det havde ikke Midler dertil og derfor forfaldt den gamle Gaard mere og mere. Den holdt sammen i Pastor Haars Tid, men straks efter at Behmann var flyttet ind i den, viste den mistænkelige Tegn til, at den ligesom den gamle Raadstue var led og ked af Tilværelsen, og da Præsten ikke kunde faa Borgerskabet til at »stive den af«, maatte han flytte, for at han og Familie kunde undgaa den Skæbne, der senere ramte Kaptajn Lieutnant Bang. I 1728 ramlede derefter den nordre Længe sammen en Dag, da det blæste lidt, og den østre fulgte det givne Vink og styrtede sammen i 1729.

Endnu en Bygning ejede Byen, nemlig den gamle Latinskole. Den vil blive omtalt i Afdelingen om Skolevæsenet og her skal kun bemærkes, at den var ligesaa skrøbelig som de andre offentlige Bygninger.

Man trængte ved den Tid Præstegaarden faldt sammen til en Skolestue, »hvor en dansk Skolemester kunde lære Børnene nyttige Kundskaber og Gudsfrygt«, og man mente nu, at da Præsten alligevel ikke benyttede de tilbagestaaende Levninger af den gamle Gaard, kunde der nok dersteds indrettes en Skolestue, og det blev der; men den blev ikke kostbar, thi den kostede kun 1 Rdl. og denne Udgift foranledigedes ved Anskaffelsen af nogle gamle Borde og Bænke; ekstra figurerer der i Aarsregnskabet en Udgift paa 40 Skilling for at udspække og hvidte »Skolemesterens Kammer i den gamle Præste Residents«.

Skolevæsenet lignede altsaa det øvrige i Byen, og, som det senere vil blive vist, Kirken var i samme For-

fatning, ogsaa den truede med at ramle overende af Mangel paa Vedligeholdelse. Men var der da slet ingen efter Nutids Begreber anstændige Lejligheder i Byen? Jo, der var en 3 à 4 Stykker, som rummede en Smule Hygge, der dog væsentligst fremkaldtes ved, at de i et à to Værelser havde »Fjellegulve«; men med Bygningen, der laa ved Østerport, hvor senere Borgerskolen var indtil den nyeste Tid, med den var det anderledes, den var Byens prægtigste Bolig. Pladsen, der senere ved den mangesidige Anvendelse efter Branden i 1750 blev saa bekendt, havde allerede nu en Historie at se tilbage paa. Den havde tilhørt en Oberstlieutnant Barner til Benzonslund og blev af ham solgt til Ejeren af Nysø Commerceraad Voigt for 300 Rdl. Ved Skiftet efter Voigt tilfaldt den ifølge Testamente hans Datter Charlotte Amalie, der først var gift med Byfoged Nataniel Benter og efter dennes Død 1742 senere giftede sig med Kongelig Skovridder C. U. Carlsen, der lode de gamle Bygninger nedrive og for den undrende Samtid opførte et Vaaningshus, der ikke alene var forsynet med Kælder og havde murede Vægge og Gavle »ganske op til det øverste Tag«, men endogsaa Tegltag, dobbelte Vinduer og sidst men ikke mindst mærkeligt havde »betrokne Værelser«.

Naar til alt det foranførte føjes, at Brolægningen var meget mangelfuld og rundt omkring forsynet med store Huller, der hidrørte fra Borgerskabets Svin og disses Færdighed i at rode, og naar man saa tænker sig Svinene en Sommerdag liggende paa Række i Rendestenene og sole sig i de mere og mindre hyggelige Svinepøle, der fandtes hist og her, fordi Vandet ikke havde Afløb, nærmest fordi Svinene oprodede Grunden, saa har man et nogenlunde fuldstændigt og i alle Tilfælde for de anførte Faktas Vedkommende fuldstændigt paalideligt Billede af, hvorledes der saa ud i Præstø i Tiden fra 1660 til 1750.

Vi ville nu for det samme Tidsrums Vedkommende beskjæftige os med, hvorledes Borgernes Forhold vare dels indbyrdes, dels overfor Øvrigheden, og hvorledes denne opfyldte de den paahvilende Pligter overfor Byen og dens Borgere, hvorved tillige Byens fortvivlede økonomiske Forhold yderligere belyses.

Da Stiftsbefalingsmand Otto Krabbe til Holmegaard og General Arensdorff i 1676 i Kongens Ærinde kom til Præstø og skulde beværtes paa Byens Regning, opfordrede Borgermester og Raad Tolderen Peder Christoffersen til at modtage »de høje Herrer og med sig havende Cavallerer og høje Officerer og Tjenere og til 2 Gange at beværte dem med Spise og Traktemente«, og blev der lovet ham Betaling derfor. Tolderen afgav da ogsaa den fornødne Beværtning til hele Selskabet, og da det atter var vel rejst, sendte han Borgermester og Raad en Regning paa 12 er Tolv Rdl., men Pengene dem maatte han vente efter paa syvende Aar; der var ingen i Byens Kasse hed det sig bestandig. Samme Aar havde han ligeledes efter Magistratens Opfordring afgivet en Befordring i Kongerejse fra Præstø til Korsør med en Lieutenant. Herfor forlangte han 5 Sl. Dl., men ogsaa dem beholdt han til Gode i 6 à 7 Aar.

Øvrigheden, der ikke selv havde noget at leve af, benyttede stadig af de under dens Varetægt staaende Midler for selv at bjerge Føden — maaske den bjergede lidt mere — og Befolkningen, som havde en Fornemmelse af, at dette var Tilfældet, og saa deres fattige Skillinger forsvinde paa uforklarlig Maade, klagede Gang paa Gang, men det hjalp selvfølgelig mindre end ingenting. Saa netop som Forholdet mellem Borgerskabet og den af det selv valgte Øvrighed begyndte at blive ret truende, kom der uventet en Regnskabets Dag.

Ved Forordning af 28de Januar 1682 var det bestemt, at der i Præstø fremtidig ikke skulde være Borgermester og Raad, men derimod kun en Byfoged, og ved Kongelig

Resolution af samme Dato blev der nedsat en Kommission, der fik det Hverv »med Flid at erkyndige sig om, hvilken af Øvrigheds Personerne bedst og vederhæftigst eragtes og derved bør at forblive; saavelsom og — om det skulde befindes, at en eller anden af bemeldte Steder [1]) saa slet med Øvrigheds Personer skulde være forsynede, at det skulde fornødent være dem alle at reducere, I da med Flid informere Eder om: Om nogle af Borgerskabet skulde findes, som dertil dygtigere og bekvemmere kunde være og derom Eders allerunderdanigste Relation til Vores videre allernaadigste Resolution med forderligste ske kan i Vores danske Cancelli indgiver.«

Som man vil se, havde Kommissionen altsaa Ret til at bestemme, om Byfogden tillige skulde være Borgermester, eller om det blev denne eller nogen anden, der fik saavel denne som Byfogedbestillingen, og den kunde endog afskedige hele Øvrigheden og indstille Valget af en ny Byfoged til allernaadigste videre Resolution, en Myndighed, der i Realiteten var lig med selv at kunne besætte Embedet. Men Kommissionen havde flere Hverv af fuldt saa indgribende Betydning. Ved den førnævnte Forordning var den existerende Matrikuls- og Salt-Skat ophævet og istedet skulde indføres en Grundskat. Herom siger Kommissariet: »... saa haver I til den Ende foreskrevne Byers Gaarde, Huse, Grunde og Pladse med Flid at bese og efter bemeldte Vores Forordnings Anledning forsvarligen ved uvillige Mænd at lade taxere og deraf rigtig Genpart i Vores Rentekammer indgive.« Endvidere havde Kommissionen Paalæg om: »udi Stiftsbefalingsmandens eller hans Fuldmægtigs Overværelse Eder paa en belejlig Tid og Sted foretage fornævnte Købstæders Regnskaber med hvad deraf dependerer.« Navnlig det sidste gav Anledning til megen Bevægelse i Præstø.

---

[1]) Foruden Præstø vare Køge, Storehedinge, Vordinghorg og Stege underlagte Kommissionen.

Kommissionen, der bestod af Amtmanden Holger Parsberg, Jens Lauritzen til Nysø, Højesterets Assessor Jens Fosz og Hans Jacobsen — vistnok Hans Jacobsen Abel, Forpagter af Lekkende og Vordingborg Slot — sendte inden deres Ankomst Bud til Borgerskabet og bad dette holde alt i Beredskab, saa at de kunde udrette deres Hverv, og navnlig skulde der forfattes Mandtal over alle inden- og udenbyes Personer, som ejede Grunde, Gaarde, Huse, Pladser og Haver. Den 28de Marts var Kommissionen i Præstø og havde til den Dag sammenkaldt Borgermester og Raadmænd, Byfoged, Borgerskab og menige Indbyggere, der vare mødte »i et temmeligt Antal« i Tolder Peder Christoffersens Hus — formodentlig har Raadhuset hverken kunnet rumme eller bære dem. Borgerskabet blev da opfordret til at erklære sig over, hvorvidt det havde noget at klage over, og nu fremkom der helt mærkelige og interessante Ting.

Peder Snedker Kæmner besværede sig over, at det af ham aflagde Kæmner Regnskab for Aaret 1679—80 endnu ikke var efterset af Magistraten. Dette benægtedes imidlertid af Borgermesteren, og i Striden herom kom det frem, at Præstø Kæmnerkasse i nævnte Aar kun havde en Indtægt af 533 Rdl. mod en Udgift af 475 Rdl. Jacob Væver og Jokum Pottemager beklagede sig paa samme Maade over, at de af dem aflagde Kæmnerregnskaber heller ikke vare eftersete af Øvrigheden, og det viste sig snart, at samtlige Regnskaber for en Række Aar henlaa i samme Stand, som de vare modtagne fra Kæmnerne. Ingen hverken Borgermester eller Raad havde turdet røre ved dem; den ene frygtede den anden; ingen af dem havde rent Papir i deres Regnskabsbog.

Der fremkom Skatteklager omtrent fra hver Mand i Byen, men den betydeligste Klage fremkom fra en Del Borgere i Forening og gik ud paa: »at de højligen vare nødte til at klage til de Herrer Kommissærer og andrage, hvorledes Øvrigheden, Borgermester og Raad os fattige

Folk siden afgangne salig Borgermester Christoffer Pedersens Tid saaledes over de rette naadigste paabudne Kontributioner have betynget, saa at, dersom de gode Herrer vilde efterse deres udgivne poleter, hvorefter Kæmnerne skulde Skatterne indkræve, skal befindes dermed saa ubilligt og uchristeligt at være omgaaet, idet bemeldte poleter jo er højere opsat end ske burde; thi en strækker sig 80 Rdl. mere, en anden 30 Rdl. og saa fremdeles, at det ikke er at undre, vi fattige Folk er ødelagte, og Enhver af os saa udsugede, at vi snart hverken have en Mundfuld Brød at bide, langt mindre (andet) end det bare Halm at hvile paa.« Derefter siges, at der findes stor Restance i den fattige By, men at den aldrig var bleven saa stor »dersom vi maattet sket Ret, og hans Kongelige Majestæt havde bekommet de mange Penge, vi have udgivet og Øvrigheden selv haver optaget til deres egen Nytte, dog de selv derforuden aldrig have givet en Skilling i Skat men aleneste under et Skin ladet deres Navne antegne udi Poleterne, hvilket altsammen noksom skal fornemmes af deres egne Kvitteringer og Kæmnernes Regnskaber, naar de for de gunstige Herrer vorder foreviste«.

Det paastaas dernæst i Klagen, at den Hjælp, som Kongelig Majestæt allernaadigst havde forordnet »til vores store Indkvarterings Behjælpning«, havde Borgermester og Raad »omgaaet og ikke mange af os lidet eller intet deraf bekommet«.

Man havde ventet Forbedring, da den nye Borgermester[1]) havde afløst Christen Andersen, men han havde taget 22 Rdl. mere i Prindsesse Styr, end han burde. Og uagtet han ikke med Føje kunde skrive noget for Vognleje, havde han dog gjort det. Han havde kun for Borgerskabet foretaget en Rejse til København om Lindring i Udredelsen af Prindsesse Styr, og derfor var han aparte

[1]) Niels Hansen Kornerup, der senere blev Byfoged.

betalt med 10 Rdl., hvilke dog alligevel vare indførte i hans Vognbog, som de gode Herrer vil kunne se, naar Kæmneren Jacob Væver kommer med sit Regnskab. Hvad Morten Kræmmer aarlig skulde give til Hjælp til Kongens og Byens Skatter, var aldrig kommet Byen til Gode, og ikke heller hvad Borgermester og Raad havde faaet for øde Pladser, som de havde solgt.

Det var ret haarde Klager og dog viste det sig, at de i alle væsentlige Henseender vare rigtige.

Kommissionen sendte Klagen til Borgermester Niels Hansen Kornerups Erklæring med Paalæg om, at han i 4 Borgeres Overværelse skulde gennemgaa Kæmnernes Regnskaber, Vogn Registrene, Skatte Ligningerne og alt andet, »som de til Efterretning vil eller kan behøve at have Underretning af«. Resultatet skulde meddeles Borgerne, »at de os deres udførlige Besværinger kunde meddele til vores Tilbagekomst den 6te eller 7de April førstkommende«. — Underskrevet af Holger Parsberg, Jens Lauritzen og Jens Rosenheim.[1])

Da Kommissionen kom tilbage den 10de April, var der imidlertid intet foretaget, og der blev derfor valgt 4 af »de vittigste og bedste Borgere efter Borgerskabets eget Begær, nemlig Jens Willadsen, Michal Thommesen, Elias Christoffersen og Peder Sørensen Snedker. Da Sidstnævnte — skjøndt han altsaa regnedes at høre til Byens vittigste Borgere — hverken kunde læse eller skrive, blev Erik Jespersen Byfoged valgt i hans Sted.

Disse 4 skulde »for sig tage Borgermesters og Raads samt Kæmnernes Regnskaber og alle vedkommende Dokumenter, Kvitteringer og Billeter og derefter postvis opsætte lade, hvori deres Forurettelse bestaar, hvo dennem Skaden haver tilføjet; item hos hvem de mene, at de deres Re-

---

[1]) Kammerraad Jens Rosenheim, eller, som han selv underskrev sig, Rosenhiem, havde afløst Jens Fosz, der havde faaet andre Kongelig Majestæts Tjenester at udrette.

fusion skal søge, og iøvrigt indhente fornødne Oplysninger om samtlige Klagemaal«, og derefter indstille Sagen til Kommissionens videre Paakendelse. Langt om længe bleve Mændene færdige med deres Arbejde og sendte en Betænkning vedrørende Regnskaberne fra 1670 til 1682.

Dette meget vidtløftige og detaillerede Aktstykke udviste, at der af Byens Midler paa uærlig Maade var overgaaet til:

Borgermester Christen Andersen . . .	375 Rdl.	3 Mk.	10 Sk.
Hans Hansen Ambæk	9 -	1 -	14 -
Anders Hansen Raadmand	111 -	3 -	13 -
Jens Simonsen Raadmand	158 -	» -	10 -
Borgermester Niels Hansen Kornerup	76 -	3 -	5 -

Desuden adskillige større og mindre Beløb, som der ikke kunde skaffes Bevis for, en Del Fourage m. m. m.

De foranstaaende Beløb var oppebaaret i rede Penge, som Borgermester og Raad havde ladet opkræve og givet deres Kvitteringer for til Kæmnerne, men selv havde beholdt, som de fire Mænd skrev: »det fattige Borgerskab til største Fordærf og Skade, thi dersom Borgermester og Raad havde Tid efter anden paa sine tilbørlige Steder erlagt de Penge, som de hos Kæmnerne af Skatten havde optaget, kunde det fattige Borgerskab tit og ofte været fri for Exekution, som dog dennem uformodentlig og uden Skyld er paakommen, formedelst (at) Magistraten Borgerskabets erlagte Skatter havde forødt og konfunderet.«

Man bad om at maatte blive fri for at betale de Skatter, som dog vitterlig en Gang vare udgivne, om at Kongelig Majestæt vilde lade Vedkommende sagsøge til at betale det Besvegne og om at der, naar nu Byfogden i Henhold til Forordningen skulde overtage Oppebørslen, maatte blive draget Omsorg for, at slige Besvigelser ikke kunde ske i Fremtiden, saa at Borgerskabet ikke »formedelst Urigtigheds Skyld skulde geraade i Fortræd og Pengespilde«.

Naar Kommissionen vilde tage Hensyn til det saaledes

forønskede, mente de fire Mænd, »at den retfærdige Gud i Himlen visseligen vilde belønne det, hvorom samme naadige Gud stedse skal blive erindret af os Hans Kongelige Majestæts underdanigste Undersaatter og de Kongelige Kommissærers ærbødigste og pligtskyldigste« (Navnene).

Med Undtagelse af Borgermester Niels Hansen Kornerup, der fik »de for ham indløbne Fejl« betragtede som Regnskabsfejl, som han maatte tilsvare ifølge Antegnelser, bleve de andre af Kommissionen kendte pligtige at tilbagebetale det Besvegne, og Kommissionens Hjærter kunde end ikke oplades til Mildhed, efter at D'Herrer havde modtaget et langt Brev — et Slags Forsvarsskrift fra »de velædle og velbaarne Commissarers allerydmygeligste Tjenerinde Johanne, salig Borgermester Christen Andersens efterladte højst bedrøvede Enke«.

Den anden Følge af Kommissionens Virksomhed blev for Præstøs Vedkommende, at Byfogden Erik Jespersen fratraadte, og at Borgermesteren Niels Hansen Kornerup den 13de December 1682 beskikkedes til det forenede Embede som Byfoged og Borgermester.[1]) Endelig forfattede Kommissionen Byens Grundtaxt. En Udskrift af denne, der giver Fortegnelse over samtlige Byens Grunde (Gaarde, Huse og Byggepladser) samt disses Ejere eller Beboere og deres Vurderingssummer og Grundtaxt, vil findes aftrykt som Tillæg Nr. 9. Her skal kun bemærkes som Oplysning om, hvor uforholdsmæssigt det var gaaet tilbage for Præstø siden 1660, at medens vor lille By før Krigen fuldt ud hævdede sig en Plads ved Siden af Vordingborg og havde betydeligere Handel og Omsætning end denne,

---

[1]) Dette har vistnok havt sin Grund i et mellem Erik Jespersen og førnævnte Jens Simonsen opstaaet Forhold i Anledning af sidstnævntes Besvigelser. Kort efter blev Jens Simonsen myrdet, Byfogden blev mistænkt for at være Gerningsmanden og der blev iværksat Tiltale mod ham. Denne Sag vil nærmere blive omtalt i 13de Afdeling om Byfogderne.

var Forholdet nu det, at Prøstø havde en Grundtaxt af kun 362 Kr., Vordingborg derimod af 687 Kr.

Og Forholdene vedbleve at være lige trøstesløse. I 1688 indstiller Byfoged Hoelberg, at Byen maa faa Lempelse i den paabudne Kop- og Kvægskat, »formedelst denne fattige Byes Armod og Elendighed«, og senere siger han: »efterdi denne Byes Indvaanere bestaar for Størstedelen af ganske forarmede Folk«. I en Erklæring over Andragendet udtaler Stift-Amtmanden, at »det er fast enhver bekendt, hvad ussel Tilstand Præstø By er udi«.

Embedsmændene, der lønnedes med Sportler, kunde ikke tjene det nødvendigste til Livets Ophold, da der saa at sige ikke var Forretning af nogen Slags, og dette bør ikke lades ude af Betragtning som formildende Omstændighed, naar Talen er om de af dem begaaede Bedragerier. Fornævnte Hoelberg, der var Byfoged alt 1684, frasagde sig Bestillingen, fordi han ikke kunde leve af den, saa fik Peter Christian Knop den i September s. A., men 1686 beskikkes Hoelberg paa ny og har formodentlig faaet Løfte om Extra Indtægter, thi den 16de November indsendte han gennem Rentekammeret en allerunderdanigst, tragikomisk Ansøgning, i hvilken han siger, at da han af Kongelig Majestæts Naade er beordret til at være Byfoged i Præstø, men samme Bestilling er saa ringe, at han ej deraf kan leve, tillader han sig at andrage om, at Strandrider Bestillingen paa Strækningen fra Køge til Præstø, som Bent Nielsen tilforn har betjent, men som nu er ledig, maa blive ham tildelt, hvorved Kong. Majestæt vil forunde ham »at tjene et lidet Stykke Brød til Hjælp i den ringe Byfoged Bestilling«. Amtmanden udtalte i sin Erklæring over Andragendet, at det var Amtet vel bekendt, at Andrageren »som Byfoged havde lidet at forrette og mindre til Livets Ophold«.

Af de under den skaanske Krig paalignede Skatter se vi ogsaa, at Præstø var gaaet tilbage i Sammenligning

med Vordingborg, idet denne Købstad udredede 500 Rdl. i Skat, hvorimod Præstø kun betalte 300 Rdl.

»Naar Krybben er tom bides Hestene« hedder det, og den Regel blev ikke gjort til Skamme af Borgerskabet i Præstø i Slutningen af det syttende Aarhundrede. Slagsmaal, der meget ofte udartede til blodige Voldshandlinger, hørte til Dagens Uorden, og kun altfor ofte gik det saa vidt, at en af Parterne maatte lade Livet, og Vedkommende fik da som Regel ingen let Død, thi den blev hidkaldt ved Hjælp af Vognkæppe, Gærdestave og lignende, hyppigere end ved mere hurtigt virkende Vaaben. Og saadanne Slagsmaal skete ikke i Smug, nej tvertimod, de gik for sig ved højlys Dag og midt paa offentlig Gade og Vej. Ej heller var det enkelte bekendte Slagsbrødre, der til Stadighed førte an; Alle vare saa at sige lige gode i den Retning; Byens fornemste Borgere holdt sig ikke tilbage, og der haves endog Exempel paa, at selv Byfogden ikke var bange for at tage et Tag med og bruge sine Næver og sin Kæp paa offentlig Gade, ikke som Ordenshaandhæver, men som Deltager i et gemytligt lille Slagsmaal. Alt sligt laa i Tiden, i Tidsaanden, og det er ikke Forfatterens Mening, at Forholdene i Præstø have været stort værre end andre Steder, men vel, at de have været saa slemme som noget andet Sted; thi Fattigdom og den deraf følgende Mangel paa Virkelyst gav endnu mere Anledning til Sædernes Raahed, end der alt laa i Tiderne. Her skal nu anføres nogle Exempler, der ville vise, dels at Raaheden strakte sig op i de saakaldte bedre Samfundslag og dels at den, understøttet af Brændevin og Øl, udviklede sig til at drage ret alvorlige Begivenheder efter sig, under hvilke et Menneske Liv kun regnedes at have saare lidet Værd.

I 1686 kom en Bonde fra Sjolte kørende til Præstø med et Læs Brænde, som han vilde sælge paa Axeltorvet. I Torvestræde kom Købmanden Elias Christoffersen og købte Brændet, som Bonden nu skulde køre ned ad Kitte Strædet til Stranden. I det Samme kom Tolderen Peter

Christian Knop — der havde været Byfoged de to foregaaende Aar — og spurgte, hvem der skulde have det Brænde. »Det skal jeg,« sagde Elias. «Saa skal ogsaa Djævelen fare i Dig,« fortsatte Tolderen og slog Elias i Hovedet med sin Kæp. Elias trak sig et Par Skridt tilbage, trak sin »Sticat«, og saa gik det løs efter alle Kunstens Regler i flere Vidners Paasyn. Endelig kom Præsten og han fortalte dem, at det ikke sømmede sig for Dannemænd at traktere hinanden saa ilde, og han fik Tolderen til at følge med sig. Da Elias bag efter blev synet, viste det sig, at han havde baade Huller og Knuder i Hovedet, og — som Synsmændene, en Smed og en Skomager, forklarede — »det gav han Tolderen Skyld for«.

Hos Købmand Johannes Steenberg sad en Dag i Oktober Maaned 1707 nogle Bønder og drak, og midt under Lystigheden fik en af dem en alvorlig Ørefigen af en anden; derefter Skænderi, saa Haandgribeligheder. Steenberg kom til og tog den værste Urostifter ved Haaret »saa Personen maatte følge med«. »Der bar Du Dig ad som en Skælm«, sagde nu en af Bønderne til Steenberg, og dermed gik det løs. Nogle tog Parti for Købmanden, andre paa den anden Side, og der udviklede sig en fuldstændig Bataille. Steenberg trak sin Hirschfænger, men en Bonde fik saa godt Tag i Købmandens Haar, at Bonden beholdt en hel Haandfuld deraf. Man sloges til man blev trætte, saa holdt man op, men det var noget sent for fleres Vedkommende. Christian Kræmmer i Kongsted havde saaledes faaet sig en saa alvorlig Skramme i den venstre Axel, at Badskæreren erklærede det for meget tvivlsomt, om han kunde komme sig igen.

Retsforfølgningen skulde da ikke heller bidrage til at indskrænke Slagsmaalenes og Overfaldenes Antal. Slog man ikke en Mand helt ihjel, men dog saa meget, at han blev paa Stedet og ikke kunde hjælpe sig selv derfra, slap Vedkommende med halv Mandebod 3 × 9 Lod Sølv, og dersom de tildelte Prygl, naar Sagen ved

den Overfaldnes Foranstaltning kom for Retten, ikke havde efterladt sig saadanne Mærker, at de vare »blaa eller blodige«, blev Vedkommende frikendt, med mindre der var tilføjet livsvarig Men. At »Sieur« Jørgen Madsen og Hans Christensen — Byfoged Christen Hoelbergs Søn — en Dag tog Købmand Steenberg ved Haaret og i Forening trak ham ud paa Gaden, hvor de saa lode ham ligge, da Steenbergs Kone og Pige netop kom til, det kunde der ingen Hensyn tages til, det var Smaatteri. At slaa Folk halvt til Døde, naar de dog kunde hjælpe sig selv fra Gerningsstedet, afsonedes med ubetydelige Bøder. En Mand fra Baarse havde saaledes en Dag faaet nogle ret alvorlige Prygl paa Præstø Gade, og da han derefter gik ad Hjemmet til fulgte hans Modstander efter ham og slog ham uden for Byen med en Vognkæp i Hovedet saa Blodet flød ham ned ad Ansigtet. Den Overfaldne gik nu tilbage til Byen for at lade sig forbinde af en Badskærer, og det benyttede Modstanderen sig af, idet han afbrød en »tyk og forsvarlig Gærdestav« af Smedens Gærde udenfor Byen, og med den fik saa Vedkommende lidt Tilgift, da han paany kom forbi Smedien. Han lod Sag anlægge og paastod, at Angriberen skulde betale Voldsbøder, Badskærs Løn og »i det Ringeste« 2 Rdl. i Sags Omkostninger. Sagen blev forligt saaledes: at Voldsmanden i Retten forpligtede sig til ikke oftere at gøre den Overfaldne nogen Fortræd »uden høj Aarsag«, og derhos betalte han i Erstatning og Sags Omkostninger 4 Slette Dalere, c. 5 Kr. 33 Øre.

Vare Voldshandlinger hyppige — og næsten hver Tingdag havde Vidnesbyrd herom, uagtet langtfra alle kom for Retten — saa vare de Tilfælde, hvor de udartede til Drab, heller ikke sjeldne. Her skal anføres et enkelt Tilfælde, der viser, hvor forskjellig Retsopfattelsen med Hensyn til Strafskylden den Gang var fra Nutidens Opfattelse.

Hos Christoffer Sejer i Præstø er forsamlet et Selskab, der morer sig med at drikke Øl, Brændevin og Mød. Der

drikkes livligt, og det gaar ret gemytligt nogen Tid; men da saa Hemming Olsen fra Skibbinge skal betale sin Part, har han ingen Penge; det giver Anledning til Klammeri, under hvilket Hemming beskylder en anden for at have stjaalet et Par Handsker fra ham. Den Sigtede ransages, Handskerne findes, og nu tager Søren Krog, der ligesom Hemming var fra Skibbinge, Tyven i Haaret og rusker ham, men slipper dog strax Taget igen. Umiddelbart efter slog en Trediemand Søren med en Knortekæp i Hovedet, saa Blodet flød ned ad ham. Søren gik derefter udenfor men strax ind igen og blev nu slaaet af Hemming med et »Svøbeskaft«. Det var Signal til et almindeligt Slagsmaal, hvorunder man brugte Næver og Kæppe og dunkede hinandens Hoveder mod Borde og Vægge. Søren havde faaet Tag i Hemmings Haar og vilde slæbe ham udenfor, men i det Samme fik Søren paa ny et Slag i Hovedet, saa Blodet løb stærkt ned ad hans Trøje. Paa det Tidspunkt kom Værten og jagede dem ud. Tre af dem, deriblandt Hemming, ravede nu ad Skibbinge til, og Søren gik lidt bagefter. Da han kom ud paa Hovmarken, blev han overfalden af de Tre. Hemming havde udtaget en Stav af et Gærde og slog dermed Søren »saa han ravede henad imod Jorden hartad paa Knæerne«. Han rejste sig dog igen og sloges med dem, men da han var ubevæbnet, endte det med, at han blev liggende blødende paa Landevejen. Hans Jensen Landsoldat, der kom forbi, vilde hjælpe ham, men da Søren beklagede sig og sagde, at han ikke kunde gaa, lod Soldaten ham ligge og gik til de andre, der laa længere fremme paa Vejen. Da Søren var kommet lidt til Kræfter, rejste han sig og gik, men da han kom forbi de andre, raabte Hemming efter ham: »Saa skal Du have, din lange Krog, saadan skal jeg corante Dig,« hvortil Søren svarede: »ja, havde jeg Dig i mine Hænder, saa skulde Du ske den slemme Syge.« Han gik derefter stærkt hujende hjemad og fattede nu den Tanke at ville hævne sig. Han gik derfor ind i sin Madfaders Gaard og

tog en Vognkæp og gik atter ud paa Gaden, hvor han nu traf Hemming og efter sin egen Forklaring gav ham 2 eller 3 Slag, saa han styrtede, »hvilket han let kunde, da han var drukken«; efter Vidnernes Forklaring fik Hemming derimod 11 à 12 Slag og raabte, at han blev slaaet ihjel. Nogle Tilstedekomne kløede nu løs paa Søren, der dog slap ind i sin Madfaders Gaard, hvor han lagde sig i noget Hø. Derfra hørte han, at Hemming gik forbi og »snakkede med sig selv«. Hemming gik hjem, men da hans Kone sov, og der ikke var Lys i Huset, lagde han sig i en liden Seng indenfor Døren. Om Morgenen kunde han ikke tale, men laa og droges med Døden til den tog ham Kl. 2 om Eftermiddagen.

Da det paahvilede Herskabet som Eftermaalsmand at paatale Drabet, blev Søren som Arrestant ført til Nysø. Han erkendte for Retten, at han havde slaaet Hemming med Vognkæppen, men fastholdt først og sidst, at det ingensinde havde været hans Hensigt at slaa ham ihjel, men da han (Søren) havde faaet saa mange Prygl forud, mente han, at Hemming ogsaa skulde have sin Part, »den han redelig havde fortjent«. Men han fik lovlig mange. Ved Synsforretningen oplystes det, at den Dræbte var blaa over hele Kroppen fra Buxelinningen til Halsen, og at den ene Haand var ganske løs i Leddet, saa Synsmændene kunde dreje den, som de vilde; men Forhørene oplyste tillige, at Hemming »altid havde været uskikkelig«, at han undertiden »drak noget usømmeligt« og at det egentligt var ham, der fra først af havde den meste Skyld i Klammeriet, ligesom han ogsaa først havde angrebet Søren med Svøbeskaftet og senere igen angrebet og slaaet ham paa Hovmarken, og endelig var det fuldt ud konstateret, at de begge vare »temmelig drukne«, og at Hemming altid var »tilgangen til Klammeri« og ofte fik »dyctig Hug og gaf Hug igen«, men alt det kunde ikke frelse Søren fra Lovens strenge Straf »Liv for Liv«, og Dommen lød paa, at hans

Hoved skulde afhugges med et Sværd, hans Hovedlod være forbrudt, og hans Bo betale til Skarpretteren 10 Rdl.

Tidernes Raahed i Sind og Tænkemaade viste sig ogsaa paa andre Maader end ved Slagsmaal og Drab, og den sad fast ikke alene hos Smaakaarsfolk. Dette illustreres ret tydeligt af efterstaaende Tilfælde, der er hentet fra Baarse Herreds Tingbog og er passeret 1685.

Den før omtalte Sognepræst Christen Poulsen Hersleb lod i November Maaned nævnte Aar optage et Tingsvidne »anlangendes en Dødning, som findes henkastet paa Skibbinge Kirkegaard«.

Først forklarede Peder Møenbo og Lars Skomager, at da de for omtrent 14 Dage siden vare paa Kirkegaarden, »laa der et Kvindfolk henkastet udi hendes Gangklæder, næsegrus med noget Halm over«, og da de vendte Ansigtet op, »befandtes hendes Næse blodig og et Saar paa hendes Pande, som sad en tynd Roe paa, og ellers var hun blaa i Ansigtet og over al Kroppen«. En Mand ved Navn Broder Andersen blev derefter tilspurgt, om det ikke var ham, som »havde henkastet samme Dødning paa Kirkegaarden«, hvortil han svarede, at samme Kvindfolk blev baaret ind i hans Hus nogle Aftener tilforn udi hans Fraværelse af Rasmus Larsens Karl og samme Nat døde hun paa hans Lo. Om Morgenen derefter lod han tude i Byhornet og samle Bymændene og bad dem, om de vilde »skyde op« til Hjælp til en Kiste til det fattige, døde Menneske; det vilde de imidlertid ikke, hun skulde begraves for de Fattiges Penge, sagde de, og der blev sendt Bud til Magister Christen om at faa nogle af disse Penge til en Kiste, men de fik intet Svar. Søndagen efter gik han da selv til Præsten og spurgte, hvad han skulde gjøre med den Døde, og fik den Besked, at han skulde gaa ind til den Mand, som havde bragt hende ind i hans Hus, og der faa at vide, hvor hun var kommet fra. Da altsaa hverken Bymændene eller Præsten vilde hjælpe ham af med hende, mente han, at han ikke kunde gjøre hende

noget bedre, end lægge hende ind paa Kirkegaarden, der »var hun dog paa christen Jord«, og nu havde hun ligget hos ham paa 2den Uge, saa han kunde ikke have hende længer. — Da hun saa havde ligget paa Kirkegaarden nogle Dage, vare Bymændene dog alligevel blevne enige om at bekoste en Kiste til hende.

I Retten bad nu Broder Andersen meget »Om Forladelse«, da »han med god Samvittighed kunde bemærke, at han ikke havde lagt hende ud paa Kirkegaarden af Trodsighed, men af bare Enfoldighed«. Samtlige Bymænd bade ligeledes om Naade og lovede en anden Gang »sig bedre mod den Fattige at anstille«.

Herredsfogden bad ogsaa for dem, og »for hans Forbøns Skyld« frafaldt Præsten Paatale, men bemærkede til Protokollen, at han nok vilde kaste Jord paa hende »efter christelig Skik«, men at han ellers intet vilde have med hende at bestille for at søge Oplysning om, hvem hun var eller hvad der var Skyld i hendes Død; hvortil Herredsfogden bemærkede, at det tilkom Herskabet »derpaa at tale og lade udforske, hvorledes hendes Død er, og hvad dertil kunde være Aarsag«.

Men det faldt ikke Herskabet ind at foretage sig noget for hendes Skyld; hvad kunde det gjøre ved, at en fremmed Kvinde havde lagt sig til at dø eller ladet sig slaa ihjel paa dets Gods, nej, saa kunde det faa nok at bestille; og Præsten, ja han kastede Jord paa hende og tænkte formodentlig, at han derved havde gjort lidt mere end han egentlig var pligtig til; at han i Anledning af sin Optræden kunde have noget at bede »Om Forladelse« for, det faldt ham næppe ind. Men hans stakkels Hjerne var, som vi vide, jo ogsaa omtaaget.

Beviser for Tidens Raahed have vi ogsaa i de paa Tinge hyppigt forekommende Regninger paa Badskærer Løn, i Reglen 4 à 6 Rdl., der skulde udredes for at have lappet paa Folk, der havde faaet Skade i Slagsmaal, navnlig paa Markeder, Gilder o. s. v. Der haves ogsaa Beviser

for lemlæstende Slagsmaal naar Folk tog fra Kirken i Bryllups- eller Barsel Tog, hvad nu iøvrigt ikke var saa mærkeligt, da Folk ofte vare drukne inden de kom i Kirken. Naar Folk fra Landet kom til Købstaden, vare de det næsten altid, og saa gik det paa Næverne løs ogsaa blandt den mere dannede Del af Publikum. Saaledes sloges i 1696 Præstens Huslærer fra Baarse midt paa Præstø Gade med Forpagteren paa Jungshoved Slot, der, blandt anden Skade ogsaa mistede sin Paryk, der gik i Rendestenen og blev trampet paa. Parykmageren i Præstø kunde ikke skaffe en anden lignende i Stedet; for det Haar, han havde, var ikke saa godt som det, Forpagteren plejede at bruge.

Processyge var, som alt omtalt, en af Tidens Skødesynder. Hvilken anset Borger og Dannemand vilde vel lade sig træde paa Tæerne? Ingen, absolut ingen, og derfor kævledes de, Aar ud og Aar ind. Og kunde man ikke finde Anledning nok ved at udskælde Naboer og Genboer og give hinanden Stokkeprygl eller endnu værre Knubs, saa søgte og fandt man let Anledning udenfor Byen. Den mærkelige Indbildning, at By og Land absolut skal føre økonomisk Krig mod hinanden for at begge Parter kan være tilfredse, den beherskede Folk i det syttende, saavelsom i det nittende og alle andre Aarhundreder. Formerne kunne være forskellige, Grundtanken bliver altid den samme. I det syttende Aarhundrede og tildels ogsaa i det følgende vare Byernes Privilegier og Landets Krænkelse af disse, Næringsretten og dens Indskrænkning ved Landprang, Smugkroer og Bissekræmmere de Emner, der hyppigst gav Anledning til Processer mellem By- og Landbefolkningen. Handelsmænd og Consumtionsforpagtere i Købstaden laa navnlig i uafbrudt Strid med Smugkroerne, men havde sjelden nogen rigtig Fornøjelse deraf.

Ifølge Consumtionsforordningen af 7de December 1674 skulde alle Øl og Drikkevarer, som købtes til Bøndergilderne, hentes i Købstaden, og paa Landet maatte ingen

under nogetsomhelst Paaskud sælge saadant. Det gjorde de heller ikke; idetmindse sagde de Nej i Retten, men det kunde hænde, at saadan en driftig Handelsmand paa Landet havde godt Oplag af Sæd, og saa laante han Manden, der skulde have Gildet, Sæden til at brygge og brænde af, og Manden foretog da gjerne denne Bryggen og Brænden paa det Sted, hvor han laante Sæden. At den ene saaledes hjalp den anden, var ikke forbudt, og fastholdtes denne Forklaring af begge Parter, endte det med Frikendelse; og Sammenholdet var altid fortræffeligt, naar det gjaldt om at værne om de dyrebare Interesser, der knyttede sig til det hjemlige Fylderi. Selv Ungdommen kunde finde paa Midler til at narre Købstadmændene og Øvrigheden, naar disse forsøgte at förhindre de hjemlige Drikkerier. En Dag overraskedes saaledes en hel Byes Ungdom af Consumtionsforpagteren Elias Christoffersen fra Præstø just som de sade i den gemytligste Stemning i et af deres Smuthuller og havde ladet den ene Pot Øl glide ned efter den anden. Da Elias vilde vide, hvor de havde købt Øllet, var Svaret strax paa rede Haand. De havde slet ikke købt det, men da de allesammen fik en Del af deres Løn udbetalt med Lønningskorn, vare de blevne enige om at lade Manden, som de vare hos, brygge Kornet til Øl, og det var dette, som de netop vare ifærd med at nyde med et saa stort Velbehag. Brygge af eget Korn til eget Brug var tilladt, og da de alle holdt fast ved den Ferklaring, fik Elias ikke nogen Glæde af den Sag.

Forresten var det vanskeligt nok at vide, hvad der var gældende Lov og altsaa ogsaa at rette sig efter den. Det fik Elias ogsaa lært. Han havde faaet opspurgt, at en Kromand fra Snesere havde købt Brændevin i Nestved, og det maatte han ikke, da det i Kapitel 4 § 1 i den førnævnte Consumtionsforordning var paabudt, at alle Kromænd paa Landet skulde købe deres Øl og Brændevin i den nærmeste Købstad, og det var Præstø i Forhold til Snesere. Elias anlagde derfor Sag mod Kromanden ved

Baarse Herredsting; men hvem tænker sig hans Overraraskelse, da det viste sig, at den Mand i Nestved, som havde forsynet Kromanden, havde Kongelig Majestæts Brev paa, at alle Kromænd, som ikke boede over 2 Mil fra Nestved, maatte købe deres Varer hos ham, selv om de boede nærmere en anden Købstad.

Det var ikke ret ofte, at det lykkedes at faa Dom over Smugkroerne paa Landet, men i 1701 fik dog en Mand i Skibbinge en Bøde paa 10 Rdl., uagtet han, da han var overbevist om sin Brøde, førte Vidner paa, at det var godt 2 Skillings Øl ɔ: til 2 Sk. Kanden, han havde solgt.

Naar der fra Consumtionsforpagterens Side foretoges Undersøgelser om ulovlig Brændevinsbrænden, blev han som Regel bistaaet af andre Borgere, der mødte med dragne Kaarder, som de ikke generede sig for at bruge, medens Bønderne værnede om deres Brændevinspander med Høtyve. Der haves mange Beviser for saadanne Sammenstød, der næsten uden Undtagelse endte med, at en eller flere maatte søge Hjælp hos Bartskjæreren. Ingen af Parterne gave tabt, før de vare nødte dertil.

Den sørgelige Fattigdom og Elendighed, der var raadende i Præstø i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, skulde faa endnu mere Magt i det attende, og det er næsten at undres over, at Byen beholdt saa megen Livskraft tilbage, at Betingelserne for dens Genrejsning ikke rent tabtes. Pest og 3 Gange gentagen ødelæggende Ildsvaade hjemsøgte i den Grad den ulykkelige By, at det saa ud, som om den fuldstændig var viet til Undergang. Ved Siden af den spidsborgerlige Ufordragelighed og Kævlesyge, som man kun kan beklage, maa man beundre den Udholdenhed og Nøjsomhed, der bragte Byen over de gentagne alvorlige Kriser og førte den ind i det nittende Aarhundrede livskraftig, styrket af Modgangen og hævdende

sig en Plads i de fremskridende Købstæders Række. Men forinden dette skete, droge mange mørke Dage hen over den og dens Beboere.

For at den nedenfor omtalte Pest, dens Udbredelse og Betydning for Byen, bedre skal kunne forstaas, hidsættes her efter Kirkebogen Antallet af Fødte og Døde i Aarene fra 1701 til 1715:

	fødte	døde
1701	19	8
2	20	10
3	12	14
4	15	24 [1])
5	24	14
6	11	15
7	18	14
8	8	12
9	13	14
10	9	12
11	**16**	**89**
12	13	9
13	18	13
14	9	11
15	14	10
	219	269

Et skæbnesvangert Resultat, hidført af en saa rædselsfuld Husgæst som Pesten. Fra August til December rasede den, og det træder tydeligt frem, hvor voldsomt, naar det mindes, at det var omtrent hvert 4de Menneske af Byens Befolkning, der bortreves. Indbyggerantallet kendes vel ikke ganske nøje. 1672 var det 435, men 1769 var det

---

[1]) Af disse 24 Døde var der dog kun 5, som vare over 7 Aar gamle, Kirkebogen har følgende Vedtegning: Alle foreskrevne i dette Aar døde Børn døde af de skadelige Smaakopper.

kun 379, og det har neppe været stort større, maaske endog mindre i 1711, da alt tyder paa, at Byen efter Svenskekrigen og Branden 1668 var i Tilbagegang. Pesten rasede som bekendt i København i 1711, og den 22de August udgik der Kongelig Befaling til samtlige Købstæder i Sjællands Stift om, at de til »præcaution« mod den grasserende smitsomme Sygdom skulde udnævne visse Personer, »som efter de den 1ste og 12te August allernaadigst udgangne Forordninger kunde gøre fornødne Anstalter, forsaa vidt det i enhver Købstad kan være practicabelt«, og den 24de August udkom Befaling om, at i de Købstæder, hvor Pesten grasserer, skulde alle, som ved Døden afgaa, uden Forskel begraves »det allersnareste muligt er uden nogensomhelst Ceremoni, paa det ingen andre skulde blive inficerede«.

Der foreligger ikke Oplysninger om, at der i Præstø er foretaget Sikkerhedsforanstaltninger i Henhold til Befalingen af 22de August; det var i alle Tilfælde ogsaa for silde, thi allerede den 30te Juli var en Baadsmandsdreng styrtet død om paa Gaden og blev begravet en Time efter, skøndt i al Fald Præsten ikke har antaget Dødsaarsagen for at være Pest. Dette sidste fremgaar af Kirkebogen, der under 20de August meddeler, at Peder Mortensen er jordet og tilføjer: »Kom syg fra København og døde, og er den første vi mærkt smitsom Bylder hos. Gud hjælp os.«

Samme Dag begravedes to andre, af hvilke den ene var død »paa Skipper Peder Olsens Skibsrum fra København«. Det er altsaa let at konstatere, ad hvilken Vej Sygdommen kom til Byen, og den tog snart fat paa dens Indvaanere og i 3 paa 4de Maaned legede den sin ulykkelige Leg med disse og bredte Sorg, Jammer og Elendighed i den i Forvejen forkuede og forarmede By, der dog havde endnu mere Ulykke i Vente og snart skulde se Sorgen svinge sin knugende tunge Svøbe hen over Hjemmene i en helt anden Skikkelse, der paa sin Vis var lige-

saa skrækkelig«. — Den 5te Oktober udbrød Ild i Niels Poulsen Snedkers Gaard og bredte sig med en saa ustandselig Fart i de usle, straabedækkede og med Bræddegavle forsynede Rønner, at 28 Gaarde og Huse nedbrændte i Løbet af en Time, og hvad der ikke mildnede Ulykken, det var, at Niels Poulsens Hustru, Anne Eriksdatter, og deres Barn, Kristine Nielsdatter, indebrændte.

Kirkebogen fortæller: »Ben-Raden af dem blev funden først den 8de, da den blev jordet. Gud være naadig.«

Flere andre bleve forbrændte, og Maren Anders Smeds saa slemt, at hun døde af sine Brandsaar efter 1 Maaneds haarde Lidelser, og Jens Ibsen Bødker blev saaret af et nedstyrtende Hus og lemlæstet saa han døde 3die Dagen efter.

Strax efter Branden optoges et Tingsvidne, af hvilket det fremgaar, at Ildens ualmindelig hurtige Udbredelse skyldtes, at det blæste en vestlig Storm. Samtlige 28 brændte Ejendomme stode paa en Gang i lys Lue, der forstærkedes ved, at al den indavlede Sæd fandtes i eller ved Husene, og Heden var saa stærk, at det var ganske umuligt at nærme sig de brændende Bygninger for at forsøge at standse eller dæmpe Ilden. Der blev da heller intet reddet, hverken Klæder, Indbo eller kontante Penge. Kun lykkedes det for Byskriveren Søren Barkmand — senere Byfoged — at redde Byens Protokoller.

Den 12te November indsendte Borgerne et allerunderdanigst Andragende, i hvilket de søgte at blive fritagne for samtlige Skatter samt for Consumtion i et Tidsrum af 20 Aar, og om at faa udvist Egetømmer fra de Kgl. Skove for at kunne faa genopført de afbrændte Bygninger.

I en Erklæring over Andragendet skriver Byfogden, at der efter Branden kun var 5 Mand i Byen, som ejede det nødvendige til Livets Ophold, og disse 5 Mænds Huse — deriblandt Præstegaarden — vare saa opfyldte af ruinerede Venner og Naboer, at Ejerne inden ret længe vilde være fuldstændig udspiste.

Stiftamtmanden anbefalede varmt Andragendet og gjorde opmærksom paa, at det var den bedste og værdifuldeste Del af Byen, der var brændt. Kun 6 Gaarde foruden Præstegaarden vare reddede; de øvrige af Ilden uberørte Ejendomme, vare nogle elendige Hytter, der beboedes af forarmede Haandværkere og Fiskere.

Den 2den Marts 1712 faldt en Kongelig Resolution, der bevilgede »de afbrændte« Fritagelse for at betale samtlige Skatter og udrede Consumtion i 10 Aar. Med Hensyn til Udvisningerne af Egetømmer skulde det først undersøges, om Skovene i Vordingborg Amt kunde taale saadan Udvisning. Derimod tillodes det at lade ombære Kollektbøger for »at søge Godtfolk, som dem noget godvilligen vilde give«.

Jægermester Barnewits indberettede, at Skovene ikke kunde taale den ønskede Udvisning, og denne blev derfor nægtet. Endnu 1717 søgte man Kongen om Hjælp, men der resolveredes, at intet yderligere end det i 1712 bevilgede kunde tilstaaes.

Hvilken rædsom Tilstand har der ikke været i Byen efter Branden. Den bedste Del af Byen i Aske, indebrændte Lig i Ruinerne, mer og mindre forbrændte Stakler rundt omkring i Hjemmene, Fattigdom og Elendighed hos alle, og saa Pesten, der skulende og snigende listede sig frem for at lægge sin dødbringende Haand snart paa Fader og Moder og snart paa Børnene for maaske den næste Dag, den næste Time at komme til en selv.

Man kan forstaa, at Angst og Fortvivlelse har bemægtiget sig Sindene og fortumlet Sands og Tanke selv hos Præsten, saa han i Kirkebogen kunde skrive, at Jørgen Madsen lod begrave en Baadsmand ved Navn Thorgild, som døde her paa Reden uden Tilladelse og uden Betaling til Kirken eller Jordpaakastelse.

I Begyndelsen af December Maaned er Epidemien standset og den sidste Begravelse fandt Sted den 10de; men hvorledes maa der ikke have set ud i Byen ved den

Tid. Der haves destoværre ingen Efterretninger fra de nærmest følgende Aar, men Tilstanden maa have været sørgelig, da ingen væsentlig Hjælp var at vente. Assurance kendtes ikke udenfor ganske enkelte private Foreninger. Den kom som tvungen Foranstaltning først til de danske Købstæder et halvt Aarhundrede senere.

Da det var under den store nordiske Krig, har Byens Garnison — ca. 100 Dragoner — formodentlig været borte; de vare dog ellers istand til idetmindste at sætte nogen Bevægelse iblandt Borgerskabet og forresten blandt Bønderne med; det fik man at se 8 Aar senere. Om denne ret livlige Tildragelse findes følgende Oplysninger i Baarse Herreds Tingbog.

Regimentsskriveren i Vordingborg havde ved sin Fuldmægtig Niels Pilemark til den 10de November 1719 for nævnte Herredsting indstævnet Ritmester Trappaud tilligemed Lieutenant Houmand i Anledning af det Oprør, som skete paa Præstø Marked den 23de Oktober, da velbemeldte Ritmester og Cornet med en Del af deres underhavende Underofficerer, Trompetere og Gemene med deres Geværer hug og stak, skød og slog og ganske forjagede dem, som paa Markedet købte og solgte, saa de ikke alene blev ilde mishandlet, saarede, skudt og slagne, men endog maatte forlade og løbe fra deres Varer og Penge, de havde imellem hverandre at handle med.«

Om denne ret mærkelige Bataille afgaves i Retten følgende Forklaringer:

1) En Mand vidnede, at da han den nævnte Markedsdag stod ved sin Vogn paa Markedet, kom der først en Rytter og slog ham nogle Rap med en blot Kaarde; derefter kom en anden Rytter og slog ham over Armen med en Bøsse, saa at han ikke kunde røre Armen og »vidste ikke andet end at han havde tabt Armen«, og fremviste han i Retten den højre Arm, der befandtes fra Haandleddet og til Albuen at være baade blaa og gul. Han

havde ikke slaaet til Rytteren, men bedt om at maatte være i Fred.

2) Et andet Vidne forklarer, at det nævnte Markedsdag stod ved en Vogn, da det hørte Alarm og Uro paa Markedspladsen, men han tænkte, at der ikke var nogen Fare for ham, da han ikke gjorde nogen Fortræd i ringeste Maade, men i det samme kom en Rytter og hug ham i Hovedet og andre Steder, som det vil fremgaa af Synet, der blev holdt i Byfogdens Hus.

3) En Tredie blev hugget 3 Gange i Hovedet af en Rytter med den flade Klinge; derefter fik han et Hug i den venstre Side, som gik igennem Trøjen, Skjorten og Brystdugen, og gav ham en liden Flænge i Kødet, hvilket straks blev synet hos Byfogden.

4) En Mand, der var bleven anmodet om at syne et Par Stude, som en Rytter trak af med, blev, da han kom derhen, slaaet i Hovedet af Rytteren og derefter over den højre Arm. Paa samme Maade var det gaaet to andre, der ogsaa var tilkaldte for at vurdere Studene; hvorimod en Tredie, der kom i samme Ærinde, ikke havde faaet »blodige Slag«, og derfor vilde han ikke klage, men derimod fortalte han, at Klammeriet opkom paa Grund af, at Rytteren vilde tage Studene bort.

5) Den Mand, som ejede Studene, fortalte, at han havde haft 6 paa Markedet, men under Tumulten bleve Folkene bortjagede og Studene kom bort. Senere fandtes de 5, men den 6te var og blev borte.

6) En Mand fra Fensmark var under Overfaldet bleven skudt igennem den højre Aksel med en Kugle, og om denne hans »Blessieur« fremlagde han Attest fra en Bartskærer i Næstved.

7) Derefter fremlagde Niels Pilemark en af Bartskærer Lars Larsen i Præstø udstedt Attest, af hvilken det fremgik, at han havde forbundet 6, som vare blevne »blessieurede« under Affæren.

8) Et Vidne, der ikke selv havde lidt nogen Overlast, havde set, at en Rytter hug en navngiven Mand baade i Hovedet og paa Akslen, uden at den Slagne havde givet Anledning dertil, samt at en Rytter med sin Floret slog en Mand først i Hovedet og derefter paa Armen.

9) Fra anden Side vidnedes, at en Rytter havde hugget en navngiven Mand i Hovedet med en Pallask, og selv blev Vidnet straks efter slaaet over Armen af en Rytter. Vidnet havde ikke set, at der blev givet Anledning til Rytternes Optræden, men saa, at der senere blev kastet Stene efter Rytterne.

10) To forskellige Vidner havde set, at en navngiven Kone — Gaardmandskone fra Sjolte — var »fældet til Jorden af en Rytter, som slog hende i Hovedet med en Karabin, saa Blodet flød ned paa hendes Klæder«. Da hendes Mand i det samme kom til for at frelse hende, hug en anden Rytter ham bagfra med en Pallask i Hovedet, saa Blodet randt ned ad hans Klæder paa Jorden og han fik »denne forfærdelige Skade, som han i sit Hoved bekommet haver«.

11) Et Vidne havde set Ritmester Trappaud paa Markedspladsen og hørt ham befale, at der skulde hugges ind paa Bønderne; da var han til Hest, og efter at Befalingen var givet, saa Vidnet, at der blev kastet med Stene, men at Bønderne efterhaanden maatte flygte for Rytterne.

12) En Mand forklarer, at han nylig var kommet til Præstø og havde netop sat sin Hest ind paa Stald hos Christoffer Sejer, da han, idet han kom ud paa Gaden, hørte en tysk Kvinde sige til en Officer, at 3 Ryttere allerede da vare ihjelslagne af Bønderne.

13) En anden havde set, at der ud fra Præstø kom ridende en Officer, som Folk sagde var en Cornet, ɔ: Lieutenant. Officeren red først en Kvinde overende og dernæst hen, hvor hans Undergivne havde Klammeri med Bønderne og slog dem meget ilde. Officeren tog en

Karabin fra en af Rytterne, skød den af, og sagde derefter til sine Undergivne, at de maatte slaa og skyde Bønderne, ligesom de lystede, hvorefter Rytterne alle droge deres Pallasker og hug ind paa Bønderne, som maatte retirere og dække sig saa godt de kunde, men mange bleve meget haardt saarede.

Saavidt Forklaringerne i Retten. Sagen blev udsat nogle Gange, og Mellemtiden benyttede Ritmesteren og hans Venner til at arbejde for at faa Sagen afsluttet uden Mellemkomst af Retten, der dog maaske ikke vilde have ladet Ritmesteren og hans værdige Lieutenant slippe ganske let fra den Historie. Formodentlig har baade Officerer og Dragoner og de fleste Bønder været drukne, det hørte jo nu en Gang med til en Markedsdag i hin Tid. Nok er det, Ritmesteren henvendte sig til de klagende Bønders Herskaber, og ved deres Mellemkomst lykkedes det at fremskaffe en Attest fra samtlige Klagere, der gik ud paa, at al Paatale frafaldtes saavel mod Ritmesteren som hans Lieutenant og Dragoner. Som Følge heraf hævedes Sagen den 11te Januar 1720, og det blev ikke oplyst, hvad der var Grund til Stridens Begyndelse. Man saameget lærer Sagen os: at den Magt og Myndighed, som Herskaberne havde over deres Bønder, ikke altid blev benyttet paa den heldigste Maade.

Det var den største, men langtfra den eneste Bataille, som Rytterne leverede Befolkningen; den 20de Oktober 1727, da nogle Bønder fra Jungshoved kom i Ordstrid med nogle Ryttere, fik disse i Sinde at bruge deres Pallasker, en almindelig Jagt paafulgte, og Bønderne flygtede ud af Byen, alle mere eller mindre saarede saaledes, at Blodet flød ned ad dem. Da der klagedes til Lieutenant Bertram, svarede han, at da han nu mærkede, at de ikke vare fornøjede med det, som de havde faaet, skulde han give Rytterne Ordre til at give dem noget mere.

Det var sørgelige Tider; for Præstø vare de det i en og hver Henseende.

Byens forhen blomstrende Handel var nu næsten for intet at regne. Den stolte Forretning — indtil Svenskekrigen 1658 Sydsjællands største — som dreves op af Lauritz Nielsen, den kunde nu besørges fra et »Gaardhus«, som Morten Kræmmer havde lejet. Og som det var gaaet tilbage med Handelen, var det ogsaa med Agerdyrkningen. Snart gik et, snart et andet Stykke af de af Staten lejede Jorder over paa fremmede Hænder, fordi Borgerne ikke kunde magte at drive dem paa Grund af den i Byen herskende almindelige Armod. Den 23. September 1739 var der saaledes Auktion over Afgiften af 4 Jorder, som hidtil havde været lejede af 3 Præstø Borgere og 1 Bonde fra Faxinge for en Afgift af 2 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Paa Auktionen bød imidlertid Faxinge Bønder Prisen i Vejret og den naaede den den Gang uhørt høje Pris 2 Rdl. 3 Mk. pr. Td. Hartkorn. For saadanne Udgifter turde Borgerne ikke sætte sig, og kun en af Præstøerne — Købmand Hanstén, der senere drev en betydelig Købmandsforretning — beholdt Jorden; Resten gik til Faxinge. Da Jorden jo tilhørte Staten, skulde Auktionens Resultat approberes af Majestæten, og i den Indstilling, hvormed Rentekammeret ledsagede Indsendelsen, fremhæves udtrykkelig den hidtil ukendt høje Pris, der var buden.

Hvormegen Jord, der iøvrigt dreves af Præstø Borgere paa den Tid, er det meget vanskeligt at finde Rede paa. I 1730 var Præstø Jordernes samlede Areal ifølge Vordingborg Slots Kontributions Regnskab 45 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn, men i Antegnelserne til Aarets Regnskab gøres opmærksom paa, at Hartkornet er fejl og ikke stemmer med tidligere Opgivelser. Som Svar herpaa bemærker Regnskabsføreren, at det ikke er muligt at finde det rette, da Matrikulen ikke stemmer med Jordebøgerne og disse ikke med hverandre indbyrdes. Han havde, skriver han, nu erhvervet en Skrivelse fra Regimentsskriver Svane med en Udskrift af Hoved-Krigs-Jordebogen og derefter var

Hartkornet kun 40 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. samt Hushartkorn 2 Tdr. 2 Skpr. » Fdkr. 1 Alb., men yderligere Oplysning kunde ikke skaffes, og navnlig vidstes der slet ingen Besked med, hvilke Matrikuls Nr., der vare de rette. — Men selv om vi kendte Størrelsen af det Areal, der til den Tid gik under Navn af Præstø Jorder, vare vi dog lige vidt, da en Del af dem Tid efter anden var lejet til Udenbyes paa anden Haand, og vi gaa sikkert ikke Sandheden for nær, naar det antages, at der ikke avledes mere til Byen, end hvad der var strengt nødvendigt til at bjerge Føden.

Og stod det smaat med Agerdyrkning, var det ligesaa usselt med Fiskeriet. At de fiskerige Vande rundt omkring Byen ikke kunde drage idetmindste nogle Folk til dér at søge deres Erhverv, er maaske det mest talende Vidnesbyrd om, hvor elendige Forholdene vare, og hvor sløvet Virkelysten paa Grund af den herskende Armod var bleven. I denne Forbindelse maa det være tilladt at fremdrage en Udtalelse, der, skøndt den først nedskreves 1773, dog sikkert ogsaa er anvendelig paa Forholdene i Tiden før 1750.

Paa Foranledning indsendtes i 1773 til Regeringen en Beretning om den økonomiske Tilstand i Vordingborg Amt, og i denne Beretning hedder det, at Hr. Wissendunk, Købmand i Præstø, paa sin Lod [1]) havde anlagt en ny Fiskedam med vel anvendt Bekostning . . . . hvilken Dam kan tjene til et fuldkomment Mønster for slige nyttige Forbedringer i en Egn, hvor alle Arter af Fiske ere næsten lige saa sjældne at overkomme som i det udyrkede Arabien, uagtet der findes den unaturligste Mængde af Vand.

Det er da ogsaa betegnende, at Navne som Jacob Ostindiefarer, Henrik Langfarer og lignende, der forhen

---

[1]) Hr. Wissendunk havde en Parcel — Selvejerjord — i Nærheden af Beldringe.

saa hyppigt forekom, slet ikke findes i dette Tidsrum; de ere formodentlig flyttede fra den fattige By til mere nærsomme Egne.

Det er tidligere omtalt, hvorledes Købstadens offentlige Bygninger forfaldt og efterhaanden bleve værdiløse; ogsaa andre Steder, hvor man havde baade moralsk og juridisk Forpligtelse til at reparere, lod man det dog være og lod 5 og 7 være lige. Lysten var forgaaet dem til alt; Tvang kunde vanskelig øves imod dem, thi de ejede intet og hvor intet er, har Kejseren som bekendt tabt sin Ret. Kun et Eksempel, der sagtens vidner ligemeget om Fattigdom og Ligegyldighed, skal anføres. Ved et Syn, der afholdtes 1705 over Even Bro, befandtes det, at den Part, som det paahvilede Præstø Købstad at vedligeholde, var saa brøstfældig, at de Rejsende ikke uden stor Livsfare kunde komme over, idet baade Under- og Overtømmer var ganske forraadnet.

Ifølge en ældgammel Fordeling af Udgifterne til Vedligeholdelse af Veje og Broer paa Landevejen fra Herredsbroen til Kallehave, skulde Præstø Jorder bekoste Halvdelen af den nævnte Bros Vedligeholdelse, men var da ganske fritaget for Udgift til selve Vejen. Dette Arrangement, der formentlig har været ret rimeligt, saalænge Købstaden havde det store Jordtilliggende, blev stadfæstet 1690 af 8 Mænd, der vare udmeldte paa Baarse Herredsting for at fordele Vejbyrderne imellem de forskellige Sogne, og blev senere atter stadfæstet ved en Kongelig Resolution af 3die Marts 1721 og forblev gældende indtil 1807. Dette Aar indsendte de delegerede Mænd i Præstø et Andragende om at blive fri for Vedligeholdelsespligten, og motiverede det ved Byens ringe Jordtilliggende. Den 28de November s. A. resolverede Rentekammeret, at Købstaden fremtidig kun skulde deltage i Vedligeholdelsen i Forhold til det Hartkorn, der hørte til Byen.

Til Oplysning om, hvor lav Folkelønnen var i Tiden, der er omhandlet i denne Afdeling, bemærkes, at det af

en Proces imellem Sognepræsten Christen Poulsen Hersløv og nogle af Nysø Bønder fremgaar, at den gængse Betaling for en Dags Arbejde af en Mandsperson i 1686 var 12 Skilling og for en Kvinde 8 Sk. — I 1704 dømmes en Tjenestepige, paa Grund af, at hun var bortløbet af Tjenesten, til at betale sin Husbond ½ Aars Løn, der »efter sædvanlig Takst« sattes til 4 Sl. Daler, ɔ: omtrent 5 Kr. Samme Aar fik en Tjenestekarl i Aarsløn fri Jord til at saa 5 Skpr. Sæd, 8 Al. Vadmel, 2 Skjorter, 2 Par Sko, 1½ Par Hoser og 1 Sl. Daler i Penge. En Karl, som ikke havde fri Sædejord, fik i 1707: i Penge 8 Sl. Daler, heri beregnet Skopenge; 8 Al. Vadmel, 2 Skjorter, 1½ Par Strømper og 1 Halsklæde.

Endnu 1724 fæstede en Tjenestepige sig fra Mikkelsdag til Mikkelsdag 1725 til Enken efter Sognepræsten Magister Jens Dam i Udby, som havde taget Bolig i Præstø, for en Aarsløn af 8 Sl. Daler, altsaa ca. 10 Kr.

9de Afdeling.

Købstadens Brand 1750. — Dens Genopførelse de følgende Aar.

I Sommeren 1750 var Byen naaet saa vidt, at den havde ca. 70 Vaaningshuse.

Minderne fra 1711 vare begyndte at blegne; en ny Slægt af Haandværkere arbejdede paa Byens Udvikling og Opkomst, og paa de tvende Købmandsgaarde — den Sorterupske og den Hanstenske — dreves der atter en ret betydelig Forretning.

Men Byens Hjemsøgelsestid var langt fra til Ende.

Den 22de August 1750 brød Ilden løs hos Smed Svend Nielsen, og den tog saaledes fat, at To Trediedele af Byens Vaaninger blev Luernes Bytte, og atter herskede der Fortvivlelse og Jammer i den ulykkelige By. Rigtignok gik der denne Gang intet Menneskeliv tabt, men der var nok at sørge over endda. Ikke over tabte Rigdomme, men over Tabet af det Eneste, man ejede.

Ifølge Ordre fra Stiftsbefalingsmand Gehejmeraad Gram blev der den 7de September paa Præstø Byting udmeldt 4 Mænd, nemlig Ludolph Lahmann, Hans Kallehauge, Hendrik Gielff og Carl Hyldtoft, »alle Borgere i Præstø, som Gud i Naade havde bevaret for sidste Ildebrand«, til at taxere Brandskaden og give Taxationen beskreven saavel for Bygninger som for Møbler og Effekter, og advaredes

Mændene »at vogte dem for at hense til nogen Slags privat Venskab eller Had, om de vilde vente ved Sagens nærmere Examination og Overbevisning at blive fri for exemplariter at blive straffede.«

Forretningen begyndte den 18de September og sluttede først den 6te November, idet der blev optaget en Mængde Tingsvidner for at faa konstateret Værdien af det brændte Løsøre.

Der var brændt 45 Ejendomme og foruden disses Ejere vare endvidere 27 Lejere og 7 Tjenestefolk blevne husvilde. Skaden for de 45 beløb sig til 12999 Rdl. og for Lejerne og Tyende til 1006 Rdl. 5 Mk. 8 Sk., altsaa ialt ca. 14006 Rdl. Det var ganske vist den den Gang fattigste Del af Byen, der var brændt, men Værdierne vare da ogsaa meget smaa, selv naar Hensyn tages til Pengenes daværende langt større Værdi end nu. 72 Familier havde med Hus og Hjem, Indbo, Klæder og alt muligt kun ejet for 14006 Rd. eller i Gennemsnit hver for 194½ Rdl. Tages alene Hensyn til Husejerne, bliver Gennemsnittet ca. 289 Rdl., medens det for de 27 Lejere og 7 Tjenestefolk kun bliver ca. 29 Rdl. Og det tør dog forudsættes, at Enhver især har gjort sig Umage for at faa sat Erstatningen saa højt som muligt.

Af Taxationsforretningen ses, at selv om en Del af de ved Branden 1711 nedbrændte Ejendomme ved Genopførelsen bleve forsynede med Stentag til Gaden, havde de dog Straatage mod Gaardsiden. For gode Huse med Stentage paa begge Sider var Taxationssummen c. 25 Rdl. pr. Fag. Den kostbareste Bygning var den tidligere omtalte, af Skovrider Carlsen opbyggede, nu hans Dødsbo tilhørende Ejendom, der værdsattes til 608 Rdl. og havde bestaaet af 16 Fag à 38 Rdl. Derefter havde Skipper Christian Schrøder havt den værdifuldeste Bolig; den taxeredes til 476 Rdl., 14 Fag à 34 Rdl.; hvorimod den tarveligste Bygning tilhørte Gaardmand Jeppe Jensen i Faxinge; den bestod af 5 Fag, der vurderedes til 4 Mark pr. Fag eller

ialt 3 Rdl. 2 Mk.; men den beskrives da ogsaa saaledes: gammel, faldefærdig og forraadnet med Straatag. Skolen, der tillige var Lærerbolig, havde bestaaet af 6 Fag à 10 Rdl., og Fattighuset af 3 Fag à 9 Rdl. I sidstnævnte Hus havde Byens Klokker havt et Værelse, hvorimod Resten af de 3 Fag beboedes af Byens 5 faste Fattiglemmer. Af disse havde Dorthe Handskemagers været forholdsvis velhavende, idet hendes Tab vurderedes til 9 Rdl. 3 Mk. 4 Sk., medens den Fattigste af de 5 kun havde ejet for 3 Rdl. 1 Mk. 4 Sk.

Efter at Taxationen var sluttet, beskrevet og afhjemlet, indsendtes der til Kongen et saalydende Andragende:

Stormægtigste, allernaadigste
Arve Konge og Herre!

Den udi Præstø Købstad opvakte og pludselig paakomne Ildebrand den 22de August sidstleden haver sat os jammerfulde Indvaanere i den beklageligste Tilstand, da Hus og Hjem, Middel og Formue er lagt i Aske.

Allernaadigste Arve Konge

denne vores højst vemodige befindende Tilstand aarsager den Dristighed, at vi allerunderdanigst søger vores Tilflugt til Deres Majestæts medfødte Mildhed og højst priselige Bevaagenhed for sine allerunderdanigste tro Arve Undersaatter i allerunderdanigst Haab, at os maatte blive forundt Bygningshjælp til vore Gaarde og Huse igen at faa opbygget. Samt at vi til den store lidte Skade paa vores Bohave, Middel og Formue en Brandhjælp allernaadigst maatte forundes enten ved Kollekt Bog eller i hvad Maade Deres Kongelige Majestæt allernaadigst behager. Da vi imod saadan allerhøjeste Kongelig bevist Mildhed og Naade skal af yderste Evne og fattige Kræfter beflitte os paa at istandsætte de afbrændte Bygninger.

Imidlertid — da vi har ingen Næring eller Brug,

og Intet kan fortjene at leve af — anraaber vi tillige allerunderdanigst og allerydmygst om en liden nødtørftig Underholdning og Subsistence i denne vores højst manglende Tilstand og yderste Armod. Som vi og ikke med Bøn og Paakaldelse skal glemme at anholde, at Gud vil velsigne Deres Kongelige Majestæt med al timelig og aandelig Velsignelse.

Der i allerdybeste Underdanighed forblive Stormægtigste allernaadigste Arve Konge og Herres allerunderdanigste tro og ringe Undersaatter.

Paa egne og samtliges Vegne.

Hans Svan. Hans Andersen. Lars Klandt.
Thomas Norman. Hans Hellesen. Jørgen Jensen.
Marne, salig Jens Wejsmands.

Præstø den 17de November 1750.

Først den 8de Januar 1751 tillodes det ved Kongelig Bevilling, at der overalt i Danmark, baade paa Landet og i Købstæderne, dog ikke i København, maatte ombæres Kollekter i Husene »for at komme Præstø Købstad til Hjælp i Anledning af en ulykkelig Ildebrand, som er overgaaet den største Del af Indbyggerne, hvorved de samtlige ere geraadede i yderste Armod og Elendighed«. Der skulde ombæres af Amtmanden autoriserede Kollektbøger i ethvert Hus »for derved at indsamle, hvad godvillig Gave enhver maatte lade sig bevæge disse arme Nødlidende at skænke og meddele«. Det blev derhos befalet Biskopperne, at de skulde paalægge Præsterne hver i sit Stift fra Prædikestolen at opmuntre Menigheden til »at komme disse afbrændte Indbyggere til Hjælp i deres trængende Tilstand«.

Alle de indsamlede Bidrag skulde indsendes til Sjællands Stiftamtmand, der da skulde repartere Beløbet paa Grundene og ikke udbetale det til de Vedkommende før de enten havde opført nye Bygninger eller ogsaa stillede behørig Kaution.

Udbyttet af Kollekten blev for hele Riget 2470 Rdl.

Forinden der fra Regeringens Side toges Bestemmelse om Ydelsen af anden Hjælp, blev den daværende Consumtions Forpagter, Købmand Hansten affordret Erklæring om, hvormegen Consumtion »de afbrændte Indbyggere i Præstø havde svaret i 1 Aar før Branden«, og det viste sig at være for de 45 Grundejeres Vedkommende c. 522 Rdl. og for de 27 Lejere 11 Rdl. Rentekammeret havde nemlig den Praxis at afpasse Hjælpen efter den Konsumtions Indtægt, Staten havde havt af de Trængende. — Først den 10de Maj 1751 faldt der en Kongelig Resolution, hvorved bevilgedes, at der af Consumtionens Indtægter maatte ydes de bemeldte Grundejere en Hjælp af 4000 Rdl., som skulde udbetales i 3 Aar med en Trediedel ad Gangen. Lejerne fik altsaa intet hverken heraf eller af Kollektens Beløb; de fik hjælpe sig selv, om de kunde; det, som det kom an paa for Staten, var kun at faa genopført Købstadens Bygninger.

Til Grundejerne udbetaltes efterhaanden:

for 349 1/5 Fag til Gaden à 10 Rdl. 40 Sk.			
pr. Fag	3637	Rdl.	3 Mk.
for 168 Fag Baghuse à 2 Rdl. 15 1/7 Sk.			
pr. Fag	362	-	3 -
Ialt . . .	4000	Rdl.	» Mk.

For Udbetalingen var stillet den Betingelse, at intet Hus til Gaden maatte bygges af andet end godt og forsvarligt Egetømmer. Stolperne skulde være i det mindste 4 1/2 Alen høje i Huse til Gaden, og alle saavel For- som Baghuse skulde belægges med Stentag. Der maatte gerne bygges Kviste paa Husene, da »det var til Comodité for Ejerne og for Byen en Ziir«. Dog maatte der ikke bygges mere end 3 Fag Kviste paa Huse under 8 Fag, men paa større 4 Fag. Til Bygningen af Kvistene kunde ikke faas Bygningshjælp. Ingen Byggende maatte lægge Fundamentet til Huset før det var anmeldt for Byfogden — Tage Fredelund — eller for Tolderen Engelbreckt Hansen — da

disse skulde paase, at der ikke byggedes til Skade for nogen Nabo.

Desuden var stillet den ret naturlige, men derfor ikke mindre hensigtsmæssige Bestemmelse, at Byens Haandværkere, saafremt de vare dygtige til at forestaa Arbejdet, skulde have Bygningerne i Entreprise »paa det den lovlige Profit, som for Haandværkerne derved kan være at fortjene, bliver i Byen«. Byfogden og Tolderen skulde være behjælpelige med at oprette Kontrakter mellem de Byggende og Haandværkerne og have Øje for, at de Byggende saavidt muligt »lettes i den ordinære Pris, og Byens Haandværkere ej heller unyttig overiles og for den Skyld maa lade Arbejdet gaa fra sig.«

Tiltrods for den ydede Hjælp var Stillingen dog næsten trøstesløs, og der var store Vanskeligheder ved at faa genopført Husene. Flere Gange søgtes om at faa udbetalt Forskud paa Bygningshjælpen, men det nægtedes hver Gang. Samtlige Brandlidte søgte om Tilladelse til ogsaa at lade ombære Kollekt i København, men heller ikke det blev bevilget. Bødker Oluf Christensen havde faaet sig anskaffet Stolper af 4 Alens Længde, inden det blev paabudt, at de skulde være 4½, og han søgte derfor om at maatte benytte de 4 Alens, da »han umuligt kunde overkomme at indkøbe flere«; han paaberaabte sig desuden, at hans Hus ogsaa var afbrændt 1744, saa at han af den Grund fortjente Medlidenhed, men det hjalp ham altsammen intet; vilde han have Del i Bygningshjælpen, maatte han bygge, som det var foreskrevet.

Men var det besværligt for Enkeltmand at faa bygget, saa var det mindst lige saa vanskeligt for Byen at faa genrejst de offentlige Bygninger. For det Første kunde det nu slet ikke ske i 1751 og det af flere Grunde. Haandværkerne havde saameget privat Arbejde, at de ikke kunde overkomme mere; de Handlende havde hverken Tømmer eller Brædder, før der kom nye Tilførsler, og Byen havde ingen Penge, før den fik nogen, og dermed havde det lange

Udsigter; ingen vidste, hvor de skulde komme fra. Der blev dog tilvejebragt Overslag over Omkostningerne ved Opførelsen af en Bygning, der skulde være baade Fattighus, Skolestue og Bolig for Degnen, men da Overslaget lød paa 606 Rdl. 5 Mk. 4 Sk., blev det strax kasseret. En saadan Sum turde Borgerskabet paa ingensomhelst Maade paatage sig at skaffe til Veje, og det saa meget mindre som Raadhuset stod og raabte om Hjælp og trængte til fuldstændig Ombygning, da Haandværkerne erklærede, at de ikke længer kunde holde Kassen sammen ved at lappe paa den.

Der maatte derfor findes paa andre Raad.

Medens man ledte efter disse, tænkte man imidlertid ogsaa paa Byens Forskønnelse og paa en den 7de Juni 1751 afholdt Raadstuesamling blev der udvalgt 4 Mænd til at give Betænkning over og stille Forslag om, hvorledes de nye Bygninger kunde blive opførte i en lige Linie og hvorledes der kunde blive en eller flere Adgange fra Adelgade til Aaen. Efter vidtløftige Forhandlinger med de Brandlidte, der søgte at komme til Penge paa alle optænkelige Maader, blev der opnaaet Enighed om, at nogle skulde rykke deres Huse længer frem paa Fortouget, medens andre skulde rykke tilbage paa deres egne Grunde, saaledes at Gaden overalt blev 16 Alen bred i »Snie Bugter«, og at der skulde føres 2 Stræder paa 12 Alens Bredde fra Gadens søndre Side ned til Aaen for »at bruges i paakommende Ildsvaade, den Gud i Naade afvende«. For hvert Stræde skulde vedkommende Grundejer have en Erstatning af 28 Rdl.; 2 Rdl. medgik til Omkostninger, og hele Summen, 60 Rdl., skulde udredes forlods af Kollekt Pengene.

Af de for den modtagne Byggehjælp udstedte Kvitteringer kan det ses, at en Del af de private Huse bleve opførte i Aarene 1751 og 1752, men med de offentlige Bygninger var det gaaet rent i Staa.

Hvad først Skolen angaar, da lejede man fra Mikkels-

dag 1750 til Paaske 1751 et Lokale hos Købmand Sorterup [1]), og betalte herfor en Leje af 6 Rdl. Det var imidlertid Borgerskabet for dyrt, og Sognepræst Behmann lod da indrette et Værelse, som han udlejede til Skole for et Beløb af 6 Rdl. for et helt Aar fra Paaske 1751 til 1752, og dette Lokale beholdt man, indtil den nye kommunale Bygning, som snart skal omtales, blev færdig.

Med Hensyn til de Fattige, hjalp man sig ogsaa, som man kunde bedst, og da man ikke havde Plads andre Steder, brugte man dem som Styrkeprøve overfor Raadhuset ved at putte dem op paa dets Loft; og — mærkeligt nok — Raadhuset blev staaende.

Hvorledes de har havt det deroppe, danner man sig let en Forestilling om, naar det erfares, at et Par af dem vare syge og til Stadighed sengeliggende, og at Taget var saaledes beskaffent, at det baade regnede og sneede igennem det, uden at tale om, at Blæsten ganske ugenert foer igennem baade paa Kryds og Tvers; men de Stakler, der i hin Tid kom under det Offentliges Forsorg, vare ikke forvænte, og navnlig vare de det ikke i Præstø i Aarene før Branden. I en til Biskoppen stilet den 13de December 1747 dateret Skrivelse udtaler Sognepræst Behmann, at der i Præstø er en liden Hytte paa 3 Fag, hvor 5 gamle, syge og elendige Fattiglemmer kan skjule sig, men de have beklaget sig over, at Hytten er saa brøstfældig, at det maa befrygtes, at den falder ned af sig selv, om den ej bliver repareret, hvorfor der spørges, om Reparation maa ske af de Midler, der tilhøre de Fattige. Fattighuset var altsaa elendigt, og Forplejningen, ja, den var i alle Tilfælde ikke

---

[1]) Købmand Jens Frederik Sorterup, en Søn af den bekendte Digter Jørgen Sorterup, der var Sognepræst i Lyderslev og Provst i Stevns Herred, var ikke, som angivet af Brasch i Vemmetofte Klosters Historie, Toldforvalter i Præstø, men derimod Toldforpagter. Han ejede den tidligere Lauritz Nielsenske senere Grønvoldske Gaard, der vil blive omhandlet i de følgende Afdelinger.

overdaadig. I 1748 udbetaltes nemlig til de daværende 4 Fattiglemmer 1 Mark om Ugen til hver af de to, den tredie fik 10 Skilling og den fjerde endog kun 8 Skilling om Ugen. Og Naturalforplejning fik de intet af, med mindre en barmhjertig Husmoder en Gang imellem sendte dem et Fad varm Mad.

Men havde de ikke havt det godt i den gamle Hyttes lave Stue, paa Raadhusloftet blev det dog for slemt, og den 8de Juli 1752 kom der da ogsaa en Klage til Fattig Inspektionen, der da bestod af Byfoged Fredelund og Sognepræst Collstrup. Begge disse havde vistnok en god Villie til at hjælpe, men de formaaede saa lidt. De vare lige saa fattige som Flertallet af Borgerne. Efter Branden var Byfogden saa godhjertet, at han, skøndt selv Brandlidt, ikke tog Betaling af de andre for alle de Forretninger, der fulgte af Branden, for Ex. Optagelse af Tingsvidner m. m.; det hjalp ikke paa hans tomme Pung, og senere, da han atter begyndte at ville have sine Gebyrer, blev man højst fornærmet herover og indsendte endogsaa en Klage over ham, idet man gik ud fra, at han ingen Ret havde til at tage Betaling af de Brandlidte, da han ikke tidligere havde gjort det. Indtil 1752 ejede han ganske vist 2 Ejendomme, men den ene, der var beliggende paa Adelgades søndre Side, var brændt, og for at faa den opbygget og forsynet med nyt Inventarium — det var en Farverigaard, om hvilken senere — maatte han sælge den anden Ejendom, der laa paa Hjørnet af Grønnegade og Jomfrustræde, til Løitenant Kejl for 220 Rdl. og desuden optage et Prioritets Laan i Farverigaarden, som Sikkerhed for hvilket han desuden maatte pantsætte alt sit Løsøre og det ny anskaffede Inventarium samt Farveriprivilegiet.

Og Præsten, ja han kom først til Byen 1752 og fik købt sig en Ejendom, men for at betale den, maatte han laane 350 Rdl. hos Regimentsskriveren Johan Jacobsen i Vordingborg og til Sikkerhed for dette Beløb maatte han

foruden at pantsætte den købte Ejendom endvidere give Kreditor Pant i »Kaldets visse Indtægter«.

Men Kapellanen, Hr. Palle Pegmann, kunde han da ikke hjælpe lidt paa de Fattige? Ja, han havde ganske vist været Ejendomsbesidder, men aldrig nogen Krøsus, og han var det mindre nu. Hans Gaard var brændt, og han havde en Prioritet staaende deri paa 200 Rdl., der tilhørte nogle Bønder Børn i Vester Egesborg Sogn. Børnenes Værge opfordrede ham til at genopbygge Ejendommen, for at der paa ny kunde blive Sikkerhed for Pengene og krævede samtidig de forfaldne Renter. Paa dette Brev svarede Hr. Pegmann, at han ikke havde andet at bygge for end Bygningshjælpen, og da den ikke kunde forslaa, maatte det vente til bedre Tider med Byggeriet, og hvad Renten angik, da fandt han det urigtigt at kræve ham for den, »thi«, skrev han, »de fleste om ej alle de Afbrændte ere efter Billigheds Lov af deres Kreditorer blevne dispenserede fra at svare Renter«. Senere solgte han Grunden med vedhængende Bygningshjælp, i hvilken Anledning Køberen overtog 150 Rdl. af Gælden, medens Pegmann blev Skyldner for de 50 Rd., men da han døde som Kapellan 1759, er det vel meget tvivlsomt om den Del af Gælden blev betalt.

Genopførelsen af de offentlige Bygninger eller, som de den Gang kaldtes, de »publique Huse«, havde imidlertid flere Gange sat Sindene i stærk Bevægelse. Forholdene medførte, at man maatte være saa forsigtig med at bruge Penge og gøre Gæld, som det paa nogen Maade lod sig gøre; men paa den anden Side stod den faldefærdige Raadstue og ventede paa Afløsning samtidig med at Kravet om Skole og Fattighus gjorde sig stærkere og stærkere gældende.

Tilsidst fik man da en Ide, der lod sig realisere og skaffede de nødvendige Nybygninger til Veje uden altfor store Omkostninger. Dette gik saaledes til.

Skovrider Carlsens Arvinger vilde ikke genopføre deres

afbrændte Bygning, til hvilken der var reparteret en Bygningshjælp af 447 Rdl. 3 Mk. 6 Sk., men derimod sælge Grunden med vedhængende Hjælp ved offentlig Auktion. Birkedommer Prehn i Allersløv havde allerede den 15de Juni 1751 som Værge for de umyndige Arvinger desangaaende indsendt en Henstilling til Skifteretten, og efter at denne Henstilling var vedtaget paa en Skiftesamling, enedes Borgerskabet om at ville købe Grunden paa Auktionen. Da den var 61½ Alen lang, var den tilstrækkelig stor til samtlige kommunale Bygninger, og for at disse kunde blive saa billige som muligt skulde de bygges under Et, og efter mange Forhandlinger blev det vedtaget at bygge efter en Tegning, der i en Bygning gav Plads til Skole- og Fattighus, Beboelse til Læreren, Lade til Garnisonens Furage, Rum til Garnisonens Munderingskammer, til Sprøjtehus og til Raad-, Ting- og Arresthus. Kunde Planen lykkes, vilde det jo være ensbetydende med at faa Bygningshjælp til Raadhuset, uagtet det ikke var brændt, og man hængte i af alle Kræfter.

Til Skole- og Fattighusets Grund var reparteret en Hjælp af 185 Rdl. 1 Mk. 13 Sk., som lagt til de 447 Rdl. 3 Mk. 6 Sk. mentes at være saa stor en Kapital, at der for den let kunde opføres en Bygning til et saa mangesidigt Brug.

Det gjaldt da først og fremmest om at faa Tilladelse til at anvende Bygningshjælpen fra Skole- og Fattighuset, uagtet den nye Bygning skulde staa paa en anden Grund end den, hvor de afbrændte havde staaet. I denne Anledning indgav man i December 1752 et allerunderdanigst Andragende, der varmt blev anbefalet af Amtmanden, som iblandt andet udtalte, at det var paatænkt at bygge 25 Fag, der skulde indrettes til Raadhus, Fattighus, Skolestue, Bolig til Skolemesteren, Sprøjtehus, Magasin og Munderingskammer. Det vilde være til stor Fordel for den fattige By, mente han, og kom Byggeriet ikke i Stand paa den Maade, vilde Carlsens Tomt formentlig blive ubebygget og

den forarmede Købstad komme til at undvære baade Skole og Fattighus, hvad der jo i Længden kunde have sine Betænkeligheder. Denne Erklæring afgaves den 24de December 1752 og den 9de Februar det følgende Aar resolveredes det, at forsaavidt Borgerne kunde finde deres Regning ved at købe den omhandlede Grund ved offentlig Auktion, maatte de anvende de 185 Rdl. 1 Mk. 13 Sk. til Hjælp til Opførelsen af den paatænkte Bygning.

Allerede den 20de December var der imidlertid afholdt Auktion over Grunden med de paa samme værende Rudera, Gaards- og Haveplads og vedhængende Bygningshjælp, hvis Udbetaling kun var afhængig af, at der byggedes lige saa mange Fag, som der var brændt, og paa den før nævnte Maade af Egetømmer og med Stentag. Pladsen med Rudera, hvoriblandt 400 Mursten, var vurderet til 30 Rdl. og blev opraabt for 25, men — mærkeligt nok forresten — den Grund var der flere Lysthavende til og den gik op til 80 Rdl., for hvilket Beløb den blev tilslaaet Johan Hanstén, der havde budt paa Borgerskabets Vegne.

Det er ret betegnende for Forholdene, at man paa offentlig Auktion kunde købe 447 Rdl. 3 Mk. 6 Sk. og Grund, Have og Rudera for 80 Rdl. blot fordi de 447 skulde anvendes til Nybygning, som man dog kunde indrette og benytte til, hvad man vilde.

Da man nu i Februar 1753 — 2½ Aar efter Branden — havde modtaget den førnævnte Resolution, skulde man tro, at der blev hastet med at faa Byggeriet i Gang: men det var saare langt fra. Der gik et helt Aars Tid med at lave Tegninger og Overslag og forhandle om disse og kassere dem og lave andre, men saadanne Kombinationer, som der var Tale om, vare jo ogsaa skikkede til at sætte Bygmesterens Snille paa den haardeste Prøve. Under alt dette fremkom Garnisonen med Fordring om strax at faa bygget et Magasin, som ikke paa nogen Maade længere kunde undværes. Det maatte man saa bygge i

Gaarden, og det gav en Udgift af 194 Rdl., ikke at tale om, at det foranledigede Forandring i Tegningen.

Endelig den 17de Marts 1754 kunde der afholdes Licitation over Omkostningerne ved Opførelsen af den kommunale Bygning. Efter den nu vedtagne Tegning skulde der bygges 18 Fag til Gaden, forsynede med Port og indrettede til Munderingskammer, Raad-, Ting- og Arresthus, Skolestue, Beboelse til Skolemesteren, Fattighus og Sprøjtehus; desuden skulde der til den alt opførte Magasinbygning føjes en Tilbygning paa 2 Fag til Kavalleriets Furage. Alt skulde kun være »1 Loft højt og belægges med lybske Tagsten«. Huset til Gaden skulde have en Længde af 45 Al. og en Dybde af 10 Al. indvendigt Maal. Der var altsaa kun 450 □ Al. til alt det meget, og man maa indrømme: Borgerskabet flottede sig ikke.

Det er ret interessant at lægge Mærke til, hvorledes den indre Udstyrelse skulde være. Egentlig Luxus vil Ingen paastaa, at der blev udfoldet. For Exempel: Skolemesteren skulde foruden Skolestuen kun have et Sengekammer, et Køkken og Spisekammer; men hans indvendige Dør skulde forsynes med Laas og Nøgler; det var der kun enkelte andre Steder, idet Reglen var Jernhaandtag og Klinkefald, samt en Jernslaa indvendig. Der var fælles Indgang til Skole og Fattighuset, og dette sidste blev kun forsynet med Halvdøre, dog bemærkedes det, at de skulde være af høvlede Brædder.

Mest Bryderi havde der været med Arrest Lokaler. Oprindelig var der kun projekteret et Rum hertil, men den Anskuelse sejrede, at man ikke saa godt kunde sætte »grove Delinquenter« sammen med »civile Arrestanter«. Saa blev det da bestemt, at der skulde være et særskilt »Lukaf« for de Førstnævnte, og for at det ikke skulde tage formegen Plads op, og derhos være saa lidet kostbart, som det lod sig gøre, skulde det være under Jorden, og for at de stakkels Djævle, der kom derned, skulde blive nødte til at blive der, bestemtes det, at Murene skulde

være af »store Kampesten«, spækkede med Blaaler; indvendig skulde saa disse Mure beklædes med »Egetømmer af Tykkelse som Løsholter«.

I denne Tilstand benyttedes Kælderen indtil den under en Synsforretning over Amtets Arresthuse kasseredes i Aaret 1800, nærmest paa Grund af Fugtighed, og erstattedes af et i Raadstuegangen indrettet, plankebeklædt Rum. Havde man Brug for mere Plads, lejede man saadan i Birkets Arresthus i Ugledie.

Hele Bygningen paatog Købmand Christoffer Ermandinger sig at opføre for en Betaling af 620 Rdl., men overdrog strax efter Licitationen sit Bud til Thomas Krarup, der stillede fornøden Kavtion.

Nu stillede den finantsielle Side af Byggeriet sig saaledes:

Indtægt.

Bygningshjælp fra Carlsens Grund . .	447	Rdl.	3	Mk.	6 Sk.
Do. for Skole og Fattighus	185	-	1	-	14 -
Købesum for det gamle Raadhus, som man underhaanden med tilliggende Grund solgte for	62	-	»	-	» -
	694	Rdl.	5	Mk.	4 Sk.

Udgift.

Licitations-Sum	620	Rdl.	»	Mk.	» Sk.
Magasinet	194	-	»	-	» -
Grunden	80	-	»	-	» -
Gælden paa det gamle Raadhus . . .	200	-	»	-	» -
	1094	Rdl.	»	Mk.	» Sk.

Som Udgifter maatte endvidere paaregnes Omkostningerne ved de forskjellige Auktioner og Licitationer, Retsgebyrer, Renter, uforudsete Udgifter osv., hvilket man alt anslog til 100 Rdl., og bestemte sig som Følge heraf til at optage et Laan paa 500 Rdl.

Byens Gæld blev altsaa knn forøget med 300 Rdl.,

og for den Betaling fik man nye »publique Huse«, der, om de end vare tarvelige, dog tildels i to Menneskealdre gjorde Fyldest efter Bestemmelsen. Rigtignok maatte der stadig forandres og repareres, og i 1780 var der en Hovedreparation, idet Taget. som det hedder i en Bekendtgørelse om Afholdelse af Licitation, »overalt af nyt maa omlægges«.

Det synes altsaa ikke at have været nogen særlig solid Bygning, som Hr. Thomas Krarup opførte for de 620 Rdl., men det kunde vel ej heller forlanges, og i hin sørgelige, forarmede Tid hjalp man sig med den.

Den 27de December 1753 var der ifølge Indberetning til Stiftamtmanden udbetalt omtrent de fire Femtedele af Bygningshjælpen, og da Raadhuset m. m. blev antaget og afleveret den 25de September 1754, har altsaa den allerstørste Del af Byen været genopført ved dette Tidsrum.

Enkelte Steder vare Kvistene ikke byggede efter Forskrifterne, men da Ejerne undskyldte sig med, at Tømmeret var købt og tilhugget, inden det blev bestemt, hvorledes de skulde være, fik det Lov at passere, da Tolderen Engelbrekt Hansen indberettede, at de dog vare »en skikkelig Ziir for Byen«.

Ved en Skrivelse af 21de Decbr. 1756 indberettede samme Tolder, at nu var alt opført efter Branden, og at der kun var et Beløb af 49 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. af Bygningshjælpen, der ikke var udbetalt og ikke kunde udbetales, fordi Enkelte ikke havde bygget som projekteret, da Repartitionen fandt Sted. Han ansøger dernæst om, at disse Penge maatte tilfalde Byen, og han motiverer dette ved, at den har maattet sætte sig i en Gjæld af 500 Rdl. for Byggeriet, og at det for Fremtiden vil se mørkt ud for den, da den vil faa Vanskeligheder ved baade at skaffe de 25 Rdl. i Rente af Gælden og det Beløb, som Bygningens aarlige Reparation vil beløbe sig til, »og«, siger han, »præsteres Renten ikke i rette Tid, og Pantet ikke holdes forsvarlig vedlige, som altfor vist vil ske, saa vil Kreditor

gøre sig betalt ved at tage Ejendommen, der har kostet Byen 1200 Rdl.« Dernæst ansøges om, at Hans Majestæt vilde lægge Naade til Naade og skænke Byen en Kapital af 300 Rdl., som var medgaaet til Opførelsen af de Bygninger, som Garnisonen havde Brug for, hvilke 300 Rdlr. da skulde afbetales paa Gælden. Derefter siges: »alt under Betragtning af Byens ved Ildebranden saa hastig erlidte, ynkværdige Tab og Skade, hvorved Borgernes itzige bekymmerlige Tilstand bliver saaledes forbedret, at de ved denne Hans Kongelige Majestæts allernaadigste milderige Gave kan desto sikrere vorde de rette og sande Ejere af det, som de i saa god Intention saavel til Kavalleriets Nytte som til Byens Tarv i Fremtiden har bekostet og frembragt«. Endvidere bad han om, at Hans Majestæt aarlig vilde lade Huset vedligeholde, ligesom det skete med de Kongelige Barakker og Heste Stalde, og til Slutning henleder han Opmærksomheden paa, at naar Byen fik en saadan Hjælp, vilde det blive til Fordel for Hans Majestæts Kasse, idet en stor Del af Indbyggerne ernære sig ved »Brøgen og Brændning«, og derfor, naar de ikke ere forarmede, ville give rigelig Consumtion.

Paa dette mærkelige Aktstykke ses der ikke nogensinde at være svaret; det findes i Stiftamtmandens Arkiv og har formodentlig fristet den Skæbne, aldrig at blive forelagt Kongen, hvortil det med sine fejlagtige Opgivelser heller ikke egnede sig. Vi skulle senere se, at der blev en anden Anvendelse for de 49 Rdl. 3 Mk. 8 Sk.

Som en Mærkelighed kan anføres, at de Brandlidte søgte om Tilladelse til toldfrit at maatte indføre »gullandsk Kalk«, medens Faxe Kalk dog paa den Tid var baade kendt og benyttet i Præstø, idet der paa Kirkens Regnskab for 1749 er ført et Beløb til Udgift for Indkøb af Faxe Kalk.

10de Afdeling.

Ildebranden 1757. — Brandvæsenets Tilstand.

Efterat Byen forsaavidt havde overvundet Følgerne af Branden 1750, at de brændte Bygninger vare genopførte, brød Ulykken atter løs og atter i Ildens Skikkelse.

Om Aftenen den 21de Maj 1757 Kl. 9 slog en voldsom og pludselig opstaaet Ild frem fra Købmand Christoffer Ermandingers Gaard — den nuværende Grønvoldske — og i Løbet af en Times Tid havde Ilden bredt sig over hele den vestlige Del af Byen fra Vesterport til Torvestræde, hvor den standsedes ved de paa Strædets østlige Side opførte ny med Stentag forsynede Bygninger. Det samme var Tilfældet paa Adelgades søndre Side; ogsaa her brændte alt, hvad der havde Straatag, men intet af det efter forrige Brand nyopførte.

Forsaavidt var det jo heldigere, at den gamle vestlige Del af Byen brændte, end om det havde været den ny opbyggede østlige, men i anden Henseende viste det sig, at Tabet denne Gang blev langt større end før, idet alt, hvad der havde Værdi af Betydning, var concentreret i Byens vestlige Del. Her laa de to store Købmandsgaarde med deres forholdsvis betydelige Varelagre og her havde den velhavende Skindbereder Gregers Svitzer sit ret store Skindgarveri og sit store Lager af hel- og halvfærdige

Skindtrøjer, Bukser, Handsker m. m., og her boede i det Hele taget de faa Familier, der ejede mere end et Bord, et Par Stole og et Sengested, kun med de i forrige Afdeling nævnte faa Undtagelser. Der brændte vel kun 19 Ejendomme — 18 Gaarde og 1 Hus — men den takserede Skade var 36,466 Rdl., altsaa ca. 2½ Gang saa meget som forrige Gang.

Man havde straks Mistanke om, at Ilden var paasat, og Amtmanden beordrede Byfogden til »paa det nøjeste og skarpeste at undersøge og eksaminere, hvad der til Branden maatte have været Aarsag«. Under Forhørene befæstedes Mistanken yderligere og rettedes mod Christoffer Ermandinger og en hos ham værende Daglejer Husmand Jens Hansen af Skibbinge, da begge disse Personer flere Gange havde »ladet falde Undsigelser og saadanne Ord, som kunde have Anseende af en ond og skadelig Intention«. Det oplystes derhos, at de begge havde udvist uforsvarlig og ulovlig Omgang med Ild og navnlig med Tobakspiber. For at faa ledet Undersøgelsen med den fornødne Kraft, blev Cancelli-Assessor Bruun og Birkeskriver Prehn beskikkede til som Kommissionsdommere at undersøge og paakende Sagen mod de to Mistænkte.

Medens denne Undersøgelse gaar sin Gang, ville vi se, hvorledes det gik i Præstø under og efter Branden.

Nogen mønsterværdig Orden har der ikke hersket, medens Ilden rasede. Dette kunne vi blandt andet se af Bytingsprotokollen for den 23de Maj. Gørtler Martinus Kierk, der havde haft Befalingen over saavel Byens som Beldringes Sprøjte, mødte nemlig paa Tinget og forklarede, at alle Sprøjternes Redskaber, inclusive Brandspandene, vare bortkomne under Branden.

Forvirring har der været, Sprøjterne vare alt andet end præmieværdige — som det om lidt vil ses — og det var derfor let for Ilden at brede sig ved Hjælp af det sommertørre Straa paa Tagene.

De Brandlidtes fortvivlede Stilling vil klart fremgaa

af nogle Indberetninger, der afsendtes kort efter den skæbnesvangre Dag.

Toldforpagter Købmand Hanstén skrev den 25de Maj til Rentekammeret, at alt Toldvæsenet vedrørende, der var i hans Værge, var brændt, og at han ikke en Gang fik reddet sine egne Klæder. Han frasiger sig Toldforpagtningen, da der nu ikke findes nogen i Byen, der kan betale Told; mange ere flyttede paa Landet for dog at faa Husly, og Fattigdom og Elendighed hersker, saa at det ikke i flere Aar vil kunne lykkes at faa de afbrændte Bygninger genopførte.

Tolderen Engelbrecht Hansen indberettede den 28de Maj, at inden en Time efter, at Ilden var udbrudt, stod 18 Gaarde og Huse i »lys Lue-Ild«. Han skriver videre: »1½ Kvarter efter Ildens Opkomst maatte min fattige Hustru og jeg flygte fra Hus og Hjem, og alt, hvad vi ejede, maatte vi offerere Ildens Luer for ej at blive indebrændte«. Han opregner derefter alt, hvad der af Toldvæsenets Sager er brændt og fortsætter: »Hvad sig nu mine nøgne og fattige Omstændigheder udi mit 64de Aars Alder og 22½ Aars Tjeneste ved dette lidet og fattige Toldsted er betræffende, da vil jeg inderlig tilbede den trofaste Gud at røre Hans Kongelige Majestæts og Deres Excellencers med samtlige mine naadige Herrers milderige Hjærter med Bevægelse imod mig, som er fattig og husvild, at mig naadigst maatte forundes nogen Hjælp til at lade mit afbrændte Hus af 18 Fag igen bebygge, samt at jeg i denne min Nød og Fattigdom maatte nyde en liden Tillæg aarlig til min Løn i nogle faa Aar, indtil Gud vil forandre mine Omstændigheder, hvilket alt den almægtigste gode Gud rigelig vil belønne.«

Dette Andragende er bleven henlagt uden Svar; senere sendte han et nyt og bad om at maatte beholde de 49 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. fra forrige Brand, og dette bevilgedes.

Hanstén indberettede yderligere den 6te Juli, at da intet blev reddet fra Branden, kan han ikke gøre Regn-

skab for Tolden, som han heller ikke kan betale, da Pengene ere brændte. Selv havde han mistet alt, hvad han ejede, endogsaa Guld og Sølv og kontante Penge, og for hans Fader var endog brændt en hel Ladning Lægter, der lige var oplosset fra et Skib, som kom fra Nystad i Finland.

Skindbereder Gregers Svitzer skrev ogsaa til Rentekammeret og bad om Hjælp; han begrundede sin Ansøgning med, at han i Aarene 1743, 44 og 45 havde forpagtet Tolden, hvorved han tabte 1400 Rdl., men da han den Gang arvede Penge efter sin Fader, der havde været bosiddende i Næstved, kunde han klare Gælden og skyldte ikke nogen to Skilling, men havde tværtimod i de forløbne 12 Aar samlet sig Velstand, der nu var ødelagt. Han havde mistet alt, baade Hus og Hjem og Indbo, og han maatte med Kone og Børn nøgne flygte for Ilden, saa at han nu er »ganske fattig«. Hans Bøn er derfor at blive forundt Hjælp, saa at han kunde bygge igen, og »lidt til et lidet Stykke Brød, da jeg ej haver det Ringeste nu mere tilbage, men lider stor Nød, Jammer og Elendighed og mangler til Livets Ophold«. Ved et, Ansøgningen vedlagt, Tingsvidne oplyser han, at han foruden Hus og Hjem har mistet en Heste-Stampe-Mølle og over 3000 Skind, som vare beredte; desuden vare ca. 600 Skind, som henlaa i store Kar, fordærvede af Ilden. — Hans kontante Penge fandtes efter Branden i en sammensmeltet Klump og endelig var der brændt for ham en liden Fabrik, i hvilken han fabrikerede Hornlim. Han erklærer, at han ikke vilde have forladt det, om nogen havde lagt ham 4000 Rdl. paa Bordet, og det, mente han, var bekendt for hele Borgerskabet.

Der afholdtes flere Gange Raadstueforsamlinger for at drøfte Byens fortvivlede Stilling og paa en af disse valgtes der 4 Taxationsmænd til paa samme Maade som forrige Gang at taxere Skaden, og da denne Forretning forelaa beskreven, blev der indsendt et lignende Andra-

gende om Understøttelse som efter Branden 1750. Dette havde til Følge, at der gennem Cancelliet den 9de September blev udfærdiget en Kongelig Resolution, der tillod, at der til Indtægt for de Brandlidte maatte ombæres Kollektbøger overalt i Danmark, denne Gang ogsaa i København, og det blev ligesom for 7 Aar siden af Biskopperne paalagt Præsterne, at de 1 à 2 Søndage, før Kollekten skulde ombæres, fra Prædikestolen skulde »formane deres Tilhørere til bevisende Gavmildhed mod disse afbrændte Indvaanere«.

Samme Dag fik Thomas Krarup Tilladelse til at bo udenfor Byen og der drive borgerlig Næring, indtil han kunde faa opbygget sin Gaard, dog kun imod at han svarede alle Skatter, som om han boede i Byen og affandt sig med Consumtionsforpagteren.

Først den 5te December var Rentekammeret saa vidt, at det kunde gøre den fornødne Indstilling til Kongen om Ydelsen af direkte Hjælp. I den meget vidtløftige Indstilling gøres der Rede for ikke alene, hvad der var brændt, og hvor stor Skaden var, men fremsættes ogsaa en Række Bemærkninger om, hvor haardt Trykket hvilede paa den forarmede By, da det var den »fornemste« Del af den, der var brændt, medens Resten var brændt for faa Aar siden. — Praxis havde i lignende Tilfælde været at yde en Hjælp lig 10 Aars Consumtion, men da Toldbøgerne vare brændte, og der som Følge heraf ikke havdes officiel Oplysning om dennes Størrelse — som Borgerne havde anslaaet til 5 à 600 Rdl. aarligt — indstillede Kammeret, at der bevilgedes 5000 Rdl. at udbetale i 3 Aar, og at, da Consumtionen fra Præstø ikke kunde tilstrække, Beløbet maatte blive anvist af andre Midler. Derefter faldt den 13de December saalydende Kongelige Resolution:

> »Vi ville allernaadigst skænke til Hjælp til disse udi Præstø By afbrændte Steders Opbyggelse tilsammen 5000 Kr., som udi 3 Aar hvert Aar med en

Trediedel af Vores Kasse anvises, og af Stiftamtmanden imellem de Byggende i Proportion af deres opførende Bygninger paa sædvanlig Maade reparteres.«

Ved den foranstaltede Kollekt indkom der et betydeligt større Beløb end sidste Gang nemlig 4421 Rdl. og 60 Sk., der fra de enkelte Stifter indkom saaledes:

fra	Sjællands Stift	1274	Rdl.	2	Mk.	»	Sk.
-	Fyens -	480	-	5	-	14	-
-	Lolland-Falsters Stift .	289	-	2	-	»	-
-	Aarhus - .	592	-	»	-	»	-
-	Ribe - .	442	-	4	-	4	-
-	Aalborg - .	402	-	3	-	13	-
-	Viborg - .	226	-	»	-	»	-
		3707	-	5	-	15	-
	÷ Porto	1	-	3	-	4	-
		3706	-	2	-	11	-
-	Staden København . . .	715	-	1	-	1	-
	Ialt . . .	4421	Rdl.	3	Mk.	12	Sk.

Den 27de Juni blev der afholdt en Raadstueforsamling, paa hvilken det besluttedes ogsaa at søge udvidet Gaden i den nu afbrændte vestlige Del af Byen. Der blev udvalgt 8 Mand, som skulde træffe Foranstaltning til, at den, som forhen »dels i Hensende til Passagen og dels i saadanne bedrøvelige Tilfælde, som naar Ildebrand paakom, er altfor snever, kunde blive fornøden og tilbørlig bred«. De skulde »mægle, saa Vedkommende trak de nye Bygninger tilbage fra Gadelinien«, men hvis mindelig Forening ikke kunde opnaaes, skulde de afsætte Gadens Bredde, saaledes som den burde være, og bestemme, hvem der skulde rykke tilbage, og sætte Pæle, hvorudover Husene ikke maatte udbygges.

I Wibergs Præstehistorie siges, at Præstø Præstegaard

brændte i 1750; det er imidlertid en Fejltagelse. Den Gang var det Kapellanen Palle Pegmanns private Gaard, som det gik ud over, men i 1757 gik Præstegaarden samme Vej; hvorved dog maa bemærkes, at ogsaa den var privat Ejendom, idet den gamle, Kaldet tilhørende Præste Residents, som tidligere omtalt, for længe siden havde ophørt at existere som saadan. Præstens Gaard blev taxeret for 570 Rdl., men Velærværdigheden var iøvrigt den, som pekuniært set slap heldigst fra Branden, idet han havde sit Indbo assureret i en gejstlig Brandforsikring. Han var den eneste, som fik noget erstattet ved Hjælp af Assurance.

Efter den afholdte Taxationsforretning meddeles for de største Skadelidtes Vedkommende forskellige Oplysninger, der vidne om, hvor tarveligt selv de bedst stillede Familiers Lejligheder vare udstyrede; ligeledes angives de lidte Tabs taxerede Størrelse, forsaavidt det beløber sig til over 1000 Rdl. for enkelte Personer.

For Byfoged Fredelunds Vedkommende anføres, at han havde havt »2 betrokne Værelser«, desuden omtales som en Mærkelighed, at han havde 15 Fag Hus, der var kostbart bygget paa Tømmer i Aaen, af hvilken Grund det vurderedes til 40 Rdl. pr. Fag. Hans samlede Skade paa Bygninger, Indbo, Klæder m. m. beløb sig til 2364 Rdl. Thomas Krarup, der ernærede sig som Auktions-Incassator, Bygnings-Entreprenør, Handelsmand og ved i Vakancer og ved andre Lejligheder at være konstitueret Byfoged samt som Brandinspektør, Kæmner, Procurator og andet mere, havde en Skade, der ansattes til 2160 Rdl. Bager Cremnits led Tab for 2031 Rdl., medens Byskriver Rings indskrænkede sig til 1240 Rdl. og Tolderen Engelbrekt Hansens til 1786 Rdl., men sidstnævnte havde saadanne Mærkeligheder som, at der var malet paa hans Døre og Lofter.

Skindberederen Gregers Svitzer fik sit Tab opgjort til det af ham selv opgivne Beløb 4000 Rdl. Hos ham boede

en Handskemager Christian Pedersen, for hvem det havde brændt 3 Gange i Løbet af 13 Aar. Murmester Mathias Jørgensen, der ansaaes for en af Byens faa velhavende Borgere, mistede Værdier for 3362 Rdl. Handelsfirmaet Petersen & Krog led et Tab alene paa Varer af 4000 Rdl., medens dets Bygninger kun kunde vurderes til 592 Rdl. Byens den Gang største Købmand, Johan Hanstén, havde 2 Gaarde, af hvilke den ene vurderedes til 760 Rdl. og den anden til 1486 Rdl., medens hans Indbo og Varelager beløb sig til den betydelige Sum 8519 Rdl. Samme Købmand var iøvrigt lige saa meget paa det som selve Byfogden, idet han havde havt »2 betrokne Værelser«; desuden havde han udfoldet en saadan Luxus, at han i sit Sengekammer havde Bræddegulv og i de andre Værelser Fliser.

Med Opførelsen af de brændte Bygninger gik det endnu langsommere end forrige Gang. Den ydede Hjælp kunde paa langt nær ikke slaa til, personlig Kredit havde kun ganske faa, og Prioritets Laan vare næsten ikke til at opdrive. Som Følge heraf blev den sidste Bygningshjælp først udbetalt den 6te November 1766, altsaa halvtiende Aar efter Branden, og man var endda denne Gang mindre nøjeregnende end efter 1750, idet Pengene gentagne Gange bleve bevilgede udbetalte, uagtet der blev bygget andre Steder end paa Brandtomterne, naar der blot byggedes for den samme Værdi, som der var brændt for.

Af de i den følgende Afdeling givne Oplysninger betræffende den »Grønvoldske Gaard« vil det erfares, at Christoffer Ermandinger allerede før Branden havde maattet friste den Skæbne, at der var foretaget Udlæg i hans Ejendom, og han har temmelig sikkert allerede fra 1755 ikke drevet Forretningen, der var overtaget af Petersen & Krog. Herved forklares det da, at Ermandinger ikke er nævnt i Taxationsforretningen som tilkommende Erstatning, og at man har kunnet mistænke ham for Ildspaasættelse, hvad ingen i hine Tider let blev fristet til. Med

Justitssagen imod ham gik det meget smaat. Han sad arresteret i $1^3/_4$ Aar medens Kommissionen arbejdede paa at faa hans formentlige Brøde bevist, men det lykkedes ikke, og Resultatet blev, at han blev frifunden for Aktors videre Tiltale.

Under Sagen var det imidlertid oplyst, at han et Par Aar før Branden var gaaet igennem sin Gaard med Tobaks Pibe, hvorfor Kommissionen forbeholdt sig at anlægge Sag imod ham for dette Forhold.[1]) Og saadant skete virkelig, men Ermandinger, der i Mellemtiden var flyttet til Storeheddinge, lod ved Procurator Saxtrup indgive et allerunderdanigst Andragende om at maatte blive forskaanet for dette Søgsmaal, paa det at han, som nu var en fattig Mand, kunde blive istand til at ernære sin Familie. Ved Kongelig Resolution af 14de Decbr. 1759 blev hans Ansøgning bevilget, dog paa den Betingelse, at han aldrig mere maatte lade sig se i Præstø.

Vi skulle nu se, hvorledes det Brandvæsen var indrettet, der havde saa lidet Held til at røgte den det tiltænkte Opgave.

Af Martinus Kierks Beretning paa Tinge om, at Sprøjte Redskaberne saavelsom Brandspandene vare blevne borte under Branden, vide vi, at der var et Brandvæsen; men dersom der spørges om, hvorledes det var, da maa Svaret blive, at det ikke duede ret meget.

I 1719 var der sluttet Overenskomst med Rytter-

---

[1]) Ved Forordning af 18de December 1751 var Tobakssmøgen forbudt i Nærheden af »farlige Steder«, og Straffen for Overtrædelse var haard. Selv om der ikke skete fjerneste Skade, skulde Mandspersoner, naar de overtraadte Forbudet, uden Naade dømmes til 1 à 2 Aar i Tugthuset og Kvinder den samme Tid i Spindehuset. Skete der derimod Skade eller der blot viste sig Fare, søm blev forebygget, skulde de dømmes samme Steder hen »paa deres Livs Tid«. Enhver, som saa ulovlig »Smøgen« og ikke angav det, skulde bøde fra 10 til 20 Rdl., selv om der ikke skete den allermindste Skade.

distriktets Kontor om, at Garnisonens Sprøjte tillige skulde være Byens. Dette har sandsynlig været den første Brandsprøjte i Præstø, da der først i Slutningen af det syttende Aarhundrede konstrueredes saadanne med Slanger og kombineret Tryk og Sugeværk. Det er da ret rimeligt, at Staten har søgt at gøre dem bekendte ved at sende dem til Garnisonerne. Nok er det, der blev opnaaet Enighed om, at Garnisonen skulde levere Sprøjten og Byen Sprøjtehuset, og Udgifterne ved den aarlige Vedligeholdelse skulde deles saaledes, at Byen udredede de To Trediedele og Regimentskassen Resten. Denne Ordning vedblev at være gældende i mere end 40 Aar, og skøndt der mange Gange var mindre Ildebrande, blev der dog ikke tænkt paa nogen Forbedring, knapt nok paa en højst fornøden Vedligeholdelse, og netop da den store Brand kom i 1750 var Sprøjten i en meget slet Tilstand.

Regeringen havde samme Aar forlangt Indberetning om Brandvæsenets Tilstand, og i den Anledning foreligger der en Erklæring af 11te Marts, i hvilken Byfogden udtaler, at »Byen har en Sprøjte, hvori Pompe Redskabet er i nogenledes god Stand, men Læder-Slangen den er meget gammel«. Der tilføjes, at der fornylig har været Syn paa samme Sprøjte af Byfogden og Regimentsskriver Jacobsen, og at man var bleven enig om at bekoste en ny Slange, hvoraf Byen da skulde bekoste de To Trediedele og Regimentet den ene Trediedel. Da Jacobsen var mødt paa Hans Majestæts Vegne, er der neppe Tvivl om, at det endnu har været den gamle Sprøjte fra 1719, ligesom man er bleven ved den gamle Regel om Delingen af Omkostningerne. Af Indberetningen fremgaar endvidere, at Brand Redskabet bestod af 1 Brandstige, 2 Brand Hager, 4 Øxer, 2 Lygter og et Vandkar af Egetræ med Jernbaand; unægtelig noget lidt til hele Byen.

Men Brandmandskabet? Ja, det kunde som saadant betragtet ogsaa have været bedre, end det var. Herom siger Indberetningen: »Til i fornødne Tilfælde at beopagte

Sprøjten holdes 6 Brandfolk, som dog ikke faa nogen Løn, men som derimod ere fritagne for alle andre personlige onera«. Vare disse 6 Mand ikke tilstrækkelige i paakommende Tilfælde, kunde det paalægges »de 16 Mand udi Lig Lauget som Brandfolk at være i Beredskab«. Byfoged Fredelund, der har affattet Indberetningen, har formodentlig havt en Følelse af, at alt ikke var, som det skulde være, for han slutter med at sige, at Byen kunde behøve 2 à 3 Haandsprøjter, men den fattige By havde ikke Raad til at bekoste dem. Og alt blev uforandret endnu i en halv Snes Aar, dog med den Undtagelse, at da Sprøjten under Branden 1750 selv havde lidt mere Skade end den havde tilføjet Ilden, maatte den repareres. Da dette Arbejde skulde betales, søgte Borgerskabet om at blive fri for at betale dets Part, »da Byen var blevet forarmet ved Branden«, og dette Andragende bevilgedes, dog »uden Præjudice for Fremtiden«.

Saa kom Forordningen af 24de Juni 1761, der bød, at Brandvæsenet i Købstæderne skulde sættes i en saadan Stand, som Forordningen befalede, og det skulde ske i Løbet af 8 Maaneder. Nu maatte Præstø, hvor haardt det end kneb, punge ud.

Fra samme Aar foreligger der to Indberetninger, af hvilke den første meddeler, at nu var der anskaffet en ny Læderslange, 26 Alen lang, 12 Læder Spande, 1 Vandkar paa $1^1/_2$ Tønde Vand — og det var oven i Købet forsynet med Jernbaand og rødt anstrøget — og endelig 2 Reb, hvert paa 14 Favne; og den anden berettede, at nu ɔ: i December Maaned, var der efter Forordningens Bydende anskaffet endnu 1 Sprøjte, saa at man havde to saadanne med behørige Slanger i god Stand. Men desforuden var der af Private bekostet 6 Haandsprøjter og 63 Læder Spande og endvidere en Lygte til hver Ejendom. Til Brandinspektør, som der ifølge Forordningens Bydende skulde ansættes, foreslog Byfogden Købmand J. C. Petersen — af Firmaet Petersen og Krog —, »der til en saadan

Forretning var en duelig og habil Person«, men paa en Raadstueforsamling den 9de Juni 1761 valgte Borgerskabet Thomas Krarup, der den Gang var habil til alt muligt.

Kun Skade, at alle disse Foranstaltninger ikke vare trufne 12 Aar tidligere.

I Omegnen synes der ikke at have været andre eller flere Sprøjter end Beldringes: i alle Tilfælde omtales ikke andre at have givet Møde under Brandene.

11te Afdeling.

Byens sørgelige Tilstand fra 1757 til Begyndelsen af det nittende Aarhundrede.

Der gives neppe noget sikrere Bevis for, at en By er i Tilbagegang end det, der viser sig ved, at dens Nybygninger betales med en lavere Sum, end de have kostet at opføre, og at dens Grunde have en liden eller ingen Salgsværdi. Kommer hertil, at saavel Handlende som Haandværkere meget ofte maa erklære sig insolvente, og deres Bo og Ejendomme komme til offentlig Auktion, haves ingen yderligere Vidnesbyrd behov.

Lad os da se, hvorledes det stod sig i Præstø i disse Henseender i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Den, af de offentlig udbudte Ejendomme, der tilsyneladende betaltes med den højeste Pris, var Jens Bøsholdts, der, efter at være brændt 1750, var nyopbygget og bestod af »16 Fag til Gaden med stor Kvist over og 4 Fag Sidehus østen i Gaarden«; den var solidt bygget af Egetømmer, havde murede Gavle, Stentag og Brønd i Gaarden samt en Heste Mølle med Kværne og en Eng paa den store Holm i Bolefjorden. Den stilledes til Auktion paa Grund af Rente-Restance og købtes af Købmand Christoffer Vallund for 453 Rdl. Naar det nu erindres, at godt vedligeholdte gamle Huse i 1750 vurderedes til 25 Rdl. pr. Fag, og ny Huse til 34 à 38 Rdl., og at der til den solgte Ejendom hørte Heste Mølle med Kværne og Engparten paa Holmen, vil det ses, at Prisen var meget lav, og det var dog den Ejendom, der betaltes med forholdsvis højst Pris.

Et andet Exempel.

Skindbereder Lorentz Zeller, hvis Ejendom ligeledes var brændt i 1750, havde faaet den genopbygget, men havde ved Panteobligation af 11te December 1751 laant 200 Rdl., og som Sikkerhed herfor pantsat Ejendommen. For at skaffe de fornødne Penge til Byggeriet, havde han paadraget sig nogen Smaagæld, og da han flere Gange blev sagsøgt for denne, som han dog ikke kunde naa at faa betalt, paadrog han sig tillige Renterestance. Kreditor var i lang Tid taalmodig, men i Juni Termin 1748 skyldtes 25 Rdl. for 2½ Aar à 5 pCt.; der skete Udlæg og Gaarden kom til Auktion. Den beskrives saaledes: 9 Fag Hus til Gaden og 5 Fag Sidehus, Gaards og Haveplads, Brønd, 1 Hytte med en Skindbereder Stampe og endelig Engpart paa Holmen. Den solgtes for 250 Rdl.

Nogle, om muligt, endnu mere fortvivlede Priser findes omtalt lidt senere ved Bemærkningerne om den Grønvoldske Gaard.

Byggegrunde vare ligefrem værdiløse.

Den 3die August 1759 blev ved Auktion bortsolgt den Grund, der havde ligget til det tidligere — i 1750 brændte — Fattighus, og som havde et Areal af c. 1400 □ Alen. Den kostede 2 siger og skriver To Rigsdaler. Lidt bedre gik det, da Byen den 1ste April 1761 bortsolgte den c. 1100 □ Al. store Grund, hvorpaa den gamle Latinskole havde staaet. Her skete Bud og Overbud, og Resultatet blev, at Byfoged Fredelund paa Justitsraadinde von Munthe af Morgenstjernes Vegne blev Højstbydende med 3 er Tre Rigsdaler, hvilken Kapital opnaaedes, fordi Køberen ejede Nabogrunden og vilde have en lidt større Have.[1])

[1]) Fru Munthe af Morgenstjerne var Enke efter Højesterets-Assessor Bredo von Munthe af Morgenstjerne til Bekkeskov, og flyttede til Præstø efter at have solgt Gaarden til Sønnen Otto Christoffer. Datteren Helene Lisbeth fulgte med til Præstø. Efter Mandens Navn »Bredo« fik Gaarden »Bredehave« Navn. Bredos Have, Bredeshave, nu Bredehave.

Medens vi have fat paa den gamle veltalende Auktionsprotokol, bemærkes, at der den 16de Februar 1761 under en Licitation over Arbejdet ved Even Bros Istandsættelse dannede sig et Interessentskab, der for en Betaling af 149 Rdl. paatog sig det nævnte Arbejde. Det Mærkelige herved var, at Interessentskabet bestod af Byskriveren, en Købmand og en Murmester.

I Juli 1761 var Licitation over Omkostningerne ved en Reparation af Præstø Vesterbro. Af Konditionerne erfares, at Broen da var bygget dels af Jern, dels af Træ. Overslaget var 180 Rdl., men ingen havde Mod til at paatage sig Arbejdet, ingen havde Penge eller Kredit til det nødvendige Forskud, og Byens Kæmnerkasse indlod sig af gode Grunde ikke paa at give Forskud; derimod kunde den godt trække Betalingen ud i aarvis. Saa maatte der ny Licitation i Maj 1762, og nu tilbød man 200 Rdl., for hvilken Sum Hans Andersen fik Arbejdet overdraget. Det var maaske en høj Pris; i alle Tilfælde bleve hans Konkurrenter misundelige — Folk var i saa Henseende ikke bedre den Gang end nu — og de begyndte med at efterse hans Arbejde; derefter kritiserede de det, og saa paastod man, at saadan kunde Enhver have baaret sig ad, men det vilde man naturligvis ikke; trække Byen til Vands paa den Maade kunde kun han finde paa, men heldigvis havde han da ikke faaet sine Penge endnu, og det lod sig derfor gøre at afkorte ham en Del af Betalingen, da der ingen Mening var i, at han skulde tjene Penge paa Borgerskabets Bekostning. Og alt det og meget lignende sagde man til hinanden indbyrdes saa længe, at alle troede derpaa. Da saa Arbejdet var færdigt, nægtede man at betale under det Paaskud, at han havde brugt daarlige Materialier og da navnlig Tømmer, idet det af ham anvendte var af langt ringere Kvalitet end foreskrevet i Konditionerne. Andersen klagede til Amtet; der blev udmeldt Synsmænd af Udenbyes, og saa viste det sig, at alt var i den fuldstændigste

Orden, og snarere bedre, end det behøvede at være, end ringere.

Saa betalte man og trøstede sig med, at man dog havde generet ham alt, hvad man kunde.

Hæslige Tanker! End ikke Nutiden har formaaet at feje Eder bort. I kunne findes endnu ved passende Lejligheder; — men, — det er ikke Meningen at filosofere; lad os hellere gaa til Auktion og høre. hvilke Priser der vare paa Heste i det Herrens Aar 1762.

Købstaden havde faaet tilbageleveret 6 Heste, som den tidligere havde stillet til Brug for Artilleriet, og disse Heste skulde sælges paa Auktion den 3die November. Betalingen, der skulde erlægges til Thomas Krarup, beløb sig til 40 Rdl. og 3 Skilling for alle 6; den kostbareste gik i 10 Rdl. 2 Mk., den billigste kostede kun 2 Rdl. 2 Mk. Saa billige vare Militærheste imidlertid ikke, naar de skulde købes og leveres til Hæren. Den 26de August 1758 var der Licitation paa Leverance af 2 Heste, som Præstø skulde stille tilligemed 1 Kusk i Henhold til et Reskript af 3die Juni samme Aar, der meddeler: »at Vi allernaadigst have beordret et Korps af Vore Tropper at holde sig marschfærdigt« . . . og »at der uomgængeligt nødvendigt til Artilleriets Befordring udfordres en Del Heste og Kuske« . . . og at Vi for hver saadan Hest, »som til Vores Tieneste vorder behørig annammet, vil betale foruden Bidsel og Seletøj efter kyndige Mænds billige Taxation 25 à 30 Rigsdaler, og lade Kuskene af Vores Kasse forpleje«.

Dette Reskript gav først Anledning til en Raadstueforsamling, der afholdtes den 23de Juni, og paa denne tilbød Købmændene Johan Hanstén og J. C. Petersen at levere Hestene for 30 Rdl. pr. Stykke og selv tage Ansvaret for, at de bleve antagne. Dette Tilbud syntes Borgerne dog var for dyrt, og man besluttede sig til Afholdelsen af den før nævnte Licitation den 26de August, hvor der dog

ikke skete noget lavere Tilbud; men da Hanstén og Petersen stode ved deres tidligere, fik de nu Leverancen. Paa Raadstuesamlingen den 23de Juni var mødt Jørgen Frederiksen, der tilbød sig at drage med til Holsten, hvortil Tropperne vare bestemte, imod at faa udbetalt 2 Rdl. inden Afrejsen og 3 Rdl. ved Hjemkomsten. Da Borgerskabet fandt, at det ikke var for dyrt, men at der var god Ræson i dette Tilbud, blev Jørgen Frederiksen strax antaget.

Efter Troppernes Bortmarsch blev der afholdt Auktion over 27 Læs Halm, der henlaa i Rytter Staldene. Prisen var fra 4 Mk. 6 Sk. til 1 Rd. og 6 Sk. pr. Læs.

I Begyndelsen af hvert Aar afholdtes der en ret mærkelig Auktion. Enhver, som kom til Købstaden med Brænde, maatte, før han fik Lov til at komme indenfor Porten saavel ved Vester- som ved Øster Bro, give »et maadeligt Stykke Brænde« og havde han Tørv, maatte der gives 3 à 4 Stykker af disse. Det, der saaledes ventedes leveret i Aarets Løb, blev hvert Aars Januar Maaned bortsolgt ved Auktion, men Indtægten, der tilfaldt Kæmnerkassen, kunde ikke gøre denne rig. For 1758 var det kun 9 Mk. 8 Sk. paa Vesterbro og 4 Mk. for Østerbro; og Aaret efter indbragte Auktionen kun henholdsvis 1 Rdl. 12 Sk. og 3 Mk., men det var da ikke saa underligt, for det var Byfogden og Byskriveren, der hver for sin Part havde det højeste Bud. Senere fik de dog Konkurrenter, og allerede 1763 var Indtægten fra Vesterbro 10 Rdl. 4 Mk., medens Østerbro ikke drev det til højere end 5 Mk.

Den største i forrige Aarhundrede i Præstø afholdte Auktion fandt Sted den 2den Juni 1767 i Boet efter »afgangne General-Lieutenant salig Peder Kaasbøll«. Der solgtes Bøger for 244 Rdl. 2 Mk. 4 Sk. og diverse Effekter for 1489 Rdl. 9 Sk., altsaa i alt for 1733 Rdl. 2 Mk. 13 Sk., og saa forblev endda 7 à 800 Lod Sølv usolgt, uagtet der var Købere fra baade nær og fjern. Guldsmed Svane fra Nestved købte saaledes 114 Lod Sølv for 72 Rdl. 4 Mk.

8 Sk., og Kammerherre Grev Brockenhus Schack købte 131 Lod for 87 Rdl. 2 Mk.

Der var dog altsaa én forholdsvis velhavende Mand i Byen, men denne ene Svale kunde ikke bringe Sommer i By, Falliter indtraf ret hyppigt, og selv Haandværkere valgte denne Udvej, naar Tiderne bleve altfor trange. Ja, man kendte endogsaa det Middel, som heller ikke er ukendt i Nutiden, nemlig at løbe med Kassen. Saaledes bar Farver Jens Krog sig ad. Han blev erklæret fallit i 1765, men da Øvrigheden kom for at skrive hans Ejendele, befandtes det, som Protokollen siger, at »han havde absenteret sig«.

Det betydningsfuldeste Bidrag til at klargøre den økonomiske Elendighed, der herskede i dette Tidsrum, er dog maaske de efterstaaende Oplysninger om den Grønvoldske Gaards og dens Ejeres økonomiske Forhold i samme Tid.

Allerede i Aarene omkring 1730 ejedes Gaarden — den samme som tidligere havde tilhørt Lauritz Nielsen og hans Arvinger — af den før omtalte Købmand Jens Frederik Sorterup, men efter at hans Datter var bleven gift med Christoffer Ermandinger af Skanderborg, købte denne den 30te Juni 1749 Gaarden af »sin kære Svigerfader, velfornemme Køb- og Handelsmand Monsieur Jens Frederik Sorterup«.

Gaarden beskrives som liggende ved Byens Accise Hus paa Adelgades nordre Side og var bestaaende af 44 Fag Hus til Gaden, 14 Fag Hus i Gaarden, Gaardsrum, Brønd, Bolværk [1]), Haveplads samt den saakaldte Strandhave, hvoraf der aarlig betaltes til Præstø Kirke 24 Sk.

Købesummen for hele denne Herlighed var 450 Rdl.,

---

[1]) Paa Resens Atlas vises Bolværk, hvor Skibe kunde lægge til, omtrent paa det Sted, hvor fra Strandvejen den private Vej fører ind til Gaarden.

men maaske man tør forudsætte, at Prisen har været lav af Hensyn til, at det var en Svigersøn, som købte. Ermandinger kunde imidlertid ikke klare sig, og allerede 1755 blev Gaarden stillet til Auktion efter at Konferentsraad Holstejn til Lystrup — en Broder til Nysøs Ejerinde — havde faaet Dom og derefter foretaget Udlæg. Ved Auktionen den 15de November 1755 købte Holstejn Gaarden for 351 Rdl., og der var dog i Mellemtiden tilbygget 3 Fag Hus til Gaden, saa at der nu var 47 Fag. I Gaarden var derimod nu kun 13 Fag. Paa nogle faa Fag ud til Gaden — maaske de 3 tilbyggede Fag — var Stentag; paa Resten til Gaden og alt til Gaarden var Straatag. Til Gaden var alt af Bindingsværk, til Gaarden alt af klinede Vægge. I Købet medfulgte foruden det tidligere nævnte endvidere Butiks Inventarium i Kramboden, en ny Kobber Brændevins-Keddel med Hat, Piber og Laag samt Svaletønde, 1 stort Mæskekar, 1 stort Drankekar m. m. m. Alt det og 60 Fag Hus med Gaardsrum og Haveplads for 351 Rdl.

Petersen og Krog lejede derefter baade Forretning og Ejendom af Holstejn paa ubekendte Vilkaar, men allerede den 18de Maj 1758 købte de det Hele for 300 Rdl. med vedhængende Byggehjælp og Forpligtelse til at bygge, da der endnu den Gang kun var opført 14 Fag Hus efter Branden 1757. De to Ejere kunde imidlertid ikke enes, og Interessentskabet mellem dem hævedes derfor ved Overenskomst af 30te April 1761 paa det Vilkaar, at Petersen skulde betale 500 Rdl. for Krogs Part. Petersen genopbyggede nu fuldstændig Gaarden, og efter at dette var fuldført, søgte han et Prioritets Laan paa 1000 Rdl. I denne Anledning beskrives den ny opførte Gaard saaledes: 44 Fag af Mur- og Bindingsværk og teglhængt, beliggende ud til Gaden; et Sidehus paa 5 Fag med Halvtag, liggende ud til Stranden, et Baghus paa 13 Fag med Straatag alt tilsammen assureret for 1900 Rdl. og med tilliggende Grund, Have og Vænge efter tidligere Skøder. I 1763

tilkøbtes den gamle Consumtionsbod, beliggende tæt vestlig for Gaarden lige op til Vesterport bestaaende af 3 Fag for 59 Rdl.

Petersen ejede nu Gaarden, indtil ogsaa han Juleaften 1777 maatte overgive sit Bo til Fallitbehandling. Ejendommen købtes derefter af Stephan Wessendunk paa Auktion for 2005 Rdl.; men herved maa bemærkes, at Petersen foruden de til 1900 Rdl. assurerede Bygninger, som der var, da han købte, endvidere havde tilbygget 11 Fag Baghus, saa der nu var 24 Fag Baghus og 44 Fag Gadehus foruden Consumtionsbodens 3 Fag, og endvidere havde anskaffet nyt Butiks- og Brænderi-Inventarium, samt at der nu endvidere tilhørte Ejendommen 4½ Td. Land Ejendomsjord paa Overdrevet, hvilke vare tillagte Gaarden ved Udskiftningen 1771. Ved denne Overdragelse omtales det ikke i Skødet, at Strand Vænget tilhørte Kirken, og dette har saaledes ogsaa allerede den Gang været tilkøbt eller tilhævdet Gaarden.

Hr. Wessendunk var en driftig Købmand. Foruden den nu foran beskrevne Gaard ejede han den i Slutningen af 8de Afdeling omtalte Parcel ved Beldringe, og ved at ægte Købmand Jacob Hansténs Enke kom han i Besiddelse af begge de Hansténske Købmandsgaarde. For nu ret at komme i Besiddelse af Driftskapital til den efter Sammensmeltningen betydelige Forretning, laante han af den almindelige Enkekasse 8000 Rdl., og til Sikkerhed for dette forholdsvis betydelige Beløb pantsatte han samtlige sine Ejendomme, der bestode af hele det Kvarter, der nu omgives af Adelgade, Torvestræde, Pottemagerstræde, Strandvejen og Forbindelses Vejen mellem denne og Adelgade ved gamle Vesterport alene med Undtagelse af 1 Gaard og 1 Par Huse. Men al denne Sikkerhed var ikke tilstrækkelig for 8000 Rdl., skøndt det alt var nyt opført efter Branden 1757, og han maatte derfor endvidere stille Ejeren af Høfdingsgaard og Liliendal Kammerherre Lilienskjold som Selvskyldnerkautionist.

Da den driftige Købmand nu saaledes havde faaet baade Plads og Kapital, er der en vis Rimelighed for, at han paa mange Maader kunde have gavnet baade sig selv og Byen, men saa døde han den 29de April 1786 kun 58 Aar gammel.

Saa vare Ejendommene igen næsten værdiløse. Den Grønvoldske Gaard blev solgt paa Auktion til Købmand Johan Gotfried Kroyer for 810 Rdl. med Bygninger, der vare assurerede for 2340 Rdl. Altsaa 73 Fag Hus — saamange opgaves i Konditionerne — med Butiksinventarium og Brænderi, Gaard og Have samt over 4½ Td. Land paa Overdrevet — det opgaves nøjagtigt til 65722 □ Al. — al det blev for lidt over 100 Aar siden solgt for 810 Rdl. Det var trange, sørgelige Tider, og Forandringen til noget Bedre stod endnu ikke for Døren.

I April 1795 døde Kroyer, og i Henhold til Testamente blev Enken hensiddende i uskiftet Bo og fortsatte Forretningen. Hr. »Ober og Underrets« Procurator Jens Ofvergaard syntes om Enken — maaske ogsaa om Forretningen, — han bejlede og de to enedes om at dele Godt og Ondt med hinanden. Ved Samfrænde Skifte vurderedes Ejendommen nu til 2000 Rdl., og den 30te Marts 1796 stod Brylluppet og alting gik i Herlighed og Glæde, men kun to korte Aar. Saa døde hun — kun 47 Aar gammel den 9de Maj 1798. Da der var baade umyndige og mindreaarige Stedbørn, og disses Værge og Kurator var fjendtlig sindet mod Ofvergaard maatte Gaarden nu friste den gamle Skæbne at blive stillet til Auktion, hvormeget end Ofvergaard gjorde sig Umage for at forhindre det. — Efter flere forgæves Auktioner lykkedes det endelig efter meget lange Forhandlinger at sælge Gaarden til Købmand Rasmus Kornerup af Roeskilde for 2500 Rdl., den højeste indtil da betalte Pris for nogen Ejendom i Præstø.

De to andre sammenhørende Købmandsgaarde — de Hansténske — havde efter at Wessendunk var død, skiftet Ejere ikke mindre end 5 Gange, men deres Købesum havde

ikke nogen Gang oversteget 1400 Rdl., uagtet de havde et Tilliggende paa Overdrevet af c. 6½ Td. Land, nøjagtig 90,302 □ Al.

Med Hensyn til den 3die af Byens Købmandsgaarde — paa Hjørnet af Adelgade og Hestemøllestræde — da skiftede ogsaa den ret hyppigt Ejer, men i Ole Rasmussens Tid lededes Forretningen da ogsaa paa en noget aparte Maade. Naar vi følge med nævnte Herre op paa Præstø Byting, hvorhen han begav sig den 4de Maj 1761 i en Anledning, som ved Folkesnak fra Køkkendør til Køkkendør og fra Have til Have over Havegærderne alt i Forvejen var betegnet som en Nyhed af første Rang, faar vi en god Illustration til Forretningsgangen i hans Bod. Vi følge derfor med derop og høre, at han faar tilført Protokollen følgende »Tillysning«: »At som det nu 2 Gange er ham arriveret, at hans Hustru Anna Catarina af hans Handel og Brug har fundet Behag derudi hemmelig at hensætte under Sengedynerne nogle samlede Penge, som første Gang vare ungefær 200 Rdl., og anden Gang ham uvidende udi en Jydepotte nedsat og nedgravet i hans Spisekammer 200 Rdl., hvilke Penge han alt længe forhen Tid efter anden havde savnet i sin Handel og Brug. Og da nu ingen anden end hans egen Hustru er betroet hans Handel med at udsælge, har hun ej heller nægtet — da hun dertil er bleven røbet — at hun bemeldte Penge har sat udi Forvaring. Men da han derefter igen har erfaret, at hun vedbliver at tilsnige sig endnu flere, som hun ventelig til nogen i Byen maa hen og bortbære«, saa begærte han Tillysning om, at dersom der skulde være nogen, som samme Penge i Forvaring for hende skulde have modtaget, de da vilde behage at melde det til ham selv og udlevere dem til ham som Mand og Husbonde, saafremt de vilde vente at undgaa den Straf, som Loven i slig Tilfælde dikterer, ifald de skulde vedblive at lægge Dølgsmaal paa saadanne uberettiget modtagne Penge.

Hvorledes Sundheds- og Ordens Politiet virkede i hin Tid, faa vi en ret levende Forestilling om ved at læse en Tordentale, som Byfoged Fredelund holdt for det paa en Raadstueforsamling tilstedeværende Borgerskab den 2den April 1759. I Korthed meddelt gik hans Tale ud paa Følgende: . . . at der var indløbet Klage over, at en stor Del af Borgerskabets Svin ikke alene gennembrød Folks Gærder og gik ind i Haverne og aad den Smule Kaal og Køkken Urter, som enhver i Forhold til sin Husfornødenhed havde plantet og saaet, men endogsaa løb ind paa Kirkegaarden og oprodede Folks Grave og ødelagde Græsbunden. Da det nu var Byfogden bekendt, at Klagen var begrundet, maatte han paa det allerstrengeste paalægge Borgerne enten at holde deres Svin i deres egne Gaarde eller ogsaa at ringe dem, og, saafremt nogen dristede sig til at overtræde dette Bud, skulde de blive straffede første og anden Gang med Bøder, men skete det tredie Gang, da skulde Enhver have Ret til at optage Svinene, og disse skulde da tilfalde Byens Fattige. Desuden maatte Enhver takke sig selv for den Skade, som Svinene kunde komme til at lide, naar de bleve trufne i Folks Haver eller paa Kirkegaarden.

Der er dog — saavidt bekendt — ikke af den nysnævnte Grund nogensinde fundet Flæsk i Fattigfolks Gryder, og bleve Borgerne end noget ængstelige lige strax, glemte de dog lidt efter lidt, hvad de kunde risikere; thi et Par Aar efter klager Tolderen Rasmus Esch paa Tinge over, at en Flok Svin var brudt ind i hans Have, hvor de havde ødelagt alt, hvad der var, og endog omrodet nogle unge Træer, og i 1765 bekendtgør Fru Munthe af Morgenstjerne, ligeledes paa Tinge, at hun ikke vil finde sig i, at Svin bryde ind i hendes indhegnede Have.

Heller ikke i andre Henseender var det overdrevent med Orden og Renligheden. Brolægningen var i højeste Grad uregelmæssig, og der stod nu som tidligere stinkende Vandpytter overalt paa Gaderne; Rendestenene dannede

hist og her smaa Moradser, der næsten vare bundløse, hvor Svinene fik rodet de runde, utilhugne Brosten løse. Da Badstüber i 1763 blev Byfoged, søgte han at faa Borgerne til at feje Gaden 1 Gang om Ugen, men det viste sig, ikke at være let at faa indført saadanne nye Skikke. Den 3die Juli 1764 udmeldte han paa Tinge 2 Mand til at syne Brolægningen paa Adelgade, der var »i en slet og brøstfældig Tilstand«, og skulde Mændene erklære sig saavel over Gadebroen, Fortougene og Rendestenene som over, hvorledes de skulde »repareres eller omlægges til Renligheds Holdelse, og paa det Vandet kunde faa sin Flugt igennem Byen«.

Men hvad hjalp det altsammen? Saa godt som intet. Og den 12te December 1765 faar Byfogden i den Anledning Paalæg fra Stiftamtmanden om snarest muligt at sørge for Gadens Reparation og indberette, hvad der hertil sigtende blev foretaget. — Det var en let Sag for Stiftamtmanden at give Ordrer; derimod var det en meget vanskelig Sag, at faa Borgerne til at rette sig efter dem. Der blev vel fyldt nogen Jord i de værste Huller, og Stenene lagt til Rette ovenpaa, ligesom Vandløbet gennem Rendestenen blev noget reguleret, og man sørgede for at holde Svinene inde i en 8 à 14 Dages Tid; saa faldt efterhaanden alt tilbage i den gamle Slendrian og det varede henimod et halvt Aarhundrede, før Hovedgaden blev forsynet med ny Brolægning. Det skete nemlig først i Aarene 1812 til 14.

Den gennem alle Aarhundreder staaende Strid mellem By og Land om Rettigheder og Pligter, om Næringsret og Næringsskat, Toldens og andre Byrders Fordeling m. m., gav sig et ret karakteristisk Udslag ved en Skrivelse, som de daværende 3 Købmænd i Præstø J. C. Petersen, S. Wessendunk og Ole Rasmussen den 9de Maj 1774 sendte til Øvrigheden. Anledningen var følgende:

Præstø Købmænd havde i 1773 ikke forbrugt saa mange indenlandske Fabriksvarer som i tidligere Aar, og da Regeringen den Gang meget nøje vaagede over de indenlandske Fabrikers ved Kunst fremkaldte Opblomstren, modtoge Købmændene gennem Stiftamtmanden en Skrivelse, i hvilken de mindedes om, at det var Kongelig Majestæts allernaadigste Ønske og Befaling, at den indenlandske Fabriks Drift skulde ophjælpes — hvilket jo alt tilforn var bekjendtgjort — og Købmændene opfordredes derfor til i højere Grad end i det afvigte Aar at forsyne sig med Varer fra de indenlandske Fabriker. Det ejendommelige herpaa afgivne Svar var saalydende:

»I underdanigst Følge af hans højgrevelige Excellence Hr. Stiftamtmandens naadige Promemoria af 23de forrige Maaned skulle vi ikke efterlade underdanigst at indberette:

Den allerunderdanigste Lydighed vi som Undersaatter ere Hans Majestæts Love og Forordninger skyldige, den Kærlighed til Fædrelandet, hvis Børn vi ere, den Bidragelse efter Evne til det Societets Vel, hvis Lemmer vi ere, ere Pligter, som vort Livs Tid bør og skal staa os for Øje til bestandig Efterlevelse. Intet skal smerte os mere, end om vi uskyldig maatte anses som renoncerende disse Pligters Opfyldelse. Vi vide: Statens almindelige Vel til Dels forfremmes ved indenlandske Fabrikers og Manufakturers Opkomst og Vedligeholdelse, hvis ustridige Gevinst for Landet i det mindste er Arbejdslønnens Besparelse, og den af Næringernes Tiltagelse flydende Folkemængdens Formerelse. Saameget, som staar til os, efterlade vi ikke til dette Øjemed at contribuere, hvorom bærer Vidnesbyrd ej alene det, vi aarligen af indenlandske Fabrik Varer opkøbe, men endog de Partier af disse Varer, som paa 6te til 7de Aar til vor Skade endnu henligge usolgte.

Købstædernes daglige Aftagelse og deres Næringsvejes idelige Formindskelse er et Onde, som det hele Land ikke er uvidende om. Dette har ganske vist ikke sin Grund i Købstædernes ulovlige Forhold, som just vilde udvirke det Modsatte, men Kilden maa søges andetsteds fra, og Undersøgningen dirigeres derhen, om ikke omløbende Jøder, Bissekræmmere og Landmanden især optager Købstædernes Næring, overladende dem alene at bære de med disse Næringsgrene forbundne Byrder som Told, Consumtion og især den sine Steder yderligen trykkende Indkvarterings og anden borgerlig Tyngde; ja det som endnu værre er, at disse Sidste maa bære Skylden for de Forbrydelser, som andre med Frækhed og Frihed kan udøve; thi naar vi undtager saltet og tør Fisk, Tran, Tjære, Bygnings Materialier, Jern, Stenkul, Sukker, lidet Hør og en ringe Kvantitet stort Salt, saa er den allerbetydeligste Del af den øvrige Handel udenfor Købstæderne og alene paa Landet. I de Byer, som ligge afsides fra Stranden, der har Jøder og Bissekræmmere snart i hveranden By deres Oplags Huse med alle Slags Varer og Isenkram, hvorfra de efterhaanden transportere Varerne til alle omliggende Byer, og saaledes findes immer Lejlighed til Afsætning, Købstæderne til Præjudice og den Købende selv til Skade, som ved det, at Varerne fremlægges for hans Øjne, ofte køber, hvad han paa den Tid ikke behøvede, og undertiden af Uvidenhed med overdrevne Priser betaler. Foruden disse Omløbende har vi desværre maattet erfare, at Fragt Vogne optoppede med Gods kører fra den ene Herregaard og Præstegaard til den anden Herre- og Præstegaard, paa hvilke Steder de opslaa deres Butik og offentlig sælge deres Varer. Da nu de indenlandske Fabriker og Manufakturer ikke kan holde Pris med fremmede, saa bliver det sole-

klart, at saavel Fabriker som Manufakturer maa synke i Afmagt og Undergang.

Men disse Fornærmelser er dog intet i Lighed med de Ødelæggelser, som anrettes langs Strandkanterne og paa Øerne ved Landet. Der have især Ærø og andre Steders Skippere deres Magasiner, hvorfra Landmanden Aar ud og Aar ind med alle nævnelige Vare fourneres, ej alene paa Stedet men og i længere bortliggende Distrikter. Den utrolige Mængde af franske Vine og Brændevin paa Fustager, Caffebønner, skotsk Salt og alle Slags Tobakker, alle Sorter Alen og Isenkram, indtil Specerier og Krudt, som herfra afsættes, er mere, end Nogen skal kunne forestille sig. Vi ere sikre paa, at vi ej overskride Sandheds Bud, naar vi deklarere, at med hvert 100 Rdl., som disse Varer indbringe i de 3 Købstæder Præstø, Vordingborg og Nestved, handles fra ovennævnte Steder for mere end 2000 Rdl.

Den høje Told og Fabrikvarernes Pris gør benævnte Sorters Afsætning i Købstæderne umulig. Af Strand- og Ø-Beboerne sælges 1 Anker fransk Brændevin for 7½ à 8 Rdl. og 1 Anker ung Vin for 4 Rdl.; dette gør, at snart ingen Pot Vin købes fra Købstæderne. Efter Tobaks Taxten koster i Købstæderne 1 Pund engelsk Rulletobak 22 Skilling, 1 Pund meleret Virginia 18 Skilling, et Pund saakaldet Bispe-Kardus Tobak 28 Skilling. Paa Landet sælges 1 Pund engelsk Rulletobak for 12 Skilling, et Pund engelsk Bispe-Tobak for 13 à 14 Skilling og saaledes med alle øvrige Varer. Ja, det som endnu mere er, at endskøndt den seneste allernaadigste Forordning om Brændevins Brændens Afskaffelse paa Landet vel har havt den Virkning, at en Mængde Brændevins Redskaber der ere nedlagte, saa har dog Strand- og Ø-Boerne stræbt endog denne Næring Købstæderne at betage, da de skal have begyndt med Skipperne fra Ærø at lade sig

tilføre dansk Brændevin, som de pottevis igen udsælge til andre. Saaledes er Købstædernes og den borgerlige Nærings ynkværdige Tilstand beskaffen. Altsaa er det intet Under, om Husene der staa ledige, indtil de formedelst Ejernes Armod og manglende Reparation aldeles forfalde. Det bliver under disse Omstændigheder ingen Tid muligt for Købstæderne at kunne bestaa. Deres Næring optages af andre, Købmændenes Varer ligge usolgte; de handle under Opsyn af tilstedeværende Toldbetjente, de ere underkastede idelige Visitationer og Inqvisitioner i deres Huse, og jo mere de stræbe at efterkomme deres Pligter imod Kongen og Staten, jo vissere er deres Undergang. De derimod, som ved utilladelige Handlinger fordærve det Hele, de udøve alt med Sikkerhed og Ro og oven i Købet vælte Følgerne af egne Uordner paa Købstæderne, som derfor maa bære Skylden.

Iøvrigt betvivle vi aldeles ikke, at jo Deres Velbyrdighed Sagens Omstændigheder for Hans højgrevelige Excellence paa det Bedste remonstrerer. Da vi ere forsikrede, at de Fornærmelser og Byrder, hvorunder samtlige Købstæder sukke, tilfulde afværger denne ædelmodige Herres Unaade og opvækker hans Medynk.[1])

Præstø den 9de Maj 1774.

J. C. Petersen. S. Wessendunk. Ole Rasmussen.

Disse Folk skrev naturligvis, som de mente, det tjente deres Interesser bedst, men uomtvisteligt er det, at For-

---

[1]) En i det Væsentlige lignende Indstilling indsendtes allerede i 1751 fra Magistraten i Køge til Regeringen; man gik dog noget videre end de Præstø Købmænd og søgte om, at det maatte blive paalagt alle, »der dreve Haandværk paa Landet, at flytte til Byerne«, for at de kunde komme til at deltage i Købstædernes Skat og Tynge baade til Kongen og Byen.

holdene vare fattige og elendige i de fleste smaa Købstæder i forrige Aarhundrede, om de end de fleste Steder ikke vare saa slette som i Præstø, der paa saa mange Maader var bleven kuet og trykket, og ikke kunde spore nogen Fremgang før en halv Snes Aar eller saa omtrent ind i det nye Aarhundrede.

For endnu at levere nogle Beviser for denne Paastand for Præstøs Vedkommende gives følgende Oplysninger: Medens Byen i det syttende Aarhundrede havde en Jordemoder, som vi kende fra Historien om Øldaaben, havde den ringe Folkemængde i de senere trange Tider ikke tilstrækkelig Næring til en saa nyttig Borgerinde, og det ses af flere Forhandlinger paaRaadhuset, at Byen i Mands Minde ingen saadan havde havt. Men den 25de Marts 1777 blev det dog vedtaget paa en Raadstueforsamling, at der burde gives 10 Rdl. om Aaret for at bevæge en saadan Kvinde til at flytte til Byen, da »det i mange Tilfælde var vanskeligt for dem, som ingen Befordring havde, at skaffe sig en duelig Jordemoder andetsteds fra.« Nogle mente rigtignok, at det ikke blev muligt for Byen at skaffe Penge til alle de Udgifter, man paatog sig, men, som sagt, Forslaget blev dog vedtaget. Imidlertid fik man ingen før over 2 Aar senere — Lønnen var for knap —, men den 1ste Juni 1779 blev der endelig sluttet Overenskomst med Elise Flindt om en aarlig Løn af den angivne Størrelse og med Forpligtelse for hende til først og fremmest at betjene Byens Kvinder og ikke paatage sig andre Forretninger, naar der var Udsigt til, at hendes Hjælp behøvedes i Købstaden. Saa var Byen da saa vidt. Før denne Tid hjalp den Ene efter bedste Evne paa den Anden, naar Jordemoder ikke kunde skaffes andetsteds fra. Saaledes forklarer en Kone i 1698, at da hun »blev begært at komme til en anden Kvinde for at betjene hende som Jordemoder« osv. Altsaa i mere end 80 Aar maatte en Jordemoders Hjælp undværes, for at Byen kunde spare en aarlig Udgift af 10 Rdl. — En anden nyttig Bestillingsmand,

nemlig en Skorstensfejer, fandtes heller ikke i Byen før 1775. Tidligere var Bestillingen overdraget til Natmanden i Vordingborg for en Løn, hvis Størrelse ikke kendes, men som i alle Tilfælde har været mindre end 12 Rdl. om Aaret, thi der existerer en Skrivelse fra ham til Byfoged Badstüber, i hvilken han skriver, at han ikke længer kan paatage sig at holde Skorstenene i Præstø rene for en saa lille Løn, som den, han faar, men dersom man vil give ham 12 Rdl. om Aaret, saa skal han passe Tjenesten som hidtil, og paa en Raadstueforsamling i 1766 vedtog man at forhøje Lønnen til det nævnte Beløb, da man ikke kunde faa nogen til at gøre det Arbejde billigere. Saa gik det paa den Maade indtil 1775; da blev Kaminfejer Jørgen Rudolph ansat med en aarlig Løn af — 20 Rdl.

Meget værre var det dog med en Kæmner. Denne Bestilling havde tidligere gaaet paa Omgang mellem Borgerne og var udført gratis, men saa hændte det, at En undskyldte sig med, at han ikke kunde læse, en Anden med, at han ikke kunde skrive, og en Tredie kunde ikke saa godt lægge Tal sammen. Tilsidst blev Omgangen saa lille, at de Faa, der vilde eller kunde paatage sig den, bleve kede af det, og nægtede at gøre Arbejdet alene. Men saa var der i den Tid i Byen en Parykmager, som ikke havde travlt med Professionen, og som derfor tilbød at paatage sig Bestillingen mod en aarlig Løn af 6 er Seks Rigsdaler. Manden, der hed Zacharias Munk og altsaa var Byens første lønnede Kæmner, kunde dog ikke leve af de 6 Rdl. plus Indtægterne af Professionen, og han maatte derfor forlade Byen og søge sig Brødet andetsteds. Saa var man lige vidt. De, som kunde paatage sig det vellønnede Embede, vilde ikke, og de, som vilde, de kunde ikke ɔ: dem turde man ikke betro Stadens Kassevæsen. Da Forretningerne jo imidlertid skulde besørges, tog man sin Tilflugt til Stiftamtmanden og beklagede sig for ham over den tilstedeværende Kæmner-Nød. Og saa fik man — ikke et godt Raad, men derimod et bestemt

Paalæg om strax at ansætte en fast Kæmner og tillægge ham en passende Løn. Nu gik man saa vidt, at man bød 12 Rdl. om Aaret, men ligemeget hjalp det, der kom ingen Ansøgere til det vakante Embede. Gode Raad vare dyre og de vare oven i Købet slet ikke til at faa. Imidlertid taltes der om, at Thomas Krarup, der kunde bruges til alt andet, ogsaa maatte kunne bruges som Kæmner, men han mente ikke at have Tid til at paatage sig Tjenesten. Da man tilsidst opfordrede ham meget indtrængende, og han desuden selv kunde se, hvor forlegen man var, gik han dog ind paa Forslaget, naar Borgerskabet vilde forhøje Lønnen til 16 Rdl. om Aaret. Man bed i det sure Æble, lovede de 16 Rdl., og nu var man da hjulpen, det vil sige fra Dynen og i Halmen. Nogle faa Aar gik det godt, men saa viste det sig, at han havde forbrugt de fattige Penge, der vare ham betroede; der blev anlagt Sag mod ham, og han dømtes til at betale 141 Rdl. 73 Sk. med Omkostninger 14 Rdl. Kort efter kom Fogden for at se, hvad der kunde blive til Dækning af den Kapital, men han saa ikke andet end et Par Sengesteder, et Bord og nogle Træstole. Det følgende Aar 1794 døde Krarup, og saa var den Fordring tabt. Samme Besværlighed havde man med at faa passet Byens øvrige Bestillinger. Da Købmand Monefeldt havde ladet sig bevæge til i samfulde 7 Aar at være Kirkeværge, blev han ked af det i 1793 og frasagde sig Hvervet. Men det var ganske umuligt at faa en anden til at overtage det. Saa skrev Kirkeinspektionen til Stiftsøvrigheden og erklærede, at foruden de Mænd, som allerede havde Byens Bestillinger, og Købmand Juel, som havde gjort Opbud, fandtes der ingen til Kirkeværge skikket Person i Byen, med mindre man vilde kalde den Mand skikket, som var saa forarmet, at Kirkens Midler ikke kunde betroes ham, eller den, der var saa lidet duelig, at ingen Orden og Redelighed kunde ventes af ham. Man tillod sig derfor at forespørge, om Hans Majestæt Kongen ikke kunde paalægge Monefeldt at blive

ved med at fungere indtil hans Efterfølger kunde findes. Inspektionen sluttede sin den 2den Oktober 1793 daterede Skrivelse med den Erklæring, at »det er umuligt til de mindste Opkrævelser i Byens Affærer at anskaffe en Mand, som man tør betro endog den ubetydeligste Oppebørsel, endsige Kirkeværgeriet, hvortil Loven fordrer Vederheftighed.«

I Halvfemserne synes det at have knebet haardere end sædvanligt for Byen at udrede de Kgl. Skatter, og Byfogden indstillede 1794, at han maatte blive fritaget for at inddrive Restancerne ved Udpantning, idet han gjorde gældende, at det kun vilde paaføre de stakkels fattige Borgere forhøjet Skyld og ikke nytte det mindste, da der dog intet vilde være at faa. Rentekammeret resolverede dog den $^{22}/_{3}$ 94, at Udpantning vilde være at foretage. Under denne viste det sig imidlertid, at de Vedkommende aldeles intet ejede, og efter Indstilling desangaaende blev det ved Rentekammer Resolution af $^{25}/_{11}$ s. A. tilladt, at Borgerne fik Henstand med de resterende Skatter for Aarene 1790, 91 og 92. Saa gik Tiden indtil 1799. I Mellemtiden var lidt efter lidt betalt c. 35 Rdl. af 181 Rdl., som Restancen ifølge en Restanceliste fra 1793, der findes i Amtsarkivet, udgjorde for Tiden før 1793 fordelt paa 45 Skattepligtige, men da Rentekammeret i 1799 gav streng Ordre til Inddrivelse af Resten, indkom ved Udpantning og Auktion kun c. 50 Rdl. Med Byskatterne gik det omtrent paa samme Maade. I 1790 var der for de foregaaende Aar Restancer til Beløb 407 Rdl. 75 Sk.

Spørger man nu, hvilke Grunde der have været til disse ynkværdige Forhold, da Byen efter 1757 ikke hjemsøgtes af større Ildebrande, maa det dels erindres, at der skulde lang Tid til at rejse sig efter saa knugende tunge Ulykker som Brandene 1750 og 1757, og dels maa der gjøres opmærksom paa andre Tilskikkelser, som ramte Byen, og hvis økonomiske Betydning var overmaade stor.

Krig, Pest og Ildsvaade havde i mere end et Aarhundrede gjort deres Bedste for at ødelægge den lille Købstad, nu kom der Misvæxt og Dyrtid for at prøve dens Modstandskraft. I 1783 var Høsten i hele Omegnen saa mislykket, at ingen Landbruger avlede mere end det højst Nødvendige til Livets Ophold og mange langt mindre. Der blev Brødmangel og Mangel paa Foder til Kreaturerne. Det Sidste bevirkede, at et Pund Oxekød kun kunde opnaa en Pris af 2 Skilling, medens Prisen paa Rugbrød var 2½ Skilling pr. Pund, altsaa lige saa høj som i vore Dage. Købmændenes Magasiner stode tomme, og Borgerskabet maatte henvende sig om Hjælp til Stiftamtet, der jo endnu den Gang var Købstædernes Overøvrighed. Resultatet af disse Forhandlinger blev, at der blev sendt 184 Tønder Rug og 4 Td. Hvede, som Byen skulde betale med henholdsvis 3 Rdl. 5 Mk. og 5 Rdl. 3 Mk. og 5 Sk. pr. Td. Men hvor skulde Pengene komme fra? I Løbet af 6 à 7 Maaneder lykkedes det dog at faa samlet c. 500 Rdl., men i Juni 1784 maatte der pantes for 227 Rdl. 3 Mk. 4 Sk. Kornet maatte i Følge Stiftamtets Ordre kun sælges mod Kontant, men Byfoged Haar indberettede, »at da Nøden tog saa stærk Overhaand, at det med Føje kunde befrygtes, at Nogle vilde omkomme af Hunger, eller af Mangel paa Livsophold forledes til ulovlige Midler, kunde jeg ikke længer modstaa, men maatte give efter for de arme Hungriges idelige og ynkelige Veklager« . . . osv. I 1784 fik man sendt 549 Td. Byg og 108 Td. Havre, der tilsammen kostede 1423 Rdl. 12 Sk., men disse Penge vare endnu ikke alle betalte 1787, da der søgtes om Eftergivelse, som dog nægtedes, hvorimod der indrømmedes rentefri Henstand til Udgangen af Aaret.

Vende vi os mod de i hin Tid paa Tryk udkomne historiske og topografiske Beskrivelser, faa vi kun meget faa Oplysninger. J. L. Wolff i sin »Encomion regni danica«, der dog var udkommet allerede 1654, ofrer kun

Præstø et Par Linier. N. Jonge, der medens han forfattede sin Danmarks Beskrivelse for c. 125 Aar siden, var Sognepræst i Allersløv, véd heller intet at fortælle; hvorimod »Danske Atlas« dog har lidt. I dette Værk berettes, at der i 1774 kun var 5 Huse og 1 Par Gaarde i Grønnegade. Iøvrigt giver det følgende kortfattede Billede af Byen: »Indbyggerne ere 1 Sognepræst, 1 Byfoged, 1 Byskriver, 1 Tolder, 3 Købmænd, 1 Farver, 1 Chirurgus og 26 Haandværksmestre af alle Slags. Borgernes Antal 52. Indvaanerne gamle og unge 500. Raadstuen er af Bindingsværk, og derved er en dansk Skole og en Stue med 1 Køkken til 5 à 6 Fattige. Byen har en god Havn, som kunde med liden Bekostning gøres saaledes, at den kunde rumme den hele Flaade.[1]) Byen har kun 3 Skibe med 31 Læsters Drægtighed.[2]) Handelen er mest paa Norge med Korn og Fedevarer samt med Kalksten fra Faxe til Lybek og København og Ler til Fajancefabriken paa Amager.«

Naar Indbyggerantallet er sat til 500, maa her være medregnet Garnisonen; thi ved den officielle Folketælling i 1769, hvis originale Lister endnu findes i Rigsarkivet, havde Byen kun 379 Indbyggere. iberegnet de Militæres Koner og Børn, derimod ikke Mandskabet. Dettes Antal var noget forskelligt, men som Regel omkring 100 Dragoner; lægges hertil Officerer, Underofficerer og Spillemænd vil Tallet være omkring 115, der lagt til de 379 bliver henimod de 500, hvorved Overensstemmelse opnaaes.

Til Oplysningerne fra Danske Atlas skal føjes, at efter

---

[1]) Ved denne Havn menes Hesteskoen, der alt under den store nordiske Krig 1709—1720 var opmaalt netop med det Maal for Øje, der at anlægge en Orlogs Havn.

[2]) 20 Aar senere — 1794 — havde Byen kun en Jagt af 10 Læsters Drægtighed. Den blev solgt. og der kom i 1795 en anden lidt større, der dog havde udenbyes Reder.

at samtlige Bygninger, der brændte 1757, vare genopførte talte Byen 73 brandforsikrede Ejendomme

med en Forsikringssum af ialt	50970 Rdl.
deraf for private Ejendomme	34010 -
for Statens Barakker og Stalde	4960 -
og for Kirken	12000 -

Ved Forordningen af 13de Januar 1761 var indført tvungen Brandforsikring i de danske Købstæder, saaledes at al Skade reparteredes paa samtlige Bygninger i Forhold til deres Assurancesum. Derved bleve Udgifterne meget forskellige de forskellige Aar, og Præstø maatte for det første Regnskabsaar betale 100 Rdl. 2 Mk. 10 Sk. eller ca. 2 pro mille, men slap derimod for 1763 med 29 Rdl. 3 Mk. 3 Sk.

Man vil have lagt Mærke til, at der ikke blev anlagt offentlig Sag mod Thomas Krarup, fordi han havde brugt Byens Penge, men den Slags Fejlgreb vare den Gang ikke strafbare. Den Forurettede kunde vel anlægge et privat Søgsmaal og faa Vedkommende idømt Erstatning, men ejedes der intet, gjaldt den almindelige Ret, at saa havde Kejseren tabt sin Fordring, og der var aldeles ikke Tale om at idømme Straf. Det gjaldt i alle slige Forhold og i den daglige Handel og Vandel, at man maatte finde sig i at blive bedraget, naar man ikke saa sig for. Den, som ikke lukkede Øjet op, maatte lukke Pungen op, det var noget, som Hvermand vidste. Kunde man derimod faa fat i en Tyv, saa var der Glæde og Halloj i hele Landskabet. I 1766 blev saaledes en Person ved Navn Kærskou mistænkt for at have stjaalet et Uhr foruden nogle andre omtrent værdiløse Genstande. Han blev fanget paa Beldringe Gods og i højtideligt Optog, ledsaget af et halvt Hundrede Mennesker ført til Ridefogden paa Beldringe. Her blev han belagt med Lænker og forsvarligt indelukket, indtil han den næste Dag skulde føres til Præstø, hvor

Tyveriet var begaaet. Ridefogden i egen høje Person var til Hest Anfører af Toget. Synderen havde Lænker paa Hænder og Fødder og var efterfulgt af lige saa stort et Følge som den foregaaende Dag, og det var endda saa muntert, at det hujende, skrigende og brølende fulgte ham lige til Raadhuset, hvor han blev puttet i den bekendte Kælder. Her sad han saa, indtil han den 27de April 1767 fik en Dom for første Gang begaaet Tyveri, der i Henhold til D. L. 6—17—36 og 39 lød paa, at han skulde kagstryges og have brændt Tyvsmærke paa sin Pande. Han skulde derhos betale Igæld og Tvigæld o: det Stjaalnes Værdi 3 Gange og have sin Hovedlod forbrudt, endelig skulde han ifølge Forordningen af 19de Novbr. 1751 og 29de Juni 1764 arbejde i Jern paa Københavns Fæstning sin Livstid. Sidstnævnte Straf var egentlig en Tillægsstraf, der først blev indført 1751 med den Motivering, at Delinkventer, som vare kagstrøgne og brændemærkede, ikke vare i Stand til paa lovlig Maade at ernære sig, hvorfor de skulde dømmes til Fæstningsarbejde, at de ej »skal omløbe løse og ledige til Publici Byrde og Fare«.

Det var altsaa en ret alvorlig Sag at blive overbevist om Tyveri, men det skete da ogsaa ret sjældent. Blev Synderen ikke nappet paa fersk Gerning, slap han i Reglen godt fra det, og det var den Forurettedes Sag at udfinde, hvem der havde begaaet den lovstridige Handling, ellers satte Politiet sig ikke i Bevægelse. Fremgangsmaaden var, at den Bestjaalne eller Forurettede mødte paa Tinge og fortalte, hvad der var sket, og som Regel udlovede en Belønning for at blive ledet paa det rette Spor. Saaledes mødte Købmand Renberg den 18de December 1780 paa Bytinget og meddelte, at »et skammeligt Menneske Natten mellem Onsdag og Torsdag havde brækket gennem Vinduet ind i hans Bod og frastjaalet ham en Del løse Penge og havde endog forsøgt med en Kniv at brække Laasen fra hans Pengekasse«. Paa samme Maade meldte Købmand Wessendunk, at Skarnsmennesker havde nedbrudt

hans Stakit om Haven med »Gevalt« og bortført det. Det mærkeligste Tilfælde var dog, da nævnte Wessendunk i Egenskab af Kirkeværge den 15de Maj 1775 — altsaa paa en Tid af Aaret, da det er lyst om Natten — mødte paa Tinget og forklarede, at et temmeligt stort Stykke af Kirkens Ringmur ved den nordre Kirkelaage Natten mellem Lørdag og Søndag af onde Mennesker med Vold og Magt var bleven nedrevet, og at Pillen paa den anden Side formedelst brugt »Gevalt« næsten var faldefærdig. Han »erbyder« derfor at give 2 Rdl. i Belønning til hvem, som kan angive Gerningsmanden eller Mændene saaledes, at de ved Lov og Ret kan vorde tiltalte og straffede.

Men det var ikke ofte, at man fangede Gavtyvene, og der hengik ofte flere Aar, i hvilke der slet ikke vare Beboere i Raadhusets underjordiske Kælder, men det var da ogsaa den eneste Lejlighed i Byen, der stod ledig, og det af den Grund, at Husene næsten uden Undtagelse beboedes af Ejeren selv. Der foreligger fra 1794 en af Sognepræsten, Provst Smith, afgiven Erklæring, der foruden at konstatere Mangelen af beboelige Lejligheder ogsaa oplyser et og andet om Forholdene i Købstaden for c. 100 Aar siden. Anledningen til denne Erklæring var, at Byfoged Brorson indsendte en allerunderdanigst Ansøgning om at blive forhjulpen til en Embedsbolig, da den Ejendom, i hvilken han boede, skulde stilles til Auktion, og han ikke havde Evne til at købe den, og der ikke i Byen fandtes nogen anden Lejlighed, som han kunde faa til Leje.

»Her er fire Købmandsgaarde,« skrev Provsten; »Birkedommeren, Præsten, Told-Inspektøren og Told-Kassereren have hver sin Gaard eller Hus. Endvidere er her 4 andre Gaarde, som beboes af deres Ejere og ikke sælges, idetmindste ikke uden til meget høj Pris. Alle andre Huse her i Byen ere af ens Indretning og bestaar af en Stue og et, i det højeste to smaa Kamre. Ingen skikkelig Familie, der har mere

end en Seng, 1 Bord og 3 Stole kan opholde sig i saadanne Hytter og allermindst en Embedsmand, der dog har Papirer i sit Værge, som han skal staa til Ansvar for.

Naar saaledes som nu den Ejendom, Byfogden beboer, skal sælges, er der aldeles intet Sted, han kan flytte hen med sin Familie. Det Sted, han nu har lejet, er ikke alene det eneste, han kan bruge, men ogsaa det eneste, han kan faa. Sælges det til andre, er han aldeles husvild. At Byfogden med den Løn, han har,[1]) skulde købe det for egne Midler, kan ingen tænke, da det vil være forbunden med Tab, eftersom Præstø's Gaarde og Huse ere i et saadant Udraab, at den Mand, der ikke vilde betænke sig paa at sætte 2 à 3000 Rdl. i en andetsteds liggende Gaard, han vilde betænke sig paa at sætte 2 Gange 10 Rdl. i en lignende Gaard, naar den laa i Præstø. Alle Husene her ere tillige meget forfaldne, da ingen reparerer dem, men lever i den Tro, at alt endnu er nyt, da næsten alle vare opbyggede efter de to store Ildebrande, men den forløbne Tid har taget paa de elendige Hytter, der mest paa Grand af Ejernes Fattigdom havde maattet passe sig selv . . .«

Hertil kan føjes, at Byens samtlige Bygninger i 1801 kun vare brandforsikrede for 56,410 Rdl. incl. Kirken, der var forsikret for 12000 Rdl.

---

[1]) Byfogden oppebar den Gang:

I aarlig Løn af Kæmnerkassen . . . 10 Rdl.
I Rejsegodtgjørelse af samme . . . . 6 -

En Trediedel af den til Byen betalte Consumtion, og desforuden kun de faa Retssportler, der faldt under de smaa Forhold i Byen. Endelig havde han Benyttelsen af den lille Holm i Fjorden og 4 Enge paa den store, samt de saakaldte Byfogedvænger: alt i alt kunde Byfogdens Indtægter anslaaes til henimod 200 Rdl. om Aaret.

Af Haandværkslaug synes Byen ingensinde at have havt andre end Skomager-Lauget, der jo alt existerede i 1510 og fik nye Laugsartikler 1726. Indenfor dette var igen dannet et Skomager-Ligbærer-Laug, men da der ved fattige Folks Begravelse flere Gange blev begaaet Uordener fra Ligbærernes Side, bleve mange Borgere misfornøjede, og den 5te August 1762 dannedes der et nyt Ligbærer-Laug, bestaaende af 16 Borgere, der forpligtede sig til at bortbære alle imod en bestemt Taxt og til at møde alle 16 naar en Voxen skulde bortbæres og

12 Mand til en Afdød mellem 8 og 16 Aar,
6 » » » » » 5 » 8 »
4 » » » » under 5 »

De skulde møde i god Tid i Nabolaget, men maatte ikke gaa ind i Sørgehuset, før Bedemanden gav Ordre til, at nu skulde Liget udbæres. Laugsartiklerne konfirmeredes 1763 og senere 1802.

Skade var det, at Skomagernes gamle Laugsprotokol brændte under Branden 1750; den kunde sikkert have fortalt mange interessante Ting om Livet blandt de gode Skomagere lige fra Kong Hans's Tid.

En Skomager Regning fra Aar 1800 saa saaledes ud:

Skomagerregning
fra
Skomager Terkel Hellesen
til
Rasmus Mikkelsen.

1	Par	nye Støvler til ham selv . . .	3	Rdl.	2	Mk.	» Sk.
1	-	- Støvlefødder	1	-	2	-	» -
1	-	? (ulæseligt)	1	-	»	-	» -
1	-	Støvler til hans ældste Søn . .	2	-	»	-	» -
1	-	do. - - yngste - . .	1	-	4	-	» -
1	-	Sko - - ældste - . .	1	-	»	-	» -
2	-	Sko à 5 Mk.	1	-	4	-	» -
1	-	Sko til Konen	»	-	5	-	» -

Datteren 1 Par Sko . . . . . » Rdl. 4 Mk. » Sk.
Gammel Reparation . . . . . 4 - » - » -

Da Regningen kom frem som Kontrafordring under en Proces, tør man gaa ud fra, at de beregnede Priser have været rigelige.

12te Afdeling.

Garnisonen i Præstø fra 1644 til 1785.

Ved Kongelig Resolution af 4de September 1644 bestemtes det, at de i Dyrløv (i Beldringe Sogn) liggende Ryttere under Vincent Bielke skulde flyttes til Præstø, eftersom Lensmand Frederik Reeds havde indberettet, at baade Ryttere og Heste lede stor Nød i Dyrløv.

Dette er den ældste Underretning, der har været at finde om Garnisonen i Præstø, fraregnet Landsknægte osv., der flere Gange vare indkvarterede i Byen i det 16de Aarhundrede, men, saavidt vides, kun en kort Tid ad Gangen.

Kaj Lykke fik i 1657 ved Kongelig Bevilling Tilladelse til at hverve 1000 Mand Ryttere, der fik Navn af »Kongens Liv-Regiment til Hest« og fik Krongods i Pant for Hvervningspengene. Efter Roskilde Freden fik Regimentet Kvarter i det sydlige Sjælland, paa Møen og Lolland Falster, uden at der haves bestemt Vidnesbyrd om, at en Del af det har været indkvarteret i Præstø, hvad der dog antages for et eller flere af de 3 Kompagniers Vedkommende, som kom til København før Carl Gustav og derfor deltog i Hovedstadens Forsvar.

Aaret efter Fredslutningen vide vi imidlertid, at Præstø fik Garnison, og det af ikke nogen ringere end »den Kon-

gelige Livgarde til Hest«, hvilket Elite Korps blev oprettet den 19de Januar 1661 og existerede indtil den 31te Maj 1866. Dog var det ophævet en kort Tid under Struenses Regimente fra 22de Maj 1771 til 3die Juni 1772. Korpset har dog neppe til Stadighed ligget i Præstø, thi i Maj 1667 faar det Ordre til at forblive der i Byen medens Kongen var paa Falster. Det deltog i den skaanske Krig og var 1676 med i Slaget ved Lund og 1677 i Slaget ved Helsingborg. Efter Fredslutningen kom det ikke mere til Præstø, men blev forlagt til Møen. Derimod havde Præstø alt i 1679 en Afdeling af det 2det sjællandske nationale Rytterregiment, som dog ikke, saa lidet som de tidligere Garnisoner, forblev der ret længe. I alle Tilfælde var Regimentet i Sønderjylland ved Krigens Udbrud Aar 1700, og efter den snart paafølgende Fred blev det lejet af Holland til at kæmpe mod Frankrig. Det kom først hjem 1714, og blev da opløst, men alt længe forinden havde Præstø anden Garnison. I Baarse Herreds Tingbog for 1687 hedder det under en Vidneførsel: »Forleden Vinter, da Soldaterne logerede i Præstø«. Heraf synes at fremgaa, at der ingen har været i 1687, men Aaret efter er Kaptajn Bonhardts Kompagni der, og siden har der uafbrudt været Garnison i Byen indtil 1785. I 1689 var Garden til Fods der, ligeledes 1698 og 1700, da der ifølge Kirkebogen jordedes en Musketér af Fodgarden, Kaptajn Dankwardts Kompagni.

Under den tidligere Rytter-Garnison var der ikke opført de senere saa bekendte Barakker og Stalde, thi af Forhandlingerne for den i 8de Afdeling omtalte Købstad Kommission fremgaar det, at Rytternes Heste i 1682 vare opstaldede rundt omkring i Byen hos Borgerne. — De nævnte Bygninger bleve først opførte 1718, da der ved Kgl. Resolution gaves den militære Bygmester, Kaptajn Heuser Ordre til at nedrive de Kgl. Ladegaarde Beldringe og Lekkende samt Oremandsgaard, og anvende Materialierne til Barakkernes Opførelse.

Arbejdet eller dog Materialierne maa imidlertid have været meget slette, thi i 1721 foreligger der allerede Overslag over Udgifter til Afhjælpning af Brøstfældighederne »paa Barakkerne her udi Præstø«.

Om det var fordi, at Præstø Haandværkere ikke kunde paatage sig betydeligere Arbejder, hvad der paa den Tid er ret rimeligt at antage, eller det var af andre Grunde, skal ikke kunne siges, nok er det, at Byens Haandværkere ikke have havt nogen nævneværdig Fordel af de betydelige Bygninger, idet der, hver Gang der var Tale om Reparation af nogen videre Udstrækning, kom baade Tegninger, og Overslag fra København samt Haandværkere til at udføre Arbejdet. Det synes dog at have været en ret bekostelig Metode, da der i Løbet af faa Aar anvendtes mere til Istandsættelse, end nye Bygninger vilde have kostet. I 1735 repareredes der saaledes for 1453 Rdl., men Rentekammeret betænkte sig da ogsaa omtrent et Aars Tid paa at approbere Afholdelsen af denne forholdsvis store Udgift. Overvejelserne førte vel til, at Beløbet bevilgedes, men tillige til, at det blev Kammeret klart, at de gamle Bygninger bleve altfor dyre. Og der erhvervedes en Kongelig Resolution for, at de gamle Stalde maatte nedbrydes og nye opføres. Tegning og Overslag bleve derefter udarbejdede af Kongens Bygmester Thurah, og efter at fornøden Bekendtgørelse havde fundet Sted ved Plakater, der bleve læste paa Tinge baade i Præstø og Nestved, afholdtes der Licitation i Præstø, men der mødte ingen Lysthavende.

Saa blev Sagen udsat, og der lappedes for 1 à 200 Rdl. om Aaret. — I 1743 blev der med Købmand Johan Hanstén som Entreprenør opført et Skur, der gav Plads til 52 Heste, og som betaltes med 116 Rdl. Dette i Anledning af, at Byen havde faaet Garnisonen forøget fra 1 til 1½ Kompagni. 1748 lød Overslaget over Vedligeholdelses Udgifter paa den betydelige Sum 944 Rdl. Det gav Anledning til nye Overvejelser, og da Rentekammeret

mente, at det var ganske urimeligt at blive ved med at lappe paa de gamle Rønner, stillede det Forslag om, »at det i Præstø værende 1½ Kompagni Kavalleri skulde forflyttes til Vordingborg Slots Barakker og Stalde«.

Men der kom det høje Kammer forkert op at ride, for Land Etatens Commissariat erklærede nemlig den 8de Juli sidstnævnte Aar, at Kammeret ikke forstod sig noget paa Militærvæsen, og ikke skulde bekymre sig om at give nogen Mening tilkende i saa Henseende; der vilde være Brug for Barakkerne baade i Præstø og Vordingborg, og enten Rentekammeret syntes, at det var for kostbart eller ej, saa skulde Barakkerne i Præstø sættes i Stand og det endnu i denne Sommer, medens Mandskabet, om fornødent gjordes, kunde indkvarteres i Staldene. Reparationen var saa meget mere nødvendig, som Barakkerne vare i den Grad brøstfældige, at de truede med at falde ned og anrette store Ulykker, da baade Bjælker, Sparrer og Lægter vare ormstukne og forraadnede. Som Følge af denne skrappe Erklæring faldt der allerede den 22de samme Maaned Kongelig Resolution, hvorved der bevilgedes de 944 Rdl. til Arbejdsløn, og det tillodes, at den fornødne Udvisning maatte finde Sted af de Kongelige Skove, ligesom at Kronens Bønder maatte tilsiges til fornøden Kørsel.

Skøndt man nu skulde synes, at alt maatte være bleven som nyt, medgik der dog hvert Aar fra 100 til 500 Rdl. til Vedligeholdelses Udgifter, indtil det i 1764 blev bestemt, at Købstæderne selv skulde forsyne Garnisonerne med Kvarterer og Stalde. Imod at forpligte sig til at holde dem forsvarligt vedlige, fik dog Præstø Borgerskab overladt sig de tilstedeværende Bygninger; men Rentekammeret, der i Aarene fra 1736 til 1763 havde udgivet 6500 Rdl. alene til Arbejdsløn for at holde dem vedlige, frygtede for — og det vistnok med god Grund — at Byen ikke vilde, maaske heller ikke kunde, udrede saa betydelige Beløb, og at Følgen derfor vilde blive, at de

forfaldt, uagtet den Forpligtelse, som Byen havde paataget sig. Kammeret skrev derfor til Stiftamtmanden, betroede ham denne Frygt og bad ham »sondere« om det ikke var muligt, at Byen vilde købe samtlige Bygninger, og i saa Tilfælde, hvormeget det kunde ventes, at man vilde og kunde betale.

Resultatet af denne Sonderen blev, at efterat et eller andet kløgtigt Hovede iblandt Borgerskabet havde regnet ud, at der kunde tjenes Penge ved en saadan Handel, blev der til Stiftamtet indsendt en Skrivelse, der indeholdt Tilbud om, at man vilde give 4 à 500 Rdl. for hele Herligheden. Skrivelsen varierede det gamle Thema — Byens Fattigdom, der bevirkede, at man ikke kunde give mere, og Stiftamtmanden indstillede, at Købet gik i Orden for 500 Rdl., hvilket Beløb han ansaa for at være alt, »hvad det fattige Borgerskab kan tilvejebringe«. Forresten udtalte han, at det Hele neppe var stort mere værd.

Den 14de November 1769 approberedes Salget for 500 Rdl. paa den Betingelse, at Købesummen skulde betales i 11te Juni Termin 1770, og at Barakkerne øg Stalden fremtidig kun maatte benyttes til Garnisonens Indkvartering.

Borgerskabet var nu om sig og fik laant 500 Rdl. hos Anders Schulin i Rødstofte imod Pant i det Købte; Købesummen blev betalt i rette Tid, og den 30te Juli udstedtes det Kongelige Skøde. En Overleverings Forretning havde imidlertid allerede fundet Sted den 14de December 1769 og efter denne gengives her, hvad og hvor meget man fik for de 500 Rdl.

1) Et Hus, indrettet til Officers Værelser, 9 Fag, 12 Alen dybt, med Tilbygning, ligeledes indrettet til Værelser, Køkken og Spisekammer; Ege Bindingsværk forneden, Fyrre Tømmer foroven, Mur Tavl Værk og Sten Tag.

2) 54 Fag 11½ Al. dybe Barakker med 4 Kviste i Taget, 6 Skorstene, Egebindingsværk forneden, Fyrre Tøm-

mer foroven; Mur Tavl Værk og Stentag, indrettet til Beboelse.

3) 55 Fag Staldbygning, 14 Alen dyb, med 4 Kviste, bygget som foregaaende, indrettet til 90 Heste med Rum til Foder.

4) 3 Fag, 5½ Alen dybt Hus, bygget som det foregaaende.

5) 25,760 □ Alen Grund, af hvilken der svaredes aarlig Jordskyld til Kirken.

Man fik altsaa sine Garnisonsbygninger til godt Køb, hvilket endnu tydeligere viste sig nogle Aar senere. I 1785 indførtes nemlig en delvis ny Hærordning, ved hvilken det blandt andet bestemtes, at Rytter Regimenterne, der hidtil havde bestaaet af 5 Eskadroner, for Fremtiden kun skulde deles i 4, og uagtet dette først blev endelig ordnet den 24de Juni i sidstnævnte Aar, maa det have været bekendt nogle Maaneder i Forvejen; thi allerede den 1ste Marts har Stiftamtet til Cancelliet indsendt et Andragende, i hvilket Byfoged Haar paa Borgerskabets Vegne ansøger om, at Præstø maa blive forskaanet for militær Garnison. Stiftamtmanden anbefalede Andragendet, idet han gjorde gjældende, at Præstø er den ringeste og mest uformuende af de Købstæder, i hvilke det sjællandske Dragonregiment for Tiden er indkvarteret; »og«, siger han videre, »Byens faa Indvaanere, Næringsvejenes Indskrænkelse formedelst den afsides Beliggenhed og de dyre Tider have sat den, der allerede var svækket, i en endnu større Aftagelse . . .« . . . »Og skulde det ske, at Garnisonen blev forstærket, vilde Byrden blive rent utaalelig« . . .

Andragendet gik til Generalitetets Betænkning og der blev stillet Forslag om, at af de 4 Eskadroner, som sjællandske Rytter Regiment fremtidig skulde bestaa af, skulde de to have Garnison i Nestved, en i Vordingborg og en i Køge. Det saaledes stillede Forslag approberedes den 24de Juni, og den 9de Juli fik Stiftamtet Meddelelse herom til videre fornøden Bekendtgørelse for Borgerskabet.

Nu var altsaa den i Skødet af 1770 foreskrevne Betingelse, at Barakkerne skulde anvendes til Rytteriet, uden Betydning, og Borgerskabet indsendte derfor et Andragende om at faa Tilladelse til at bortsælge baade Barakker og Stalde ved offentlig Auktion, og dette bevilgedes den 9de November 1787.

Imidlertid kom der saa et og saa et andet i Vejen, og det varede 6½ Aar inden Betingelserne for Salget bleve approberede ved Stiftamtets Resolution af 17de Maj 1794 og først den paafølgende 27de Juni kunde der afholdes Auktion over samtlige af Staten købte Bygninger til Nedbrydelse samt over det ved Raadhuset byggede Fodermagasin. Det var først, ligeledes ved Auktion, forsøgt at sælge Bygningerne som Vaaninger, men ved 3 Auktioner skete der ikke det mindste Bud. Saa lidt Trang var der i Byen til smaa Beboelseslejligheder. Auktionen gav følgende for Byen gunstige Resultat:

Staldbygningen købtes af Gehejmeraad Raben til Beldringe for . .	830	Rdl.	»	Mk.	»	Sk.
Barakkerne af Etatsraad Rejersen til Nysø med fl. Gaarde for . . .	350	-	»	-	»	-
Officersbygningen af Chordegn Ditzel	61	-	2	-	»	-
og Magasinet ved Raadhuset af R. Søby til Søbygaard for	133	-	»	-	»	-
Desuden solgtes en Del Inventarium, Brixe, Senge, Borde, Bænke, Skærekister, Spande m. m. for . . .	53	-	1	-	7	-
Ialt . . .	1427	Rdl.	3	Mk.	7	Sk.

Amtmanden nægtede imidlertid — efter gentagne Forestillinger fra Byens elegerede Mænd — at approbere Salget af Barakkerne og Officersboligen; der blev derfor beramet en ny Auktion til den 11te November, og paa denne blev Kammerraad Alstrup til Rosendal Højstbydende paa Barakkerne med 500 Rdl., og Conferentsraad Munthe af

Morgenstjerne til Bekkeskov paa Officersboligen med 137 Rdl.

Det var altsaa en god Forretning. Vel maa det erindres, at da Byen selv havde bygget Magasinet, maa dettes Værdi fradrages, men der bliver dog alligevel en Fortjeneste af over 1000 Rdl., og saa havde man endda 25760 □ Al. Jord i Behold og havde i de forløbne Aar havt nogen Lejeindtægt af Barakkerne[1]). For Byens daværende finantsielle Status var det følgelig en ret betydelig Vinding; men uvilkaarlig maa dog det Spørgsmaal paatrænge sig, om ikke det indirekte Tab var langt større end Gevinsten, om man med andre Ord ikke havde staaet sig langt bedre ved at beholde Byen som Garnisonsby, men som saadan var dens Rolle nu udspillet.

Vel fremkom der i 1797 fra Militær-Etaten Forslag om paany at gøre Præstø til Garnisonsby, men Borgerne søgte om at blive fri, og Stiftamtmanden erklærede, at da Byens Folkemængde var aftaget siden 1785, da Garnisonen flyttedes, og da Fattigdommen var tiltaget, vilde det kun blive Ubehageligheder for alle Parter, om der, som paatænkt, blev lagt en Eskadron Ryttere til Byen, og Borgerne fik deres Ønske opfyldt.

I de sidste 13 Aar fra 1772 til 1785 havde 5te Eskadron af 2det sjællandske Rytter- eller, som det ogsaa kaldtes, Dragon-Regiment havt stadigt Kvarter i Byen og livet op i Gaderne med deres smukke Uniform, der bestod af rød Kjole, mørkeblaa Krave, Rabatter og Opslag, gule Kanter, hvide Knapper, gul Vest, gule Pantalons, Chacot med gul Plade og Patrontaske i en Sølvrem.

Og da Major Frederik Christian von Bache drog bort

---

[1]) Dette maa formodes, da der efter Kirkebogen flere Gange foretoges kirkelige Handlinger med Folk, som boede »udi Barakkerne«.

fra Byen med de rødkjolede Ryttere, da har sikkert de mere fremsynede af Borgerskabet forstaaet, at den ventede Fordel ved Handelen med Barakkerne var dyrekøbt.

Senere har der kun enkelte Gange under større Troppesamlinger for en kort Tid været Militær i Præstø. Saaledes laa der i 1808 Delinger af 1ste og 3die Jydske Infanteri Regiment.

13de Afdeling.

En Række Kulturbilleder, der belyse Byens Embedsmænd m. fl., navnlig i ældre Tider, deres Forhold, Vilkaar og Virkemaade. — Fortegnelse over Byfogder, Prokuratorer, Chirurger, Læger, Apothekere, Toldembedsmænd og Postmestre.

---

a.

Byfoged Embedet og Byfogderne.

Ved Forordningen 28de Januar 1682 bestemtes det, som omtalt i 8de Afdeling, at Præstø, der efter Krigen med Carl Gustav og Branden 1668 hørte til Landets mindste Købstæder, for Fremtiden kun skulde have en Byfoged, og at altsaa det tidligere særskilte Borgermester Embede skulde bortfalde. Byfoged Embedet var og vedblev dog at være en meget beskeden Livsstilling paa Grund af, at Oplandet dannede særegne Jurisdiktioner, der vare underlagte andre Embedsmænd: Herredsfogder og Birkedommere. Der var saaledes Baarse Herred og Hammer Herred hver med sin Herredsfoged, Jungshoved Birk med en Birkedommer, og endvidere Stensby Birk. Baarse Herredsting holdtes i Baarse By, hvor der var Tinghus indtil 1718; da bleve de 3 førstnævnte Jurisdiktioner forenede og fik Navn af Rytterdistrikternes eller Vordingborgs annekterede Birker, hvorfra der appelleredes direkte til

Højesteret. Tinget holdtes nu en kort Tid i Grumløse, og allerede den 10de Marts 1719 blev Stensby Birk lagt til de andre, hvorefter alle fire Jurisdiktioner fik Tingsted i Ugledie, hvor der tillige 1720 opførtes et Arresthus. Baade Ting- og Arresthus ombyggedes 1775. — Ugledie forblev nu Tingsted for samtlige Jurisdiktioner lige til 1809. De gamle Bygninger bleve staaende til 1822, da de ved offentlig Auktion solgtes til Nedbrydning, og deres Levninger bleve anvendte ved Opførelsen af Askovs Vejrmølle.[1])

I 1736 vare Reglerne om Appel blevne forandrede, saa at der nu skulde appelleres til Sjællandsfars Landsting, og endelig ved Reskript af 24de Januar 1809 bleve de annekterede Birkers Jurisdiktion delt i to, der fik Navn af Vordingborg søndre og nordre Birker, og af hvilke det sidstnævnte forenedes med Byfoged Embedet i Præstø, der nu blev saaledes, at en Embedsmand kunde leve af det, hvilket, som nævnt, ikke tidligere havde været Tilfældet, hvorfor vedkommende Embedsmand maatte supplere Indtægterne paa andre efter Nutidens Forhold ganske mærkelige Maader.

Søfren Knudsen, der var Byfoged fra omtrent 1530, var saaledes tillige Hestemøller og malede Borgerskabets Brødkorn i alle Tilfælde fra 1542, da Christian den Tredie skænkede ham en ved det senere Hestemøllestræde beliggende Ejendom med tilhørende Hestemølle, der tidligere havde tilhørt Sct. Antoni Kloster.

Den følgende Byfoged, Christoffer Lauritzen, var tillige Tolder. Han fik sin Bestalling den 13de April 1556, og den lød paa, at han »skulde være Kongelig Majestæts Byfoged og Tolder udi Præstø og der oppebære og indskrive, hvis Told og Cise Kongelig Majestæt tilkommer, og skal tage af 1 Tønde Rostokker Øl og al anden tydsk Øl VIII Skilling danske.«[2])

---

[1]) P. Jensen »Snesere Sogn«.

[2]) Tegnelser over alle Lande 6 fol. 73.

Da Præstø Tingbøger ikke vides at existere for Tiden før 1746, og der ikke i Arkiverne er fundet Oplysninger om Byfogderne i det følgende Aarhundrede, nødes vi til at springe over Tiden indtil 1668, hvilket Aar Byfoged Oluf Jensen døde, hvorefter Lauritz Albrechtsen fik Embedet den 30te Juli. Historien véd dog intet væsentligt at fortælle om disse to, men desto mere om nogle af deres Efterfølgere.

Erik Jespersen fik Bestalling den 24de Maj 1679, men beklædte kun Værdigheden i 3 Aar, og det synes, som om han har øvet den for en Byfoged lidet passende Idræt at slaa Folk ihjel. Hvad man ved herom er, at Raadmand Jens Simonsen en Dag i Sommeren 1682 fandtes »ihjelslagen« under saadanne Omstændigheder, at Byfogden antoges for Drabsmanden. Den kriminelle Retsforfølgning i Anledning af Manddrab var den Tid ret ejendommelig, og Eftersporingen af Forbrydelsen og dens Udøver paahvilede ene og alene den Dræbtes Paarørende. Man henvendte sig paa Tinge og anmodede om at faa udmeldt »vederheftige, uvillige og lovfaste Dannemænd«, som kunde »udforske, tyde og sværge om den Saliges dødelige Afgang, hvem det kan have gjort eller derudi været skyldig og hans Banemand været haver«. De saaledes udvalgte Mænd (i Reglen 16) skulde da lede Undersøgelsen, som Byfogden aldeles intet havde at gøre med. Naar Mændene fik opspurgt, hvem der var Skyld i Drabet og det gjorde de langtfra i alle Tilfælde — var Gerningsningsmanden som oftest bortrømt, forsaavidt han ikke følte sig nogenlunde tryg for Gerningens Følger. Lykkedes det imidlertid for Mændene at udfinde Gerningsmanden, og det behagede denne at blive tilstede, blev det Byfogdens og 8 tiltagne Meddomsmænds Sag at idømme ham Lovens Straf Liv for Liv. Naar Vedkommende ikke var greben paa fersk Gerning, slap han dog som Regel fri af Mangel paa Bevis, og da navnlig naar det var en formaaende Mand. Erik Jespersen var ikke greben i Gerningen, og

uagtet den Dræbtes Arvinger, der i saadant Tilfælde kaldtes »Eftermaalsmænd«, strax begærte de 16 Mænd udmeldte, blev vor Byfoged dog ganske rolig tilstede under Sagen. Han var gift med Anne Marie Nielsdatter. en Datter af den hovedrige Sognepræst Niels Pedersen i Baarse, der havde samlet sin store Formue ved at drive Pantelaaner Forretning, og Erik Jespersen har sagtens stolet paa sit Sølv og paa den Anseelse, som det gav ham.

Da Mændene skulde udmeldes, viste det sig, at der i Præstø Købstads Jurisdiktion ikke fandtes flere end 9 Mand, der i dette Tilfælde kunde kaldes »vederheftige, uvillige og lovfaste Dannemænd«, og de resterende 7 bleve derfor udmeldte paa Baarse Herredsting. De fik til Protokollen den Instrux, »at de skulde tyde og sværge om salig Jens Simonsen, forrige Raadmand i Præstø, hans dødelige Afgang«, og skulde de »med største Flid granske, udlede og forfare tilligemed de af Præstø Byting udmeldte, om Jens Simonsens dødelige Afgang enten han selv derudi kan være skyldig, saa han paa hans eget Værk bør at ligge, eller og om Erik Jespersen Byfoged eller og nogen anden haver hanem dræbt. som derfor sin Fred og Liv bør at miste; heller den af Nødværge eller Vaade kan være sket, saa Drabsmanden sin Fred bør nyde«. Det Hele skulde udføres saaledes, »som de det for Gud og Dommeren agter at forsvare og være bekendt«. Desværre er det ikke bekendt ad direkte Vej, hvilket Resultat der fremkom, men naar det erindres, at Erik Jespersen var en af de fire »vittige« Mænd, der efter Købstadkommissionens Foranstaltning ganske kort Tid iforvejen var valgt til at dømme mellem Borgermestere og Raadmænd paa den ene Side og Borgerskabet paa den anden i Anledning af Borgernes Klager over Besvigelser, og naar man saa husker, at Borgermesteren Niels Hansen Kornerup ikke havde sine Sager i behørig Orden, men desuagtet af Kommissionen efter Drabshistorien blev indstillet til at være Byfoged, medens Erik Jespersen maatte fratræde, bliver der ikke

saa lidt Sandsynlighed for, at han ikke fuldstændig har kunnet klare sig, om han end af en eller anden Grund har beholdt Livet. Niels Hansens Bestalling er dateret 13de December 1682, og efter den Tid fik Erik Jespersen Tiden til at gaa med som Prokurator at møde i Retten for andre. Dertil kunde han godt bruges.

Hans Fortid synes ogsaa at have været noget »plettet«. Han havde arvet nogle kostbare Guld og Sølv Genstande efter sine Forældre og havde pantsat disse Sager til Svigerfaderen, den før nævnte Sognepræst Niels Petersen. Da denne døde, bortkom fra Boet inden Retten kom tilstede Værdier for over 1000 Rdl., og Erik Jespersen havde i sit Værge et Dokument, der viste, at han havde betalt Indløsningssummen for de pantsatte Sager, men ikke faaet disse udleverede. Dette Dokument var aabenbart falskt. Han blev stævnet for den gejstlige Skifteret, men mente at høre under verdslig Ret. Landstinget henviste dog Sagen til den gejstlige, og det blev her oplyst, at det Signet, der var paatrykt Kvitteringen for at Laanesummen var betalt, ikke havde tilhørt hans afdøde Svigerfader. Ikke destomindre blev han kendt berettiget til at faa det pantsatte Sølvtøj udleveret af Boet uden at betale Laanesummen, men ved at læse om Sagens Behandling for Skifteretten, faar man da ogsaa det Indtryk, at han har delt Udbyttet med den gejstlige Ret.

Niels Hansen, der før han blev Borgermester i Præstø havde været Ridefoged paa Gisselfeld indtil 1664 og derefter Forpagter sammesteds til 1671, blev kun i Byfoged Embedet halvandet Aar, hvorefter han flyttede til Braaby Sogn og blev Gaardfæster, og den 17de Juni 1684 beskikkedes til hans Eftermand Christen Pedersen Holberg eller Hoelberg — i Cancelliets Fortegnelse staar urigtigt Soelberg — en af de mærkeligste Dommere, der nogensinde har beklædt Dommersædet i Præstø Byting. Det er tidligere omtalt, at han kort efter at være beskikket tog sin Afsked — eller rettere lod være at fungere, fordi han ved

Kongelig Majestæts Naade var beordret til at modtage Embedet men ikke kunde leve af det. Tolderen Peter Christian Knop blev hans Eftermand, og det hedder i Bestallingen, at han blev beskikket i Christen Pedersen Holbergs Sted, »som sig fra samme Bestilling imod Vores hanem tilforn derpaa givne Bestalling entholdet haver«, men allerede 1686 er Holberg Byfoged igen, og vi ville nu følge ham paa nogle af hans mange mærkelige Forehavender, og da begynde med et, som han havde strax efter, at han paany havde faaet Embedet.

Den 7de September 1686 blev han stævnet til at møde for Retten paa Baarse Herredsting for at paahøre Vidneforklaring »anlangendes et Par Ænder, som han havde bemægtiget sig fra en Bondes Vogn paa sidste Præstø Marked«. Herom forklarede da et Vidne, at det havde set, at Bonden holdt udenfor Byen ved Smedien og havde nogle Ænder i Vognen, og det havde hørt, at Bonden kaldte 2 Mænd til Vidne paa, at Byfogden havde taget 2 Ænder fra ham; og Vidnet saa, at Byfogden havde Ænderne og derfor heller ikke kunde nægte at have taget dem, og tilstod det da ogsaa, men sagde, at han havde taget dem i Kongens Navn, og gik derefter bort med dem. Et andet Vidne forklarede omtrent paa samme Maade, men tilføjede, at have hørt Byfogden sige, at denne tog dem, fordi Bonden ikke havde betalt Stadepenge. Bonden selv forklarede, at før Byfogden kom, havde en Fuldmægtig fra Jens Lauritzen paa Nysø været og forlangt og faaet 4 Skilling i Stadepenge, hvorfor Bonden ikke vilde betale nok en Gang til Byfogden. Denne tog da udenvidere et Par Ænder og sagde, at det var paa Kongens Vegne, at han tog dem istedetfor Stadepenge. Da Bonden kort efter var kørt ad Skibbinge til, stod der to af Præstø Borgere ved Leddet og forlangte 1 Skilling for at lukke det op for ham, og denne Skilling, sagde de, tog de paa Byfogdens Vegne.

Da Bestjaalne var en af Kronens Bønder, havde Ridefogden paa Vordingborg Slot taget sig af Sagen, og hans

Fuldmægtig spurgte paa Tinget Byfogden om, efter hvilke Privilegier og med hvilken Autoritet han troede at have Ret til at tage Ænderne og det oven i Købet udenfor Præstø By's Grund og paa en offentlig Landevej. Men det var saare langt fra, at Hr. Holberg fandt sig foranlediget til at svare paa saa nærgaaende Spørgsmaal. Han vendte op og ned paa Sagen og foreholdt Ridefogdens Fuldmægtig, at det var langt bedre at hjælpe Byfogden, som var den rette Øvrighed, imod Bonden, og navnlig skulde Ridefogden sørge for, at faa Bønderne til at holde indenfor paa Byens Grund med deres Varer, da ellers baade Kongelig Majestæt og hans Byfoged led baade Tab og Skade. Desuden havde Bonden holdt paa et ulovligt Sted, og Byfogden forbeholdt sig Tiltale imod ham i den Anledning; foreløbig havde han taget Ænderne, Bonden til en liden Revselse, hvoraf han dog ej kunde blive ruineret, men dog fik at vide, at han en anden Gang skulde rette sig efter Kongelig Majestæts Love og Befalinger, saa Byfogden fik, hvad han kunde tilkomme.«

Desværre haves der ingen Oplysning om, hvorvidt Hr. Holberg fik fordøjet Ænderne i Fred og Ro, eller om han tilsidst ved Ridefogdens Hjælp fik dem i den forkerte Hals. — Man vil have bemærket, at der var et vist gemytligt Lune over den gode Hr. Byfoged, men han var, som sin Tid, brutal og raa, hvorpaa følgende Exempel.

En Dag blev han stævnet af Smed Elias Pedersen i Faxinge, fordi han havde øvet Vold med Hug og Slag mod sin Tjenestepige, der var Smedens Datter. Under denne Sag blev det oplyst, at han en Dag, da Pigen stod paa en Vogn ude paa Gaden og læssede Favne Brænde, havde givet sig til at prygle hende saa ubarmhjertigt med en rød Kæp, at hun hylede og skreg og Kæppen sprang i Stykker, idet han slog hende. En »Balbier« afgav den Erklæring, at paa den venstre Arm befandtes »det nederste Rør ved det første Led at være knuset«. Paa Armene og over Ribbenene var hun slaaet ganske blaa og brun, og

Ribbenene vare opsvulmede. Hun blev ført til Vordingborg til en Bartskærer, og han attesterede, at med Hensyn til Armen, der var knust, havde det sin Rigtighed, som »Balbieren« havde forklaret, men de andre Steder var der, da han saae hende, baade gult og grønt.

Som man ser, generede den Ordenens og Lovenes Haandhæver sig ikke; det gjorde han heller ikke 14 Dage før Jul 1693.

Denne Dag sendte han to af sine, hver med to Heste forspændte Vogne til Nørre Smidstrup, hvor de ankom om Aftenen Kl. 7 — altsaa da det paa den Aarstid var fuldstændig mørkt, — og kørte ind i en Gaard, hvor Bonden og hans Familie ikke var hjemme. Da en Karl der i Byen spurgte den ene af Byfogdens Karle om, hvor de skulde hen, svaredes, at de skulde til Nestved efter Flyttegods, men da det var saa sent, vilde de blive der i Gaarden til næste Morgen. Omtrent 2 Timer senere — altsaa Kl. c. 9 — gik den førnævnte Karl hen i Gaarden tilligemed en Rytter, og disse to saa da, at der var læsset et fuldt Læs utærsket Havre paa den ene af Byfogdens Vogne, og at Karlene vare i Færd med at læsse paa den anden. Da de bleve spurgte, om det var Flyttegods, og om det nu var Tid at køre bort med Havren, da ingen var hjemme paa Gaarden, svarede de intet hertil. I det samme kom Bondens Kone, og da hun saa, hvad der var sket, sagde hun, at ikke havde hun troet Sligt om Byfogden, og hun bad saa mindeligt Folkene om at læsse Havren af igen og køre deres Vej. Da begge de Tilstedeværende holdt med Konen, maatte de ogsaa læsse af igen, hvorefter de kørte bort. — Det var atter Ridefogden, der paa Herskabets Vegne lod Byfogden stævne, men nu hændte det højst Mærkelige, at Bonden var kommen i Tanker om, at han om Foraaret havde faaet 2 Tønder Havre af Byfogden, og at denne derfor skulde have de to Læs Havre, der efter Aftale skulde hentes den paagældende Aften. Til denne Forklaring føjede Byfogden, at hans

Folk vare vidende om, at han skulde have Havren og derfor vare kørte efter den, men det var sket uden hans Vidende, og det havde været hans Hensigt at give en Ansøgning til Herskabet derom, inden han lod den hente.

Ridefogdens Fuldmægtig gjorde nu opmærksom paa, at Bonden havde forklaret, at det var efter Aftale mellem Byfogden og ham, at Havren skulde hentes den paagældende Aften, medens Byfogden nu sagde, at Folkene havde handlet paa egen Haand, saa »det kunde nok mærkes, at Byfogdens Undskyldning ikke kunde være gyldig«. Desuden havde Bonden fra Herskabets Magasiner faaet udleveret saa megen Saasæd, som han ønskede, saa han behøvede ingen fra Fremmede. — Hvorledes Sagen senere gik, vides ikke, men 7 à 8 Maaneder efter gik Holberg bort til en bedre Verden, kun 39 Aar gammel.

Hans Enke vidste at trøste sig og slukke Sorgen inden altfor længe. 6 Maaneder efter sin salig Mands Død blev hun højtideligt trolovet med Sieur Jørgen Madsen af Præstø, hvis Søster var gift med den følgende Byfoged Hans Ejlersen.

Denne var en i alle Henseender hæderlig og nidkær Embedsmand, og da Herredsfogden i Baarse, Jens Madsen Hvid, i 1705 blev Amtsforvalter i Kronborg Amt, blev Hans Ejlersen tillige Herredsfoged i Baarse Herred, indtil han 1718 gav Afkald paa Byfoged Embedet, da de annekterede Birker oprettedes.

Derefter blev Søren Barkmand Byfoged. Han havde tidligere været Fuldmægtig paa Oremandsgaard; senere blev han Forpagter sammesteds, vistnok nærmest støttet af Svogeren Hans Jacobsen Abel, der var Forpagter af Lekkende og Vordingborg Slot. Ved den Tid, han blev Byfoged, beklædte han Byskriver Embedet. Barkmand passede sit Embede uden at væsentlig Misnøje mod ham gjorde sig gældende. Han døde den 25de Juli 1728. Han havde havt nogen Støtte til sine Indtægter ved at procedere som Prokurator ved Birketingene, hvortil han havde

havt Stiftamtmandens Konstitution. Det Samme var Tilfældet med hans Efterfølgere Natanael Benter og Tage Fredelund. Denne Sidste drev derhos tillige som omtalt i 9de Afdeling et Farveri. Hans Hustru, Elisabeth Larsdatter Biørn, havde allerede forinden sit Ægteskab, den 6te Juli 1740 faaet et allernaadigst Privilegium paa at drive et saadant Farveri; det fortsatte hun i sit Ægteskab, og efter hendes Død den 21de Maj 1751 søgte Fredelund om Tilladelse til fremdeles at maatte farve for de Folk, som vilde unde ham Næring, og dette bevilgedes paa den Betingelse, at han skulde »holde en dygtig Svend, som Professionen forsvarligen véd at forestaa og øve«.

Det sér dog ikke ud til, at han har spundet Silke ved at farve Uld; thi den 11te Juni 1754 maatte han udstede Obligation til Niels Rosenkrands Holstein for 1490 Rdl. og derfor give Pant i Farveri Ejendommen og alt dens Inventarium samt endvidere i Farveri Privilegiet.

Uagtet Fredelund stadig plagedes af Næringssorg, har han dog været i Besiddelse af et vist Humor. Et Par Exempler ville vise det. Hans Hustru, der gerne vilde optræde standsmæssigt, naar hun viste sig for Offentligheden, havde faaet Lyst til at lade sig se fra en lukket Stol i Kirken og plagede den stakkels Byfoged, der hverken brød sig om Kirken eller dens lukkede Stole, saalænge, at han lovede at tilfredsstille hendes Forfængelighed. Saadanne Stole kunde imidlertid ikke indrettes uden efter Tilladelse fra Stiftsøvrigheden, og naar denne var erhvervet, skulde der betales 10 Rdl. til Kirken foruden en aarlig Afgift, ligesom man selv skulde bekoste Stolen indrettet. Alt det havde Fredelund ikke paa nogen Maade Raad til, og for at føie sin Halvdel fandt han da paa at fortælle til Købmand J. C. Petersen, at Byfogden som saadan havde Ret til at have en lukket Stol, men da han ikke havde Raad til at bekoste den, foreslog han, at han gav Retten til Stolen, hvorimod Petersen skulde bekoste dens Anbringelse, medens begge Familier skulde være lige

gode om at benytte den. Og den gode Købmand, der gerne vilde have sin Madame anbragt ved Siden af Byfogdens paa et saa iøjefaldende Sted som i en lukket Stol i Kirken, gik ind paa Ideen og bekostede Stolen. Formodentlig har Præsten været Medvider i Spadsen; thi hele Arrangementet gik godt, indtil baade Fredelunds Hustru og han selv vare døde; men aldrig saa snart var den gamle Byfoged vel i Jorden, før Præsten sagde til Petersen, at han nok kunde lide at se den Adkomst, der hjemlede Købmanden Ret til Stolen. Ja, Adkomst havde han ikke skriftlig; det Hele var ordnet ved en mundtlig Aftale, som han nu gengav for Præsten.

Denne erklærede imidlertid, at om han end ikke tvivlede paa Rigtigheden af Købmandens Anbringende, maatte han dog meddele ham, at saadan Aftale ikke havde nogen Betydning, nu da Fredelund var død, men at Petersen, dersom han vilde beholde Stolen, maatte søge om Stiftsøvrighedens Tilladelse og betale, hvad det kostede. Da Madam Petersen fandt, at det vilde være en Skandale uden Lige, dersom hun nu skulde miste den Stol, hendes Mand selv havde bekostet, og hvor hun saa mange Gange havde følt sig adskilligt mere end somme andre Madamer, maatte Petersen knække den haarde Nød og indgive et ydmygt Pro Memoria til Stiftets høje Øvrighed, der gav den forønskede Tilladelse imod at der blev betalt de 10 Rdl. til Kirken og en aarlig Afgift af 4 Mk.

Fredelund opnaaede altsaa for sin Hustru at faa Stolen; selv satte han ingen Pris paa den og kom kun ugerne i Kirken, naar det ikke skete som Medlem af Kirke Inspektionen. Til Alters indfandt han sig ikke, undtagen Præsten maatte minde ham derom, og selv det hjalp ikke altid. Byfogden havde snart en, snart en anden Forretning, der afholdt ham derfra, og han beklagede sig ofte til Præsten over, at det altid skulde være saa uheldigt, at han fik Embedsforretninger netop paa den Tid, da han havde tænkt sig at kunne komme til Herrens Bord.

Tilsidst fik Bispen Nys om disse stadig tilbagevendende Uheld og resolverede, at Byfogden skulde paalægges Kirkens Straffe. Nu kneb det. Han vilde selvfølgelig nødig i Gabestokken, og han maatte derfor bekvemme sig til at skrive et ydmygt Andragende om at blive fri for Straf og dog »som en angergiven Synder antages til Herrens Bord paa Grund af, at det var Kongelig Majestæts Tjeneste, der stadig havde afholdt ham fra at komme der«. Og Bispen var naadig. Men der vankede dog en Paamindelse om for Fremtiden »ikke at glemme at nyde det dyrebare Maaltid til sin Sjæls Opvækkelse af Hensyn til jordiske Forretninger.«

Fredelund var med alt det en hjertensgod Mand og gav hellere end han tog; derfor var han ogsaa al Tid i Pengeforlegenhed og flere Gange i ligefrem Nød. I 1752 sad han og Byskriver Ring i Forening inde med 37 Rdl. af de Fattiges Penge, og ingen af dem kunde skaffe Beløbet til Veje, »skøndt ved Stiftamtmandens Nærværelse i Byen Sagen havde været adskilligt ventileret«, indberettede Fattigforstanderen ved Regnskabets Indsendelse. —

Ogsaa Byfogden Andreas Badstüber var stadig i Pengeforlegenhed, og han blev dog tillige Birkedommer i Rytterdistrikternes Birker. Han blev flere Gange dikteret høje Bøder af Stiftsøvrigheden, en Gang endogsaa 80 Rdl., fordi han i aarevis havde undladt at indsende Kirke og Fattig Regnskaberne. Men han slap dog stadig over Vanskelighederne, om det end gik saa vidt, at han i 1785 suspenderedes fra Birkedommer Embedet, for i flere Aar at have undladt at aflægge og indsende forskellige Regnskaber.

Byfoged Haar var forsaavidt heldigere stillet, som han fik »anden Kongelig Majestæts Bestilling til Hjælp i det ringe Byfoged Embede«. Først blev han Told Kontrollør og Visitør, senere tillige Byskriver. Lønnen som saadan var dog ikke stor. Han fik 1 Rdl. af Byen for hver Raadstueforsamling og desuden Betaling for de Udskrifter af

Protokollen, som der i en eller anden Anledning var Brug for. Senere tog han sin Afsked som Byfoged, da han blev Told og Consumtionskasserer. Det skønnes da heller ikke rettere, end at Byfoged Haar har havt en ret vanskelig Stilling, naar han skulde sidde paa Dommersædet i en af de den Gang ret hyppige Toldsager, især naar disse havde deres Oprindelse fra Kontrollør Haars Embedsiver; og lignende Vanskeligheder laa jo lige for Døren, dersom Farver Fredelund kom paa Tvers af Loven og skulde have sit Forhold paadømt af Byfogden af samme Navn.

Det er pag. 249 i Anmærkningen omtalt, hvor ringe Byfogdens Indtægter vare endnu i forrige Aarhundrede; med Hensyn til den anførte Indtægt 6 Rdl. i Reisegodtgørelse, fremkom der ved Revisionen af Kæmnerregnskabet for Aaret 1775 Forespørgsel om, med hvilken Ret dette Beløb førtes til Udgift. Borgerskabet erklærede da, at det var betalt fra Arildstid, og at man fremdeles ønskede at betale Byfogden dette ringe Vederlag for de Rejser, som han saa ofte maatte foretage til Byens Nytte.

Da Haar var bleven Toldkasserer, og Embederne som Byfoged og Toldkontrollør derved bleve ledige, søgte Prokurator Ofvergaard om Byfoged Embedet og motiverede sit Andragende med, at han foruden at være Prokurator tillige var Kalkbrænder, og naar alle tre Bestillinger forenedes, mente han nok, at det kunde give ham nødvendigt Livsophold.

Ved Afleveringen af Byfoged Embedet viste det sig, at der manglede c. 400 Rdl. af de Kongelige Skatter, som Haar ikke saa sig i Stand til at betale, hvorfor der blev gjort Exekution i samtlige hans Ejendele. Ved denne Lejlighed oplyste han, at Underballancen hidrørte fra en »utidig og ej embedsmæssig Føjelighed og Lemfældighed imod Byens mange fattige og forarmede Indvaanere«. Og Underballancen forhindrede ikke, at han blev Toldkasserer.[1])

[1]) Byfogder, som Oppebørselsbetjente for Kongelige Intrader, kunde efter Fr. 3. Marts 1690 om utro Tjenere og Fr. 26. Febr. 1739

Indtægterne af Retsportlerne maa have udviklet sig ret betydeligt i Begyndelsen af dette Aarhundrede; thi da Byfoged Werligh paa Grund af Sygdom i 1809 fik sin Afsked, bevilgedes der ham en aarlig Pension af 500 Rdl., af hvilke det blev paalagt hans Eftermand at udrede de 100 Rdl.

Hvor elendig Byfogdens økonomiske Stilling var endnu for c. 100 Aar siden skal her oplyses med et Par Exempler.

Byfoged Brorson (1792—1800) levede af at gøre Gæld og af at forbruge de ham betroede Midler. Han blev stadig mulkteret fordi han ikke indsendte sine Regnskaber i rette Tid, og fik han dem saa endelig af Sted, søgte han under et eller andet Paaskud om Eftergivelse af Mulkterne. Da han efter en Mængde Ansøgninger om de mest forskellige Embeder tilsidst blev Herredsfoged i Sunds og Gudme Herreder ved Svendborg, og hans sidste Regnskaber bleve reviderede, viste det sig, at han var i betydelig Gæld til de forskellige Kasser. Han blev sagsøgt til at betale Skylden, dømt og efter nogle Aars Forløb lykkedes det ham at faa betalt den. Saa heldigt gik det ikke Adrian Werligh.[1]) Han fik Bestalling den 18de Marts 1801, men Gebyret herfor, 23 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., kunde han ikke skaffe, og den 21de Juni 1802 søgte og fik han Henstand med Betalingen til Aarets Udgang; men den 19de Juli 1803 var Beløbet ikke betalt. Til Sikkerhed for sine Oppebørsler til Staten havde han stillet en Borger i København som Kautionist for 200 Rdl. Kautionisten gik fallit, og nu kneb det for den stakkels Byfoged. Det var

---

om Regnskabsbetjente, naar de vare komne i Gæld for deres Oppebørsler dømmes til Fængsel og Arbejde paa Bremerholm, hvor de skulde forblive i Livstid eller indtil deres Skyld blev betalt; men det synes ikke at være overholdt i Praxis.

[1]) Mathias Møller, der blev Brorsons Eftermand d. 21. Novbr. 1800, blev allerede d. 20. Febr. 1801 beskikket til Byfoged i Soro.

ham ikke muligt at tilvejebringe anden Kaution; han søgte om Henstand, men fik Nej. Den 28de Decbr. 1802 blev der forelagt ham en Frist af 4 Uger til at bringe Sagen i Orden; lige meget hjalp det, og Følgen blev, at Stiftamtmanden den 1ste Febr. 1803 forlangte Kautionen indsendt med første Post og truede med i modsat Tilfælde at indberette Sagen til Rentekammeret. Kautionen udeblev og Sagen indberettedes. Nu fik Byfogden i Vordingborg Ordre til at undersøge Werlighs Regnskaber og Kasser for Aarene 1801 og 1802. Det hjalp. Et saadant Eftersyn vilde være ham meget ubehageligt, og han fik Købmændene Kornerup og Worm til at kautionere for de nævnte 2 Aar. Mærkeligt nok frafaldtes nu Eftersynet ved en Skrivelse fra Rentekammeret af 10de Marts 1803, men dog paa den Betingelse, at han uden Ophold skulde stille Kaution ogsaa for 1803 og fremdeles.

I sin Vaande søgte Byfogden nu til Stiftamtmanden, og denne indstillede, at der paa Grund af Werlighs ringe Embede maatte forundes ham et Tillæg af Kongens Kasse paa 200 Rdl. aarlig, da han med sin talrige Familie (han havde 5 Børn) ellers vilde synke dybere og dybere i Elendighed og rent tabe Lysten til at passe Embedet. Saadan Hjælp fik han dog ikke den Gang, men derimod fornyet Paalæg om at bringe Sagen i Orden. Saa søgte han igen om Henstand den 4de Juli, fik den i 4 Uger med Betydning, at hvis Kautionen ikke var bragt til Veje til den Tid, vilde han blive suspenderet fra Byfoged Embedet.

Nu fandt han paa at søge Rentekammeret om Tilladelse til at pantsætte sit Bo istedetfor at stille Kaution, men da Kammeret ikke fandt Sikkerheden tilfredsstillende, blev det nægtet, men samtidigt opfordredes han til paany at søge om Dilation med Kautionen, i hvilket Tilfælde man vilde tage under Overveielse om man i denne Anledning kunde gøre en Indstilling til Hans Majestæt. Ansøgningen indsendtes, og den 30te Septbr. anbefalede Stiftamtmanden, at der blev givet Henstand til den 31te De-

cember og opgav, at Byfogdens Indtægter gennemsnitlig neppe oversteg 200 Rdl. aarlig.

Andragendet bevilgedes, og Tiden gik, men Kautionen kom ikke. Den 20de Febr. 1804 indsendte han derimod Ansøgning om Understøttelse og fik bevilget et Gratiale paa 100 Rdl. for 1804, hvad der var ret mærkeligt, da han den 3die September 1803 var sat under Tiltale for Underslæb i Toldskasserer Haars Dødsbo. Men samtidigt opfordredes han paany til at indsende Kautionen og manglende Regnskaber; det trak dog ud, og først i September Maaned fik han to Borgere i Præstø til at indestaa for 100 Rdl. Rentekammeret modtog Kautionen, men forlangte nu, at han uden Ophold skulde indsende Regnskaber over Extra Paabud fra — 1801 incl., der endnu ikke vare indsendte. Det syntes Hr. Werligh formodentlig ikke om, og istedet indsendte han en ny Kaution for 200 Rdl. Man tog imod den, men forlangte ved Skrivelse af 13de Oktober 1804 paany Regnskaberne indsendte inden 4 Uger, da man ellers vilde anvende alvorlige Forholdsregler imod ham. Saa indsendte han Ansøgning om at faa Henstand til Udgangen af Februar 1805, og med at indhente Erklæringer i den Anledning gik Tiden til den 22de December 1804, da Rentekammeret paalagde Amtmand Bielke at undersøge hans Kasses Tilstand og indberette Resultatet.

Amtmanden advarede ham og trak Sagen i Langdrag, saa Hr. Werligh imidlertid fik indsendt Regnskaberne, og Amtmanden udbad sig nærmere Ordre. Det lykkedes nu Werligh at faa købt et Hus i Præstø for 265 Rdl., og i Anledning af denne Bedrift søgte han Kongens Kasse om et Laan paa 600 Rdl. mod Pant i Huset, men Cancelliet kunde ikke indlade sig paa den Forretning; derimod bevilgedes der ham ligesom forrige Aar et Gratiale paa 100 Rdl. Imidlertid vare de indsendte Regnskaber reviderede, og det viste sig, at Werligh skyldte Kongens Kasse 1066 Rdl., i hvilken Anledning han den 31te August 1805 fik Paalæg om at stille Sikkerhed for dette Beløb tillige-

med Renter for den Tid, han havde siddet inde med det, og Amtmanden fik tillige Ordre til at suspendere ham, dersom Sikkerheden ikke stilledes uden Ophold. Nu var der intet andet Raad end at henvende sig til Landsfaderen, og der blev gennem Amtet indsendt en allerunderdanigst Ansøgning om at blive fritaget for Suspensionen, uagtet der ingen Sikkerhed kunde stilles. I en Erklæring af 23de September skrev Amtmanden, at Ansøgningen kom, netop som han var i Færd med at fuldføre Suspensionen, og at han følte saameget for den stakkels Byfoged og hans ulykkelige Stilling, der ikke var fremkaldt ved egen Brøde, men ved det ringe Embede, at han ikke vilde nægte ham Tid til at anraabe om Kongelig Majestæts Naade. Han oplyste dernæst, at den Skyld, Werligh havde til Kongens Kasse, sandsynlig vilde kunne nedbringes til c. 335 Rdl. ved Hjælp af den stillede Sikkerhed og ved at faa inddrevet en Del Skatte Restancer, som Byfogden havde set igennem Fingre med. Da der nu desuden var taget saadanne Forsigtigheds Regler, at Byfogden for Fremtiden ikke kunde sætte sig i Besiddelse af Hans Majestæts Penge[1]), og da det ikke var let at undlade at benytte de Penge, man havde i sit Værge, naar Børnene raabte om Brød, og da endelig Købmand Kornerup havde tilbudt at betale 70 Rdl. aarlig af det Beløb, som det maatte vise sig, at Werligh endelig skyldte — dog kun forsaavidt han blev i Embedet — kunde denne ulykkelige Embedsmand endnu reddes, naar Kongelig Majestæt vilde lade Naade gaa for Ret.

Den 31de Januar 1806 faldt den Kongelige Resolution, der tillod Werligh at blive i Embedet, hvorhos han fritoges for at tilsvare de gamle Skatte Restancer, alt imod at de førnævnte Forsigtigheds Regler iagttoges for Fremtiden, i hvilken Henseende Byens elegerede Mænd stode til Ansvar, og imod at Købmand Kornerup udstedte For-

[1]) Disse Forsigtighedsregler omhandles i 18de Afdeling.

pligtelse til at betale 445 Rdl. med 70 Rdl. om Aaret, saalænge Werligh var i Embedet.

Nu skulde man jo tro, at den værste Hjemsøgelsestid var forbi, saameget mere som han i 1806 fik forhøjet Gratiale (150 Rdl. af Kongens Kasse og 50 Rdl. af Justitsfondet), men det var langtfra Tilfældet; nu begyndte andre Kreditorer at gøre deres Krav gældende, og allerede 1807 maatte han søge om Udsættelse med Betalingen af Afdragene paa den gamle Gæld indtil han fik bedre Embede, da Kornerup ellers kom til at udrede dem af sin egen Lomme, hvilket ikke havde været Meningen. Amtmanden anbefalede, men det hjalp ikke, og Resolutionen lød paa, at der ikke maatte ventes yderligere Benaadning end sket ved Resolutionen af 31de Januar 1806, men en fornyet Ansøgning førte dog til, at der den 7de Februar 1807 bevilgedes ham fast Tillæg af 200 Rdl. aarlig fra 1ste Oktober 1806 at regne.

Saa hjalp han sig, som han kunde; hans Sportel Indtægter bedredes betydeligt, men hans Helbred var nedbrudt af de idelige Næringssorger, og den 7de Marts 1809 døde han pludselig paa Ugledie Ting efter kort forinden paa Grund af Sygdom at være entlediget fra Embedet med Pension.

Eftermanden B. H. Dall var den Første, som beklædte Embedet efter at det var blevet forenet med Vordingborg nordre Birk, til hvilket var henlagt de samme Sogne, som endnu høre derunder, dog med Undtagelse af Roholte, altsaa Everdrup, Snesere, Baarse, Beldringe, Skibbinge, Præstø Landsogn, Allersløv, Jungshoved, Mehrn og Kallehave, til hvilke Sogne hørte et samlet Hartkorn af 2465 Td.

Dall døde den 3die Oktober 1820.

Her skal nu gives en Fortegnelse over samtlige Købstadens Byfogder, forsaavidt de kendes, men Listen er, som det vil ses, fuldstændig fra 1668 at regne.

Søfren Knudsen . . . . . var Byfoged 1535 og 1542
Christoffer Lauritzen . . . . fik Bestalling 13. April 1556

Jens Hilleurdt	var Byfoged			1598
En Byfoged Hansen nævnes 1600 og 1608 som værende tilstede ved Uddeling af Lauritz Nielsens Legat.				
Oluf Jensen Byfoged	døde			1668
Laurits Albrechtsen	fik	Bestalling	30. Juli	1668
Erik Jespersen	-	—	24. Maj	1679
Niels Hansen Kornerup . .	-	—	13. Decbr.	1682
Christen Pedersen Hoelberg	-	—	17. Juni	1684
Peder Christian Knop . . .	-	—	3. Septbr.	1684
Christen P. Hoelberg uden ny Bestalling				1686
Hans Ejlersen	fik	Bestalling	1. Septbr.	1694
Søren Barkmand	-	—	14. Septbr.	1718
Natanael Benter	-	—	13. -	1723
Tage Fredelund	-	—	6. Oktbr.	1742
Andreas Badstüber	-	—	10. Juni	1763
Hans Christian Haar . . .	-	—	7. Febr.	1781
Frederik Qvist Brorson . .	-	—	25. Jan.	1792
Mathias Møller	-	—	21. Novbr.	1800
Adrian Werligh	-	—	18. Marts	1801
Bartolomæus Henrik Dall .	-	—	21. April	1809
Jacob Møller	-	—	29. Decbr.	1820
Ludvig Günther Manthey .	-	—	7. April	1846
Frederik Christian Hejnrich Emil Tobiesen	-	—	29. Febr.	1864
Sejr Malling Emil Holm .	-	—	12. April	1872
Adam Wilhelm Hastrup. .	-	—	6. Marts	1884
Jacob F. Møller	-	—	19. Maj	1893
H. Bech Petersen	-	—	12. Januar	1895

Den i 1820 beskikkede Byfoged og Birkedommer Jacob Møller havde fra 1827 Administrationen af Engelholm Gaard og Gods. Dette hidrørte fra, at Ejeren af samme, Kammerraad, Amtsforvalter Cøln i Vordingborg, havde en betydelig Kassemangel, hvorfor Rentekammeret tog Administrationen af Gaard og Gods og overdrog det igen til Byfogden.

At Natanael Benter tilligemed Byskriveren Hans Jæger i 1724 grebes i Brændetyverier i Nysø Skove noteres for Kuriøsitetens Skyld; thi uagtet det var ret almindeligt, at Borgerne hentede deres Brænde paa samme Vis, kendes dog ingen andre Exempler paa, at selve Øvrigheden paa den Maade spiste af den forbudne Frugt.

Til Slutning en Liste over Købstadens Borgermestre efter den ældre Ordning indtil 1682 saa fuldstændig, som det har været muligt at faa den.

Oluf Jepsen	var	Borgermester	i 1495
Martin Bloch	-	—	- 1532
Anders Poulsen	-	—	- 1535
Jep Andersen	-	—	- 1545
Niels Jensen	-	—	- . 1600—1603 og døde 1605
Jacob Christoffersen . .	-	—	- 1619
Jens Mogensen	-	—	- 1624
Hans Erichsen	-	—	- 1631
Lauritz Nielsen	-	—	ialtfald fra 1648 til 1656
Christoffer Pedersen . .	-	—	fra 1656 til 1675
Christen Andersen . . .	-	—	fra 1675 til 1680
Niels Hansen Kornerup	-	—	fra 22. Jan. 1681 til Embedet blev nedlagt i Slutningen af 1682

---

b.

Prokuratorer og Sagførere.

Den ældste Oplysning om Prokuratorer i Præstø er fra 1682, efter hvilken Tid den forhenværende Byfoged Erik Jespersen ofte mødte som saadan. Der var ganske vist af og til mødt Prokuratorer i tidligere Tider, men de vare ikke bosatte i Præstø eller nærmeste Omegn. Saaledes mødte i 1666 Peder Jørgensen, »priviligeret Proku-

curator og Borger i Københavns«. 1693 forekommer en Prokurator Ballin, som berømmes for »hans kløgtige Indførsel«, men da hans Navn kun nævnes enkelte Gange i Tingbogen, og da han ikke har været at finde i Kirkebøgerne, har han neppe havt Hjem i Præstø. I 1703 fik Joen Andersen Biørn af Ebbeskov ved Faxe Kongelig Bestalling som »Prokurator ved alle Ober og Underretter i Danmark saavel i Købstæder som paa Landet«, og han var den Første, som til Stadighed mødte saavel ved Bytinget, som ved Baarse Herredsting. Samtidig med ham procerede Niels Pilemark, der rigtignok ikke havde nogen Bestalling, men hvad der rigelig kunde veje op herimod var, at han var Fuldmægtig hos Regimentsskriveren. Han boede først paa Lekkende, senere i Præstø, hvor han døde 1725.

Byfogderne Søren Barchmand og Natanael Benter havde Stiftsamtmandens Konstitution til at fungere som Prokuratorer ved Birketinget, og den 1ste Februar 1741 fik Carl Lindam paa Nysø lignende Konstitution. Aaret efter meddeles den til Byfogden Tage Fredelund, der var Aktor mod Christoffer Ermandinger, der, som det vil erindres, tiltaltes for en Kommissionsdomstol for formodet Ildspaasættelse. 1743 meddeler Stiftamtmand Gersdorff stud. jur. Saxtrup af Præstø Tilladelse til at fungere ved alle »Ober og Underretter« i Sjælland. Det er formentlig den samme Saxtrup, der senerede flyttede til Storehedinge — sagtens efter en af Brandene 1750 eller 57 — og endnu 1764 ikke havde opnaaet Kongelig Bestalling. Dette Sidste se vi af en Skrivelse fra Amtmand Reitzenstein, i hvilken denne indberettede til Cancelliet, at der i Vordingborg og Tryggevælde Amter ikke fandtes nogen, der »med Bevilling til at agere Prokurator er forsynet«. Det hedder videre sammesteds: »I Vordingborg findes et habilt Subjectum, Peter Schønning, som lader sig bruge, og i Storeheddinge er en Mand, som hedder Saxtrup, som ogsaa lader sig bruge«, men om denne Sidste duede til Noget, det vidste Amt-

manden ikke. Omtrent samtidig havde Byfoged Badstüber paa given Foranledning meddelt Stiftamtmand, Grev Knuth, at der ikke fandtes nogen Prokurator i Præstø eller nogen, som er forsynet med Konstitution, og af Indvaanerne var der Ingen, som kunde bruges til Hjælp for Andre i Rettergang uden Borger Thomas Krarup, som har forestaaet Byfoged Embedet i Vakancen, og Christoffer Vallund, Heste-Møller, som har været constitueret som Byskriver, »dog« sluttede Byfogden, »strækker Begges Indsigt sig ikke ret langt«. I Nærheden af Birketinget i Ugledie boede der af og til Procuratorer, saaledes Nahr i Allersløv og Hebo i Rødtofte[1]), men de kom sjeldent til Bytinget, og naar der ved samme behandledes kriminelle Sager, benyttedes undertiden, uvist af hvilken Grund, Procuratorer fra Nestved. Omkring 1780 kom »Ober og Underrets Prokurator« Mathias Rosted til Præstø og blev der indtil han døde 1792. I hans Tid kom tillige Over- og Underrets Prokurator Ofvergaard, der døde den 13de Oktober 1816.

Det skal i denne Forbindelse bemærkes, at der i Slutningen af forrige Aarhundrede var meget faa kriminelle Retssager i Præstø, formentlig mest fordi at Gavtyvene som Regel gik Ram forbi.

Af de til Cancelliet sendte Beretninger over Arrestvæsenets Tilstand sés, at der i Aarene 1788—92 incl. ikke var en eneste Arrestant i Raadhuskælderen; først i Oktober 1793 altsaa efter c. 6 Aars Forløb kom der en »Tyvekvinde« derned. Saa gik det godt til 1795, da var der en Justitssag, men der kom ligegodt ingen i Kælderen, »fordi«, som Byfogden siger i Indberetningen om kriminelt Tiltalte, »Vedkommende er Borger og ejer Ejendom i Præstø«. I 1796 og 1797 stod Tyvehullet stadig tomt, men i Januar 1798 nappede man en Karl, der paa det foregaaende Julemarked havde stjaalet sig et Par Støvler. Han maatte

---

[1]) blev 1805 Byfoged i Vordingborg.

ned i Hullet, der var ganske i samme Tilstand, som da det indrettedes c. 40 Aar tidligere.

Efter Ofvergaards Død kom Prokurator Leth til Byen i 1817. Derefter kom Prokurator Badstüber, der døde den 27de August 1827. Imidlertid var Albret Petersen den 29de Oktober 1822 beskikket til Prøveprokurator, men da han blev Godsforvalter paa Nysø og Universitets Forvalter, befattede han sig som Regel kun med offentlige og beneficerede Sager. Fra 1833 havde Byen slet ingen Prokurator, og Birkedommeren indstillede 1835, at en saadan maatte blive beskikket. Dette blev dog uden Resultat, og først den 11te Januar 1848 fik Knud Hiort Beskikkelse som Prøve-Prokurator og to Aar senere Kongelig Bestalling. Saadan fik endvidere i 1852 Peter August Ringberg, der fra 1850 var Prøve Prokurator, og Kammerassesor Hannibal Sehestedt Tommerup, der fik Bestalling 1869. Det fortjener at bemærkes, at da Knud Hiort, der da var Kæmner og efter Justitsraad Møllers Entledigelse den 22de Januar 1846 havde været constitueret i Byfoged og Birkedommer Embedet, havde udtalt, at han vilde søge om Beskikkelse som Prøveprokurator, og dette var rygtedes til Vordingborg, indgav den derværende Prokurator Arentzen et Andragende til Amtet om, at der ikke maatte blive beskikket nogen Prokurator i Præstø, da Næringen saa vilde gaa fra ham. Amtmanden svarede imidlertid, at Amtet intet havde hørt om, at Hiort søgte saadan Beskikkelse, men at det vilde betragte det som et Gode baade for Hiort, for Byen og for Amtet, om det var Tilfældet.

Efter Sagførerloven af 1868 have følgende Sagførere været bosatte i Præstø. De anførte Aarstal betegne de Tider fra og til hvilke Vedkommende have praktiseret.

Sagfører	Christian Joachim Bierre (Overrets-sagfører fra 1879)	1877—1888
-	Johan Viktor Vilhelm Friderich Stahlsmidt	1879—1881

Sagfører	Julius Frederik Christian Madsen . .	1882—1893
-	Alfred Jensen	1888—Dato
-	Niels Vilhelm Nielsen	1890—1895
-	Poul Biørndal	1892—1894
-	Niels Louis Leonhardt Bang	1894—Dato
-	Søren Dambæk	1897—Dato

C.

Bartskærere, Chirurger og Læger. — Apothekere.

Den 19de August 1650 fik Thimoteus Vake, der havde opgivet at kunne kurere Folk for forskellige »store Sygdomme«, nemlig Podagra, Watersot og flere, efter derom indgivet allerunderdanigst Andragende Tilladelse til, »at han ubehindret maa forblive her udi Vor Købstad København og sig bruge lade hos hvem hans Tieneste behov er og begæres«.

Naar det stod sig saaledes med Lægevæsenet i København, er det ikke at undres over, at der ikke fandtes Læger i Købstæderne og da allermindst i de smaa, og der hengik da ogsaa over 100 Aar, inden det med Sikkerhed kan paavises, at en Saadan havde Bolig i Præstø.[1])

Men havde man ikke Læger i Købstæderne, havde man dog Bartskærere. Af saadanne fungerede Johan Bartskær i Præstø fra 1691 til 1705 og var en i Byen meget anset Mand, der kunde bede Folk som Byfogden, Kapellanen, den store Købmand Michel Thomsen m. fl. som Faddere til sine Børn.

De idelige Slagsmaal, hvor Folk snart fik »en Arm slaaet i Støkker«, og snart fik Kødet flænget her og der,

---

[1]) Der fandtes dog allerede langt tidligere videnskabeligt uddannede Læger i Kobenhavn; Christian den Tredies Livlæge Cornelius Hamsfort var den første danske Dr. med. Efter Kongens Død bosatte han sig som Læge i Odense, hvor han alt ejede et Apothek. Apothek fandtes alt i Kobenhavn 1514.

gav ham en Del Næring, og fra hans Tid har der vistnok uafbrudt været Bartskærere i Byen. 1707 var Johan Gielff i Virksomhed; 1711 Andreas Bartskærer, der tillige havde Ansættelse ved Dragonerne. 1719 var Mester Lars Larsen en anset Mand, hvorfor han ogsaa holdt mest af at blive tituleret for Sieur Lauritz Lauritzen.

Bartskærerne vare ikke som nogle Steder anført ganske ukyndige Folk, men som Regel ret dygtige Chirurger, og de fik da ogsaa deres Uddannelse under Tilsyn og bestode en Slags Examen. En Bartskærer i Købstæderne, der havde en Dreng i Lære, kunde saaledes ikke som ved et Haandværk, faa gjort ham til Svend hjemme i Byen; ja Mesteren maatte end ikke tage nogen Dreng i Lære uden at meddele det til Bartskærer Lauget i Københavns, hvis Oldermand skulde føre Fortegnelse over samtlige Bartskærer Lærlinge i hele Landet, deres Fødsels Dag og Aar samt naar de begyndte deres Lære. Forinden denne tiltraadtes, skulde der derhos efter Reskript af 3die Maj 1743 af Lærlingen betales 10 Rdl. til »det chirurgiske Væsens Vedligeholdelse«, og Enhver, som attraaede at blive Svend eller Mester, skulde ifølge samme Bestemmelse og til samme Brug betale 20 Rdl. Var Læretiden forbi, skulde Enhver uden nogen Undtagelse indstille sig for det københavnske Laug og lade sig examinere af de ældste Laugsmestre, der da meddelte Svendebrev, om Lærlingen fandtes duelig nok til at faa det. Gjorde han ikke det, skulde han anbringes hos en Mester i København og blive der $^1/_2$ Aar i extra Lære, dog ogsaa et helt eller halvandet ligesom hans Udygtighed var til. Derefter skulde han atter lade sig examinere.[1])

Efter Bartskærerne kom Chirurgerne, og den første af disse, som vides at have boet i Præstø, var Johan Martin Laverentz, der var Distrikts Chirurgus i det Vordingborgske

---

[1]) Bartskærernes Laugsartikler 29de April 1684.
Forordning om Bartskærer Svende og Drenge af 9de Febr. 1689.

Rytterdistrikt og som saadan boede i Præstø i alle Tilfælde fra 1767, men vistnok tidligere.

Han var sikkert nok Præstøs første videnskabeligt uddannede Chirurg, idet egentlig videnskabelig Uddannelse overhovedet først bleve Chirurgerne til Del efterat »Theatrum anatomico chirurgicum« var oprettet i København 1736.

Ved Skrivelse af 6te Maj 1775 affordrede Cancelliet Stiftamtmanden Erklæring om, hvorvidt der maatte være Grund til, saaledes som det allerede var sket i Ribe Stift, at ansætte Chirurger, der skulde være pligtige til at betjene saadanne, som faa Almisse af Fattig Kasserne samt Hospitalslemmer, og til at foretage Obduktions Forretninger, alt saavel i den Købstad, i hvilken de boede, som i et vist dem tildelt Landdistrikt. Her er altsaa, bortset fra Ribe Stift, den første Anledning til Oprettelsen af de senere Distriktslæge Embeder. Stiftamtmanden indhentede Erklæring fra Købstad Øvrighederne, og Byfoged Badstüber skrev den 18de December 1776, »at der i Præstø var en Chirurgus Johan Martin Laverentz, der havde havt Kongelig allernaadigst Bestalling paa at være Chirurgus for det Vordingborgske Rytterdistrikt, men nu, da Distriktet var solgt, havde en aarlig Pension af 100 Rdl. Han er indfødt og examineret, men holder ingen Svende eller Drenge. Og flere Chirurgi ere ikke her bosiddende«.

Samme Lawerentz har efter at være pensioneret vedblivende havt Praxis i Præstø og fungeret som Chirurg for den derværende Garnison indtil 1785, men det synes, som om han er flyttet fra Byen tilligemed Garnisonen. Der foreligger i alle Tilfælde en Ansøgning af 31te Marts 1785 fra Johan Christoffer Muxoll, i hvilken han, næst at meddele, at han har bragt i Erfaring, at den Eskadron Ryttere, som hidtil har været i Præstø, skal rejse derfra, uden at Byen skal have anden militær Indkvartering, udtaler sin Frygt for, at Byen skulde komme i den sørgelige Tilstand, at den fattedes en habil Chirurg; men for i Tide at gjøre sit til at afvende Følgerne af denne Eventualitet,

tillod han sig i al Beskedenhed at søge om at maatte blive beskikket til Lawerentz' Eftermand, og var saa venlig at angive den virkelige Grund til Ansøgningen, idet han tilføjede: »for at kunne blive sat istand til at forsørge mig med Kone og fem Børn«, om hvilke han derefter fortalte, at de manglede det nødvendige til Livets Ophold. Han nævner derefter de Anbefalinger, han er i Besiddelse af, og beder sluttelig om der maa blive bevilget ham noget vist om Aaret at leve af. Denne noget fordringsfulde Ansøgning gav Anledning til, at der den 16de April rettedes en Forespørgsel til Byfogden om, hvorvidt der i Byen var nogle offentlige Stiftelser, som kunde tænkes at ville give Bidrag til en Chirurgs Lønning, og om det i det Hele taget var ønskeligt at faa en Chirurg til Byen. De Oplysninger, man fik for første Spørgsmaals Vedkommende vare dog ikke meget opmuntrende, idet Byfoged Haar den 6te Juli svarer, at der i Præstø ikke fandtes andre publique Stiftelser end Fattighuset, og derfra kunde ikke ventes noget Tilskud til nogen Chirurg; iøvrigt fandtes der nu ikke i Byen »nogen examineret med Privilegio exclusivo eller Bestalling til Praxis berettiget Chirurg«; ligesaalidt fandtes der nogen Læge eller Apotheker, og der var mange Gange stort Besvær med at faa en Læge fra Nestved eller Vordingborg, og det vilde følgelig være rart at faa en habil Chirurg; »men«, skriver han videre, »da Byen som bekendt er saa liden og indskrænket, at Fortjenesten kun vilde blive lille, da Bønderne ikke gerne uden i den yderste Nød betjene sig af en erfaren Læge, men sædvanlig holder sig til Marskskrigere og Husraad, saa skønnes det ikke, at nogen brav Chirurg kunde finde fornødent Udkomme med mindre der blev ham tillagt en Løn til at supplere Fortjenesten med, men det er ikke at formode, at Byens Indvaanere, som ere og i mange Aar have været trykkede, godvilligt vil give noget klækkeligt til slig Lønning.

Formodentlig paa Grund af denne Erklæring fik man ikke denne Gang nogen habil Chirurg til Byen, hvor Savnet

af baade Læge og Medicin imidlertid var ret føleligt. — Her skal anføres nogle Exempler paa, hvorledes Folk, der havde Raad til det, i Tiden før Lawerentz begyndte sin Praxis, skaffede sig den fornødne Hjælp.

Paa Skiftet efter C. U. Carlsen, Kongelig Majestæts Skovrider paa Rytterdistriktet, blev anmeldt en Del Apotheker Regninger, som vare bilagte med nogle ret karakteristiske Rekvisitioner til forskellige Apothekere, saaledes Topp i Vordingborg og Gasser i Bergen. Rekvisitionerne ere saalydende:

Præstø den 10de Juni 1748.

Højstærede Ven,
Monsieur Topp.

Vær saa artig og send mig med nærværende Rytter for sex Skilling destilleret Enebær Olie. Glasset, som den kommes i, skal jeg skaffe ham rigtig igen. Min Kones og min flittige Hilsen til ham forbliver jeg med al Respekt Højst ærede Vens tjenstskyldige Tjener

C. U. Carlsen.

Monsieur Topp,
Højstærede Ven.

Vær saa artig og lad dette mit Bud bekomme to Portioner laxerende Piller, saa og en Notits, hvorledes man skal sig med samme forholde, saa og om han hafde nogen Norsk Snus at overlade mig for Penge og gode Ord. Min kordial Hilsen til Kieresten og ham selv fra min Kone og mig, forbliver jeg med megen Estime o. s. v.

Paa samme Tid var Regimentsfeltskærer Schmalz i Vordingborg Carlsens Læge og havde »tilset« ham, i hvilken Anledning han for »Opvartning, Rejse, Umage og Medikamenter« beregnede sig 4 Rdl. 76 Skilling.

Der mærkeligste Regning fremkom dog fra Apotheker

Gasser i Bergen. Den lød paa 25 Rdl. og 16 Sk., og paa den fandtes opført saadanne Rariteter som: tørrede Smaatorsk for 48 Skilling, Klipfisk 1 Rdl. 16 Sk., 1 stort Glas med laxerende Colique og mavestyrkende Draaber 3 Rdl. 32 Sk.; en Æske med Bezoartisk Colique Pulver 16 Sk., et Glas med kostelig hovedstyrkende Spiritus . . . o. s. v.

Stakkels Mand, det hjalp ham intet, at han fik sin Medicin saa langt borte fra, han døde den 14de Februar 1749 og blev nedsat i aaben »Arvebegravelse« i Præstø Kirkes Sakristi.

Ret længe efter Lawerentz' Afgang har det ikke varet før der er kommet en anden Chirurg; thi af Kirkebogen ses det, at Chirurgus Peter Rosdorph er begravet i Oktober Maaned 1791, hvorefter der i 1792 bosatte sig en Læge, Dr. med. Jens Kofod. Han har dog ikke kunnet skaffe sig tilstrækkelig Praxis og forlod Byen efter et Par Aars Forløb. I pekuniær Henseende var han saa uheldig stillet, at han ikke kunde betale sine Skatter. Han søgte om Eftergivelse af »Rangskat«, hvilket dog ikke kunde bevilges; derimod fik han »Dilation« med at betale en Restance paa 10 Rdl. i Løbet af et Aar med $^1/_4$ hver 3die Maaned. Han fik en Afløser i Chirurgus Jacob Neuman, der virkede indtil sin Død den 24de Marts 1809. — Byen var derefter uden Læge, indtil Borgerskabet paa en Raadstueforsamling den 7de Oktober 1814 besluttede, at Kæmnerkassen skulde tilskyde et aarligt Beløb til en Læges Lønning. Valget faldt paa cand. chir. Magnus Magnussen, der dog snart fik en Konkurrent i Thomas Beck, som den $^8/_7$ 1815 lod bekendtgøre ved Kirkestævne, at Medikamenter kunde faas hos ham i den saakaldte Munthe Gaard efter Overenskomst med Apothekeren i Vordingborg. Forretningen vilde imidlertid ikke trives; han synes kort efter at have forladt Byen, og den 1ste Juni 1818 gjorde Magnussen det Samme. I hans Sted antoges Batt. Chirurg Niehausen med en aarlig Løn af 150 Rdl. Han døde i Febr. 1827 og efterfulgtes af Regiments Chirurg Van Deurs. Denne

indsendte den 25de Juli 1831 som Medlem af Sundhedskommissionen en Forestilling til Amtet om at faa oprenset »den sønden for Byen løbende Aa, hvis Uddunstninger ere højst skadelige for Sundheden«, men da Kommissionens andet Medlem, Byfoged Møller, satte sig imod Afholdelsen af de dermed forbundne Udgifter, blev Sagen henlagt. — 1832 blev Batt. Chirurg Christian Frederik Frost antaget som Byens Læge, og da Distriktskirurgen i det Vordingborgske Distrikt A. Heide i 1838 var afgaaet ved Døden, blev Frost constitueret som hans Eftermand, men beholdt sin Bolig i Præstø, da Distriktet Aaret efter deltes i Vordingborg og Præstø Lægedistrikter, hvorefter Frost blev beskikket til Distriktslæge for Præstø Distrikt. Fra 1ste April 1838 begyndte Frantz Carl Edvard Reinhardt at praktisere. — Heinrich Callisen forsøgte i 1846 at skaffe sig Lægepraxis, men flyttede efter et Aars Forløb til Stege. I 1861 kom Johan Wilhelm Christian Ingerslev til Byen, og da Frost var død i 1865, kom endvidere Peter Outzen Boysen som constitueret Distriktslæge. Embedet blev dog den 24de Marts 1866 endelig besat med Reinhardt, og Boysen flyttede fra Byen 1873. Derefter havde Byen kun 2 Læger indtil Frederik Carl Christian Michelsen bosatte sig der 1877. I 1888 døde Reinhardt, og den 4de Decbr. samme Aar blev Ingerslev beskikket til hans Eftermand som Distriktslæge. — Nu praktiserer endvidere Kay Haslund.

Præstø Apotheks Historie er hverken lang eller indholdsrig. Lige i dette Aarhundredes Begyndelse, nemlig den 10de Januar 1801, fik Christian Peter Kold Bevilling til at drive et Apothek i Byen, men han benyttede ikke denne sin Ret og fik i den Anledning 1 Aars Tid senere Paalæg om at gøre det, hvis han ikke vilde risikere, at Bevillingen blev given til en Anden. Han foretog imidlertid intet for at opretholde den, og da heller ingen andre Lysthavende meldte sig, indgav Borgerskabet i 1810 An-

søgning om at faa oprettet et Apothek i Byen, men Kancelliet resolverede den 18de August, at det Ansøgte ikke kunde bevilges.

Saa hvilede Sagen til 1815, da der til Kancelliet indkom et Andragende fra Apotheker Sünckenberg, der havde faaet Bevilling til Anlæg af et Apothek i Storehedinge, om at han istedetfor i denne By maatte anlægge og drive det i Præstø. — Fra Apotheker Mads Graah Aarsleff af Svendborg, der den 29de December 1809 havde faaet Bevilling til at drive et Apothek i Vordingborg, indkom omtrent samtidigt Andragende om at maatte drive Apothek i Præstø; men den 23de September 1815 resolverede Kancelliet, at det skulde have sit Forblivende ved Resolutionen af 1810, og at intet Apothek skulde oprettes i vor lille By.

Guderne kende Grunden. Nu begyndte der imidlertid en livlig Agitation saavel fra Borgerne som fra Omegnens Beboere; der samledes Underskrifter i massevis og indsendtes et nyt Andragende, der blev varmt anbefalet saavel af Byens Øvrighed som af Amtmanden. Nu hjalp det. Den 12te Juni 1816 udfærdiges en Bevilling for Apotheker Mads Graah Aarsleff til at anlægge et Medicinal Udsalg eller Filial Apothek paa Vilkaar, at det skulde bestyres af en duelig Provisor og være under Tilsyn af Byens Læge — den Gang Magnus Magnussen.

I 1842 overtoges Apotheket af Sønnen Hans Christian Aarsleff, for hvem der den 9de Marts nævnte Aar udfærdigedes et Kongeligt Privilegium til at drive Apotheket selvstændigt, dog saaledes, at Privilegiet kun gjaldt hans Person, hans Enke og Børn og ikke paa nogen Maade kunde sælges eller afhændes til Andre. H. C. Aarsleff havde Apotheket i 36 Aar til sin Død 1878, hvorefter det overtoges af hans Enke med Sønnen Alfred Aarsleff som Bestyrer. Sidstnævnte har senere overtaget det for egen Regning.

d.

Toldembedsmænd.

Den ældste bekendte Tolder i Præstø er den som Byfoged omtalte Christoffer Lauritzen, der blev udnævnt 1556. — Derefter kende vi Niels Jensen, Borgermester og Tolder . . . . . død 1605
Jacob Christoffersen, ligeledes Borgermester og Tolder . . . . . - 1619
Peder Christoffersen, var Tolder i Begyndelsen af Halvfjerserne . . . . . - c. 1684
Peder Christian Knop, Tolder og en kort Tid Byfoged . . . . . - c. 1690
Hans Willumsen, Tolder . . . . . - 1707
Frederik Pedersen, Handelsmand og Tolder . . - 1710
Ridefoged paa Jungshoved Johan Christoffer Jensen . . . . . beskikkes 1716
Hans Kirchmann, Tolder . . . . . død 1734
Engelbreckt Hansen . . . . . var Tolder 1735—1760
Rasmus Esch . . . . . - - 1760—1765
Krigsraad Hans Fjeldsted . . . Toldinspektør 1765—1786
Peter Hansen . . . . . — 1786—1793
Daniel Artner . . . . . — 1793—1810
Frederik Sophus Westerman Hagerup . . . . . — 1810—1829
Emil Lassen . . . . . — 1830—1852
Kammerraad Andreas Christian Madsen . . . . . Toldforvalter 1852—1882

Den nuværende Toldforvalter Christian Carl Eschen beskikkedes den 1ste Oktober 1882.

---

e.

Postvæsen og Postmestre.

Det første Postvæsen i Danmark er fra Christian den Anden, der i sin verdslige Lovs 63de Kapitel befaler, at

der i hver Købstad skal beskikkes 2 eller 3 Løbere efter Behov, som stedse skulde løbe med Breve og tage for hver Mil, de løb, af Afsenderen 2 Skilling og det baade Sommer og Vinter. Men der haves neppe nogen Oplysning om, hvorvidt dette primitive Postvæsen har været i Virksomhed, og i det Hele taget have vi intet Vidnesbyrd om Postvæsen i det Sextende Aarhundrede, naar undtages de i fjerde Afdeling omtalte Postklippere, med hvilke der dog kun befordredes Kongelig Majestæts og Regerings-Collegiernes Breve. Derimod havde hver Købstads Magistrat sine særlige Budbringere, der ikke maatte medtage Breve fra Private. Sandsynligvis har disse Bude været de samme som under Navn af Landstingsridere sendtes til Sjællandsfars Landsting i Ringsted og der traf sammen med Regeringens Bude, til hvem de afleverede de Brevskaber, som skulde til Regeringen, og fra hvem de modtoge de Skrivelser, der skulde til deres respektive Øvrigheder. Disse Landstingsridere har formentlig ogsaa i tidligere Tid, indtil Lovene bleve trykkede, havt det Hverv at afskrive de Kongelige Forordninger, der sendtes til Landstingene og derfra maatte hentes af Øvrigheden til videre Bekendtgørelse.

Et Postvæsen under Statens Tilsyn og Ledelse kendes først fra Christian den Fjerdes Forordning af 24de Decbr. 1624 om Postbude. Herefter skulde Magistraten i Købstæderne beskikke Mænd, der kunde modtage og omdele Posterne og sende dem videre. Præstø modtog sine Brevskaber med den saakaldte Lollands Post, der hver Uge gik fra København til Nakskov. I 1656 for Ex. kom Posten til Præstø hver Søndag paa Vejen til Nakskov og kom tilbage hver Onsdag; men den kom mærkeligt nok ikke ind til Præstø By, men Posttasken blev aflagt enten i gammel Tappenøje Kro eller i Ole Hans' Kro, og derfra maatte den saa hentes ved Foranstaltning af den dertil af Magistraten beskikkede Borger, der ogsaa havde at besørge Omdelingen. Først i Begyndelsen af dette Aarhundrede

skete en Forandring heri, efter at Præstø i 1799 havde faaet sin egen Postmester, og denne Forandring skete endda ikke efter Initiativ fra Byens Side; men den 29de April 1806 sendte General-Post-Amtet en Forespørgsel til Postmester Grove, om det ikke vilde være lige saa fordelagtigt, ligesaa hurtigt og forbunden med samme Sikkerhed at lade Posttasken til Præstø aflevere i Nygaards Huset som i Tappenøje.

Som Vederlag for at afhente Posttaskerne og omdele Brevskaberne havde vedkommende Borger de saakaldte Skrive og Veje-Penge, som maatte betales af enhver Afsender af Postgods.

Den 14de Juni 1799 beskikkedes Byens første Postmester, Hans Jørgen Grove, hvis Bestalling tilsikrede dens Indehaver en aarlig Løn af — 40 Rdl., dog foruden 17 Rdl. og 64 Skilling, som han ogsaa fik, men som han skulde bruge til at lønne Litsenbroderen med. Man forbeholdt sig oven i Købet at ophæve Skrive- og Veje-Pengene, og før Embedet kunde tiltrædes, skulde der stilles en Kaution af 150 Rdl. Allerede i August 1800 søgte Grove om Forhøjelse af sin Løn. — Kunde ikke bevilges. — Den 15de August 1806 søgte han igen og bad om at faa samme Løn som Postmestrene i Køge og Vindbyholt. — Nej! — Den 24de April 1807 søgte han da om et Laan af 100 Rdl., men General-Post-Amtet svarede, at det for Følgernes Skyld ikke kunde indlade sig paa at gøre den i saa Henseende fornødne Indstilling til Hans Majestæt Kongen. — Postmester Embedet var altsaa saavel som Byens andre Embeder lidet misundelsesværdigt.

Hvor langsomt det i Groves Tid gik med Besørgelsen af Breve, faar man et godt Indblik i ved at læse en Korrespondance imellem General-Post-Amtet og Amtmand Bielke i Nestved.

Sidstnævnte havde klaget over, at to Breve fra Birkedommeren i det Vordingborgske Distrikt, Cancelliraad Badstüber, til Amtet i Nestved uagtet de angik Hans Ma-

jestæts Tjeneste, ikke bleve modtagne paa Postkontoret i Præstø til Afsendelse om Mandagen over Vordingborg, og at Postmester Grove havde sagt, at de skulde afgaa om Fredagen med Posten over Køge og Ringsted, hvorved Amtmanden først fik dem om Søndagen istedetfor den foregaaende Onsdag. Der indhentedes Erklæringer og skreves frem og tilbage, og Resultatet blev, at der ikke afgik Post fra Præstø til Nestved ad andre Veje end over Ringsted, og at Postmesteren forsaavidt var i sin Ret. Der gik vel Post fra Præstø til Vordingborg, men ikke herfra og til Nestved, paa hvilken Vej der gik en privat Post, men det var Postmester Grove ikke pligtig at vide Besked med. Iøvrigt fik Grove den Besked, at han skulde imødekomme Publikum i enhver Henseende. Grove forespurgte nu, hvormegen Porto han skulde tage for Breve fra Præstø til Nestved, naar de gik over Vordingborg, da Portoen til Nestved ad den eneste rette Vej var 6 Skilling, medens den kun var 2 Skilling fra Præstø til Vordingborg, og han ikke kunde beregne Porto for den private Post fra Vordingborg til Nestved, og han fik det Svar, at han kun maatte beregne Porto for den virkelige Vejlængde, som Brevene passerede, og at han altid skulde sende dem over Vordingborg, naar Afsenderen udtrykkelig forlangte det.

Om Modtageren af Brevet saa maatte betale særskilt Porto for Vejen fra Vordingborg til Nestved med den private Post, bliver et aabent Spørgsmaal, men det maa vel antages.

At der iøvrigt ikke gik Post fra Præstø til Nestved for Postvæsenets Regning ad andre Veje end over Ringsted, var klart nok udtalt i Forordningen af 31te December 1734.

Efter Groves Afgang blev en ved Toldvæsenet ansat Betjent, Fisker, beskikket til Postmester, men da der nu forlangtes 250 Rdl. i Kaution, og Fisker, skøndt han i den Anledning gik fra Dør til Dør i Præstø, ikke kunde skaffe saadan Sikkerhed til Veje, blev hans Bestalling kasseret.

Saa blev forhenværende Landeværns Lieutenant Johan Ferdinand Badstüber den 2den September 1808 den lykkelige Indehaver af Embedet, der nu var forlenet med en Gage af 80 Rdl., medens der var et lignende Beløb at vente ved »tilladelige« Sportler. Mon der har været nogle, som ikke vare tilladelige? —

Lidt efter lidt bedredes Indtægterne. Ifølge Ansøgning fik han allerede 1810 et Gratiale af 40 Rdl., og den 4de Juni 1816 fik han »Krigsassessors Karakter«, der paa Grund af hans ringe Embede blev ham tildelt gratis. 1818 voxede Gratialet til 60 Rdl., og han var nu Oppebærer af en Gage paa 140 Rdl., og Sportlerne vare imidlertid stegne til c. 100 Rdl.

Var Gagen lille, var Arbejdet heller ikke stort. I 1813 expederedes der paa Præstø Postkontor af Blade og Tidender kun 54 Exemplarer; deraf af

Statstidende [1])	32	Expl.
Kollegialtidende. . . .	4	-
Literaturtidende . . .	3	-
Kjøbenhavns Skilderi.	10	-
Antiqvariske Annaler .	5	-

Disse sidste havde udelukkende deres Abonnenter blandt Omegnens Præster. — Med Hensyn til Antallet af Breve har Oplysning ikke været at finde før fra Regnskabsaaret fra 1ste Juli 1821 til samme Dato 1822; men endnu den Gang var det ikke noget overvældende Antal, der afsendtes, nemlig 8850 Stkr., altsaa c. 24 daglig. Dette havde dog ogsaa sine gode Sider, da Embedsmanden derved fik Tid til at være ivrig i Tjenesten. Og det var den forhenværende Landeværns Lieutenant, og da navnlig strax efter at han var bleven Krigsassessor. Han har vel tænkt, at der

---

[1]) Berlingske Tidende, der fra 1808 til 1835 havde Navn af: »den til Forsendelse med de Kongelige Rideposter priviligerede Danske Stats Tidende«.

maatte noget for noget. Især var han de stakkels Kvægdrivere slemt paa Nakken, naar de grebe ind i Postvæsenets Rettigheder. Og det gjorde de ved til Besørgelse for hvemsomhelst at modtage Breve og Smaapakker, som de distribuerede paa bedste Maade, naar de dreve med deres Kvæg ad Køge og København til; og, hvad der var det Værste, de lode ikke være, fordi Lieutenanten kommanderede dem til det. — Tvertimod. — En saadan Ulydighed burde selvfølgelig straffes, tilmed, og maaske mest, fordi hans tilladelige Sportler derved mindskedes. Saa indgav han en Klage til sine Overordnede med den Motivering, at Kvægdrivernes ulovlige og genstridige Handlemaade vel kunde være til Gavn for dem selv, men absolut og ubetinget var til Skade for Postvæsenet, hvis Bedste det var hans Pligt at paasé og paatale.

Og Følgerne udebleve ikke.

Den 27de Juli 1816 — 53 Dage efterat Krigsassesor Bestallingen var kommet til Præstø — fik Krigsraad, Postmester Wittrup i Køge fra Post Direktionen Ordre til at henvende sig til Toldvæsenet med Begæring om, at det vilde paalægge de underordnede Toldbetjente at »inqvirere de paagældende Personer, naar de passerede Køge Bys Porte«, og saafremt de da vare i Besiddelse af Breve, skulde de foruden at erlægge den lovlige Porto, endvidere betale en Mulkt af 2 Rdl. for ethvert Brev, og det samme for en Pakke; sidstnævnte dog kun forsaavidt der den Dag afgik Pakkepost.[1])

I 1818 skete der et betydeligt Fremskridt, idet Postkører Holseth fik Ordre til at køre lige ind til Præstø med Pakkeposten.

I 1820 blev der oprettet en Postforbindelse, der fra Præstø over Kallehave, Stege og Grønsund gik til Falster og Lolland, og i den Anledning blev det paalagt Postmester Badstüber, naar Vejret var koldt, at holde et varmt Værelse til de Rejsende.

[1]) Dette havde Hjemmel i Forordn. $^{16}/_{8}$ 1775.

Da Stege den Gang ikke havde anden Postbefordring, skulde Posten afgaa 2 Gange om Ugen, den ene Gang agende og den anden Gang ridende, og for dens Befordring fra Præstø til Kallehave blev der efter en afholdt Licitation i 1824 betalt aarlig 158 Rdl. for begge Ture.

I 1824 blev der etableret en 2 Gange ugentlig ridende Post mellem Nestved og Præstø, for hvilken Befordring, der besørgedes af Postmester Witte i Nestved, der blev betalt 230 Rdl. aarlig.

Paa saadant og lignende Stadium stod Postforbindelsen mellem Præstø og den øvrige Verden endnu i mange Aar, og selv efterat Jernbanelinien var aabnet til Korsør, mærkedes ingen væsentlig Forbedring. Indtil 1859 gik Vejen fra Præstø over Rønnede og Ringsted til København og Rejsen varede fra om Morgenen til Kl. 5½ Eftermiddag. Saa forandredes Ruten, og man rejste fra Præstø om Middagen og naaede over Køge og Taastrup til København Kl. 10½ Aften. Endnu langsommere var dog en Rejse til Vordingborg, med hvilken By Præstø nu kun havde Postforbindelse over Nestved. Man rejste fra Præstø Kl. 1½ Eftermiddag, og efter Ankomst til Nestved var der Ophold til Kl. 1 Nat, saa gik Turen videre, og man naaede Vordingborg Kl. 4½ Morgen. Med andre Ord: for at gøre en Tur paa lidt over 2 Mil, maatte man rejse c. 6 Mil, og det tog en Tid af 15 Timer.

Først efter den sydsjællandske Banelinies Aabning skete væsentlige Forandringer.

I Præstø have været følgende Postmestre:

Hans Jørgen Grove	1799—1808
Krigsassessor J. F. Badstüber	1808—1842
Lieutenant Mouritz Frederik Mackeprang . . .	1842—1846
Kammerraad Herman Düssel Blak.	1846—1862
Kammerassessor Jørgen Salomon Hansen. . .	1862—1892
Christian Adolph Grev Tramp	1892—Dato

14de Afdeling.

Byens Kirker og Sognepræster. — Hellig Nikolaj. Hellig Gertrud. — Hvorfor blev N. F. S. Grundtvig Sognepræst i Præstø?

Det har ikke været muligt at finde paalidelige Oplysninger om de første Kirkebygninger i Præstø. Af det pag. 22 og 23 anførte fremgaar det, at Christian den Første i Aaret 1470 skænkede Sct. Marie Sognekirke i Præstø til Antonius Ordenen i Morkær, og at Biskop Oluf Mortensen i Roskilde den 6te Juni s. A. stadfæstede denne Gave. Af Oluf Mortensens Stadfæstelse ses det, at Marie Kirkens sidste Sognepræst hed Martin van Lancken, at han resignerede fra sit Embede, og at Biskoppen som Betingelse for Overdragelsen stillede Fordring om, dels at Præstø ikke led noget Skaar i den sædvanlige Gudstjeneste eller Sjælepleje i det Hele taget og dels, at der ikke skete nogen Indskrænkning i Kapitlets eller Biskoppens Rettigheder.

Med Christian den Førstes Gavebrev og Biskop Oluf Mortensens Stadfæstelse deraf var Kirkens endelige Afstaaelse dog ikke endnu i Orden. Pavens Samtykke skulde ogsaa skaffes til Veje, og det kunde ikke faaes i en Haandevending. Først den 10de April 1473 overdrog Pave Sixtus den Fjerde det til Erkedegn Conradi i Slesvig nøje at undersøge om Overdragelsen kom i Strid med tidligere erhvervede Rettigheder. Gjorde den ikke det, og Menigheden heller ikke led nogen Brøst, men der fandtes Sik-

kerhed for, at dens sjælelige Tarv kunde blive varetaget, skulde Conradi afsige en Kendelse, hvorved Præstø Kirkes Forening med Antoni Klostret i Morkær stadfæstedes. Der blev nu udstedt en Indkaldelse om, at alle, som af en eller anden Grund kunde have noget imod Foreningen, skulde melde sig hos Erkedegnen, og denne Indkaldelse blev bekendtgjort fra Præstø Marie Kirke og fra Roskilde Domkirke. Der fremkom et Par Indsigelser, men da ingen mødte personlig for at forsvare dem, bleve de forkastede, og den 23de Februar 1474 blev omsider den endelige Kendelse afsagt i Slesvigs Domkirke. Ved den blev det fastslaaet, at Kong Christians Gave og Biskoppens Stadfæstelse af den i alle Maader skulde staa ved Magt.[1])

Det ligger nu nær at spørge, hvilken Kirke det var, der paa denne Maade blev overdraget til Antoniterne; men det er desto værre ikke lykkedes at finde tilstrækkelige Oplysninger til Spørgsmaalets Besvarelse. Det vides, at der i den vestlige Del af Byen har været en Kirkebygning. Tænker man sig Grønnegade fortsat over Strandhaverne til det Sted, hvor den tidligere omtalte Arm af Tubæks Aa løb ud i Bolefjord, vil Kirkebygningens Plads kunne søges syd for denne Linie omtrent paa dens Midte paa eller nær ved det Sted, hvor nu Bagbygningen til Boghandler Jensens Ejendom er beliggende. Og meget taler for, at det kunde være denne Bygning, der blev skænket af Christian den Første. Dels Navnet »Marie Kirken«, der ikke vides at have tilhørt den nuværende Kirkes ældste Del, dels Biskoppens Betingelse for Overdragelsen, at der ved denne ikke maatte lides Skaar i den sædvanlige Gudstjeneste. En saadan Betingelse synes mere paa sin Plads, naar det tilsigtedes at nedrive Beboernes gamle Kirke og bygge en ny ved Klostret, end naar der kun var Tale om, at en alt existerende skulde skifte Ejer. Den samme Betragtning kan gøres gældende overfor Biskoppens Reser-

[1]) Originalen findes i Rigsarkivet i Topografisk Samling paa Pergament.

vation om, at der ikke ved Overdragelsen maatte ske Indskrænkning i Kapitlets eller Biskoppens Rettigheder.

Det synes dog ret urimeligt, at Byen skulde have havt 2 Kirkebygninger samtidig, da Kirkesognets Omraade ikke strakte sig længere end til Vesterport, udenfor hvilken alt hørte til Beldringe Sogn. Og den ældste Del af den nuværende Kirke maa antages bygget før 1470, hvilket ogsaa stemmer med, at man ved Opbyggelsen af Klostre altid plejede at bygge Kirken før selve Klosterbygningen, og Klosteret har været i Virksomhed i alle Tilfælde 1476. Desuden tales der i flere ældre Dokumenter om »Præstø Sognekirke« og »Præstø Kirke«, hvilket tyder paa, at der kun har været een saadan. Men herimod kan igen indvendes, at Sct. Gertruds Kapel, som det ses af Tillæg 5, først blev nedrevet 1550 eller senere, og da det var en Stenbygning, er det lidet rimeligt, at den er opført efter 1470 og altsaa nedrevet i en Alder af under 80 Aar, men naar det urimelige heri indrømmes, komme vi igen til det Resultat, at der maa have været 2 Kirkebygninger samtidig. Det retteste bliver derfor vistnok at antage, at Sct. Gertruds Kapel har været opført i en langt tidligere Tid, maaske af Sct. Gertruds Gildebrødre, og tillige har tjent som mild Stiftelse for Brødrene.[1]) Mulig har det ogsaa været Byens ældste Sognekirke, og er nedlagt som saadan ved den Tid, da den nuværende Kirkes ældste Del blev bygget. Dette er antagelig sket i det fjortende Aarhundrede, til hvilken Tid Sct. Gertruds Kapel har vist sig for lille for den voxende By, og maaske har henstaaet ubenyttet indtil Nedrivningen.

Det maa da antages, at Marie Kirken er identisk med den nuværende Kirkes ældste Del.

Men hvorledes dette nu end hænger sammen, saa meget er vist, at den gamle Klosterkirke, som Byen fik i Arv fra Antoni Klosteret, var i en maadelig Forfatning.

[1]) Se om Sct. Gertruds Selskaber i Slutningen af denne Afdeling pag. 336.

Den havde tilhørt det fattige Kloster, og da vi vide, at dette paa Grund af Armod havde maattet sælge dets tidligere erhvervede Ejendomme for at bjerge Føden til dets Beboere, er det let forstaaeligt, at Kirken har faaet Lov til at passe sig selv, og har været i en langt slettere Tilstand ved Overdragelsen til Byen, end den var, da Klosteret modtog den.

En ligefrem Følge heraf var, at der strax blev taget fat paa dens Reparation og muligvis tillige paa dens Ombygning. Det hedder i alle Tilfælde, at Sct. Gertruds Kapel maa nedbrydes for at anvendes til Kirkens Bygning. Dette var 1550, men allerede 1585 er det galt fat igen. Kirken var forfalden og trængte meget haardt til Hjælp, men den ejede Intet til at bestride Omkostningerne med. Saa indgik man sidstnævnte Aar med en Forestilling til Frederik den Anden om at faa Hjælp, og Svaret, der findes i Sjellandske Tegnelser XII pag. 552 og 553, var ret imødekommende, og gik ud paa, at da Kirken var meget brøstfældig og brøstholden, og den ikke selv havde Formue og Byens Indbyggere og Almue ikke kunde magte at gjøre den i Stand, saa meddeltes det Borgermester og Raadmænd, at de Kirker, som havde noget tilovers, maatte hjælpe Præstø Kirke til dens Bygning og Forbedring.

Lehnsmanden, Ejler Grubbe til Lystrup, skulde have Ledelsen af Sagen og paase, at de indkomne Midler bleve anvendte paa rette Maade. Da Ejler Grubbe kort efter afgik ved Døden, er det sandsynligvis overdraget hans Søn af 2det Ægteskab med Kirsten Jørgensdatter Lykke, Christian Grubbe, at føre Tilsynet paa Kongens Vegne, og det bliver da forklarligt, at samme Grubbe har skænket Kirken dens Prædikestol, hvilket der ellers ikke synes at have været nogen Grund til.

Kirken er opført væsentligst af røde Mursten, som dækkes af en meget tyk Kalkpuds med Murstens Inddeling, og der findes hist og her Spor af, at der ogsaa har været benyttet Kridtsten, saaledes i Triumfbuen. I dens Skib

findes fem ulige brede, spidsbuede Krydshvælvinger med Ribber. Den var oprindelig forsynet med 4 Vinduer paa hver Side. Mod Nord er imidlertid 2 af Vinduerne tilmurede og mod Syd ere samtlige Vinduer nedbrudte lige til Gulvet, hvorved der er dannet de spidsbuede Aabninger, der nu ere imellem det gamle Skib og den nye Tilbygning. Paa Kirkens Nordmur er henimod Vestenden Spor af en tillukket Døraabning. Det har mulig været den ældste Indgang til Kirken; mulig ogsaa, at den har staaet i Forbindelse med Sagnet om en lukket Forbindelsesvej mellem Kirken og Klosteret. Provst Bøgh omtaler i en Skrivelse af 1810 til Direktionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring, at der endog gaar Sagn om en underjordisk Gang, »og«, siger han, »det er i alle Tilfælde sikkert, at der ved Gravning flere Gange er stødt paa en stærk Hvælving, der gaar i en saadan Retning, at der virkelig er Grund til at tro, at der har været en saadan underjordisk Gang«.

Hvorledes den indvendige Udsmykning i den gamle Kirke har været, er det selvfølgelig ikke saa lige en Sag at have nogen Mening om; dog er der et og andet til Vejledning. Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede fandtes der nemlig for det Første en Altertavle ophængt i den gamle Kirke, om hvilket Billede Provst Bøgh udtaler som sin Mening, at det har tilhørt den katholske Tid, hvad jo iøvrigt er meget rimeligt, da den nye Altertavle, som omtalt i 6te Afdeling, forfærdigedes i Aarene 1653—57, og det ikke kan antages, at den gamle da har været ny. Samme Provst beretter endvidere, at der da i Kirken var et udskaaret Træbillede, som blev kaldt »Guds Søn i Præstø« og som til dagligt Brug havde sin Plads i en Kasse, der skal have været meget mærkeligere og interessantere end Billedet, idet den var forsynet med prægtigt udskaarne Figurer og med forgyldte Bogstaver. Ved festlige Lejligheder, mener Provsten, kom Billedet frem af Kisten og gjorde Tjeneste i

Spidsen for Processioner og lignende. Et andet Billede forestillede Jomfru Marie, og der fandtes desuden saa mange udskaarne Træbilleder, at disse i Provstens Tid fyldte 2 meget store Kasser. Et af Billederne, mente Provsten, havde været benyttet som Altertavle af omrejsende Klostermunke. — Hvem der har gjort sig skyldig i den Vandalisme at lade disse gamle Minder fra Middelalderen forsvinde, vides ikke. Da Forfatteren havde forvisset sig om, at de ikke mere findes i Kirken, forespurgte han, om de mulig i sin Tid skulde være indsendte og nu findes i Nationalmusæet, men dette har vist sig ikke at være Tilfældet.

Endvidere fandtes i den gamle Kirke noget, som Provst Bøgh kaldte »en stor Graasten«, dannet i Form af en Vase, og som formentlig havde været benyttet til Vievand eller Døbefont. Det er sikkert den samme Graasten, som en nyere Tids Smagløshed gav Plads i Kirken som Døbefont, pyntet med det Fad, som tilhørte den tidligere benyttede Træ Døbefont, hvis Værdi var og er saa langt over »Graastenens«, at Byttet synes ganske uforklarligt; men herom senere.

Bortset fra nogle Ligstene kendes ellers intet, der har været i eller smykket den gamle Kirkes Indre.

I den oftere omtalte Beretning fra Provst Bøgh til Direktionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring siges, at ifølge et Sagn skal trende Søstre have bekostet Kirkens Udvidelse. »Naar man ser den nyere tilbyggede Del udentil«, skriver Provsten, »er den ogsaa som delt i 3 Afdelinger . . . og nu siger Sagnet, at hine Søstre have bygget hver sin af disse Gavle eller Afdelinger«.

Dette Sagn er imidlertid ikke andet end Søster til saamange lignende om, hvad 3 Søstre eller 3 Brødre have udrettet, og der er neppe Tvivl om, at Udvidelsen er sket ved Hjælp af de af Frederik den Anden før omtalte bevilgede Midler eller i det Mindste fuldført ved Hjælp af disse. Det kunde maaske tænkes, at den østligste Tilbyg-

ning er noget ældre og mulig opført omkring 1550 ved Hjælp af Materialierne fra Sct. Gertruds Kapel. For denne Antagelse synes det at tale, at det i 4de Afdeling omhandlede malede Glasvindue med Billedet af Anders Andersen, der fandtes i den østligste Tilbygning, neppe kan antages at være indsat mange Aar efter hans Død, men snarere er bekostet af ham selv og følgelig anbragt inden hans Død c. 1572.

Dette Spørgsmaals Afgørelse maa dog foreløbig staa hen. Ad historisk Vej lader det sig neppe afgøre; men det er ikke usandsynligt, at Besvarelsen havde været tilstede i Kirkens gamle Regnskabsbog, der vides at være brændt i Bispegaarden i København under den store Ildebrand i Oktober Maaned 1728, da den netop var indsendt til Revision.

Saameget synes dog sikkert, at den nye Kirke er bleven færdigbygget af de i 1585 bevilgede Midler og sagtens har staaet i sin nuværende Skikkelse siden Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Den har ligesom den gamle Kirke 6 spidsbuede Krydshvælvinger med Ribber. Noget fuldendt i arkitektonisk Henseende kom der ikke ud af Kirken, i alle Tilfælde ikke af dens Indre.

De gentagne Forandringer; Triumfbuens Tilmuring i den gamle Kirke, hvorved denne blev forvandlet til Sideskib for den nye Kirke; den indrettede Begravelse, der medførte, at Vinduerne i Koret lukkedes; de uheldige firkantede Midtpiller mellem Skib og Tilbygning, og den af alt dette følgende uheldige Rumfordeling har bevirket, at den i Forvejen fattige og tarveligt udstyrede Kirke i ingen Henseende blev rigere eller mere interessant.

Af Inventarie Genstande fik Kirken efter Ombygningen forskellige værdifulde Ting. Den prægtige Altertavle, der skænkedes 1653 og opsattes fire Aar senere, er alt omtalt. Ligeledes er det i Forbigaaende nævnet, at Christian Grubbe skænkede Prædikestolen. Denne staar ved den østligste Pille mellem det oprindelige Skib og Tilbygningen og er et særdeles godt Renaissance Snitværk, velrestavreret

med Bibeholdelse af de oprindelige Farver. I dens Midtnische er en Christusfigur, i 3 Nischer til hver Side Vaabenskjolde med Gyldenstjernernes, Lykkernes, Grubbernes, Skavernes og Juelernes Vaaben. Den har følgende Indskrift. »Anno 1631 lod erlig og welb. mand Christian grubbe til Lystrup med sin Elskelige og Welbyrdige frw Jytte Gyllenstjerne denne predickestoel bekoste.«

Kalken er af forholdsvis ny Oprindelse. Den gamle Kalk var i Begyndelsen af dette Aarhundrede saa slidt og daarlig, at den »altid dryppede, naar den skulde bruges«, skrev Præsten til Stiftsøvrigheden, og det var ikke bleven stort bedre, efter »at en Kludrer havde havt fat i den og loddet den med Tin«. Der gik imidlertid nogle Aar, det blev daarligere og daarligere, og Kalken »dryppede nu til Stadighed ogsaa naar Kludreren lige havde lavet den«. Guldsmedkunsten synes altsaa ikke at have staaet paa noget højt Trin i Præstø for henimod 100 Aar siden. Resultatet blev da tilsidst, at man bortbyttede den gamle Kalk og for en Byttesum af 46 Rdl. 36 Sk. fik en ny, der paa Foden har følgende Indskrift: »Præstø Kirkes Communion Bæger forfærdiget i Januar 1810«.

Den forslidte Tilstand, i hvilken den gamle Kalk var, er Vidnesbyrd om høj Ælde, og der er neppe Tvivl om, at den har hørt hjemme i den gamle Klosterkirke, og det er end ikke usandsynligt, at den kan have hørt hjemme i Præstøs ældste Kirkebygning. Den havde maaske betjent Købstadens ældste Indbyggere i Erik Pomerani Tid, og et saadant Fortids Mindesmærke, maaske oven i Købet forsynet med oplysende historisk Indskrift, det bortbyttede man, solgte som gammelt Metal for 20 à 30 Rdl. Sørgeligt, om det end finder nogen Undskyldning i Kirkens fortvivlede Fattigdom, og Borgernes endnu den Gang meget ringe økonomiske Vilkaar.

Disken er sølvforgyldt med Indskrift: »Æder: dette er mit Legeme«. Æsken er af Sølv med Ornamenter og Indskrift:

»Til Hører
Præstøe Kircke
Given af
Michel Thomsen oc
Hans Kiereste Kiersten
Melchiors Daatter.«

og paa Laaget: »Gud alene Æren. 1684.«

Alterstagerne ere af Kobber.

I Aaret 1621 skænkede Borgermester og Tolder Jacob Christoffersens efterlevende Hustru, Karen Søfrensdatter, Kirken en Døbefont. Denne, der, efter i en Del Aar ikke at have været benyttet, nu atter er i Brug ved Foranstaltning af den nuværende Sognepræst, er ottekantet af Træ med udskaarne Ornamenter og i sin Tid overmalet. Ogsaa dens Indskrift er overmalet, og derfor noget usikker at læse, men der staar i alle Tilfælde, at den er skænket af ovennævnte Karen Søfrensdatter, der ogsaa gav det til Fonten hørende Bækken. Dette har en Fremstilling af Marie Bebudelse, Hjorte og Hunde med Indskrift: »Dette Becken gaff Karen Søfrensdatter med Funten Aar MDCXXI den hellige Daab til Prydelse og sin salige Husbonde Jacob Christoffersøn til en Hukommelse.«

Den gamle interessante Font fra Renaissance Tiden, der saa let kunde restaureres, og som saa udmærket passer sammen med Prædikestol og Alter, og til hvis Restauration der haves ypperlige Farvemotiver paa det Epitaphium over Borgermester Lauritz Nielsen, som findes paa Væggen ligeover Døbefontens Plads, det havde man i sin Tid, uvist af hvilken Grund, kasseret, og derefter benyttet dets Bækken til en Granit Døbefont, der utvivlsomt er den samme, som forhen er omtalt, og som Provst Bøgh ikke uvittigt kaldte »en stor Graasten«. Den er i alle Tilfælde raa og plump, af simpelt Arbejde, uden udpræget Form og dertil skæv, følgelig ikke paa nogen Maade til Prydelse for Kirken, hvad derimod den gamle Træ-Font ubetinget er.

Paa Kirkens Lysekroner findes Indskrifter, der fortælle, fra hvem de hidrøre. Paa den, som hænger midt i Tilbygningen, staar:

»Herunder er begravet Hans Erichsen Marup, som døde Anno 1740 den 9de Maj, og hans Hustru Helvig Christiansdaatter Falster, som døde Anno 1727 den 29de Martii«

og paa den anden:

»Denne Krone gives til Præstø Kirke af Lars Erichsen Murmester fra København Aar 1711.«

Ved Siden af Alteret er en Lysearm, givet 1723 af førnævnte Hans Erichsen og Hustru til Ihukommelse af Steddatteren Birgitte Jacobsdatter. I søndre Skib er to Lyse Arme med Indskrift: »Karen sal. Didrick Offermands Anno 1713«, og ved Prædikestolen en med Bogstaverne O. T. S. — T. P. D.

I Kirkens Vestende er et nyt Pulpitur med Orgel.

Paa den anden Pille fra Øst imellem det oprindelige Skib og Tilbygningen er ophængt et større Epitaphium, der utvivlsomt er Kirkens bedste Arbejde fra Renaissance Tiden, og baade som Helhed og i Enkelthederne er et meget vel udført og karakteristisk Stykke.

I Midten et Maleri, derunder Indskrift som meddeler, at det er bekostet af den tidligere omhandlede Jacob Christoffersen og hans Hustru, Kirken til Beprydelse og Tolder og Borgermester Niels Jensen til Ihukommelse. Paa Siderne ere kvindelige, bærende Figurer med Anker, Fugl og Bog og yderst med Masker, Frugter o. s. v. Maleriet i Midten, der er paa Træ, er Christus paa Korset, under hvilket 3 Mænd, 1 Kvinde og 1 Barn bedende knæle. Ovenover dette Maleri er Christus, som han fremstilles i Himmelfarten.

Paa Tilbygningens sydlige Mur er et Træmaleri i sort Ramme, der fremstiller Christus paa Korset og derunder

en knælende Mand og Kvinde. Maleriet synes oprindelig ikke at have været uden Kunstværdi, men er ødelagt ved uforstandig Restauration. Den oprindelige Underskrift er overmalet og istedetfor er anbragt følgende: »Svend Nielsen Raadmand 1631.« Det har været ophængt af den sal. Raadmand selv; thi han døde først 1639; en Ligsten med Indskrift over ham og Hustru findes i det nordre Kirkeskib.

Foruden den i 6te Afdeling omhandlede Klokke, der blev skænket af Borgermester og Menighed i Præstø 1654, findes der tvende andre Klokker, der ved Indskrifter og Afbildninger bestemt tilkendegive, at de hidrøre fra den gamle Klosterkirkes Tid. De ere omhandlede i kirkehistoriske Samlinger 2det Bind, hvor man dog ikke er kommet til noget Resultat med Hensyn til Betydningen af de paa dem anbragte Skjoldes og Mærkers Indskrifter. I al Beskedenhed udtales derfor her en Formodning om ikke det under Antoni Korset paa den mindste Klokke anbragte Tegn ⋇ bør læses som $\frac{V}{A}$ og kan antages at hentyde til Klostermunken, senere Sognepræsten Anders Andersen. Det paa den mellemste Klokke anbragte Andreas Kors har maaske Hentydning til »Hellig Anders«. Herfor taler, at Andreas Korset var anbragt paa hans Ligsten, og det paa Klokken anbragte Aarstal mdxix (1519) passer med den Tid, paa hvilken det maa antages, at han har virket der i Byen. Desuden findes Bogstavet A anbragt under Skjoldet, og Antoni Korset over samme.

Indtil 1797 havde Kirken endnu en fjerde Klokke; men da Kirkeuhret netop den Gang trængte til en Reparation, og Kirken ingen Penge havde, besluttede man sig til at sælge den ene Klokke for paa den Maade at skaffe Penge. Cancelliet gav Tilladelse paa Grund af, at Klokken som den var, var ubrugelig, og fordi Kirken nok kunde undvære den. Den købtes af Isak Hansen i Holbæk for 18 Mk. pr. Lpd.

I 1631 gav Borgermester Hans Erichsen Kirken et

nyt Tralværk, og i Kirkeregnskabet for Aaret 1812 figurerer paa Inventarielisten »et Sangspil med Klokker i Taarnet«, men der findes ingen Oplysning om, hverken hvor det er kommet fra, eller hvor det senere er bleven af.

Det fremgaar af det foregaaende, at Kirken har faaet sine fleste og bedste Prydelser i første Halvdel af det Syttende Aarhundrede, dog Altertavlen ufortalt, da den først kom nogle faa Aar senere. Det var altsaa i den nærmeste Tid efter Tilbygningen og i en Periode, hvor vi vide, at Byens Borgere sadde i betydelig Velstand og baade havde Evne og Villie til at smykke deres Guds Hus. Efter den Tid skulde det blive anderledes.

Men vi maa vende tilbage og se, hvorledes det gik med selve Kirken efter dens Ombygning.

Den var jo fremdeles fattig, og da den i 1622 trængte til en Reparation og ingen Midler havde at bekoste denne med, henvendte man sig til Christian den Fjerde om Hjælp, og den 25de Februar nævnte Aar resolverede Majestæten, at naar den paabudne Kirkeskat til Christianstads Kirke i Skaane er taget af Kirkernes Indkomst i Vordingborg Lehn, da maa der af Resten bruges til at forbedre Præstø og Jungshoved Kirker med, dog at de siden holdes ved Magt af deres egne Indkomster. Og skulde Skibbinge Kirke herefter med sin Indkomst hjælpe Præstø Kirke, saa de begge kunde blive vedligeholdne. — Udover disse faa Oplysninger er der intet væsentligt at meddele, før fra den Tid, der ligger os et halvt Aarhundrede nærmere.

Som allerede omtalt i 6te Afdeling købte Nysøs Ejer, Jens Lauritzen, i 1671 en Begravelses Plads i den østre Ende af det nordre Kapel for en Betaling af 100 Rdl. Grunden til, at Kirken solgte denne Plads, var, »at den var i Betryg og havde store Brøst, som krævede Indkomst«. Skødet, der er dateret den 12te September, gav Tilladelse til at hugge Hul paa Kirken for at anbringe Vinduer til Lys og Luft i Begravelsen, og Køberen skulde »ved en

Mur og Dør lade det adskille fra det øvrige af Sakristiet og lade anbringe Vinduer i Gangen, for at Præsterne kunde se der«, men i »Begravelsens Indelukkelse« maatte Præsterne ikke komme. Køberen skulde selv afholde alle Udgifter ved Reparationen, naar Graven skulde aabnes og Lig nedsættes; og til den fremtidige Vedligeholdelse blev der lagt en Forpligtelse til aarlig at betale 2 Td. Byg paa en af Skibbinge Gaarde. Disse 2 Tønder Byg betales endnu hvert Aar til Kirken, der paatog sig Vedligeholdelsen for dette Vederlag. Det herom oprettede Dokument findes, som tidligere omtalt, meddelt i Tillæg 8. —

Da Købstad-Kommissionen af 1682 havde bestemt Grundtaxten for samtlige Byens Bygninger og Grunde, indsendte den daværende Sognepræst Christian Poulsen Hersleb et Andragende til Kommissionen og bad om, at Kirken maatte blive forskaanet; men det Ansøgte kunde ikke bevilges. Det ret ejendommelige Præstebrev, der er dateret 10de April 1682 aftrykkes i Bilag Nr. 10.

Fra 1728 og følgende Aar existerer Kirkens Regnskabsbog. Før den Tid førtes intet andet Regnskab end det, som Bogen indeholdt. Hvert Aar blev Bogen indsendt til Biskoppen for at revideres af Stiftsøvrigheden, og det var paa en saadan Rejse, at den gamle Regnskabsbog delte Skæbne med Bispegaarden. — Først Biskop Harbo indførte, at der foruden Regnskabsbogen skulde medfølge samme et løst Regnskab, der skulde forblive i Bispearkivet.

Af det første kendte Regnskab se vi da, at Status, hvad der kunde formodes, ikke var glimrende. Kirken ejede intetsomhelst udover dens nødvendige Inventarium, men den havde en Gæld af 718 Rdl. 60 Sk., hidrørende fra Laan af forskellige af Stiftets Kirker, hvilke Laan vare anvendte til Vedligeholdelses Udgifter. Dette fremgaar bestemt af Regnskabet for Sct Mortens Sogn i Nestved for 1729, der indeholder Specifikation over den i 1727 ydede Hjælp saavel til Sct. Mortens som til Præstø Kirke.

Aarsregnskabet er ikke vidtløftigt. Det viser

en kontant Kassebeholdning af . .	8	Rdl.	3	Mk.	8½	Sk.
Indtægt af Jordskyld	1	-	»	-	8	-
2 Td. Byg for Vedligeholdelse af Jens Lauritzens Gravsted. . . .	2	-	2	-	»	-
Tavle Penge	11	-	4	-	11	-
Lig Penge	20	-	»	-	»	-
Stolestade Penge.	16	-	»	-	6	-
Indtægt ialt . . .	59	Rdl.	5	Mk.	1½	Sk.

hvorimod Udgiften var:

Til Brød og Vin	10	Rdl.	5	Mk.	»	Sk.
1 Par Voxlys	6	-	»	-	»	-
Renholdelse, Klokkesmørelse m. m.	4	-	5	-	»	-
Reparationer	15	-	1	-	8	-
Forskelligt	12	-	4	-	1	-
Udgift ialt . . .	49	Rdl.	3	Mk.	9	Sk.

I 1729 blev der i Kirken indsat et nyt Vindue, »som var udblæst«, og to andre, »som Tyv havde udbrudt, da Kirkens Blok blev brudt op«. Endvidere bleve de øvrige af Kirkens Vinduer forbedrede, og for alt det blev der betalt Wentzel Philip, Glarmester, 5 Rdl. 8 Sk. —

I 8de Afdeling blev det bemærket, at den gamle Præste Residents var saa forfalden, at Præsten havde maattet fraflytte den, da den stod og faldt sammen af sig selv. Dette gav Anledning til, at Kirke-Inspektionen stillede Forslag om, at den maatte blive bortsolgt ved offentlig Auktion inden den »bliver ganske spoleret«, og at Pengene maatte blive anvendte saaledes som Kirkens høje Forsvar ɔ: Stiftsøvrigheden maatte finde det passende. »Thi«, skrives der, »da Kirken havde Kongelig Majestæts allernaadigste Tilsagn om, at faa enten en Kopskat eller visse Indkomster til sin Underholdning, burde ikke tvivles om, at Kirkens Tarv vilde blive fyldestgjort.« Det trak imidlertid ud med den

Kongelige Hjælp, der, som det siden vil ses, først indtraf et halvt Aarhundrede senere. Derimod faldt der den 19de Oktober 1732 Resolution for, at Præste Residentsen maatte sælges paa offentlig Auktion, og at Renterne af Købesummen maatte anvendes til Husleje Godtgørelse for Sognepræsten. Auktionen blev afholdt, og de endnu staaende 2 Længer samt Tømmer og Sten, Vinduer og Døre m. m. af de nedfaldne samt Grund og Have blev altsammen solgt for 40 Rdl. 64 Sk., og Præsten havde Grund til at glæde sig ved at faa Renterne til Huslejegodtgørelse. Dog et Par Rdl. var ogsaa Penge i de Tider.

I 1731 havde Tønnes Murmester opmuret Taarntrappen, og da Kirken netop ved den Tid havde saamange Penge, fik han sin Betaling, men saa heldigt var det langt fra gaaet med Mogens Uhrmager. Han havde allerede i 1723 akkorderet med Kirkeværgen om at levere Kirken et Sejerværk, som han skulde forfærdige »fra Nyt af« og have 50 Rigsdaler for. Men da Sejerværket var færdigt, havde Kirken ingen Penge, og da Kirkeinspektørernes Forsæt, ved en liden Kollekt hos fornemme Folk at indsamle disse Penge, »mislingede«, tilbød Mogens at lade sig nøje med 30 Rdl., dersom man kunde betale ham dem. Det gik man ind paa, men endnu i 1731 var man dog ikke kommet videre end til at have betalt 13 Rdl. 32 Sk. Saa fik man i Regnskabsaaret 1731—32 en extraordinær Indtægt af 88 Rdl. 52 Sk., som Kongelig Majestæt skænkede af de Rentepenge, som vare indvundne ved Salg af nogle Kronen tilhørende Kirker, og heraf var det da, at Tønnes Murmester blev betalt, og heraf fik Mogens Uhrmager de resterende 16 Rdl. 64 Sk., hvorefter han kvitterede for, at »han paa saadan Maade ej havde videre hos Kirken at fordre.«

Men da Regnskabsaaret var omme, vare Pengene brugte, og der var dog, som Kirkeværgen skrev til Kirkeinspektionen, »endnu mange slemme Brøst at afhjælpe«,

og navnlig vare »Kvindfolk Stolene i den søndre Gang ganske brøstfældige«.

Fra samme Aar haves Underretning om en Vandalisme, som man vel har hørt Mage til andre Steder, men som det dog falder svært at forstaa fra saadan Side, som den kom.

En Kaptajn Nørregaard havde søgt om Tilladelse til at faa en gammel Ligsten, som tilligemed flere andre vare hjemfaldne til Kirken, for at lægge den paa sin Hustrus Grav. Som Svar paa dette Andragende skrev Stiftamtmand J. L. von Holstejn og Biskop Chr. Worm den 10de Juni 1731 til Kirkeinspektionen i Præstø, at den omhandlede Sten maatte sælges til Kaptajnen, og Skrivelsen slutter saaledes: »Desuden vilde De og føje den Anstalt, at de øvrige Kirken hjemfaldne Ligstene blive saa snart muligt til Kirkens Nytte ved offentlig Auktion opbudne og til de Højstbydende bortsolgte«.

Og af en senere Indberetning fra Sognepræsten ses det, at Auktionen virkelig blev afholdt.

Var Kirken fattig, var Sognepræsten det ikke mindre. Han sad inde med 12 Rdl. 48 Sk. af Kirkens Midler, men kunde ikke betale dem, og da Regnskabet skulde indsendes til Biskoppen, skrev Kirkeværgen, at Præsten havde lovet at betale, saa snart det blev ham muligt, og havde forsikret, at Kirken ikke skulde komme til at lide Skade ved ham »for denne Restantz«.

Medens Aarene gik, gik det saa smaat fremad med Kirkens kontante Beholdning, der i 1738 var voxet til 138 Rdl., og man besluttede nu at udsætte de 100 Rdl. paa Rente, »for derved at faa en liden Hjælp«, dog kun »dersom Byfogden Hr. Benter forskaffer sufficant Pant hos den, som imod Obligation vil laane Pengene«. Men der fandtes i Præstø ingen, der baade vilde laane 100 Rdl. og kunde stille sufficant Pant, og de forbleve i Behold indtil 1741, til hvilken Tid Summen var voxet til 278 Rdl. Nu tilbød Regnskabsføreren at forrente de 200 Rdl. med

8 Rdl. om Aaret, da de ikke paa anden Maade kunde blive anbragte.

Med Hensyn til Kirkens Gæld, da forrentede man ikke disse Penge, der indtil 1744 skyldtes med det samme Beløb c. 718 Rdl., ja man vidste end ikke, til hvem man skyldte dem. Saa i 1744 fik man Befaling fra Stiftsøvrigheden om at betale til Borre Kirke paa Møen 50 Rdl., som den havde tilgode. Forresten vidste Stiftsøvrigheden heller ikke Besked med Kirkens Gæld, men forlangte Oplysning derom hos Kirkeværgen, som imidlertid svarede, at da den gamle Regnskabsbog var brændt i Københavns Bispegaard, kunde han ingen Besked give. Det førnævnte Kirke Regnskab for 1729, vedrørende Sct. Mortens Kirke i Nestved, giver dog den Oplysning, at Kreditorerne vare kendte for 408 Rdl. 14 Sk. Vedkommende, og at disse Penge ikke skulde forrentes og ikke kunde fordres tilbagebetalte, med mindre Præstø Kirke ikke selv behøvede dem. — »Vidste man kun det om den øvrige Gæld«, skrev Biskop Hersleb i en Optegnelse, der findes i Bispearkivet, »saa kunde hele Gælden udgaa af Regnskabet«. Opgivelsen er dog ikke fuldstændig rigtig. I de 408 Rdl. 14 Sk. er nemlig indbefattet dels 88 Rdl. 52 Sk., der var en Gave, og dernæst 57 Rdl. 84 Sk., der blev sendt Kirken den 18de Maj 1727 og ligeledes var Gave. Tilbage bliver der 261 Rdl. 70 Sk., der skyldtes til 6 forskellige Kirker, af hvilke Braaby i Sorø Amt havde det største Beløb, 102 Rdl. 83½ Sk. Derimod var Borre Kirkes Tilgodehavende ikke medtaget af Bispen.

Da man som før nævnt i 1738 havde en Beholdning af 138 Rdl., vilde Kirke Inspektionen have anvendt dette Beløb til Reparationer, men det viste sig da, at de nødvendigste af disse vilde koste et større Beløb, og man henvendte sig derfor til Stiftsøvrigheden og søgte om Hjælp, men fik det lidet opmuntrende Svar fra Biskoppen, at Kirken ikke trængte saa særdeles haardt, og saalænge den havde Gæld burde ingen Omkostninger afholdes uden den

højeste Nødvendighed. Dermed maatte man slaa sig til Taals, men da der efter Christian den Sjettes Død 1746 skulde ringes med alle Kirkeklokkerne paa én Gang, erklærede Klokkeren, at det kunde han ikke indlade sig paa »før Klokkeværket var repareret«. Det blev det saa, men det kostede Kirken 10 Rdl., og samme Aar havde man endnu en anden Extra Udgift, nemlig 4 Mark for at kaste en Grøft om Kirkemuren, »for at Drengene, der vare fulde af Skalkheder, ikke skulde beskadige Muren«.

I 1750 føres til Udgift 18 Rdl. 18 Sk. som Restance for Stolestade Penge, som Indvaanerne ikke kunde betale, fordi de vare ruinerede ved Ildebranden, og da der desuden ledes flere Tab, saaledes over 80 Rdl. ved Kirkeværgen Christoffer Ermandinger, var der, uagtet der saa at sige intet anvendtes til Reparation, dog ingen Fremgang med Status før 1763, da den daværende Kirkeværge Mathias Jørgensen ved Testamente skænkede Kirken en Obligation paa 100 Rdl., som til 4 p. c. indestod hos Skomager Peder Holm. Nu var der altsaa 300 Rdl. paa Rente, men Indtægten heraf var dog kun 8 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. om Aaret, idet Stiftsskriveren havde Ret til den ene pro cent, og Kongens Kasse til $^1/_4$ p. c., saa at Kirken i Virkeligheden kun fik $2^3/_4$ p. c.

Man søgte iøvrigt at skaffe sig Intægter paa alle mulige Maader. I Maj 1767 solgte man saaledes en aaben Begravelse til Købmand Petersen for 70 Rdl.; han skulde selv bekoste den bragt i Orden, og 2 store Ligstene, som dækkede over den, fulgte ikke med i Købet, men i Indstillingen til Stiftsøvrigheden om Tilladelse til at sælge Begravelsen for de 70 Rdl., fremhæves den Fordel det vilde blive for Kirken, at den med det samme fik Raadighed over de to store Stene, som den mente let at kunne gøre i Penge. — Den førnævnte Kirkeværge Mathias Jørgensen lagde en Dag Mærke til, at at det var risikabelt at gaa paa Kirkegulvet i Choret ovenover en aaben Begravelse, der tilhørte Familien Lysholm. Professor Lysholm i Kø-

benhavn, der var en Søn af den sidst Begravede, havde ikke ladet foretage den fornødne Vedligeholdelse, og det blev derfor nødvendigt for Kirkeinspektionen at sætte Stivere under Gulvet; men det er sikkert den samme Begravelse, der fyldtes 1773, da Gulvet blev omlagt.

Fra 1771 fik Kirken en fast aarlig Tiendeindtægt. Efterat Overdrevsjorderne vare udskiftede, blev det ved mindelig Overenskomst bestemt, at der skulde betales et Vederlag af 2 Sk. pr. 1000 □ Al. Jord for Kirketienden og lige saa meget for Præstetienden. Den Indtægt, som herved tilfaldt Kirken, og som efter Opmaalingen den Gang beløb sig til 28 Rdl. 5½ Sk. aarlig, hjalp saa meget, at Kirken uden at angribe Obligations Formuen kunde anvende 200 Rdl. til Istandsættelser i 1777, men der var rigtignok ogsaa dette Aar en Extraindtægt af 50 Rdl., som Borger Rasmus Solten maatte betale for at have brugt Fornærmelser mod Hans Excellence Stiftamtmanden.

Uagtet der, som før nævnt, var opnaaet Overenskomst om Ydelsen af 56 Skilling pr. Td. Land som Godtgørelse for Præste- og Kirketiende, var der dog nogle Misfornøjede i Byen, som mente, at man slet ikke havde været nødt til at svare nogen Tiende, og disse med Byskriver Ring i Spidsen indsendte et Andragende, i hvilket de gjorde gældende, at Overdrevsjorderne, der vare tillagte Præstø, burde være tiendefri, ligesaavel som den Del af dem, der hørte til Nysø. Baade Stiftamtmanden, Biskoppen og General Landvæsens Collegiet, der havde Sagen til Erklæring, udtalte imidlertid, at Byen efter Loven og navnlig D. L. 2—23—10 ikke kunde blive fri, og i Overensstemmelse hermed svarede Cancelliet, dog med Tilføjende, at Spørgsmaalet hørte under Domstolenes Paakendelse, og dermed bortfaldt Sagen. —

Kirken blev imidlertid mere og mere brøstfældig, og de aarlige Indtægter kunde fremdeles ikke række længer end til de aarlige stadig tilbagevendende Udgifter. En indsendt Ansøgning om til Fordel for Kirkens Reparation

at lade ombære en Kollekt, blev allernaadigst afslaaet. Saa maatte man gribe til yderligere Besparelser, og man gik saa vidt, at man indgav Andragende om at maatte nedsætte Kirkens Assurancesum fra 12000 til 6000 Rdl., for at spare den halve Præmie. »Der var«, skrev man, »ikke nogen stor Fare for, at Bygningen skulde brænde, og dersom der ikke blev sparet paa alle mulige Kanter, kunde Kirken ikke hjælpe sig selv, men maatte falde det Almindelige til Besvær.«

Ogsaa paa dette Andragende fik man dog, som rimeligt kunde være, et afslaaende Svar.

Man lappede nu lidt hvert Aar paa de værste Skavanker indtil 1781, men saa gjorde Kravene sig gældende med fornyet Styrke. De begyndte med, at Kirkeværgen indberettede, at Taarnuhret, der nu var henved 60 Aar gammelt, var aldeles ubrugeligt, og at Uhrmageren forlangte 100 Rdl. for et nyt, men at han ɔ: Kirkeværgen, ikke vidste, hvor de mange Penge skulde komme fra. Det var dog langtfra det Værste, men ved en afholdt Synsforretning var det konstateret, at de allernødvendigste Istandsættelser absolut vilde koste c. 1400 Rdl., og heri var da ikke medregnet Penge til et nyt Uhr, og ej heller til en ny Messehagel og et nyt Alterklæde, hvilke begge vare ganske usømmelige. Nu kendte man intet andet Raad end atter at henvende sig til Landsfaderen med Bøn om Hjælp, og den 12te December 1781 indsendtes da et saadant allerunderdanigst Andragende, der med meget levende Farver fremstillede Kirkens og Byens Fattigdom, og bad om den højst fornødne Støtte. Der har sikkert været Uenighed om, hvorledes Svaret skulde være, thi det varede 3 Fjerdingaar, inden det kom. Men saa den 5te Septbr. 1782 kunde Stiftsøvrigheden meddele, at det under 21de August havde behaget Hans Majestæt Kongen at give Tilladelse til, at der paa de øvrige Kirker i Stiftet maatte lignes paa Enhver især saameget, at der kunde tilvejebringes den Sum, som Præstø Kirke behøvede til dens

højst nødvendige Reparation. Kapitalen skulde tilbagebetales, naar Kirken en Gang i Tiden kom saaledes til Magt, at den kunde det, og indtil da skulde Beløbet være rentefrit. Det var jo, hvad man kan kalde for ret gunstige Betingelser.

Nu blev der lavet Overslag paa 1312 Rdl., Licitation blev afholdt, og det Hele toges i samlet Entreprise for 1189 Rdl. af Tømrermester Bastian Bruun i Vordingborg.

Det viste sig, som næsten altid i lignende Tilfælde, at der blev en Del mere at udføre, end Overslaget havde forudsat, og Gang paa Gang maatte der søges om Tilladelse til saa et saa et andet Arbejdes Udførelse. Tilsidst blev Stiftsøvrigheden ked af disse evindelige Skriverier om Smaating og gav Kirkeinspektionen Tilladelse til selv at approbere Udførelsen af saadanne mindre Arbejder, som det efterhaanden viste sig nødvendigt eller dog hensigtsmæssigt at faa udført.

Alt det bevirkede, at de bevilgede Penge ikke kunde forslaa, og der gik paany et Andragende til Hans Majestæt, der den 9de Februar 1784 resolverede, at de manglende Penge skulde udredes af Kirken i Kallundborg og af Sct. Olai Kirke i Helsingør paa de tidligere Vilkaar.

Istedetfor Licitationens 1189 Rdl. blev den samlede Udgift nu 1539 Rdl. 65 Sk.

Ogsaa ved denne Lejlighed var det kommet til Syne, hvor smaat det stod sig med Præstø Haandværkerstand. Der var vel ved Licitationen fremkommet Tilbud fra enkelte Haandværkere, men hvert enkelt af disse vare for høje, og der var ikke fremkommet Tilbud paa det samlede Arbejde. Da dette blev overdraget Bruun, søgte man da at enes om et fælles Tilbud, men ikke en Gang det kunde man nu blive enige om. Tilsidst enedes 4 om at indsende et Tilbud paa en Del af Arbejdet, og dette Tilbud var, naar Overslagssummerne regnedes som Vederlag for det ikke medtagne Arbejde, lidt billigere end Bruuns. Biskop-

pen remitterede imidlertid det med saa store Anstrengelser tilvejebragte Tilbud med den Besked, at der ikke kunde tages Hensyn til Eftersnak, og det saa meget mindre, som man ikke havde paataget sig alt Arbejdet.

I 1808 havde Købstaden Besøg af Frederik den Sjette, og da Kirken efter fattig Lejlighed vilde vise, at den vidste Besked med, hvad der skyldtes Landets Konge, der saa ofte var traadt hjælpende til for den, saa ofrede den 2 — skriver to Rdl. paa extraordinær Rengøring af Bygningens Indre.

I de forløbne Aar var der imidlertid opsamlet nogen Kapital. De andre Kirker i Stiftet havde bekostet dens Reparation og Forsyning med forskelligt Inventarium, og da der hverken betaltes Afdrag eller Renter af Laanene, hverken de gamle eller de nye, kunde der jo nok Aarene efter en gennemgribende Reparation opsamles lidt, og Formuen var da ogsaa i 1808 voxet til 914 Rdl., og da man nu ogsaa fik udbetalt den i Afdelingen om Legater og Fundationer omhandlede Legat Kapital 1000 Rdl., voxede den rentebærende Formue i 1812 til 1949 Rdl.

Men dette i og for sig ringe Beløb blev snart igen mindsket, skøndt Kirken ogsaa i den senere Tid havde modtaget Gaver. Saaledes meddelte Stiftsøvrigheden ved Skrivelse af 10de Juli 1801, at en ubekendt Velgører havde tilbudt at give Kirken et Orgel.[1]) Og et saadant kom; Toldkasserer Schreiber blev den første Organist og en Bælgetræder ansattes med en aarlig Løn af 6 Rdl.

I 1814, da der blev paalagt Anskaffelsen af nye Ministerialbøger, havde Kirken som sædvanligt Kassen tom. Der blev indgivet Andragende om Henstand med Bekostningen, men det kunde ikke bevilges, og man maatte derfor hjælpe sig ved at optage et Laan paa 83 Rdl. 32 Sk., som det lykkedes at faa tilbagebetalt 1825.

[1]) Det tør af forskellige Grunde antages, at Orgelet blev skænket af Kammerherre Holger Stampe, der Aaret forud var bleven Ejer af Nysø.

Pengeforholdene i den forløbne for Landet saa ulykkelige Tid havde imidlertid medført, at Kirkens Kapitaler vare nedskrevne, og Regnskabet for 1814 viser, at Obligations Formuen nu kun var 1114 Rdl.; men det Værste var, at medens Formuen mindskedes, gnavede Tidens Tand ubønhørligt paa den altid skrøbelige Kirke, der nu i en Menneskealder havde passet sig selv, bortset fra nogle enkelte aarlige Smaalapperier. I 1814 syntes det umuligt at vente længere. Hvælvingerne truede med at styrte ned, og man forsøgte i sin Vaande at indsamle frivillige Bidrag, men det, der tegnedes, var altfor ubetydeligt til at kunne faa nogen Indflydelse. Man henvendte sig til Kæmnerkassen; nej, den havde andet at bruge de faa Skillinger til, som den raadede over; Kirkeværgen var fortvivlet og fralagde sig alt Ansvar, om der en Dag skulde begynde at ramle noget sammen et eller andet Sted. Kirke-Inspektionen vred sine Hænder og vidste hverken ud eller ind, og Sognepræsten Pastor Wolff, ja han tog Mod til sig og skrev til Stiftsøvrigheden, at de høje Herrer kunde være belavede paa inden ret lang Tid at faa Budskab om, at Præstø Kirkes nedstyrtende Hvælvinger havde begravet baade Præst og Menighed.

I Svaret fandt man, at Sligt vilde være meget trist, men man meddelte tillige, at det var Byens Pligt selv at skaffe de fornødne Penge. Borgerskabet, der jo lige fra Frederik den Andens Tid havde været vant til formelt at laane til Kirkens Behov, men i Virkeligheden faa dette foræret, mente, at det kunde gaa til paa den Maade en Gang endnu; men det mente Cancelliet ikke, og paa et indsendt allerunderdanigst Andragende resolveredes den 11te Marts 1815 i Overensstemmelse med en Indstilling fra Stiftsøvrigheden, at dersom Byen fremdeles vægrede sig ved at tilvejebringe det fornødne Beløb ved frivillige Bidrag, vilde Summen være at ligne paa Borgerne, hvis Pligt det var at vedligeholde Kirken paa en forsvarlig Maade. Denne Resolution affødte en længere Skrivelse,

dateret 12te April, fra Kirkeinspektionen, der med stor Styrke gjorde gældende, at dersom Byen skulde udrede det nødvendige Beløb, vilde mange Borgere blive nødte til at sælge deres rørlige og urørlige Ejendele, »thi Byen er saare fattig« . . . »dens Indtægtskilder ere faa og utilstrækkelige, og foruden de større Skatter, som Landets Forhold gøre nødvendige og billige, har Byen i de tvende sidste Aar ved at betale en Del Restancer og især ved at forsyne Hovedgaden med ny Bro afholdt saa store Udgifter, at enhver Borger endnu føler det. Naar undtages 4 Familier, som maaske kunne kaldes velhavende, er Tarvelighed og Fattigdom til Huse hos Byens øvrige Indvaavaanere . . .«

Efter denne Indledning foresloges, at Storehedinge Kirke maatte komme til Hjælp med det fornødne Laan, som man i saa Tilfælde vilde forrente og afdrage.

Men det hjalp ikke. Svaret gik ud paa, at man selv og det strax skulde give sig i Færd med at tilvejebringe de fornødne Midler paa den ene Maade eller paa den anden.

Sognepræsten vilde dog ikke give sig endnu, men besvarede den modtagne Skrivelse ved »ydmygst« at meddele, at han af Byfoged Dall havde forlangt, at Borgerne skulde sammenkaldes til en Raadstueforsamling for at drøfte en Subskriptionsplan, efter hvilken det kunde blive muligt at tilvejebringe Midlerne ved frivillige Bidrag. Selv var han villig til — om det kunde hjælpe noget — at gaa fra Dør til Dør med Bidragslisterne, men han indsaa, at han vilde tabe næsten alle sine Indtægter fra Byen, da Ingen eller dog kun meget Faa med deres bedste Villie kunde faa Raad til at betale ham, naar de skulde betale til Kirken. »Dette Tab fik det dog være det samme med« skrev han, »men at alles Hjerter skulde vende sig fra mig i en Menighed, hvor jeg hidtil nød den Lykke at være agtet og elsket, det er en Tanke, som sønderslider mit Hjerte«.

Dette kunde ikke andet end til en vis Grad blødgøre de høje Foresatte, og den 23de September tillod Cancelliet

i Overensstemmelse med Stiftsøvrighedens Erklæring, at Reparationen maatte udsættes saaledes, at den fandt Sted i 3 paa hinanden følgende Aar. Det affattede Overslag lød paa 4050 Rdl.

Saa tog man fat baade paa Indsamling og paa lidt Lapperi her og der paa Hvælvingerne; men det gik smaat med Pengene, og derfor blev det udførte Arbejde heller ikke stort. Belært af Erfaringen om, hvad man kunde vente sig af Cancelliet, taug man viselig stille, og da der mærkværdigt nok ikke var foreskrevet nogetsomhelst Tilsyn med Arbejdets Udførelse, der kunde sætte Cancelliets Befalinger i Respekt, hvilede man paa vel udført Gerning ikke til det følgende Aar, det var for kort efter saadan en Anstrengelse, men i 6 à 7 Aar lige til 1822. Saa gav Tilfældet Reparationssagen et lille Skub fremad. Af Kirkens Midler indestode 100 Rdl. mod Pant i den daværende Skolebygning; dette Beløb blev opsagt og udbetalt af Byen, og da Kirken saaledes kom til Kontanter, besluttede man at gøre Forsøg paa at skaffe nogle flere, for at man atter kunde tage fat paa at afhjælpe Kirkens Brøst.

N. F. S. Grundtvig, der imidlertid var bleven Sognepræst, satte en Kollekt i Scene og tegnede sig selv for 10 Rdl. Denne Kollekt Bog existerer endnu og opbevares i Provins Arkivet. Af større Bidragydere var kun Baron Stampe med 30 Rdl.; Farver Kaabe gav 10 Rdl., Byfogden og 4 Købmænd hver 5 Rdl. Der indkom ialt 182 Rdl. 16 Sk., og da man havde lidt Kassebeholdning fra de foregaaende Aar, blev der udført Arbejde for c. 400 Rdl., men Aaret sluttede da ogsaa med en Beholdning af — 69 Skilling, Kapitalformuen var formindsket med 100 Rdl. og udgjorde nu kun 1014 Rdl.

Det tredie af de Aar, der skulde have fulgt efter hinanden, indtraf 1825, da der atter samledes sammen og pudsedes for et lignende Beløb. Men da der til samtlige 3 Reparationer hverken var anvendt det Hele eller det

Halve af, hvad Overslaget lød paa, er det let forstaaeligt, at Kirken fremdeles var i maadelig Tilstand.

Man spekulerede imidlertid stadig paa, hvorledes man skulde skaffe Kirken forøgede Indkomster, da der ikke hørte stor Skarpsindighed til at indse, at Krav om gennemgribende Istandsættelse vilde rejse sig om lidt kortere eller længere Tid. Og man fik Øje paa et Halmstraa, greb efter det, men fandt ingen Redning. Stifts Revisionen havde nemlig til Kirke-Regnskabet for 1824 gjort Bemærkning om, at der svaredes altfor lidt Tiende af Overdrevsjorderne til Kirken, og at den derfor burde forhøjes. Forhøje den Tiende, som man selv skulde svare, og som man havde konfirmeret Forening om, det fandt man sig naturligvis ikke foranlediget til, men man kom ved den Lejlighed til at tænke paa, at Faxinge Bønder, der dreve c. 420 Td. Land af Præstøs gamle Jorder, ikke svarede Tiende heraf til Præstø Kirke, og man lod disse Bønder indkalde for Forligelses Kommissionen og paastod, at de fremtidig skulde betale Tiende af de nævnte Jorder. Bønderne svarede imidlertid, at saafremt de nogensinde havde været pligtige til saadan Ydelse, havde de i alle Tilfælde en mere end 100aarig Hævd paa Fritagelsen. Sagen kom for Retten, og ved Dom af 30te Oktober 1828, afsagt af Sættedommeren, Universitetsforvalter Petersen, bleve de Indstævnte frifundne; men man holdt endnu fast paa Halmstraaet, og da man fik fri Proces, gik Sagen til Overretten, hvor den ved Dom af 22de Marts 1830 fik samme Udfald, og Halmstraaet var bristet.

Uagtet man nu i 1827 solgte en Begravelsesplads til Baron Stampe for et Tidsrum af 100 Aar for en Betaling af 92 Rdl. 93 Sk., maatte man dog optage 50 Rdl. af Formuen til Hjælp til de aarlige Udgifter, og i 1830 ejede Kirken kun 964 Rdl.

Allerede nu var dog Byens Folkemængde og Velstand begyndt at stige i en opmuntrende Grad, og Kirkens aarlige Indtægter øgedes, saa at den i 1843 og 1846 kunde

lade indsætte nye Vinduer med en Bekostning af 250 Rdl. 1852 solgte man et Gravsted til Fru Grønvold for 80 Rdl. og nu reparerede man Orglet med en Bekostning af 100 Rdl. Aaret efter indsattes atter to nye Vinduer, der kostede 160 Rdl. Da Kirkens Ret til Kirkeskat og Stolestade Penge bortfaldt fra 1855, sluttedes der Overenskomst mellem Kirken og Kæmnerkassen i Henhold til hvilken sidstnævnte aarlig skulde betale Kirken 250 Rdl., imod at denne udredede Præste og Klokker Penge samt Organist Løn. I 1861 skænkede Enkefru Grønvold 500 Rdl. til Kirkens Forskønnelse og man brugte disse tilligemed Kassebeholdningen og 150 Rdl., som Regnskabsføreren maatte staa i Forskud for, mest til Maler og Snedkerarbejde.

Alt dette var naturligvis overmaade rart, men i 1866 kom alle forfaldne Kirkers Skræk — Kirkesynet — og fortalte, at Murværket i den Grad skulde forbedres, at det vilde koste 2750 Rdl. For at kunne bestride en saadan Udgift, var det nødvendigt at optage Laan, og man søgte i Sparekasser og hos Kirker, men ingen vilde indlade sig paa Forretningen, Endelig fandt man i daværende Værtshusholder Peder Nielsen den rette Mand. Han laante den betrængte Kirke de 2750 Rdl. paa Vilkaar, at de skulde forrentes og afdrages med 6 p. c. eller 165 Rdl. aarlig i 28 Aar, og Arbejdet overtoges og fuldførtes af Murmestrene Wentzel og Jørgen Jensen.

Det følgende Aar afløstes det Byen paahvilende Naturalarbejde til Kirkens Fornødenhed saaledes, at Kæmnerkassen betaler 64 Skilling aarlig for hver Kørepligtig og for andre henholdsvis 32 Sk. eller 16 Sk. eftersom Vedkommende betaler over 2 Rdl. eller 2 Rdl. og derunder i Skat til Byen.

Ved Stormfloden i November 1872 led Kirkegaardens østlige Skraaning en Del Skade, i hvilken Anledning Kæmnerkassen til dens Istandsættelse udredede et Tilskud af 130 Rdl.

Status forbedrede sig imidlertid stadig dels ved at de

aarlige Indtægter voxede, og dels ved, at der var indbetalt forskellige Beløb for Vedligeholdelse af nogle Gravsteder, men den væsentligste Støtte kom dog, da Farver Jørgen Petersen og Hustru i 1872 stiftede et Legat stort 1000 Rdl. til Kirkens Bedste. Det skulde dog først udbetales, naar begge Ægtefæller vare afgaaede ved Døden eller den Længstlevende indlod sig i nyt Ægteskab.

For at kunne bestride Omkostningerne ved en Udvidelse af Kirkegaarden og Anbringelse af Hegn om denne, maatte der imidlertid i 1875 optages et nyt Laan, der denne Gang ydedes af Sparekassen for Præstø og Omegn mod 5 p. c. Rente og 100 Kr. aarligt Afdrag.

Men hermed var Trængselstiden forbi. De aarlige Indtægter stege og beløbe sig nu til c. 1500 Kr.; Gælden er afbetalt og der havdes den 31te December 1898 en Beholdning af c. 5000 Kroner, saa Hellig Nicolaj har dog tilsidst holdt sin beskyttende Haand over den gamle Kirke. — Men hvem var Sct. Nicolaj? Ja, i denne Forbindelse var han først og fremmest Præstø Kirkes Skytspatron, og desuden en af den græske Kirkes berømteste Helgene. Efter det, som Legenden véd at fortælle om ham, fortjente han ogsaa at være det. Han er født i Patara i Lilleasien, og blev Biskop i det nærliggende Myra omtrent Aar 326. Hans Hoveddyd var Lydighed, og i denne Henseende var han ganske særlig udrustet af Naturen. Allerede medens han laa ved sin Ammes Bryst, havde han Forstand paa Lydighed og vidste at rette sig efter Befalingerne om at faste, og han tog derfor kun Næring til sig 2 Gange om Ugen, og det holdt han ved med hele sit Liv igennem. Dels fordi han en Gang paa en Rejse til det hellige Land stillede det oprørte, stormfulde Hav, og dels paa Grund af den Lydighed og fromme Underkastelse, der var hans Særkende, blev han de Søfarendes beskyttende Helgen, da Lydighed ombord paa Skibe er Søfolks første Pligt. Han blev, da Lydighed ogsaa er nødvendig for Skolebørn, tillige deres Skytshelgen. Han var meget godgørende, og der

fortælles meget om de rige Gaver, han udøste. Da der en Gang blev Hungersnød i hans Bispedømme, gik han rundt fra den ene By til den anden og hjalp og trøstede. Paa en af disse Vandringer kom han til en Mand, der paa Grund af Nøden havde stjaalet smaa Børn og slagtet dem og tilberedt dem til Spise. Heraf blev der da budt den hellige Nicolaj, men han opdagede i en Fart Forbrydelsen, skammede Værten ud og lod sig forevise det Kar, hvori Levningerne af Børnene vare nedsaltede, og med en Bøn og Korsets Tegn kaldte han dem alle til Live igen.

Hos søfarende Nationer var han meget populær; alene i England vare 380 Kirker indviede til hans Ære, og i Danmark var den 1795 brændte Sct. Nicolaj Kirke, der var Københavns ældste, ligeledes helliget ham, endvidere den 1324 byggede Kirke i Køge og, som vi vide, Præstøs m. fl. Hans Helgendag er den 6te December. Et vedvarende Minde om ham have vi i den Mængde Navne: Niels, Nicolaj og Claus, der ere dannede af hans græske Navn Nicolaus. —

Et andet fra Byens Historie kendt Helgennavn, Sct. Gertrud, tilhørte en Dame af fyrstelig Slægt, der kom til denne syndige Verden Aar 626 og levede hele sit korte Liv for at være dydig og hellig. Uagtet der skete hende fordelagtige Tilbud om Ægteskab, vilde hun dog ikke indlade sig i saadant, men kun tjene Herren i Kydskhed og Renhed. Hun døde allerede 659 i sit 33te Aar og er af Middelalderens Malere afbildet som Abbedisse med Jomfruelighedens Symbol, den hvide Lilie, i Haanden. Hun er omgivet af Rotter og Mus, der ere Sindbilleder paa de af hende besejrede Dæmoner. I Forbindelse hermed staar et Sagn om, at Vandet i en Kilde i hendes Fødeby var forlenet med Kraft til at fordrive Rotter og Mus.

I Livet efter Døden havde hun en vigtig Mission, idet alle de Afdødes Sjæle skulde tilbringe den første Nat efter Legemets Død hos hende, medens Erkeenglen Michael havde dem den anden Nat.

Rundt omkring i de katholske Lande og da ogsaa i Danmark, blev der oprettet milde Stiftelser og velgørende Selskaber til hendes Ære, — Præstø havde, som vi vide, Sct. Gertruds Gilde, — og disse Stiftelser bleve altid rigeligt funderede med milde Gaver — hvem vilde ikke gerne staa sig godt med Hellig Gertrud.

Da det henimod Reformationstiden imidlertid gik op for Folk, at det var noget upaalideligt med den Hjælp, der var at vente hos den rene Jomfru, holdt Gaverne op med at strømme ind, Stiftelserne forfaldt, og de til samme liggende Kapeller og Sygehuse — der næsten altid fandtes — bleve nedrevne. Fra dette Sct. Gertrud Stiftelsernes Fald skal stamme den endnu i vore Dage saa hyppigt forekommende Talemaade: »Forgyldningen er gaaet af Sancta Gertrud«. Hendes Helgendag er den 17de Marts.

Fortegnelse
over Sognepræsterne ved Sct. Nicolaj Kirke i Præstø.

I Musæi haandskrevne Præste Fortegnelse, der findes i det store Kongelige Bibliothek, anføres som de tidligste Sognepræster i Præstø:

Dm. Henricus,
- Andreas,
- Andreas,
- Lauritz Erasmi,
- Johannes Petri,
- Mathias Jacobsen m. fl.

Om Hr. Henrik vides ellers intet. Derimod vides det, at Beldringe og Præstø Sognekald vare forenede før Reformationen, og at Hr. Jens Pedersen var Sognepræst i begge Sogne 1426 og maaske tidligere, ligeledes at Martin van Lancken var Sognepræst til Marie Kirken i Præstø 1470. Hr. Henrik har sandsynlig forrettet Præstegerningen

i Slutningen af det Femtende Aarhundrede og Begyndelsen af det Sextende, og er bleven efterfulgt af Hellig Anders, om hvem vi heller ikke vide stort, hvis Rigtighed historisk lader sig paavise, efter at hans Ligsten med Billedet af Sct. Andreas er gaaet tabt. Det maa dog antages, at han har antaget Luthers Lære og har været den første lutherske Præst, hvilket ogsaa stemmer med, hvad der er meddelt af J. L. Wolff i »Encomion reg. dan.«. Desuden vide vi, at han er død inden 1545. Dette Aar var nemlig Niels Olsen Sognepræst, men har næppe været det i mange Aar. Hans Efterfølger Anders Andersen var i alle Tilfælde Præst inden Skibbinge annekteredes 1557. Den af Musæus omtalte Johannes Petersen har næppe været Sognepræst, men derimod Kapellan. Listen over Sognepræsterne ser da saaledes ud, forsaavidt den lader sig bestemme for Tiden indtil 1557:

Hr. Jens Pedersen (sandsynlig baade før og efter) 1426
- Martin van Lancken resignerede fra Embedet 1470
- Henrik fra 1470 indtil
- Hellig Anders, og denne fra Tiden før . . . 1519 til
- Niels Olsen, der havde Embedet 1545
  og sikkert synes at have havt det indtil
- Anders Andersen overtog det i Tiden før 1557 til 1572 eller 73
- Laurits Rasmussen. . . . . fra 1573—1597 eller 98
- Simon Nielsen, Provst i Baarse Herred . 1598—1608
- Mads Jacobsen Ringe . . . . . 1608—1623
- Ole Olsen Borck[1]) . . . . . 1623—1631

[1]) Paa et Sognestævne i Skibbinge den 28de Oktober 1629 udstedtes et Sognevidne, ifolge hvilket Ole Olsen fik Sognemændenes Minde til — hvad der forud var bevilget ham af Lehnsmanden paa Vordingborg Slot, Palle Rosenkrands — at maatte indelukke den Skovlod paa Skibbinge Overdrev, som fra Arilds Tid havde ligget til Embedet og som laa ved Skibbinge Hestehave-Gærde med den ene Ende i Nordvest og den anden i Sydost. — Herfra hidrører det sandsynligt, at der fra Baroniet

Hr. Hans Jensen Klyne . . . . . 1631—1638
- Arendt Andersen . . . . . 1638—1678
- Søren Jensen . . . . . 1678—1678
- Christen Poulsen Hersleb . . . . . 1678—1691
- F. C. Michelsen von Haven . . . . . 1691—1692
- Peder Jacobsen Winsløv[1]), overtog først Embedet 1693 . . . . . 1693—1705

Stampenborg endnu den Dag i Dag svares en Brændeafgift til Præstekaldet, hvilken Afgift i sin Tid er sat som Vederlag for Skovpartens Afstaaelse til Godset.

Samme Ole Olsen eller, som han undertiden kaldes, Ole Olufsen Borck, fik i Efteraaret og til Julen 1623 hverken »Tiendegæs« eller »Julerente med Oldenflæsk« af Husmændene i Skibbinge Sogn. Saa anlagde han Sag mod samtlige Husmænd, og ved Baarse Herredstingsdom af 27de Oktober 1624 bleve de tilpligtede at levere Præsten disse Naturalier med den Motivering, at »efterdi en Guds Ords Tjener udi det hellige Prædike Embede jo haver ligesaa stor Omsorg og Umage for Husmænd som for andre« . . . maatte Husmænd ogsaa saavelsom andre bidrage til hans Næring og Ophold.

[1]) Denne nidkære og dygtige Præst var af Fødsel en Gønge; hans Fader var Provst i Gonge Herred og Sognepræst til Winslov, der ligger imellem Hesleholm og Christiansstad. Iovrigt giver et Epitaphium, der findes i det nordre Kirkeskib, følgende Oplysninger om ham og hans Nærmeste: »Herunder hviler velærværdige og højlærde nu salige Mand Peder Winsløv, salige Hr. Jacob Hansen i Winsløv, Provst i Gonge Herred, hans Søn, født Aar 1636 den 20de Marts, og siden — efter sine Studeringer i Skolen og ved Kobenhavns Universitet saa og sin Udenlands Rejse til fremmede Akademier — kaldet at være Pro Rektor i Odense Skole i Fyen Aar 1663; Sognepræst til Vor Frue Kirke sammesteds Aar 1666; Assessor i Consistorial Collegiet i Aar 1668; Vice Domprovst i Odense Herred Aar 1675 og siden — efter egen Ansøgning — Sognepræst til Præstø og Skibbinge i Sjælland Aar 1692; Provst i Baarse Herred Aar 1703; indladet i Ægteskab Aar 1667 med sin kære Hustru Martha Brun, salig Mand Niels Brun, Domprovst i Odense, hans Datter født Aar 1646, død Aar 1721, begavet i samme 27 Aars Ægteskab med 13 Børn, 9 Sønner og 4 Døttre, af hvilke 1 Søn og 1 Datter ere hen-

Hr. Augustinus Bentsen Haar . . . . . 1705—1727
- Arendt Behmann . . . . . 1727—1752
- Erik Nielsen Collstrup . . . . . 1752—1773
- Frantz Clausen Reenberg . . . . . 1773—1791
- Peder Mathiesen Schmith . . . . . 1791—1797
- Mathias Frederik Georg Bøgh . . . . . 1797—1810
- Mogens Rosenkrans Mehl . . . . . 1811—1812
- Niels Giessing Wolff . . . . . 1813—1821
- Nicolaj Frederik Severin Grundtvig [1]) . . 1821—1822

---

sovede — betjent det hellige Prædike Embede i 39 Aar, bortkaldt ved en salig Død den 13de Januar 1705 i sin Alders 69 Aar«.

Han har udgivet nogle latinske Smaaskrifter, men her skal kun nævnes, at flere Bidrag til Præstøs ældre Historie skyldes ham, saaledes nogle Haandskrifter i den Kallske Samling paa det store Kongl. Bibliothek.

[1]) Grundtvig blev kaldet til Præsto uden at have søgt Embedet, og da de ret mærkelige Omstændigheder ved denne Sag ikke vides at være almindelig bekendte, anføres de her i muligste Korthed.

Embederne til Citadellet og Frederiks Hospital i Kobenhavn, der i nogen Tid havde været forenede, vare ledige i 1820 og søgtes blandt andre ogsaa af daværende Sognepræst i Præstø N. G. Wolff, der indstilledes som Nr. 1 til begge Embeder, til Dels med den Motivering, at den grønlandske Mission ønskede at have ham i Nærheden, da Ingen havde saa gode Kundskaber i det grønlandske Sprog som han, der i flere Aar havde havt Ansættelse deroppe.

For det Tilfælde, at Hans Majestæt ønskede, at Embederne skulde besættes hver for sig, indstillede Cancelliet, at Grundtvig, der ogsaa var blandt Ansøgerne, maatte faa Embedet i Citadellet. I Indstillingen hedder det om Grundtvig: Han er over 37 Aar gammel, 17 Aars Kandidat, har Laud til Attestats og Prøverne med Udmærkelse. Biskop Münter og Amtsprovst Bogh bevidner, at Supplikanten, der besidder udmærkede Talenter, har med Nidkærhed og Flid udført de ham paaliggende Pligter, især med Hensyn til Ungdommens Undervisning og Fattigvæsenet, at han har stræbt at udbedre sine theologiske Kundskaber og Indsigter ved flittige Studeringer, og at han har hædret sin Stand ved exemplarisk Vandel. Han

Hr. Nicolaj Bierfreund Søtoft[1]) . . . . . 1823—1835
- Ludvig August Nissen . . . . . 1835—1844
- Christian Gotfred Schaper . . . . . 1844—1859
- Jacob Elisius Gjellebøl . . . . . 1859—1872
- Niels William Theodor Bondesen . . . . . 1872—1896
- Th. Hansen . . . . . 1897—Dato

---

har gjort sig bekendt i den literære Verden ved flere Skrifter, der røbe megen videnskabelig Dannelse og Kundskaber. I 7 Aar har han været uden Levebrød.

Den 30te Januar 1821 resolverede Kongen, at begge Embeder skulde forblive samlede og besættes med Sognepræsten i Præstø, N. G. Wolff, og at dennes Embede skulde besættes med Grundtvig.

Embedet i Præstø blev altsaa slet ikke vakant.

Grundtvig ønskede imidlertid Ansættelse i København og ikke i Præstø og søgte derfor strax Forflyttelse; han blev da ogsaa, som bekendt, det følgende Aar kaldet til residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn.

Men Cancelliets Forsøg paa at faa Grundtvig anbragt ude i Provinsen, uden at han selv havde søgt om saadan Forsørgelse, det taler højt om, at Grundtvig havde Ret i den af ham fremsatte Formodning om, at Cancelliet kun ugerne vilde give ham Embede i Kobenhavn. At han er bleven indstillet til saadanne, og det er han, det er intet virkeligt Vidnesbyrd imod hans Formodnings Rigtighed — — der er saa mange Maader at indstille paa, og Cancelliet kendte dem alle.

Grundtvigs Moder, der dode den 17de Septbr. 1822, blev den 23de s. M. begravet i Præstø.

[1]) Digteren N. B. Sotoft, der, som ovenstaaende Fortegnelse viser, var Sognepræst i Præstø indtil 1835, da han forflyttedes til Osteregesborg, ligger tilligemed sin Hustru, Dorthea Elisabeth Ramlau, begravet paa Præsto Kirkegaard. I hans Embedstid blev der foretaget en Del Plantninger paa Kirkegaarden, hvortil der udleveredes nogle Hundrede Fyr, Gran og Lærke Planter uden Betaling fra den Kongelige Planteskole ved Petersværft.

15de Afdeling.

Skolevæsenet i Præstø fra Reformationen til den nyere Tid.

---

a.

Latin-Skolen.

I Kirke Ordinansen af 1537 hedder det:

»Udi hver Købstad skal være aleneste én Skole, og alle andre Pugeskoler, som her og der holdes, skulle aflægges; saa skal hun deles i flere adskillige Lektier, at der kan gøres Skelned paa Børnene. Ikke heller skal der andet læres i dennem end Latin, fordi latine Skoler fordærves gerne af de danske og tydske Skoler; ogsaa søge de mere deres egen Forbedring og Fordel end Børnenes, de, som læse Græsk og Hebræisk, som det vel kender sig selv.«

Der blev endvidere foreskrevet Disciplene en Mængde Leveregler, for Ex.: hvorledes de skulde staa og gaa og bære deres Krop; de skulde vadske sig, kæmme sig og pynte Haaret; de skulde skylle deres Mund om Morgenen med rent Vand, snyde Næsen med et Tørklæde og ikke med Fingrene, og de maatte ikke nyse Folk lige i Ansigtet. Skoletiden begyndte om Sommeren Kl. 5 Morgen, om Vinteren Kl. 6.

Saaledes var altsaa i Korthed Programmet for Reformationens første Skoler. Som det vil ses, stolede man ikke paa, at Børnene kendte god Tone fra Hjemmene, og der har formentlig som Regel været god Grund dertil. —

Enhver Købstad skulde have sin Skole, og Præstø fik da ogsaa sin, men ikke lige strax. Man forhastede sig ikke paa det Omraade, og der gik hele 14 Aar, i hvilke man glemte baade Skolen og Ordinansen; men saa i 1551 kom Sjællands første lutherske Biskop, Dr. Peder Palladius, paa Visitats i sit Stift, og kom da ogsaa til Præstø, hvor han, trods Kongens Bud derom, hverken fandt Skole eller Skolemester. — Det samme var iøvrigt Tilfældet i 3 andre sjællandske Købstæder, nemlig Vordingborg, Ringsted og Nykøbing. — Bispen blev vred, som rimeligt kunde være, og indberettede Sagen til Kongen. Følgen heraf var, at der i Juli Maaned kom en Kongelig Befaling til de nævnte Købstæders Bymænd, gaaende ud paa, at da Dr. Palladius, efter i Kongens Bestilling at have været i Købstaden, havde indberettet, at der ikke var nogen Skole der i Byen, men at Børnene løb omkring og »gjorde Skalkhed og vænnedes til Utugt«, saa skulde Bymændene med det Første bestemme et af Byens Huse til Skole, og lade Sognedegnen »holde Børnene til Lærdom og under Ave«, hvorhos der for dette Arbejde skulde tillægges Degnen nogen Løn.[1])

Denne Befaling maa være kommen i en heldig Tid; thi man rettede sig virkelig efter den. Paa det Sted, hvor nu Hovedindgangen til Kirken er, og langs med Kirkegaardsmuren til dennes nordvestlige Hjørne laa, som omtalt pag. 168 i hin Tid et Stræde, og i dette nærmest Adelgaden laa det Hus, i hvilket man indrettede Byens Latinskole, der er mest bekendt ved, at man intet væsentligt véd om den. Om selve Bygningen véd man dog, at den var sammenbygget med selve Kirkegaardsmuren, og at der derfor blev en stor Aabning i denne, da Bygningen

[1]) Tegnelser over alle Lande 3. 393 B.

brændte i Aaret 1750. Forøvrigt vides da ogsaa, at da Skolen først var indrettet, syntes man rigtig godt om denne Nyhed paa Samfundslivets Omraade, og alle vilde, at deres Børn skulde forsøge, hvad det kunde føre med sig at faa lært noget Latin. Denne Tilstrømning medførte, at Landemodet i Roskilde allerede efter 8 Aars Forløb — i Juni 1559 — befalede, at Skolemesteren i Præstø »skal fly sig en Person, som kan være Hører«, og at denne Hører skulde være Degn i Skibbinge.

Der har altsaa formodentlig efter denne Tid været to om Undervisningen, hvilket maa anses for at være noget overordentligt, da Sognepræsten i Nestved, Hr. Søren, endnu 10 Aar senere, nemlig for Synoden, som i Juni 1569 holdtes i Roskilde, klagede over, at der da ikke var nogen Skolemester i Nestved, i hvilken Anledning det blev paalagt Hr. Søren at skrive til Halmstad, »hvor der skulde findes en duelig Person«. —

I det saakaldte sjællandske Klemmebrev bestemte Christian den Tredie, at »Skolemesteren udi Præstø skal have Vor og Kronens Part af Tienden af Skibbinge Sogn til hans Underholdning«, og paa et Landemode i Roskilde 1578 fik Provsten for Baarse Herred Paalæg om, »at taxere Degnen i Everdrup efter sin Formue til at svare Afgift til Præstø Skole«. Af hvilken Grund denne Afgift skulde svares, findes der ingen Oplysning om i Landemodets Protokol.

Først fra 1622 haves der atter Oplysninger om Byens Skolevæsen. Det er Christian den Fjerde, der den 23de September meddeler, at da Beldringe By og derunder Degneboligens Jord var lagt under Beldringe Avlsgaard, og da Høreren i Præstø nu var bestemt til Sognedegn i Beldringe og skulde møde der i Kirken hver Søndag, saa skulde han og fremtidige Hørere i Præstø have en aarlig Løn herfor af 7 Rdl. 20 Sk. i Penge og 8 Td. 3½ Skp. Byg.

Da Kapitelstaxten i 1622 var 1½ Rdl. for Byg, har

Lønnen for at være Degn i Beldringe altsaa beløbet sig til c. 40 Kr. om Aaret.

Efter Svenskekrigen har det selvfølgelig været meget smaat med Elever, og da baade Byen og Kirken vare yderlig fattige, fik Skolen, som saa meget andet, Lov til at forfalde, og det baade dens Undervisning og dens Bygning. Men det synes da heller ikke, at Undervisningen er bleven ledet af de mest værdige Personer. Sognepræsten Arent Arentsen havde en Søn, Christian Arentsen, som vi alt pag. 147 have hørt om, at »han var approberet af de højlærde Professorer i Københavns, og efter denne Approbation var han bleven Skolemester eller, som det nu kaldtes, Rektor ved Latinskolen. Faderen var fattig, da Folk, som det vides fra 7de Afdeling, vare blevne vante til ikke at betale deres Præstetiende, og Sønnen har formodentlig levet under de samme Forhold. Han skulde jo oppebære Skibbinge Sogns Kongetiende, men den var ofte vanskelig at faa fat i, og han maatte flere Gange inddrive den ved Rettens Hjælp. Disse fattige Forhold medførte, at han maatte spare, hvor der kunde spares, men tillige, at han sparede, hvor han ikke burde, og dette var da især Tilfældet, naar han skulde have sig noget Brænde. En Dag i Vinteren 1691 havde han saa det Held, at nogle Folk, der paa hans Vegne og efter hans Anmodning havde hugget noget Bøgebrænde i Nysø Skove, og kørte over Isen til Præstø med det, bleve antastede af Godsejeren Lauritz Lauritzens Folk, og maatte køre med til Nysø, hvor Hest og Slæde bleve tagne i Forvaring, og Sag derefter anlagt mod vor Rektor.

Paa gode Folks flittige Forbøn lod Lauritz Lauritzen sig vel forlige, men der blev dog ved Baarse Herreds Ret den 24de Marts 1691 afsagt en Dom, af hvilken det fremgaar, at Hest og Slæde havde en Værdi af 4 Rdl. 8 Sk., og dernæst, at Sagen frafaldtes, mod at Arentsen skulde betale Foderløn for Hestene i 6 Uger à 1 Mark, og Sagens Omkostninger med 5 Mark 8 Sk. »Naar disse Penge«,

staar der i Dommen, »bleve betalte, vilde Monsieur Lauritzen efter sin egen Bevilling lade Hest og Slæde være Christian Arentsen følgagtige, men dersom de ikke betaltes strax, havde Lauritzen Ret til at beholde Hest og Slæde«, der var forbrudt efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Skovforordning.

Var nu end Skovtyveri den Gang noget ret almindeligt, hvad det notorisk var, saa var det dog en efter Lovene strafbar Handling, og i alle Tilfælde en lidet værdig Bedrift for Lederen af Byens Latinskole.

Med Hensyn til Skolebygningen, da havde den altid været i en maadelig Forfatning, og var det fremdeles indtil 1723; da fik den en væsentlig Reparation, idet man anstrengte sig saa meget, at man fik anskaffet 13 Traver Langhalm à 8 Skilling til at »forbedre« Taget med, og samme Aar købte man paa en Auktion et Skolebord for — 42 Skilling.

I 1727 berettes det imidlertid, at Skolen da var »ganske spoleret og øde«, og man maatte leje Værelse i Byen til at »holde Skole i«; men da fik man et Tilskud fra Roskilde Skole, og Købmændene Johan Hanstén og Jørgen Balling gave Resten, saa at Skolen blev sat i brugelig Stand, men det har dog været tarveligt nok, som det snart vil sés.

Det vil fra Meddelelserne i 7de Afdeling om Pastor Haar erindres, at Skolen fra 1705 ikke havde nogen Rektor, men at dennes Løn gik til Sognepræsten, der skulde lønne den fornødne Medhjælp; men havde det staaet usselt til i Skolen før Haars Tid, blev det dog endnu værre under hans ulykkelige Regimente. Da han saa endelig i 1727 blev afsat fra samtlige sine Embeder, begyndte man at tænke paa at faa saavel Skolen som Undervisningen i lidt bedre Stand. Hvor sørgeligt det har set ud, fremgaar klart af en Indberetning fra 1729, i hvilken Kirkeværgen, der havde Opsyn med Skolen saalænge den var Latinskole, beklager sig over, at »der kun var en liden Stue til Skole-

mesterens Logemente, hvorudi han modtager nogle Børn af Byens til Information; men efterdi Byens Ungdom ikke i samme Logemente kan rummes, saa behøves der højligen en Skolestue.«

I Anledning heraf fik Kirkeværgen Paalæg om med Kirkeinspektionens »Videnskab og Raadføring at forfatte et Syn over en Skolestues Reparation og Indrettelse i Skolehuset« og derpaa erhverve »Kirkens høje Foresattes behagelige Approbation«.

Muligvis er det som Følge af dette Syn, at der i Kirkens Regnskabsbog for 1734 siges, at det af bydende Nødvendighed er besluttet, uden Venten at sætte Skolen ved Kirken i beboelig Stand »paa det, at det, som endnu er tilovers deraf, ikke skulde rent bortstjæles, og for at Ungdommen kunde have et Tilflugtssted at undervises i deres Børnelærdom og boglige Kunster til Guds Ære og en skikkelig Optugtelse.«

Til Opnaaelsen af dette priselige Øjemed besluttedes det at anvende Kirkens kontante Beholdning, der beløb sig til 25 Rdl. 4 Mk. 7 Sk., og Byfoged Benter lovede desuden til samme Brug at skjænke 8 Rdl.

Troligvis er Skolen nu bleven repareret efter fattige Omstændigheder, men de Dage, den havde tilbage at virke i, vare ikke mange. Nogle Aar efter blev der nedsat en Kommission til at tage under Overvejelse og stille Forslag om Nedlæggelsen af en Del af Rigets Latinskoler, og denne Kommission var snart paa det Rene med, at Præstø Skole stod for Tur i første Række, da »dens Omstændigheder ikke vare gode, idet Rektor oppebar en Løn af 90 Rdl., medens Skolen kun havde beneficia til Beløb 10 Rdl. aarlig«.

De 90 Rdl. hidrørte formodentlig fra Skibbinge Sogns Kongetiende, medens de 10 Rdl. vare Renterne af Lauritz Nielsens Legat.

Frugten af Kommissionens Arbejde blev Forordningen af 17de April 1739, ved hvilken Præstø Latinskole tillige-

med mange andre blev nedlagt, og Tallet paa dem, som sørgede i denne Anledning, var sikkert ikke stort. Der lever intet Minde om mere bekendte Mænd, udgaaede fra Skolen, ja, det er endog i høj Grad tvivlsomt, om den nogensinde har dimitteret til Universitetet, da det ikke har været muligt at finde den nævnet i dettes Matrikul. Og ere ingen af Skolens Elever blevne kendte af det store Publikum, ere dens Lærere det lige saa lidt. En Navnefortegnelse over dem, der vistnok er fuldstændig fra 1641, findes i Slutningen af denne Afdeling sammen med Fortegnelsen over Chordegne, da begge Embeder have været forenede, i al Fald for den Tids Vedkommende, der vides Besked med.

---

b.

Den danske Skole.

Henrik Hansen Byskriver er den Første, om hvem det vides, at han holdt privat dansk Skole. Han havde endda en Skoleholder til at hjælpe sig, sommetider, men ikke altid, for det var ikke altid, at der var Børn, som behøvede deres Hjælp. — Men i 1687 havde Hollænderen paa Beldringe Gaard, Claus Rung, en Stedsøn, som benyttede deres Vejledning, naar den mellem Stunder blev ham tildelt. Dette var efter Hollænderens Mening et altfor sjældent Tilfælde; han tog derfor Drengen ud af Skolen og klagede paa Tinge over, at der ikke blev læst saa flittig med hans Stedsøn, som der burde. Men Byskriveren paastod, at saadan Klage var uden Grund, »efterdi Drengen ikke var bleven forsømmet, men havde modtaget al den Undervisning, som hans unge Aar og Alder kunde fatte og imodtage«. — Henrik, Møller i Tubæk, havde ogsaa en Søn i samme Skole, men naar Degnen fra Skibbinge kom til Møllen og overhørte Drengen, kunde denne — ingenting. men undskyldte sig med, at han ikke kunde lære noget, da Skoleholderen var borte næsten hele Dagen. Hertil

svarede Henrik, at de Børn, »som bleve ham anbetroede, bleve overhørte baade af Byfogden og Præsten, og naar de ikke klagede, behøvede vel heller ingen anden at gøre det; saa det, man havde imod ham, var nok nærmest kommet fra Had«. Elias Christoffersen, Købmand, paastod imidlertid, at det kom fra Nidkærhed for Børnene, og det var da ogsaa let at forstaa, hvad for Skole der kunde holdes i et Krohus. Hertil havde Henrik at bemærke, at Skolen holdtes i en Stue til Gaarden, og der kom ingen Gjæster. —

Dette maa være tilstrækkeligt til at karakterisere den danske Skoles Tilstand i hin Tid.

Efter Emanationen af den før nævnte Forordning af 17de April 1739 om Nedlæggelsen af en Del Latinskoler, opstod der Spørgsmaal om, hvem der nu skulde være Leder af den danske Skole og hvor denne skulde have sine Lokaler. Paa det første Spørgsmaal svarede Cancelliet den 9de Oktober s. A., at da det efter Ordningen i Aaret 1705 paahvilede Præsten forsvarligt at betjene Skolen, vilde det have sit Forblivende herved, saalænge den nuværende Præst levede, og det blev hans Sag at lønne en dygtig dansk Skoleholder. Det andet Spørgsmaal blev ulige vanskeligere at faa besvaret.

Forinden der i Aaret 1721 blev truffet Bestemmelse om Bygningen af Skibbinge Skole, var det bestemt, at den skulde have ligget i Præstø og været under Statens direkte Kontrol, fordi den skulde været benyttet som Skole for Garnisonens Børn. $^3/_4$ Aarhundrede senere, nemlig i 1797, skrev Provst Smith: »Gid det var sket, saa havde vi dog heri Byen havt en skikkelig Skole, og Skibbinge havde nok faaet én alligevel«.

Men det var nu ikke sket, og derfor maatte man forhandle et Aars Tid inden man i 1740 bleve enige om at etablere Skolen i Latinskolens tomme Lokaler, og efter Bestemmelsen i den nysnævnte Cancelli Resolution af 9de Oktober 1739 skulde den under Præstens Opsyn bestyres

af Klokkeren Jacob Schriche, der alt i Latinskolens Tid havde ledet en dansk Skole.

Paa den Maade gik det saa i 6 Aar, men i 1746 opsagde Klokkeren sin Tjeneste som Skolemester, fordi han ikke fik mere Offer nu, end han havde faaet tidligere, da han alene var Klokker. Han vilde dog vedblive, dersom formuende Borgere i Byen ugentlig vilde give ham noget for deres Børn, og han derhos efter den allernaadigste Instruktion for Degne og Skolemestre af 23de Januar 1739 dens 23de Artikkel maatte nyde 4 Skilling om Ugen for hvert Barn, som lærte at skrive, hvilket han hidtil ikke havde faaet, saalidet som det var lykkedes for ham at faa Forældrene til at anskaffe den fornødne Varme til Skolen. Pastor Behmann erklærede, at han gjerne vilde beholde ham, da han i 18 Aar havde betjent Skolen og Klokkerembedet enten samlet eller delt, og da han levede et ædrueligt og stille Liv.

Kort Tid efter blev Schriche imidlertid forflyttet og blev Degn i Sengeløse, og Ungdommen i Præstø fik Ferie paa ubestemt Tid. Schriche flyttede 1747 — Dato ubekendt — men endnu den 17de Juli 1748 skrev Sognepræst Behmann til Biskoppen, at det var en Ynk at se Børnene gaa og drive paa Gaden, fordi Byen ikke havde nogen Skolemester, og Skolen i lang Tid havde staaet ledig, fordi studiosus Jørgen Holst ikke vilde komme og overtage Embedet. Dette hang saaledes sammen.

Nævnte Jørgen Holst havde af Biskoppen faaet Løfte om at blive kaldet til Klokker, dersom Byen vilde give ham Skoleholder Tjenesten, da han ikke kunde leve af at være Klokker. Sognepræsten gik da ind paa at tage ham til Skoleholder og tilskrev ham herom. Men uden Præstens Vidende havde Byfoged Fredelund allerede den 16de Decbr. i Forventning af Stiftamtmandens Approbation beskikket Niels Pedersen Brügmann til Klokker, og det fik Holst at vide samtidig med, at han modtog Behmanns Brev. Som Følge heraf svarede han, at da Byfogden havde

beskikket en Klokker, der skulde have fri Kost hos Borgerskabet, vilde han ɔ: Holst ikke være Skoleholder med mindre han blev sikret »en passende Belønning« for sit Arbejde og derhos fik fri Kost.

Alt det blev dog kun til Korrespondance. Biskoppen mindede Behmann om, at det var hans Pligt at være Degn og Skoleholder, da han oppebar Rektoratets Indtægter, og Præsten fik da studiosus Niels Hammer til at fungere som Degn og Skoleholder og fik Biskoppens Approbation herpaa; og Brügmann vedblev at være Klokker. Som Løn for denne Tjeneste havde Brügmann en Stue i Fattighuset ved Siden af de Fattiges Stue, dernæst fri Kost hos Borgerskabet ved at gaa paa Omgang og nyde den, og endelig hvad der kunde falde af som Offer. Brügmann døde allerede i Februar 1751, og Niels Hammer fik da Tilladelse til midlertidig at bestyre Klokker Embedet tilligemed Skoleholder og Degne Tjenesten. Han blev dog nu uenig med Præsten, denne gav ham sin Afsked, antog i hans Sted studiosus Hans Pulsmid og indgav et Andragende til Stiftsøvrigheden om, at nævnte Pulsmid nu maatte blive beskikket til Klokker, da han var antaget til Vicar i Degne og Skoleholder Tjenesten. Det skulde Præsten dog ikke have gjort. Hans Ansøgning faldt absolut ikke i god Jord, idet han fik Svar gaaende ud paa, at han jo alt havde faaet Besked om, at der ikke kunde beskikkes Chordegn og Skoleholder før Hans Velærværdighed var salig hensovet, da det var hans Pligt at besørge begge Embeder. Naar Behmann var død, skulde alle 3 Embeder forenes, da ingen kunde leve af et enkelt af dem. Der siges derefter: »Og da efter Brügmanns Død jeg (ɔ: Biskoppen) paa Deres Velærværdigheds egen Rekommandation har samtykket, at den studiosus Niels Hammer, som den Tid var Deres Vicarius, maatte og betjene Klokkeriet, saa vil jeg (Stiftamtmand) ikke fratage ham det, som ham én Gang er forundt, saa at han maa forblive ved Klokkeriet, dog uden Bestalling, for ikke at være til

Hinder, naar en Gang en ordentlig Chordegn skal beskikkes, enten det sker i vore eller vore Eftermænds Tid.«

Niels Hammer skulde altsaa vedblive at være Interims Klokker, og Pulsmid maatte nøjes med at være Præstens Vicar, men det allerværste ved det Hele var dog, at det blev paalagt Præsten fra Prædikestolen at forkynde for Menigheden, hvorledes Forholdet nu skulde være; »saameget hellere«, stod der i Stiftsøvrighedens Brev, »som det er os sagt, at Deres Velærværdighed skal fra Prædikestolen uden vort Vidende have kundgjort noget for Menigheden, som er stridigt derimod.«

Disse forkvaklede Forhold fik dog deres Afslutning efter et Aars Tids Forløb, da Behmann døde i Juni 1752, hvorefter Klokkeren i Køng, Stephan Christensen Heegaard, blev beskikket til det tredobbelte Embede som Klokker, Chordegn og Skoleholder i Præstø, og da den nye i 9de Afdeling omhandlede Skolelejlighed i Raadhusbygningen paa Adelgade var færdig til at tages i Brug, flyttede Heegaard ind i den, men blev meget snart ked af den hyggelige Lejlighed med Laase for alle Dørene, Sengekammer og Skolestue, og blev 1755 kaldet som Degn til Høve. Embedet i Præstø blev da besat med Christian Gantzel, en Søn af Sognepræst Jørgen Gantzel i Glostrup.

I Heegaards Tid var alt gaaet saa nogenlunde vel, og Børnene vare vænnede til regelmæssig Skolegang, efter at denne i 5 Aar havde været højst uregelmæssig; men Gantzel fik snart maget det saa, at Skolevæsenet blev saa slet, som det nogensinde havde været. Han holdt af at tage sig en Taar, der strakte meget videre end til at slukke Tørsten, og der var Dage og Uger, da han var aldeles uskikket til at forrette sin Tjeneste. Det synes dog ikke at have været fuldt saa slemt i den første Tid, som det blev senere, og saalænge det kun drejede sig om, at han enkelte Dage lode Børnene passe sig selv, fandt man sig deri og lod det blive ved, at Præsten og Byfogden irettesatte ham og lod ham love Bod og Bedring. Men det blev efterhaanden

ikke bedre, men værre med ham, og tilsidst gik han i en salig Rus altid.

Beholde ham som Lærer kunde man ikke ret vel, og for at blive af med ham paa den lempeligste Maade, enedes man om, at han skulde resignere fra sit Embede, i hvilket Tilfælde der skulde sikres ham 30 Rdl. om Aaret saa længe han levede. Man traf derefter Aftale med Skoleholderen i Hammer, Jens Gelius Møldrup, om at han skulde være Gantzels Eftermand og svare de 30 Rdl. om Aaret, og den 23de Februar 1769 indsendtes de fornødne Andragender til Biskoppen.

Men denne besvarede dem slet ikke.

Han vilde ikke approbere en saadan paa egen Haand foretagen Embedsbesættelse, og skøndt Møldrup faktisk overtog Embedet, lykkedes det ikke før i Juli 1771 at faa Biskoppens Samtykke til den skete Ordning. Men da dette endelig var erhvervet, og Møldrup som Følge deraf følte sig fast i Saddelen, erklærede han en skønne Dag, at han ikke kunde udrede de 30 Rdl., og saa begyndte nye Forhandlinger, der endte med, at de 20 Rdl. bleve lagte paa Embedet, medens Møldrup fremdeles maatte betale de 5, og Gantzel give Afkald paa Resten.

Men dette ærgrede ham; han var bleven vred paa Præsten, fordi denne havde mæglet i Sagen, og da han savnede Tidsfordriv, fandt han paa at skrive en lang Klage til Biskoppen, hvori han gjorde gældende, at Præsten i en lang Række af Aar havde snydt ham for Degneofferet fra Garnisonen, der efter hans Opgivende var betalt til Præsten tilligemed Præste-Offeret. Dernæst besværede han sig ogsaa over, at Præsten ved Trusler havde tvunget ham til at søge Afsked.

Efter at Præsten — Provst Collstrup — havde afgivet Erklæring i Sagen, og der ligeledes var indhentet Oplysning fra Garnisonen, fik Gantzel det lidet opmuntrende Svar, at Præsten ikke havde modtaget noget Offer til Gantzel, og at hvad der var sket med Hensyn til Afskeds-

begæringen var til hans egen Bedste, da han, om han ikke havde resigneret, vilde være bleven fradømt sit Embede.

Den gode Degn havde nu forresten foruden Tilbøjeligheden til Drukkenskab og til Stridbarhed, der affødte adskillige ganske uberettigede Klager, ogsaa andre svage Sider, der viste sig mere fremtrædende end det egentlig sømmede sig for en værdig Degn og Skolemester. Han havde saaledes en Gang faaet noget imod en Jomfru Bjørn, og da han en Dag kom ind hos Hestemøller Christoffer Vallund og der saa Jomfruen staa med et spædt Barn paa Armen, overfaldt han hende, inden nogen kunde forhindre det, med »blodige Slag og Nævehug«.

Tilsidst fik han i Sinde at rejse til København, og fra den Tid vides intet mere om ham. Møldrup blev i 1777 forflyttet og blev Chordegn i Dalby-Thureby Menigheder, hvorefter Rasch-Strande blev kaldet til Præstø. I Begyndelsen af hans Embedstid gik det godt baade med Forholdet til Borgerskabet og med Skolegerningen, og der blev vist Hr. Strande en efter Byens Omstændigheder ret vidtgaaende Opmærksomhed. Hans Familie var stor, altfor stor til at rummes i det lille Sengekammer, der, som vi vide, foruden Skolestuen var det eneste Rum, der var indrømmet Skolemesteren. Han skrev da en ydmyg Promemoria til Borgerskabet og bad om at blive tildelt en liden Understøttelse, ved hvis Hjælp han kunde leje sig en anden Lejlighed til Skolestue og Beboelse, hvoraf da vilde følge, at Byen fik fri Disposition over den af ham hidtil benyttede Lejlighed.

Borgerskabet syntes dog ikke om det fremsatte Forslag, der vilde bebyrde den altid tomme Kæmnerkasse, men da man maatte indrømme, at der var en hel Del, som talte for, at Skolemesteren havde for lidt Plads, fandt man paa Raad paa en anden Maade. Det Hus med tilliggende Have, som havde været benyttet til Bolig for Eskadronchefen, stod for Tiden ubeboet, og det tilbød man, at Skolemesteren kunde flytte hen i med Familie og Skole.

Det var Strande sjæleglad for; han flyttede, og Byen fik altsaa Skolelokalet paa Raadhuset tilbage til andet Brug og udlejede det kort efter til Beboelse. Nu var der jo Anledning til at tro, at Strande ogsaa fremtidig vilde paaskønne denne Imødekommenhed, og at Borgerskabet som Følge heraf vilde blive tilfreds med hans Virksomhed i Skolen, — men ingen af Delene blev Tilfældet.

Naar det begyndte at blive koldt i Vejret, holdt nemlig Hr. Strande op med at holde Skole, og Grunden hertil var, at han ikke havde noget at lægge i Kakkelovnen. En saadan Extraferie det halve Aar syntes Forældrene ikke om, og nogle af dem sendte ham da lidt Brænde og Tørv. Saa holdt han Børnene i Skole en lille Tid derefter, men sendte da atter Bud, at nu skulde de ikke komme mere, for han havde ikke mere Brændsel. En saadan Tilstand var naturligvis uudholdelig, om ikke for Børnene, saa dog for Skoleinspektionen, og i Efteraaret 1780 skrev derfor Pastor Reenberg til Byfogden og anmodede om at faa sammenkaldt en Raadstueforsamling for at faa Borgernes Samtykke til Anskaffelsen af Skolebrændsel. Samlingen afholdtes den 14de November, og Byfogden anbefalede indstændig Sagen. Han oplæste Præstens Skrivelse, der blandt andet indeholdt, at det var magtpaaliggende, at Byens Ungdom blev undervist saavel om Vinteren som om Sommeren, saavel i deres Christendom, som i hvad videre de behøve at lære, og Borgerskabet anmodedes derfor om at tilkendegive, hvorledes man tænkte sig at Børnene skulde blive forsynede med Varme om Vinteren, for at de ikke skulde vænnes til Lediggang istedetfor til Skolegang.

Bødker Ole Svan oplyste nu, at baade han og mange flere plejede at give baade Brænde og Tørv til Skolestuens Opvarming, men, naar Jul kom, var der ikke mere, sagde Skoleholderen, og saa bleve Børnene ikke tagne i Skole mere den Vinter. Klagede man til Strande, svarede han blot, at han ikke kunde holde Varme hele Vinteren, naar

ikke hver Mand i Byen vilde give sin Part dertil. Fra anden Side oplystes, at Strande den første Vinter, da han var i Byen, havde faaet leveret 10 Læs Brænde, og desuden af Borger Lars Lund havde faaet 24 Skilling i Brændepenge.

Iøvrigt erklærede Borgerne enstemmigt, at de skønnede paa, at deres Børn fik Undervisning, og at de vare redebonne til, hver efter sin Evne og af et godt Hjærte, at bidrage saa meget, at Skoleholderen ikke skulde gjøre sit Arbejde sukkende; — dog kun naar de saa, at han gjorde sig Flid, og at deres Børn lærte noget, men naar de med Bedrøvelse maatte se, at Børnene intet lærte, men kom hjem fra Skolen med iturevne Klæder, hvoraf det kunde sés, at der ingen Opsigt var med dem og ingen Omsorg for deres Undervisning, og naar man vidste, at de kun en Gang imellem bleve overhørte, foruden andet mere, som forvolder, at de ingen Fortrolighed kan have til den nuværende Skolelærer, saa tabte de Lysten til at give Penge ud til ingen Nytte, og de haabede, at ingen vilde fortænke dem i, at de, istedetfor at levere Ildebrand til Hr. Strandes Køkken, — da det ikke lod til, at det var Skolestuen, som det var ham om at gøre at faa opvarmet —, nødtes til at søge efter en anden Skoleholder, til hvilken de gerne vilde give dobbelt saa meget Brænde, som Strande havde faaet, naar blot Børnene ikke bleve forsømte, men hvis dette skete, troede de ikke at være Skoleholderen noget Brænde skyldig.

Mødet blev uden Resultat, og den 9de Januar 1781 kom Sagen atter for; paa dette Møde maatte Byfogden med Beklagelse oplyse, at den imellem Chordegn og Klokker samt Skoleholder Strande og Borgerskabet opstaaede »Irring« desværre vedvarede endnu og forvoldte, at Skolen stod »plat ledig« for Børn ogsaa denne Vinter.

Denne sidste Sammenkomst var foranlediget af, at Strande havde klaget til Stiftsøvrigheden, der havde sendt Sagen til Skoleinspektionens Erklæring, og forinden denne

afgaves, ønskede man at høre Borgerskabets Bemærkninger, »for at blive sat i Stand til at give en grundig og sandfærdig Fremstilling til Stiftets høje Øvrighed, for ved den derfra forventede Resolution at faa raadet Bod paa den store Uorden, som Skoleholdet heri Byen til denne Tid har været underkastet«.

Sagen blev dog ikke ordnet den Gang eller paa den Maade, men Borgerne enedes om at give saa nogenlunde, hvad der behøvedes. Og saa gik Tiden, indtil Strande i 1784 blev Degn i Kallehave og fik til Eftermand i Præstø Mathias Andersen Ditzel.

Nu skulde der være Orden i Tingene. Der blev forfattet en Liste over samtlige Byens Borgere — 65 i Tallet — Ejere og Lejere med og uden Børn, og denne Liste blev sendt fra Dør til Dør, for at Enhver kunde tegne sig for et større eller mindre Beløb til Indkøb af Brænde til Skolestuen. Hos samtlige 65 blev tegnet 12 Rdl. 2 Mk., men da den mindste Udgift var 15 Rdl., nemlig 5 Favne godt Brænde à 3 Rdl., blev det for lidt, og da Ingen vilde give de manglende 2 Rdl. 4 Mk., maatte man atter henvende sig til Stiftsøvrigheden og bede om Tilladelse til at udrede de 15 Rdl. af Kæmnerkassen og derefter ligne Beløbet paa samtlige Borgere.

Stiftsøvrigheden forlangte da Oplysning om, hvem der lønnede Skoleholderen, og hvorledes han lønnedes. Herpaa blev der svaret, at Skoleholderen ikke havde nogen bestemt Løn, men efter gammel Skik hver Uge fik lidt af Børnenes Forældre eller Venner for sin Ulejlighed. Huset, som han beboede, tilhørte Byen, der efter »forlængst ergangne Befalinger« var forpligtet til at yde ham fri Bolig og vedligeholde den. I dette Hus var indrettet en temmelig stor Stue til Skole, og den kunde ikke opvarmes Vinteren igennem med mindre end 5 Favne godt Brænde.

Man fik i lang Tid intet Svar, da Stiftsøvrigheden korresponderede med Cancelliet om Sagen, og der synes at have været meget at overveje. Da Vinteren nu nær-

mede sig paany, skrev Ditzel den 5te Oktober 1785 atter til Stiftsøvrigheden og klagede over, at han endnu ikke havde faaet noget Brænde, og at hans 30 til 40 Børn, der vare vante til Varme i Hjemmene, ikke kunde undvære den i Skolen, og dersom han gav Børnene fri, fik han ikke sine Skolepenge, og dem kunde han ikke undvære.[1])

Otte Dage senere skrev Byfogden og erindrede om den manglende Resolution, og atter 14 Dage senere skrev Pastor Reenberg og beklagede, at Skolen blev nødt til at standse.

Men lige meget hjalp det.

I Vinterens Løb blev der dog ad Frivillighedens Vej anskaffet 3 Favne Brænde, og dermed maatte man hjælpe sig, saa godt man kunde. Den 9de April 1786 klagede Ditzel igen, og Stiftsøvrigheden æskede paa ny Erklæring. Saadan blev afgiven den 30te August og gik ud paa, at man ventede Svar paa den gamle Henstilling om Anskaffelse af Brænde paa Kæmnerkassens Regning, og nu fik man endelig et Svar, der gav Tilladelse til, at man maatte laane 28 Rdl., som Fattigkassen havde i Behold, og købe Brænde for dette Beløb, indtil det blev afgjort, hvorledes der i Fremtiden skulde skaffes Varme til Skolestuen.

Saadan Afgørelse faldt da endelig ved en Cancelli-Resolution af 19de Maj 1787, hvorved det paalagdes Kæmnerkassen at udrede 15 Rdl. om Aaret til Skoleholderen til Indkøb af Brænde til Skolestuen.

Det havde varet mere end to Aar at træffe en saa vigtig og betydningsfuld Afgørelse.

Da Ditzels pekuniære Forhold vare meget tarvelige, søgte han paa forskellige — om end lidt mærkelige —

[1]) Af Forhandlingerne ses, at Borgerne den Gang betalte 2, 4 à 8 Skilling ugentlig i Skolepenge; nogle enkelte betalte 4 Rdl. aarlig; Degnens Indkomst foruden frit Hus ansloges til 80 Rdl.

Maader at hjælpe lidt paa dem. I 1789 søgte han saaledes om Tilladelse til at maatte græsse sine Kør paa — Kirkegaarden. I denne Anledning fremkom der nogle ejendommelige Oplysninger om, hvorledes man den Gang fandt det passende at behandle de Dødes Hvilested.

Fem af Byens ansete Borgere havde i 1772 skrevet til Kirke-Inspektionen, at man, efter at Møldrup var bleven Klokker, havde ventet, at der vilde blive ført bedre Tilsyn med Kirkegaarden end hidtil, da den i mange Aar »havde været som et gammelt Overdrev og Samlingsplads for en Mængde Svin saavelsom Gæs, ja Heste, Kør, Kalve og Faar havde der søgt Græsning«. Man maatte imidlertid endnu, ligesom tilforn, se paa, at Kreaturerne beskadigede og overrodede de Dødes Grave, til Ærgrelse for Alle, som lode deres Venners sidste jordiske Hjem pynte efter gammel Skik. Det var derfor deres alvorlige Beslutning, at dersom Møldrup ikke vilde sørge for, at Gravene bleve fri for slig skammelig Behandling, maatte han ikke fortryde paa, at de desangaaende indsendte en alvorlig Forestilling til højere Vedkommende. Dette maa formodentlig have hjulpet noget, thi der hørtes ikke videre til Sagen, før Hr. Ditzel fandt det passende at søge om Tilladelse til at græsse sine Kør der. Han siger i sit Andragende, at dersom hans Kreaturer skulde komme til at nedtræde en Grav, og der i den Anledning blev klaget, skulde han nok sætte Graven i Stand igen. »Forresten«, skrev han, »var der ingen Stads ved Kirkegaarden, og der kunde alene af den Grund ingen Skade ske, desuden: Gud skabte Græs og Urter til Kreaturernes Føde og altsaa ogsaa til Menneskets, naar Had og Misundelse og urigtig Forestilling vare derudenfor«.

Kirke-Inspektionen erklærede, at det mange Gange havde været betydet baade Andrageren og andre, at de ikke maatte lade deres Kreaturer komme paa Kirkegaarden, ikke engang, naar de vare tøjrede, da der dog alligevel kunde ske Ufred paa Folks Grave. Degnen havde fra

umindelig Tid havt Tilladelse til at afslaa Græsset, og den Ret vilde man ikke betage ham, da han som Skoleholder var en duelig Person, men ligefrem give ham Tilladelse til at have Kreaturer der, mentes ikke at kunne gaa an, men man tænkte meget mere, at der ved denne Lejlighed var Grund til at paalægge ham at føre Tilsyn med, at ingen andre Kreaturer kom der, og, om dette skete, melde det til Kirkeværgen.

Dersom en saadan Anmodning var bleven stillet til Ditzel, er det dog højst tvivlsomt, om han vilde have taget noget Hensyn til den. Han var ikke den Mand, der udførte andet, end hvad man med Loven i Haand kunde paalægge ham. Da det saaledes en Gang blev forlangt, at han skulde passe Taarnuhret, svarede han Præsten, »at han ikke var Taarnvægter, ej heller Optrækker, men han var Chordegn«.

Maa det nu indrømmes, at det var et mærkeligt Forlangende af ham, at begære Tilladelse til at slippe sit Kvæg paa Kirkegaarden, saa var Svaret, han fik, dog nok saa mærkeligt, især naar henses til, at det var Sjællands Stiftamtmand og Biskop, der gav det. Det tillodes nemlig, at Degnen, »der berømmes for Duelighed og Flid«, maatte tøjre paa Kirkegaarden, dog saaledes, at denne ikke i mindste Maade beskadigedes, og at Høvederne ikke »kunde komme til at kaste Urenlighed paa Vejen, hvor Folk gaa til Kirken«.

Denne interessante Skrivelse blev behandlet ganske respektstridigt, idet man undlod at meddele dens Indhold til Degnen, der efter nogen Tids Forløb opfattede Stiftsøvrighedens Tavshed som et Samtykke, og en skønne Dag slap begge sine Køer derind uden Spor af Reb eller Tøjrepæl til at hæmme deres frie Bevægelser.

Men nu blev Kirkeværgen — Købmand Monefeldt — vred og det for Alvor; han lod Køerne indfange og sendte dem til Ejeren med et meget strengt Paalæg om at holde dem fra Kirkegaarden, da der ellers vilde times baade ham

og Køerne noget ret slemt. Og derefter skrev Monefeldt til Kirkeinspektionen, at han baade som Kirkens Værge og som Lem af Menigheden holdt det for sin uafviselige Pligt at afværge al Uorden og Uanstændighed vedrørende Kirken og Kirkegaarden, selv om man nok saa meget forsikrede ham, at han var uden Ansvar ved at tie stille, og fik han ikke Medhold hos Kirke-Inspektionen, vilde han indberette Sagen til Cancelliet.

Imidlertid havde Ditzel af Kirkeværgens Optræden taget Anledning til at skrive til Biskoppen og fortælle, at han havde opfattet den vedvarende Tavshed fra hans høje Foresatte som en Tilladelse, og hvad der videre var sket, og heraf saa altsaa Biskoppen, at Kirke-Inspektionen sad inde med den tidligere Resolution, der var dateret den 4de April, og nu var det den 23de Juni. Ditzels Brev gik til Kirke-Inspektionens Erklæring, der afgaves den 8de Juli, og i denne taltes der, om end i ærbødige Udtryk, dog rent ud af Posen.

At Resolutionen af 4de April ikke var meddelt Ditzel, var kun til Dels sandt, thi Præsten havde sagt til ham, at der var indløbet Svar fra Biskoppen, men havde kun ikke sagt, hvorledes Svaret var, men havde derimod henvist til Byfogden som den, hos hvem Skrivelsen opbevaredes. Der havde Ditzel ikke henvendt sig, og det maatte blive hans egen Sag. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Kirkegaardens Benyttelse som Tøjreplads for Degnens Kreaturer, da vilde hverken Byfogden eller Sognepræsten dølge, at alle Byens forstandige Indvaanere nærede en høj Grad af Modbydelighed blot ved at tænke paa, at Hr. Ditzel vilde søge en saadan Tilladelse, og hele Menigheden vilde utvivlsomt gjøre Indsigelse imod, at der blev vist saa ringe Agtelse mod den og dens afdøde Venner. I Fogtmans Samlinger var der desuden at finde et Kongeligt Reskript, som forbød Urenlighed paa en anden Købstads Kirkegaard, og Meningen hermed har øjensynligt været at hævde Kirkegaardens Ret til Fred, og forsikre Folk om

det Steds Hævd og Hæder, da det var forbudt Menigheden at jorde de Døde andetsteds. Derimod findes der næppe nogetsteds skrevet noget om, at det skulde være en Hovedsag ved Kirkegaardene, at det paa dem groende Græs paa den fordelagtigste Maade kunde blive anvendt af Degnene.

Hermed synes Sagen at være hendød, og den ret skrappe Erklæring til Stiftets hoje Øvrighed har gjort den tilsigtede Virkning. Biskop Balle, der endnu efter denne Tid varmt interesserede sig for Ditzel, har, forsaavidt det kan forstaaes, privat tilskrevet denne, at det var bedst, at lade den Sag fare, og der blev nu saa nogenlunde Fred paa Kirkegaarden.

Efter alt det Foranstaaende at dømme, har Biskoppen neppe vidst Besked med Superintendenten Dr. Peder Palladius' Tractat af 25de Maj 1553, hvor det om Kirkegaardene hedder . . . at de skal slaaes om Sommeren . . . og holdes rene for Fæ, Øg, Svin etc. . . . for Kirkegaarden er de Christnes Søgnehus til Dommedag.[1])

Jordbunden i Præstø egnede sig aldeles ikke for Ditzel. Ingen kunde lide ham, og han laa i bestandigt Kævleri saa at sige med hele Byen. Om det saa var med sin egen Familie; dette Sidste medførte, at han en Dag i Høsten 1790 forlod Hus og Hjem og Embede, Hustru og et nyfødt Barn og tog ud i den vide Verden; ingen vidste, hvorhen. Han skrev dog til sin Velynder, Biskoppen, in-

---

[1]) Rordam. Danske Kirkelove I. pag. 346. I Superintendentens Visitatsbog findes endvidere om Kirkegaarden: »Det skal være langt fra, at I skulle tilstede, at der kommer Oxe eller Fæ paa Kirkegaarden og beklikker det Sted, hvor Eders Forældre ligge og hvile sine Ben; det er Eders Sovekammer og Seng; hvo vil have sin Seng hjemme i sit Hus beskidt og beklikket? saa tænker til at holde den Seng, I skulle være længst udi, ren . . .«

den Afrejsen og meddelte, at han forlod Embedet, og at Grunden nærmest var af ægteskabelig Natur. Biskoppen sendte strax en Skrivelse til Provst Faber i Stavreby, der da var Provst i Baarse Herred, med Anmodning om at gøre alt for at finde Ditzels Opholdssted og derefter foreholde ham, hvor letsindigt og lidet passende for en gejstlig Mand, han havde handlet, og tilmed hvor uklogt det var, da Biskoppen nu vilde være afskaaret fra at hjælpe ham til Forflyttelse til et bedre Kald.

Om Provsten har fundet ham eller om han af egen Drift er vendt tilbage, har ikke kunnet oplyses, saalidet som hvorlænge han blev borte. Det har dog formodentlig ikke været ret længe, da der i saa Fald nok var indløbet Klage fra Borgerskabet. Muligvis har baade Provst og Biskop givet ham alvorlige Irettesættelser, som for en Tid har tæmmet hans urolige, skrivelystne Fingre, thi der ses ikke at være fremkommet Klager eller Besværinger fra ham i mere end et helt Aar. Saa tog han fat igen, og fra 5te Decbr. 1791 foreligger der en meget lang Promemoria fra ham angaaende forskellige Forurettelser, som han mente at have været Genstand for. Han finder et Sted Lejlighed til at bemærke, at det var øjensynligt, at det lille Præstø aftog Aar for Aar, hvorved hans Indkomster mindskedes. En lille Smule kunde der bødes herpaa, dersom man, paa Grund af, at Kirken for nogle Aar siden havde faaet et nyt Alterklæde, vilde skænke hans Kone det gamle, der ganske vist var lappet og stoppet over al Beskrivelse og helt uanstændigt at bruge i Kirken, men som hans Kone dog maaske kunde pille nogle Stumper ud af, der kunde bruges til lidt Klædningsstykker til deres lille Søn.

Hans Bøn i saa Henseende blev hørt, og hans Søn er troligvis bleven forsynet med nye Stadsklæder ved Hjælp af det gamle Alterklæde.

Kort Tid efter fik Ditzel i Sinde at søge sig Erstatning for det Græs, der blev ham nægtet paa Kirkegaarden;

i Juni 1792 vilde han være Landmand og fæstede af Etatsraad Niels Lunde Rejersen den da nylig oprettede Gaard »Lundegaarden«, og da det var vel besørget, søgte han om Tilladelse til at maatte bruge denne Gaard i Forbindelse med sit Embede. Skole-Inspektionen medgav imidlertid Ansøgningen den Erklæring, at hvis Ditzel fik den søgte Tilladelse, vilde han ganske sikkert ikke passe sit Embede. I Overensstemmelse med denne Erklæring blev Biskoppens Svar, der gik ud paa, at Ditzel maatte opgive enten Gaarden eller Embedet.

Det var et haardt Stød for den driftige Degn, og han kunde ikke bære det alene; blev han ærgret, skulde ogsaa andre ærgres, og han greb til det sædvanlige Middel at skrive en Klage til Biskop Balle. I denne berettede han, at han af de ham tillagte 15 Rdl. til Brænde endnu havde 5 Rdl. til Gode fra 1791, og, uagtet det nu var den 6te November, og altsaa paa Tide at begynde at lægge i Kakkelovnen, havde han slet intet faaet for 1792, og det skøndt han havde krævet Pengene flere Gange, men han havde kun faaet tomme Løfter af Byfogden istedetfor Penge, og nu kom Skolen til at staa ledig, hvilket var saameget mere beklageligt, som det foranlediges af Skolens Inspektører, der skulde gøre deres Bedste for at fremme Skolens Tarv. »Jeg er en Hader af Uorden«, skrev han, »og har altid været bange for at indvikles i det meget uafgjorte, som Byfogden sidder inde med . . .«, og han haabede nu ved høje Øvrigheds Hjælp at komme til sin Ret og faa sine Penge uden at have noget videre med Byfogden at gøre.

I Anledning af denne Udgydelse, i hvilken der dog, hvad angaar den omtalte Uorden, var en hel Del Sandhed, skrev Sognepræsten, Provst Smith og Byfoged Haar, at Degnens sidste Skrivelse nærmest maatte betragtes som en i hans Tanker passende Revselse for Afslaget paa Ansøgningen om Bondegaarden. Hvad Brændespørgsmaalet — der stadigt var brændende — angik, da var det jo hverken By-

fogden eller Præsten, der skulde levere Brændet eller Penge til at købe det for, men det var derimod Præstø By. Det var let sagt, men ikke saa let gjort, at udpine den forarmede Købstad, da de fleste Familier neppe havde det tørre Brød, og »der hører en Ditzels Hjærte til at tage dem det af Munden«. Byfogden skrev, at han ikke havde kunnet faa disse Penge af Byen »uden at bruge Midler, som mit Hjærte oprører sig imod« . . . »Jeg har derfor«, skrev han videre, »for den forløbne Tid udlagt Pengene af min egen Lomme«. For Fremtiden maatte Ditzel ligesom Andre, have Taalmodighed. Som Lærer tilkom det ham at lempe sig efter Folks Lejlighed og bære over med en fattig Menighed, der lønner ham naar og som den kan, og i mange Maader baade over dens Evne og hans retmæssige Fordring. Han skulde ganske vist ikke trygle, men ej heller med følesløs Strenghed inddrive sine Rettigheder, og det saameget mindre, som den Rettighed, der her er Tale om, er en Byrde, som Byen frivillig har paataget sig.[1]) Til dagligt Brug vidste Hr. Ditzel næppe, om han vilde se til Skole-Inspektionens Medlemmer, men naar han havde Brug for dem til Exeqverere og Bødler og som Objekter til at klage over, saa kunde han finde dem. Skolen havde i Aar ikke hidtil havt Mangel paa Ildebrændsel, heller ikke har den staaet ledig af den Aarsag. »Men tvinges vi af Hr. Ditzels Uforskammetheder til at betale Klage med Klage, da kunde vi maaske opgive andre Aarsager baade til hans Ulyst til Skoleembedet, og til Børnenes Ulyst til at komme i Skolen, og Forældrenes Ulyst til at sende dem dertil, og Byens Ulyst til at betale ham, hvad han med saa megen Strenghed fordrer, Aarsager, i hvilken Hr. Ditzel selv turde befindes ikke at være saa ganske uskyldig«.

Denne Erklæring afgaves den 12te December 1792;

[1]) Da Cancelli-Resolutionen af 1787 havde paalagt Byens Kæmnerkasse at udrede de 15 Rdl., var det, om end oprindeligt, dog ikke nu nogen frivillig Byrde.

Biskoppens Svar i den Anledning kendes ikke; det har dog næppe været gunstigt for Hr. Ditzel; thi da han kort efter indgav et nyt Andragende om at maatte overtage et lille Hollænderi, som han havde kontraheret om med Etatsraad Rejersen, imod at han holdt en Student til at hjælpe sig med Skolegerningen, fik han den Besked, at det skulde have sit Forblivende ved den tidligere Resolution, og at det ikke kunde bevilges ham at lade sit Arbejde i Skolen forrette af nogen Anden, naar han ikke selv var forhindret ved Sygdom eller Alderdom.

Alt dette var naturligvis Byfogden og Præsten Skyld i, og det maatte hævnes, hvorfor der atter gik en arkelang Klage ind til Biskoppen, handlende om ganske interesseløse Smaating; men nu havde selv Bispen tabt Taalmodigheden, og Hr. Degnen fik en meget skarp Tilrettevisning. Det betydedes ham, at saavel Byfogden som Præsten i deres Egenskab af Skole-Inspektører vare hans nærmeste Foresatte, og at han, dersom han ikke huskede derpaa, kunde risikere at blive sat under Tiltale.

Nu mærkede han, at det vilde være spildt Umage at klage oftere til Stiftsøvrigheden, og han besluttede derfor at prøve Cancelliet. Der var ikke langt fra Tanke til Handling, naar det gjaldt om at skrive Klager, og ind til Cancelliet gik en Besværing over, at der var nægtet ham Tilladelse til at drive det omskrevne Hollænderi. Men da han saa paa ny fik samme Svar, som han tidligere havde faaet, tabte han rent Modet. Der kom vel atter en Ansøgning ind til Biskoppen, men denne Gang var det om, at der maatte blive bevilget ham Afsked, dog mod at blive tillagt nogen Pension af Embedet.

Omtrent samtidig indkom der Klage fra en Del af de skolesøgende Børns Forældre over, at Ditzel i det sidste Aar ikke havde holdt nogen ordentlig Skole og i det sidste Halvaar næsten slet ingen. Selv om Børnene ikke havde været i Skole de 5 Dage af Ugen, bleve de dog tilsagte at møde om Lørdagen og medbringe deres Skolepenge.

Man fandt det skammeligt at se Ungdommen hendrive Tiden paa en saa ørkesløs Maade uden at blive oplyst, medens de lærte Udyder istedetfor Christendom, og da man af tilstrækkelig Erfaring vidste, at det ikke mere nyttede at tænke paa at faa Hr. Ditzel til en duelig Skoleholder, bad man om, at en anden maatte blive ansat.

I Anledning af begge Andragenderne erklærede Skole-Inspektionen, at det desto værre havde sin Rigtighed, som af Borgerne omskrevet, hvorfor det anbefaledes, at Ditzels Ansøgning om Afsked med en aarlig Pension maatte blive bevilget.

Sagen trak dog i Langdrag og endnu en Gang — i Sommeren 1794 — klagede Borgerne over, at der slet ikke blev holdt Skole. I Mellemtiden maa Biskoppen og Degnen have ført privat Korrespondance om Sagens Ordning; thi den 6te September 1794 skrev Biskoppen til Sognepræsten, at Degnen forlangte at faa 25 Rdl. om Aaret af Embedet, og hans Kone lige saa meget, hvis hun overlevede ham. Tilsidst enedes man om, at Ditzel skulde have 25 Rdl., men hans eventuelle Enke kun 10 Rdl., og at Studiosus Junghans skulde beskikkes til hans Eftermand.

Junghans gik ind paa Betingelserne, dog saaledes, at Pensionen skulde bortfalde, dersom Ditzel fik andet Embede, og allerede fra Mikkelsdag 1794 at regne var Junghans Indehaver af Embedet.

Nu var man altsaa færdig med Hr. Ditzel, der strax overtog Lundegaarden og allerede samme Aar blev kaldet til Lærer og Kirkesanger i Jungshoved. Muligvis har de forbedrede økonomiske Forhold atter givet ham Lyst til at omfatte Skolegerningen med Interesse; han blev da i alle Tilfælde velset i sin nye Virksomhed og blev endog Dannebrogsmand 1810. —

Men Forholdene i Præstø bleve paa ingen Maade bedre. Nogle Maaneder før Junghans blev beskikket — i

Juni 1794 — var Officersboligen, der siden 1777 havde været benyttet som Skole, solgt ved offentlig Auktion til Nedbrydning, og den nye Degn maatte derfor flytte hen i den gamle Skole paa Raadhuset, hvor han foruden Skolestuen kun havde det bekendte Sengekammer til sin Raadighed. Uagtet Provst Smith skrev, at Skolen altid havde været ussel, og nu efter mere end 40 Aars Forløb uden nævneværdig Reparation var saa elendig, at ingen Lærer kunde bebo den, blev det dog ikke anderledes, og de gentagne Ansøgninger om Forbedringer førte kun det med sig, at der blev en meget bitter Strid mellem Provst Smith — Sognepræsten — der holdt paa, at Læreren skulde have en bedre Lejlighed, og Byfoged Brorson, der for at spare de fattige Borgere for Udgifter, holdt paa, at det kunde passere, som det var, lidt endnu.

Denne i hver Henseende uhyggelige Strid gik saa vidt, at Byfogden skrev til Biskoppen og beklagede sig over Provsten.

> »Min Hustru«, skrev han, »er højst frugtsommelig og længes i denne sin Tilstand efter at komme til Herrens Bord, ligesaavel som jeg selv og min kære Moder; men det er os ikke muligt at indtræde i Skriftestolen og gaa til Alteret uden at Andagten og Sindets Ro vil blive forstyrret ved at være overfor en Mand, der uden Betænkning og uforskyldt overfalder mig paa Ære og gode Navn.«

Junghans passede imidlertid sin Gerning kun saa nogenlunde, hvilket gav Anledning til, at nogle Forældre satte deres Børn i privat Skole. Herover blev Junghans vred og klagede, og dette gav igen Anledning til, at det blev oplyst, at man ikke vidste, hvem der var pligtig at læse med Børnene fra Nysø Huse. De hørte ikke til Skibbinge Sogn; derfor kunde de ikke komme i Skole der, og da Junghans var beskikket til Skoleholder i Præstø By, men ikke i Præstø Sogn, var han heller ikke

pligtig at læse med dem; det mente han i det mindste, men det blev ham dog paalagt. Da han ikke heller fik Medhold med Hensyn til Klagen over de private Skoler, der vedblivende fik Lov til at bestaa, hvorved han mistede nogle Skillinger i ugentlige Skolepenge, tegnede alt til, at der skulde blive de aamme urolige Forhold med ham som med Formanden; men da indfandt sig en paalidelig Fredsmægler, — Døden kaldte Hr. Junghans andetsteds hen i Foraaret 1797. Han begravedes den 5te April kun 46 Aar gammel.

Under Vakancen skrev Stiftsøvrigheden til Skole-Inspektionen, om det ikke var muligt, at der ved Samtale og mindelige Forhandlinger kunde opnaaes Enighed og Overenskomst med Borgerskabet om at faa Skolelejligheden udvidet og forbedret, saa at baade Læreren og Børnene kunde være tjente dermed; men disse Forhandlinger førte ikke til noget. Borgerskabet, der for de ni Tiendedeles Vedkommende ikke havde bedre Lejlighed end Skoleholderen, fandt, at han fik hjælpe sig med det, der var for Haanden, til bedre Tider, og saaledes gik det til, at Peder Andreas Ørsløv, der blev kaldet i Juni 1797, maatte flytte ind i den gamle, bekendte Lejlighed med Sengekammeret ved Siden af Skolestuen og med Laase for Dørene, netop som den var, da den toges i Brug 44 Aar tidligere. Ørsløv blev da ogsaa lige strax ked af Forholdene og søgte Forflyttelse, som det dog ikke lykkedes ham at opnaa før efter fem Aars Forløb, og imidlertid kom Biskop Balle paa Visitats i 1799. Det synes, som om vor berømte Lærebogs Forfatter har været ret tilfreds med Ørsløvs Undervisning, thi i Visitats-Protokollen findes følgende Notits:

»Sognepræsten, Hr. Bøgh, prædikede over Evangeliet paa 10de Søndag efter Trinitatis ordentlig og opbyggelig, men, som Skik nu er hos de Yngre, saa at han gik Jesu Forsoning forbi, uagtet der var nær Anledning til at erindre derom. Ungdommen var i

Almindelighed noget sagtfærdig. Dog viste de fra Købstaden god Kundskab og godt Begreb efter Lærebogen samt læste Salmer. De fra Landet havde ogsaa, hvad nogle angaar, god Kundskab efter Lærebogen, og de Fleste svarede efter Forklaringen ganske vel og vidste Salmer endog efter den nyeste Salmebog«.

Som man vil kunne slutte sig til heraf, var det dog ikke nogen stor Kundskabsfylde, at Børnene sadde inde med. Hvilken Forskel paa da og nu! — Vil det kommende Aarhundrede bringe forholdsvis lige saa megen Fremgang? Maaske. — Udviklingen af den menneskelige Aand gaar ustandseligt fremad. — Men — hvorlangt? — hvorlænge?

Den 24de April 1802 blev Ørsløv kaldet til Vordingborg, og snart efter blev Skoleholder i Snesere Johannes Duun befordret til Præstø. I P. Jensens »Snesere Sogn« fortælles, at Duun, der havde været i Snesere fra 1798 Aaret efter blev skilt fra sin Hustru i Henhold til Kongelig Bevilling, og at Aarsagen hertil var, at hun var meget drikfældig, og at han, naar Gemytligheden kom over hende, ikke kunde modstaa sine Lyster til at give hende en Dragt Prygl. Og da han var en velvoxen, bomstærk Mand, gjorde han det i Reglen ret grundigt.

Uagtet han nu ikke kom længer borte fra, og altsaa maa antages at have været kendt med, hvad han gik ind til, blev dog ogsaa han snart ked af Præstø og søgte Forflyttelse, men opnaaede den ikke. Derimod fik han 1806 udvirket en Cancelli-Resolution af 22de Marts i Henhold til hvilken der skulde betales 30 Rdl. om Aaret til Læreren som Godtgørelse for Skolebrændsel, istedetfor de hidtil betalte 15 Rdl. 3 Uger senere døde han og blev begravet den 20de April.

Da Studiosus Andreas Tønnesen derefter havde faaet Embedet, traadte Spørgsmaalet om den elendige Skolelej-

lighed atter frem, og denne Gang kom der da et, om end kun lille Resultat.

Efter Forhandlinger med Borgerskabet indstillede Skole-Inspektionen, at Fattigvæsenet, der, som det vil erindres, havde 3 Fag Husrum ved Siden af Skolestuen, skulde afstaa disse til Skolen og istedetfor købe et Hus med Jord, som kunde faaes for 290 Rdl. Borgerskabet stillede dog som Retingelse, at det kunde faa Tilladelse til at sælge Jorden fra Stedet, uagtet dette jo var forbudt ved det Kongelige Reskript af 3die Januar 1771.[1]) Man fik denne Tilladelse, og den 15de November 1806 resolverede Cancelliet, at Skolen efter Inspektionens Forslag skulde udvides med de 3 Fag, der tillige med den gamle Skolelejlighed skulde sættes i forsvarlig Stand. Som Følge heraf blev den 1ste August 1807 afholdt Licitation over Omkostningerne ved det fornødne Arbejde. Overslaget var 299 Rdl., men Snedker H. J. Hansen paatog sig Arbejdet for 250 Rdl.

Dels ved de forbedrede Lokaler, men fornemlig ved Tønnesens Hjælp kom der en hidtil ukendt Orden i Skolevæsenet. Han passede trolig sin daglige Dont og fik efterhaanden sine Indtægter forøgede.

I 1815 var der 60 skolesøgende Børn, og da tvende Søstre Krogerup, der havde undervist c. 20 Pigebørn i Haandarbejde m. m., hørte op hermed, overtog Tønnesens Hustru denne Del af Undervisningen. Da der skulde afgives en Beretning til Amtet om Lærerens Lønningsforhold, erklærede Tønnesen, at han var tilfreds med Forholdene, som de nu vare, og gav Afkald paa al fast Løn, da han var overbevist om, at alt, hvad han fik paa den Maade, det vilde han tabe som Klokker og Kordegn, da Borgerne ikke evnede at lønne ham bedre end de gjorde.

Af Indberetningen til Amtet ses, at alt Skolens In-

---

[1]) Se herom 17de Afdeling: Om Udskiftningen af Overdrevsjorderne.

ventarium bestod af 2 Borde og 2 Bænke; derimod fandtes intet Catheder og ingen Stol til Læreren.

I 1816 tilbød daværende Huslærer paa Nysø, cand. theol. Repholtz uden Betaling at give Undervisning i Skolens øverste Klasse i Mathematik, Naturlære, Naturhistorie, Historie og Geografi i 6 Timer ugentlig.

Tilbudet modtoges med Glæde, og Undervisningen begyndte den 1ste Maj 1816, men varede kun 2 Aar, da Repholtz, som han skrev, fik sin Tid optaget paa anden Maade. De af ham benyttede Undervisningsapparater, Landkort m. m. skænkede han til Skolen.

Tønnesen synes at have været en anset Mand i Byen, hvor han virkede i 32 Aar indtil sin Død i August 1838. Som Belønning for den lange Virksomhed som Kordegn indstillede Kirke-Inspektionen, at Kirken maatte yde ham fri Jord og Klokkeringning, hvilket naadigst bevilgedes af Stiftsøvrigheden.

Embedet blev nu bestyret af en midlertidig ansat Lærer, medens der forhandledes om hele Skolevæsenets Organisation. Borgerskabet forsøgte at slippe med at faa den nye Kordegn til Førstelærer og ved Siden heraf holde et ungt Menneske som hans Hjælper. Man slog paa de bekendte Strenge om Byens ringe Størrelse og Fattigdom — denne sidste var dog nu paa ingen Maade større end i de fleste andre Købstæder — men det hjalp ikke; der skulde ansættes en Kateket som Førstelærer, og en examineret Andenlærer, og cand. theol. Carl Edvard Müller blev den første Kateket, medens cand. theol. Christian Michelsen blev Kordegn, Klokker og Andenlærer og var det indtil 1852. I det sidste Aars Tid led han af en Sindssygdom, og det tillodes hans Hustru at holde Hjælpelærer. Som saadan fungerede fra Juli 1851 Peter Andersen Hækkerup, født den 14de Januar 1829, Seminarist fra Jonstrup fra Juni 1851, og, — om end ikke uden Betænkelighed fra Skole-Direktionens Side — blev han efter Michelsens Død i 1852, den 4de Januar 1852 kaldet som Kordegn og

Andenlærer, efterat 102 af Byens Borgere, der støttedes af Skolekommissionen, havde indgivet Andragende om at faa ham beskikket. Den 26de Maj 1892 blev han benaadet med Dannebrogskorset og fik efter Ansøgning sin Afsked fra 4de Januar 1895 at regne efter 43½ Virksomhed som Lærer og 42 Aars som Chordegn.

I de forløbne Aar var der selvfølgelig sket en Del Forandringer saavel med Skolebygningen som med Lærernes Lønningsvilkaar og Skoleundervisningen i det Hele taget.

Saaledes var Kordegnens Løn i 1850 509 Rdl. 4 Mk. 6 Sk., og Kateketens 568 Rdl. 1 Mk. 3 Sk., hvilke Beløb bleve opgivne af Skolekommissionen i Anledning af Ansættelse til Krigsskat.

Den 5te December 1860 approberede Ministeriet en ny Skoleplan, i Henhold til hvilken der blev oprettet et Tredielærer-Embede. Efter Indførelsen af denne Plan blev ogsaa Skolebygningen udvidet. Der blev opført en ny Skolebygning ved Siden af den gamle, og denne blev istandsat til Lærerboliger, hvilket ialt kostede Kommunen 2951 Rdl. Den 30te August 1862 indberettede Pastor Gjellebøl til Herredsprovsten, at den ny Skole var færdig til at kunne tages i Brug.

Og denne Bygning gjorde da Fyldest i et Trediedel Aarhundrede, indtil Skolevæsenet 1895 atter omordnedes og blev indrettet paa tidssvarende Maade ved Oprettelsen af Realklasser og ved Opførelsen af en ny i hver Henseende tidssvarende Bygning til Borger- og Friskolen, medens de ældre Skolelokaler, der, efter at Raadhuset var flyttet i 1824, vare betydeligt udvidede ved flere Lejligheder, nu atter udvidedes og ombyggedes, saa de afgave gode Lærerboliger og i en Bagbygning Lokaler til de ny oprettede Realklasser.

Fortegnelse

over

Rektorer ved Latinskolen; Kordegne og Kateketer i Tiden fra c. 1600 til 1895.

Jens Justesen, Rektor og Klokker i Slutningen af det sextende Aarhundrede; blev forflyttet til Stege, hvor han var 1602.

Georg Justesen, kom til Præstø som Conrektor c. 1630

Oluf Degn, var Kordegn i Aarene . . . . . 1657—1660
(har mulig været det baade før og efter).

Søren Amdisen, samtidig Kapellan og Rektor.

Gelle Nielsen var Kordegn 1670
(har sandsynlig afløst Oluf Degn.)

Hans Andersen, Rektor og Klokker (vistnok ogsaa Kordegn) . . . . . 1670—1681

Christian Arentzen Rektor . . . . . 1681—1693
(blev Rektor omtrent samtidig med at efterstaaende Jørgen Petersen blev Kapellan, og disse to have da delt samtlige Forretninger imellem sig).

Jørgen Pedersen blev Kapellan 1681 (ikke, som angivet hos Wiberg i 1684) og blev tillige Rektor efter at foregaaende enten var afsat eller forflyttet . . . . . 1693—1705

Augustinus Haar, Sognepræst, Rektor og Degn (ikke Klokker) . . . . . 1705—1727

Arent Behmann, Sognepræst; tillige Rektor fra 1727—1740
efter Latinskolens Nedlæggelse var han foruden Sognepræst tillige Kordegn og Skoleholder; da han havde 3 Kirker, Præstø, Skibbinge og Jungshoved, havde han dog Kapellan, og Klokkeren fungerede som Skoleholder 1740—1752

Stephan Christian Heegaard, Klokker, Degn og Skoleholder . . . . . 1753—1755

Christian Gantzel, Studiosus, Klokker, Degn og Skoleholder . . . . . 1755—1771

Jens Gellius Møldrup var Klokker, Degn og Skoleholder		1771—1777
Rasch-Strande	ligeledes	1777—1784
Mathias Andersen Ditzel	—	1784—1794
Jacob Junghans	—	1794—1797
Peter Andreas Ørsløv	—	1797—1802
Johannes Duun	—	1802—1806
Andreas Tønnesen	—	1806—1838
Kand. theol. Christian Michelsen Kordegn og Andenlærer		1838—1852
Peter Andersen Hækkerup	ligeledes	1853—1895
Jens Johannes Carl Olsen	ligeledes fra 13/5	1895—Dato

Kateketer.

Kand. theol. Carl Edvard Müller, Kateket og Førstelærer		1838—1845
Lic. theol. Eiler Henning Hagerup	ligeledes	1845—1850
Kand. theol. Ole Christian Thorning Flagstad	ligl.	1850—1859
Kand. theol. Joachim Gudme	ligeledes	1860—1866
Embedet ubesat fra		1866—1877
Kand. theol. Emil Christian Teisner	31/12	1877—1881
da han kaldtes til Sct. Thomas. Han døde 1884 paa Hjemrejse herfra.		
Kand. theol. Hans Frederik Vilhelm Wandal	14/6	1882—1893

Efter Skoleordningen i 1895 er nu følgende Lærere i Virksomhed:

	Lon
S. M. S. Juul, Inspektør og Førstelærer, kaldet 4/5 95	c. 24—2500 Kr.
J. J. C. Olsen, Kordegn, Klokker og Graver, 2den Lærer, kaldet 13/5 95	c. 23—2400 -
P. L. Prætorius, Organist og 3die Lærer kaldet 17/6 74	c. 16—1700 -

Kand. phil. H. P. R. Lauritzen, 4de Lærer, kaldet $^{30}/_{10}$ 95	Løn c. 1000	Kr.
Seminarist med udvidet Examen R. Hansen,	ansat 1898	
Frk. Charlotte Jørgensen (Lærerinde-Examen),	- 1899	
Frk. Johanne Damkier (Alm. Forberedelses-examen).	- 1899	

samt som Timelærere:

Frk. Madsen i Haandarbejde, Fru Juul i Haandarbejde og Gymnastik, og Politibetjent F. R. Nielsen i Gymnastik og Svømning.

16de Afdeling.

Nogle Oplysninger om Fattigvæsenets Tilstand i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Som det vil erindres, brændte Fattighuset under den store Brand 1750, og Fattiglemmerne fik en midlertidig Plads paa Raadhusloftet, indtil deres nye Lejlighed i den nye Raadhusbygning blev færdig. Iøvrigt véd man ikke meget om Byens Fattigvæsen før 1758, da dets Protokol og Regnskaber brændte 1757 hos Købmand Petersen, der da var Fattigforstander. Nogle enkelte Oplysninger ere dog meddelte i 9de Afdeling, ligesom der i Afdelingen om Byens Legater og Fundationer vil findes omtalt nogle Legater til Fattigvæsenets Bedste.

Fra 1758 existerer derimod de aarlige Regnskaber, og det vil formentlig have sin Interesse at blive kendt med enkelte af disse, hvorfor de gengives for Aarene 1758, 1780 og 1803 tilligemed nogle andre Oplysninger fra samme Tidsrum.

Købmand Petersen opgav Regnskabsbeholdningen fra 1757 at være . . . . . 33 Rdl. 3 Mk. 4½ Sk.

I 1758 indkom:

Frivillige Gaver	11	-	2	-	2	-
Mulkter	»	-	2	-	8	-
At overføre . . .	45	Rdl.	1	Mk.	14½	Sk.

Overført . . .	45	Rdl.	1	Mk.	14½	Sk.
Ved Ejendomshandel	»	-	1	-	12	-
Kirkens Fattigblok	3	-	3	-	»	-
Rente af Legater	35	-	1	-	2	-
Et Fattiglems Efterladenskab . .	2	-	3	-	10	-
Fattigvæsenets Andel af Byens Accise[1])	11	-	5	-	11½	-
Indtægt ialt . . .	98	Rdl.	5	Mk.	2	Sk.

Udgiften stillede sig saaledes:

5 Fattiglemmer fik hver en Mark om Ugen, altsaa ialt for 260 Uger	43	Rdl.	2	Mk.	»	Sk.
Samme fik Vadmel og Lærred for hver 9 Mk.	7	-	3	-	»	-
Sammes Andel i Fattig-Blokkens Penge	1	-	2	-	12	-
11 andre Fattige fik dels Penge, dels Vadmel og Lærred for. . .	8	-	5	-	8	-
Fattige Skolebørn Penge (af Lauritz Nielsens Legat)	»	-	4	-	6	-
Do. Klæder (af samme Legat). . .	6	-	1	-	8	-
For en Favn Brænde til »de Fattiges Varme«	1	-	4	-	»	-
En Ligkiste	1	-	2	-	»	-
For at »slaa et Træ i Stykker«, som var skænket af Nysøs Ejer	1	-	2	-	12	-
Udgift ialt . . .	72	Rdl.	3	Mk.	14	Sk.

[1]) Ifølge en ældgammel Regel, hvis Oprindelse ikke kendes, men som maaske hidrører fra den pag. 26 omtalte Overenskomst mellem Knuth Marcussen som Christian den Andens Udsending paa den ene Side og Præstø Borgerskab paa den anden, hvilken Overenskomst handlede om Byens Sise, deltes Byens Andel af Accisen mellem Byen, Byfogden og Fattigvæsenet, saa at hver fik en Trediedel. Ved Cancelli-Resolutioner af 26de Maj 1822 og 31de August 1824 forandredes Forholdet efter Andragende fra Byfogden saaledes, at sidstnævnte fik de $^2/_3$ og Fattigvæsenet $^1/_3$.

Det var ingen stor Udgift til Fattigforsørgelse, men de ydende Borgere vare jo ogsaa ved den Tid omtrent lige saa forarmede som de nydende. Derfor synes det ogsaa ret mærkeligt, at man blev misfornøjet med, at det ved Reskript af 9de Maj 1760 blev paalagt Tjenestetyende at bidrage til de Fattiges Underholdning. Det blev paabudt enhver Krambod-Svend og hver Skriver-Karl at betale 24 Skilling, hver Haandværkskarl og hver Tjenestekarl 16 Skilling, og hver Tjenestepige 8 Skilling aarlig; men, som sagt, det var man slet ikke glad for, og Fattigforstanderen erklærede da ogsaa, at han ikke vidste, hvorledes han skulde faa disse Penge: »thi«, skrev han til Stiftsøvrigheden, »hos Tyendet kan jeg ikke faa dem, for de har ingen, og Husbonderne de vil ikke betale, da de mene, at de alligevel komme til at betale den fulde Løn til Fardag, saafremt de vil vente at beholde Folkene i Tjenesten«. »Desuden«, fortsatte han, »fik jo de Fattige det foruden, alt, hvad de skulde have«, og da Byens »afbrændte Indvaanere« allesammen vare fattige, mente han, at det nok kunde faa Lov til at gaa i den gamle Gænge fremdeles. Byfogden og Sognepræsten, der erklærede sig over Fattigforstanderens Skrivelse, udtalte, at hvis Reskriptet skulde efterleves, vilde Følgen blive, at Byens Indvaanere, der selv intet ejede, kom til at opsamle Kapitaler til de Fattige.

Stiftsøvrigheden erklærede imidlertid, at det Kongelige Reskript selvfølgeligt skulde efterleves, og vilde Tyendet ikke betale, skulde Kongens Foged hjælpe til den rette Erkendelse.

Uagtet Halvdelen af de fra Lauritz Nielsens Legat stammende Rentepenge tilhørte Skolen, er der dog kun udgivet til Skolebørn 6 Rdl. 94 Sk.; men Stiftsøvrigheden fandt da ogsaa, at denne Maade at læse Legatets Bestemmelse paa var ganske utilstedelig, og den resolverede, at kun det Halve af Renten maatte føres til Indtægt for Fattigvæsenet, »saa at Skolebørnene kunde faa, hvad de

tilkom«. Men da det var Borgerskabet mere om at gøre at hjælpe paa dets ringe Skatteevne end paa Skolebørnene, medens man dog ikke ligefrem turde trodse Legatets klare Bestemmelse og Stiftsøvrighedens Resolution, viste man, at man forstod sig paa Posteringskunsten, og førte vel en Del af Beløbet til Indtægt for Skolen, men paa den Maade, at det anvendtes til Indkøb af Brænde, der blev »de fattige Børns Hjælp til Skolens Varme«. Da Byen skulde betale de Fattiges Andel af Omkostningerne ved Anskaffelsen af Skolebrændselet, er det klart, at det paa den Maade blev Byen og ikke Skolevæsenet, der fik Nytte af Skolelegatet.

Formodentlig er denne fiffige Posteren forpurret af Stifts-Revisionen; thi fra 1791 har man fundet paa en anden Methode, der var lige saa god som den forrige, forsaavidt det kun kom an paa at varetage Byens Interesser. Det Skolevæsenet tilkommende Beløb uddelte man nemlig til fattige Skolebørn, for at disse dermed skulde betale de ugentlige Skolepenge til Degnen. Saa slap Byen for den Udgift.

Endnu i 1780 var Fattig-Regnskabet ikke meget indviklet; det saa saaledes ud:

Indtægt.

Kassebeholdning	52	Rdl.	3	Mk.	10½	Sk.
Rente-Indtægt	18	-	2	-	4½	-
Fattig Blokken	4	-	3	-	9	-
Gaver	6	-	»	-	»	-
Reskript 9de Maj 1760 (Tyendeskatten)	3	-	4	-	»	-
Ved Huskøb	1	-	»	-	»	-
Accise	18	-	»	-	6½	-
Ialt Indtægt . . .	104	Rdl.	1	Mk.	14½	Sk.

I Tyendeskatten have vi et udmærket Bidrag til Bedømmelsen af de næsten ufattelig smaa Forhold, der den

Gang vare i Købstaden. Det vides, at der i 1780 var mindst 9 Tjenestepiger i Byen, der betalte hver 8 Sk. . . . . =	»	Rdl.	4	Mk.	8	Sk.
Endvidere, at der var mindst 6 Tjenestekarle à 1 Mk. . . . . =	1	-	»	-	»	-
Antage vi nu, at der har været mindst 3 Krambod- og Skriverkarle à 24 Sk. . . . . =	»	-	4	-	8	-
(der var bevisligt 2 Krambodkarle) kan der altsaa ikke have været mere end 7 Haandværkskarle af alle Slags . . . . . =	1	-	1	-	»	-
da disse Beløb udgøre de omstaaende	3	Rdl.	4	Mk.	»	Sk.

Udgift.

4 Fattiglemmer hver 1 Mk. om Ugen	34	Rdl.	4	Mk.	»	Sk.
Sammes Andel af Legater	8	-	3	-	12½	-
Til andre Fattige betalt ialt . .	4	-	2	-	»	-
2 Læs Brænde	1	-	»	-	»	-
7 - Tørv	1	-	4	-	8	-
Beholdning	53	-	5	-	10	-
Ialt Udgift . . .	104	Rdl.	1	Mk.	14½	Sk.

Ved Bryllupper og lignende Festligheder indkom der forholdsvis betydelige Beløb til de Fattige, saaledes i 1781 ved Byfoged Haars Bryllup 6 Rdl. 2 Mk. 9 Sk., og ved Købmand Monefeldts 6 Rdl.

Da det ikke altid var let at faa anbragt de Smaakapitaler, man havde som Kassebeholdning fra det ene Aar til det andet, mod nogenlunde sikkert Pant, bleve de anbragte i en i Kirken værende Kiste, forsaavidt man syntes, at Fattigforstanderen havde større Beholdning, end man mente at kunne betro ham. I dette forsvarligt aflaasede Gemme var der i 1792 67 Rdl. Dette Beløb og lidt, som senere sammensparedes, lykkedes det omsider at

faa anbragt til Rentenydelse, og i 1797 ejede Fattigvæsenet — inclusive Legaterne — 662 Rdl. 58 Sk., der gav i Renteindtægt 26 Rdl. 3 Mk. 2 Sk. Dette Beløb blev uforandret i de nærmest følgende Aar, og i 1803 stillede Regnskabet sig saaledes:

Indtægt.

Rente-Indtægt	26	Rdl.	3	Mk.	2	Sk.
Gaver	7	-	1	-	6	-
Tyendeskat	7	-	2	-	8	-
Tavle- og Blokkepenge	16	-	5	-	3½	-
Indsamlet ved et Bal hos Købmand Worm	6	-	2	-	»	-
Ved Handel om en Hestemølle	5	-	»	-	»	-
Et Bal hos Østergaard	4	-	4	-	10	-
Et af Købmand Worm tjent og til de Fattige skænket Salær	3	-	»	-	15½	-
Bøder	35	-	3	-	»	-
Ialt Indtægt . . .	112	Rdl.	4	Mk.	13	Sk.

Som man ser, er Tyendeskatten siden 1780 voxet til det Dobbelte, hvad der stemmer med det i 18de Afdeling anførte om, at Købstaden i Begyndelsen af det nye Aarhundrede med raske Skridt begyndte at arbejde sig fremad. Med Hensyn til det betydelige Beløb 35 Rdl. 3 Mk., der er ført til Indtægt som Bøder, da har denne Sag sin egen Historie.

General-Vejkommissionen havde sat nogle Arbejdere til at opgrave Vejgrøfterne imellem Præstø og Nysø langs den gamle Landevej, men denne Opgravning fandt Købstadens elegerede Mænd at være skadelig. For hvad? —, og de forlangte, at der skulde holdes op med Arbejdet. Da vedkommende Arbejdere ikke vilde indlade sig herpaa, med mindre de fik Ordre fra deres Foresatte, som havde sat dem til Arbejdet, blev der et lille Slagsmaal, under hvilket de Elegerede fratoge Arbejderne deres Redskaber

og Værktøj og derhos strax efter klagede til Cancelliet over General-Vejkommissionen og dens Arbejder og Arbejdere.

Efterat Cancelliet havde indhentet Betænkninger i Sagen, fik de Elegerede ved Cancelliets Resolution af 8de Marts 1803 kort og godt den Besked, at det overlodes Kommissionen at tage Bestemmelse om, hvorvidt Grøfterne vare skadelige eller ikke, ligesom det overlodes Byens elegerede Mænd selv at bestemme, om de vilde betale 30 Rdl. til Byens Fattige eller sættes under Tiltale, fordi »de lovstridigt havde frataget Grøftegraverne deres Redskaber, medens de arbejdede«.

Og saa valgte Mændene at betale. Og saa fik Byen en extraordinær Indtægt; de Fattige de fik som sædvanlig ikke mere end deres Mark om Ugen; men de vare jo ikke vante til mere og maatte vide at hjælpe sig dermed. —

Udgift.

4 Fattig-Lemmer hver 1 Mark om Ugen[1])	34	Rdl.	4	Mk.	»	Sk.
Samme Legatrenter	13	-	5	-	12	-
10 andre Fattige til Husleje . .	10	-	2	-	5	-
Brænde og Tørv	11	-	3	-	14	-
For et Barns Pleje og Ophold .	4	-	»	-	»	-
Overskud	38	-	»	-	14	-
stemmer med Indtægten . . .	112	Rdl.	4	Mk.	13	Sk.

I 1804 havde Byen 17 Fattige, og Understøttelsen udrededes nu med lidt højere Beløb, idet nogle vel kun fik 16 Sk., men andre derimod 24 Sk. om Ugen, saaledes, at der i Alt medgik 245 Rdl. 32 Sk. for hele Aaret.

---

[1]) Til Sammenligning anføres, at Taxten for optagne Svins Kost ogsaa var 1 Mark ugentlig.

Da Skolelokalerne i det gamle Raadhus udvidedes ved Tønnesens Embedstiltrædelse, og de Fattige i 1807 skulde flytte hen i det til deres Brug erhvervede Hus, blev der sammesteds indrettet 2 Stuer hver til 3 Personer, der havde fælles Køkken og Forstue, men hver sit Spisekammer.

17de Afdeling.

Om Købstadjorderne.

Der er allerede i første Afdeling omtalt de gamle Landsbyer Tudebølle og Kopager, der vare beliggende paa Faxinge Fang. Om Tiden, naar disse Byer ere forsvundne, kan man kun udtale sig i Gisninger, men er dog ikke helt uden Vejledning. Naar man nemlig erindrer, at begge Byer i 1353 tilhørte Sct. Peders Kloster i Nestved eller Skovkloster, som det alt kaldtes ved denne Tid, da det efter at være brændt 1261 var flyttet ud i Skoven, og naar man husker, at Klosteret det nævnte Aar slap for Forpligtelsen til at gøre Gæsteri for Kongen af disse med flere Jorder imod at afstaa nogle af dem — deriblandt selve Præste-Øen til Kronen — ligger det ikke saa fjernt at tænke paa, at Byerne have ophørt at existere, omtrent da Byttet fandt Sted, og at Gæsteri-Forpligtelsen netop er bleven afløst, fordi Byerne, der begge laa umiddelbart ved Landevejen til Vordingborg, vare blevne øde, og Forpligtelsens Opfyldelse derved vanskeliggjort for Klosteret. At Byernes Ødelæggelse kan være sket ved denne Tid, bliver desuden ikke usandsynlig, ogsaa af den Grund, at vi kort forinden havde den skrækkeligste Pest, der nogensinde vides at have hjemsøgt Danmark, nemlig den saakaldte Digerdød eller den sorte Pest i Aarene 1348—50. Denne Pest lagde saa mange Byer øde, og om der end intet historisk er bekendt

om, at det ogsaa har været Tilfældet med de to nærmest ved Præstø, er det dog ret troligt, saa meget mere, som det vides, at de forlængst havde ophørt at existere i 1480. Og da nu Kronen i 1353 kom i Besiddelse af Engene ved Tudebølle, Faxinge og Præstø med sit Fang, er det ret rimeligt, at Jorderne ere blevne lagte til den fremvoxende By og delte mellem 32 af dens Indvaanere, der betalte en aarlig Afgift af hver Jord, hvilken Afgift efter Jordernes Beskaffenhed beløb sig til imellem 3 og 5 Mark for hver, og betaltes desforuden af samtlige Jordbrugere som Vederlag for Græsningsretten paa Engene ved Even og i Hollænderskoven den tidligere omtalte Afgift af 2 Tdr. Rostokker-Øl.

Byen Kopager har ligget Norden for Nysø — hvilket fremgaar af at Nysø Nørremark lige til 1730 og maaske senere endnu bar Navn af Kopager eller Kobberager Marken — medens Tudebølle har ligget sydligere ned mod Tubæks Mølleaa, hvad ogsaa Navnet tyder paa, da Møllens ældste bekendte Navn var Tudebølle Mølle; det er da ret rimeligt, at de 19 Haver, der tidligere ere omhandlede og som laa paa den senere saakaldte Nysø Møllemark, langs den nordlige Side af Aaløbet lige til Præstø Vesterport, ere de Pladser, paa hvilke den gamle Byes Bygninger have staaet, og hvor der maaske alt har været Haver eller Vænger for mere end 600 Aar siden.

Saaledes have Forholdene været ved den Tid Præstø blev Købstad og nogen Tid derefter, men da Borgerne ikke dyrkede de længst bortliggende Jorder imellem Oregaards Vænge og Faxinge Skov og syd for denne langs Even Aa, bleve disse tagne i Brug og Besiddelse af andre og paa den Maade ere de 7 af Jorderne komne fra Præstø — 6 til Faxinge og den syvende til Oregaard. Dette er imidlertid først sket efter Reformationstiden; thi paa Baarse Herredsting blev i 1684 irettelagt en Dom, der var afsagt paa Præstø Byting i 1579, og i hvilken var indført et Tingsvidne, udstedt af Baarse Herredsting i 1531, hvilket

Tingsvidne viste, at der den Gang afgik de 32 til Præstø hørende Jorder svaredes i Kirke-Tiende 4 Pund Korn o: 16 Tønder, altsaa ½ Td. af hver Jord. Men Fraskillelsen maa imidlertid have fundet Sted forholdsvis kort Tid derefter, for Arendt Andersen, der var Sognepræst fra 1638 til 1678 vidnede under en af de mange Processer, der vare imellem Nysøs Ejere og Præstø Borgerskab i hans sidste Embedsaar, at de 7 Jorder forlængst vare tagne fra Byen, og at ingen kunde mindes, naar det var sket. Lidt efter lidt, og da de trange Tider vare komne til Byen,[1]) gik derefter saa en og saa en anden Jord over paa Faxinge Bønders Hænder, fordi Borgerne ikke kunde eller vilde betale den Afgift som Bønderne, hvorpaa er nævnt Exempel i 8de Afdeling.

Ifølge Magister Hersløvs Tiendebog beløb Præste-Tienden henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede sig i Natura til 2 Traver Byg, 8 Neg Rug, 6 Neg Havre og 2 Neg Hvede af hver Jord. Da dette var en Tredivte-Del af Høsten, sés det let, hvormeget der høstedes af hvert Jordbrug, og da dette maa have havt en Gjennemsnitsstørrelse af mellem 25 og 30 Tdr. Land — hele Arealet foruden Skovene har været 8 à 900 Tdr. Land — kan man ogsaa danne sig en Mening om, hvormeget Korn der høstedes, da der fra forskellige Sider haves Oplysning om, hvormeget Korn der gennemsnitlig kunde paaregnes af hver Trave Neg. Man kan sikkert ikke komme Sandheden nærmere end ved at regne 1 Td. Byg, snarere lidt over end under — Negene bandtes meget store — c. 1 Td. Rug og Hvede og c. 1½ Td. Havre, alt pr. Trave. Efter denne Beregning bliver altsaa Høsten af hvert Jordbrug 60 Traver Byg, 12 Traver Rug, 9 Traver Havre og 3 Traver Hvede, eller ansat i Tøndemaal: c. 60 Tdr. Byg, 12 Tdr. Rug, c. 13½ Tdr. Havre og 3 Tdr. Hvede, ialt c. 88½ Tdr. Sæd. Det er et magert Resultat, og navnlig

---

[1]) 1647 dreves endnu de 25 Jorder til Byen.

synes det ganske utroligt, at der var tilstrækkelig Havre til at fodre Hestebesætningen, især naar det erindres, at denne var langt større end nu til Dags og ikke mindre end 8 à 10 Heste paa en almindelig Bondegaard under ordinære Forhold. Men det maatte slaa til, og det slog til, og Løsningen paa Gaaden er at søge i Hestenes Kvalitet. Bøndernes Arbejdsheste vare i hele det syttende Aarhundrede — og det var ikke stort anderledes i det attende — kun 12 à 13 Palmer høje; en Palm var lig omtrent $3^1/_2$ Tomme, og Hestenes Gennemsnitshøjde var altsaa lidt over 7 Kvarter. Deres Føde bestod om Sommeren af vildtvoxende Græs, om Vinteren af Hø og Halm, sjælden i frisk Tilstand, og naar det var knappe Foderaar, som for Ex. i 1739, maatte de stakkels Bæster trave omkring i Skovene enten der var Sne eller ej, og bjerge sig lidt vissent Græs og Mos. Kom der da for megen Sne, saa de maatte holdes paa Stald, var gammelt Taghalm et meget almindeligt Tractement. Vende vi os mod Herregaards-Hestene, hvorfra Hæren forsynedes, da vare disse omtrent 9 Kvarter høje, men de synes ikke at være blevne fodrede stort bedre end Bøndernes Heste. I alt Fald hedder det i en Forpagtningskontrakt om Abrahamstrups Hovedgaard af $^{24}/_6$ 1634, at Forpagteren skal underholde 12 af Kongens Foler, som baade Sommer og Vinter skulle gaa i en dertil bestemt Vang, men hvis Vinterens Haardhed gjorde det nødvendigt, skulde de underholdes med Hø. De fik altsaa samme Behandling som Vildt i Dyrehaven faar nuomstunder.

Man vil have lagt Mærke til, at der saaedes forholdsvis meget Byg. At dette ogsaa var Tilfældet andre Steder i Baarse Herred end paa Præstø-Jorderne, kan ses af Pastor Wedels Beskrivelse af Everdrup Sogn.

Det er alt i 6te Afdeling omtalt, hvorledes de 10 af Jorderne og de 19 Haver samt Hollænderskoven gik tabte ved Oprettelsen af Nysø, og det er ligeledes nævnet, at

der i 1675 opnaaedes Overenskomst om den Del af Jorderne, som fremtidig skulde ligge til Byen.

Disse Jorder, hvis Hartkorn var fra lidt under 3 Tdr. til c. 4 Tdr. for hver, henlaa i Fællesskab ikke alene mellem Borgerne indbyrdes, men ogsaa mellem disse og Faxinge Mænd, og de bleve ikke endnu betragtede som Ejendomsjorder, uagtet de til Staten kun betalte de samme Skatter som anden skattepligtig Jord og til Nysø kun det fatsatte Æqvivalent for den tidligere, ældgamle Afgift af 2 Tdr. Rostokker-Øl for Græsning-Ret.

I 1727 kom fra Stiftsbefalingsmand Gersdorff Opfordring til Magistraten om at indsende nogle Oplysninger om Købstadens Ejendomsjorder, og i den Anledning indberettede Byfogden, at Ejendomsjorder hørte der ikke til Byen, hvorimod der fra gamle Tider var tillagt den en Lod, som havde tilhørt Herlufsholms Kloster, og disse Jorder havde Byen havt i Brug over 200 Aar mod at svare en ringe aarlig Afgift, men for c. 30 Aar siden vare alle Jorderne optagne i Matrikulen, saa at der nu maatte svares Afgift til Vordingborg Amtstue som af andet Bøndergods, dog paahvilede der ikke Jorderne Hoveri. Som Svar paa disse Oplysninger fik Magistraten imidlertid en Skrivelse fra Stiftsbefalingsmanden, i hvilken han meddelte, at det, som han havde søgt Oplysning om, var Ejendomsjorderne og ikke Lejejorderne. Den 27de August samme Aar sendte da Byfoged Barchmand en ny Indberetning, i hvilken han meddelte, at han nu havde modtaget Specification fra Amtstuen over de egentlige Købstadjorder, der kun bestode af nogle Enge paa 2 Holme i Bolefjord med 1 Td. 7 Skpr. Hartkorn.

Der haves adskillige Efterretninger til Oplysning om Jordernes Kulturtilstand, af hvilke vi skulle hidsætte nogle enkelte.

Ved Forordningen af 7de August 1687 var det bestemt, at Fjerdeparten af alle Købstadjorder skulde besaaes med Hør-, Hampe- eller Rofrø, »for at Sæbesyderne og

Oliemellerne i København kunde faa Sæd til deraf at lave Sæbe og Olie«. Denne Bestemmelse blev dog ikke ret længe efterlevet for Præstøs Vedkommende, da Jorderne, der kun gave tarveligt Udbytte for de almindelige Sædarters Vedkommende, slet intet gav, naar de behandledes efter Forordningens Bydende. Undladelsen synes at have været ganske upaatalt indtil 1740. Saa æskede General-Land-Økonomi- og Commerce-Collegiet en Erklæring om, hvormeget af fornævnte Frø der aarlig blev saaet i Præstø Jorder, og Byfoged Benter indberettede da, at der til Købstaden kun dreves 22½ Td. Hartkorn eller 6 af de 32 Jorder, som fra Arilds Tid havde ligget til Byen.[1]) Det var forsøgt at saa af det nævnte Frø, men da det slet ikke kunde betale sig, havde man været nødt til at saa de almindelige Sædarter for dog at faa noget Udbytte. Han slutter med at skrive: »Vel bruges af en Borger Jens Frederik Sorterup en Tobaks-Plantage, men det er Nysø tilhørende Jord, som heri Byen paa Kloster-Nakken er beliggende og ej vedkommer Byen, men svarer til Nysø Ejere aarlig Leje deraf.«[2])

Aaret efter udkom Forordningen af 14de August 1741, der indskærpede Bestemmelserne fra 1687, men det ses ikke noget Sted, at Præstø nu mere end tidligere rettede sig derefter, og Jorderne have sikkert nok heller ikke egnet sig dertil; thi den 17de Marts 1759 kom der fra Stiftsbefalingsmanden Grev Scheel Ordre til Borgerskabet om, at der intet Sted paa Jorden maatte graves Grøfter eller ryddes Buskads eller Stubbe, før de Kongelige Skov- og Jagtbetjente vare underrettede derom og havde givet Tilladelse dertil. Kongen var Ejer, og det gjaldt i langt

---

[1]) Da hver Jord herefter havde 3¾ Td. Hartkorn, kunde det synes, at de maa have været større end paa 25 a 30 Tdr. Land; det have de dog næppe, og det maa erindres, at Hartkornet efter Chr. d. 5tes Matrikul gennemgaaende var højere end det er efter den nuværende,

[2]) Nysøs Jord paa Klosternakken omhandles nærmere pag. 405.

højere Grad om, at Betingelserne for en fornøjelig Jagt kunde være tilstede, endt det gjaldt om, at Borgerne kunde faa deres Marker satte i en saadan Kultur, at de kunde give noget Udbytte for Agerdyrkeren.

Imidlertid var dog Forordningen af 29de December 1758 om Landvæsenets Forbedring ved at ophæve Fællesskabet for Sjællands, Møens og Amagers Vedkommende emaneret, og i den Anledning fik Byskriver Willum Ring i Præstø det Hverv som »Syndikus« at ordne Forholdet mellem Præstø Borgerskab og Faxinge Bønder, og den 13de Januar 1760 kunde han indberette, at Præstø havde opsagt Fællesskabet, og han bemærker: »Til denne Opsigelse var der saa meget mere Føje, som Bønderne hverken ved Jords Vurdering eller Græsgangs-Taxation efter Landmaalingen har nogen Lod eller Del i Præstø Overdrev, og derfor saa meget mindre skatter og skylder deraf. Vel har Præstø Overdrev fra gammel Tid ligget uindhegnet fra Faxinge Marker, som grænse dertil, men efter usvækkede Tingsvidner maatte Faxinge Bønder for hvert tredie Aars Græsning, som de havde paa Overdrevet, give Præstø alle Aar til Vederlag fri Græsning i alle deres Marker saavel Førstegrøde som Eftergræs, og for at Vederlaget kunde blive tilstrækkeligt, laa Faxinge Hestehave hvert tredie Aar til Hjælp med fælles Græs; og saaledes og paa ingen anden Maade end mod Vederlag har Faxinge havt Græsning paa bemeldte Overdrev. Ved Højesteretsdom af 23de Marts 1722 blev det tilladt Præstø at indhegne den Del af Overdrevet, hvori Faxinge ikke havde hverken Lod eller Del, men som Præstø udelukkende betaler af, men desuagtet vedblev Faxinge Bønder baade imod Forordningen og Højesteretsdommen at ødelægge og spolere Græsgangen paa Præstø Part, skøndt de i mange Aar havde tilbageholdt Vederlags-Græsningen«. Ring udtalte sluttelig som sin Overbevisning, at Stiftamtmanden nu vilde vide at hæmme de Faxinge Mænds egenraadige og dristige Foretagender, da de »har brugt og bruger saa-

danne istedetfor lovlige og retmæssige Udgange, samt hindrer, at Borgerskabet ikke kan nyde Kongelig Naade efter Forordningen«.

Borgerne afholdt Raadstueforsamlinger og sendte den ene Skrivelse efter den anden til Stiftamtmanden, i hvilke de henledte Opmærksomheden paa, at Præstø nu kun havde saa lidet tilbage af alt det, der i gammel Tid havde ligget til Byen, og de bade om, nu at blive hjulpne til det, som ikke alt var mistet.

Men det vil blive for vidtløftigt at følge denne omfangsrige Sag gennem alle dens Betænkninger, Erklæringer og Forhandlinger, og vi ville derfor gaa 10 à 11 Aar frem til den Tid, da Sagen var moden til Afgørelse, og den 13de Oktober 1769 begive os paa Vej til Jorderne i Selskab med Sognepræsten, Provst Collstrup, Byfoged Badstüber, Byskriver Willum Ring og 10 andre delegerede Borgere. Fra Faxinge Byes Side mødte Regimentsskriver Jacobsen og samtlige Faxinge Gaardmænd og Jordbrugere, og skulde man »efter Aftale og ifølge de om Fællesskabets Ophævelse og Overdrevenes Deling udgaaede Kongelige allernaadigste Befalinger søge at forenes om en billig Separation og Deling af Overdrevsjorderne, hvorpaa begge Parter hidindtil havde tilegnet sig fælles Græsgangs Rettighed.

Og bleve Parterne »efter nogen Ventilation i Venlighed forenede om Fraskillelsen saaledes: At Skellet skal begynde paa den østlige Side ved en stor Sten, hvor de 3 Gærder, som adskille Overdrevet, Trollevraaen og Faxinge Hestehave, støde tilsammen, og derfra fortsættes i lige Linie tvert over indtil 5 Piletræer, som staa tilhobe i Oregaards Havegærde sønden for en paa samme Gærde værende Udgangslaage, saa at den Del af Overdrevet, som ligger paa den søndre Side af Skellet afstaas til Faxinge, og den øvrige Del paa den nordre Side forbliver til Købstaden alene, som derimod frasiger sig og renoncerer paa den Græsning i Faxinge Marker og Hestehave, hvortil

Købstaden ifølge den ergangne Vordingborg Distrikts Birketingsdom af 1ste August 1754 var berettiget«. Det saaledes Vedtagne bekræftedes med samtlige de Mødtes Underskrifter.

Efter at Sagen derpaa var forelagt en Raadstuesamling, og da ingen der havde noget at erindre imod den, var sendt til Stiftamtmandens Approbation, der modtoges den 5te Maj, blev paa en ny Raadstuesamling den 12te i samme Maaned Approbationen fremlagt tilligemed en af 4 dertil udvalgte Mænd foranstaltet Synsforretning over den paa Overdrevet ny opkastede dobbelte »Skillerumsgrøft og Dige« og der blev fastsat Taxt for Modtagelsen af fremmede Kreaturer paa Græs, samt bestemt, at der ikke maatte modtages Svin, som ikke vare ringede. Man havde altsaa endnu den Gang ikke lært, at Jorden kunde bruges til noget bedre end til at tage fremmede Folks Svin paa Græs.

Aldrig saasnart havde Købstaden faaet overleveret den Del, der nu efter Overenskomsten tilfaldt den, før der begyndte nye Stridigheder. Kunde man før ikke enes med Faxingerne, saa kunde man til en Begyndelse nu ikke enes indbyrdes. Og det var det interessante Spørgsmaal, hvem der nu egentlig var Ejer af Jorden, der gav Anledning til den hidsigste Kamp. Hver især mente selvfølgelig at have bedre Ret end enhver anden, og saa begyndte man at skrive til Stiftamtmanden, De, der i 1754 havde betalt Procesomkostninger til Sagen mod Faxinge Mænd, mente, at det var deres Penge, der havde skaffet Jorden, og at denne altsaa maatte være deres Ejendom og ingen andres; de, som i Byen havde store Grunde, mente, at der til en stor Grund i Byen maatte høre en stor Grund paa Overdrevet; de, som slet ingen Ejendom havde, men dog vare Borgere, mente, at de havde lige saa megen Ret som alle de andre; men de, som ejede smaa Ejendomme, fandt, at dette sidste kunde der slet ikke være Tale om; kun Ejendomsbesidderne havde Part, men denne skulde

være lige stor til alle, enten Grunden i Byen var stor eller lille.

Disse indviklede Spørgsmaal afgjorde Stiftamtmanden den 28de September ved at resolvere, at alle Grundejere i Byen skulde have Part, uanset om de havde bidraget til Processen eller ikke, men de skulde ikke have lige stor Part. Dog skulde der ikke alene tages Hensyn til Købstadgrundenes Størrelse, men ogsaa til deres Beliggenhed, Værdi og Skattebyrde, »efterdi at de, som have de største Byrder, ogsaa burde have Fordele, hvormed Byrden kunde lettes«. Endelig skulde der tages Hensyn til, hvormange Høveder hver især hidtil havde havt paa Græs paa Overdrevet.

Da man var kommet saa vidt, blev der foretaget Opmaalinger paa Overdrevet af Landinspektør Lund [1]) og i Byen af fire dertil udmeldte Mænd, der hver fik en Godtgørelse af 2 Mark pr. Dag. Langt om længe blev det da bestemt, hvor stort Areal, der skulde høre til hvert Sted i Byen, men saa kom der nye Vanskeligheder. Jorden var ikke altsammen lige god, og det var der intet Hensyn taget til. Følgelig tyede man til at sammenkalde en Raadstueforsamling, hvor det gik ret bevæget til. Nogle vilde bruge deres Part til Pløjeland og maatte altsaa have den et Sted, som egnede sig dertil; andre vilde have Arealet anvendt til Græsning og fordrede et hertil passende Stykke; atter andre, der vilde benytte Jorden til Byggeplads, forlangte at faa deres Part ved Vejene. Da man ikke kunde finde en bedre Løsning, enedes man om at sammenkalde en ny Raadstueforsamling og paa denne trække Lod om, paa hvilket Sted hver især skulde tildeles det for ham bestemte Areal. Og saaledes blev det.

Den 16de November 1770 enedes man om, at den, som ved Lodtrækningen fik Nr. 1, skulde tage sin Part

[1]) Efter en den 21de Juni 1798 afhjemlet Taxationsforretning bleve Ovedrevsjorderne ansatte til 11 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. $2^{13}/_{24}$ Alb. Hartkorn.

paa højre Side af den Vej, som gaar ud fra Oregaard, og Nr. 2 paa venstre Side af Vejen, Nr. 3 atter paa den højre Side og saa fremdeles skiftende. Der var 56 Grundejere, og de 56 Nr. bleve nedlagte i en Borgers Hat, og Udtrækningen, der skete ved »en liden tilkaldt Dreng«, gav følgende Resultat:

Nr.
20 Konferentsraad v. Holstein,
8. Mons. Thomas Krarup,
26. Købmand J. C. Petersen,
41. Bager Reimert Cremnitz,
15. Skomager Peder Hansen,
38. Byskriver Willum Ring,
25. Cancelliraad Badstüber,
30. Skomagerne Thomas og Andreas Normann,
29. Madame Elisabeth Regine, sal. Hansteens,
5. Skindbereder Gregers Svitzer,
49. Ole Hansens Enke,
55. Snedker Christian Olsen,
21. Bødker Peder Hansen,
7. Provst Collstrup, Sognepræst,
56. Bager Peder Clausen,
27. Hendrik Kallehauge, Skomager,
23. Snedker Jochum Hansen,
33. Skomager Jens Andersen,
24. Peder Hansen, Skipper.
35. Jens Joensen, Skrædder,
18. Vejrmøller Hans Esbensen,
11. Madam sal. Hr. Wivilds,
19. Parykmager Carl Munk,
42. Mons. Laverentz, Chirurgus,
53. Hans Møller (Tømrer?)
36. Skipper Frederik Maismand,
48. Regimentsskriver Jacobsen,
32. Søren Enevoldsen,
10. Johan Curdt, Dragon, Smed,

Nr.
45. Hestemøller Frederik Nielsen,
28. Slagter Mathias Ballum,
37. Skomager Jørgen Hansen,
52. Skomager Hans Kallehauge,
9. Skomager Rasmus Gielff,
4. Bødkerne Carl Ulrich og Ole Christensen,
54. Skrædder Matthias Jensen,
47. Uhrmager Rasmus Kiær,
51. Kordegn Christian Gantzel,
34. Murmester Hendrik Gielff,
16. Købmand Ole Rasmussen,
17. Kordegn Stilling i Baarse,
43. Johannes Ryde,
2. Jens Johansen, Skindbereder,
6. Bødker Ole Svan,
39. Bødker Hans Svan,
3. Gørtler Mathias Kierk,
22. Skomager Jens Gandrup,
40. Skomager Anders Weismand,
46. Fru Munthe af Morgenstjerne,
44. Madam sal. Rasmus Eschs,
14. Hans Christensen,
50. Smed Jørgen Thordsen,
31. Skrædder Berent Høller,
13. Murmester Johan Holm,
22. Pottemager Vilhelm Arendt,
1. Skomager Mathias Lahmann.

Nu havde altsaa enhver faaet sit, og for saa vidt var alting i Orden, men umiddelbart efter Lodtrækningen blev der søgt at rejse en Stemning for, at der paa hver enkelt Ejendom skulde lægges en Forpligtelse, gaaende ud paa, at Jord og Ejendom aldrig mere maatte skilles fra hinanden.

Det lykkedes vel ikke at faa alle med paa den Ide,

men der blev dog allerede den 26de November thinglæst et Dokument, ved hvilket 9 forskellige Ejendomsbesiddere forpligtede sig, deres Arvinger og efterkommende Ejere af deres Ejendomme til aldrig at skille Jorderne paa Overdrevet fra Ejendommene i Byen, hverken »ved Køb, Mageskifte eller paa anden optænkelig Maade, men at Jorden skulde blive ved Gaard eller Hus fra Mand til Mand til utænkelige Tider.«

Kontrahenternes Motiv var meget smukt og blev udtrykt saaledes: »Paa det Hensigten med den Kongelige allernaadigste Donation, som er Byens og dens Indvaaneres Velfærds Befordring, saavidt staar til os, allerunderdanigst kan vorde efterlevet.«

Man agiterede imidlertid videre for at opnaa Tilslutning fra samtlige Grundejere, men da dette ikke vilde lykkes, fordi en Del af disse kun vare glade for Jorden paa Grund af, at dens Besiddelse aabnede Udsigt til, at de ved at sælge den kunde komme til Penge, henvendte man sig, som saa ofte tilforn, til Stiftsamtmanden og fik ham overtydet om, at det vilde være til Byens Bedste, dersom Bygninger og Jord kunde blive lige saa inderligt forenede for alles Vedkommende, som de alt vare det for nogles.

Efter Stiftsamtmandens Tilskyndelse blev der da indsendt et allerunderdanigst Andragende, og allerede den 3die Januar 1771 underskreves følgende Kongelige Resolution:

»Vi Christian den Syvende o. s. v.

Vor synderlige Gunst tilforn.

Som Du under den 1ste December sidstleden allerunderdanigst haver forestillet, at Du i Anledning af de om Fællesskabet udgangne Forordninger har først bragt det derhen, at det saakaldte Præstø Overdrev er separeret fra Fællesskabet med Faxinge By, saa at Præstø og Faxinge har faaet hver sin Del og er fra

hinanden aflukkede; dernæst, at i den Byen tilkommende Andel af bemeldte Overdrev har Grundejerne i Præstø faaet en efter enhvers Gaards- eller Husgrund proportioneret Andel, som er afpælet og kan særskilt aflukkes efter den af Landmaaler, Lieutenant Lund gjorte Opmaaling, saa at nu intet andet staar tilbage end at forekomme, at den Jord og Grund i Overdrevet, som er tillagt enhver af deres Gaarde, ej derfra i sin Tid skal blive separeret, til Hinder udi Byens fælles Fordel, hvilket og nogle af Præstø Indvaanere selv have foreslaaet og ere forenede om, at de dem udi Overdrevet tildelte Jorder skal følge og tilhøre deres Ejendoms-Bygninger i Præstø til evig Tid; Saa give Vi Dig hermed tilkende, at Vi efter saadan Din gjorte Forestllling allernaadigst have approberet, at den Jord og Grund eller Del i Præstø Overdrev, som, efter at Fællesskabet med Faxinge By er ophævet, er — efter Opmaalings-Forretningen af 24de November 1770 — tillagt enhver Gaard og Hus i Vor Købstad Præstø, skal være perpetueret til samme Gaard og Hus uden at maa derfra nogensinde — enten ved Køb, Mageskifte eller anden Aftrædelses-Maade — separeres.

Derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette, og Vedkommende til Efterretning at tilkendegive.

Befalende Dig Gud.

Christiansborg den 3die Januar 1771.

Christian R.

Saaledes endte da den langvarige Udskiftningshistorie, og hver Borger fik sin begrændsede Andel[1]), men det var rigtignok kun en lille Del af de 32 Jorder, som oprindelig dreves til Byen foruden de 19 Haver samt et betydeligt Areal til Græsgang. Da strakte Byens Jorder sig fra Evens Udløb i Bolefjorden og fulgte Aaløbet indtil Syd

[1]) Grundejerne i Købstaden fik for hver lobende Alen Grund til Gaden gennemsnitlig c. 635 □ Alen Jord paa Overdrevet.

for Faxinge Skov, hvorfra de gik over mod Tubæks Aa. Syd for denne fortsatte de sig over Rosagrene og Rosmose ud til Fjorden, havende omtrent samme Sydgrænse som de nuværende Præstegaardsjorder. Samtlige Jorder Syd for Mølleaaen havde Navn af »Præstø øde Jorder« og benyttedes kun som Græsgang. Vi skulle senere under Omtalen af Præstegaardsjorderne se, at de vare udyrkede hen imod Slutningen af forrige Aarhundrede, hvortil Anledningen sagtens har været, at der ikke var passabel Forbindelse over Aaen fra Byens østlige Side, hvor den tidligere dog nogenlunde passable Stendæmning fik Lov til at forfalde i Byens Armods-Periode, saa at al Trafik med Læs maatte finde Sted ad Vejen forbi Tubæks Mølle, forsaavidt man ikke ved Lavvande kunde køre over Fjorden udenfor Aamundingen.

I denne Forbindelse skal her gives nogle Oplysninger om de øvrige til Byen førende Veje.

Da Nysø Allé blev plantet, var der fire Træer mere paa hver Side end der nu er, saa at den strakte sig over den nuværende Gadelinie til den Vej, der fra Vesterport førte forbi de nuværende Nysø Huse og ud paa Hovmarken. Her delte Vejen sig i 2 Linier. Den søndre gik over Møllemarken og tæt Nord for det saakaldte »Tap-lidt-i-Glas-Hus« ud til Landevejen. Denne Linie benævnedes Vordingborg-Vejen, hvorimod den nordligere Vej førte tvers over Hovmarkerne over imod Friborg eller Kvindebjerg-Huset, og den kaldtes for Nestved-Vejen.

Da denne sidste generede Nysøs Ejere ved paa et ubelejligt Sted at overskære Hovmarken, blev den nedlagt efter at der var anlagt en ny Vej for Enden af Alleen lige imod Vest ud til det Sted som endnu kaldes »Røde Led« fordi Vejen afsluttedes med et saadant.

Saaledes var Forholdet endnu, da den daværende Ejer af Nysø, Greve Brokkenhuus, i 1769 ønskede den sidstnævnte Vej nedlagt og i den Anledning sendte en Skrivelse til Præstø Borgerskab. I denne Skrivelse tilbød

Greven, dersom Borgerskabet paa en Raadstueforsamling vilde give Tilladelse til, at Vejen til »Røde Led« blev nedlagt, da paa egen Bekostning at »lade istandsætte den bag om Nysø Allé og Have langsmed Stranden værende meget brøstfældige Vej med Fyldning, fornødne Træbroer og Sluser og altid fremtidig vedligeholde den, uden at det i nogen Maade eller nogen Tid skulde komme Præstø By til Besvær.«

I denne Anledning blev sammenkaldt en Raadstueforsamling, paa hvilken Byfogden meget indtrængende raadede Borgerne til at gaa ind paa det gjorte Tilbud, idet han gjorde gældende, at Vejen neden om Nysø var Købstadens »principaleste« Vej og vilde blive det endnu mere, naar Udskiftningen kom i Orden, hvorimod den Vej, der ønskedes nedlagt, havde liden eller ingen Betydning, da Vejen til Nestved kun vilde blive ubetydeligt forlænget, og Vejen den største Del af Aaret og altid om Vinteren var ufremkommelig. Men Borgerne, og da navnlig Købmændene, vilde ikke give Slip paa »Røde Leds«-Vejen, medmindre den gamle Vej fra Møllemarken til Friborghuset blev anlagt paany; men da denne var lige saa besværlig for Nysø, som den, der ønskedes nedlagt, kunde Godset selvfølgelig ikke gaa ind paa denne Ordning, og Sagen bortfaldt til stor Skade for Byen; thi Vejen østen om Nysø vilde, naar den var bleven forsvarlig istandsat, have været Byens »principaleste« Vej lige til Nutiden. Men man kunde ikke se, at den eneste naturlige Vej til og fra Præstøs Vestside netop er denne Vej sat i Forbindelse med den ældgamle Landevej over Møllemarken til »Tap-lidt-i-Glas-Huset«. Havde Byen faaet disse Veje i fuldgod Stand, vilde det have givet den et Stød fremad, som den kun altfor meget havde behov i hine Armodens og Slappelsens Dage, og det vilde utvivlsomt have bevirket, at Hoved-Landevejen Køge-Vordingborg en Menneskealder senere, da den anlagdes, vilde være kommen til at gaa over Præstø.

Hermed forholdt det sig saaledes. Linien til den projekterede Hoved-Landevej melsem Køge og Vordingborg var ifølge en Kongelig Resolution af 2den Juli 1790 bleven afsat omtrent paa det Sted, hvor Vejen nu gaar, men paa Grund af andre Arbejders Udførelse, blev Vejanlægget ikke den Gang paabegyndt. Imidlertid emanerede Vejforordningen af 1793 og paabød, at de nye Veje, saavidt det lod sig gøre, skulde berøre Købstæderne. Da nu Vejens Anlæg endelig skulde paabegyndes i 1799, viste det sig, at Størstedelen af Mærkepælene vare forsvundne, og at der endog flere Steder var bygget paa Vejlinien. Som Følge heraf blev der i General-Vejkommissionen forhandlet om at føre Vejen over Præstø, da dette bedst stemmede med Aanden i den nysnævnte Forordning af 1793, og Linien blev opmaalt og afsat. Saa kom der lige med Et ganske uventede Vanskeligheder, idet det ved Udarbejdelsen af Overslagene viste sig, at Brobygningen ved Even vilde koste 12000 Rdl. og ved Tubæk 5000 Rdl.[1]) og at Brobygningen paa hele Linien vilde blive 15000 Rdl. dyrere, naar Præstø-Linien skulde vælges, end ellers, medens der vel vilde spares noget paa selve Vejarbejdet, men ikke tilstrækkeligt til at veje op mod de 15000 Rdl. Og derfor gik Præstø glip af Hoved-Landevejen; men dersom Byen havde havt farbare Veje fra Overdrevet til Vesterbro og derfra til »Tap-lidt-i-Glas-Huset« at byde General-Vejkommissionen som Grundlag at bygge videre paa, vilde jo en ny større Del af de 15000 Rdl. have været sparede, og som Sagerne stode med Forordningens Bydende og General-Vejkommissionens Velvillie som Støtte, behøvedes ikke meget for at have faaet Vejen over Vesterbro, Skibbinge, Ugledie og Ørsløv. Det havde været noget andet end den knapt tilmaalte Erstatning, man senere fik

---

[1]) Heraf kan formentlig sluttes, at Aaløbene sanvel ved Even som ved Tubæk den Gang vare langt betydeligere Vandløb, end de ere nu om Stunder.

ved Anlægget af den lille Stump Forbindelses-Landevej til »Røde Led«.

Hvor ussel og ufarbar Vejen neden om Nysø var, ses af nogle Forhandlinger, der 1793 førtes mellem Borgerskabet, Ejeren af Nysø, Etatsraad Reiersen, og Amtmanden og under hvilke sidstnævnte i en Erklæring til Stiftsamtmanden udtalte, at Folk, der ellers kørte til Præstø, paa Grund af Vejens Ufremkommelighed søgte til andre Købstæder, hvilket var til største Skade for den fattige By.

Præstekaldets Jorder.

Allerede strax efter Reformationen blev der paa Faxinge Fang udlagt Jord, der skulde høre til Sognekaldet i Præstø, vistnok den samme, som havde hørt til det tidligere Skibbinge Præstekald, hvis Bygninger vare afbrændte under Grevens Fejde. Da denne Jord blev matrikuleret i 1664, blev den sat i 3 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. ½ Album Hartkorn. Ved hvert Personskifte i Embedet skulde der af den nye Præst betales en Indfæstning til Kongens Kasse af 4 Rdl., der bleve betalte paa Vordingborg Slot. Derimod paahvilede det Præstø Borgerskab at betale Skatter og Tiender af Jorden, men som med saa mange andre Udgifter kneb det ogsaa med at faa denne udredet, og i 1685 blev Kæmnerkassen sagsøgt, fordi der ikke var betalt hverken Skat eller Tiende i samfulde 27 Aar ɔ: siden Svenskerne kom til Sjælland i 1658.

For at faa de fornødne Bygninger til Avlsbrugets Drift, søgte Pastor Haar i 1707 at faa genopført den i Grevens Fejde afbrændte Præstegaard i Skibbinge, der ikke senere var bleven genopført paa Grund af Kaldets Annektering til Præstø, men da det ved Tingsvidne blev oplyst, at ingen kunde huske eller havde hørt, at der nogen Tid havde været anden Bygning paa Grunden, end den, som nu fandtes og bestod af 6 Fag Hus, i hvilket der boede 2 Husmænd, blev der intet videre foretaget i Sagen.

Med Hensyn til selve Jorderne, gave disse Anledning til mange Stridigheder og Ejendomstrætter, tildels hidrørende fra deres Beliggenhed paa saa mange forskellige Steder. En af Skibbinge Kirkes Ejere, Jens Jensen Trøstrup af København paastod endog, at nogle Agere hørte til Kirken og ikke til Præstekaldet, men da det med Tingsvidne oplystes, at Agrene i saa lang Tid tilbage, som gamle Folk kunde mindes, vare blevne benyttede af Sognepræsten uden Paatale af Kirkeejerne, beholdt Embedet Jorden i alt væsentligt uforandret indtil 1763. Dette Aar blev Jorden forsaavidt samlet, at 16 Tdr. Land kom til at ligge paa ét Sted, hvorimod Resten, 19 Tdr. 7 Skpr., der benyttedes som Græsgang og laa længere borte, blev, hvor den var.

Da Pastor Reenberg, der blev Sognepræst i 1773, ønskede at faa Avlingen nærmere til Præstø og at faa Kaldet fritaget for at betale de 4 Rdl. aarlig til Kongens Kasse, sendte han 1774 gennem Stiftsøvrigheden et Andragende til Kongen i denne Anledning. Han udviklede i Andragendet, at da Jorden faktisk og uomtvisteligt i umindelige Tider havde ligget til Embedet, haabede han forvist, at den, da han kendte de danske Kongers kærlige Hjærter, Sindelag og Tænkemaade, nu ved Kongens Naade maatte blive anerkendt som hørende til Sognepræstens Embede i Præstø. Og da Hans Majestæt netop nu ønskede at bortsælge en Del Jord, foresloges det, at Præste-Embedets ogsaa blev solgt, og at der blev udlagt et lignende Areal til Embedet ved den yderste Ende af Præstøs øde Jorder ved Øster-Port og langs med Tubæks Mølle-Aa. Præsten turde saa meget mere bede om denne Kongelige Naade for sig og Efterkommere, som det var tilstrækkeligt bekendt, at Kaldet havde tabt væsentlige Indtægter, nemlig først ved det nedlagte Rektorat for Latinskolen, hvormed fulgte Skibbinge Sogns Kongetiende, og senere ved at Jungshoved Sognekald fraskiltes.

De af Præsten saaledes ønskede Jorder vare iøvrigt

i en til Agerbrug lidet tjenlig Tilstand og af meget ringe Værdi, og der stillede sig derfor ingen Hindringer i Vejen for Byttet, men det lykkedes Præsten at blive af med de 16 Tdr. Land paa Faxinge Fang og faa samme Areal paa det af ham ønskede Sted, hvorimod de 19 Tdr. Land ikke blev ombyttet den Gang, men først efter at den senere Amtsprovst Bøgh var bleven Sognepræst. I Aaret 1805 har Bøgh i det paa det Clasenske Fidejkommis Bekostning udgivne Tidsskrift »Økonomiske Annaler« givet en Skildring af, hvorledes han forbedrede Præstegaardsjorden og fik samlet 35 Tdr. 7 Skpr. Land paa den søndre Side af Aaen ved Magelæg dels med Ejeren af Nysø og dels med Degnen i Skibbinge. »Det var jo meget godt,« siger han i den nævnte Skildring, »men det var dog alligevel ikke saa lige en Sag med det Avlsbrug. Først var Jorden nemlig opfyldt med Sten, og dernæst var den næsten fuldstændig overgroet af Tjørn, El og Hassel, og, hvad der ikke var den mindste Ulempe, skøndt Præstegaarden laa ligeoverfor Marken, saa kun Aaen skilte dem fra hinanden, var der dog ingen nærmere Vej til Jorden end uden om Tubæks Mølle.«

I 1799 begyndte han med at bortrydde Bevoxningen, af hvilken der var saa meget og i saa god Vækst, at han ved at sælge Brænde fik sine Omkostninger ved Rydningen dækkede. Dernæst maatte Stenene holde for, og der optoges saamange, at der af dem kunde sættes 90 Favne 2 Alen højt Stengærde. Saa maatte der køres Jord og fyldes i de mange Stenhuller, medens der samtidig begyndtes paa Gravning af Grøfter, som der ikke hidtil havde været paa Jorden, af hvilken Grund ogsaa store Dele af den henlaa i et utænkeligt Uføre med Sumpe, Mosehuller og sure Dalsænkninger. Grøfterne maatte graves fra 1 til 4 Alen brede, og nogle af dem i en betydelig Dybde. Der gravedes saaledes 360 Favne 2 Alen brede i Bunden og 2 Alen dybe. Endvidere maatte han lade grave 33 Favne dækkede Grøfter og opføre Sluser, 3 af Sten og 3 af Træ,

og indrette et Sluseværk med Dæmning, der forhindrede Vandet fra at gaa op paa Jorden ude fra Fjorden. Endelig gravede han en 32 □ Alen stor Park, der kunde optage en Del Vand og igen afgive det til en Hovedgrøft. Alt det kostede selvfølgelig mange Penge, »men,« siger han, »nu har jeg høstet den ypperligste Vintersæd, hvor før en Hest ikke har kunnet vade sig igennem.«

Han opførte paa Jorden en Staldbygning baade til Heste, Kvæg og Faar og indførte Staldfodring, hvis Betydning han søgte at gøre indlysende for Bønderne. Da Kreaturerne nu altid vare paa Jorden, toge han og Folkene over Aaen i en lille Pram og sparede den lange Vej over Tubæks Mølle.

Følgen af alle disse Anstrengelser blev da, at han Aaret rundt paa de 36 Tønder Land og c. 3½ Td. Land, som var hans private Ejendom, kunde holde 4 à 5 Heste, 15 à 17 Køer, 8 Faar med Lam, 1 Flok Gæs og Kalkuner og alle holdtes i velfodret og god Stand, medens en Bonde med c. 50 Tdr. Land kun kunde sulteføde 6 Malkekøer.

I Aaret 1803 høstede han:

78	Traver	Rug	lig c.	80	Tønder
104	—	Byg	- c.	104	—
13	—	Havre	- c.	20	—
10	Læs	Ærter	- c.	32	—
1	—	Vikker	- c.	2	—
30	—	Hø og 5 Tønder Kartofler.			

Herved er at bemærke, at han ikke fik Extra Gødning af Tiende Halm, da al Tiende ifølge Akkord betaltes med Korn.

Senere har den samme Jord bestandig ligget til Præstekaldet og naaede i 1872 at give en Forpagtningsafgift af 138 Tdr. Byg.

De saakaldte Klosternakke-Jorder.

Da Christian den Første i Aaret 1470 skænkede »Præstø Jomfru Marie Kirke« til Antoniter Klostret i Morkær, har han utvivlsomt ogsaa givet Grundene paa den nu saakaldte Klosternakke, der jo tilligemed hele den lille Ø havde tilhørt Kronen siden 1353. At det ikke kan siges med absolut Sikkerhed, hidrører fra, at det af Kongen udstedte Original-Dokument ikke vides at existere, saa at Retshandelen kun kendes fra Biskoppens og Pavens Stadfæstelse paa Gavebrevet for Kirkebygningens Vedkommende, medens Gejstligheden intet havde med Kronens Jord at bestille. At Kongen har givet Jorden til Klostret, bliver dog ogsaa saa meget mere sandsynligt, som det vides, at han interesserede sig for Antoniter-Ordenen, og at hans Dronning var Medlem af sammes Broderskab i Morkær.

Efter Reformationen, da Jorden kom tilbage til Kronen, fik den forskellig Anvendelse.

Det Kvarter, som begrændsedes af Kirkestræde, en Del af Grønnegade og Jomfrustræde, samt af de Ejendomme Østen for sidstnævnte Stræde, der laa paa Adelgades Nordside og hvis Haver strakte sig fra 75 til 84 Alen nord for Adelgades Gadelinie, blev afstaaet til Kirken, der udlejede det til Byen for en Afgift af 10 Daler om Aaret. Jorden blev nu givet dels til Præsten, der skulde lønnes af Menigheden, dels til Klokkeren og dels til Latinskolen, og saaledes benyttedes den, indtil Forholdene tvang Sognepræst Behmann til at fraflytte den faldefærdige Præstegaard og selv skaffe sig Bolig. Han mente nu, at da Jorden uomtvistelig havde ligget til Præstekaldet i umindelige Tider, burde han have de 10 Daler, som aarlig betaltes af Byen til Kirken, men denne vilde dog ikke godvillig slippe Pengene. Under en i den Anledning opstaaet Proces oplystes det, at omtrent de 3 Fjerdedele af Arealet havde været benyttet af Præsten og hans Kapellan, medens Kirken selv havde benyttet den ene Fjerdedel. Som Følge

heraf bestemte Dommen, at $^3/_4$ af Beløbet skulde tilfalde Præstekaldet og Resten Kirken.

Nogle Aar iforvejen vare de saakaldte Rytter-Barakker og Stalde opførte paa tilstødende Grunde, og Garnisonen lejede, da Præsten var flyttet, Jorden til Kaalhave, og beholdt den til dette Brug indtil 1765. Derefter blev den Del af Jorden, som laa Syd for Grønnegade ud mod Frederiksminde, men hvis Grænse mod Vest og Syd ikke kan bestemmes, af Byen overladt Byfoged Badstüber til Benyttelse for Embedstid mod en ringe aarlig Afgift. Jorden beholdtes dog af de følgende Byfogder Haar og Brorson, og da Barakkerne bleve nedrevne 1795, fik sidstnævnte endog den Grund, hvorpaa Bygningerne havde staaet, overladt tilligemed den anden. Og saaledes blev det i Eftermanden, Byfoged Werlighs Tid, og endda nogle Aar efterat Byfoged- og Birkedommer-Embedet i 1809 var bleven forenet, nemlig til 1816. Men nu syntes Borgerskabet, at Byfogden havde Indtægter nok den Jord foruden, og da der desuden begyndte at blive Trang for Byggepladse, besluttedes det at sælge Grundene ved offentlig Auktion til Fordel for Byens Kasse. Auktionen blev afholdt, da Byfoged Dall mærkelig nok ikke gjorde Indvendinger mod at afstaa Jorden, der var ham overladt paa Embedstid. Snart efter kom han dog paa andre Tanker og indberettede Sagen til Cancelliet, der først gav Byfogden en skarp Irettesættelse, fordi han ikke havde paatalt sin Ret i Tide, og dernæst ved Resolutioner af 27de Oktober og 7de November 1816 ophævede den afholdte Auktion og bestemte, at Jorden skulde blive ved Embedet i Dalls Embedstid, dog skulde han være pligtig til, dersom nogen ønskede at afkøbe Byen Dele af den til Byggegrunde, da at afstaa saadanne Grunde uden Vederlag.

Grundene mellem Jomfrustrædet og Kirkestrædet bleve, da Garnisonen afstode dem, ved en Arvefæstekontrakt af 10de Juni 1765 af Kirkeinspektionen solgte til Fru Justitsraadinde Munthe af Morgenstjerne, der ejede den tilstød-

ende Grund paa Adelgades Nordside, for en kontant Købesum af 5 er Fem Rdl. og en aarlig Afgift af 2 Rdl. 3 Mk. Denne Handel approberedes af Stiftsøvrigheden den 18de samme Maaned.

Nævnte Fru Munthe, der var Enke efter Justitsraad, Højesterets-Assessor Bredo von Munthe af Morgenstjerne til Bekkeskov, havde ved Skøde af 2den Januar 1761 købt den Kapellan Palle Pegmann tidligere tilhørende Gaard paa Adelgades Nordside umiddelbart op til Kirkestræde, hvilken Gaard havde en Facade imod nævnte Gade paa 30 Fag. Den 10de April samme Aar købte hun derhos den Grund, som havde hørt til Latinskolen. 1765 fik hun, som nævnt, Kaalhaverne med Undtagelse af den Del, der var lejet til Byfogderne. Vi skulle nu se, at hun ogsaa kom i Besiddelse af en Del af det nuværende Frederiksminde. Af dette Areal havde Byen siden Klostrets Nedlæggelse svaret en aarlig Afgift til Kronen af 1 Tønde Løg eller fem Rigsort, indtil det, som omhandlet i 6te Afdeling i 1648 købtes af Borgermester Lavritz Nielsen. Kronens Ret til den aarlige Afgift var medindbefattet under Pantsætningen til Søren Lauritzen, og ved det ligeledes i 6te Afdeling omhandlede Kongelige Skøde af 1670 til Jens Lauritzen kom Jorden fuldstændig til at tilhøre Nysø. Herfra udlejedes den til forskellige Brugere. Købmand Jens Frederik Sorterup havde den, som vi vide, i Aarene omkring 1740 til Tobaksavl. Senere fik Thomas Krarup den i Livsfæste, som han dog maatte afstaa, da han ikke betalte den aarlige Afgift, og i 1780 erhvervedes der en Kongelig Bevilling til, at en Datter af før nævnte Fru Munthe — Helene Lisbeth — der havde arvet Moderens Ejendomme, maatte mageskifte Overdrevsjorderne, der jo vare perpetuerede til Købstadbygningerne, og havde et Areal af c. 3½ Td. Land, med Nysøs daværende Ejer — Grev Brokkenhus, saaledes, at hun istedetfor fik Nysøs Jord paa Klosternakken og desuden »et lidet Vænge paa Nysø Hovmark strax uden for Præstø«, hvilket Vænge

endnu den Dag i Dag i Dag bærer Navn af »Munthevænget«.

Hele denne Herlighed, Gaarden paa Adelgade med 30 Fag Facade og alle Grundene mellem Kirkegaardsmuren og Jomfrustræde og den ovennævnte nordlige Del af »Frederiksminde« m. m. solgte Frøkenen i 1796 for 1595 Rdl. til Johannes Hilfeling. Da denne imidlertid i 1800 rømte fra Byen paa Grund af Gæld, bleve samtlige Ejendomme bortsolgte ved offentlig Auktion den 12te December 1800 til Gehejmeraad Raben til Beldringe og Lekkende for 1501 Rdl.

Om den Del af Klosternakkejorden, der ligger nærmest Nord for Grønnegade, og som synes at have strakt sig mod Vest helt til det Sted, hvor nu Dampskæreriet og Antoni Bryggeriet er beliggende, om den efter Klosterets Nedlæggelse vedblev at tilhøre Kronen, eller om den har været paa andre Hænder, men er kommen tilbage i Kronens Eje, har det ikke været muligt at finde oplyst, men saa meget er sikkert, at den i Begyndelsen af det attende Aarhundrede var Statens Ejendom, og at der her blev opført den lille Soldaterby, der afgav Boliger for Garnisonens 100 à 150 Dragoner. Derimod laa Hestestaldene, hvis man tør tro nogle gamle Kort, Syd for Grønnegade, omtrent hvor nu »Stiftelsens« Have er, og dannede Grænse imellem Fru Munthes Jord og Byfoged-Vængerne, indtil de i 1795 nedreves og Grunden, som før omtalt, midlertidigt blev lagt til Byfogden. Hele Grunden havde et samlet Areal af næsten 2 Tdr. Land — 25760 □ Al. og, som det er oplyst i 12te Afdeling, erhvervede Byen den og fik Kongeligt Skøde den 30te Juli 1770.

Den søndre Del af Frederiksminde er sandsynlig strax efter Reformationen givet til Byen maaske mod en Afgift, maaske ogsaa uden, og er derefter, uvist naar, formodentlig bleven et offentligt Anlæg. I alle Tilfælde betegnes Jordstykket i Slutningen af det syttende Aarhundrede som »Byens Laugshave« eller »Byens gamle Laugshave«. Den

er i Begyndelsen af det attende Aarhundrede bleven tillagt Byfogeden, og bar fra den Tid Navn af »Byfogedvænget«, hvilket Navn til forskellige Tider dog ogsaa bares af andre Jordstykker.

Muligvis vil Forfatteren senere faa Anledning til nærmere at behandle Klosternakke-Jordernes Historie, der utvivlsomt har ikke ringe Interesse for Byen derved, at der synes at kunne leveres utvivlsomme Beviser for, at samtlige som Byfogedvænger benævnte Jordstykker have tilhørt Byen, før denne for nogle Aar siden købte dem af Staten.

18de Afdeling.

Skildringer af Byens Historie og Udvikling i det nittende Aarhundrede.

Det var, som om der med det nittende Aarhundrede kom en ny, aandsvækkende Luftning hen over vort Fædreland. Det var, som om Sejersbudskabet fra Skærtorsdagslaget, idet det spredte sig over Landet, med det samme vækkede det danske Folk til et nyt og mere frugtbringende Liv, end det gamle Aarhundrede havde været Vidne til.

Og det mere end i én Henseende.

Blev det nu end saaledes, at Landets ydre Politik og de af denne følgende ulykkelige Krigsaar 1807—1814 bragte Stilstand med sig baade paa Landbrugets, Industriens og Handelens Omraader, saa er det dog sikkert, at nye Tanker og ny Foretagelseslyst havde faaet Indpas hos hele Folket, og det sporedes ikke blot i de store Centrer, men rundt omkring i hver en Provins, og endog i vor lille i de to foregaaende Aarhundreder saa haardt hjemsøgte By syntes det, som om Stilstand og Tilbagegang var flygtet med Aarhundredet, og som om et nyt Liv skulde begynde, hvis Løsen var fremad og opad.

Naar Grundejendommenes Værdi i Handel og Vandel lægges til Grund for Bedømmelsen af, om der paa en

Plads er Fremgang eller Tilbagegang, er det let kendeligt, at der var Fremgang i den lille Købstad strax fra Aarhundredets Begyndelse. Et tydeligt Exempel herpaa er den tidligere omtalte Ejendom med Hestemølle, der ny opført efter Branden 1750 solgtes for 453 Rdl., medens den i 1802 til Auktionsefterretning vurderedes for 760 Rdl. og ved 1ste Auktion opnaaede et Bud af 930 Rdl. og ved fjerde Auktion af 1030 Rdl. Og det var ikke noget enestaaende Tilfælde. Auktionsprotokollen og Skøde- og Pante-Bogen vise, at lignende Værdiforhøjelser fandt Sted ved samtlige de Ejendomme, der bleve Genstand for Omsætning. Og med Ejendomspriserne stege Huslejepriserne i et tilsvarende Forhold. Da Toldbetjent Fischer i 1808 havde faaet Udnævnelse som Postmester, skrev han til General-Postamtet, »at Huskøbet i Præstø var steget til det tredobbelte mod forhen, og Lejeværelser ere ej at bekomme«.

Men der trængtes ogsaa til Bedring. I 1782 var et Hus paa 8 Fag til Gaden og 5 Fag Baghus paa Adelgades søndre Side med tilliggende Gaard og Have udlejet for 20 Rdl. for hele Aaret. Den almindelige Afgift af Købstadjorderne var efter Udskiftningen og til lidt ind i dette Aarhundrede kun 3 Rdl. pr. Td. Land, i 1792 betaltes endog kun 4 Rdl. for 21273 □ Al. altsaa lidt over 1½ Td. Land.

I »Bruuns, de danske Købstæder«, der udkom 1806, opgives Antallet af Bygninger i Præstø til 54; men dette er altfor lidt; der var c. 70, og det nævnte Værk bærer da ogsaa i flere Henseender Vidnesbyrd om, at dets Opgivelser ere byggede paa ældre Kilder. Saaledes staar paa et Værket ledsagende Kobberstik Barakkerne endnu paa deres Plads, medens Virkeligheden er, at de vare nedrevne 10 Aar forinden Bogen udkom.

I 1834 taltes i Byen 97 brandforsikrede Bygninger; 1837 102; 1870 162; 1890 175; 1897 194, deraf paa selve Byens Grund 164. Samtlige Bygninger vare i 1897 brand-

forsikrede for 1,944,617 Kroner, fordelte paa 195 Forsikringer.

Med Bygningernes Antal steg ogsaa Befolkningens; og Folkemængdens Til- eller Aftagen er selvfølgelig en vigtig Faktor ved Bestemmelsen af, om en By er i en op- eller nedadgaaende Periode. Stiger Folketallet pludseligt i en kortere Tid, da vil der altid være tilfældige Aarsager hertil; ophøre disse, ophører ogsaa Stigningen, og der vil som Regel blive en Tilbagegangs-Periode. Men stiger Folkemængden Aar for Aar nogenlunde ensartet og jævnt i en længere Aarrække, da er det et sikkert Bevis for Stedets økonomiske Fremgang og Velvære.

Lad os da se, hvorledes Befolkningsforholdene vare i og bleve efter 1801, og sammenligne dem med, hvad der er os bekendt fra forrige Aarhundrede. Det er alt omtalt. at Præstø i 1769 kun talte 379 Sjæle foruden Garnisonen, medens der i 1672 dog vare 435. I 1787 var der atter Folketælling, men om dens Resultater foreligge ikke Oplysninger; derimod havde Byen i 1801 en Befolkning af 480 Mennesker. Om Forholdet mellem disse Tal er det vanskeligt at have nogen egentlig begrundet Mening. 1769 medtaltes Garnisonens Koner og Børn; 1801 var der ingen Garnison, hvorimod nogle af den bortrejste Eskadrons Dragoner, der vare Familiefædre, bleve i Byen og altsaa hjalp til at øge Folkemængden. Da Garnisonen først flyttede 1785, har en Del af Familierne existeret endnu 1801, hvilket ogsaa fremgaar af Kirkebøgerne, men da Kvinder og Børn vare medtalte 1769, er det kun Mændene, der kunne regnes som Tilvæxt. En Mængde Beretninger tale om Tilbagegang i de mellemliggende Aar, medens Tallene vidne om Fremgang. Forklaringen er da sandsynligvis den, at Tællingen i 1769 ikke er fuldt paalidelig. Fremgangsmaaden var nemlig den, at Borgerne bleve tilsagte at møde hos Præsten for der at give Forklaring om hver sin Familie, men førtes der ikke fra Præstens Side nøjagtig Kontrol, ses det let, at Unøjagtigheder langtfra

vare umulige, og det mindst for Præstøs Vedkommende, da Sognepræsten, Provst Collstrup alt den Gang var en ældre Mand.

Saameget er i alle Tilfælde sikkert, at der ved Tællingen i 1801, der foretoges af dertil beskikkede Rodemestre under Magistratens Tilsyn, befandtes at være en Befolkning i Købstaden af 480 Mennesker og i Landsognet af 131. Fra denne Tid blev Tilvæxten saa betydelig, at Byen i 1834 talte 714 Indbyggere, medens der var 151 i Landsognet. Af de 714 vare kun 33 — nemlig 11 Mandfolk og 22 Kvinder — over 60 Aar gamle; over 70 Aar vare kun 8 — 3 Mandfolk og 5 Kvinder — og over 80 Aar vare kun 2 Kvinder og ingen Mænd. Antallet af Mænd var noget større end af Kvinder, idet der fandtes 373 mod 341.

Det er ret interessant at lægge Mærke til, i hvilken Alder de unge Piger i hin Tid indtraadte i den hellige Ægtestand, og Tabellerne vise da, at der kun var én eneste gift Kvinde, som ikke havde fyldt 20 Aar. At blive gift før denne Alder var da ogsaa andre Steder en stor Sjældenhed. I Nestved var der samme Aar ligeledes kun en i samme Tilfælde og i Amtets 3 andre Købstæder, Storehedinge, Vordingborg og Stege fandtes ikke en eneste Kone, der var under 20 Aar gammel, og i hele Sjællands Stift udenfor København var der kun 18. Endogsaa i Alderen fra 21 til 30 Aar vare Giftermaal for Kvindernes Vedkommende ikke saa almindelige som i Alderen fra 31 til 50 Aar. Der fandtes i Præstø 141 Kvinder i Alder fra det fyldte tyvende til det halvtredsindstyvende Aar. Af disse var der i Alder fra:

21de til det fyldte 30te Aar 68 af hvilke 22 vare gifte, men derimod 46 ugifte,

31te til det fyldte 40de Aar 40 af hvilke 30 vare gifte, men derimod 10 ugifte,

41de til det fyldte 50de Aar 33, hvilke alle vare gifte.

Medens Folkemængden i Aarhundredets første Tredie-

del var voxet fra 480 til 714 eller c. 50 pCt., steg den i den anden Trediedel næsten 100 pCt., nemlig fra 714 i 1834 til 1413 i 1870. Stigningen foregik nogenlunde regelmæssig; der var saaledes i 1845 852; 1850 951; 1855 1114; 1860 1298. Senere har Tilgangen været forholdsvis mindre, idet den i de 25 Aar indtil 1895 kun var 87 altsaa imellem 3 og 4 aarlig, medens den i Aarene fra 1850 til 1860 var 347 eller mellem 34 og 35 aarlig. Tilvæxten i indeværende Tiaar vil dog sikkert paany vise en betydelig Fremgang.

Spørge vi, hvad Grunden kan have været til Byens forholdsvis stærke Fremgang i Aarhundredets Begyndelse, maa Svaret vistnok blive, at den for en stor Del skyldtes de daværende driftige og energiske Købmænd Kornerup og Worm. De dreve begge en altomfattende Handelsvirksomhed og toge virksom Del i alle offentlige Anliggender. I Aaret 1803 lode de for deres egen Regning den neden om Nysø løbende gamle Landevej istandsætte og betydeligt forbedre. I 1804 og 5 virkede de for og opnaaede, at den gamle skrøbelige Træbro ved Vesterport blev nedbrudt og erstattet af en Jorddæmning, saa Øen blev landfast med dens Opland. I en Aarrække var Vandløbet, der førte gennem Broaabningen, bleven mere og mere grundet, og undertiden var det saa lavt, at der kunde vades over det. Efter at Stemningen blandt Borgerskabet var tilstrækkelig bearbejdet, blev der da i 1804 afholdt en Raadstuesamling, paa hvilken det blev besluttet at nedbryde Broen og tilkaste Vandløbet. Der fremkom vel en Protest fra en enkelt Side — Prokurator Ofvergaard —, der foranledigede nogen Korrespondance med Amtet, men paa et nyt Raadstuemøde den 5te Maj 1804 toges endelig Beslutning om Arbejdets Udførelse. Man søgte nu og fik ved Kancelli-Resolution af 27de April 1805 et Laan af den Kongelige Kasse stort 600 Rdl., der skulde forrentes med 4 og afdrages med 2 pCt. og ved Licitation den 18de

Juni s. A., blev Arbejdets Udførelse overtaget af Købmand Worm og strax paabegyndt.

I Aarenes Løb fortsattes Opfyldningen, og Sporene af at Præstø for ikke en Gang et Aarhundrede siden har været fuldstændig omflydt af Vandet, tabte sig lidt efter lidt.

Samme Aar som Dæmningen opførtes, blev ogsaa til Dels ved Købmændenes Virksomhed oprettet et Vognmandslaug, der overtog Befordringen af Rejsende, hvilken Forretning hidtil havde været besørget af Bønderne i Mosebølle og Vindbyholt, der vare pligtige at levere Befordring fra Vindbyholt priviligerede Gæstgivergaard til Præstø, Vordingborg og Kallehave. I 1809 byggede Købmand Worm det endnu existerende Kornmagasin i Torvestræde, og i 1812 fik P. Bønsdorff Kongelig Bevilling til at anlægge og drive et Herberge for Rejsende og fik dertil et Laan stort 2000 Rdl. af Kongens Kasse at forrente og afdrage med 6 pCt. aarlig.

I 1815 var Indbyggerantallet dog kun voxet til c. 500; der var 61 Borgere, blandt hvilke fandtes ikke mindre end 12 Skomagere. Husenes Antal var 79 med en Assurancesum af 94,290 Rdl., men det var dog Begyndelsen til Byens senere saa stærke Vækst. At Købmændene have drevet betydelige Forretninger kunne vi for Kornerups Vedkommende se deraf, at en af hans Krambodsvende, der i 1815 dømtes til 3 Aars Arbejde i Møens Tugthus, tillige blev dømt til at udrede en Erstatning af indtil 10,000 Rdl. til Kornerup for til egen Fordel at have solgt af dennes Varer. Men kunde der i Løbet af et Par Aar, som Tilfældet var, stjæles for henimod 20,000 Kroner, maa baade Lager og Omsætning have været betydelige. At Worms Forretning ogsaa var meget stor, faa vi en ret trist Oplysning om i 1818, idet en Kreditor nævnte Aar lod foretage Exekution hos ham for et samlet Beløb af 50,000 Rdl.

Men der var Liv og Virksomhed i Byen; endogsaa det selskabelige Liv begyndte at udvikle sig og i 1818

stiftedes Fugleskydningsselskabet af Ritmester v. Berth. Men hvad der var vigtigere: Byens østre Forbindelsesvej kom ogsaa i Stand ved denne Tid.

Allerede 1805 havde Købmand Monefeldt, der saa. at hans Konkurrenter havde Held med sig til at faa opført Dæmningen ved Byens Vestside, faaet Lyst til ogsaa ved Østerport at faa opført en til alle Tider passabel Vej, men Vanskelighederne vare her større end imod Vest, idet Omkostningerne ved Opførelsen af en Bro over Aaløbet ansloges til 2500 Rdl. Monefeldt arbejdede dog ihærdig for Sagen og fik endog indsendt Andragende til Cancelliet om et Laan af den nævnte Størrelse til »en Bros Opbyggelse ved den østre Ende af Byen«, men Borgerskabet turde ikke paa én Gang give sig i Færd med baade Vest og Øst, og udtalte i en over Andragendet afgiven Erklæring, at der næredes Frygt for, at Byen ikke kunde bære de med det søgte Laan forbundne Udgifter. Da Amtmanden var af samme Mening, blev Laanet nægtet, og Sagen hvilede indtil 1819, da den optoges af Byfoged Dall ved en Skrivelse til Amtet af 25de Februar. Nu vare alle enige om det betimelige ved Arbejdets Udførelse, og Sagen fremmedes med usædvanlig Hurtighed. Major Bretteville fik Amtets Ordre til at undersøge Forholdene, og da saavel Byfogden som de elegerede Mænd skyndede paa, kom man saa vidt, at der allerede den 7de Juni kunde indsendes Forslag og Overslag til Amtet, der approberede disse; den 28de Juni holdtes Licitation, og da ingen her vilde paatage sig Stenhugger-Arbejdet, blev dette den 6te Juli overdraget Bretteville til gangbare Priser. Arbejdet paabegyndtes og fuldførtes endnu samme Aar.

Det næste offentlige Foretagende, der iværksattes, var Bygningen af det nuværende

Raadhus.

Den efter Branden i 1750 opførte Raadhusbygning, der traadte istedetfor den paa Grønnegades nordre Side

liggende faldefærdige Bygning med dens 4 Fag Kvist og Sejerværk — kunde ikke i det nye Aarhundrede tilfredsstille Trangen til offentlige Lokaler. Da derfor Skolelærer Duun i 1805 indsendte et Andragende om at faa Skolelokalet, der, som det vil erindres, var i Raadhusbygningen, udvidet, erklærede Byfoged Werligh, at det var bedst at flytte Raadstuen, der i ingen Henseende var fyldestgørende. I denne Anledning fik Byfogden den 19de April 1806 fra Amtmand Bielke Anmodning om at indsende nærmere Oplysning om, hvad det vilde koste at nedbryde det gamle og bygge et nyt Raadhus, om man havde den fornødne Grund, og hvorledes man tænkte sig Kapitalen tilvejebragt. Den heraf foranledigede Korrespondance førte dog ikke til noget Resultat, og Sagen hvilede, indtil Byfogden, Kancelliraad Møller i Begyndelsen af 1822 indstillede, at det gamle Raadhus maatte blive solgt til Fordel for Kæmnerkassen og et nyt opført. Dog endnu den Gang var Sagen ikke moden, og Kancelliet resolverede den 27de August 1822, at den skulde stilles i Bero indtil videre.

Men allerede den 14de Januar 1823 søgte Byfoged Møller paany og indsendte en Tegning med Overslag paa c. 4000 Rdl., og Amtmanden erklærede, at de Grunde, hvorpaa Andragendet støttedes, vare saa vægtige, at Sagen maatte anbefales til gunstig og hurtigst mulig Resolution. Kancelliet forlangte ny Tegning og Overslag, der indsendtes 18de Juni til Amtet, som atter anbefalede Sagen til hurtig Fremme, saa Arbejdet kunde paabegyndes og eventuelt fuldføres samme Aar. Og nu lykkedes det. Den 2den August 1823 approberede Kancelliet Tegning og Overslag og gav Tilladelse til Opførelsen af et for Købstaden og Landjurisdiktionen fælles Ting- og Arresthus, til hvilket Købstaden skulde bidrage ¼ og nordre Birk Resten. Den 19de Oktober indsendte Byfogden saa Kontrakt med Købmand Grønvold og Tømrermester Hans Andersen om Bygningens Opførelse for 4721 Rdl., hvilken Kontrakt approberedes den 8de November, hvorefter Arbejdet strax

paabegyndtes og fremmedes saaledes, at Entreprenørerne efter en afholdt Synsforretning allerede den 23de April 1824 kunde begære deres Tilgodehavende anvist til Udbetaling.

Bygningen var imidlertid ret uanseelig. Den afgav Arrestlokaler baade til By og Birk og der fandtes Sprøjtehus i den østre Side ud imod Raadhusstrædet. Gentagne Gange har den modtaget Forandringer baade ud- og indvendig, navnlig 1850, da det nuværende Arresthus opførtes, og 1868, da Frontespicen sattes paa Hovedbygningen. Det er imidlertid endnu en ret tarvelig Bygning for den store, folkerige og velhavende Jurisdiktion, og det tør formodes, at dens Dage ikke blive saa mange, som de have været.

Det vil muligvis have sin Interesse at oplyse, at Præstø i Byfoged Møllers Tid var meget nær ved at faa Amtmandsbolig og Kontor.

Ved Kongelig Resolution af 4de Septemher 1793 blev Amtmanden tilpligtet at tage Bolig i Præstø. Da Embedet derefter blev ledigt i 1823 og besat med Amtmand Moltke, søgte denne sig en Lejlighed der, men der var ingen at faa. Han flyttede derfor til Nestved og søgte om Tilladelse til, at han fremtidig maatte blive boende der, hvilket bevilgedes ved Kgl. Resolution af 31de Januar 1824. Da Knuth blev Amtmand 1831 og i Henhold til Bestemmelsen fra 1793 vilde tage Bopæl i Præstø, kunde heiler ikke han finde nogen Lejlighed, og fik derfor Tilladelse til midlertidig at bo paa Nysø. Han indledede nu Underhandling med Byfogden om Køb af dennes Gaard, der med en Bekostning af 9000 Rdl. skulde have været ombygget og indrettet til Amtmandsbolig og Kontor, og Underhandlingerne vare saa vidt, at Knuth søgte Rentekammeret om et Laan af den nævnte Størrelse, der skulde hvile paa Embedet, og dette hlev bevilget af Rentekammeret ved Resolution af 6te Marts 1832 saaledes, at Laanet skulde forrentes med 4 og afdrages med 1 pCt. aarlig. Der kom imidlertid Uenighed mellem Amtmand og By-

foged, Handelen gik istaa, og Knuth blev paa Nysø, indtil han i August 1833 fik Tilladelse til at bo paa Lindersvolds Hovedgaard, hvor Amtmandsboligen saa blev uden nærmere Omtale, indtil Kommunalbestyrelsen i Præstø efter Amtmand Nergaards Død i 1849 paany søgte om, at det maatte blive paalagt hans Eftermand at tage Bolig der i Byen, og medfulgte der Ansøgningen Tegning og Overslag over den paatænkte Bolig, der vilde koste c. 12000 Kr.

Den constituerede Amtmand F. Brun erklærede imidlertid i en meget lang Skrivelse, at der ikke var Fordele, for Amtets Beboere ved at flytte Kontoret til Præstø, men derimod en Mængde Udgifter for Amtmanden; kun Byen vilde vinde. Han anmodede derfor om, at Amtmanden fik frie Hænder ved Valg af Bolig, medmindre Præstø selv vilde opføre en saadan af passende Størrelse og udleje den for en Pris, der ikke gerne maatte overstige 400 Rdl. om Aaret. Dette billigedes af Indenrigsministeriet, og Amtmandsboligen blev paa Lindersvold indtil den i den nyeste Tid som bekendt er flyttet til Nestved. — Ogsaa Amtstuen i Vordingborg er der gjort Forsøg paa at faa flyttet til Præstø, men det har været længere borte med Udsigterne, Den 26de Maj 1824 havde Byens Borgere indgivøt Andragende til Rentekammeret om Flytningen, og motiveret det med, at Præstø laa mere midt i Amtet end Vordingborg, men denne By satte sig selvfølgelig af bedste Evne imod, at Andragendet blev bevilget, og det blev det ikke heller.

Det blev i 13de Afdeling omtalt, at der i Byfoged Werlighs Tid i Begyndelsen af Aarhundredet blev truffet Foranstaltninger, sigtende til at forhindre, at Byfogderne til egen Fordel kunde anvende de af dem oppebaarne Skatter m. m. Disse Foranstaltninger bestode i, at det nogle Dage førend Skatterne skulde betales, blev bekendtgjort ved Trommeslag, at Borgerne paa en bestemt Dag skulde møde paa Raadstuen to Timer om Formiddagen og

to om Eftermiddagen. Foruden Byfogden og Kæmneren vare da Byens 4 elegerede Mænd tilstede og samtlige indkomne Penge bleve under fælles Tilsyn nedlagde i en Kasse, som fik det specielle Navn: Byens Kæmnerkasse. Denne var forsynet med 3 Laase, til hvilke der hørte 3 Nøgler, hvoraf Byfogden havde 1, Kæmneren 1 og de elegerede Mænd 1 i Forvaring. Kassen kunde altsaa kun oplukkes, naar mindst 3 Personer vare nærværende, og Byens Repræsentanter maatte oven i Købet udstede en Forpligtelse. i hvilken de garanterede, at alt skulde gaa ærligt og redeligt til, og at der ikke blev udtaget Penge af Kassen undtagen til lovlige Udbetalinger, naar Skatterne skulde sendes til Amtstuen eller Byens Indtægter skulde anvendes til dens Fornødenheder.

Disse Forsigtighedsregler have dog ikke fuldt ud gjort den tilsigtede Nytte. Der foreligger nemlig fra 1817 et Andragende fra de elegerede Mænd, i hvilket disse søge om Eftergivelse af nogle Skatter, der henstode uberigtigede fra Werlighs Tid, men Rentekammeret svarede, at da Mændene ingensinde havde fralagt sig den bestemte Kontrol, vare de forpligtede til at tilsvare Beløbet, dog med Regres til Skatteyderne.

Havnen.

Først i 1828 lykkedes det Byen at faa en Havn. Allerede 1799 blev der nedsat en Kommission, som skulde tage under Overvejelse, hvad der kunde gøres for Byens Opkomst ved Anlæg af en Skibsbro eller Havn. Kommissionen stillede Forslag om, at der blev anlagt en c. 30 Favne lang Skibsbro, som Skibe af 15 til 20 Læsters Drægtighed kunde lægge til ved. Der fandtes vel tidligere en Skibsbro, som bestod af sammenvæltede Sten, men den var, som alt andet i Byen ved den Tid, forfalden, og kun til Nytte for Baade, der kunde fortøje i Læ af den, men den var ikke passabel for en læsset Vogn, saa de Hand-

lende maatte køre ud i Vandet med deres Varer til Baade, der da atter maatte bringe dem videre til Skibene. Dette var, som Kommissionen udtrykte sig, »til stor Skade for Købmændenes Bæster og til Sinkelse for Skibningen«. Omkostningerne ved Anlæg af en saadan Bro ansloges til et Par Tusinde Rigsdaler. Endvidere foresloges Opmudringsarbejder til Overslagsbeløb af 15000 Rdl., og at det maatte blive paalagt samtlige Skibe, der benyttede Løbet at betale en Afgift, og endelig, at Statskassen vilde staa i Forskud for den nødvendige Sum, som man da vilde forrente og afdrage.

Efter at disse Forslag vare indsendte, hørtes der intet til Sagen, før Byfoged Werligh den 1ste Maj 1803 forespurgte, hvorledes det gik med den, og allerede den 6te i samme Maaned fik den Besked, at vedkommende Myndigheder ikke kunde tage sig af den, før Nestved Købstads Havnevæsen var bleven bragt i Orden. Saa ventede man taalmodigt indtil 1807; da søgtes der paany om at faa en Havn eller dog en Skibsbro, men man maatte nøjes med et den 15de August dateret Svar fra Kancelliet, i hvilket det lovedes, at Sagen skulde blive taget under Overvejelse. Imidlertid kom Krigen og Statsbankerotten; man fik andet at tænke paa, og Præstø Havnesag fik Plads i Glemmebogen indtil 1819. Da toge Byens elegerede Mænd fat, og fik af en Kaptajn Henne udarbejdet Overslag over Omkostningerne ved Bygningen af en Skibsbro og Opmudring af nogle Steder i Indløbet, og søgte hos Kongen om et Laan paa 8000 Rdl. til Planens Gennemførelse. Amtmanden anbefalede varmt dette Andragende, idet han gjorde gældende, at Præstø ved saadant Anlæg »vilde faa en blomstrende Handel«, og at det, naar de foreslaaede Bestemmelser om Havneafgift approberedes, vilde blive let for Havnekassen at forrente og afdrage Laanet. Det hjalp dog ikke endnu den Gang; der hengik 7 à 8 Aar med Overvejelser og med at lave Planer, indtil der endelig ved Kongelig Resolution af 28de Februar 1827 approberedes

en Plan om Anlæg af en Havn, der skulde koste 6000 Rdl., og fik Rentekammeret Paalæg om at approbere en passende Havne- og Brotaxt. Da man var saavidt, søgte Havnekommissionen om et Laan af den Reiersenske Fond paa 5000 Rdl., fik det bevilget og byggede nu den med saa megen Længsel imødesete Havn. Med Indtægterne gik det over Forventning godt, og den sidste Rest af Laanet tilbagebetaltes i 1839. Senere har Havnen modtaget væsentlige Udvidelser og Forbedringer, og ved Hjælp af en indkøbt Damp-Muddermaskine paatænkes det at udvide det hidtil vanskelige Sejlløb ved at gennemgrave en Grund og uddybe Løbet, saa at Skibe med indtil 13 à 14 Fods Dybgaaende uden Ulempe kunne naa ind i Havnen. —

Efter Opfordring fra det Kongelige danske Landhusholdningsselskab forfattede Sognepræsten i Mehrn J. D. Lütken i Aaret 1839 en Beskrivelse af Præstø Amt i økonomisk Henseende, i hvilken der blandt andet siges om Præstø Købstad, at denne, uagtet den er den mindste af Amtets Købstæder[1]), dog har en ikke ubetydelig Handel, eg er den af dem alle, hvis Fremgang i de sidste 30 Aar er mest umiskendelig. Samme Værk meddeler den efter Nutidsforhold ret interessante Oplysning, at Præstø i 1828 efter gode Høstaar saavel 1827 som 1828 kunde udføre 30,775 Tønder Sæd, og efter de maadelige Høstaar i 1836 og 1837 c. 19000 Tdr. aarlig, af hvilke over 12000 Tdr. udførtes til udenrigske Steder. Til Sammenligning anføres, at i Slutningen af Tredserne og Begyndelsen af Halvfjerserne, altsaa inden Landmændene efter nogen større Maalestok havde begyndt selv at opfodre deres Sæd, udskibedes kun gennemsnitlig c. 25000 Tdr. aarlig.

Lige saa overraskende er det at se, at der i 1837 til udenrigske Steder fra Præstø Toldsted kun udførtes: 1 Fjerding Smør, 9 Lispund Ost, 1184 Pund Flæsk og 112 Pund røget Kød.

[1]) Storehedinge havde i 1834 893 Indbyggere mod Præstos de 714.

Som et industrielt Foretagende, der mentes at give gode Løfter for Fremtiden, anfører Lütken, at Konsul Grønvold havde indrettet et Sildesalteri, og i Aaret 1838 nedlagt 250 Tdr. Sild, som af Fiskerne i Præstø og Omegn vare fangede under Stevns. Ligeledes omtales Byens Skind-Industri, og det anføres, at en Handskemager syede Lammeskindspeltse, og 2 Skindberedere syede de yndede Væderskinds- eller Hjorteskindsbuxer til Omegnens Bønder, der kunde faa dem gule, sorte eller violette efter Behag. De vare ret kostbare, idet de stode i en Pris af 11 à 12 Rdl. pr. Par, men saa til Gengæld kunde de ogsaa vare lige saa mange Aar, som de havde kostet Rigsdaler.

Af Brændevinsbrændere fandtes der i 1838 10 i Præstø, medens der samtidig kun var 4 i Vordingborg.

En i 1847 existerende Komite til Byens Forskønnelse bør mindes og det med Taknemlighed, idet vi skylde den Anlæget af og Beplantningen af Promenaden nord og øst[illegible] for Byen. Ifølge en fra Komiteen indkommen Ansøgning bevilgede Rentekammeret den 6te April 1847, at der fra de Kongelige Planteskoler i Petersværft og Hørsholm maatte udleveres den uden Betaling 1500 forskellige Planter af Poppel, Gran, Fyr, Lærke, Kastanie, Elm, Røn, Lind, Ask, Birk, Ahorn og Cytisus, »for at anvendes til Anlæg af offentlige Promenader omkring Præstø«.

Lidt senere, nemlig den 26de Oktober 1847 fik Byen en anden Indretning, som den dog hverken havde Nytte eller Fornøjelse af. Det var et Borger- og Politikorps, bestaaende af 62 Medlemmer. Der havde i Aarhundredets Begyndelse existeret et lignende om end mere faatalligt Korps, der sés at have ført en meget vidtløftig Korrespondance med forskellige overordnede Myndigheder, drejende sig for Størstedelen om saadanne væsentlige Ting, som om den eller den af Officererne maatte bære Guld-Porte-epée. Ophævelsen af dette Korps er i Tidernes Løb foregaaet saa ubemærket, at Justitsministeriet i 1850 ikke anede, at det nogensinde havde existeret.

Det nye Korps fik heller ingen stor Plads i Byens Historie. Det havde til Øverstkommanderende Kaptajn Mow, og var reglementeret en Uniform bestaaende af grøn Frakke med hvide Knapper og rød Forkrave, graa Benklæder og grøn Hue med Kokarde og Sølvtresse. Af Borgerforeningen fik det skænket en rød Fane med et hvidt Kors og med Indskrift i det Røde: »Givet af Præstø Borgerforening til Byens Borgervæbning«, og i det Hvide: »For Konge og Fædreneland«, samt Byens Vaaben.

Efter en sikkert meget virksom Tilværelse i c. 1½ Aar bleve saavel Korpsets Chef som Byens Kommunalbestyrelse og Politimester enige om, at Korpset i Grunden ikke var til nogen Nytte, og man søgte derfor om Tilladelse til at maatte opløse det, hvilket tillodes af Justitsministeriet den 11te Maj 1850.

Faa Aar senere oprettedes for tredie Gang et nyt Korps, men dettes Skæbne tilhører ikke endnu Historien.

Derimod ville vi skænke de Forhold, under hvilke en af Danmarks mere bekendte Mænd kom i Forbindelse med Præstø, en kortere Omtale. Her sigtes til Biskop, Konseilspræsident D. G. Monrad, der i sin Barndom indtog en saare beskeden Stilling som Handelslærlings-Aspirant i den Kornerupske, senere Grønvoldske Købmandsgaard. Med at han kom i denne Stilling, og med at Præstø Borgere fik Indflydelse paa hans senere Uddannelse, hang det saaledes sammen:

Monrad blev født i København den 24de November 1811. Da Faderen, Fuldmægtig i Rentekammeret Otto Sommer Monrad, der var født i Norge, efter Fredslutningen vendte tilbage til sit Fædreland og blev Foged i Nordland, men kort efter blev sindssyg, og Familielivet af denne Grund opløstes i Aaret 1818, blev den lille Ditlev sendt til Præstø til sin Moders Svoger, Købmand Rasmus Kornerup. Den opvakte 8 à 9aarige Dreng syntes efterhaanden at faa megen Lyst til Handelslivet; han færdedes daglig bag Krambodens Disk og imellem Forretningens Kunder,

og Bestemmelsen var, at han skulde være Købmand, og at Begyndelsen hertil skulde ske ved, at han efter sin Konfirmation antoges som Lærling i Forretningen og under Onkelens specielle Vejledning indviedes i Handelslivets Mysterier. Var saadant sket, var han neppe bleven Biskop og Konseilspræsident; men da han havde begyndt at forberede sig til Konfirmationen hos Digteren, Sognepræst Nicolai Bierfreund Søtoft, lagde denne Mærke til Drengens ganske ualmindelige Begavelse og besluttede at gøre noget for ham. Han fik da bevæget nogle af Byens Borgere til at sammenskyde et Beløb, ved Hjælp af hvilket det blev muligt at lade Ditlev studere. Efter Konfirmationen til Paaske 1826 kom han da i Huset hos Adjunkt Westergaard i Vordingborg og kom i denne Byes Latinskole.

Det er ikke her Stedet at skrive Monrads Biografi, men det er paa sin Plads her at fremdrage, at det var Præstø Borgere med deres Sognepræst i Spidsen, der gave det første Stød til, at D. G. Monrad blev en historisk bekendt Person.

Vi bør ikke heller forbigaa den i Præstø den 14de Maj 1793 fødte Johannes von Schrøder, uagtet det jo ikke er nogen særdeles Ære for Byen, at den kan kalde ham for Indfødt. Hans Forældre, Tøjfabrikant Peter Schrøder og Else Carithe Frederica født Tandrup, flyttede til Kiel, og Johannes blev i 1808 Kadet ved Hæren i Rendsborg, 1810 blev han Second-Lieutenant, 1814 Premier-Lieutenant, 1827 Kaptajn, 1840 Ridder af Dannebroge, 1842 Major og 1843 fik han den Sachsen-Weimarske Fortjenst-Medaille. 1818 var han bleven gift med Franziska Amalie Pauly, Datter af Geheime-Domaineraad G. F. Pauly. Men i 1848 sluttede han sig til Oprørshæren, blev Kommandant i Flensborg og senere i Altona samt Oberst. Den 28de Juli 1852 blev han slettet som Rd. af Dbg. og landsforvist. Han fik dog i 1856 Tilladelse til at vende tilbage til sit Fædreland. Heraf benyttede han sig imidlertid ikke, men forblev i Hamborg, hvor han havde havt Ophold siden Fred-

slutningen, og hvor han tjente sit Brød med at være Bogholder paa et Gasværk.

Han erhvervede sig Navn som historisk Forfatter og har i flere fortrinlige Værker behandlet Hertugdømmernes Historie og Topografi.

Fra Aarhundredets sidste Halvdel skal kun gives nogle korte Notitser. Og ville vi da minde om, at Jernvejsspørgsmaalet for Præstøs Vedkommende kunde have holdt 40 Aars Jubilæum inden dets endelige Løsning. Det var nemlig i 1859, at der første Gang arbejdedes paa at faa en Bane til Sydsjælland. Man tænkte sig, at den skulde udgaa fra et Punkt paa København—Ringsted-Banen og fortsættes til et saadant Sted i Sydsjælland, at den kunde blive til Nytte saavel for Lolland-Falster som Møen. I denne Anledning afholdtes i September Maaned et større Møde i Vordingborg, til hvilket Grev Raben-Levetzau, Godsforvalter, Prokurator Ringberg og Konsul H. P. L. Grønvold vare Medindbydere som Repræsentanter for Præstø Egnen. Paa Mødet valgtes en Komite paa 5 Medlemmer [1]), der skulde arbejde videre for Sagens Gennemførelse, og disse 5 havde den 24de September Audients hos Hans Majestæt Kongen, og derefter saavel hos Konseilspræsidenten som hos Finants- og Indenrigsministeren; men Sagen lod sig ikke den Gang gennemføre.

Siden den Tid har Jernvejsspørgsmaalet saa at sige uafbrudt staaet paa Dagsordenen i Præstø — vi erindre det Krønckeske Projekt, Forbindelse med den østsjællandske Jernbane ved Faxe, med Statsbanen ved Haslev, Nestved og Lundby indtil der endelig i 1897 er meddelt Koncession paa Anlæg af en Jernvejs-Forbindelse fra Statsbane-Stationen i Nestved til et Punkt i Nærheden af Præstø Havn. Banen vil faa en Længde af 3,06 Mil med Stationer

---

[1]) Byfoged Hother Hage, Stege, Kammerherre, Stiftamtmand Holsten, Nykøbing, Lensgreve F. Moltke til Bregentved, Godsejer Tesdorph, Ourupgaard, og Kammerherre Oxholm, Rosenfeldt.

ved Tappenøje, Myrehøi, — mellem Snesere og Sneseretorp, — og Brandeløv. Anlæggets Overslagssum er 876,000 Kr. Banen er under Arbejde, og det forventes, at den vil kunne aabnes for almindelig Færdsel i 1900.

Den 2den Oktober 1858 udkom det første Nummer af »Præstø Avis« i et Format, der var $12^1/_4 \times 8''$. En i 1858 saa mærkelig Fremtoning som et hjemligt Blad i vor lille Købstad maatte naturligvis for at kunne arbejde sig ind i Publikums Gunst, forud give noget som Vederlag, og Avisen sparede sig ingen Ulejlighed i saa Henseende. Der blev opnaaet Overenskomst med »Vordingborg Avis« om, at Avertissementer, der optoges i et af Bladene for Betaling, tillige blev optaget i det andet Blad, men gratis. For en almindelig Betragtning saa dette jo ud til at være af Interesse for begge Blades Læsere, men trængte man ind i Motiverne til dette diplomatiske Aktstykke, fik man at vide, at det helt og holdent var nedskrevet til Fordel for Præstø-Bladets Abonnenter og Læsekreds. Man læse, hvad Avisen selv skrev i denne Anledning: . . . »Ved dette Arrangement er der sikret de Averterendes Annoncer større Udbredelse, hvorved det er gjort muligt for Præstøs langt driftigere Købmænd at drage hele Oplandet til Præstø.

Dersom samtlige Præstø Købmænd, efter at have læst dette, ikke inden Sol gik ned have tegnet sig som Abonnenter paa Præstø Avis, maa de have været meget haardhjærtede.

Bladet udkom 3 Gange om Ugen, og gav strax Anledning til en friere Drøftelse af Byens Anliggender. Endnu ikke 2 Maaneder gammelt tog det sig saaledes af Belysningsforholdene ved en som Annonce indrykket Bekendtgørelse med Overskrift

Tran! Tran! Tran!

i hvilken den »veloplyste« Kommunalbestyrelses Opmærksomhed henledtes paa, at kasserede københavnske Tranlygter kunde faas tilkøbs.

Denne Annonce fremkaldte et Raadstuemøde, der afholdtes den 3die Januar 1859, og paa hvilket der af Borgermesteren opkastedes det Spørgsmaal, om der skulde tages noget Hensyn til den i Avisen indførte Annonce med Overskriften: Tran! Tran! Tran! og bemærkede han, at Kommunalbestyrelsen tidligere havde havt Spørgsmaalet om Byens Belysning under Overvejelse, men var kommen til det Resultat, at det var unødvendigt at bebyrde Borgerne med en ny Skat af 5 à 6 Rdl. aarlig pr. Mand; thi havde man fra de tidligste Tider vidst at hjælpe sig uden Tran, saa kunde man det ogsaa i Fremtiden. Skulde Byen oplyses, var det i alle Tilfælde bedre at vente, til man saa, hvad det blev til med det elektriske Lys. Dette Argument gjorde sin Virkning, og man vedtog som hidtil at vandre i Mørke paa Byens Gader.

Senere fandt man det dog fornuftigst at nedstemme Fordringerne og tage til Takke med Petroleumslygter, hvis Antal for faa Aar siden blev en Del forøget. Indførelsen af det elektriske Lys har dog været under Overvejelse i indeværende Tiaar; men i et Byraadsmøde den 26de Juli i Aar vedtoges der Anlæg af et Gasværk.

Præstø

i Nutid og nærmeste Fremtid.

Du smilende By
Ved den herligste Kyst,
Som Gefions Plov den har dannet.

Præstø hører vel endnu til vore smaa Købstæder og kommer maaske heller ikke blandt de store i Fremtiden. men den har arbejdet sig betydeligt fremad, og hvad mere er: den er sikkert inde paa den rette Vej til, at Fremgangen kan blive vedvarende.

I første Række blandt de senere Aars nyttebringende og fremhjælpende Foranstaltninger staar den betydelige Forbedring, som Byens Skolevæsen har faaet. Forholdsvis betydelige Beløb har Byen med Rette fundet det rigtigt at anvende, for at dens Ungdom kan møde Kampen for Tilværelsen rustet paa den bedst mulige Maade.

Ogsaa for den tekniske Uddannelse er der sørget paa tidssvarende Maade. Det er nu snart en halv Snes Aar siden, at »Teknisk Skole« fik sit eget prægtige Hjem ved Foranstaltning af Haandværkerforeningen. — Og som der er sørget for den aandelige Udvikling, er der ogsaa sørget for rent materielle Goder. Brolægningen er nu, efter Grønnegades for nogle Aar siden stedfundne Omlægning i det Væsentlige god, og Belysningsforholdene ere, som nys nævnt, noget forbedrede og ville blive det i endnu højere Grad, naar det før omtalte Gasværk kan begynde at virke. At Hovedgaden i de senere Aar er bleven særdeles forskønnet ved private Byggeforetagender og ved Indretningen af tidssvarende — vi tør vel næsten sige elegante — Forretningslokaler, har ogsaa sin meget store Betydning. — Jernvejsforbindelsen vil, naar der energisk arbejdes for Strømløbets større Sejlbarhed og Havnens Udvidelse og hensigtsmæssige Forbindelse med Banen, kunne give nye Virkefelter for Handel og Industri, og den Tid er maaske ikke saa fjern, da Banen vil blive fortsat over den østre Fjordarm og sat i Forbindelse med en Havn ved Hesteskoen; thi en saadan Havn vilde faa en ganske anden Betydning, end for Exempel en Nestved—Karrebæksminde-Bane, saa sandt som »Hesteskoen« er den bedste Havn mellem København og Korsør syd om Sjælland.

Af betydelig Interesse for Byen er det ogsaa, at dens Borgere have faaet Øje for den Indtægtskilde, de eje i Lystanlægget »Frederiksminde«, der i de senere Aar er betydeligt udvidet og forskønnet.

Denne Kilde vil sikkert kunne bringes til at flyde ret rigeligt. Faa danske Købstæder have nu bedre Betingelser

for at skabe et yndet Samlingssted for Folk fra fjern og nær end den lille, smilende By ved Præstø-Fjordens fiskerige, skovklædte Strande. Men man har ikke hidtil vidst at fortælle rundt omkring i Landet til det store Publikum, hvor idyllisk der kan være en Sommeraften ved den gamle Bolefjord, hvor tiltalende smukt det kan være at spadsere angs Stien ved Frederiksminde og se over den maaske spejlblanke Vandflade til det røde Nysø med de venlige Omgivelser, til Hollænderskoven, der strækker de prægtige gamle Bøgekroner ud over de høje Skrænter, ud mod Stranden, — til Bækkeskov, denne stolte Bygning, der set herfra, tager sig saa prægtig ud mod Skovenes mørke Baggrund. Og se videre op over Landet til det saa alvorligt og tungsindigt udseende Mørkebjerg, og til Faxe, hvis Kalkbakke dækker Udsigten mod Nord. Lad ogsaa Blikket hvile ved de venlige, grønklædte Holme og ved det »lange, smalle Fed«. Og gaa en Sommeraften, naar Vandet ligger blankt og glat fra Nysø til Lindersvolds Strand ud og se i den milde, klare Sommerluft de feagtige, romantiske Blus fra den Mængde Fiskerbaade, hvis Besætninger søge efter Fjordens talrige Beboere. Og gaa ned i Dalen ved Frederiksminde, sæt Dig paa en Bænk eller paa Græsbunden og lad Øjet løbe ud over Stranden, hvor Maanestraalerne flimre og glimre og hoppe omkring paa Vandfladen, der kruses af den lette Sommerbrise, og hør, hvor vemodigt Luftningen paa dens Vandring suser i Toppene paa de nærstaaende Graner, og se Myggesværme bølge op og ned, og forsøg at høre Uglens og Flagermusens næsten lydløse Flugt. Der er saa smukt, saa fredeligt og stille; kun Naturen taler. — Eller gaa en Vaardags tidlige Morgenstund rundt omkring paa Frederiksminde, de gamle Antoniter-Munkes Klosterhave, hvil Dig i Græsset, lad Mindet dvæle ved Fortiden, men lyt ogsaa til og se efter det vaagnende Liv. Se Fiskerbaadene vende hjem fra deres Morgengerning, lyt til de Befjeredes højtidsfulde Morgenhilsen — til Smaafuglenes livlige Kvidren, til Stærenes

muntre Fløiten og til den skurrende Modsætning: Kragernes og Maagernes hæse Skrig. Se ud over Vandet paa de gyldenrunde Blink fra Morgensolen — Du vil maaske blive erotisk stemt og mindes det herlige Sagn om skøn Freja, der fra sin Himmelbolig lader de gyldne Blink falde paa Vandene; for

> . . . hun, der selv af Vennen
> Sin kære var forladt,
> Tit stirred' over Havet
> I lyse Sommernat,
> Og i de klare Bølger
> Faldt Taaren gylden, rund,
> Thi svømmer Guld paa Voven
> Endnu hver Morgenstund.

Og naar Du ser ud over Havet, vil dit Øje møde Sejleren derude; den har Dannebroge paa Toppen. Naturen er saa fredsæl, saa idylisk, den er dansk.

»Ja, der er smukt, meget smukt ved Præstø. Som By vil den ifølge dens Beliggenhed ikke kunne voxe sig rigtig stor, men den har Betingelser for at kunne blive en baade livlig og velsitueret lille Købstad, langt fra det Endemaal, som en af Egnens Agrarer for nogle Aar siden stillede den i Udsigt, nemlig at blive en brolagt Landsby.

Byen staar jo nu foran en betydningsfuld Mærkedag i dens Historie. Om c. 3 Aar — den 2den Marts 1903 — indtræffer dens 500-aarige Jubilæum som Købstad, og til den Tid vil sikkert allerede meget være forandret. Byens stinkende Kloak langs Præste-Øens sydlige Side, vil forhaabentlig til den Tid være »en Saga blot«, ligesom Mudderpølene ved Enden af de smaa Stræder, der føre ned til Aaen; og langs det oprensede og regulerede Aaløb med dets da klare, rislende Vand vil Spadserestien være fortsat fra Østerbro til den ved Byens Vestside støder til den nuværende Sti. De festligsmykkede Gader ville ligge i et

Lyshav af Straaler. Med Jernvejen vil der allevegne fra komme Jubilæumsgæster, og i det udvidede og forbedrede Strømløb ville Dampskibes Fløjten ofte lade sig høre. Frederiksminde vil være kendt i det ganske Land, og det er at haabe, at et Hotel, bekendt for dets herlige Beliggenhed — nær det fortrinlige Bade-Etablissement paa Sandet ved de smaa Holme — og for dets tidssvarende Komfort, vil knejse paa Klosternakkens minderige Pynt over de i Muldet skjulte Klosterruiner. Fra Hotellets Balkon vil der Jubilæumsdagene — og ellers ret ofte — blive kippet Flag for Lystdampere, der, propfulde af Jubilæumsgæster, styre mod Byens Havn, smykkede med Flag fra Top til Ræling.

Det er Drømmebilleder, vil man maaske sige. Nuvel, det er det ogsaa, men Drømme kunne have deres Betydning, og i dette Tilfælde staa de ikke Sandsynligheden saa fjernt, som det maaske kan synes for en første Overvejelse.

Vi ville haabe og tro, at den lille, vandomflydte, venlige Stad vil faa et Udseende omtrent som Fantasien har malet det, naar Jubilæumsaarets Vaar begynder at vække Liv i hvert Træ, hver Busk og hver Blomst i Frederiksmindes dejlige Have; thi det vil være et usvigeligt Vidnesbyrd om Byens fortsatte Fremgang og Velstand, og da kunne dens Borgere være stolte og glade over og lykkelige og tilfredse med at kunne byde Tusinder af Gratulanter velkommen til den Plet, som ved deres Vindskibelighed og Flid er bleven et yndet Samlingssted for Folk fra Fjern og Nær, en Plads, hvor Handel og Vandel, Industri og Haandværk har givet hinanden ærligt Haandslag paa, ved forenede Kræfter at ville virke for, at den i Fortiden saa haardt hjemsøgte By i Fremtiden kan blive et lykkeligt Hjem for værende og kommende Slægter.

Tillæg A.

Legater, Fundationer, velgørende Stiftelser. m. v.

Da der intet Sted findes fuldt paalidelige og udtømmende Oplysninger om de Kapitaler, der i Tidernes Løb ere skænkede Købstaden — Hofman, Schack og i den nyeste Tid Hjort-Lorentzen kunne paa Grund af det Omraade, deres Værker omfatte, ikke blive udtømmende for den enkelte By, og paa Grund af Værkernes Tilblivelsesmaade kunne de ikke blive fuldt paalidelige — skal her meddeles en muligst nøjagtig Fortegnelse over samtlige de Legater og Fundationer, der i Tidernes Løb ere tilfaldne Købstaden, dens Kirke eller dens Stiftelser og Beboere.

1.

Ældre Legater vedrørende Skole- og Fattigvæsen.

Det ældste kendte Gavebrev er fra Sognepræsten Lauritz Rasmussen, der den 6te Maj 1590 skænkede 50 gamle Dalere, der skulde sættes paa Rente, og denne skulde, saalænge Verden staar, uddeles til fattige Børn, som gaa i Skole i Præstø.

Et Tingsvidne af 20de Februar 1598 oplyser dernæst, at samme Giver i 1597 lod opføre 2 Boder i Grønnegade og gav disse til de Fattige tilligemed 100 Mark danske,

hvoraf der aarlig skulde gives 6 Mark danske i Renter, der ligeledes skulde tilfalde de Fattige.

Af mere Betydning ere de i 6te Afdeling omtalte Legater, der af Borgermester Lauritz Nielsen i 1653 skænkedes til Fattigvæsenet med 200 Specie-Dalere og til Skolen med et lignende Beløb [1]). Gavebrevets Ordlyd er meddelt pag. 114—116. Disse 400 Rigsdaler in Specie have oprindelig været sikrede ved Pant i Beldringe Kirke, der altsaa maa have tilhørt Nysøs Ejere. Kirken er imidlertid solgt 1742, thi da Commerceraad Voigt dette Aar solgte Nysø til Enkegrevinde Danneskjold Samsø, var Kirken ikke medindbefattet i Handelen, og Grevinden maatte den 29de August s. A. udstede en Obligation for de 400 Sp. Dalere, der vare blevne omskrevne til 650 Sl. Dl., og sikre dem ved Pant i Skibbinge Kirke næstefter forud prioriterede 500 Rigsdaler. Til Skibbinge Kirke hørte den Gang 29 Tdr. Hartkorn foruden noget Strøgods i Skibbinge, Allersløv og flere Steder, saa Sikkerheden var god nok, skøndt det var anden Prioritet.

Der var da Beløbet anbragt indtil 1761, da Nysø solgtes til Grev Gustav Holck, i hvilken Anledning den tidligere Ejerinde ønskede at udbetale Beløbet. Ved Skrivelse af 10de September nægtede imidlertid Stiftsøvrigheden at modtage det, da det efter Fundationens Bestemmelse skulde staa som et »uryggeligt« Pant. Formodentlig har Grevinden derefter henvendt sig paa højere Steder, for den 18de December s. A. blev Beløbet, der nu var omskrevet til Rigsdaler, udbetalt med 460 Rdlr. 40 Sk., der bleve indsendte til Forrentning i den Kongelige Kasse, medens de skyldige Renter udbetaltes til Kirkeinspektionen. Allerede 1763 opsagde dog Staten Pengene til Udbetaling,

---

[1]) Da Latinskolen, til Fordel for hvilken Legatet var stiftet, nedlagdes 1739, bestemtes det ved en Kongelig Resolution af 9de Oktober s. A., at de 200 Specie Dalere fremtidig skulde tilfalde den danske Skoles fattige Børn.

og den 18de December s. A. bleve de anbragte mod Prioritet i Provst Collstrups Ejendom paa Adelgaden, hvor de stode indtil 1771, da Byen selv blev Debitor og sikrede Beløbet ved at give Pant i Barakkerne. Da disse solgtes i 1795, lykkedes det ikke at faa anbragt Beløbet samlet, men 359 Rdl. 52 Sk. bleve sikrede ved ét Pant, og 100 Rdl. 84 Sk., ved et andet, og her ville vi senere genfinde dem, Men først maa gøres en Bemærkning og gøres Rede for nogle andre mindre Legater fra forrige Aarhundrede.

Flere Forfattere have omtalt, at en Borgermester i Præstø skal have skænket Byen 650 Daler, som der dog iøvrigt ikke vides nogen Besked om. Disse 650 Daler ere imidlertid de samme, som Lauritz Nielsens til denne Sum omskrevne 400 Speciedalere, der atter efter 1761 genfindes som 460 Rdl. og 40 Sk.

Den 11te Juni 1729 havde Sognepræsten Arendt Behmann skænket 35 Sl. Dl., hvis Renter skulde uddeles til Byens Fattige hvert Aars 11te Juni, og Commerceraad Voigt til Nysø havde efter at have solgt denne Gaard i 1742 givet 30 Rigsdaler ligeledes til de Fattige. Major Erhardt Gerhardt Popp, der døde 1747, havde kort forinden skænket 50 Rigsdaler, hvis Renter skulde gives dels til de Fattige og dels til Skolebørn. Dette Beløb, der ikke vides at være omtalt andetsteds, blev udlaant til Hjulmand og Borger Mads Madsen, hvis Sikkerhed var »sufficant«, om Gud i Naade vil bevare for Ildebrand,

Det synes, som om der intet Legatbeløb er gaaet tabt ved Brandene; thi sammenlægges alle de hidtil skænkede Summer og anføres i Slettedalere efter en Pris af 64 Sk. pr. Stk., som paa den Tid var det almindelige, vil det ses, at Summen bliver 212½ Slettedaler, foruden de 650, der vare sikrede ved Pant i Skibbinge Kirke. De 100 Mark danske ere da regnede for 37½ Dl., som vistnok vil være det rette Beløb. De samlede Legatbeløb før Branden 1750 bliver da 862½ Daler, og hertil maa lægges, hvad

der maa være indkommet ved Salget af Grundene til de to af Lauritz Rasmussen til Fattigvæsenet skænkede Boder, der ikke senere findes nævnte som tilhørende Byen, men antages at være brændte i Aaret 1670. Sammenholdes dette med, at Pastor Behmann efter Branden 1750 omtalte, at der var skænket og sammensparet c. 1000 Sl. Dl., som det dog ikke gik an at bruge, da kun Renterne maatte benyttes, vil det ses, at Summerne tilnærmelsesvis kunne passe. Og man sparede fremdeles, og de 212½ Sl. Dl. voxede, formodentlig ved at man ikke hvert Aar udbetalte de fulde Renter, og ved at man — som i 1776 — tillagde Beløbet noget af Kassebeholdningen, saaledes, at der i 1758 var 243 Rigsdaler og 32 Sk., der vare anbragte saaledes:

hos Vilhelm Pottemager	indestod	80	Rdl.	»	Sk.
- Hans Kallehauge	—	33	-	32	-
- Ludolph Lahmann	—	80	-	»	-
- Mads Madsen	—	50	-	»	-

Kapitalerne kunne vi nu følge i Skøde- og Pantebøgerne saavelsom i Fattig-Regnskaberne, og det ses da, at Mads Madsens og Kallehauges Beløb senere blev anbragt hos Købmand J. C. Petersen, og at det, da denne udbetalte det i 1776, blev anbragt hos Hans Pedersen Handskemager, efter at være tillagt 16 Rdl. 64 Sk. af Kassebeholdningen, saa at Obligationen nu blev lige 100 Rdl. Ogsaa paa anden Maade øgedes Kapitalen. Vilhelm Pottemager betalte ikke i flere Aar sine Rentepenge, der derfor ikke kom de Fattige til Gode, og da Stifts-Revisionen tilsidst forlangte Beløbet inddrevet, mente Borgerskabet, at Skyldneren var »sufficant« nok ogsaa for Rentegælden, og der blev derfor udstedt en ny Obligation, som kom til at lyde paa 102 Rdl. 38 Sk. Nu var den rentebærende Kapital altsaa 282 Rdl. 38 Sk., der indestod hos

Pottemager Vilhelm Arendt	102	Rdl.	38 Sk.
Bager Johan Weis	80	-	» -
Handskemager Christoffer Christensen . .	100	-	» -

Den 11te Juni 1790 skete atter Forandring. Byen skyldte den Gang til Prokurator Rosted 300 Rdl. mod Pant i Raadhuset, og ønskede at laane endnu 200 Rdl. mod samme Pant. Dette lykkedes ved, at den fik 100 Rdl. af Kirkens Midler og 100 Rdl. af Pastor Renberg. Obligationen, der udstedtes forannævnte 11te Juni, blev Dagen efter forsynet med en Paategning af Renberg, der indeholdt et Gavebrev med nogle ret mærkelige Bestemmelser. Kapitalen maatte aldrig optages eller udgives, men dens Renter skulde først tilfalde et navngivet Medlem af Familien Thygesen, til hvilket den da afdøde Præstefrue havde været Gudmoder, og derefter Barnets navngivne Søster og Forældre, hvis de levede saalænge. Naar alle fire vare døde, skulde Kapitalen tilhøre Byen, og Renterne gives til den trængende borgerlige Familie, der havde de fleste Børn og lod dem opdrage med Undervisning i Christendom og andet, som efter deres Stand kunde være til Nytte, men de Forældre, som lode deres Børn opvoxe uden Guds Kundskab og drive Tiden hen i Lediggang, de skulde anses som udelukkende sig selv fra al Adgang til denne Understøttelse. Og skulde der mere tages Hensyn til Børnenes Mængde og Opdragelse end til den yderste Fattigdom.

Dette Legat gav altsaa foreløbig ingen Indtægt til Byen, men i 1795 kunde man dog af opsparede Midler anbringe 50 Rdl. hos Rebslager Johan Weber, der da skyldte de pag. 435 omtalte 100 Rdl. 84 Sk. af Lauritz Nielsens Legat. Weber udstedte en ny Obligation paa 400 Rdl., af hvilke de 150 Rdl. 84 Sk. altsaa vare Fattigvæsenets og Skolevæsenets. Af Lauritz Nielsens Legat stod Resten, der var 359 Rdl. 52 Sk., hos Bager Hans Musfeldt, tilligemed 40 Rdl. 44 Sk., der skyldtes Byen. I 1796 udstedte Johan Mumme Obligation til Fattigvæsenet for 100 Rdl., der hidrørte fra den i Kirkekisten i 16de Afdeling pag. 380 omhandlede Sum, der blev suppleret af Kassebeholdningen, og i 1797 vare da Fattig- og Skole-

væsenets samlede Kapitaler ialt 892 Rdl. 78 Sk., der vare anbragte saaledes: Af Lauritz Nielsens Legat 460 Rdl. 40 Sk. stod hos

Bager Musfeldt	359 Rdl.	52 Sk.			
Rebslager Johan Weber	100 -	84 -			
			460 Rdl.	40	Sk.
do. do. opsparede Midler			50 -	»	-
Handskemager Christoffer Christensen . .			100 -	»	-
Vilhelm Pottemagers Efterfølger, Hans Baade			102 -	38	-
Bager Johan Weis			80 -	»	-
Johan Mumme			100 -	»	-
			892 Rdl.	78	Sk.

Dette Beløb er samstemmende med det efter Fattigregnskabet uddragne pag. 381 anførte Beløb 662 Rdl. 58 Sk., idet der hertil maa lægges Halvparten af Lauritz Nielsens Legat 230 Rdl. 20 Sk., der, som vedrørende Skolevæsenet ikke er medtaget i Fattigregnskabet. Herefter kunne Beløbene med Lethed følges, om det maatte have nogen Interesse, og vi skulle derfor indskrænke os til den Bemærkning, at den samlede Legatsum nu kun er 1319 Kr. 07 Øre, af hvilke Halvdelen af 719 Kr. (det nu tilbageværende af Lauritz Nielsens Legat) tilhører Skolevæsenet. Dette har endvidere Part for dets Andel af Lauritz Rasmussens og Pops Legater, men det er vanskeligt at bestemme dette Beløbs Størrelse, dog vil det være omtrent 70 Kroner. Fattigvæsenets Andel af de gamle Legater vil altsaa være omtrent 890 Kroner, og Skolevæsenets c. 429 Kroner.

2.

Forskellige Legater fra indeværende Aarhundrede.

I dette Aarhundrede er stiftet følgende Legater, i hvilke Købstaden eller dens Beboere have Interesse.

1) Farver og Tøjfabrikant Jørgen Petersen og Hustru, Anne Cathrine gave 1869 et Beløb af 800 Kroner, hvis Renter skal uddeles til to trængende Elever i Byens Friskole. Fundats 12te Maj 1870.
2) Samme Givere gave 1872 400 Kroner, hvis Renter skulle gives til en trængende Kvinde, der hører hjemme i Præstø og ikke er under Fattigvæsenet. Fundats 13de September 1872.
3) Baron Henrik Stampes Legat af 1871, stort 10,000 Kr., hvis Renter skulle uddeles til 10 Trængende, der bo paa Baroniet Stampenborgs Gods i Skibbinge, Jungshoved og Allersløv Sogne eller i Præstø Købstad. Fundats 5te Oktober 1871.
4) Haandværkerforeningens Understøttelses-Fond, stiftet 18de Januar 1875 af Kammerraad Hans Senior Balter Svendstrup, ejer nu c. 2500 Kr., hvis Renter uddeles i Portioner paa 20 til 40 Kroner til Trængende, som ere eller have været Medlemmer af Foreningen eller til deres Enker. Foreningen vælger 3 Bestyrelsesmedlemmer.
5) Ketty Aarsleffs Legat, oprettet 1877 af Apotheker H. C. Aarsleff med 4200 Kroner, hvis Renter i Portioner à 20 Kroner uddeles til trængende Familier eller Enker udenfor Fattigvæsenet. Bestyres af Borgermesteren, Apotheker Aarsleff og det ældste Byraadsmedlem. Fundats af 17de Januar 1878.
6) Hans Carl Schmidt Petersens Legat, stort 5000 Kroner, stiftet 1883 af hans Plejemoder Anne Cathrine Schmidt. Renterne skulle inden hvert Aars Jul uddeles i 3 Portioner á 50 Kroner til Trængende i Præstø udenfor Fattigvæsenet, og i to Portioner à 25 Kroner til to trængende Konfirmanter, en Dreng og en Pige. Fundats 16de August 1888.
7) Ivar Bährs Legat af 23de Juni 1883 oprettet af forhenværende Skibsfører Carl Frederik Bähr og Hustru til Minde om deres Søn Ivar Bähr. Kapitalen er

1500 Kroner, og af dens Renter betales først for Vedligeholdelsen af Legatstifteren og hans Families Gravsteder paa Præstø Kirkegaard. Resten tilfalder en Legatar, efter hvis Død Renterne udbetales til en værdig og trængende Borger i Præstø, der har begavede Sønner, hvis boglige Uddannelse Faderen ikke kan magte at bekoste. Fundats af 8de Maj 1890.

8) Felbereder Peter Andreas Jacobsens Legat af 1884, stort 1300 Kroner, af hvilke Renterne skulle uddeles af Præstø Understøttelses-Forening til Trængende udenfor Fattigvæsenet. Fundats 5te Juli 1892.

9) Frøken Agnes Madsens Familielegat, nu 10 à 11,000 Kroner. Heraf har kun 600 Kr. Betydning for Præstø. Renten af dette Beløb skal hvert Nytaar gives til en i Købstaden hjemmehørende, trængende, uberygtet Enke eller Pige. Fundats 16de April 1889.

10) Anne Cathrine Petersen født Schmidts Legat, stiftet 1883, stort 5000 Kr., hvis Renter uddeles til Ægtefolk eller Enker, som bo i den borgerlige Velgørenheds Stiftelse. Legatet bestyres af Byraadet og har Fundats af 16de August 1883.

11) Det af Enkefru Grønvold i 1854 til det samme Øjemed skænkede Beløb, stort 500 Rdl. nu 1000 Kr.

12) Legatet: »Dr. Frosts Minde« har Fundats af 16de Juni 1866. Det bestyres af Sognepræsten, Byfogden og det ældste Byraadsmedlem. Hvert Aars 12te December uddeles Renten til to danskfødte, trængende Kvinder, der ikke have faaet Understøttelse af Fattigvæsenet, henhøre til Folkekirken og ere bosiddende i Præstø Købstad. Kapitalen, der nu er 650 Kr., forøges i 1905 med 200 Kr. idet dette Beløb, hvis Renter nu anvendes til Gravsteds Vedligeholdelse, da komme til almindelig Anvendelse. Saalænge Kapitalen ikke overstiger 1000 Kr., uddeles Renten til 2, bliver den over 1000 Kr. indtil 1600 da til 3, og overstiger den 1600 Kr. da til 4.

Ved Testamente af 1ste November 1816 skænkede Forvalter Søren Madsen af Nysø en Bogsamling til Afbenyttelse for Præstø og Vordingborg og Omegnes Beboere. Fundatsen konfirmeredes 1826. Samlingen blev forøget ved Gaver fra Baron Stampe, Forvalter Petersen Nysø og fra Læseselskabet, som skænkede den udcirkulerede Bøger.

I 1851 søgtes om Tilladelse til at sælge Samlingen ved offentlig Auktion og anvende Beløbet til Indkøb af Skrifter, der omhandle Kommunalvæsenet eller behøves til Brug ved Kommunalbestyrelsernes Forhandlinger, og den 16de December resolverede Justitsministeriet og gav Kommunalbestyrelserne den søgte Tilladelse, dog at de først enedes med Givernes nærmeste Repræsentanter.

En mærkelig Bestemmelse; thi det har jo dog været Givernes Mening, at Bogsamlingen skulde være til direkte Benyttelse af Befolkningen, og sikkert nok har ingen af Giverne tænkt sig at ville virke specielt for, at d'Hrr Medlemmer af Kommunalbestyrelsen kunde faa deres Kundskaber øgede; men Forklaringen ligger sagtens i, at Folk i al Almindelighed, og da navnlig paa Landet, endnu den Gang ikke havde faaet aabent Blik for det nyttebringende ved anden Gerning end den, der var nødvendig for hvers Næringsvej, og at Bøgerne derfor henstode uden at blive benyttede.

3.

Legater og Fundationer vedrørende Kirken.

Det Beløb, stort 100 Rdl., som Kirkeværgen Mathias Jørgensen i Aaret 1763 skænkede Kirken ved en Obligation, der forrentedes med 5 pCt. p. a. og indestod hos Skomager Peder Holm, blev strax inddraget under Kirkens almindelige Midler.

I 1782 forespurgte Tobaksspinder Rasmus Jørgensens Enke, Anne Povelsdatter, om man vilde give hende Tilladelse til, at en Ligsten, der var hjemfalden til Kirken,

maatte blive lagt paa hendes salig Mands Grav sammesteds uden Bekostning for hende, da hun havde i Sinde at skænke Kirken 500 Rdl. Stiftsøvrigheden gav den 31te August beredvillig og med Tak for den tiltænkte betydelige Gave den ønskede Tilladelse. Det følgende Aar gjorde hun derefter sit Testamente, og i dets 4de Post skænkede hun til Præstø Købstads Kirke 1000 Rdl., som stode mod Pant i Skræddermester Gieses Hus i København, og skulde forblive staaende der, saalænge Debitor og hans Hustru levede. Renten maatte anvendes til Kirkens Nytte; dog skulde Renten af de 200 Rdl. anvendes til de to Drenge, som gjorde Opvartning i Kirken. Hun forlangte som Vederlag fri Begravelse i Kirken hos hendes salig Mand, og at den før omtalte Ligsten skulde blive deres Ejendom »indtil utænkelige Tider«, og at intet andet Lig maatte nedsættes i deres Grave.

Efterat Giverinden var afgaaet ved Døden, nægtede imidlertid Boets Exekutorer at anerkende Gaven, og efter megen Korrespondance gav Stiftsøvrigheden endelig Kirkeinspektionen Ordre til, at den skulde anlægge Sag mod Boet. Denne Sag blev vunden, og i December 1807 fik Kirkeinspektionen udlagt de 1000 Rdl. i den hos Giese indestaaende Obligation. Debitor udbetalte Beløbet med paaløbne Renter den 11te September 1808, og det blev derefter indsat i Deposito-Kassen. Da Købmand Johannes Worm i Præstø imidlertid ønskede Beløbet som Laan mod 1ste Prioritet i hans Ejendomsgaard, gav Stiftsøvrigheden Tilladelse til, at de maatte anbringes paa denne Maade, men under Pengekrisen 1813 blev Summen nedskreven til 550 Rdl., der udbetaltes efter Worms Død, hvorefter de anbragtes hos Købmand Rasmus Kornerup, og da Consul Grønvold købte dennes Ejendom, blev Beløbet fremdeles staaende i samme Sted, indtil Debitor opsagde og udbetalte det, hvorefter det den 13de Januar 1855 blev indbetalt til Departementet for Statsgælden, der den 29de Maj samme Aar til Sikkerhed udstedte en 3½ pCt. rente-

bærende Obligation Nr. 3142. Efter forudgaaet Opsigelse blev Beløbet i 1872 udbetalt, og der blev derefter for dette og andre Beløb indkøbt Kreditforenings-Obligationer, hvorved Anne Povlsdatters Legatsum blev sammenblandet med Kirkens øvrige Formue.

I 1872 stiftede Farver og Tøjfabrikant Jørgen Petersen og Hustru Anne Cathrine født Schmidt et Legat paa 2000 Kroner, hvis Renter efter den konfirmerede Fundats af 10de April 1877 skulle anvendes til Kirkens Bedste. Legatet bestyres af Kirkeinspektionen.

Her bør ogsaa nævnes den af Jens Lauritzen oprettede, i Tillæg Nr. 8 aftrykte Fundation, ifølge hvilken der tilkommer Kirken 2 Tønder Byg aarlig for Forpligtelsen til at vedligeholde Lauritzens Familie-Begravelse.

Det borgerlige Velgørenheds-Selskabs Stiftelse.

Den 7de Maj 1852 stiftedes det borgerlige Velgørenheds-Selskab med det Formaal ved frivillige Sammenskud at danne et Hjem, hvor gamle, hæderlige Borgerenker kunde finde et Alderdomsasyl i Forbindelse med at faa en mindre, aarlig Understøttelse, og allerede ved Afsluttelsen af det første Aars Regnskab den 1ste April 1854 ejede Selskabet 517 Rdl. Samme Aar skænkede Enkefru Grønvold 500 Rdl., der dog kun maatte anvendes som Legat, og Renterne udbetales til den forventede Stiftelses Beboere. 1856 skænkede Grev Raben Levetzau til Beldringe 100 Rdl., og 1858 gav Byen 1960 □ Al. Grund, for at derpaa kunde opføres den paatænkte Fribolig. Samme Aar indbragte en Bazar, der afholdtes i 3 Dage og var besøgt af c. 1800 Mennesker, et Beløb af 1155 Rdl. 60 Sk. Brutto. Den 1ste April 1859 var den opsamlede Formue 3389 Rdl. 70 Sk. I December 1860 gaves til Indtægt for Selskabet en Dillettantforestilling, der indbragte Netto 86 Rdl., hvorved Formuen steg til 4000 Rdl., og i 1870 havde den naaet en Størrelse af 6243 Rdl. 34 Sk.

Derefter byggedes den nuværende Bygning, til hvis Opførelse hele den indsamlede Sum medgik. Der er indrettet 8 2-Værelses Lejligheder, af hvilke dog en er delt i to, der have fælles Køkken. 2 Lejligheder ere udlejede for en billig Leje, medens de 6 ere Friboliger. Betingelse for Optagelse er, at Vedkommende er fyldt 50 Aar og at de selv eller deres Mænd have været Medlemmer af Selskabet og betalt det mindste aarlige Bidrag, 4 Kroner.

Understøttelsen ydes nu med 50 Kroner og 1 Favn Brænde aarlig foruden Friboligen.

Foruden den til c. 18,000 Kroner brandforsikrede Ejendom, ejer Selskabet c. 13,000 Kroner.

Et Børneasyl,

oprettet 1869, ejer Matr. Nr. 131 i Grønnegade, assureret for 3140 Kroner.

Tillæg B.

1.

Christian den Førstes Stadfæstelse af Præstø Købstads-Privilegier.

Vi Christiern I med Guds Naade o. s. v. Gøre vitterligt alle Mand, at Vi af Vor synderlige Gunst og Naade haver taget og undfanget og tage og undfange med dette Vort aabne Brev Vor elskelige Borgermester, Raadmænd, Borgerskab og Menighed i Vor Købstad Præstø og al deres Gods udi Vor Kongelige Værn, Hegn, Fred og Beskærmelse besynderligt at forsvare og fordactinge til rette, og stadfæste Vi og unde dem alle de Privilegier, Friheder og Naader, som Vore Forfædre, Konninger i Danmark dem for Os undt og givet haver, saa at de dem nyde, bruge og beholde skulle i alle Maader og i alle Artikler, som det Brev, der dem derpaa er givet, haver undt og udviser. Thi forbyde Vi o. s. v.

Dateret Stegeborg 1450.

2.

Kong Hans's Stadfæstelse af Præstø Købstads-Privilegier

Vi Hans o. s. v. Gøre alle vitterligt, at Vi af Vor synderlige Gunst og Naade have annammet og undfanget, og nu ved dette Vort aabne Brev annamme

og undfange Vor elskelige Borgermester, Raad, Borgere og Menighed udi Præstø udi Vor Kongelige Fred, Hegn, Værn og Beskærmelse besynderligen at forsvare og fordwitunge til rette og unde og stadfæste dem alle de Naader, Friheder og Privilegier, som Vor kære Fader Kong Christian, hvis Sjæl Gud naade, og andre Vore Forfædre fremfarne Konger af Danmark dem naadeligen undt og givet haver, saa at de dem fri og uhindret nyde, bruge og beholde skulle i alle deres Ord og Artikler, som det Brev, der derpaa givet er, ydermere indeholder og udviser. Thi forbyde Vi o. s. v.

Dateret Roeskilde 1485.

3.

Christian den Tredies Stadfæstelse af Præstø Købstads-Privilegier.

Vi Christian den Tredie o. s. v. Gøre alle vitterligt, at Vi af synderlig Gunst og Naade, saa og paa det Vore elskelige Borgermestre, Raadmænd og menige Borgere, som bygge og bo udi Vor Købstad Præstø, kunne blive ved deres Nering og Biering, have Vi bevilget, fuldbyrdet og samtykt og nu med dette Vort aabne Brev bevilge, fuldbyrde og samtykke alle de Naader, Friheder og Privilegier, som fornævnte Vore Undersaatter af Præstø af fremfarne Konninger i Danmark naadeligen undte og givet er, ved deres Fuldmagt at blive med alle deres Ord, Punkter og Artikler, som de i alle Maader udviser og indeholder, dog saa, at dersom der findes nogen Artikler udi samme Privilegier, som Os, Vort Rige Danmark og Vore Undersaatter ere besværlige, da ville Vi med Vort elskede Danmarks Riges Raads Fuldmagt have dem at forandre og revidere, eftersom de kunne være Os og Vore Undersaatter lidelige og tolligene. (ɔ: taalelige.)

Dateret Jungshoved 1550.

4.

En særegen Form for Afladsbreve, udstedte af Antoniter-Klostret i Præstø.

Alle Christne i Almindelighed og hver enkelt i Særdeleshed, hvem nærværende Brev kommer for Øje, hilser jeg Broder *Johannes Christiernssøn* af den hellige Antonius' Kloster i Vienne Stift, Kannik af den hellige Antonius'sorden, samt i al Ydmyghed Forstander for sammes Hus i *Præstø i Roskilde Stift*, evindelig med Herren. Vide maa I alle og enhver, at jeg i Kraft af den højærværdige Fader i Christus og Herre, Herre Abbed for nævnte Kloster og Orden, hans Fuldmagt har efter *hendes* fromme, hengivne Sinds Begæring optaget *ærlig og velbyrdig Frue Pernille Billes* i den hellige Antonius's velsignelsesrige Broderskab og meddeler *hende* fuld Delagtighed i alle de gode Gerninger, nemlig Messer, Tider, Faster, Vigilier og Almisser, som Dag og Nat ved Frelserens Miskundhed udøves i 365 Klostre og Hospitaler af sammes Brødre. Hertil føje vi ligeledes, at *hun* ogsaa ved Delagtighed i saadanne Indulgentser kan nyde godt af en stor Mængde pavelige Bevillinger og opnaa kirkelig Begravelse paa Steder, der ere belagte med Interdikt. Af vor allerhelligste Herres, Pave Innocentius VIIIs særdeles Naade lægge vi ydermere hertil, at *hun* i Betragtning af de Bidrag, der aarlig alt ere ydede eller ydes til de fattige og syge, af Helvedesild plagede og paa anden Vis lemlæstede, i de nævnte Klostre for Tiden levende Brødres Underhold, samt ved at være optagen i sammes Broderskab, to Gange aarlig, saa længe *hun* lever, kan og maa vælge sig til Skriftefader en dertil bekvem Person, verdslig eller gejstlig, hvilken *hun* selv vil, og som, efter at have hørt *hendes* Skriftemaal, kan, undtagen i de det apostoliske Sæde særlig forbeholdte Tilfælde absolvere *hende* fra enhver Dom, Kendelse og Straf,

der lyder paa Bansættelse, midlertidigt Forbud mod Adgang og Interdikt og andre kirkelige Domme, Kendelser og Straffe ligesom og fra alle *hendes* Synder, Misgerninger og Overtrædelser, om hvilke *hun* med sønderknust Hjerte har aflagt mundtlig Bekendelse, samt paalægge *hende* en frelsende Anger, saaledes som det i desangaaende udstedte pavelige Breve udførligere fremstilles. Aar efter Christi Fødsel 1511. Under den hellige Antonius's velsignelsesrige Broderskabs her paatrykte Segl.

En anden Form for Afladsbreve.

Forbarmelse over Dig etc. Vor Herre Jesus Christus, som kender din Skrøbelighed, han værdiges af sin naaderige Barmhjertighed at absolvere Dig, og jeg i Kraft af samme Vor Herre Jesu Christi og hans hellige Apostles, Peters og Paulus's Fuldmagt og i Kraft af den Dig i dette Øjemed af vor helligste Herre Innocentius, den hellige Antonius's Orden og det apostoliske Sæde forundte og mig betroede Fuldmagt absolverer Dig fra enhver Dom, Kendelse og Straf, der lyder paa Bansættelse, midlertidigt Forbud mod Adgang og Interdikt og fra kirkelige Domme, Kendelser og Straffe som ogsaa fra alle dine andre Synder, Misgerninger og Overtrædelser, om hvilke Du med sønderknust Hjerte har aflagt mundtlig Bekendelse, eller som Du gerne vilde have bekendt, saafremt de vare rundne Dig i Hu, og jeg bringer Dig som absolveret tilbage i den hellige Moders, Kirkens Skød i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn. Amen.
(L. S.)

5

Christian den Tredie skænker Præstø Borgere Sct. Gertruds Kapel m. m. i Aaret 1550.

Vi Christian den Tredie o. s. v. Gør vitterligt: at Vi af synderlig Gunst have undt, at Vore Under-

saatter i Præstø herefter til evig Tid maa og skulle beholde 7 Vore og Præstø Klosters Boder sammesteds, 3 paa Grønnegaden, som Jørgen Snedkers, Anne Aages og Valborg nu iboer, og 4 paa Torvegaden, som Oluf Drucher, Jens Magnusen, Flyn og Carina Blocks iboer, med Huse og Gaardsrum, dog at de skulle bygge og forbedre samme Boder og forvinde Landgilden deraf til deres Sognekirkes Bedste til Brød og Vin.

Ligeledes have Vi af samme Gunst tilladt samme at nedbryde Sct. Gertruds Kapel, som staar i deres By og bruge al Sten, Tømmer, Tag og andet derfra til deres Sognekirkes Bygning.

Desligeste maa de ogsaa til samme Kirkes Prydelse beholde de Klæder og Ornamenter, som de nu have havt, for Os og som tilforn tilhørte Præstø Kloster.

(Efter »Danske Cancelli-Registranter 1535 til 1550 pag. 448.)

I Dokumentet skelnes mellem Torvegade og Grønnegade, hvilken sidste Benævnelse ikke vides at forekomme tidligere. I Resens Atlas kaldes Adelgade for Grønnegade, men dette maa hidrøre fra en Fejltagelse, da Navnet Adelgade er mindst 200 Aar ældre end Resens Atlas.

6.

Frederik den Tredies Pantebrev af 28de Januar 1659 til Søren Lauridtzen.

Vi Frederik den Tredie o. s. v. Gøre alle vitterligt, at eftersom Os elskelig Severin Lauridtzen, Borger og Indvaaner her i Vores Residentsstad København, Os efter Vor Ansøgning til Garnisonens Underholdning her sammesteds underdanigst forstrakt haver 3669 Rdl., da have Vi paa Vores og Kronens Vegne med Vores elskelige Rigens Raads Raad og Samtykke for fornævnte Summa til fornævnte Søfren Lauridtzen pantsat, saa og hermed pantsætte efterskrevne Vore

og Kronens Gaarde og Gods liggendes i Vort Land Sjælland, Vordingborg Slots Lehn, Baarse Herred, Skibbinge Sogn, Skibbinge By.

(Herefter nævnes samtlige 21 Gaarde i Skibbinge med deres Brugere og aarlige Afgifter, Tubæks Mølle med Jordtilliggende og Oregaard.)

Baarse Sogn. Broskov By
her nævnes 4 Gaarde.

Østeregesborg Sogn.
Skuderup — nuværende Liliendal, — Vallebogaarden, Kræmmervængegaarden.

Snesere Sogn. Even By.
her nævnes 7 Gaarde.

Hammer Herred; Vesteregesborg Sogn.
Skovmøllegaarden.

Derefter: 19 Præstø Jorder med deres Brugere og Afgifter.

Klosterhaven, af hvilken svares 1 Tønde Løg; 2 mindre Stykker Jord, 19 Haver uden Byen, Præstø Overdrev, af hvilket svares 2 Tønder Rostokker Øl,[1]) hvilke foreskrevne Gaarde og Gods med aldeles Ejendom, Herlighed, Rente og rette Tilliggelse, Ægt, Arbejde, Hørighed, Lydighed, vornede Sønner, visse og uvisse Indkomst, Ager, Eng, Skovmark, Fiskevand, Fægang, Hede, Kær, Mose, Fælled, Lyngslet, Tørvegrav[2]), Vaadt og Tørt, inden Markeskæl og uden,

[1]) Under Præstø Overdrev indbefattedes Præstø Skov eller, som den siden blev kaldet »Hollænderskoven«. Dette Navn hidrørte fra, at Skoven benyttedes som Græsgang for Kvæget fra Nyso, som for Malkekøernes Vedkommende almindeligt benævnedes »Hollænderkvæget«.

[2]) Forsaavidt disse forskellige Benævnelser ere andet end en almindelig benyttet Formel, hvad der maa antages efter Sammenligning med andre lignende Dokumenter fra samme Tid, vidne de om, at der den Gang har været baade Hede og Lyng i Baarse Herred af en betydelig Udstrækning.

intet med alle undtaget i nogen Maade, som der nu tilligger og af Arilds Tid tilligget haver og bør dertil at ligge med Rette (Jagt i Vildbanen undtaget, som Vi Os vil have forbeholden) fornævnte Søfren Lauridtzen, hans Arvinger eller hvem det med deres Minde haver, maa have, nyde, bruge og beholde, og gøre sig det saa nyttigt, som de bedst véd og ville, og nyde det med al den Herlighed og Rettighed, som Vi og Kronen det havt haver, og med lige Frihed, som Adelen haver paa deres Gods og Tjenere og hanem og hans Arvinger; og med lige Kondition og Vilkaar, som det hanem nu herved forundes, til andre at opdrage og forunde skal være tilladt, skal han, hans Arvinger eller hvem det med deres Minde haver eller sig tilforhandler, Bønderne paa fornævnte Gods boende ved Lov, Skæl og Ret erholde, haandhæve og forsvare, og ingen af dem forurette i nogen Maade eller Skoven dertil liggende i Upligt forhugge lade, videre end til fornøden Bygnings- og Hjultømmer til Gaardene og Godsets Forbedring og Bøndernes Behov, saa og Ildebrand efter Fornødenhed, som han, hans Arvinger eller hvem det med deres Minde have, uden nogen videre eller anden Tilladelse eller Samtykke saavidt de behøve selv maa udvise, fælde og forbruge lade, samt Rodhuggerne forned (ɔ: frønnede) og Vindfæller; skal ej heller tilstedes, at Ejendommen til fornævnte Gaarde og Gods beliggendes forringes eller frahævdes i nogen Maade.

Men med Udskrivning af Soldater, som paa samme Gods nu findes, skulle herefter som tilforn ved Magt forblive, saa og skal deraf udgives, eftersom der hidtil paalagt er, bevilget er, eller herefter paalægges og bevilges kan, enten fornævnte Gods befindes at ligge i Sognene, hos Adelens Sædegaarde eller derudenfor, dog skal han selv maa lade lægge Skatter, og dem efter Skatte-Mandtallet paa Vores Rentekammer for-

klare, og ingen i hvem det og være kunde med foreskrevne Gaarde, Gods, Fiskeri, Skove eller de paa samme Gods boendes til hvad Navn eller Gavn det være kan uden hans Villie og Samtykke skal have at befale, nyde, bruge eller noget paalægge i nogen Maade, ej heller deraf gøre nogen Rostjeneste eller anden Tynge ved hvad Navn det nævnes kan, indtil det igen til Kronen indløst vorder, og saafremt formedelst fjendtligt Indfald, Ildsvaade eller anden ulykkelig Tilfælde — hvilket med rigtig Tingsvidne skal bevises — at af foreskrevne Gaardes visse Indkomst fra Dato af ej hvert Aar tilfulde bekommes kunde, da skal saavidt ej bekommes, aarlig beregnes og lægges til bemeldte Kapital, indtil den fulde Indkomst bekommes og til det igen til Kronen vorder indløst. Og naar Vi eller Vores Efterkommere, Konninger udi Danmark, og Kronen tilsinds vorder foreskrevne Gods igen til Kronen at lade indløse, ville Vi et Aar tilforn det lovligen lade forkynde og opsige, da Os og Kronen foreskrevne Gods samlet og ej noget stykkevis forbemeldte 3669 Rdl., som det er pantsat for, naar samme Summa med hvis som forbemeldte af Godsets visse Indkomster ikke bekommet er, samtidig udi én samlet Summa til den, som det da udi Brug haver, derfor igen erlagt vorder ligesaa godt og holden som det da findes, ufejlbarligen skal følgagtig være og til Løsen komme.

Hafniæ 28de Januar Anno 1659.

7.

Bestalling for Jens Lauritzen som Pensionarius i Vordingborg Amt.

Vi Frederik den Tredie o. s. v. Gøre alle vitterligt: at Vi naadigst haver antaget, tilbetroet, forundt og bevilget, saa og hermed tilbetror og bevilger Os elskelig Jens Lauritzen til at være Pensionarius over

Vort Amt Vordingborg som og Beldringe og Lekkende Gaarde og underliggende Tjenere udi efterfølgende 6 Aaringer efter derom af Os elskelig Ulrik Frederik Gyldenløve til Kallø, Vor Mand og Tjener, Rigens Jægermester, Oberst til Hest og Befalingsmand over bemeldte Vordingborg Amt, med hanem oprettede af Os naadigst konfirmerede Forpagtningsbreves videre Formelding og Indhold.

Thi skal han være Os som sin rette Arve-Herre og Konning lydig, huld og tro, Vort og Vor Kongelige Arvehuses Gavn, Bedste og Fordel med største Flid søge og befordre, Skade og Fortræd derimod af yderste Formue hindre og afværge, i Synderlighed Vores Administration tilbørligen og forsvarligen forestaa, udi des Indkomsters Oppebørsel troligen og vel oprigtigen omgaaes, saa at de dertil beliggende Bønder og Tjenere aldeles intet bliver forurettet eller noget over Sædvane imod Loven og Jordebogen i ringeste Maade bliver affordret eller med nogen nye Paalæg under hvad Prætext det ske kunde, men dennem med Lov, Skæl og Ret at holde og for al Overvold og Uret haandhæve, forsvare og til Rette forhjælpe og ellers paa det Bedste fordre og fremme alt, hvis til bemeldte Amts og Gaardes Opnehm og Velstand geraade og komme kan. Han skal og have god Opsyn med Slottets og Amtets Betjente, at Enhver troligen forretter, hvis hans Bestilling vedkommer og udkræver; desligeste have tro'ig udi Agt, hvis Jorder og Ejendomme derudi Amtet og Godset hanem efter Jordebogens Formelding leveres og derunder beliggendes er, at ikke noget derfra med Urette hævdes eller forvindes, og hvis han formener med Urette tilforne derfra at være kommen, det ogsaa ved Lov og Dom at indtale; han skal og flittig paaagte, at Vore dertil liggende Skove tilbørligen bliver plejet og ved Magt holden, saa intet derudi til Upligt eller Skovenes

Skade bliver hugget, og at udi Vores Vildbane af ingen i hvem det og være maa noget Dyr lidet eller stort uden Vor egen naadige Ordre og Bestilling jaget eller fældet vorder, meget mindre tillades, at denne eller anden Vores Regalia og Herlighed udi ringeste Maade bliver forulæmpet og sig ellers udi alt andet retter efter Vores naadige Befalinger, saa og hvis andet bør at forrettes, sig saaledes skikker og forholder, som det en tro og oprigtig Pensionarius og Tjener egner og vel anstaar, og han agter at svare og være bekendt og eftersom han for samme Godses Indkomst og Oppebørsel haver lovet og sig forpligtet aarligen at ville give til Forpagtning 5250 Rigsdaler og dem til bemeldte Ulrik Frederik Gyldenløve til rette Tid rigtigen at levere, som vi det igen udi bemeldte 6 Aar naadigst bevilget haver, saa vil vi dog Vores Kongelige Regalia og Højhed med alle almindelige Paalæg, Contribution, Indkvartering og andet deslige Os tilgoderede og forsvarligt Regnskab udi alle Maader have forbeholden, saa at han, hvis Vores Tjeneste, som foreskrevet staar, udkræver tilbørligen efterkommer og udi Agt tager, saafremt han ved denne Forpagtning udi bemeldte Tid fremdeles agter at nyde, forblive og kontinuere. Forbydende o. s. v.

Hafniæ den 24de Januar 1662.

Afskriften af foranstaaende Udnævnelse i vedkommende Bestallingsbog har følgende egenhændige Paategning af Jens Lauridtzen:

Ligelydende Original under Hans Kongelige Majestæts Haand og Segl haver jeg Underskrevne til mig anammet, hvorefter jeg i alle Maader skal vide mig at rette og forholde, saasom det en ærlig, tro Tjener

og bør, saa sandt hjælpe mig Gud og Hans hellige Ord. Til Bekræftelse under min egen Haand og Segl.

Datum ut supra.

Jens Lauridtzen.

8.

Jens Lauridtzens Fundation til Præstø Kirke for Vedligeholdelsen af hans Familie-Begravelse.

Kender: Jeg Jens Lauridtzen, forhenværende Pensionarius over Vordingborg Amt og nu residerende udi Præstø og hermed vitterliggør: At saasom jeg haver købt af Præstø Kirke, som Kongelig Majestæts Stiftsskriver — udi Provstens, Sognepræstens og Kirkeværgens Presens — mig paa Kirkens Vegne solgt og skødet haver, en Plads til en Begravelse, som er den østre Ende af det nordeste Kapel udi samme Præstø Kirke, strækker sig udi Længden paa den østre Side inden Kirkens Mur mod Vesten 9 Sjellands Alen og i Bredden tvers over fra den ene Mur til den anden i Sønder og Nør 13 Sjællands Alen og $^1/_2$ Kvarter efter deres til mig udgivne Skøders videre Formelding. Hvilken Begravelse jeg, min Hustru og vores Arvinger evindelig til Ejendom skal nyde og beholde.

Da paa det, naar samme Begravelse af mig og mine Arvinger bekostet er, den da siden altid ved Tag, Mur og nødvendige Vinduer kan vorde vedlige og Magt holden, saa det ikke skal være Kirken til Betyngelse, da haver jeg med min Hustrues Villie og Samtykke givet til forbemeldte Præstø Kirke, saasom jeg og hermed giver og afstaar 2 Tønder Byg, som stedse og altid skal aarlig ydes og leveres af en af mine Bøndergaarde udi Skibbinge, som Anders Brandt nu paaboer, som aarlig inden Mortensdag skal leveres, hvilket han og hans Efterkommere udi samme Aars Landgilde skal kortes aarlig. Hvilke forbemeldte 2

Tønder Byg af Anders Brandts Landgilde jeg hermed skøder og afhænder fra mig og mine Arvinger til bemeldte Præstø Kirke til evindelig Ejendom. Og kender jeg og mine Arvinger ingen ydermere Lod, Del, Ret eller Rettighed at have til eller udi forbemeldte 2 Tønder Byg af bemeldte Gaards Landgilde, men det at stande samme Kirke eller dens Værge fri for det aarlig at nyde og oppebære al den Stund og saalænge jeg og mine Arvinger nyder samme Begravelse, og Kirken den vedlige og ved Magt holder med Tag, Mur og nødtørftig Vindue, som forbemeldt er dog det Øvrige af samme Gaards Landgilde samt al Herligheden af Gaarden, visse og uvisse Indkomst og alt andet deraf bør at gaa mig forbeholden og aldeles uforkrænket.

9. Vurdering og Grundtaxt paa samtlige Ejendomme i Præstø i Aaret 1682.

1. Ved den søndre Side af Byen fra Kirken.

Antal Ejendomme	Antal beboede Ejendomme	Udlagt for Kgl. Skatter		Vurdering	Grund-Taxt
1			Michael Thomsen Kræmmer, tvende Byggepladse med Have	8	1
2	1		En Bolig, tilhørende Jacob Eskildsen, Nestved	15	1 7/8
3	2		En do. med Have, som Niels Mogensen ejer og beboer	16	2
4	3		En do. som tilhører Isak de Voss og Mikkel Thomsen	10	1 1/4
5	4		En anden Bolig med Have næst ved, Børnegods	12	1 1/2
6			Et Hus med Have, som er Skomagernes Laugshus	16	2
7			En liden Have, som Kirken tilhører	6	3/4
8	5		En Bolig med Have, Børnegods, som Christen Væver iboer	20	2 1/2
9	6		En Bolig med do. som Christoffer Thomsen ejer og iboer	11	1 3/8
10	7		En Gaard - do. som Skipper Rasmus Joensen tilhører	30	3 3/4
11	8	1	Et Hus med Have, tilhørte Jens Simonsen	10	1 1/4
12	9		Et lidet Hus med Have, tilhører Ane salig Niels Heskos	7	7/8
13	10		En Bolig med Have, som Hans Nielsen af København tilhører	16	2
14	11 12		To Boliger m. Have, tilh. Margrete sal. Christen Jensens af Vordingb.	20	2 1/2
15	13		En Gaard med Have, Peter Ditlefssen tilhører og iboer	40	5
16	14		En Gaard med Have, som Christian Arentzen Latin-Skolemester tilh.	30	3 3/4

17	15		En Gaard med Have, som Anders Arentzen iboer	16	2
18	16		En Gaard med Have, som Peder Rasmussen Snedker ejer	40	5
19	17	2	En Bolig med Have, som Erik Hansen iboer	10	1 1/4
20	18	3	En do. har tilhørt sal. Rasmus Jensen Skomager	9	1 1/8
21	19		En Bolig med Have, som Peder Davidsen iboer og tilhører Margrethe Christen Jensens af Vordingborg	5	5/8
22	20		En Gaard med Have, Børnegods	18	2 1/4
23			En Have, som Kirken tilhører	4	1/2
24	21		En Bolig, som Zitzel tilhører	16	2
25	22	4	En Bolig med Have, som Peder Slagter tilhører	10	1 1/4
26	23		En Gaard med Have, tilhører Jacob Clausen Væver	12	1 1/2
27	24	5	En Bolig, tilhører Christen Jørgensen Væver	20	2 1/2
28	25		En Gaard med Have, tilhører Oluf Simonsen Skrædder	24	3
29	26		En do. med do. tilhører Rasmus Jensen	24	3
30	27		En do. med do. tilhører Erik Nielsen	24	3
31	28		En do. med do. tilhører Michel Hansen, Skomager	40	5
32		6	En liden Bolig, ubeboet, udlagt for Kgl. Skatter	6	3/4
33	29		En Gaard med Have, som Byfoged Erik Jespersen ejer	24	3
34	30		Børnegods, Anders Pedersen Bager	20	2 1/2
35	31		En Gaard med Have, som Byfoged Erik Jespersen ejer og iboer . . .	60	7 1/2
36	32		En do. med do. som Oluf Albertsen ejer og iboer	133 1/3	16 17/24
37	33		En do. med do. som Jens Willadsen Kræmmer ejer og iboer . .	100	12 1/2
38	34		En do. med do. som Thomas Michelsen ejer	30	3 3/4

Antal Ejendomme	Antal beboede Ejendomme	Udlagt for Kgl. Skatter		Vurdering	Grund-Taxt
39	35		En Bolig med Have, som Christen Nielsen Lange ejer	16	2
40			En øde Byggeplads med Have, som i forleden Ildebrand blev afbrændt og som Jørgen Skomager ejer	»	4
41			En øde Byggeplads, som Michel Thomsen tilhører	»	3½
42			En do. do. , som Jens Villadsen tilhører	»	3
43	36		En Gaard med Have, som Niels Christensen iboer	130⅔	16⅓
44			En øde Byggeplads med Have, afbrændt, tilh. Jens Lauridtzen, Nysø	»	3½
45			En do. do. , som Peder Christoffersen Tolder tilhører	»	6
46			En do. do. , som Michel Thomsen tilhører	»	6

2. Paa den nordre Side paa Adelgaden vesten for Kirken.

1			Et Hus med Have, opbygt til Kapellan-Residents, ikke beboet. 10 Rdl.		
2	1		En Gaard m. Have, under Formynderskab af Michel Thomsen, Børnegods	55	6⅞
3	2		Et Hus med Have, som Anders Jensen Klokker ejer	8	1
4			En Have, som er Kirkens og Klokkeren bruger	4	½
5	3		To Huse, som er de Fattiges, som Anders Klokker og de Fattige iboer. 16 Rd.		
6			En øde Byggeplads, som Jørgen Møller tilh. og blev øde i Svenskefejden	»	7
7	4		Et Hus med Have, som Consumtionsbetjenten iboer, tilhører Tolder Peder Christoffersen	12	1½

8			En liden Have, tilhører Bertel Christensen	»	1 1/2
9	5		En liden Bolig med Have, som Ane, salig Jochum Snedkers iboer . .	6	3/4
10	6		Et lidet Hus uden Have, Poul Conradsen Skrædder	6	3/4
11	7		En Bolig med tilhørende Grund, som ejes af salig Borgermester Christoffer Pedersen og Sønnen Peder Christoffersen Tolder	18	2 1/4
12			Et Hus med Have, som Ifver Skrædder ejede og er nedfalden	4	1/2
13	8		Et Hus med Have, Rasmus Pedersen Skrædder	16	2
14	9		Et do. med do., Anders Rytter	20	2 1/2
15	10		Er Gaard med do., Mette, sal. Rasmus Slagters	20	2 1/2
16	11		En Bolig med do., som Elias Christoffersen ejer	16	2
17		7	En do. med do.	10	1 1/4
18			En Have, tilhører Elias Christoffersen	5	5/8
19			En do., - Præstø Skole	5	5/8
20			En do., - Paul Clausen Brandeløv	5	5/8
21			En do., - Marie, sal. Borgermester Christoffer Pedersens . . .	5	5/8
22			En do., som Christian Arentzen Latinskolemester ejer	5	5/8
23			En do., som Marie, sal. Borgermester Christoffer Pedersens ejer . .	5	5/8
24			En Byggeplads, Jens Willadsen Kræmmer ejer	5	5/8
25	12		En Bolig med Have, Børnegods	20	2 1/2
26	13		En Gaard med Have, som Jochum Clausen iboer	26	3 1/4
27	14		En Gaard uden Haverne, som tilhørte Anders Knudsen Kallehauge, Børneg.	30	3 3/4
28			En øde Plads, strækker sig fra sal. Anders Knudsen Kallehauges Gaard og til Gadebrønden, blev i Svenskekrigen nedbrudt, tilh. forskellige	»	8

Antal Ejendomme	Antal beboede Ejendomme	Udlagt for Kgl. Skatter		Vurdering	Grundtaxt
29			En øde Jord, som Borgermester Christen Andersens Arvinger tilhører	»	1/2
30			En do. , som Christen Lange tilhører	»	1/2
31			En do. , som Michel Kræmmer tilhører	»	1/2
32	15 16		To Boliger næst op til, som samme tilhører	7	7/8
33			En Bolig, sal. Christoffer Pedersen, Børnegods	12	1 1/2
34			En Plads med tilliggende Have ved Vesterbro, som højagtet Sr. Jens Lauridtzen ejer og tilhører, hvorpaa er bygt et Gaardshus, som Morten Kræmmer iboer	200	25
35			En øde, afbrændt Byggeplads med Have og dertil et lidet Stykke Sædeland, kaldet Volden, som tilhører Jens Simonsen, Raadmand . .	»	12
36			En Have, kaldet Strandhaven og Jens Lauridtzen Nysø tilhørende . .	8	1
37			En Have, som Kirken tilhører og Jens Villadsen havde i Brug	2	1/4
38	17		En Bolig, som er Kirkens, med tilhørende Have, som Niels Kræmmer iboede	20	2 1/2
39	18		En Gaard med Have, som Jørgen Nicolaj Grot ejer og iboer	40	5
40	19		En do. med do. , som Michel Thomsen iboer	66	8 1/4
41	20		En do. med do. , som Jens Willadsen iboer	60	7 1/2
42	21		En do. med do. , som Jørgen Pedersen Kapellan iboer	40	5

43	22	En Gaard med Have, som Peder Christoffersen Tolder iboer	44	5½
44	23	En do. uden do. , som Elias Christoffersen iboer	100	12½
45	24	En do. med Hestemøllle, som Cordula sal. Jens Simonsens iboer . .	44	5½
46	25	En do. med Have, tilhører Niels Handskemager	26	3¼
47	26	En do. med do. tilhører Jørgen Hendriksen Kvartermester	28	3½
48		En øde Byggeplads, tilhørende Jens Lauridtzen Nysø	»	1
49	27	En Bolig med Have, som tilhører Johan Meyer i Dyrløv	12	1½
50	28	Fire Vaaninger i Kittenstræde	40	5
51		En øde Plads, som kaldes Ane Hammeleffs Plads og tilhører Jens Lauridtzen Nysø	»	2
52		En øde Plads, som tilhører Jens Simonsen	»	2
53	29	En Bolig med Have, som Jens Lauridtzen Nysø tilhører	12	1½
54	30	En Gaard med Have, som er Kirkens og som Præsten iboer. 100 Rdl.		
55	31	En Bolig næst ved med Have, hvori Skolen haver Penge bestaaende	16	2
56		Et lidet Stykke Have, kaldet Margrethe Jydes, tilhører Hr. Christen	2	¼
57	32	En Bolig med Have, som Jørgen Willadsen Baadsmand ejer	20	2½
58	33	En Bolig med Have, tilhører Mads Jensen Murmester	8	1
59	34	En do. med do. , tilhører Hans Mortensen Skomager	12	1½
60		En øde Have, kaldet Maren Oregaards	»	½
61	35	En Bolig med Have, som sal. Oluf Jensen Foged iboede og Peder Olufsen iboer	16	2
62	36	En Bolig med Have, tilhører Claus Hansen Væver	8	1
63		En Byggeplads, tilhørende Jens Simonsen	8	1

Antal Ejendomme	Antal beboede Ejendomme	Udlagt for Kgl. Skatter		Vurdering	Grund-Taxt
64			En Have, kaldet Byens Laugs-Have	4	1/2
65			En Sædehave, tilhørende Hans Nielsen i København, som Præsten har i Brug, henvises til Landmaaling		
66			En Sædehave, Jens Lauridtzen, Nysø. Landmaaling		
67			En do. , tilhører Kongelig Majestæt. Landmaaling		
68			En do. , som kaldes Klosterhaven, som er Kirkens, som Præsten i Brug haver og er til hans Residents perpetueret Sædeland. Landmaaling.		
69			En Have, som og kaldes Klosterhaven, som Byfogden paa Kongelig Majestæts Vegne har i Opagt	8	1
70			En Have sønden for Kirken, som hører til Kapellanens Residents . .	7	7/8
71			En Have vest op til Kirken, som er Kirkens	2	1/4
72			En øde Plads, som Anne, sal. Hans Andersens, forrige Latinskolemester tilhører	»	1
73			En Have. beliggende næst ved Kirkevejen	6	3/4
74			En Have, Michel Thomsen Kræmmer tilhørende	5	5/8
75			Et Hus og Have, Kirken tilhørende	6	3/4
76	37		En Bolig med Have Peder Olufsen iboer og Kirken tilhører	16	2
77			En Byggeplads og Have, Bertel Christiansen tilhører	6	3/4

78	38		En Bolig med Have, Christian Jørgensen Snedker	12	1 1/2
79			En øde Byggeplads uden Have	»	1/2
80	39		Et Hus og Byggeplads, som berettes at tilhøre Admiral Jens Rodsten	8	1
81	40		To Vaaninger, Marie, sal. Borgermester Christoffer Pedersen tilhørende	16	2
82			En Frugthave østen for Raadhuset, som Elias Christoffersen tilhører	20	2 1/2
83			To Haver Vesten for Raadhuset, Strædet. Jens Simonsen	12	1 1/2
84			En Byggeplads med Have, Peder Christoffersen	5	5/8
85			En Have, Fuglebjerggaard	8	1
86		8	En Have, sal. Christian Andersen, Borgermester	8	1
87			En do., Christian Arentzen, Latinskolemester	8	1
88			En do., Møller Michel Andersen, Nestved	8	1
89	41		En forfalden Bolig med Have, Michel Thomsen Kræmmer	12	1 1/2

Købstaden har altsaa i 1682 havt 46 Grundejendomme paa den søndre Side af Adelgade og 89 paa den nordlige — heri indbefattet Grønnegade og samtlige Stræder —, altsaa ialt 135. Af disse vare paa den søndre Side 36 og paa den nordre 41 forsynede med beboede Huse. Nogle Grunde, der havde været bebyggede før Svenskekrigen, laa endnu øde siden hin Tid. I 8 Ejendomme var der sket Udlæg for Kongelige Skatter, og kommer hertil, at der jo sandsynligvis ogsaa har været sket Udlæg i adskillige for privat Gæld, er det et ret trist Billede af Forholdene. De som Boliger betegnede Steder er formentlig ensbetydende med de andre Steder saakaldte Boder.

10.

Sognepræsten Christen Poulsen Hersløvs Memorial til Købstad-Kommissionen 1682.

Velædle Herrer,
Gunstige Patroner.

Saasom fornemmes, at Kirkens Boliger saavelsom og de Fattiges Huse og Ejendomme ere blevne taxerede, da, som Præstø Kirke sidder udi en stor Gæld og snart aldrig kan betale den, saa og ingen Tiende og visse Indkomster har at betale sin Gæld med, langt mindre til at holde sig selv vedlige, og da tilmed de meste Haver og Ejendomme, som Kirken til en liden Underholdning er beneficeret med, er ganske øde, saa at Kirken aldrig nyder nogen Rente der ud af, nødes jeg, som er uværdig Sognepræst her til Staden, i Underdanighed saadan Kirkens slette og fattige Vilkaar for Eder velædle Herrer at andrage formodendes, at den udi christelig Consideration bliver anset og Guds og de Fattiges Hus af de velædle Herrer »patrocinerit«, hvilken deres store Omsorg Gud igen rundeligen skal belønne. Her paa denne min ringe Memorial forventes velædle Herrers gunstige Resolution, og efter at jeg haver recommanderet med mine Bønner, da vil velædle Herrer og deres ganske Hus og Familie udi Guds Forsorg forblive.

Jeg deres skyldige Tjener og, saalænge jeg lever.

11.

Bogstavret Afskrift af et Skøde, udstedt den 16de Februar 1653, paa en Selvejergaard i Tjørnehoved ved Præstø.

Kiendes Ieg Oluf Rasmussøn Boendes udi Tiørnehofued udi Allesløvf Sogn, och med dette mit obne Bref giør vitterlig, at ieg udi Dag Som er den 16 Februarii 1653 med min kiere Hustroes fri Villie och fuldberaad Hue och flere mine kiere Børen och goode

Venners Raaed och fuldbyrdige Samtycke, hafuer saaeld och afhendt, Saa och nu med dette Vores Obnebref Sælger och Afhender, fra os och alle andre Vores sande Arfuinger, Och till en Vores søen Jens Olufssøn herudi bemelte Tiørnehofued till hanem och Alle hans rette Arfuinger och Efterkommere Denne Vores Gaaerd och Eyendom herudi Tiørnehofued, Som Vi nu udi Boer, med Alle Andre sine Herligheder och øfrige rette tilligelser det være sig enten skouf eller Marck, Aaldengang, Fische Vand och fæegang, Vaaet och tiurt och andet viit eller siidt fraligendis ved huad Nafn det enten nu ehr eller herefter Næfnes kunde. Intet deraf Under eller fratagendes udi nogen Maade Som tiꝛ fornævnte Gaaerd Eyendomme baaede Nu, och efter gamle och Konglige Adkomster aff Arildstid med rette tiꝛliger eller tilliget hafuer, for huilcken forschrefne Eyendomb, bemelte Vores søen Jens Olufssøn schall gifve Mig og min Hustro et hundert slette Daler, Som Vi med hannem ehre blefne omforened fra denne foreskrefne Dag och Tid herefter Aarligen skall till mig aflægge tiufue Daler slet och saa fremdelis Indtill samme 100 Daler møntt paa efterfølgende fem Aars udgange fyldest Vorder afbetalt. Och dersom noget ydermere under disse och inden nogen af førnefnde terminer blifue ehrlagd, Skall fornævnte Jens Olufssøn for ald eftermaning och gienkraff i di maaeder Være och blifue quiteret och skadesløsholden i Alle maaeder. Herforuden skall ieg med forberørte min Hustro uden alld Forhindring af huis det nogen Tid være eller blifue kunde, Vores fri Hus Værelse och nødtørftige Ildebrand Nyede och hafue Vores Liffs tid Ligesom Vi hid indtill hafuer Nyedet och haft, Saavelsom udi huer Marck till Vores ophold et tynde saaedeland i Ligemaaede Vores Lifs tid at bruge och beholde och os saa nøttig at giøre som os best siufnes kunde i nogen maaede.

Huilcken foreskrefne Eyendom med Alle sine førrige och aff Arrildstid rette tilligelser fornævnte min Søn Jens Olufssøn Nu Herefter for sig och Alle sine Arfuinger och Louglige efterkommere skall hafue, Nyede, Bruge och beholde for en ret Eyendom och Uryggelig (ulæseligt Ord) Eyendomskiøb for Alle och huer Mands paatale Uigienkaldelse i alle maaeder som foreskrefued ehr. Och dersom, det Gud forbyede, saa skeede fornævnte min Søn Jens Olufssøn for nogen min Vanhiemmels Brøst skyld, nogen aff ald foreskrefne Eyendom Ved nogen rettergang eller andre middel blefue fra Vunden eller derudi forringes, Lofuer ieg forbemelde Oluf Rasmussøn for mig, min Hustro och sande Arfuinger bemelde min Søn Jens Olufssøn eller hans Arfuinger till ald nøysomhed for hans skade forvist igien att ehrstatte och fyldestgiøre. Och ellers att Være och blifue forberørde min Søens for forskrevne Eyendom, hans fulde och faste hiemmel och tillstand, for Alle og en Huer, fødde och U-fødde, De enten nu ehre eller herefterkommendes Vorder i Allemaade.

Och skall derfor nu fornævnte Jens Olufssøn herefter Vedtage, giøre och gifue och tillsuare Alld den Kongelige tynge och rettighed Som efter Sæd Vanlig Viis och af gammell tid giort och indtill dette gifuet ehr.

Till Vindisbyrd att dette saaledes aff Alle en Huer och Huer aff oss særdeles U-ryggelig skall holdes och efterkommes, Hafuer ieg forskrefne Oluf Rasmuss med samt forn min Søn Jens Olufssøn till bekræftning Vores Zigneter Undertrøegt. Sammeledes Ofuer Værendes min kiere Søen Rasmus Olufssøn i Allesløvf, Pofuel Tommesen Degn ibm, Lauritz Rasmus och Herman Hansen i Tiornehofued Samtlige till Vitterlighed Vores Zignetter her neden Undertrøgt.

Actum die et loco ut supra.

Sælger, Køber og 3 af Vidnerne have aftrykt deres Signeter i rødt Lak, hvilket endnu er saa velbevaret, at samtlige Bogstaver kunne læses. Det fjerde Vidne — Degnen i Allersløv — har kunnet skrive. I Modsætning til Texten har han bogstaveret sit Navn Pouell Thommessønn. Efter Underskriften har Skødet følgende Paategninger:

Anno 1654 den 26 Aprilii och er Bettalt
Penge — 30 Daler paa dette Breff.

Læst paa Jungshofued Bircketing den
22 November 1655.

Det er den samme Gaard, som omtales pag. 102 og som efter Svenske Krigen og Jens Olufsens Død solgtes i i Februar 1663 for 40 Slette Dalere til Rasmus Kræmmer i Allersløv. 1720 købtes den, der da stod for 4 Td. 6 Sk. Hartkorn, til ubekendt Pris af Borger og Handelsmand Johan Gielff i Præstø. Denne solgte den kort Tid efter til Friederich Christian Bugge, der atter afhændede den 19de December 1722 til Kaptajn Hinrich Detlef van der Wisch.

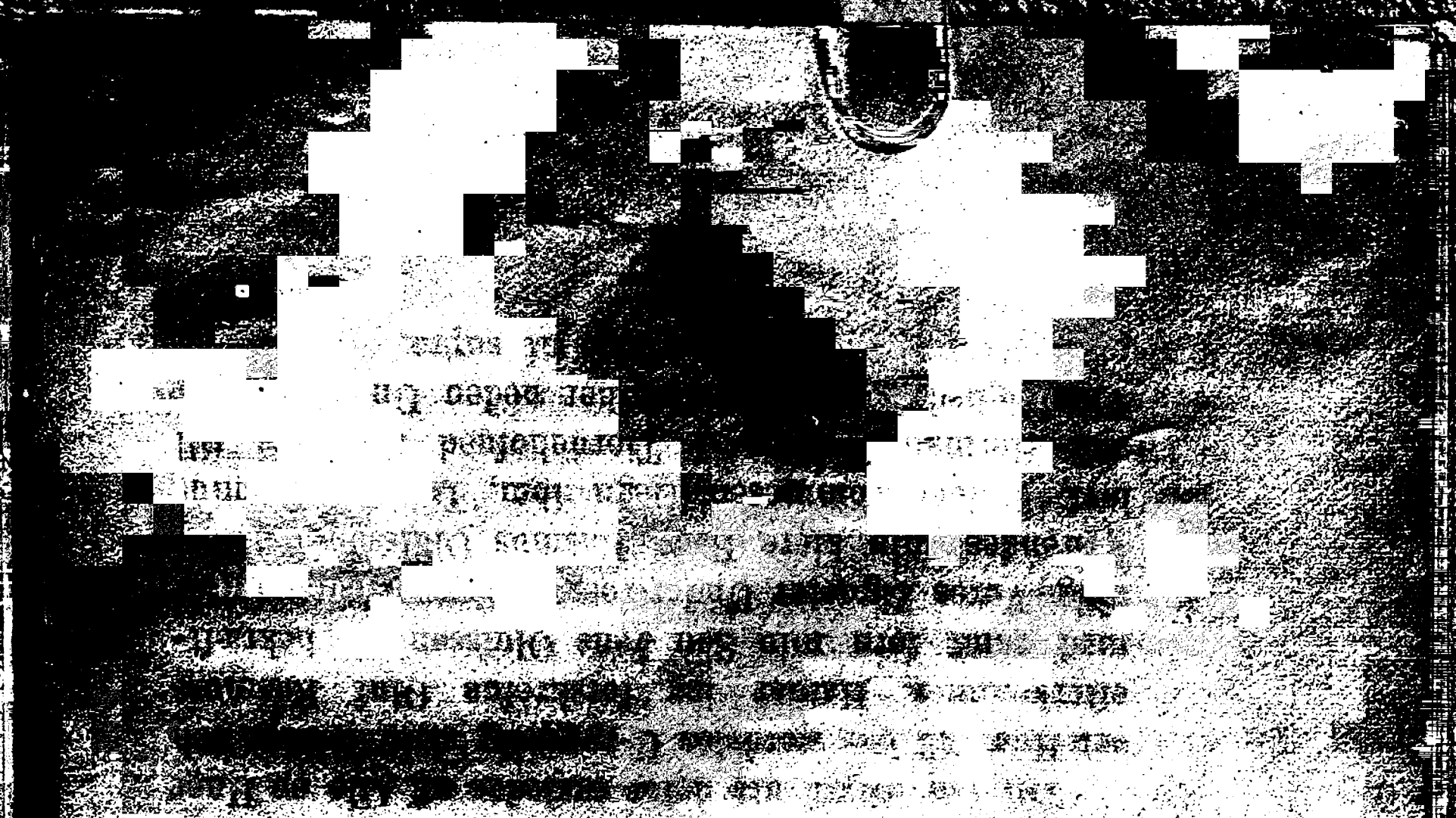

Indholdsfortegnelse.

Pag.

Forord . . . . . 3—6

1ste Afdeling.

Præstø og Omegns ældste Historie indtil Byen i Aaret 1403 blev Købstad . . . . . 7—15

De formodede Aarsager til Byens Fremkomst. Skibbinge som Handelsplads før Præstø. De gamle Landsbyer »Tudebølle« og »Kopager. Oprindelsen til Navnet Præstø. Byen bliver Købstad 1403.

2den Afdeling.

Præstø som Købstad fra 1403 til Reformationens Indførelse . . . . . 16—28

Et Magistratsbrev fra 1406. Købstadens Privilegier af 1441 fra Christoffer af Bayern. Skomagerne faa Privilegier af Kong Hans 1510. Værdien af Sko og Stovler 1524.

3die Afdeling.

Præstø Antoniter Klosters Historie . . . . . 29—52

Hellig Antonius. Antoniterordenens Oprindelse. Sagnet om Beldringe Kloster. Klostret i Præstø og dets Afhængighed af Klostret i Morkær. Dets økonomiske Forhold. Dets Retshandler. Joachim Rønnow. Anders Bilde. Afladsbreve. Klostrets Ophævelse. Dets Nedrivning. Dets Efterladenskaber.

4de Afdeling.

Købstadens Historie fra Reformationen til Begyndelsen af Krigen med Carl Gustav . . . . Pag. 53—89

Hellig Anders, ogsaa kaldet Præstø Anders. Anders Andersen. Præstø Sogn, oprindeligt Annex til Beldringe, bliver senere selvstændigt og faar 1557 Skibbinge som Annex. 1643 lægges Beldringe til Præstø, medens Skibbinge annekteres Baarse, men allerede 1647 vendes tilbage til den gamle Ordning. Præstøs Bidrag til Hær og Flaade. Forholdet mellem By og Land med Hensyn til Næringsretten. Borgernes Oprør mod Sognepræsten Lauritz Rasmussen, i hvilken Anledning 7 Borgere dømmes til Døden, men benaades. Stormflod 1625, stor Ildebrand 1641. Byens økonomiske Stilling før Krigen med Carl Gustav.

5te Afdeling.

Under og efter Krigen med Carl Gustav . . . . 90—106

Borgernes Beretning om, hvorledes deres By i Bund og Grund er ødelagt, Ødelæggelser i Omegnen. Forholdene efter Krigen.

6te Afdeling.

Borgermester Lauritz Nielsen og hans Families Historie samt Nysø Hovedgaards for den Tid den var i nævnte Families Eje ɔ: fra dens Opførelse 1671—73 til 1742 . . . . . 107—143

Lauritz Nielsen. Et Tingsvidne fra 1689 med Oplysning om »Nysø før 1671 m. m.«. Lauritz Nielsen skænker Kirken dens nuværende Altertavle m. m. Hans Begravelsesplads i Kirken. Søren Lauritzen og hans Virksomhed. Panteforskrivning af 28de Jan. 1659, hvorved han faar Pant i en Del Jorder i og omkring Præstø for Pengelaan til Frederik den Tredie. Han bliver Krigskommissarius og Ejer af Sparresholm Gaard og Gods. Jens Lauritzen som Købmand og senere som »Pensionarius«. Hans Erhvervelse af en Del af de til Søren Lauritzen pantsatte Jorder. Opførelsen af Nysø. Lauritz Lauritzen. Ane Margrethe Lauritzen.

Commerceraad J. N. Voigt. Jens Lauritzens Familiebegravelse i Præstø Kirke. Pag.

7de Afdeling.

Nogle Præste- og andre kirkelige Historier fra det syttende og attende Aarhundrede . . . . 144—165

1. En Historie om et Barn, som blev døbt med Øl. Sognepræsten Arendt Andersen . . . . . 144—147
2. Sognepræsten Christen Poulsen Hersleb og hvad han maatte trække omkring med . . . . . 147—150
3. Sognepræsten Augustinus Bentzen Haar og hans lidet præstelige Meritter . . . . . 150—161
4. Sognepræsterne Arendt Behmann og Frantz Clausen Reenberg samt deres Proselyter . . . . . 162—165

8de Afdeling.

Forhold og Tilstande, Sæder og Levevis i Tidsrummet fra 1660 til den store Ildebrand 1750 166—203

Ildebrande 1668 og 1670. Byens Bygninger, Gader og Stræder. Raadhuset. Den gamle Præsteresidents. Skolelejligheder. En Luksus-Bolig. Købstad-Kommissionen af 1682. Underslæb af Byens Øvrighed. Undersøgelser i den Anledning. Byens Fattigdom. Slagsmaal, Drab og andre Følger af Tidens Raahed. Stridigheder mellem By og Land. Pest og Ildebrand 1711. Fortvivlede Forhold. Større Bataille paa Præsto Marked 1719. Prisen paa Jord 1739. Fiskeriets elendige Tilstand. Folkeløn i Begyndelsen af det attende Aarhundrede.

9de Afdeling.

Købstadens Brand 1750; dens Genopførelse de følgende Aar . . . . . 204—219

Værdien af det Brændte. Den de Brandlidte ydede Hjælp. Vanskeligheder ved Genopførelsen. Adelgade udvides. Fattiglemmerne paa Raadhusloftet. Ny Raadhusbygning.

10de Afdeling. Pag.

Branden 1757. Brandvæsenets Tilstand . . . . 220—231

Mistanke om Ildspaasættelse og Sag i den Anledning. Forvirring under Branden. De lidte Tab. Den ydede Hjælp. Den vestlige Del af Adelgade udvides. Genopbyggelsen. Brandvæsenet.

11te Afdeling.

Byens sørgelige Tilstand fra 1757 til Begyndelsen af det nittende Aarhundrede . . . . . 232—259

Ejendommenes ringe Værdi. Hvad Auktionsprotokollen kan fortælle. Den Grønvoldske Gaards Historie til Belysning af de rent ud fortvivlede økonomiske Forhold. Gader, Rendestene, Brolægning. Forholdet mellem By og Land. Bestillingerne som Jordemoder, Kæmner, Skorstensfejer og Kirkeværge. Skatterestancer. Hungersnød i 1783 til 84. Byens Folkemængde og Bygninger. En Tyv og hans Behandling og Straf 1767. Forsk. Meddelelser.

12te Afdeling.

Garnisonen i Præstø fra 1644 til 1785 . . . . . 260—268

Den ældste Garnison. Barakker og Stalde, deres Opførelse og Vedligeholdelse; deres Salg til Byen. Dennes Indtægt heraf. Garnisonens Ophævelse.

13de Afdeling.

En Række Kulturbilleder, der belyse Byens Embedsmænd m. fl., navnlig i ældre Tider, deres Forhold, Vilkaar og Virkemaade. Fortegnelse over Byfogder, Prokuratorer, Chirurger, Læger, Apothekere, Toldembedsmænd og Postmestre . . . . . 269—306

1. Byfogedembedet og Byfogderne . pag. 269—288
2. Prokuratorer og Sagførere . . . - 288—292
3. Bartskærere, Chirurger og Læger. Apothekere . . . . . - 292—299
4. Toldembedsmænd . . . . . - 300—300
5. Postvæsen og Postmestre . . - 300—306

14de Afdeling.

Byens Kirker og Sognepræster. Hellig Nikolaj.

Pag.

Hellig Gertrud. Hvorfor blev N. F. S. Grundtvig Sognepræst i Præstø? . . . . . 307—340

De ældste Kirkebygninger. Sct. Maria Sognekirke. Sct. Gertruds Kapel. Den nuværende Kirkes Tilstand, da den overdroges Byen efter Reformationen. Dens indvendige Udsmykning. Dens Udvidelse. Udsmykning efter Ombygningen. Dens slette økonomiske Forhold og deraf følgende utilstrækkelige Vedligeholdelse. Status bedres i dette Aarhundrede.

Hellig Nikolaj . . . . . 334—335
Hellig Gertrud . . . . . 335—336
Fortegnelse over Sognepræsterne ved Sct. Nikolaj Sognekirke . . . . . 336—340
Hvorfor blev N. F. S. Grundtvig Sognepræst i Præstø? . . se Noten pag. 339—340

15de Afdeling.

Skolevæsenet i Præstø fra Reformationen til den nyere Tid . . . . . 341—375

1. Latinskolen . . . . . 341—347
2. den danske Skole . . . . . 347—372
3. Fortegnelse over Degne m. m. . . 373—375

16de Afdeling.

Nogle Oplysninger om Fattigvæsenets Tilstand i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede 376—383

17de Afdeling.

Om Købstadjorderne. . . . . 384—409

Overdrevets Udskiftning 1770 . . . . 391—397
De til Købstaden førende Veje . . . . 398—401
Præstekaldets Jorder . . . . . 401—404
Klosternakke-Jorderne. . . . . 405—409

18de Afdeling.

Skildringer af Byens Historie og Udvikling i det nittende Aarhundrede. . . . . 410—432

Byens Udvikling i Aarhundredets første Halvdel. . . . . 410—416
Raadhuset 416 418
Byen har Udsigt til at faa Amtmands-Bolig og Amtskontor. . . . . 418—419

Pag.

Byens »specielle Kæmnerkasse« . . . 419—420
Havnen . . . . . 420—422
Pastor Lütkens Omtale af Præstø i Aaret 1839 . . . . . 422—423
Anlæg af Byens Promenader . . . . . 423—423
Dens Politikorps . . . . . 423—424
D. G. Monrad som Handels-Lærlings-Aspirant i Præstø . . . . . 424—425
Oberst Johannes von Schrøder . . . . 425—426
Jernvejsspørgsmaalet . . . . . 426—427
Det første Nr. af »Præstø Avis« . . 427—428
Præstø i Nutid og nærmeste Fremtid 428—432

Tillæg A.

Legater, Fundationer, velgørende Stiftelser m. m. 433—445
1. Ældre Legater, vedrørende Skole- og Fattigvæsen . . . . . 433—438
2. Forskellige Legater fra indeværende Aarhundrede . . . . . 438—441
3. Legater og Fundationer vedrørende Kirken . . . . . 441—443
Det borgerlige Velgørenheds-Selskabs Stiftelse . . . . . 444—445
Asylet . . . . . 445—445

Tillæg B. 446—469

1. Christian den Førstes Stadfæstelse af Præstø Købstads-Privilegier . . . 446—446
2. Kong Hans's do. af do. . . . . 446—447
3. Christian den Tredies do. af do., . 447—447
4. En særegen Form for Afladsbreve, udstedte af Antoniter Klosteret i Præstø 448—449
5. Christian den Tredie skænker Præstø Borgere Sct. Gertruds Kapel m. m. i Aaret 1550 . . . . . 449—450
6. Frederik den Tredies Pantebrev af 28. Januar 1659 til Soren Lauritzen 450—453
7. Bestalling for Jens Lauritzen som Pensionarius i Vordingborg Amt . . 453—456
8. Jens Lauritzens Fundation til Præstø Kirke for Vedligeholdelsen af hans Familie-Begravelse . . . . . 456—457

9. Vurdering og Grundtaxt paa samtlige Ejendomme i Præstø i Aaret 1682 458—465
10. Sognepræsten Christen Poulsen Hersløvs Memorial til Købstadkommissionen 1682 . . . . . 466—466
11. Bogstavret Afskrift af et Skøde, udstedt den 16. Februar 1653 paa en Selvejergaard i Tjørnehoved ved Præstø . . . . . 466—469

[illegible] 407

Trykfejl.

Side	12,	13.	Lin. foroven	Præstejorder	læs Præstøjorder.
-	18,	9.	- —	bosætte	- bosatte.
-	83,	9.	- forneden	ingenlunde	- ingensinde.
-	92,	2.	- foroven	Ordinantstjeneste	- Ordonnantstjeneste.
-	120,	18.	- —	Elisabets	- Elisabet.
-	168,	17.	- —	Pottemagersræde	- Pottemagerstræde,
-	190,	11.	- forneden	Ferklaring	- Forklaring.
-	191,	1 og 2.	Lin. foroven	Overraraskelse	- Overraskelse.
-	224,	1.	Lin. forneden	5000 Kroner	- 5000 Rdl.
-	257,	14.	- —	Grand	- Grund.
-	320,	3.	- —	Kopskat	- Kapital.
-	326,	2.	- foroven	mau	- man.
-	351,	3.	- forneden	lode	- lod.
-	368,	6.	- foroven	aamme	- samme.
-	371,	1.	- forneden	4. Januar 1852	- 4. Januar 1853.
-	372,	5.	- foroven	43½ Virksomhed	- 43½ Aars Virksomhed.
-	388,	10.	- —	Græsning Ret	- Græsnings Ret.
-	389,	1.	- —	Oliemællerne	- Oliemøllerne.
-	400,	2.	- —	melsem	- mellem.
-	418,	12.	- forneden	heiler	- heller.
-	430,	7.	- foroven	angs	- langs.